ANTONIO MUÑOZ MOLINA

Sefarad

Traducere din limba spaniolă și note de
EUGENIA ALEXE MUNTEANU

Curtea veche

BUCUREȘTI, 2008

Pentru Antonio și Miguel,
pentru Arturo și Elena,
cu dorința de a trăi din plin
viitoarele romane ale vieților lor.

„Da — spuse uşierul —, sunt acuzaţi, toţi cei
pe care îi vedeţi aici sunt acuzaţi.“
„Într-adevăr?“ — zise
K. „Atunci sunt tovarăşii mei.“

Franz Kafka, *Procesul*[*]

---

[*] Franz Kafka, *Procesul*, traducere în limba română de Gellu Naum, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1965.

Ministrantul

Ne-am trăit viaţa departe de micul nostru oraş, dar nu ne-am obişnuit cu gândul că am plecat de acolo şi ne face plăcere să ne gândim cu nostalgie la el după ce trece un timp fără să ne întoarcem şi, uneori, să exagerăm accentul nostru când vorbim între noi, şi folosirea cuvintelor şi expresiilor autohtone păstrate de noi ca un tezaur de-a lungul anilor, pe care copiii noştri, cu toate că le-au auzit de atâtea ori, abia dacă le înţeleg. Godino, secretarul asociaţiei noastre regionale — reînviată după o tristă letargie datorită dinamismului şi entuziasmului său — organizează cu regularitate mese ale asociaţiei unde ne delectăm cu produse şi reţete de pe meleagurile noastre, şi dacă nu ne face plăcere faptul că bucătăria noastră este la fel de puţin cunoscută de străini ca arhitectura noastră monumentală sau ca Săptămâna Mare, ne bucuram, în schimb, că avem mâncăruri pe care nimeni nu le cunoaşte şi pe care le numim cu nişte cuvinte ce au sens numai pentru noi. Măslinele noastre mari şi rotunde sau lunguiețe, declamă Godino! Pâinicile noastre cu ulei, prăjiturile noastre însiropate, colacii noştri de Paşti, sângeretele nostru fiert cu orez, nu cu ceapă, tipicul nostru *gazpacho** care nu seamănă deloc cu cel căruia i se spune *gazpacho* andaluz, salata noastră de anghinare! În separeul de la *Museo del*

* Mâncare tipic spaniolă (în sp.), un fel de supă rece cu bucăţele de pâine, cu ulei, oţet, sare, usturoi, ceapă şi alte ingrediente.

*jamón**, unde obişnuim să ne întâlnim cei din conducere. Godino taie cu lăcomie o bucată de pâine şi înainte de a o muia în farfuria cu sângeretele aburind face un gest ca şi cum ar binecuvânta-o şi recită nişte versuri:

Sângeretele aristocrat,
Demn e de-a fi venerat.

Proprietarul Muzeului este concetăţean cu noi şi se ocupă de obicei, cum spune Godino, de serviciul de catering al banchetelor noastre, la care nu există niciun produs care să nu fie adus din oraşul nostru, nici măcar pâinea, ce se face în cuptorul lui Trini, acelaşi unde se mai coc încă madlenele cele mai gustoase şi colacii din Vinerea Mare care au în mijloc un ou tare, şi care ne plăceau aşa de mult când eram copii. Adevărul e că acum ne dăm seama că miezul lor uleios ne cade cam greu şi, cu toate că în conversaţiile noastre continuăm să preamărim gustul colacului, forma lui unică în lume, până şi numele pe care nimeni în afară de noi nu-l înţelege, dacă începem să mâncăm unul rămâne neterminat şi ne cam pare rău că risipim mâncarea, aşa cum ne spuneau mamele noastre, şi ne amintim de câte ori, în primii ani la Madrid, mergeam la agenţia de transporturi ca să luăm unul din pachetele acelea cu de-ale gurii pe care ni le trimiteau de acasă; cutii de carton bine închise cu bandă adezivă şi legate cu sfoară, care ne aduceau de atât de departe mirosul intact al bucătăriei familiare, savuroasa abundenţă a ceea ce ne lipsea şi după care tânjeam atâta la Madrid: caltaboşi şi cârnaţi de la tăierea porcului, prăjiturele însiropate şi pudrate cu zahăr, colaci, şi chiar câte un borcan plin cu salată de ardei roşii, suprema plăcere pe care cineva o poate cere de la viaţă. Un

---

* Muzeul Şuncii, lanţ de magazine specializate în jambon şi mezeluri. Unele sunt amenajate şi ca baruri, unde se pot mânca produsele menţionate, servindu-se şi băuturi.

timp, interiorul întunecos al dulapului din camera noastră de la pensiune căpăta suculenta și misterioasa penumbră a acelor cămări unde se păstra mâncarea pe vremea dinaintea apariției frigiderului. (Acum le spun copiilor mei că nu cu mult timp în urmă, când eu eram de vârsta lor, acasă nu aveam încă frigider, nici televizor, și nu mă cred, sau chiar mai rău, se uită la mine ca și cum aș fi un troglodit.)

De luni și luni de zile ne aflam departe de casă și de orașul nostru, dar mirosul și gustul ne aduceau aceeași consolare ca o scrisoare, aceeași profundă bucurie și melancolie pe care o simțeam după ce vorbeam la telefon cu mamele sau cu iubitele noastre. Copiii noștri, care-și petrec ziua cu telefonul la ureche, vorbind ore întregi cu o persoană pe care au văzut-o cu puțin timp înainte, nu pot crede că pentru noi, nu numai în copilărie, ci și în prima tinerețe, telefonul era ceva neobișnuit, cel puțin în familiile modeste, și că a suna dintr-un oraș în celălalt, a cere o convorbire interurbană așa cum se spunea nu demult, era un efort complicat până la un punct, pentru care era nevoie de multe ori să stai la coadă ore întregi la Telefoane unde era plin de lume, pentru că telefoanele nu erau încă automate. Nu sunt chiar un bătrân (cu toate că nevastă-mea spune uneori că par îmbătrânit), dar îmi aduc aminte când trebuia s-o sun pe mama și să aștept să se ducă s-o cheme în timp ce răsuna numărătoarea impulsurilor în contorul cabinei de lemn de la Telefoane, pe Gran Vía. În sfârșit, auzeam vocea ei și mă apuca o stare de neliniște pe care rareori am mai simțit-o după aceea, senzația că eram departe și că o lăsasem singură pe mama care îmbătrânea. Amândoi eram tare nepricepuți, ne irita acel aparat neobișnuit în viața noastră și ne făceam griji gândindu-ne la cât o să ne coste acea convorbire în care abia dacă eram în stare să schimbăm câteva cuvinte banale, ca acelea din scrisori: ești bine, nu te-ai îmbolnăvit, nu uita să te îmbraci gros când ieși dimineața, că este foarte frig. Era destul de

neplăcut să îndrăznești să ceri să-ți trimită un pachet cu mâncare sau să-ți trimită bani. Puneai receptorul în furcă și dintr-odată se restabilea toată distanța și, odată cu ea, în afară de tristețea de a ieși pe stradă într-o duminică seara, ușurarea cam ticăloasă că se terminase o conversație stânjenitoare în care n-ai nimic de spus.

Acum, când distanțele s-au scurtat, ne simțim mult mai departe unii de alții. Cine nu-și amintește acele călătorii nesfârșite cu expresul de la miezul nopții, în vagoanele de clasa a doua cu care am ajuns pentru prima dată la Madrid, rupți de oboseală și de nesomn, în diminețile acelea ingrate în Gara Atocha, cea veche, pe care copiii noștri n-au apucat s-o cunoască, cu toate că vreunul dintre ei, mic fiind, sau încă în burta mamei, a petrecut nopți greu de suportat în acele trenuri, care ne duceau spre sud în vacanțele mult așteptate de Crăciun, în zilele atât de puține dar atât de prețuite ale Săptămânii Mari sau ale tardivului și ciudatului nostru târg, de la sfârșitul lui septembrie, când oamenii din generația părinților noștri culegeau strugurii, rodiile și smochinele cele mai zemoase, și își permiteau luxul de a merge la cele două coride care se organizau, cea de Sfântul Mihail ce inaugura târgul și cea de Sfântul Francisc, ziua cea mai splendidă, ziua mare, cum spuneau părinții noștri, dar și cea mai tristă, pentru că era ultima și pentru că de multe ori ploaia de toamnă eclipsa strălucirea coridei și obliga puținii călușei de pe atunci să rămână acoperiți în mod jalnic cu pânza de cort îmbibată de apă.

Părea că timpul dura mai mult și că erau mult mai lungi kilometrii străbătuți. Puțini oameni aveau mașină, și cine nu voia să-și petreacă noaptea în tren lua autobuzul acela căruia noi îi spuneam Ibricul, ce făcea șapte ore pe drum, mai întâi pe ocolișurile șoselei spre nordul provinciei noastre și prin defileurile și tunelurile din Despeñaperros, ce erau ca un fel de intrare în altă lume, ultima frontieră a lumii noastre care rămânea în urmă, cu ultimele peisaje

unduite de măslini; şi apoi prin şesurile nesfârşite din La Mancha, atât de monotone, încât somnul se adăuga de obicei oboselii şi biruia trupul sleit şi adormeai, dar cu un pic de noroc deschideai din nou ochii când autobuzul era foarte aproape de luminile Madridului: emoţia capitalei văzute de departe, acoperişurile roşiatice şi, deasupra lor, clădirile înalte care ne impresionau, Telefoanele, Edificio España, Torre de Madrid!

Dar alta era emoţia noastră preferată, mai ales atunci când au început să ni se risipească iluziile pe care ni le făcusem despre noua viaţă ce ne aştepta în capitală, sau pur şi simplu când ne-am obişnuit cu ea, aşa cum ne obişnuim cu toate şi pe măsură ce ne obişnuim începem să ne pierdem plăcerea şi pasiunea se transformă în plictiseală, în deranj, în iritaţie ascunsă. Preferam emoţia celeilalte sosiri, lenta apropiere de ţinutul nostru, semnele care ne-o anunţau, nu numai indicatoarele kilometrice de pe şosea, ci şi anumite indicii familiare, un han în mijlocul câmpului, văzut de la fereastra trenului sau autobuzului, culoarea roşie a pământului de pe malurile râului Guadalimar, şi apoi primele case, luminile izolate de pe la colţuri când soseam noaptea, senzaţia că am sosit deja şi exasperarea că nu am ajuns încă, dulceaţa zilelor pe care le mai aveam înaintea noastră, vacanţa deja începută şi totuşi întreagă.

Era pe atunci o casă, ultima, acum îmi amintesc, unde se sfârşea oraşul în partea de nord, ultima ce rămânea în urmă când plecam la Madrid şi prima care se vedea la întoarcere, un hotelaş vechi, cu grădină, căruia i se spunea Casa Cristina, ce de multe ori era locul de întâlnire al echipelor de culegători de măsline şi de asemenea locul până unde o însoţeam pe Fecioara Maria când statuia ei se întorcea, la începutul lui septembrie, în sanctuarul din satul de unde revenea iarăşi, în următorul an, la populara nedeie din mai, Fecioara Maria la care copii fiind ne duceam să ne rugăm în serile de vară.

Poate că pe atunci erau mai clare limitele lucrurilor, ca liniile, culorile şi numele ţărilor de pe hărţile agăţate pe pereţii de la şcoală: casa aceea, cu mica ei grădină, cu felinarul galben de la colţ, se afla exact unde se sfârşea oraşul nostru şi la un pas de ea începea câmpul, mai ales noaptea, când felinarul strălucea la porţile întunericului nu luminându-l, ci dezvăluindu-l în toată profunzimea lui. Acum câţiva ani, pe când făceam o plimbare cu copiii mei, mici fiind încă, îmi amintesc că pe al doilea îl ţineam de mână, am vrut să-i duc să vadă Casa Cristina, şi pe drum le povesteam că lângă ea ne dădea întâlnire proprietarul plantaţiei de măslini pentru care mama şi eu munceam la cules de măsline: era iarnă şi amândoi străbăteam oraşul îngheţat pe întuneric, îmbrăcaţi gros, eu, cu o şapcă de catifea reiată a tatii şi nişte mănuşi de lână, mama, cu un şal cu care se înfăşurase toată şi îi acoperea şi capul. Dar era aşa de frig, că îmi îngheţau urechile şi mâinile şi mama trebuia să mi le frece cu mâinile ei, mai calde şi mai aspre, şi-mi încălzea vârful degetelor cu aburul respiraţiei ei. M-a cuprins emoţia povestindu-le, vorbindu-le despre mama, pe care abia dacă au apucat s-o cunoască, făcându-i să vadă cum se schimbase viaţa în aşa de puţin timp, fiindcă ei nu-şi puteau imagina că nişte copii aproape de vârsta lor trebuiau să-şi petreacă vacanţa de Crăciun câştigându-şi pâinea cea de toate zilele la munca câmpului. Dintr-odată, mi-am dat seama că trecuse mult timp de când vorbeam şi ne învârteam în loc fără să găsesc Casa Cristina şi m-am gândit că, poate, vorbind, m-am pierdut; dar nu, mă aflam exact pe locul pe care-l căutam dar casa nu mai era, mi-a spus un om pe care l-am întrebat, au dărâmat-o de nişte ani buni, când au lărgit vechea şosea spre Madrid. În orice caz, chiar de-ar fi rămas în picioare Casa Cristina, oraşul nu se mai termina la colţul ei; se ridicaseră cartiere noi, cu blocuri monotone de cărămidă, era şi o sală polivalentă şi un nou centru comercial pe care omul mi-l arăta cu mândrie, aşa cum se arată unui străin un monument deosebit. Doar cei

care-am plecat știm cum era orașul nostru și ne dăm seama cât s-a schimbat; cei ce-au rămas nu și-l mai amintesc, deoarece văzându-l zi de zi l-au pierdut și l-au lăsat să se urâțească, deși cred că ei i-au rămas credincioși și că noi suntem, într-o oarecare măsură, dezertorii.

Nevastă-mea spune că eu trăiesc în trecut, că mă hrănesc cu vise, ca bătrânii ăia fără griji care joacă domino la sediul asociației noastre și merg la conferințele sau recitalurile de poezie organizate de Godino. Îi spun că într-un fel cam asta sunt eu, o persoană fără slujbă, un șomer de profesie, cum se spune acum, oricât m-aș strădui să mă apuc de afaceri care nu duc la nimic sau să accept slujbe aproape întotdeauna de scurtă durată și de multe ori iluzorii și chiar frauduloase. Dar nu-i spun că mi-ar plăcea cu adevărat să trăiesc în trecut, să mă scufund în el cu aceeași convingere, cu aceeași voluptate cu care o fac alții, ca Godino, care atunci când mănâncă sângeretă fiartă sau când își amintește vreo bârfă sau vreo poreclă a vreunui concetățean de-al nostru ori când recită niște versuri ale celebrului nostru poet, Jacob Bustamante, se îmbujorează de emoție și de fericire, și care întotdeauna își face planuri cum va petrece viitoarea Săptămână Mare și numără zilele până la Florii și mai ales până la Miercurea cenușii, seara, când iese procesiunea asociației în care el este confrate și membru în conducere „cum a fost la vremea lui faimosul Mateo Zapatón, retras acum la Villa y Corte", spune Godino, care cu toate că a trăit toată viața la Madrid cunoaște un număr neobișnuit de concetățeni de-ai noștri după nume și porecle și li se adresează tuturor cu onorabile, domnia voastră, ilustre, exagerând pronunția atât de mult, în stilul nostru, încât deseori împroașcă stropi de salivă când rostește aceste vorbe.

Este adevărat, multora dintre noi le-ar plăcea să trăiască în trecutul neschimbat al amintirilor noastre, care pare că se repetă, identic, în gusturile anumitor mâncăruri și în anumite date marcate cu roșu în calendare, dar, fără să ne dăm

seama, am lăsat să crească în noi o distanţă pe care n-o mai pot remedia călătoriile foarte rapide nici n-o pot scurta telefoanele pe care abia dacă le dăm, nici scrisorile pe care nu le mai scriem de atâţia ani. Acuma, când am putea călători atât de repede şi confortabil pe autostradă în mai puţin de trei ore, ne întoarcem din ce în ce mai rar. Totul este mult mai aproape, dar suntem noi cei care ne îndepărtăm din ce în ce mai mult, deşi repetăm cuvinte de pe vremuri şi ne exagerăm accentul sau încă ne mai emoţionăm când ascultăm marşurile confreriilor noastre ori versurile pe care vine să ni le recite uneori „bardul ilustru prin antonomază", cum spune Godino, care-l măguleşte şi-l admiră, dar în acelaşi timp îl ia peste picior, poetul Jacob Bustamante, care după cât se pare nu ascultase cântecul de sirenă al celebrităţii literare şi preferase să nu plece la Madrid când era mai tânăr. Continuă să stea acolo, în oraşul nostru, culegând premii şi acumulând ani de vechime, ca funcţionar la stat, asemeni altor glorii locale, maestrul Gregorio E. Puga, compozitor de valoare care nici el n-a luat în seamă la momentul potrivit acel cântec de sirenă atât de înjurat de Godino; se spune (în realitate spune Godino), că maestrul Puga şi-a terminat în mod strălucit studiile muzicale la Viena, şi că ar fi putut să-şi găsească un post în cele mai bune orchestre din Europa, dar că în sufletul lui a fost mai puternic glasul ţinutului natal, la care s-a întors cu toate diplomele sale de merit în germană şi cu litere gotice, şi unde a ocupat imediat, prin concurs şi fără efort, postul de dirijor al fanfarei.

Ne plăcea să ne întoarcem împreună cu copiii noştri când erau mici şi ne mândream când descopeream că îi emoţionau aceleaşi lucruri care ne încântau şi pe noi în copilărie. Voiau să vină Săptămâna Mare ca să-şi pună costumele mici de penitenţi, glugile infantile din care li se vedea doar faţa. Abia se năşteau şi-i şi făceam membri ai aceleiaşi confrerii la care părinţii noştri ne înscriseseră pe noi. Mai mari fiind, aşteptau nerăbdători în maşină şi

întrebau chiar de la plecare câte ore mai sunt până la sosire. Se născuseră în Madrid şi vorbeau cu alt accent decât al nostru, dar ne mândream gândind şi spunând că se trag, într-un fel, din acelaşi loc ca noi şi când îi luam de mână în câte o dimineaţă de duminică pe strada Nueva aşa cum ne luau părinţii noştri pe noi, ridicându-i în braţe la trecerea procesiunii ca să vadă mai bine măgăruşul pe care călărea Iisus când intra în Ierusalim, sau chipul verzui şi sinistru al lui Iuda în carul alegoric reprezentând Cina cea de Taină*, mă consolam la gândul că viaţa se repetă, că în oraşul nostru timpul nu trece sau cel puţin nu atât de necruţător ca timpul stresant şi aiurit al vieţii din Madrid.

Dar s-au făcut mari fără să ne dăm seama şi au devenit nişte necunoscuţi, oaspeţi ursuzi ai propriei noastre case, închişi în acele camere care au devenit un fel de vizuini întunecoase, de unde se aude uneori o muzică de nesuportat, şi vin mirosuri şi zgomote pe care preferăm să nu le identificăm. Nu mai vor să se întoarcă, şi dacă le spui ceva te privesc ca pe un bătrân vrednic de milă, ca pe un om inutil, ca şi când ar depinde de tine să-ţi găseşti o slujbă sigură şi decentă după ce-ai trecut de patruzeci şi cinci de ani. Au uitat toate lucrurile care le plăceau atât de mult, emoţia cu care-şi puneau tunicile şi glugile ţuguiate ce le acopereau faţa ca măştile din romane (Godino susţine că la noi se spune capişon**), scandalul pe care-l fac trompetele şi tobele, gustul bomboanelor americane în formă de ţigară ce se vând doar în Săptămâna Mare, acadelele roşii învelite în spirale de zahăr pe care le cumpăram pe stradă la chioşcul acelui omuleţ pitic poreclit pe bună dreptate Piruli***, care a murit acum câţiva ani, deşi nouă, celor ce-l vedeam de

---

* La procesiunile din Săptămâna Patimilor se prezintă un fel de care alegorice sau platforme purtate pe umeri, cu figuri de sfinţi şi scene biblice.

** *Capirote* şi *capirucho* (în sp.), un fel de coif purtat de penitenţi.

*** Acadea (în sp.).

când eram copii, ni se părea la fel de veşnic ca Săptămâna Mare. Nici măcar parcul de distracţii de la târg nu-i mai atrage şi doar noi, părinţii, mai încercăm un pic de nostalgie şi recunoştinţă pentru modestul carusel de altădată, sau călușei, aşa cum le spuneam de mici şi cum i-am învăţat şi pe ei să le spună. Nimic din tot ce ne place nouă n-are sens pentru ei, şi uneori ne privesc cu milă sau cu indiferenţă şi ne fac să ne simţim ridicoli, să ne vedem prin prisma ochilor lor, oameni trecuţi şi bătrâni, cărora simt că nu le datorează nimic, care-i enervează şi-i plictisesc mai ales, şi de care se distanţează ca şi cum ar vrea să se desprindă de pânza de păianjen prăfuită şi murdară a timpului căruia-i aparţinem, trecutul.

Ce-aş mai vrea să trăiesc în trecut. Dar nici măcar nu mai ştii unde trăieşti, în ce oraş şi în ce vremuri, nici măcar nu mai eşti sigur că e a ta casa în care stai şi unde te întorci la sfârşitul zilei cu senzaţia că deranjezi, cu toate că pleci foarte devreme, fără să ştii măcar unde te duci şi pentru ce, în căutarea unei ocupaţii care să te facă să te simţi din nou util, necesar. La una din ultimele mese ale confreriei, la care am fost cu prilejul înmânării Medaliei noastre de Argint poetului Jacob Bustamante, Godino îmi reproşa în mod prietenesc că de doi ani n-am mai fost în oraşul nostru de Săptămâna Mare. Eu i-am dat de înţeles că treceam printr-o perioadă ceva mai grea, cu speranţa că el, om cu atâtea posibilităţi şi cunoştinţe, m-ar putea ajuta, dar nu i-am cerut ajutorul în mod direct din mândrie şi de teama că aş scădea în ochii lui. Descurajarea, mândria rănită mă făceau să stau un pic mai departe ca de obicei de activităţile asociaţiei noastre regionale, cu toate că încercam să nu lipsesc de la întrunirile consiliului de conducere şi să plătesc la zi, în mod conştiincios, cotizaţia lunară. Dar umblam de dimineaţă până seara, fără să ştiu de mine, dintr-un loc într-altul al Madridului, de la un loc de muncă la altul, şi aveam promisiuni ce nu ajungeau să se materializeze, întâlniri care

din vreun motiv oarecare eşuau întotdeauna, ocupaţii nesigure ce durau câteva săptămâni sau câteva zile. Stăteam ceasuri întregi aşteptând fără să fac nimic sau mă grăbeam să ajung la o întâlnire pe care o ratam din cauza unor minute de întârziere.

Într-o dimineaţă, în piaţa Chueca, pe care o traversam cu inima cât un purice, privind drept înainte ca să nu văd ce se întâmplă împrejur, comerţul cu droguri, spectacolul oferit de acei indivizi somnambuli, femei şi bărbaţi, cu chip de mort şi mers de suflete rătăcitoare, atinşi de o boală groaznică, m-am întâlnit cu concetăţeanul meu Mateo Chirino, căruia când eram mic îi spuneam Mateo Zapatón*, nu numai din cauza meseriei lui de cizmar, ci şi pentru statura lui, era mai înalt decât majoritatea bărbaţilor din vremurile acelea, şi încălţa, îmi aduc aminte, nişte pantofi foarte mari, negri, cu talpă groasă, nişte pantofi imemoriali pe care el însuşi i-a cârpăcit probabil toată viaţa. M-am uitat la ei de cum l-am văzut din nou, la pantofii lui imenşi, care păreau aceiaşi de nu ştiu câţi ani, deşi acum erau deformaţi de monturi. Eu aveam costumul de culoare închisă cu care mergeam la interviurile pentru locuri muncă, cu dosarele şi cu servieta mea neagră; mă angajaseră de probă, ca vânzător cu comision de materiale pentru şcolile auto. Nemişcat în mijlocul pieţei Chueca, cu un palton mare pe el, cu o pălărie verde de tip tirolez căreia nu-i lipsea nici măcar pana, Mateo Zapatón se uita atent, într-o atitudine binevoitoare, la ceva, ca un pensionar zdravăn dar care taie frunze la câini, şi părea că se ţine pe picioare în pantofii săi negri ca pe un soclu de statuie sau ca pe un butuc de măslin, aşa părea de înrădăcinat pe locul unde stătea, în cartierul din Madrid unde locuieşte şi unde s-ar părea că se simte la fel de bine ca în îndepărtatul nostru oraş.

---

* Pantof sau gheată mare (în sp.). Joc de cuvinte dificil de tradus: în spaniolă, *zapatero* înseamnă „cizmar", „cârpaci".

Chiar şi chipul lui era la fel cum mi-l aminteam, neschimbat în ciuda anilor; pentru un copil, toţi adulţii sunt mai mult sau mai puţin bătrâni, aşa că atunci când creşte şi ajunge să-i revadă, după nişte ani, i se pare că nu s-au schimbat deloc, că au aceeaşi vârstă statică pe care le-o dădea când îi vedea în copilărie, când îşi imagina că oamenii trebuie să rămână întotdeauna la fel, şi că tot timpul au fost aşa, el mereu copil şi părinţii săi mereu tineri, fără urme de bătrâneţe şi fără ameninţarea morţii. L-am văzut într-o dimineaţă foarte friguroasă de iarnă, una din acele dimineţi ingrate de zi de lucru la Madrid când faţadele clădirilor au aceeaşi culoare gri murdar a cerului fără ploaie. Eu mergeam, ca întotdeauna, stresat de lipsa de timp, îngrijorat să nu ajung târziu la întâlnirea cu un client, proprietarul unei şcoli auto din strada Pelayo. Făcusem greşeala să vin cu maşina şi puţinul timp pe care l-aş fi avut ca să beau o cafea l-am pierdut căutând un loc de parcare pe aceste străzi imposibile, pline de maşini, de oameni, de travestiţi nebărbieriţi, de răufăcători, de drogaţi, de distribuitori de mărfuri, de furgonete care blochează strada încărcând şi descărcând şi provoacă o stridenţă de claxoane ce te scot din minţi.

Eram în întârziere, nu mâncasem nimic, îmi lăsasem maşina aşa de rău parcată, încât n-ar fi fost imposibil să mi-o ridice poliţia, dar m-am dus să-l văd pe Mateo Zapatón, căci gustul amintirilor pe care mi-l deştepta figura lui mi-a învins graba. Înalt ca întotdeauna, drept, cu aceeaşi expresie blajină pe chip, cu nasul mare şi ochii puţin bulbucaţi, cu obrajii roşii de frig şi sănătate, dar fleşcăiţi din cauza vârstei, cu mersul tot aşa de hotărât ca atunci când defila îmbrăcat în penitent în faţa carului alegoric cu reprezentarea Sfintei Cine, învârtind marele său baston de conducător al confreriei.

Procesiunea aceea era una dintre cele mai spectaculoase reprezentări din Săptămâna Patimilor şi cea care avea cele mai multe figuri, cei doisprezece apostoli

împrejurul mesei cu față de masă de pânză și Hristos în picioare în capul mesei, cu o mână pe inimă, iar cealaltă ridicată în gestul binecuvântării, cu discul de aur în jurul capului ce vibra odată cu mișcarea maiestuoasă a roților carului alegoric pe străzile pavate sau pietruite de atunci, cu aceeași voalată fâlfâire cu care se mișcau flacăra lămpilor și fața de masă albă pe care erau așezate pâinea și vinul pentru sacrificiul liturgic. Toți apostolii îl priveau pe Iisus și aveau deasupra capului un mic bec care le lumina fețele în mod dramatic cu o lumină albă; toți în afară de Iuda, care-și ținea capul întors într-un gest de remușcare și lăcomie, privind punga cu monedele trădării, pe jumătate ascunsă în spatele scaunului. Lumina care bătea pe chipul lui Iuda era verde, un verde gălbui de rău la ficat, și în orașul nostru toți știau că trăsăturile astea pe care noi, copiii, le uram la fel ca pe răii din filme erau cele ale unui croitor ce avea magazinul și atelierul la colțul străzii Real, foarte aproape de prăvălia lui Mateo Zapatón.

Godino mi-a spus toată istoria nu fără să-mi promită că o să-mi povestească altele și mai nostime; figurile din carul alegoric, la fel ca aproape toate din Săptămâna Mare, erau sculptate de celebrul maestru Utrera, unul dintre artiștii cei mai importanți ai secolului, după părerea lui Godino, ce n-a avut parte de recunoașterea pe care-o merita deoarece preferase să rămână într-un oraș atât de ospitalier, deși cam izolat, ca al nostru. Sculptor genial, Utrera era și un teribil boem, mereu plin de datorii și urmărit de creditori, dintre care unul, cel mai constant dar și cel mai păgubit, era acel croitor de pe strada Real, care-i făcea pe comandă cămășile cu monogram, vestele ajustate pe corp, costumele cu o croială la fel ca acelea ale lui Fred Astaire și până și halatele largi pe care și le punea ca să lucreze în atelier. Când datoria ajunse la o sumă inacceptabilă, croitorul se prezentă la cafeneaua Royal, unde se întâlnea în fiecare după-amiază cercul literar și artistic condus de Utrera, și-l făcu pe sculptor, în public, nerușinat și hoț, fluturându-i în față, în

zadar, teancul de facturi neplătite. Demn, mic şi bățos, ca scos din cutie, elegant în costumul à la Fred Astaire pe care nu-l plătise şi nici nu avea de gând să-l plătească, sculptorul privi în altă parte în timp ce chelnerii şi prietenii îl ţineau pe croitor care, cu ochii ieşiţi din orbite şi cu faţa transpirată de furie, plecă până la urmă aşa cum venise, fără nimic, nu înainte de a-şi aduna ruşinat din cafenea, de pe jos, facturile care în focul mâniei îi căzuseră din mână, probe valoroase ale injuriei care, aşa cum ameninţase, va fi spălată în tribunale. Mare i-a fost surpriza, îmi spuse Godino, anticipând lovitura cu un zâmbet deschis pe faţa lui şireată şi jovială, când după câteva săptămâni, în prima miercuri din Săptămâna Mare, când defila noul grup sculptural cu Sfânta Cină (pe cel vechi, ca aproape pe toate, îl arseseră roşii în timpul războiului), croitorul văzu cu ochii lui ceea ce îi spuseseră unele persoane bârfitoare şi răuvoitoare, şi ceea ce se zvonea prin tot oraşul, după spusele lui Godino „cu viteza cu care arde o dâră de praf de puşcă": chipul schimonosit al lui Iuda, chipul verde ce se ferea de privirea blândă şi acuzatoare a Mântuitorului şi se uita cu lăcomie la punga cu monede prost ascunsă, era exact chipul său, întru totul fidel, dar cu toate exagerările crunte ale caricaturii: aceiaşi ochi bulbucaţi care se uitaseră la sculptor în cafenea ca şi cum ar fi vrut să-l sfredelească cu privirea „sau să-l împietrească la fel ca ochii Meduzei", spuse Godino care, atunci când se înflăcăra povestind, declama cuvintele lui preferate: „Şi nasul semitic!" Pronunţând acest adjectiv, Godino făcea un gest întinzându-şi gâtul şi privind aşa cum trebuie să fi privit croitorul când şi-a descoperit chipul în figura lui Iuda, şi strâmba sau îşi încreţea nasul, mic şi mai degrabă cârn, ca şi cum enunţarea cuvântului „semitic", cu care se delecta aşa de mult încât îl repeta de două sau trei ori, ar fi avut puterea să-l facă şi pe el tot aşa de năsos ca pe croitor, ca pe Iuda şi ca pe toţi *sayones** şi farisei ai

---

* *Sayón* (în sp.), membru al unei confrerii religioase, care la procesiunile din Săptămâna Patimilor poartă tunici lungi.

procesiunilor din Săptămâna Mare, evreii care-l scuipaseră pe Domnul, cum spuneam de copii în jocurile noastre de-a carele alegorice şi de-a procesiunile; pe străzile pietruite sau cu pământ bătătorit de atunci, aveau loc alte săptămâni sfinte, infantile, şi noi copiii defilam bătând tobele făcute din cutii mari şi goale de conserve şi cu trompete mici de tablă sau de plastic, şi purtam chiar şi care alegorice din lăzi de scândură sau cutii de carton şi ne puneam glugi din ziar.

Amândoi au murit de multă vreme, croitorul irascibil şi sculptorul boem şi datornic, dar gluma cu care unul s-a răzbunat pe celălalt se perpetuează în trăsăturile fioroase şi iluminate încă în verde ale lui Iuda la Sfânta Cină, cu toate că de fiecare dată sunt tot mai puţini oameni care să le recunoască, ori care să-şi mai amintească de aceste istorii din trecut de care povesteşte Godino, nici nu ştiu dacă nu le inventează de la cap la coadă, de cât le umflă şi le înfloreşte. Şi probabil că nu sunt mulţi nici cei care recunosc modelul real al altui apostol, Sfântul Matei ce se apleacă spre Hristos cu o expresie de devoţiune şi teamă, sprâncenele-i ridicate subliniind uimirea din ochi, pentru că este momentul când maestrul le spune că în noaptea aceea unul din cei doisprezece îl va trăda şi toţi se sperie şi se scandalizează, fac gesturi ample, răniţi în demnitatea lor, întrebând: „Eu, maestre?", şi în toată harababura aceea niciunul nu-şi dă seama de chipul verde şi pizmaş al lui Iuda, nici nu observă punga plină de monede, pe care mamele noastre ne-o arătau când eram mici şi ne luau în braţe când trecea procesiunea.

Nu era nevoie să-mi explice Godino că acel nobil Sfânt Matei, voinic la trup şi colorat în obraji, era copia fidelă a lui Mateo Zapatón, care în felul ăsta avusese momentul său de glorie publică în aceeaşi noapte din Săptămâna Mare în care croitorul creditor se acoperise de ridicol. După ce-i erau luate măsurile pentru costume, la croitorie, sculptorul Utrera, când avea bani sau era în perspectivă să-i încaseze,

traversa strada Real şi îşi comanda la Mateo pantofii săi făcuţi de mână, iar în vremurile grele şi-i ducea pe cei vechi la reparat. Dar spre deosebire de croitor, Mateo Zapatón nu-i amintea niciodată lui Utrera de datoriile neplătite, pe de o parte datorită caracterului său fatalist şi un pic comod, care-l făcea să se adapteze la orice situaţie, şi pe de altă parte pentru că nutrea faţă de sculptor o înflăcărată admiraţie, ce se accentua ajungând la o necondiţionată gratitudine ori de câte ori maestrul trecea pe la cizmărie şi stătea ore întregi de vorbă cu el, oferindu-i ţigările lui de tutun blond, povestindu-i istorii din călătoriile sale prin Italia şi despre viaţa sa la cercul artistic din Madrid înainte de război.

„Prietene Mateo — îi spunea sculptorul —, dumneavoastră aveţi o figură clasică ce ar merita să fie imortalizată de artă." Zis şi făcut; Mateo nu i-a luat niciodată niciun bănuţ, dar a considerat socoteala încheiată când şi-a văzut, cu o tresărire de vanitate şi pudoare, chipul său de netăgăduit, între chipurile celorlalţi apostoli, şi, de asemeni, forma corpolentă a umerilor săi şi gestul său de a privi într-o parte, în sus, de la mica înălţime a taburetului pe care-şi petrecea viaţa. Şi-ar fi putut el imagina vreodată, fiind penitent şi conducător al confreriei cu reprezentarea Ultimei Cine, o onoare mai mare ca aceea de a fi inclus între comeseni? Fiecare trăsătură, întreaga atitudine de sfânt evanghelic erau de o fidelitate miraculoasă, cu excepţia bărbii, pe care el, Mateo în carne şi oase, n-o avea, cu toate că s-ar părea că fusese pe punctul de a şi-o lăsa să crească, ceea ce ar fi fost o îndrăzneală de neconceput în anii aceia când se purta o mustaţă fină şi faţa bine bărbierită. Croitoria se afla aproape faţă în faţă cu uşa cizmăriei, dar croitorul jignit, când se întâlnea cu el, trecea pe celălalt trotuar, lăsa capul în jos sau privea în altă parte, cu faţa mai verzuie şi nasul mai semitic ca niciodată, şi pe Mateo, ca şi pe mulţi alţii, îl umfla râsul şi-şi astupa gura ca să se abţină, dar i se înroşeau obrajii ce semănau mai degrabă cu cei ai unei

sculpturi de *falla** valenciană decât cu imaginea pioasă a unui evanghelist.

Tresărind de bucurie, am văzut în mijlocul oraşului ostil acel chip venit din copilărie, legat de cele mai dulci amintiri din oraşul şi din viaţa mea. Copil fiind, mama mă trimitea de multe ori la prăvălia lui Mateo Zapatón care, fără să mă cunoască, obişnuia să mă bată uşor pe obraz şi să-mi spună „ministrant". „Uf, ministrantule, puţin te-au ţinut de data asta pingelele, spune-i maică-tii, ministrantule, că n-am să-ţi dau rest, c-o să-mi plătească ea când o să treacă pe aici." Prăvălia era foarte înaltă şi îngustă, aproape ca un dulap, iar spre stradă avea o uşă cu geam, pe care Mateo o închidea doar iarna, în zilele foarte friguroase. Tot spaţiul de care dispunea, inclusiv lada pe care o folosea ca masă de lucru şi tejghea, era acoperit de afişe cu coride şi cu Săptămâna Mare, cele două pasiuni ale meşterului cizmar; afişe lipite cu pap, îngălbenite de ani, unele peste altele, anunţuri de coride ce au avut loc la începutul secolului sau la târgul de anul trecut, într-o confuzie de locuri şi date ce alimentau pălăvrăgeala erudită a lui Mateo care, înconjurat întotdeauna de prieteni, cu o ţigară sau un cui în gură sau cu amândouă odată, povestea neobosit despre lupte cu tauri ce-au intrat în istorie şi spunea anecdote din lumea taurină, pe care el o cunoştea de aproape, deoarece preşedinţii coridelor de tauri îi cereau să le fie consilier sau asesor în mod oficial. I se frângea vocea şi ochii i se umpleau de lacrimi când îşi amintea, de faţă cu prietenii săi, de acea după-amiază de doliu când, de la tribuna neacoperită a arenei Linares, a văzut cum taurul se năpustise asupra lui Manolete**. „O să

---

* Ansamblu de figuri burleşti construite din diverse materiale, care se ard în noaptea de Sfântul Iosif (19 martie) în regiunea valenciană, precum şi sărbătorile organizate cu acest prilej. Persoana însărcinată să aprindă prima unul din aceste grupuri este o femeie care se numeşte *fallera* (în sp.).

** Manuel Rodríguez, zis Manolete (1917-1947), celebru toreador spaniol, creator al unui stil de luptă personal, caracterizat prin sobrietate.

te ia în coarne, nu te apropia atât", zicea că-i strigase de la tribună şi se înclina ca şi când ar fi fost în arenă, şi-şi făcea mâinile pâlnie, luând în prealabil o figură tragică, trăind încă o dată clipa în care Manolete încă ar fi putut să se salveze de împunsătura ucigaşă, „împunsătura fatidică", cum spunea Godino imitând relatarea şi gesturile teatrale ale cizmarului pasionat, despre care îmi promitea mereu că-mi va povesti o mare istorie plină de mister, un secret pe care-l cunoştea doar el, cu toate amănuntele sale picante.

M-am apropiat de Mateo în piaţa Chueca şi m-a privit cu acelaşi zâmbet deschis şi binevoitor cu care-şi primea clienţii şi prietenii în prăvălia sa de cârpaci. M-a cuprins emoţia la gândul că mă recunoaşte în ciuda anilor, deşi mă schimbasem de când ne văzuserăm ultima dată. Mi-a venit în gând atunci o altă întâmplare care-l lega de amintirile mele mai de demult şi îl făcea să fie, fără ştirea lui, parte din copilăria mea: alături de prăvălia lui Mateo Zapatón era frizeria unde mă ducea tata şi la care se tunsese şi se bărbierise întotdeauna bunicul, cea a lui Pepe Morillo, ce rămase goală cu timpul, pe măsură ce vechii clienţi mureau iar tinerii se adaptau la moda părului lung. Acum, uşa lui este închisă la fel ca aceea a lui Mateo Zapatón, ca a croitorului cu chipul lui Iuda, şi ca multe alte prăvălii ce se aflau pe strada Real, înainte ca oamenii să uite, încetul cu încetul, să se mai plimbe pe acolo, lăsând-o să se transforme, mai ales nopţile şi în zilele ploioase, într-o stradă nelocuită şi fantomatică. Dar în acele vremuri frizeria lui Pepe Morillo era la fel de plină de viaţă ca prăvălia lui Mateo Zapatón, şi de multe ori, în după-amiezele călduţe din aprilie şi mai, clienţii uneia şi celeilalte scoteau scaunele pe trotuar şi fumau şi vorbeau între ei, observaţi din partea cealaltă a străzii, din penumbra atelierului său gol, de croitorul taciturn care-şi freca mâinile în spatele tejghelei şi-şi băga între umeri capul din ce în ce mai asemănător cu al lui Iuda din Sfânta Cină, mizantropul cu chip verzui şi nas coroiat, pe

care explozia irezistibilă a hainelor confecționate în serie îl împingea în mod lent spre faliment.

Tata mă ducea de mână la frizeria lui Pepe Morillo (pe atunci „coafură" era un cuvânt pentru femei), și eu eram așa de mic, încât frizerul trebuia să pună un taburet pe scaun ca să mă tundă comod și ca să mă pot vedea în oglindă. Fața îi mirosea a colonie și respirația a tutun când se apropia mult de mine, cu pieptenul și foarfecele, cu mașina electrică cu care mă tundea pe ceafă. Îi auzeam răsuflarea greoaie și agitată și simțeam pe ceafă și pe obraji atingerea degetelor puternice de adult, apăsarea atât de ciudată a unor mâini ce nu erau ale tatălui meu sau ale mamei mele, mâini familiare și în același timp străine, dintr-odată aspre când îmi apleca urechile spre înainte sau mă făcea să-mi înclin mult capul apăsându-mă pe ceafă. De fiecare dată când mă tundea, aproape de sfârșit, Pepe Morillo îmi spunea „închide bine ochii" pentru că trebuia să-mi taie bretonul drept deasupra sprâncenelor, cam la jumătatea frunții. Perii umezi îmi cădeau pe pleoape, îmi înțepau obrazul bucălat și vârful nasului și foarfecele rece îmi atingea sprâncenele. Când Pepe Morillo îmi spunea că pot să deschid ochii, îmi vedeam pe neașteptate fața rotundă și de nerecunoscut în oglindă, cu urechile clăpăuge și cu bretonul drept deasupra ochilor, precum și zâmbetul aprobator al tatălui meu.

De toate acestea mi-am amintit ca și cum le-aș fi trăit din nou când l-am văzut pe neașteptate pe Mateo Zapatón în piața Chueca și, de asemeni, de încă ceva ce până atunci n-am știut că mai păstrez în memorie; odată, în timp ce stăteam să-mi vină rândul, citind o revistă pe care taică-meu abia mi-o cumpărase, mi s-a făcut sete și i-am cerut voie lui Pepe Morillo să beau apă. El mi-a făcut semn spre o curte interioară, mică și umbroasă, în fundul frizeriei, în spatele unei uși cu geam și al unui culoar întunecos. Când suntem copii, ni se par departe locuri ce se află doar la câțiva pași. Am împins ușa, puțin ametit, poate pentru că începusem să

am febră şi de aceea mi-era şi sete. Pardoseala era din plăci alb cu gri şi cu flori roşiatice în mijloc şi răsuna sub paşii mei. Pe o poliţă, într-un colţ al curţii mici, plină de plante cu frunze mari ce accentuau umezeala, se afla un ulcior, pe o poliţă acoperită cu un milieu croşetat, unul din acele ulcioare pentru iarnă, din ceramică smălţuită pictată în diferite culori, un ulcior sub formă de cocoş, îmi amintesc cu exactitate, pe care le făceau olarii de pe strada Valencia. Am băut, dar apa avea consistenţa unei supe şi un gust de febră. M-am întors pe culoar şi dintr-odată am văzut că m-am pierdut; nu eram la frizerie ci într-un loc pe care într-un târziu l-am identificat ca fiind prăvălia cizmarului, unde l-am văzut pe Sfântul Matei apostolul în carne şi oase, cu toate că avea un şorţ de piele şi nu o tunică de confrate sau de sfânt, fără barbă, cu o ţigară de foi turtită şi stinsă într-un colţ al gurii şi cu un cuişor în celălalt colţ. „Ia te uită, ministrantule, dar ce cauţi tu aici, ce sperietură mi-ai tras."

Ca şi atunci, acum mă uitam la el neştiind ce să-i spun. De aproape, era mult mai bătrân şi nu mai semăna deloc cu Sfântul Matei din Ultima Cină. Nici privirea şi nici zâmbetul său nu erau îndreptate spre mine; şi au rămas la fel şi când i-am spus pe nume şi când i-am întins mâna să-l salut şi când, încurcat şi stângaci, i-am povestit cine sunt şi când am vrut să-i amintesc numele părinţilor mei şi porecla pe care o avea în alte vremuri familia mea. Strângându-mi uşor mâna, încuviinţa şi privea spre mine, cu toate că nu făcea impresia că mă vede, sau că îşi concentra într-un punct atenţia ochilor săi, care cu puţin înainte mi se păruseră pătrunzători şi plini de viaţă. Pălăria nu numai că-i stătea într-o parte, dar mai era şi sucită, ca şi cum ieşind din casă şi-ar fi pus-o cum i-a venit, sau cu neglijenţa celui care nu se mai vede bine în oglindă. I-am amintit că mama a fost întotdeauna unul dintre muşteri cizmăriei — pe atunci prăvăliile aveau muşterii, nu clienţi — şi că tata, de asemenea foarte pasionat de coride, lua parte de multe ori la

întrunirile sale şi la cele de la frizeria de alături a lui Pepe Morillo, cea care comunica cu prăvălia lui printr-o curte interioară. Mateo ascultă acele nume de persoane şi locuri cu expresia celui ce nu reuşeşte să-şi amintească întru totul ceva foarte de demult. Înclina capul şi zâmbea, dar mi se păru că observ pe chipul său o expresie de panică sau de alarmă, sau de incredulitate, poate-i era teamă că aş vrea să-l escrochez sau să-l fur, ca oricare dintre haimanalele ce dădeau târcoale prin împrejurimi, ce schimbau între ei pe furiş obiecte stând pe vine chiar la intrarea în metrou. Trebuia să plec, eram în mare întârziere la o întâlnire care fusese de la început sortită eşecului, nu mâncasem nimic de dimineaţă, aveam maşina parcată prost, şi Mateo Zapatón continua să mă ţină de mână cordial şi cu gândul aiurea, zâmbindu-mi cu gura întredeschisă, cu mandibula inferioară atârnându-i puţin şi cu o sclipire de salivă la comisura buzelor.

— Nu vă amintiţi, meştere? l-am întrebat. Îmi spuneaţi întotdeauna ministrant.

— Sigur că da, omule, cum să nu, îmi făcu cu ochiul, înaintă puţin spre mine şi abia atunci mi-am dat seama că acum eu eram mai înalt decât el, îmi puse cealaltă mână pe umăr, într-un fel de încercare binevoitoare de-a nu mă dezamăgi: Ministrantule.

Dar nici măcar nu părea să-şi amintească semnificaţia acestui cuvânt, pe care-l repetă din nou în timp ce continua să mă ţină de mâna pe care eu voiam acum să mi-o retrag, prins în cursă şi grăbit să plec. M-am despărţit de el, dar a rămas nemişcat, cu mâna moale şi umedă, ce-o ţinuse pe-a mea, încă uşor ridicată, cu pălăria, cu o mică pană verde, sucită pe frunte, singur, ca un orb în mijlocul pieţei aşezat pe marele piedestal al pantofilor săi negri.

Copenhaga

Uneori, pe parcursul unei călătorii auzi şi ţi se povestesc istorii de călătorie. S-ar părea că la plecare amintirea călătoriilor anterioare se face mai simţită şi de asemenea că asculţi şi te încântă mai mult istoriile povestite, paranteze de cuvinte preţioase înăuntrul altei paranteze temporale a călătoriei. Călătorul poate rămâne tăcut, un mister pentru necunoscuţii ce-l observă sau poate ceda fără niciun pericol tentaţiei de a intra în vorbă şi de a spune baliverne, de a îmbunătăţi un episod din viaţa sa, povestindu-l unuia pe care n-o să-l mai vadă niciodată. Nu cred că e adevărat ce se spune, că atunci când călătoreşti poţi deveni altul; ceea ce se întâmplă e că te uşurezi de tine însuţi, de obligaţii şi de trecut, aşa cum reduci tot ce ai la puţinele lucruri necesare într-un bagaj. Partea cea mai împovărătoare a identităţii noastre se bazează pe ceea ce ştiu sau gândesc ceilalţi despre noi. Ne privesc şi ştim că ştiu, şi, pe tăcute, ne obligă să fim ceea ce speră ei că suntem, să procedăm la îndeplinirea anumitor obiceiuri stabilite de faptele noastre anterioare sau de bănuieli pe care nu suntem conştienţi că le-am trezit. Ne privesc şi nu ştim pe cine văd în noi, ce inventează sau ce decid că suntem. Pentru acel ce stă alături de tine în tren într-o ţară străină nu eşti decât un necunoscut ce există doar circumscris prezentului. O femeie şi un bărbat se privesc cu o săgetare de curiozitate şi dorinţă când se aşază în tren unul în faţa celuilalt; în acel moment, sunt tot atât de goi de ieri,

de mâine și de nume, ca Adam și Eva când s-au privit pentru prima oară în Paradis. Un bărbat slab și serios, cu părul scurt și foarte negru, cu ochi mari, de culoare închisă, se urcă în tren în gara din Praga și încearcă să nu schimbe nicio privire cu ceilalți pasageri ce intră în același compartiment, dar unii îl studiază bănuitori și își spun că probabil este evreu. Are mâinile lungi și albe, citește o carte sau privește absent pe fereastră, din când în când are câte-un atac de tuse seacă și-și duce la gură o batistă albă pe care apoi o strecoară aproape pe furiș într-un buzunar. Când trenul se apropie de granița de curând inventată între Cehoslovacia și Austria, bărbatul pune de-o parte cartea și-și caută actele cu oarecare nervozitate, și când trenul ajunge în stația Gmünd se uită imediat pe peron, ca și când ar aștepta să vadă pe cineva în solitara întunecime a acelei ore din noapte.

Nimeni nu știe cine e. Când călătorești singur într-un tren sau mergi pe o stradă într-un oraș unde nimeni nu te cunoaște, ești un nimeni; nimeni nu poate bănui neliniștea ta, nici motivul nervozității tale în timp ce aștepți în cafeneaua gării, dar numele bolii tale poate că da, când îți observă paloarea și îți ascultă zgomotul bronhiilor, când observă disimularea cu care-ți ascunzi din nou batista pe care-ai dus-o iar la gură. Dar călătorind, mă simt imponderabil, simt că devin invizibil, că sunt un nimeni sau că pot fi oricine, și această ușurare a spiritului se lasă să se întrevadă în mișcările trupului meu, și merg mai repede, mai dezinvolt, fără greutatea a tot ceea ce sunt, cu ochii deschiși la incitația unui oraș sau a unui peisaj, a unei limbi pe care mă bucur că o înțeleg și-o vorbesc, mai frumoasă acum pentru că nu e a mea. Montaigne vorbește despre un bărbat cu pretenții care s-a întors dintr-o călătorie fără să fi învățat nimic; cum putea să învețe, spune, dacă s-a luat cu totul pe el cu el.

Dar n-am nevoie să merg prea departe ca să mi se întâmple această transformare. Uneori, doar ce ies din casă

şi dau primul colţ sau cobor scările metroului, că şi las în urmă ceea ce sunt, şi mă ameţeşte şi mă excită marele spaţiu alb în care se transformă viaţa mea, pe care se pare că se vor imprima cu mai multă strălucire şi cu mai multă claritate senzaţiile, locurile, chipurile oamenilor, poveştile pe care le ascult. În literatură, sunt multe povestiri care se prezintă ca istorii narate de-a lungul unui voiaj, într-o întâlnire pur şi simplu întâmplătoare pe un drum, în jurul focului, la un han, într-un compartiment de tren. Şi chiar într-un tren un om îi povesteşte altuia istoria pe care Tolstoi o relatează în *Sonata Kreutzer*. În *Inima întunericului**, un marinar, Marlow, povesteşte o călătorie spre necunoscut pe râul Congo, în timp ce urcă în susul apei într-un şlep pe fluviul Tamisa şi când vede prin ceaţă, în noapte, strălucirea încă îndepărtată a luminilor Londrei, îi vin în minte vâlvătăile rugurilor de pe malurile râului african, şi-şi imaginează focurile de demult pe care le vedeau navigatorii romani când intrau pentru prima dată pe Tamisa acum două mii de ani. În trenul care-l deporta la Auschwitz, Primo Levi a întâlnit o femeie pe care o cunoscuse cu ani în urmă şi spune că tot timpul cât a durat drumul şi-au povestit lucruri despre care nu vorbesc cei vii, lucruri pe care doar cei ce se află de partea cealaltă, a morţii, au curajul să le spună cu glas tare.

În barul unui tren, într-o călătorie de la Granada la Madrid, un prieten mi-a povestit despre un alt voiaj în acelaşi tren, când cunoscuse o femeie şi după nici măcar o oră au început să se sărute. Era vara, în plină zi, în trenul ce pleacă zilnic la trei după-amiaza. Iubita prietenului meu venise să-l conducă. Apoi el şi necunoscuta s-au închis într-un closet cu o grabă imprudentă, cu o fericire şi-o dorinţă pe care nici lipsa de comoditate şi echilibru, nici bătăile în uşă ale călătorilor iritaţi n-au reuşit să-i facă să

---

* *Heart of Darkness* (în engl.), roman de Joseph Conrad (1857–1924).

eşueze. Gândeau că se vor despărţi pentru totdeauna când vor ajunge la Madrid. Prietenul meu făcea armata şi n-avea niciun căpătâi, iar ea era o femeie măritată, cu un copil mic, puţin dezechilibrată, predispusă atât la exaltări entuziaste şi nebuneşti, cât şi la tristeţi depresive. Prietenul meu îmi spunea că o place mult dar îi este teamă de ea, şi că niciodată n-a simţit o asemenea plăcere cu nicio altă femeie. Şi-o amintea foarte clar şi cu plăcere deoarece era singura femeie cu care se culcase în afară de iubita lui, cu care s-a şi căsătorit la puţin timp după ce s-a întors din armată.

Au continuat să se vadă în secret câteva luni, repetând beţia sexuală a primei întâlniri în camere de pensiune, în întunecimea cinematografelor, uneori la ea acasă, în acelaşi pat unde se culca cu bărbatul ei, observaţi din pătuţ de ochii mari şi liniştiţi ai copilului, care se apuca de bare ca să se ţină în picioare. Când prietenul meu a terminat armata, au căzut de acord ca ea să nu vină să-l conducă la expresul de la miezul nopţii cu care se întorcea la Granada. În ultimul moment, femeia apăru iar prietenul meu coborî din tren şi simţi o asemenea dorinţă s-o îmbrăţişeze, că nu-i păsă c-o să piardă trenul. A doua zi, luă însă trenul şi nu se mai văzură niciodată. Mi-e teamă să mă gândesc ce s-a întâmplat cu ea, la cât era de dezechilibrată, spune prietenul meu, stând cu coatele pe tejgheaua barului din tren în faţa cafelei de care nici nu se atinsese, privind pe fereastră peisajul secetos din nordul provinciei Granada, sau întorcându-se înspre uşa ce dădea spre celelalte vagoane, cu speranţa imposibilă că femeia va apărea, după atâţia ani, iar eu îl ascultam cu invidie, cu invidie şi tristeţe, deoarece mie nu mi se întâmplase niciodată o asemenea istorie şi nici nu-mi aminteam de vreo femeie ca aceea. Fuma haşiş, lua pastile, devenise cocainomană, şi mie mi-era teamă de toate astea, dar o urmam în nebunia ei, şi cu cât îmi era mai teamă cu atât o doream mai mult. Nu m-ar mira deloc ca până la urmă să fi ajuns la heroină. Sunt perioade când mă trezesc în fiecare dimineaţă şi-mi

amintesc că am visat-o. Visez c-o întâlnesc la Madrid, sau că sunt chiar în trenul ăsta şi-o văd venind pe culoar. Era foarte înaltă, ca un manechin, avea părul şaten şi creţ şi ochii verzi.

Trenurile de acum, care nu ne obligă să ne aşezăm în faţa unor necunoscuţi, nu sunt propice povestirilor de călătorie. Fantasme tăcute, cu urechile astupate de căşti şi ochii aţintiţi pe înregistrarea video a unui film american. Se ascultau mai multe istorii în vechile compartimente de clasa a doua, care într-un fel semănau cu sălile de aşteptare sau cu bucătăriile familiilor sărace. În prima mea călătorie la Madrid, în timp ce moţăiam pe spătarul tare de plastic albastru, îl auzeam pe bunicul meu Manuel şi pe un alt pasager povestind pe întuneric despre călătorii cu trenul în iernile de pe vremea războiului. Ne-au adus pe toţi cei din batalionul Gărzii de Asalt unde eram eu şi ne-au urcat în tren chiar în staţia asta şi cu toate că nu ne-au spus unde ne duc, se zvonea că destinul nostru era frontul de pe Ebro. Mie îmi tremurau picioarele numai când mă gândeam, pe întuneric, în vagonul închis, toată noaptea. Dimineaţa ne-au dat jos şi fără nicio explicaţie ne-au trimis pe poziţiile de dinainte. Au trimis alt batalion în locul nostru, şi din opt sute de oameni care-au plecat nu s-au mai întors nici treizeci. Dacă trenul ăla ar fi plecat, sigur n-aş mai fi fost aici să vă povestesc, spuse bunicul, şi eu gândii atunci, pe jumătate adormit, că dacă plecarea aceea spre frontul de pe Ebro n-ar fi fost contramandată, probabil bunicul ar fi murit şi eu n-aş fi existat.

Totul a fost aşa de ciudat în noaptea aceea, a primului meu voiaj, ciudat şi magic, ca şi cum urcându-mă în tren — chiar înainte, când am ajuns la gară — aş fi abandonat spaţiul cotidian al realităţii şi aş fi pătruns în alt regat, foarte asemănător cu cel din filme sau din cărţi, regatul fără somn al călătorilor; eu care aproape fără să mă mişc din oraşul meu mă hrănisem cu atâtea istorii de călătorii în locuri

îndepărtate, inclusiv pe Lună și în centrul pământului, pe fundul mării, în Insulele Caraibe și în cele din Pacific, la Polul Nord, în imensa Rusie pe care o străbătea în transsiberian un reporter din Jules Vernes pe care-l chema Claude Bombarnac.

Îmi amintesc acum că era o noapte de iunie. Stăteam pe o bancă pe peron, între bunicul și bunica, și un tren, care nu era trenul nostru, intră în stație și se opri cu un ușor scârțâit de frâne. Pe întuneric, avea dimensiunile unui mare animal mitologic, iar farul rotund al locomotivei ce se apropia îmi sugeră submarinul căpitanului Nemo. Cu coatele pe balustrada ultimului vagon, stătea o femeie și mă simții cuprins dintr-odată de dorință, dorința neștiutoare, temătoare și înflăcărată a celor paisprezece ani. O doream într-atâta, că simțeam o apăsare pe piept ce-mi îngreuna respirația și făcea să-mi tremure picioarele. Parcă o mai văd încă, cu toate că nu mai sunt sigur că ceea ce îmi amintesc este o amintire: blondă, înaltă, cu părul în vânt, străină, cu o cămașă neagră deschisă mult în față, cu o fustă neagră, desculță, cu unghiile de la picioare roșii, cu pielea feței așa de bronzată, că scotea în evidență strălucirea părului ei blond și a ochilor săi de culoare foarte deschisă. Ținea genunchiul puțin îndoit în față, iar prin crăpătura fustei se zărea pulpa piciorului. Trenul s-a pus în mișcare și eu am văzut-o îndepărtându-se, sprijinită cu coatele de balustradă, privind chipurile ce se perindau și care-o priveau de pe peronul acelei îndepărtate gări, la miezul nopții, într-o țară străină.

Printre frânturi agitate de vis o vedeam din nou pe femeia aceea, în somnul ce mă cuprinsese, în timp ce bunicul vorbea cu celălalt bărbat în compartimentul neluminat. Întredeschideam ochii și vedeam licărirea țigărilor și, când bunicul sau interlocutorul său trăgeau din țigară, li se vedeau pentru o clipă fețele de țărani, cu un luciu roșiatic. Fumul atât de acru al acelor țigări de tutun negru pe care le fumau bărbații pe atunci. Văzând fețele

acelea şi ascultând acele cuvinte ce se atenuau în somn, era ca şi cum n-aş fi călătorit în trenul în care mergeam, ci în oricare din trenurile de care vorbeau, trenuri cu soldaţi învinşi sau cu deportaţi ce mergeau la nesfârşit fără să ajungă la destinaţie şi rămâneau oprite nopţi întregi pe peroane întunecoase. Primo Levi spunea, puţin înainte de-a muri, că încă îl mai înspăimântau vagoanele de mărfuri sigilate pe care le vedea uneori pe liniile moarte ale gărilor. Eu am fost pe front în Rusia, spuse bărbatul, în Divizia Albastră. Ne-am urcat în tren în Gara de Nord, şi am făcut zece zile pân-am ajuns într-un loc ce se numea Riga. Şi eu gândeam sau îmi spuneam pe jumătate adormit, Riga este capitala Letoniei, pentru că învăţasem din atlasul geografic care-mi plăcea aşa de mult şi pentru că în Riga se petrece acţiunea unui roman de Jules Verne, şi romanele lui Jules Verne îmi umpleau viaţa şi imaginaţia.

Acum îmi dau seama că în ţinutul nostru secetos de provincie trenurile de noapte erau marele fluviu ce ne purtau spre lume şi ne aduceau înapoi, marele torent ce şerpuia în întuneric spre mare sau spre frumoasele oraşe unde ne aştepta o nouă existenţă, mai luminoasă şi adevărată, mai asemănătoare promisiunilor din cărţi. Tot atât de clar cum îmi amintesc prima mea călătorie cu trenul îmi amintesc şi de întâia oară când am ajuns pe peronul unei gări de frontieră; în amintire, strălucirea nopţii era identică şi, de asemenea, anticipările imaginaţiei, teama de necunoscut ce-mi accelera pulsul şi făcea să mi se înmoaie genunchii. Grănicerii cu o căutătură rea şi apoi jandarmii ostili şi necioplţi percheziţionau călătorii în staţia Cerbère. Cerbère, Cerbero*, uneori staţiile, noaptea, par intrarea în împărăţia lui Hades, iar numele lor conţin un fel de maledicţie incipientă; Cerbère, unde în iarna anului 1939 jandarmii francezi îi umileau pe soldaţii Republicii

---

* Joc de cuvinte între toponimul Cerbère, punct de frontieră între Spania şi Franţa, şi cuvântul spaniol *cerbero* — „cerber".

Spaniole, îi insultau, îi împingeau şi-i loveau cu paturile puştilor; Port Bou unde, în 1940, s-a sinucis Walter Benjamin; Gmünd, staţia de frontieră între Cehoslovacia şi Austria, unde se vedeau uneori Franz Kafka cu Milena Jesenska, întâlniri clandestine în parantezele temporale ale orarelor trenurilor, în exasperanta scurgere rapidă a orelor ce începeau să se consume de cum se vedeau, de îndată ce urcau în camera neospitalieră a hotelului gării, ale cărei geamuri zdrăngăneau la trecerea trenurilor din apropiere.

Cum ar fi să ajungi într-o gară germană sau poloneză într-un tren pentru vite, să asculţi la megafoane ordinele strigate în germană şi să nu înţelegi nimic, să vezi în depărtare lumini, garduri de sârmă ghimpată, coşuri foarte înalte ce scot fum negru. Timp de cinci zile, în februarie 1944, Primo Levi a mers într-un tren spre Auschwitz. Prin crăpăturile scândurilor, unde-şi punea gura ca să poată respira, vedea numele ultimelor gări din Italia, şi fiecare nume era un rămas bun, o etapă a călătoriei spre nord şi spre frigul iernii, nume acum indescifrabile de gări nemţeşti şi apoi poloneze, localităţi îndepărtate despre care nimeni până atunci nu auzise vorbindu-se, Mauthausen, Berger-Belsen, Auschiwtz. Trei săptămâni au trecut până când Margarete Buber-Neumann a ajuns de la Moscova în lagărul din Siberia unde trebuia să ispăşească o condamnare de zece ani, şi când după numai trei ani i s-a spus să urce din nou în trenul ce pleca la Moscova se gândi că va fi eliberată, dar trenul nu s-a oprit la Moscova, a continuat să meargă spre vest. Când în sfârşit s-a oprit în gara de frontieră Brest-Litovsk, gardienii ruşi i-au spus Margaretei Buber-Neumann să se grăbească să-şi strângă lucrurile că au ajuns pe teritoriul german. Printre scândurile ce acopereau geamul a văzut pe peron uniformele negre ale SS şi şi-a dat seama, îngrozită, cu o osteneală fără margini că, fiind nemţoaică, gărzile lui Stalin au predat-o gărzilor lui Hitler, în virtutea unei clauze infame a pactului germano-sovietic.

Marea noapte a Europei este străbătută de lungi trenuri sinistre, de convoaie de vagoane de mărfuri sau vite, cu geamurile astupate, înaintând foarte lent spre câmpuri invernale acoperite de zăpadă sau de noroi, împrejmuite cu sârmă ghimpată şi turnuri de pază. Arestată în 1937, torturată, supusă la interogatorii ce durau patru sau cinci zile fără întrerupere, în care trebuia să stea numai în picioare, închisă timp de doi ani într-o carceră, Evghenia Ginzburg, militantă comunistă, a fost condamnată la douăzeci de ani de muncă silnică în lagărele din apropierea Cercului Polar, iar trenul care a dus-o spre captivitate a parcurs distanţa dintre Moscova şi Vladivostok într-o lună întreagă. În timpul călătoriei, prizonierele îşi povesteau întreaga viaţă una alteia şi uneori, când trenul se oprea într-o gară, se apropiau de fereastră sau de vreo gură de aerisire între două scânduri şi îşi strigau numele de fiecare dată când trecea cineva, sau aruncau o scrisoare ori o hârtie cu numele lor scris în grabă cu speranţa că, vreodată, familiile lor vor primi vestea că trăiesc încă. Dacă una dintre ele supravieţuia şi se întorcea, în primul rând trebuia să meargă să caute părinţii, soţul sau copiii celeilalte, ca să le povestească cum a trăit şi-a murit, ca să depună mărturie că în infern şi în depărtarea aceea continua să şi-i amintească. Acest jurământ l-au făcut Margarete Buber-Neumann şi prietena ei de suflet Milena Jesenska, în lagărul din Ravensbrück. Milena îi povestea istoria ei de dragoste cu un bărbat ce murise cu douăzeci de ani în urmă, Franz Kafka, şi îi povestea de asemenea prozele pe care le scria el şi de care Margarete nu auzise până atunci, şi de aceea îi făceau şi mai multă plăcere, la fel ca poveştile vechi nescrise de nimeni şi care, cu toate acestea, prind viaţă din nou în întregime şi cu putere când cineva le povesteşte cu glas tare, istoria unui arpentor ce soseşte într-un sat unde este un castel în care niciodată nu reuşeşte să intre, cea a unui comis-voiajor ce se trezeşte într-o dimineaţă transformat în insectă, povestea directorului de bancă pe care într-o zi îl

vizitează doi polițiști în civil ca să-i spună că va fi judecat, cu toate că nu ajunge niciodată să afle motivul, acuzația ce i se aduce.

Iubirea dintre Milena Jesenska și Franz Kafka este întretăiată de scrisori și trenuri și în această iubire au avut mai mare importanță distanța și cuvintele scrise decât întâlnirile reale și adevăratele mângâieri. În primăvara anului 1939, cu câteva zile înainte ca armata germană să intre în Praga, Milena îi înmânã prietenului său Willy Haas scrisorile de la Kafka, pe care le păstrase încă de când o primise pe ultima, cu șaisprezece ani în urmă, în 1923. În drum spre lagărul de exterminare, în stațiile întunecoase unde trenul se oprea nopți întregi, își amintea, desigur, de emoția și neliniștea călătoriilor aproape clandestine din alte vremuri, când ea era măritată și locuia la Viena, iar amantul ei la Praga, și-și dădeau întâlnire la jumătatea drumului, în gara de frontieră Gmünd, sau de prima lor întâlnire în gara din Viena, după ce luni de zile își scriseseră scrisori. Înainte de a începe să-și scrie, s-au văzut o singură dată, într-un bar, fără a-și acorda prea multă atenție unul celuilalt, și, dintr-odată, el a vrut să recupereze din străfundurile memoriei o amintire ce nu se contura cu precizie, un chip căruia nu-i dăduse importanță, cu toate că doar câteva luni mai târziu era îndrăgostit de ea. *Îmi dau seama că nu reușesc să-mi amintesc chipul ei în amănunțime. Îmi amintesc doar cum se îndepărta printre mesele din cafenea; chipul ei, rochia ei, încă le mai văd.* S-a urcat în tren la Praga și știe că în același timp ea s-a urcat în altul la Viena, iar nerăbdarea și dorința sa sunt mai puternice decât teama, și-l cuprinde o stare de anxietate deoarece știe că după câteva ore o va ține în brațe pe femeia care este mai curând o fantasmă a imaginației și a scrisorilor sale. *Teama înseamnă nefericire*, i-a scris. I-e teamă că o să vină trenul și-o să vadă în fața lui ochii de culoare deschisă ai Milenei, dar i-e teamă, de asemenea, ca ea să nu se fi răzgândit în ultimul minut și să

fi rămas la Viena cu soţul ei, care n-o face fericită, care-o înşală cu alte femei, dar de care nu vrea sau nu poate să se despartă. Se uită la ceas, priveşte numele staţiilor în care se opreşte trenul, şi îl chinuie dorinţa ca orele ce i-au mai rămas până la sosire să treacă cât mai repede, dar şi teama de a ajunge, şi teama de a nu se trezi singur în gara din Gmünd, şi, în acelaşi timp, teama de impetuoasa apropiere fizică de Milena, mult mai tânără şi mai sănătoasă decât el, mai pricepută şi mai directă în iniţiativele sexuale.

Amintirea instinctivă este materia şi fermentul imaginaţiei. Fără să-mi dau seama până atunci, în timp ce voiam să-mi imaginez călătoria lui Franz Kafka în expresul de noapte, îmi aminteam de fapt o călătorie pe care am făcut-o când aveam douăzeci şi doi de ani, o noapte întreagă de insomnie într-un tren ce mă ducea la Madrid, la o întâlnire cu o femeie cu ochi de culoare deschisă şi păr şaten, căreia-i trimisesem o telegramă cu câteva minute înainte de a-mi cumpăra biletul de clasa a doua cu bani împrumutaţi, lăsând totul baltă ca să mă duc s-o caut. Dimineaţă, când am ajuns în gară, nu mă aştepta nimeni.

Cum te-ai simţi dacă te-ai apropia cu trenul de o gară de frontieră fără să ştii dacă n-o să fii trimis înapoi, dacă n-o să fii împiedicat să treci în partea cealaltă, spre salvarea ce se află la un pas, cu jandarmii ce-ţi vor controla actele cu o încetineală cruntă, ridicând privirea arogantă ca să-ţi compare poza din paşaport cu faţa aceea înfricoşată pe care abia dacă se citeşte o expresie firească, inocentă. După prima întâlnire cu Milena şi după patru zile întregi petrecute cu ea, Franz Kafka se întorcea cu expresul ce mergea de la Viena la Praga, cu neliniştea celui ce trebuie să ajungă la serviciu a doua zi dimineaţa, cu un amestec de fericire şi culpabilitate, de bucurie euforică şi o insuportabilă senzaţie că-i lipseşte ceva, deoarece acum nu se putea obişnui să stea singur, nici nu putea să calculeze peste cât timp se va întâlni din nou cu iubita sa. Când trenul se opri în gara din Gmünd, grănicerii i-au spus că nu poate continua călătoria spre

Praga; îi lipsea o hârtie din numeroasele sale documente, o viză de ieşire ce se elibera doar la Viena. În noaptea de 15 martie 1938, după aproape paisprezece ani de la moartea lui Franz Kafka, eliberat acum de orice frământare sau învinuire, de orice persecuţie, acelaşi expres ce pleca de la Viena spre Praga la ora unsprezece şi un sfert se umplu mai ales de refugiaţi evrei şi de stânga, deoarece Hitler tocmai intrase în oraş, întâmpinat de o mulţime ce urla ca o haită de câini, cu mâinile ridicate, strigându-i numele într-un zgomot surd şi monoton ca al unui ocean înfricoşător, aclamându-l pe führer şi Reichul şi cerând lichidarea evreilor. Nazişti austrieci în uniforme urcau în expresul de Praga în staţiile intermediare şi jefuiau bagajele refugiaţilor pe care-i băteau, îi umileau şi-i insultau. Mulţi dintre ei nu aveau acte; în staţiile de la graniţă, jandarmii cehi nu le dădeau voie să plece mai departe. Unii săreau din tren şi fugeau peste câmp vrând să treacă graniţa la adăpostul nopţii.

Cum ar fi să ajungi noaptea pe ţărmul unei ţări necunoscute, să sari în apă din barca cu care ai traversat marea pe întuneric, să vrei să te îndepărtezi cât mai repede spre interior în timp ce picioarele ţi se afundă în nisip; un bărbat singur, fără acte, fără bani, ce vine din oroarea bolilor şi masacrelor din Africa, din străfundul iadului, care nu ştie limba ţării unde a ajuns, ce se aruncă la pământ şi se ascunde în şanţ când vede pe şosea farurile unei maşini ce se apropie, poate cea a poliţiei.

Când călătoreşti, s-ar părea că e mai plăcut să citeşti cărţi de călătorie. Într-un tren ce mă îndepărta de Granada, îndată după terminarea cursurilor la facultate, la începutul verii lui 1976, citeam povestea călătoriei la Veneţia pe care o face Proust în *Timpul regăsit*. Două veri mai târziu, am ajuns pentru prima oară la Veneţia, într-o după-amiază de septembrie, şi mi-am amintit de Proust şi de dureroasa lui înclinaţie spre dezamăgire când ajungea în locurile pe care dorise foarte mult să le vadă. Într-o conversaţie cu Francisco

Ayala despre fericirea de a-l citi pe Proust, am aflat că şi el o asocia cu fericirea simultană a unei călătorii. În o mie nouă sute patruzeci şi ceva, pe când trăia în exil la Buenos Aires, i s-a oferit să ţină un curs la universitatea din Rosario. Se ducea o dată pe săptămână, mai întâi cu trenul până la Santa Fe, apoi cu un autobuz ce mergea pe malul fluviului Paraná. Avea întotdeauna la el un volum de Proust, şi i se părea că recitindu-l îi plăcea şi mai mult, pentru că atunci când îşi ridica ochii din carte vedea nişte peisaje ca din alt capăt al lumii, trecea într-o clipă de la străzile Parisului din 1900 şi de la plajele acoperite de nori ale Normandiei, la imensitatea nelocuită a Americii pe unde circula trenul şi apoi autobuzul. Dintr-odată, cartea aceea pe care-o citea era unica legătură cu viaţa sa din trecut, cu Spania pierdută la care poate nu se va mai putea întoarce şi cu Europa ce încă nu renăscuse după cataclismul războiului. Îl citea pe Proust în autobuzul ce mergea alături de întinderea maritimă a fluviului Paraná şi acel volum pe care-l ţinea în mână era acelaşi pe care-l citise de atâtea ori în tramvaiele din Madrid.

Odată, într-o staţie, ridică în mod automat privirea din carte şi se uită fix la un bătrân cu părul foarte alb şi cu înfăţişare melancolică şi sărăcăcioasă ce tocmai urca, cu un palton foarte ponosit, cu o servietă la fel de ponosită sub braţ, cu chip de om bolnav şi obosit, chip de bătrân pe care anii nu-l scutiseră de cele mai amarnice lipsuri în viaţă. Într-o clipă, surprins, nevenindu-i să creadă, compătimindu-l ruşinat, recunoscu în acel bătrân ce lua autobuzul într-un sat pierdut din Argentina, pe cel ce fusese preşedintele Republicii Spaniole, pe don Niceto Alcalá Zamora. I-a fost teamă că şi celălalt bărbat îl va recunoaşte; îşi întoarse faţa spre fereastră sau îşi aplecă ochii asupra cărţii iar când, după următoarea staţie, îşi ridică din nou privirea, bărbatul bătrân nu mai era în autobuz.

Într-o călătorie, poţi asculta o istorie sau poţi găsi din întâmplare o carte care în final produce o undă concentrică

în emoţia succesivelor descoperiri. Într-un timp când eram foarte îndrăgostit de o femeie, care mă evita atunci când o doream cel mai mult şi care mă căuta când eu încercam să o evit, am făcut un voiaj la Sevilla şi în tren am citit *Grădina familiei Finzi-Contini*, şi pe frumoasa şi zburdalnica eroină evreică a lui Giorgio Bassani o înzestrasem cu trăsăturile femeii pe care o iubeam, şi sfârşitul nefericit al iubirii ei pentru Mícol, protagonistul romanului, mi-a anticipat tristul eşec al iubirii mele, cu o claritate pe care eu n-aş fi fost în stare s-o accept de unul singur. Îmi amintesc de un exemplar ieftin şi uzat din *Istoriile* lui Herodot, pe care l-am găsit la un chioşc pe stradă în New York şi de jurnalul de călătorie la Cercul Polar al căpitanului John Franklin, pe care l-am răsfoit din întâmplare într-un anticariat şi apoi l-am citit pe nerăsuflate în camera unui hotel din Londra, o cameră îngustă şi înaltă, cu o geometrie perversă, cu o baie nu cu mult mai mare decât un dulap, dar cu unghiurile strâmbe ale unui decor expresionist. Sosit de curând la Buenos Aires în toamna australă a anului 1989, îmi petreceam orele întins în patul din cameră ascultând ploaia ce bătea în geam şi mă împiedica să ies pe străzile pe care doream atât de mult să le cutreier, citind ore întregi, ca să înşel timpul claustrofobic al hotelurilor, prima carte pe care-am descoperit-o, *În Patagonia*, de Bruce Chatwin. Acum aflu că exact în zilele când eu citeam acea carte, Bruce Chatwin agoniza datorită unei boli al cărei nume n-a vrut să-l spună nimănui: o infecţie ciudată pe care o contractase în Asia Centrală din cauza unui anumit fel de mâncare sau a unei înţepături, spuneau prietenii săi, ca să ascundă infamia, ca să nu spună cuvântul ce producea panică şi ruşine, cuvântul care era el însuşi asemeni unuia din acele abcese ce, cu veacuri în urmă, anunţau oroarea ciumei.

Eu îl citeam pe Bruce Chatwin la Buenos Aires în timp ce el era pe moarte la Londra. Călătoria mea prin Argentina avea în felul acesta o parte de adevăr şi o alta de literatură, deoarece citind acea carte eu înaintam spre marile întinderi

dezolante din sud, itinerar ce pentru mine se oprise de fapt în capitala țării, în camera de hotel de unde abia dacă ieșeam din cauza ploii. Câtă odihnă pentru suflet, să fii departe de orice, total izolat, ca un călugăr în chilia sa, o chilie cu tot confortul posibil, patul aranjat, telefon la îndemână, televizor cu telecomandă, ploaia care te scutește de obligația extenuantă de a face turism și care îți oferă alibiul perfect ca să petreci ore întregi fără să faci nimic, doar să stai întins, puțin ridicat pe două perne, cu cartea în mână, cartea ce povestește o călătorie la capătul lumii și care amintește de alte călătorii mult mai vechi, cea a lui Charles Darwin pe marele său vas *Beagle*, și a acelui indian patagonez ce a călătorit cu Darwin până în Anglia, a învățat limba engleză și purtările englezești, i-a făcut o vizită reginei Victoria, și după câțiva ani s-a întors pe meleagurile australe și la viața primitivă de care fugise, un străin pentru totdeauna oriunde s-ar fi aflat, un sălbatic exotic cu haine civilizate la Londra și un necunoscut pe pământul său de baștină.

La Copenhaga, o doamnă daneză de origine franceză și sefardă mi-a povestit despre călătoria pe care, mică fiind, a făcut-o, cu mama ei, prin Franța recent eliberată, în 1944, la sfârșitul toamnei. Am cunoscut-o la un prânz la Clubul Scriitorilor, un palat cu uși cu două canaturi, coloane de marmură, tavane cu ghirlande aurii și picturi alegorice. De la una dintre înaltele sale ferestre am văzut trecând prin fața mea o corabie mare cu pânze, ca și când ar fi alunecat pe stradă; naviga pe unul din acele canale ce pătrund adânc în oraș și care brusc, la un colț, îți oferă surpriza unei panorame portuare.

Era la începutul lui septembrie, acum vreo opt ani. De două zile mă învârteam prin oraș, și în a treia, un prieten de-al meu, editor, m-a invitat la acel prânz. Memoria mea e plină de orașe care mi-au plăcut mult, dar unde am fost doar o singură dată. De Copenhaga îmi amintesc mai ales imagini

din prima mea plimbare; am ieşit din hotel mergând la întâmplare şi am ajuns la o piaţă ovală cu palate şi coloane, în centrul căreia se afla o statuie ecvestră de bronz, un bronz verzui ce căpăta pe alocuri, din cauza umezelii şi a lichenilor, o tonalitate cenuşie la fel cu a cerului sau a marmurei acelui palat, care mi s-a spus apoi că este Palatul Regal.

Pe toată suprafaţa aceea rece şi barocă a pieţei, străbătută din când în când de vreo maşină singuratică (auzeam în acelaşi timp zgomotul motorului şi fâşâitul roţilor pe pavaj), în afară de mine nu se mai afla niciun suflet de om, cu excepţia soldatului cu cazacă roşie şi căciulă înaltă de husar, din blană, ce bătea pasul fără chef, cu puşca pe umăr, o puşcă cu baionetă, anacronică, la fel ca uniforma lui.

Cum nu ştiam încotro s-o apuc, am lăsat străzile să mă ducă, aşa cum te laşi dus de o cărăruie pe câmp. Din faţa călăreţului de bronz începea o stradă lungă şi dreaptă ce se termina lângă cupola, de asemenea de un bronz verzui, a unei biserici cu inscripţii aurii în latină pe cornişă, şi statui de sfinţi, de războinici şi de indivizi în redingotă. Biserica semăna cu acele biserici baroce din Roma ce par toate la fel şi au un aspect antipatic de sucursale, de birouri papale şi bancare ale milei Domnului.

Dar una dintre statuile ce se înălţau deasupra acelei faţade era fără nicio îndoială a lui Sören Kierkegaard. Cocoşat, ca şi cum ar fi stat la pândă, cu mâinile la spate, nu avea acea atitudine de măreţie sau de totală imobilitate cum au de obicei statuile. După moarte, după un secol şi jumătate de convieţuire în imortalizarea oficială, alături de toţi acei solemni eroi, sfinţi, generali şi tribuni din panteonul istoric al Danemarcei, Kierkegaard, statuia sa, păstra încă un aer trecător, fugace, ursuz, neliniştea de a merge singur printr-un oraş închis şi ostil şi de a privi cu coada ochiului lumea pe care-o disprețuia şi care-l disprețuia şi mai mult, nu numai din cauza cocoaşei şi a capului său mare, ci şi datorită extravaganţei de neînţeles a scrierilor sale, a furibundei sale credinţe biblice, la fel de surghiunit şi

apatrid în orașul său natal ca și cum ar fi fost forțat să trăiască la celălalt capăt al lumii.

Am căutat drumul de întoarcere la hotel. În mai puțin de o oră, editorul — pe care în realitate nici nu-l cunoșteam prea bine — venea să mă ia. Pe o stradă lungă și burgheză, cu magazine de îmbrăcăminte și consignații, am văzut o marchiză ce ieșea, mai degrabă în mod absurd, dintr-un perete văruit sau proaspăt vopsit în alb, care avea o ușă de lemn cu ferecături și cu ciocan de poartă, și o fereastră cu zăbrele și mușcate. Eu, care mă simțeam atât de departe de orice, cutreierând străzile deșerte ale Copenhagăi într-o după-amiază de sâmbătă, întâlnisem un local spaniol ce se numea Pepe's Bar.

Femeia aceea stătea alături de mine la masa ovală a Uniunii Scriitorilor. Mi s-a mai întâmplat de multe ori: masa era în onoarea mea, dar nimeni nu mă prea lua în seamă. Fiecare avea în față un cartonaș cu numele său. Cel al femeii era o enigmă, o promisiune cifrată: Camille Pedersen-Safra. Nu pot rezista atracției numelor; femeia mi-a spus că se născuse în Franța, într-o familie de evrei de origine spaniolă. Pedersen era numele ei după soț. În timp ce toți ceilalți vorbeau cu aprindere și râdeau, ușurați că nu trebuie să facă conversație cu un străin despre care nu știau nimic, ea îmi povesti că a fugit din Franța împreună cu mama ei în preajma căderii Parisului, în timpul marii debandade din iunie 1940. S-au întors în țară doar o singură dată, în toamna anului 1944, dar amândouă și-au dat seama că în acei puțini ani câți trecuseră nu mai făceau parte din țara de baștină, de unde ar fi fost deportate spre lagărele de exterminare dacă n-ar fi fugit la timp; din recunoștință, erau daneze. Și Danemarca a fost ocupată de nemți și supusă acelorași legi antisemite ca Franța, dar autoritățile daneze, spre deosebire de guvernul francez de la Vichy, n-au colaborat la izolarea și deportarea evreilor și nici măcar nu i-au obligat să poarte steaua galbenă.

Camille Safra avea cam şase ani când au fugit din Franţa; îşi amintea ce neplăcut a fost când maică-sa o trezise zgâlţâind-o cu noaptea-n cap şi de senzaţia ciudată, caldă şi plăcută de a călători învelită într-o pătură în remorca unui camion, sub o prelată pe care răpăia ploaia. Îşi amintea, de asemenea, că dormise în bucătăriile şi în holurile unor case ce nu erau ale ei şi unde mirosea puternic a mere şi fân şi că uneori îi veneau în minte imagini ale unor itinerare misterioase pe drumuri de ţară la lumina lunii, dormind în braţele maică-sii, învelită cu un şal de lână umed, ascultând zgomotul domol al unei căruţe şi al copitelor calului. Îşi amintea sau visa lumini izolate, la ferestrele fermelor, lumini roşii de locomotivă, şiruri de lumini la ferestrele trenurilor în care ea şi maică-sa nu reuşeau să urce.

În amintirea ei, călătoria spre exil avea toată dulceaţa bunăstării copilăriei, deoarece copiii se simt bine în situaţii excepţionale şi atribuie lucrurilor dimensiuni necunoscute adulţilor şi care nu au nicio legătură cu ceea ce aceştia trăiesc sau îşi amintesc. Când a plecat din Franţa, Camille Safra mai trăia cufundată în fanteziile şi poveştile primei copilării; la zece sau unsprezece ani, când ea şi mama ei s-au întors, începuse să gândească ca un adult. Prima călătorie şi-o amintea ca pe un vis şi bineînţeles că erau părţi din vise sau poveşti ce i se strecuraseră în memorie ca fapte reale. Din întoarcerea din Danemarca păstra imagini exacte, încărcate de o tristeţe ce era reversul misterioasei fericiri a celeilalte călătorii.

Era o femeie cu părul roşcat, mare, energică, foarte neîngrijită în felul de a se îmbrăca, cu trăsături mai mult central-europene decât latine, pe care vârsta le accentua. Am văzut doamne evreice în Statele Unite şi la Buenos Aires, foarte asemănătoare cu ea: femei de o anumită vârstă, grase, îmbrăcate neglijent, cu buzele rujate. Fuma mult, ţigări fără filtru, conversa în mod strălucit, trecând de la engleză la franceză în funcţie de nevoi sau de delimitările

sale expresive, şi bea bere cu o excelentă dezinvoltură scandinavă. Făcea critică literară la un ziar şi la un post de radio. Editorul care mă invitase la masă şi care, încălzit de conversaţie şi de bere, nu părea să-şi prea amintească de mine, îmi spusese, când mi-a prezentat-o, că avea o faimă foarte bună, şi că o critică favorabilă a ei era foarte importantă pentru o carte, mai ales a unui autor străin şi necunoscut în ţară. Eu aveam ferma şi trista convingere că romanul pentru care mă dusesem la Copenhaga nu va atrage niciun cititor danez, astfel că simţeam remuşcări anticipate pentru proasta afacere pe care-o făcea acel editor cu mine, şi îl dezvinovăţeam şi chiar îi mulţumeam că la prânzul de la Uniunea Scriitorilor mă lăsase în voia sorţii. Înţelegeam, de asemenea, că invitaţia la acel prânz nu avusese prea mare succes; mai rămăseseră câteva mese goale în marea sală cu picturi mitologice şi ferestre mari ce dădeau spre o stradă pe unde din când în când trecea fără grabă un vapor. Înainte de a servi mâncarea, chelnerii au strâns tacâmurile de pe mesele goale.

În mod meschin, mă rodeau aceste observaţii, în timp ce Camille Safra continua să-mi vorbească şi îmi dădeam seama puţin ofensat că de când discutam nu-mi spusese încă niciun cuvânt despre cartea mea în daneză. Mi-a spus că mama ei murise cu câteva luni în urmă la Copenhaga, şi că ultima dată când au vorbit şi-au amintit amândouă de acea călătorie în Franţa, şi mai ales de ceva ce li s-a întâmplat într-o noapte într-un hotel dintr-un orăşel, aproape de Lyon.

Îşi căutau familia. Puţini supravieţuiseră. Vecinii şi cunoscuţii din trecut le priveau cu neîncredere, cu vădită respingere, ca şi când s-ar fi temut că s-au întors să revendice ceva, să învinuiască sau să ceară socoteală. În acel orăşel de lângă Lyon — Camille Safra nu mi-a spus cum se numea — maică-sa a dus-o pentru că cineva îi spusese că una dintre surorile ei se refugiase acolo la începutul anului 1943, şi nu figura că ar fi fost arestată, dar nici nu se ştia

unde se află şi nu s-a ştiut vreodată. Oamenii dispăreau în acele vremuri, spuse Camille Safra. Ii se pierdea urma, numele lor nu figurau nicăieri, pe nicio listă cu deportaţi, nici cu cei întorşi, nici cu cei morţi. Au ajuns cu trenul dimineaţa foarte devreme, au băut o cafea rece cu pâine neagră şi unt rânced la cârciuma din gară, şi au întrebat câteva persoane matinale şi morocănoase care le-au privit cu neîncredere şi nu le-au dat nici cele mai simple explicaţii, de teama de a nu păţi ceva în acele vremuri ale epurării.

Flămânde, dezorientate, străine în ţara ce cu patru ani înainte fusese a lor, cu picioarele distruse de atâta umblat o zi întreagă fără să afle nimic despre persoana pe care o căutau, le prinse înserarea pe un teren viran, lângă refugiul unei staţii de tramvai. Nu se puteau întoarce la Paris până a doua zi dimineaţa. Tramvaiul le-a lăsat într-o piaţă cu magazine închise şi cu un monument în amintirea celor căzuţi în războiul din 1914, alături de care se afla un felinar aprins şi firma unui hotel ce se numea *du Commerce*.

Închiriară o cameră. Urcară să se culce imediat, deoarece lumina se stingea la ora nouă din cauza restricţiei de curent electric. Aşezate pe pat, sub un bec a cărui intensitate luminoasă se micşora şi dădea o lumină palidă şi roşie, ca apoi să revină la un fel de galben uleios, mâncară resturile rămase dintr-un pachet dat de Crucea Roşie şi după aceea se culcară îmbrăcate şi îmbrăţişate frecându-şi picioarele îngheţate sub pătura subţire şi sub cuvertura roasă. Doamna îmi spunea că maică-sa nu încuia niciodată camerele cu cheia, îi era groază să nu rămână blocată sau să piardă cheia şi să nu poată ieşi. În adăposturi, când suna alarma atacurilor aeriene, avea accese de transpiraţie şi panică. Mergeau la cinema şi cum se termina filmul se grăbea să iasă, de teamă să nu plece toată lumea înaintea ei şi cineva să închidă uşile crezând că nu a mai rămas nimeni în sală.

Se treziră în zori. De la fereastră, se vedea o curte cu straturi cu răsaduri şi cuşti cu găini. Ploua. Se spălară pe rând cu apa rece din cana ce se afla sub lavoar, se îmbrăcară

cu aceleași haine, demne și sărace, pe care atunci le purtau mereu, haine ce nu erau niciodată destul de groase ca să le apere de frig, la fel cum mâncarea nu ajungea niciodată să le potolească foamea. Când maică-sa vru să iasă din cameră, mânerul nu se roti și ușa nu se deschise.

— Ți-am spus aseară să nu încui cu cheia.

— Dar n-am încuiat, sunt sigură.

Cheia era pe masa ce se afla în fața patului. Au băgat-o în broască, au răsucit-o într-o parte și-n cealaltă, și nimic. Nu se învârtea sau mai bine zis părea că nu întâmpina rezistență, se învârtea în gol. Nu că s-ar fi blocat sau că n-ar fi intrat bine pentru că ar fi fost de la altă cameră. Pur și simplu, cu toate că mecanismul funcționa aparent bine, ușa nu se deschidea cu cheia și nici cu clanța.

Maică-sa începuse să se enerveze. În loc să încerce să deschidă, zgâlțâia clanța și cheia, lovea broasca mușcându-și buzele. Spunea încet că dacă nu ies vor pierde trenul de Paris și nu se vor putea întoarce în Danemarca și vor trebui să rămână pentru totdeauna în Franța, unde nu aveau pe nimeni, unde nimeni nu le oferise nici măcar un zâmbet de bun venit și nici măcar de recunoștință. Scotea cheia din broască și nu nimerea s-o mai bage din nou, și când, în sfârșit, reuși, refuzând ca fiica s-o ajute, pradă zbuciumului făcu o mișcare atât de bruscă, încât rămase cu jumătate de cheie în mână.

— Ți-am spus să nu încui cu cheia, repetă ea. Dar nu m-ai ascultat.

— De ce nu cerem ajutor?

— Ar râde de noi, două evreice ridicole! Cui i se întâmplă să rămână încuiat în felul ăsta într-o cameră?

Dar au trebuit să ceară ajutor; câteva minute mai târziu, maică-sa, ieșită din fire, cu gura strâmbă și ochii sticloși de teamă, teama pe care-o simțise cu patru ani în urmă când fugise ca să-și salveze fiica, lovea ușa cu disperare și striga după ajutor. Încercase să deschidă fereastra; imposibil, de

asemeni, deoarece nu se vedea niciun zăvor şi oricum nu avea încuietoare.

Auziră uşurate paşi ce urcau scara şi se apropiau pe coridor. Proprietarul hotelului, cu ajutorul unei sârme, reuşi să scoată din broască bucata de cheie ce rămăsese înăuntru, dar nici când bägă cheia universală uşa nu se deschise. Împinsă, zgâlţâită, lovită dintr-o parte şi din cealaltă, uşa rămase închisă şi era făcută dintr-un lemn destul de gros şi cu balamale foarte solide ca să poată fi dărâmată.

Maică-sa se sufoca, îmi spuse Camille Safra. Se aşeză pe pat, cu rochia ei neagră de drum, cu paltonul vechi şi pălărioara sa mică, cu pantofii ei lăbărţaţi şi scâlciaţi, şi respira cu gura deschisă mişcându-şi agitată nările şi frământându-şi mâinile sau acoperindu-şi faţa cu ele, ca atunci când coborau în adăposturi, la sunetul alarmelor de la începutul războiului. Nu vom ieşi niciodată de aici, repeta, nu trebuia să ne fi întors, de data asta n-or să ne lase să plecăm. Atunci, fetiţa luă o hotărâre de care după patruzeci şi ceva de ani încă se mai mândrea. Aruncă în geam cana de pe lavoar şi, când geamul se sparse, intră în cameră aerul rece şi umed al dimineţii. Dar erau prea sus ca să poată sări în curte şi nu se vedea scara pe care cineva se dusese s-o caute.

N-au putut să deschidă uşa; după o oră, deschiseră o altă uşă din cameră, ce era blocată în spatele unui dulap pe care mamă şi fiică au trebuit să-l dea la o parte cu mare efort.

Au apucat să ia un tren spre Paris în aceeaşi dimineaţă. Maică-sa o ţinea strâns de mână şi-i spunea că se vor întoarce imediat în Danemarca şi că nu va mai pune niciodată piciorul în Franţa. În compartiment, era aşa de palidă şi avea un aer aşa chinuit, de parcă ar fi fost de mult timp pe drum, la fel ca atâţia refugiaţi şi apatrizi care se vedeau pe atunci umblând prin gări, aşteptând zile sau săptămâni întregi să vină trenurile ce nu aveau nici orare, nici destinaţii precise, deoarece în multe locuri şinele erau rupte iar podurile fuseseră distruse de bombardamente sau

de sabotaje. Un bărbat cu un aer de sărăcie demnă, la fel ca şi ele, îi oferi fetiţei o jumătate dintr-o portocală pe care-o scosese dintr-o batistă foarte curată şi o curăţa cu multă grijă, în timp ce ele încercau să nu se uite şi să nu simtă aroma aceea acidă şi tentantă care umplea aerul, atenuând duhorile obişnuite de haine transpirate şi fum de ţigară. Era prima persoană care le zâmbea sincer de când ajunseseră în Franţa. Începură să vorbească şi mama spuse numele satului şi al hotelului unde îşi petrecuseră noaptea. Ascultând-o, bărbatul încetă să mai zâmbească. Era, de asemenea, prima persoană întâlnită care vorbea fără grijă şi fără teamă.

— Era un hotel bun înainte de război, spuse. Dar eu nu voi mai călca pe acolo niciodată. În timpul ocupaţiei naziste l-au transformat în cartier general al Gestapoului. S-au întâmplat lucruri teribile în acele camere. Lumea trecea prin piaţa din sat şi auzea strigătele şi se făcea că nu aude nimic.

Când se opri din povestit, Camille Safra dădu uşor din cap, zâmbind, cu ochii închişi. Când îi deschise din nou, erau umezi şi foarte strălucitori. Fuseseră nişte ochi foarte frumoşi în tinereţe, sau când călătorea cu maică-sa prin Franţa în acel tren şi ea privea pe ascuns şi cu invidie portocala pe care bărbatul din vagon o cojea cu atâta grijă pe batista albă. Îmi povesti că maică-sa, la sfârşitul vieţii, în salonul de spital unde rămânea peste noapte cu ea, se trezea uneori dintr-un coşmar şi-i spunea să nu încuie uşa cu cheia, respirând cu gura deschisă, privind-o cu ochii dilataţi de teamă, ce nu era doar teama de moartea care se apropia, ci, de asemeni, şi poate chiar mai chinuitoare, teama de moartea de care ea şi fiica ei scăpaseră cu patruzeci şi cinci de ani în urmă.

La sfârşitul mesei de la Uniunea Scriitorilor, se ţinură diferite toasturi cu o fervoare etilică foarte accentuată, dar nu-mi amintesc să fi fost vreunul în cinstea mea sau poate că l-au spus în daneză şi eu n-am înţeles. Din acea călătorie

la Copenhaga amintirea cea mai exactă ce mi-a rămas, în afară de statuia mizantropă a lui Kierkegaard şi acea marchiză andaluză de la Pepe's Bar, este voiajul acelei doamne ce se numea Camille Safra în toamna ploioasă şi lugubră de la sfârşitul războiului în Europa. În călătorii, se povestesc şi se ascultă istorii de călătorie. *Oriunde s-ar duce, fiecare îşi poartă cu sine propriul său roman*, spune Galdós în *Fortunata şi Jacinta*. Dar uneori, când privesc unii călători ce nu vorbesc cu nimeni, ce rămân tăcuţi şi închişi alături de mine în scaunul lor din avion sau îşi beau băutura la barul din tren sau privesc atenţi filmul de la televizor, mă întreb ce istorii or şti şi nu le povestesc, ce romane or duce cu sine fiecare, despre ce călătorii trăite sau auzite sau imaginate şi-or aminti în timp ce călătoresc tăcuţi alături de mine, cu puţin înainte de a dispărea pentru totdeauna din faţa mea, chipuri de care nici măcar nu-mi amintesc, la fel cum ei nu şi-l amintesc pe-al meu, ca acela al lui Franz Kafka în expresul de Viena sau cel al lui Niceto Alcalá Zamora într-un autobuz ce străbate peisajele dezolante din nordul Argentinei.

Cine aşteaptă

Şi tu ce-ai face dacă ai şti că în orice moment pot veni să te ia, că poate numele tău figurează deja pe o listă dactilografiată de deţinuţi sau de viitori morţi, de suspecţi, de trădători. Poate chiar acum cineva a făcut un semn cu creionul în dreptul numelui tău, a făcut primul pas pe calea ce va duce la arestarea şi poate la moartea ta, sau la deportarea obligatorie şi imediată sau, deocamdată, la pierderea slujbei sau doar a unor avantaje minore la care, în principiu, nu te costă prea mult să renunţi. Lui Josef K. i s-a comunicat trimiterea în judecată şi nimeni nu l-a arestat şi nici nu părea că ar fi fost supravegheat. Tu ştii asta, sau cel puţin ar trebui să-ţi imaginezi, ai văzut ce li se întâmplă altora foarte aproape de tine, vecini ce dispar, sau care au trebuit să fugă, sau care au rămas ca şi cum n-ar fi fost niciun pericol, ca şi cum nu ei ar fi fost ameninţaţi. Ai auzit noaptea paşi pe scara şi pe coridorul ce duc la uşa ta şi te-ai temut că de astă dată vor veni după tine, dar s-au oprit înainte sau au trecut mai departe, şi au răsunat bătăi în altă uşă, şi maşina pe care mai târziu ai auzit-o îndepărtându-se a luat pe cineva care-ai fi putut fi tu, cu toate că preferi să nu crezi asta, cu toate că ţi-ai spus ţie însuţi, voind în van să te linişteşti, că pe tine nu au motive să te aresteze, că nici tu, nici ai tăi nu sunteţi incluşi în numărul condamnaţilor, cel puţin deocamdată. De ce-ar putea să te acuze, dacă n-ai făcut nimic, dacă n-ai ieşit niciodată în evidenţă. Josef K. nu a fost acuzat niciodată de

ceva, în afară de faptul că e vinovat. Faci parte din Partid de când erai foarte tânăr şi îl admiri fără rezervă pe tovarăşul Stalin, al cărui portret atârnă în sufrageria casei tale. Eşti evreu, dar numai ca origine, părinţii tăi te-au educat în religia protestantă, în dragostea pentru Germania, te-ai înrolat voluntar în vara anului 1914, îndată ce s-a declarat războiul, ţi s-a conferit crucea de fier pentru vitejie în luptă, nu aparţii niciunei organizaţii evreieşti, nu simţi nici cea mai mică simpatie pentru sionism, căci în forul tău interior, prin educaţia şi limba ta, şi chiar prin înfăţişarea ta, eşti doar german.

Cine vrea sau poate să plece de la o zi la alta, să rupă cu totul cu viaţa dinainte, cu legăturile de suflet şi cu obiceiurile cotidiene, pe cine nu-l întristează gândul că trebuie să-şi piardă casa, cărţile, fotoliul preferat, viaţa normală pe care a cunoscut-o întotdeauna, ce continuă în ciuda loviturilor în uşile vecinilor sau a împuşcăturii ce într-o clipă a secerat o viaţă sau a pietrelor aruncate în geamurile croitoriei sau ale băcăniei din cartier, pe faţada cărora apare într-o dimineaţă pictată în mod grosolan o stea a lui David şi un singur cuvânt ce conţine succint cea mai mare insultă posibilă: *Juden*. Te duci la cumpărături la acelaşi magazin la care mergi zilnic, dar în faţa lui se află un grup de bărbaţi cu cămăşi cafenii şi banderole cu zvastică, care ţin o pancartă, *Cine cumpără de la evrei sprijină boicotul străin şi distruge economia germană*, şi atunci îţi pleci capul şi o iei pe furiş pe alt drum, intri într-un magazin din apropiere, stăpânindu-ţi propria-ţi ruşine, la urma urmelor boicotul comerţului evreiesc are loc doar sâmbetele, cel puţin la început, în primăvara anului 1933, şi dacă în ziua următoare sau chiar în aceeaşi după-amiază te întâlneşti cu băcanul dintotdeauna care ştie că n-ai fost să cumperi de la el, probabil că întorci capul sau treci pe celălalt trotuar în loc să te apropii şi să-i strângi mâna, sau nici măcar, să-i spui câteva cuvinte banale, să dai dovadă de un gest de frăţie nu neapărat evreiască, ci doar umană, ca vecini

dintotdeauna. Lucrurile se petrec treptat, încetul cu încetul, şi la început preferi să crezi că nu sunt atât de grave, că viaţa normală este destul de solidă ca să se poată rupe aşa de uşor, astfel că te irită mai mult decât orice aceia care cobesc, prezic catastrofe, fac aluzie la un iminent pericol care pare mai real pentru că vorbesc despre el şi care poate ar dispărea dacă ne-am preface că nu-l luăm în seamă. Aştepţi, nu faci nimic. Cu răbdare şi făcându-te că nu vezi, nu va fi greu să aştepţi ca vremurile acestea să treacă. În 1932, când călătorea cu vaporul pe Rhin, María Teresa León a văzut mii de steguleţe cu zvastică, înfipte în mici geamanduri purtate de curenţi în josul apei. Joi, 30 martie 1933, profesorul Victor Klemperer, din Dresda, scria în jurnalul său că văzuse în vitrina unui magazin de jucării o minge de cauciuc pentru copii, cu o zvastică mare. *Nu mai pot scăpa de senzaţia de scârbă şi ruşine. Şi nimeni nu se mişcă; toată lumea tremură, se ascunde.* Dar profesorul Klemperer n-are de gând să plece din Germania, cel puţin deocamdată, căci unde se poate duce, la vârsta lui, la aproape şaizeci de ani, cu nevasta bolnavă, acum când şi-au cumpărat o mică bucată de pământ unde au de gând să-şi construiască o casă. *Atâta lume începe o viaţă nouă în alte locuri, şi noi aşteptăm aici, cu mâinile legate.* Dar oare cine, cu mintea întreagă, poate gândi că o asemenea situaţie va persista mult timp, că atâta barbarie şi lipsă de judecată poate să primeze într-o ţară civilizată, în plin secol douăzeci. Cu siguranţă că naziştii nu vor dura mult, aşa de brutali şi nebuni cum sunt, poporul german va sfârşi prin a-i respinge, iar comunitatea internaţională va refuza să-i accepte. Şi apoi, cine ştie dacă, crezând că fugi de pericol, nu te vei apropia ca hipnotizat de el, ca şi cum ar exista un magnet în cursa care ţi se întinde, o dorinţă puternică de a fi prins, pentru ca în felul acesta să se termine odată cu tensiunea aşteptării. Nici măcar cei ce fugeau nu erau în afară de pericol. În Mexicul îndepărtat, într-o casă transformată într-o fortăreaţă, înconjurată de gherete cu oameni înarmaţi

și un gard de sârmă ghimpată, cu ziduri de beton, Lev Troțki așteaptă sosirea emisarului trimis de Stalin ce va veni să-l omoare și care va ști să ocolească ușile blindate și paznicii și, singur în fața lui, îi va trage un glonț în cap sau se va înclina în fața lui cu amabilitatea lui Iuda și-i va înfige în ceafă un piolet de alpinist la fel de ascuțit ca un pumnal, la fel de eficace ca un glonț. Este vară, august 1940. Pe 6 iulie, fostul profesor Klemperer scria, fără dramatism, în jurnalul său, că începând cu acea zi evreilor li s-a interzis să intre în parcurile publice. La începutul lui iunie, în Franța, trei oameni ce fugeau împreună de armata germană ce înainta, s-au adâncit într-o pădure, într-o după-amiază târzie și caldă. Unul din ei, cel mai în vârstă și mai corpolent, probabil cel mai bine îmbrăcat, a fost găsit spânzurat câteva luni mai târziu, cadavrul lui fiind căzut la pământ, în putrefacție, pe jumătate acoperit de frunzele toamnei. Creanga de care se spânzurase sau fusese spânzurat s-a rupt din cauza greutății sale, dar el era deja mort. În buzunarul hainei avea, poate, un stilou. Acel om, care era neamț, fugea de nemți, dar și de cei ce înainte fuseseră de-ai lui, de comuniști, care îl declaraseră trădător și-l condamnaseră la moarte. Ceilalți doi ce-l însoțeau în exil și fugeau împreună cu el erau agenți sovietici care veniseră în Franța doar cu scopul de a-l prinde și a-l omorî. Nici măcar ascunzându-te în mulțimea ce fuge de război sau în spatele zidurilor de beton cu cioburi de sticlă și o încrengătură de sârmă ghimpată deasupra nu vei fi ferit de pericol. Vei fugi din țara ta și vei deveni un apatrid și într-o bună dimineață, când te vei trezi, în camera hotelului pentru străini unde de-abia o duci, vei auzi la megafoane ordine strigate chiar în limba ta și vei vedea pe fereastră aceleași uniforme de care credeai că ai scăpat datorită granițelor și distanței. În 1938, evreul vienez Hans Mayer fuge din Austria, traversează cu acte false o Europă de negre profeții și granițe ostile, se refugiază în Belgia, la Anvers, și după doar doi ani aceleași cizme și mașini și aceeași muzică marțială ce invadaseră Viena

răsună pe străzile acestui oraș unde tot timpul a fost doar un străin, iar de acum încolo va fi un prigonit. În 1943, îl prind bărbații cu haine negre din piele și pălării moi de care fugise încă din 1938, exact din noaptea de 15 martie, când Hitler abia intrase în Viena, și când el, Hans Mayer, se urca în expresul de la ora 11:15 ce pleca spre Praga; prevăzuse atât de amănunțit scena arestării sale, timp de atâția ani, încât atunci când în cele din urmă sosi momentul, avu senzația că o mai trăise o dată. Doar un singur lucru nu și-a imaginat și n-a prevăzut: cei care l-au prins, cei care i-au pus primele întrebări și i-au dat primii pumni nu aveau înfățișarea oamenilor de la Gestapou, nici măcar de polițiști. *Dacă un membru al Gestapoului are o înfățișare normală, atunci oricine cu o înfățișare normală poate fi de la Gestapou.*

La Moscova, în noaptea de 27 aprilie 1937, Margarete Buber-Neumann văzu că unul dintre funcționarii de la NKVD ce veniseră să-i aresteze soțul avea ochelari rotunzi și mici, fără ramă, ce dădeau chipului său foarte tânăr un anumit aer nevolnic de intelectual. Nu putea fi o impresie întâmplătoare sau neîntemeiată; Nadejda Mandelștam, care a suferit pe pielea ei hărțuiala membrilor poliției secrete, povestește că cechiștii* mai tineri se distingeau prin gusturile lor moderne, foarte rafinate, și prin pasiunea pentru literatură. La ora unu noaptea, răsunară bătăile în ușa camerei de la hotelul Lux, unde se instalaseră funcționarii și activiștii străini ai Cominternului. La hotelul Lux, stătuse în 1920 profesorul Fernando de los Ríos, trimisul Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol însărcinat să ia informații despre Rusia sovietică, cum o numea el. S-a întâlnit cu Lenin și l-a uimit asemănarea lui cu Pío Baroja, dar l-a înspăimântat disprețul acestuia pentru libertățile și viețile oamenilor de rând.

---

* Membrii poliției politice sovietice (Ceka), înlocuită apoi de GPU și ulterior de NKVD și de succesoarea acesteia, KGB.

Cu inima bătând cu putere, eram atenți la zgomotul cizmelor ce se apropiau. Ca în fiecare noapte, Margarete, Greta, stătuse trează pe întuneric, ascultând pași pe culoare, tresărind ori de câte ori se aprindeau luminile pe scară. Dacă după miezul nopții se aprindeau dintr-odată luminile de pe scările și coridoarele hotelului Lux, însemna că soseau oamenii de la NKVD, ce străbăteau străzile întunecoase și goale ale Moscovei în furgonete negre pe care le numeau „corbi". Niciodată nu foloseau ascensoarele, poate de teamă că un accident de funcționare sau o întrerupere de lumină ar face ca vreuna din victime să scape. Dar victimele nu scăpau niciodată, nici măcar nu încercau s-o facă, rămâneau nemișcate, paralizate în camerele lor, în rutina de fiecare dată tot mai sumbră a vieților lor și, când în sfârșit veneau să le ridice, nu opuneau rezistență, nu se luptau, nu urlau de furie sau de panică, nu aveau o armă pregătită cu care să-și croiască drum împușcând în dreapta și-n stânga când va sosi musafirul nocturn, sau cu care să-și zboare creierii în ultimul moment. De ani de zile Heinz Neumann, conducătorul Partidului Comunist German, știa că era vizat, că numele său figura pe lista condamnaților și a posibililor trădători și cu toate astea s-a dus cu nevastă-sa în Uniunea Sovietică după triumful nazismului în Germania și n-a încercat să caute refugiu în nicio altă țară și a trăit la Moscova simțind zilnic cum se strângea cercul de suspiciune și ostilitate în jurul lui, cum vechi prieteni încetau să-i mai vorbească, cum unul după altul dispăreau tovarăși în care avusese încredere, dar care acum se dovedeau a fi trădători, conspiratori trotkiști, dușmani ai poporului. Nimeni nu-i mai vizita pe el și pe nevastă-sa în camera de la hotelul Lux, și nici ei nu mai vizitau pe nimeni, de teama de a nu-i compromite, de a nu-i molipsi pe alții de nenorocirea lor mereu iminentă, amânată zi de zi și noapte de noapte. Dacă suna telefonul, se uitau unul la altul fără să îndrăznească să pună mâna pe el și când ridicau receptorul se auzea un clic și știau că îi spiona

cineva. A fost o vreme când acopereau telefoanele cu pături sau haine groase pentru că se zvonea că și cu telefonul închis se putea asculta ceea ce se vorbea într-o cameră.

În vara anului 1932, Heinz Neumann și nevasta sa au fost invitații personali ai lui Stalin, într-o stațiune de la Marea Neagră. În noaptea de 27 spre 28 aprilie 1937, când răsunară loviturile în ușă, Greta Neumann stătea cu ochii deschiși pe întuneric, dar soțul ei nu se trezi, nici măcar când ea aprinse lumina și intrară oamenii. Cei trei bărbați înconjurară patul și unul dintre ei îl strigă pe nume, poate cel mai tânăr, cel cu ochelarii fără ramă, și Heinz Neumann se răsuci sub pături și se întoarse cu fața la perete, ca și când, din adâncul ființei lui, ar fi refuzat să se trezească. Când în sfârșit deschise ochii, *o groază aproape copilărească îi schimonosi trăsăturile, și apoi chipul său deveni din nou supt și cenușiu.* În timp ce oamenii în uniformă percheziționează încăperea și examinează fiecare carte, Heinz și Greta Neumann stau așezați unul în fața celuilalt și le tremură genunchii. Dintr-o carte cade pe jos o hârtie și gardianul care-o ridică de pe podea își dă seama că este o scrisoare trimisă lui Heinz Neumann de Stalin, în 1926. Cu atât mai rău, murmură gardianul, împăturind-o la loc. Genunchii bărbatului și ai femeii se ating între ei în tremurul lor identic, ca o dârdâială ce nu se poate opri. Afară, pe coridoarele hotelului, de cealaltă parte a ferestrei, încep să se audă zgomotele făcute de oamenii ce se trezesc, ale orașului ce reînvie odată cu prima rază de lumină a zilei. *Zorii se iveau încetul cu încetul în spatele perdelelor.*

Văd în fața lor, la fel la lumina dimineții ca și în negura insomniei, golul și amețeala fricii, și îi copleșește conștiința permanentă că au fost vizați, aleși, că în orice moment se pot auzi niște lovituri în ușă sau soneria bruscă a telefonului, că se poate apropia cineva pe la spate când merg pe stradă și-i poate târî într-o mașină aflată în mers, sau împușca în ceafă, și cu toate astea nu fug, nu fac nimic, se refugiază în sugerarea unei rutine care nu e decât un simulacru, cel

puțin pentru ei, dar de care se agață ca de o fragilă speranță de salvare. În 1935 profesorul Klemperer a fost dat afară de la universitate, dar îi rămase o mică pensie, în calitatea sa de veteran de război. Aveau să mai treacă niște ani până să i se interzică să conducă o mașină, să aibă un radio sau un telefon, să meargă la film, să aibă animale de companie. Profesorului Klemperer și soției sale, cu o sănătate atât de plăpândă, întotdeauna predispusă la nevralgii și melancolie, le plăceau mult pisicile și filmele, mai ales muzicalele.

Au fost amenințați, știu că în orice moment pot fi arestați sau omorâți, dar pe stradă lumina soarelui este aceeași ca în toate zilele, trec mașini, sunt magazine deschise, vecini ce se salută, mame ce-și duc copiii de mână la școală, ce se așază pe vine ca să le ridice gulerul hainei sau să-i acopere mai bine cu fularul și cu căciula înainte de a-i lăsa lângă grilajul de la intrare. Într-o zi de noiembrie 1936, profesorul Klemperer, ce profita de plăcerea forțată a pensionării ca să scrie o lucrare erudită despre literatura franceză din secolul al XVIII-lea, ajunse la biblioteca universității și bibliotecara care-l servise în fiecare zi timp de atâția ani îi spuse cu tristețe că nu mai avea voie să-i mai împrumute cărți și că începând din acel moment nu mai putea să vină acolo. Tu ai fost marcat, dar lucrurile din jurul tău n-au suferit nicio schimbare ce-ar putea fi reflectarea obiectivă, confirmarea exterioară a nenorocirii tale iminente, a condamnării tale la singurătate. În sala de lectură unde nu mai poți intra, oamenii continuă să se aplece gânditori asupra volumelor deschise, la lumina suavă a lămpilor joase, cu abajur verde. Ieși pe stradă știind că ai zilele numărate, că ar trebui să profiți de timpul ce ți-a mai rămas și să fugi, sau cel puțin să încerci, dar vânzătorul de la chioșc îți vinde ziarul ca în fiecare dimineață și autobuzul continuă să se oprească punctual la fiecare câteva minute în aceeași stație și atunci ți se pare că răul este în tine, că este ceva în tine însuți care te face diferit de ceilalți, mai vulnerabil, mai rău decât ei, nedemn de viața normală de care se bucură ei, și

din care tu ai indicii subtile dar neîndoielnice că ai fost exclus, cu toate că nu-ţi poţi explica din ce cauză, cu toate că te încăpăţânezi să crezi că, fără îndoială, este vorba de o greşeală, de o neînţelegere ce se va clarifica la timp. În mai 1940, profesorul Klemperer este denunţat de un vecin, pentru că nu a închis geamurile aşa cum trebuia pe timpul nopţii în orele obligatorii de stingere a luminii: este ridicat, închis singur într-o celulă, dar după o săptămână i se dă drumul.

Aşteptarea unui dezastru inevitabil este mai rea decât dezastrul în sine. Pe 1 septembrie 1936, Evghenia Ginzburg, profesoară la Universitatea din Kazan, cadru de conducere, comunistă, editoare a unei reviste a Partidului, soţia unui membru al Comitetului Central, primeşte vestea că nu mai are voie să ţină ore. Este o femeie tânără, entuziastă, mamă a doi copii mici, adeptă înflăcărată a fiecărei directive a Partidului, convinsă că ţara este plină de sabotori şi spioni în slujba imperialismului, de trădători care în mod just trebuie demascaţi şi pedepsiţi cu cea mai mare hotărâre. În fiecare zi, în şedinţele de organizaţie de bază şi de comitet, în ziare, la radio, apar ştiri despre noi arestări, şi pe Evghenia Ginzburg o uimeşte şi o deconcertează unele dintre ele, dar continuă să fie convinsă de nevoia şi de justeţea atâtor represiuni.

Într-o zi, Evghenia Ginzburg descoperă că nu e în afară de pericol aşa cum îşi închipuia, că este şi ea suspectă: la început, nu pare a fi nimic foarte grav, doar iritant şi chiar degradant, o greşeală care fără îndoială se va rezolva până la sfârşit, deoarece este de neconceput ca Partidul să acuze pe cineva nevinovat, şi ea, Evghenia Ginzburg, nu-şi găseşte nici cea mai mică urmă de vină, nici cea mai uşoară îndoială sau slăbiciune în credinţa sa oarbă de revoluţionară. Crezi că ştii cine eşti, dar dintr-odată se pare că te-ai transformat în ceea ce alţii vor să vadă în tine şi puţin câte puţin îţi eşti tot mai străin ţie însuţi şi propria ta umbră este spionul ce-ţi

urmăreşte paşii, şi în ochii tăi vezi privirea celor ce te acuză, a celor ce trec pe celălalt trotuar ca să nu te salute şi te privesc pieziş şi cu capul în jos când se întâlnesc cu tine. Dar viaţa întârzie să se schimbe şi la început refuzi să vezi semnalele de alarmă, să pui la îndoială ordinea şi coeziunea lumii, care cu toate acestea, au început să se risipească, refuzi realitatea de zi cu zi în care încep să se deschidă goluri mari şi şanţuri de întuneric, în plină zi, în spaţiile uzuale ale vieţii, uşa în care în orice clipă pot răsuna nişte lovituri, sufrageria unde copiii îşi mănâncă gustarea de după-masă sau unde-şi fac lecţiile, unde telefonul începe să fie o prezenţă enervantă şi de rău augur, deoarece fiecare sunet străbate aerul ca o lamă îngheţată de oţel, cu instantaneitatea letală a unei împuşcături.

Evghenia Ginzburg e chemată la diferite ore la şedinţe care în final se transformă în interogatorii, i se spune că probabil va fi sancţionată, pentru că la universitate sau în partid a avut uneori legături cu persoane ce s-au dovedit a fi trădători, sau pentru că nu a denunţat pe cineva cu adecvata vigilenţă revoluţionară. Dar se termină şedinţa, interogatoriul, şi o lasă să se întoarcă acasă, şi dacă sunt persoane care se fac că n-o văd sau care pleacă atunci când ea se apropie, altele o liniştesc, o consolează, îi spun că în mod sigur nu va fi nimic şi că va vedea că până la urmă totul se va rezolva. Doar o singură femeie o avertizează de ceea ce se va întâmpla, de pericolul care-o paşte, mama soţului ei, care este o ţărancă bătrână şi poate chiar analfabetă, ce dă din cap resemnată şi îşi aminteşte că lucrurile astea s-au întâmplat şi pe timpul ţarilor. *Evghenia, ăştia îţi întind o capcană şi trebuie să fugi cât mai poţi, înainte de a-ţi rupe gâtul.* Dar cum pot eu, o comunistă, să mă ascund de partidul meu, ceea ce trebuie să fac e să demonstrez partidului că sunt nevinovată. Vorbesc încet, ca să nu audă copiii ceva, temându-se că telefonul, cu toate că este pus în furcă, poate fi folosit ca să li se asculte conversaţiile. Pe 7 februarie, Evghenia Ginzburg este convocată la o nouă

şedinţă, care este mai puţin neplăcută decât altele şi, la sfârşit, tovarăşul care-o interogase se ridică în picioare zâmbind şi ea crede că o să-i strângă mâna, că o să-i spună, poate, că puţin câte puţin neînţelegerile sau suspiciunile s-au limpezit, dar bărbatul îi cere cu un oarecare aer de trivialitate, ca şi cum şi-ar fi amintit de un amănunt birocratic neînsemnat pe care era cât pe ce să-l uite, că o roagă să depună carnetul de partid. La început ea nu înţelege sau nu-i vine să-şi creadă urechilor, îşi priveşte tovarăşul, dar de pe chipul lui calm dispăruse zâmbetul, şi atunci îşi deschide portofelul sau geanta şi-şi caută carnetul pe care-l are întotdeauna la ea, şi când i-l dă, celălalt îl ia fără s-o privească şi-l pune într-un sertar al mesei.

Evghenia Ginzburg aşteaptă opt zile. Stă în casă, închisă în camera sa, fără să răspundă la telefon, simţind vag ceea ce se întâmplă în jurul ei, apropierea copiilor ce se mişcă cu grijă ca într-o casă unde e un bolnav, prezenţa soţului ei, ce intră şi iese ca o umbră, care atunci când vine acasă bate foarte uşor la uşă şi spune încet: deschideţi, eu sunt. Pentru că începe să se îndoiască de faptul că nevinovăţia cuiva e de ajuns ca să-l salveze, ard documente şi cărţi, scrisori vechi, orice foaie scrisă de mână sau tipărită, ce poate atrage atenţia în cazul unei percheziţii. Noaptea rămân treji, tăcuţi şi înţepeniţi în întuneric şi se cutremură de fiecare dată când aud un motor ce se apropie în oraşul liniştit sau când lumina unor faruri intră pe geam şi traversează în diagonală pereţii încăperii. Groaza pune stăpânire pe ei de când începe să se audă în depărtare un motor până când zgomotul se stinge şi se pierde la capătul străzii. În Kazan, la fel ca la Moscova, singurele maşini care circulă la ora aceea sunt furgonetele negre ale NKVD-ului. *Rusia este foarte mare, Evghenia, ia trenul şi du-te şi ascunde-te în satul nostru, casa noastră de la ţară este nelocuită şi cu ferestrele astupate şi are o grădină cu meri.*

I-au aşteptat nopţi la rând, imaginându-şi motorul ce se oprea în faţa casei şi loviturile în uşă, dar s-a întâmplat ziua.

în dimineaţa de 15 februarie, şi n-au sunat la uşă ci la telefon. Cum să crezi că viaţa de zi cu zi, pe care-o iubeşti şi o cunoşti şi care este făcută din repetiţii şi subînţelesuri, se poate sfârşi dintr-odată şi pentru totdeauna, că dimineaţa asta friguroasă şi luminată de zăpadă la fel ca atâtea altele o să fie ultima. Evghenia călca şi fiul ei îşi mânca micul dejun dintr-o ceaşcă mare, pe masa de la bucătărie. Fetiţa ieşise să patineze. Sună telefonul şi la început ea şi soţul ei îl priviră fără să se mişte, fără să se privească. Dar putea să fie un telefon de oriunde, poate de la şcoală, poate fetiţa căzuse pe gheaţă şi suna învăţătoarea să le spună să vină s-o ia, că nu e nimic grav. După ce sună de câteva ori, soţul se apropie de telefon, ridică brusc receptorul şi aprobă din cap în timp ce i se spunea ceva.

Evghenia, spuse, voind în van ca vocea să-i sune normal, pe tine te caută. Copilul muia probabil o bucată de pâine în ceaşca cu lapte şi nici măcar nu-şi ridicase capul. Tovarăşe, îi spuse la telefon o voce tânără şi educată, ai avea astăzi o clipă să treci pe la noi la birou?

Evghenia Ginzburg şi-a îmbrăcat gros copilul şi l-a trimis să patineze cu soră-sa. I-a îndesat bine căciula pe cap, i-a acoperit până la ochi faţa cu fularul, a ieşit cu el până la poartă, şi-a luat rămas bun cu mâna în timp ce acesta se îndepărta pe strada ninsă şi nu l-a mai văzut niciodată. Dar nimeni nu venise s-o ia, nu i se pusese un pistol la tâmplă, nu i se puseseră cătuşe, nici nu fusese băgată într-o furgonetă neagră, putea să iasă ca în fiecare dimineaţă şi să meargă la gară, putea să se confunde cu mulţimea ce asalta peroanele când se apropia un tren şi să se urce în el şi poate că nimeni nu s-ar fi uitat la ea. Nu am nicio treabă, îi spusese la telefon bărbatului educat, o să vin chiar acum. Ar fi vrut să se ducă singură, dar soţul a insistat să vină cu ea. Ieşiră şi când auzi în spatele ei zgomotul familiar al uşii ce se închidea, se gândi cu calm şi detaşare că nu-l va mai auzi niciodată, că niciodată nu va mai intra pe acea uşă. Mergeau tăcuţi pe zăpada necălcată, ce-şi

iradia albeața în dimineața cenușie de februarie. Nu s-au îmbrățișat când s-au despărțit la intrarea în clădirea unde era așteptată; un rămas bun ar fi fost o recunoaștere a abisului despărțirii ce se deschidea între ei. Soțul ei spuse: ai să vezi cum o să fii acasă la prânz. Ea aprobă și împinse ușa. Când era chiar pe punctul de a intra, se întoarse spre el, și-l văzu nemișcat, în zăpadă, în mijlocul străzii, cu gura deschisă și panică în ochi. Ani de zile, în carcere, în vagoanele împuțite ale trenurilor ce niciodată nu ajungeau la destinație, în barăci înghețate, în deșerturi înzăpezite, în halucinațiile de febră și foame, în extenuarea animalică a muncii, în crepusculul etern al Cercului Polar, Evghenia Ginzburg continua să vadă acel chip, expresia pe care nu i-ar fi surprins-o dacă nu s-ar fi întors pentru ultima dată înainte de a împinge ușa dincolo de care se auzea un zgomot grăbit de pași și voci, de mașini de scris, de legături de chei.

Trei săptămâni mai târziu, pe 8 martie 1937, Rafael Alberti și María Teresa León, ce făceau o călătorie la Moscova, au fost primiți de Stalin într-un mare birou din Kremlin. Maria Teresa León și-l amintea adus de spate, surâzător. *Avea dinții mici, ca retezați de pipă.* Au vorbit despre războiul din Spania, despre ajutorul sovietic dat Rebublicii. Pe un perete era o hartă mare a Spaniei, cu ace și steguțe ce indicau pozițiile armatei. Pe alt perete, o hartă a Madridului. Stalin o întrebă pe María Teresa León dacă o deranjează că-și aprinde pipa. Stătu de vorbă cu ei mai mult de două ore, le promise arme, avioane, instructori militari. *Ne zâmbi așa cum le zâmbești copiilor pe care vrei să-i încurajezi.* Mulți ani mai târziu, departe de Spania, pierdută în durata și imensitatea exilului, María Teresa León își amintea de Stalin cu un fel de duioșie tardivă. *Ni s-a părut slab și trist, împovărat de ceva, de destinul lui, poate.*

Vor veni după tine, dar nu știi când, și s-ar putea chiar să uite de tine, sau să prefere să-ți prelungească așteptarea, să-ți hrănească supliciul nesiguranței. *Împovărat de ceva,*

Când au început deportările evreilor la Dresda, profesorul Klemperer se simți pentru moment în afară de pericol pentru că era căsătorit cu o ariană. *Deocamdată, încă sunt sigur. La fel de sigur cum poți fi pe eșafod cu o funie de gât. În orice zi, o nouă lege poate dărâma, asemeni unei lovituri cu piciorul, scaunul pe care mă mențin în picioare, și atunci voi fi spânzurat.* Pe Greta Buber-Neumann au ridicat-o pe 19 iunie 1938, dar când i-au arătat ordinul de arestare, văzu că era datat cu nouă luni înainte, în octombrie 1937. Se rătăcise în confuza birocrație a anchetatorilor și asasinilor, a intelectualilor cu ochelari rotunzi, cu idei rafinate despre literatură și despre nevoia de a purifica Revoluția prin sânge; sau poate că l-a ținut ascuns cineva într-un sertar în mod deliberat și zi de zi l-a scos pe masă și l-a cercetat ca pe un manuscris de valoare, într-un birou cu zgomot de mașini de scris și cu uși grele, cu zăvoare, cineva a hotărât să prelungească zi și noapte timp de aproape un an de zile supliciul femeii germane ce umbla prin Moscova din închisoare în închisoare în zadar ca să afle vești despre soțul ei, și care în mica ei cămăruță înghețată avea întotdeauna pregătită o valiză cu câteva lucruri necesare pentru când va fi arestată și pentru călătoria în Siberia. Niciodată n-a reușit să afle când și cum a murit Heinz Neumann. Cu un pachet cu mâncare sub braț și cu o scrisoare, umbla prin Moscova în agitația pregătirilor pentru ziua de Întâi Mai, ferindu-se de mulțime ca o ciumată sau o leproasă, o femeie străină ce nu vorbea bine rusește și care nu putea avea încredere în nimeni, pentru că tovarășii ei din trecut erau închiși sau morți sau îi întorseseră spatele, o femeie ce mergea printre oameni nedorind să vadă steagurile roșii, nici pancartele agățate deasupra străzilor, nici să asculte muzica ce răsuna la megafoane, marșul triumfal din *Aida* sau valsuri de Strauss, își amintea ea după ani de zile. Pe data de 30 aprilie 1937, Greta Buber-Neumann se duce la închisoarea Lubianka ca să întrebe unde se află soțul ei, ce fusese arestat cu trei zile înainte, și peste tot

vede portrete ale lui Stalin, în vitrinele magazinelor, pe fațadele caselor, pe intrările cinematografelor, portrete împodobite cu ghirlande de flori sau cu steaguri roșii cu secera și ciocanul. Trecând pe lângă un grup de persoane ce se opriseră să se uite cum niște muncitori înălțau cu scripeți și funii un portret imens al lui Stalin, ce acoperea toată fațada unui edificiu, Greta își întoarce privirea și își strânge la piept cu mai multă putere pachetul cu haine și mâncare pe care nu știe dacă-l va putea da. *Dac-aș putea cel puțin să nu mai văd acest chip.* În piața Marii Opere tocmai s-a ridicat o statuie a lui Stalin de peste de zece metri înălțime, sculptată în lemn, pe un piedestal înconjurat de steaguri roșii, Stalin pășind energic, cu chipiu și manta de soldat. Ce-ai face tu dac-ai fi acea femeie pierdută într-un imens oraș străin și ostil, dacă ți-ar fi fost luate pașaportul și carnetul de identitate provizoriu ce dovedea că ești funcționară la Comintern, dacă ai fi fost dată afară din serviciu și ai fi fost pe punctul de a fi dată afară din camera unde locuiai împreună cu soțul tău, și unde încă n-ai pus nimic la loc după percheziție, nu ai făcut patul unde în ultima noapte cu el n-ai închis ochii niciun minut, nici n-ai strâns de pe jos cărțile aruncate și călcate în picioare, câlții de lână din plapuma pe care-o sfâșiaseră cu bricege experte ca să caute documente ascunse, arme, probe. Aștepți în cameră, așezată pe patul desfăcut, buimacă, ascultând pașii ce se aud pe coridorul hotelului, văzând cum lumina cenușie a după-amiezii asfințește în întunecime, știi că vor veni și după tine și chiar îți dorești să vină cât mai repede, ți-ai pregătit valiza sau geanta pe care-o vei lua cu tine, dar trec zile, săptămâni, luni și nu se întâmplă nimic, doar că ai devenit invizibilă, nimeni nu te privește direct în ochi când te întâlnește pe stradă, aștepți la rând la poliție și pușcărie împreună cu familiile altor deținuți și uneori, când îți vine rândul, este deja târziu și ți se închide în mod grosolan ghișeul în nas, sau nu ți se răspunde dacă soțul tău este sau nu închis acolo, se fac că nu înțeleg cuvintele pe care le spui

în ruseşte şi pe care le-ai pregătit cu atâta grijă, repetându-le în timp ce mergeai pe stradă ca femeile nebune ce vorbesc singure. De când nemţii au intrat în Praga, Milena Jesenska ştia că mai devreme sau mai târziu vor veni după ea, dar n-a făcut nimic, nu s-a ascuns, a continuat să scrie în ziare, şi-a luat doar anumite măsuri de precauţie, şi-a trimis fetiţa de zece ani să stea un timp la nişte prieteni, şi l-a rugat pe scriitorul Willy Haas, o persoană de toată încrederea, să-i păstreze scrisorile de la Franz Kafka.

Greta Buber-Neumann îşi dă întâlnire cu un vechi prieten, la fel de speriat ca şi ea, dar încă leal, într-un parc de la periferie unde ajunge după ce merge mult cu tramvaiul, aproape în afara Moscovei. Eşti femeia aceea ce sare dintr-un tramvai în mers şi priveşte înapoi să vadă dac-o urmăreşte cineva şi ia alt tramvai şi, când coboară din el, face un ocol mare ca să ajungă pe înserat când lumina se îmbină cu umbrele, într-un parc mărginaş de cartier. Probabil vor fi oameni ce se plimbă, oameni în vârstă, cu baston şi palton şi căciulă de blană, mame cu copii de mână înfofoliţi în fulare şi haine groase. Greta şi prietenul ei se văd de departe, dar încă nu se îndreaptă unul spre celălalt, întâi se asigură că nimeni nu-i urmăreşte. Nu putem fugi nicicum? spune el, e neapărată nevoie să ne lăsăm vânaţi ca iepurii? Cum am putut accepta toate astea atâţia ani fără să şovăim, fără să deschidem ochii? Acum trebuie să plătim pentru încrederea noastră oarbă.

La următoarea întâlnire, bărbatul nu vine. Greta aşteaptă până se înnoptează şi apoi se întoarce acasă fără să-i mai pese dac-o urmăreşte cineva. Îşi imaginează cu melancolie, cu duioşie aproape, că prietenul ei a reuşit să scape.

Într-o noapte de ianuarie a anului 1938 se aud, în sfârşit, bătăi în uşă. Dar n-au venit s-o ia pe ea, ci doar să confişte ce-a mai rămas de la renegatul Heinz Neumann. Poliţiştii în uniformă iau puţinele cărţi pe care Greta încă nu le vânduse ca să-şi cumpere de mâncare, nişte pantofi vechi

ai soțului ei și, la plecare, îi dau o chitanță. Cineva îi povestește că prietenul cu care se întâlnea în parc a fost arestat când încerca să urce într-un tren ce mergea spre Crimeea.

Au venit într-o dimineață foarte devreme, pe 19 iulie, și văzând că de astă dată vin într-adevăr după ea, Greta nu intră în panică, ci simți mai curând un soi de ușurare. Au dus-o la Lubianka, pe scaunul din spate al unei furgonete mici și negre, între doi bărbați cu uniforme de culoare albastru deschis, care n-o priveau și nici nu-i vorbeau. De data asta nu-i tremurau genunchii, iar la picioarele ei se afla valiza pe care o pregătise de atâta timp. Își amintea de ultimul lucru pe care-l văzuse pe o stradă din Moscova, înainte ca furgoneta să intre pe poarta închisorii: un ceas luminos ce avea o strălucire suavă și roșiatică în zorii zilei. Pe 12 iulie, profesorul Klemperer amintește în jurnalul său de câțiva prieteni care plecaseră din Germania și care își găsiseră de lucru în Statele Unite sau în Anglia. Dar cum să plece fără nimic, el, un bătrân, cu nevasta bolnavă, fără să știe nicio limbă străină, fără să se priceapă la vreo meserie, cum să lase casa pe care în sfârșit o construiseră cu atâta efort, grădina pe care Eva o transformase aproape într-o oază. *Noi am rămas aici, cufundați în rușine și nevoi, îngropați parcă de vii, îngropați până la gât, așteptând zi de zi să fim îngropați de tot.*

Tăcând atâta timp

M-am trezit înţepenit de frig, fără să ştiu unde mă aflu şi nici măcar cine sunt. Câteva secunde am fost o vâlvătaie de conştiinţă pură, fără identitate, fără loc, fără timp, existând doar trezirea şi senzaţia de frig, întunericul în care zac chircit, adăpostindu-mă la căldura propriului meu trup, culcat pe-o parte, cu mâinile strânse între picioare şi cu genunchii la gură, cu picioarele îngheţate în ciuda cizmelor şi a şosetelor de lână, cu vârfurile degetelor inerte, cu articulaţiile atât de amorţite, că dacă-aş încerca să mă mişc poate că n-aş reuşi.

Dar mai e ceva în afară de frig şi întuneric, un frig şi un întuneric ca fundul unui puţ, ca o respiraţie de piatră umedă şi de pământ îngheţat şi răscolit. Un miros de bălegar, de bălegar amestecat cu noroi, un ocean de noroi şi bălegar în care se afundă cizme milităreşti, copite de cai, roţi şi şenile ale maşinilor de război. Ceea ce m-a trezit e o senzaţie de pericol, un instinct al primejdiei atât de puternic, încât a risipit într-o clipită toată greutatea somnului. Mâna dreaptă, mai iute decât conştiinţa încă buimacă, pipăie sub pătură în căutarea pistolului. Mănuşile de lână spaniole, mâneca aspră a vestonului gri, murdară de noroi uscat, contactul cu mantaua ce-mi ţine loc de pernă şi salteaua din paie umede pe care dorm, fiecare lucru este o trăsătură adăugată identităţii mele, persoanei mele, pe care eu o observ însă din afara fiinţei mele, cineva ce pipăie printre ţesăturile aspre căutând metalul Luger-ului. Dar

mâna în întregime e grea ca de plumb, încă paralizată de somn și de frig, și un instinct automat de prudență mă avertizează că nu trebuie să fac niciun zgomot. Îmi țin respirația ca să aud ceva, vreun foșnet sau vreo atingere ce abia dacă rupe tăcerea. Vreau să mă contopesc cu întunericul, să stau la fel de nemișcat în el ca insectele acelea ce se confundă cu un fir de iarbă sau cu o frunză uscată, ca să-și salveze viața.

Doar primejdia l-a făcut să-și amintească cine e și unde se află. Primejdia, nu teama. Nu-i este teamă niciodată, așa cum nu-și amintește să fi fost vreodată invidios. Simte frigul, simte foamea, epuizarea marșurilor brutale, disperarea că se afundă mereu, de când au început ploile la venirea toamnei, într-un mâl fără margini, într-o mare de noroi și bălegar în care naufragiază totul, oameni, animale și mașini, morți și vii.

Acum o secundă de-abia era o scânteiere de alarmă în marele gol al întunericului, anonim ca mucul unei țigări ce strălucește doar o clipită de partea cealaltă a noroiului și a pământului nimănui, în nimicul imens al întinderii înecate de glod, ce în câteva săptămâni se va transforma într-un deșert orizontal de zăpadă. Acum știe, își amintește. În spaniola veche, pentru *a se trezi* se spunea *a-și aminti*. Profesorul de literatură explică, plimbându-se de la un capăt la celălalt al podiumului plin de cretă, ce răsună a gol sub pașii săi. Are ochelari rotunzi, un costum neîngrijit, o țigară din care trage des în timp ce vorbește cu pasiune despre Jorge Manrique și recită pe dinafară lungi fragmente din versurile sale. Nu știe că după câteva luni va fi împușcat, mijindu-și ochii miopi, fără ochelari, în fața farurilor unui camion. Amintește-ți de sufletul adormit, gândește cel ce fusese elevul său favorit la Liceul Cardenal Cisneros din Madrid. Ascute-ți mintea și deșteaptă-te. S-a trezit brusc, dând buzna în sine însuși ca și cum ar fi intrat într-o cameră pe întuneric unde puțin câte puțin încep să se definească obiectele, conturul mobilelor și al ferestrelor.

Instinctul animalic al pericolului îl face să asculte din nou, de data aceasta cu simțurile în stare de alertă, zgomotul ce-l deșteptase. Un zgomot scurt, metalic, banal pentru cine nu-l cunoaște, dar de neconfundat, atingerea unei puști, izbitura înfundată a acesteia de ceva, de hainele celui ce-o poartă pe umăr. Ridică puțin capul și vede o rază de lumină pe sub ușă, printre crăpăturile scândurilor prost îmbinate ce separă grajdul unde doarme el de încăperea principală a colibei. Ar fi putut să se instaleze în ea așa cum îi spusese ofițerul neamț de la intendență, ar fi stat lângă foc și n-ar fi trebuit să suporte putoarea bălegarului. Când sosise în prima noapte, rusoaica și fiul ei se retrăseseră în grajd, sau mai bine zis se ascunseseră acolo, lăsându-i lui singurul pat. Stăteau amândoi îmbrățișați, mama și fiul transformați într-o singură grămadă de zdrențe, două perechi de ochi speriați și strălucitori la lumina lanternei. Le-a spus în germană să iasă, că n-au de ce să se teamă, le-a arătat prin semne că nu voia să doarmă în pat, să-l ocupe ei. Femeia nega dând din cap, murmurând în rusește, își legăna fiul, balansându-se amândoi în față și în spate. Copilul avea părul blond și rar, ca de chelbos, obrajii supți, și mari cearcăne albăstrii pe pielea translucidă.

Dar lumina ce se filtrează din cealaltă parte a ușii nu este de la foc și nici de la lumânare. Este o lanternă, se stinge și se aprinde, poate auzi zgomotul scurt al întrerupătorului, pe care cineva îl mânuiește cu grijă, nu femeia, fiindcă ea sigur nu are lanternă. Nici măcar lumânări nu avea până când n-a adus el un pachet de la magazia comandamentului, nici chibrituri să aprindă focul, nu era nimic în coliba de lemn cu acoperiș de paie, pierdută în mijlocul noroiului și al dezordinii drumurilor de pe front, neatinsă de dezastru, nimic în afară de un pat de fier ajuns acolo prin cine știe ce întâmplare, patul în care renunțase să doarmă, în ciuda indicațiilor ofițerului de intendență.

Se aud voci în cameră, abia susurate, dar sunt voci de bărbați, nu ale femeii și copilului. De asemenea, pași, pași

făcuți de cizme, pe care mai curând îi simte vibrând pe jos, unde stă întins, decât îi aude. Lanterna se aprinde din nou, se aude iarăși zgomotul unei pușți lovindu-se de hainele sau de curelele cuiva, mai precis de inelul ce susține cureaua de patul pușții. Lanterna se îndreaptă acum în direcția unde se află el, și salteaua de paie, grămada de pături și mantaua pe care stă întins se luminează de razele ce pătrund printre crăpături. Ceva opac se așază în fața luminii, un corp ce atinge scândurile ușii. Este femeia, e sigur, distinge vocea ei cu toate că vorbește foarte încet, repetă unul dintre puținele cuvinte în rusește pe care le-a învățat el. *Niet.*

Acum înțelege, ghicește, dar continuă să nu-i fie frică. Partizani ruși. Operează în spatele liniilor noastre, sabotează instalațiile, execută sau spânzură de stâlpii de telegraf pe colaboratorii cunoscuți ai nemților. Organizează ambuscade noaptea, și în zori nu rămâne nici urmă de ei, în afară de cadavrul vreunui spânzurat sau strangulat în tăcere. Nu fug, dispar în întuneric, se topesc pe întinderea fără limite a câmpiei și a pădurilor, în spațiul pe care nicio armată nu-l poate cuprinde nici cuceri.

Gândește la rece, în timp ce face un efort ca degetele înțepenite ale mâinii sale drepte să-i răspundă, să găsească pistolul; au pușți, dar n-au să mă omoare dintr-o împușcătură, n-or să vrea să strice un glonț, nici să se audă împușcături așa de aproape de posturile noastre de pază. Ce ciudat că își amintește acum de Jorge Manrique: *ce tăcută vine moartea.* Vor împinge ușa de scânduri, unul o să mă lumineze cu lanterna și o să îndrepte pistolul spre mine și, poate fără să mă lase să mă ridic, altul se va apleca asupra mea și-mi va tăia gâtul, dându-se la o parte cu pricepere ca să nu-l împroaște sângele. Pe frigul ăsta, din sânge va ieși un abur foarte dens. Totul scăldat în sânge, năclăit, păturile, mantaua, salteaua de paie putrezite, și eu mort, nu eu, altul, nimeni, pentru că morții își pierd imediat orice urmă de identitate, eu mort fără să fi ajuns să iau pistolul, paralizat de frigul care continuă să-mi înțepenească mâinile și întreg

corpul ca un giulgiu prematur, ce nu-mi dă voie să mă mișc, ca atunci când dorm și mușchii nu răspund voinței mele, și mă apucă disperarea din cauza acestei paralizii, fiindcă mă trezesc și am un braț așa de amorțit, încât trebuie să-l mișc cu ajutorul celuilalt, ca și cum ar fi de lemn.

Asta într-adevăr mă îngrozește: nu că mor, ci că rămân mutilat. Dar, deocamdată, nu mă paște această primejdie. N-o să mă ciopârțească un obuz și nici n-o să-mi strivească picioarele înfundate în noroi șenilele unui tanc. Într-o clipă, cineva va împinge ușa asta veche de scândură și-mi va tăia gâtul cu o baionetă din dotarea armatei ruse sau cu un cuțit tocit de bucătărie ori cu o seceră veche și eu nu mă mișc, nici nu fac ceva ca să scap, să mă apăr. Stau întins și văd în întuneric pete de lumină ce continuă să strălucească în ochii mei cu toate că lanterna s-a stins și aștept ca o vită, să vină să mă omoare un partizan rus ce nu mi-a văzut niciodată chipul, pe care o să-l uite îndată ce-mi va tăia gâtul, deoarece nu poți să-ți amintești figura unui mort, devine anonimă când nu mai este vie, de aceea ne impresionează așa de puțin morții pe care-i vedem mereu împrejurul nostru, putrezind pe gardurile de sârmă ghimpată, umflându-se în noroi, morții îngrămădiți unii peste alții pe care ne așezăm uneori să ne odihnim în timp ce ne mâncăm ciorba de la cazan.

Acum își dă seama de ce nu-și găsește pistolul. I l-o fi luat femeia în timp ce dormea, și-a strecurat mâna sub mantaua împăturită pe care și-a pus-o sub cap, și a ieșit apoi tiptil cu picioarele sale mari, desculțe, late la fel ca fața și șoldurile, în care există un soi de îndârjită forță cabalină, în ciuda foamei și a restriștilor războiului, ce au dat lumea peste cap, singura pe care ea o cunoștea și care i-a smuls de lângă ea soțul, împușcat de nemți, după cum îi explicase în mod precar prin gesturi și onomatopee, în timp ce copilul stătea lângă ea, lipit de ea, agățat de fusta ei cu mâinile sale mici și murdare, ca niște bețe de slabe ce erau, cu ochii speriați și ficși pe străinul în uniformă, la fel de mari pe

chipul înfometat ca și fruntea sa, ca întregul său cap în comparație cu pieptul scobit, cu brațele și picioarele sfrijite, fragile ca niște excrescențe ale unei ființe amfibii.

Le dădeam câte ceva de mâncare, mamei și copilului, rația mea sau o cutie de conserve, și se uitau la mâna întinsă ca și cum n-ar fi fost siguri dacă trebuie să se apropie, temători ca niște câini bătuți. Femeia își împingea copilul spunându-i ceva în șoaptă, dar el nu făcea niciun pas, nu lua ceea ce-i ofeream, se agăța cu mai multă putere de poalele maică-sii fără să-și ia ochii de la bucata de pâine sau de la pachetul de biscuiți pe care i le dădeam și eu vedeam urma de salivă ce i se scurgea pe gâtul atât de subțire, că nu părea că poate susține greutatea capului enorm. Le lăsam pe masă și mă duceam să mă odihnesc în grajd sau ieșeam puțin din colibă, *izbă* este cuvântul rusesc. Mă întorceam după un timp și mâncarea nu mai era pe masă, dar nici mama nici copilul nu mestecau, nici nu exista vreo urmă că le-ar fi prisosit ceva, mâncaseră tot, înfulecând cu graba și rușinea foamei, sau ascunseseră o parte din mâncare sub haine sau sub pat, și mă priveau când intram ca și când s-ar fi temut să nu le cer ceva înapoi, să nu-i oblig să-mi înapoieze ceea ce nu mai exista, două perechi de ochi albaștri țintuindu-i pe-ai mei, privindu-mă îngroziți la gândul că aș putea să-i omor fără să fiu pedepsit.

Niciodată nu i-am văzut mâncând până în după-amiaza aceasta. De câteva zile, făceam de gardă și patrulam în linia întâi, se zvonea că va avea loc un atac rusesc și nu putusem să merg să mă odihnesc în izbă. Abia dacă închisesem ochii în ultimele trei sau patru nopți. În război, mai rea decât foamea și frigul e nevoia disperată de odihnă. Când m-am dus la postul de comandă al batalionului pentru ieșirea din gardă, mi-au dat un pachet cu mâncare pe care mi-l trimisese familia din Spania. Am ajuns la izbă mort de foame și de somn și am constatat cu ușurare că nici femeia și nici copilul nu se aflau acolo, cu toate că nu-mi imaginam unde ar fi putut să se ducă. Poate scormoneau în noroi

căutând ceva de mâncare, dând târcoale ca niște câini fără stăpâni vreunuia dintre campamentele noastre. Dar focul era aprins, așa că am desfăcut pachetul, plin cu mezeluri gustoase, și părea de necrezut că străbătuseră intacte întreaga Europă și jumătate din Rusia ca să ajungă aici, și m-am apucat să frig niște cârnați. Ce plăcere de necrezut, în atâta sărăcie, sfârâitul grăsimii roșii ce umfla pielea, mirosul de carne cu mirodenii, prăjită. Atunci mi-am dat seama că femeia și copilul se opriseră în ușă, privindu-mă amândoi, uitându-se la cârnații pe care îi frigeam pe foc și la cutia de carton deschisă de lângă mine. Păreau mai înfometați ca niciodată. Poate că nu mâncaseră decât coji de cartofi în zilele când nu le adusesem nimic. Am pus pachetul pe masă și le-am făcut semn să se apropie. De astă dată, când femeia l-a împins, copilul a venit fără nicio ezitare. Luă cu amândouă mâinile cârnatul fript pe care-l pusesem pe o farfurie și îl mâncă fără să ridice capul, cu plescăituri de animal.

Femeia se uita, dar nu îndrăznea să se apropie. I-am dat de înțeles că plec. Am venit aici și am închis ușa, m-am învelit cu păturile și am împăturit mantaua ca s-o folosesc drept pernă. Eram aproape adormit, îndată ce-am închis ochii m-a și doborât nesomnul de atâtea zile. Atunci, femeia bătu ușor în ușă. Puteam să-i văd fața lată printre scândurile prost îmbinate. I-am spus să intre și m-am ridicat în picioare. Intră spunându-mi grăbit ceva în rusește și făcând gesturi ciudate, ca și când s-ar fi închinat. Avea grăsime roșie în jurul gurii. Până să-mi dau seama, îngenunchease în fața mea și îmi acoperea mâinile de pupături, de lacrimi, de salivă și de unsoarea de la cârnați.

Acum îi aud din nou vocea, și cu toate că vorbește așa de încet încât nu disting decât o șoaptă, are același ton uniform și rugător ca atunci când îmi vorbea astăzi după-amiază. *Niet*, spune, *Niet*. Lanterna se aprinde și se stinge și corpul mare al femeii e cel ce împiedică trecerea luminii. Dacă reușesc să-mi dezmorțesc mâinile și nimeresc

să iau pistolul și să-i trag siguranța înainte să dea buzna cei ce vor să mă ucidă, aș putea cel puțin să omor pe unul sau doi dintre ei. Vor împinge ușa și eu o să stau nemișcat, ținând pistolul sub pătură, și când vor îndrepta lanterna spre mine am să ridic mâna și-am să trag de aproape și în zăpăceala aia poate voi reuși să scap. Dar lucrul acesta mi se pare imposibil, ca și cum mi-aș propune să-l fac în vis. Nu fac nimic, sunt înțepenit în continuare, întins pe jos, sprijinit pe jumătate de perete, ascultând vocile acelea murmurate, numărând secundele ce mi-au mai rămas până să mor, în regiunea asta nordică și dezolantă a lumii, la mai puțin de un kilometru de Leningrad, orașul aflat mereu pe punctul de a fi cucerit, dar la care nu ajungem niciodată, la care eu nu voi mai ajunge, cu toate că în zilele senine vedem cupolele sale aurii strălucind în depărtare, la marginea câmpiei.

Dar nu mă cuprinde teama, nici măcar acum, ci doar un fel de ușurare. Să intre odată, să nu mai dureze atâta supliciul. Lanterna se stinge, se aprinde din nou și mie-mi tresare inima la gândul că acum sigur vor împinge ușa. *Niet*, a spus femeia, și după un murmur de voci bărbătești în întuneric, am auzit ceva asemănător cu mieunatul unei pisici, dar era un plâns, cel al copilului.

Vocile au tăcut. Or să intre și eu nu-mi pot mișca mâna paralizată ca să-mi caut pistolul. Se deschide o ușă, dar nu e cea din fața mea, ci cealaltă, de lemn mai gros, ușa izbei, și când se deschide intră o pală de vânt ce ajunge până la mine. Simt vibrația cizmelor pășind. Aud acel zgomot ușor al puștii, inelul curelei lovind patul armei. Acum ușa s-a închis, totul devine din nou întuneric și liniște.

Recunoscător, dar și distant totodată, cu un dezinteres ce a tot crescut în el pe măsură ce războiul a înaintat, își dă seama dintr-odată că femeia i-a salvat viața. I-a convins pe partizani să nu-l omoare, spunându-le că nu este neamț și că nici nu se comportă ca ei, cu toate că poartă uniformă de locotenent. Poate că le-a arătat pachetul cu mâncare, sau

ce-a mai rămas din el, poate că le-a dat ceva ca să le potolească foamea.

Un locotenent neamț ocupă locul său în colibă câteva zile mai târziu, când el este trimis în linia întâi. Neamțul se duce la culcare în prima noapte, în timp ce mama și copilul se culcă pe jos în grajd, iar în dimineața următoare este găsit strangulat cu o sârmă și agățat de stâlpul de telegraf de lângă colibă. Închid în colibă pe mamă și pe fiu și le dau foc și, după ce a ars tot, netezesc pământul cu un tractor cu șenile și înfig în pământ un anunț în germană și rusă în care se amintește pedeapsa ce-i așteaptă pe cei ce colaborează cu partizanii.

Un moment. Îl trece un fior și se cutremură, chircit în întuneric, pipăind cearșafurile, o pernă, sub care nu se află pistolul său. *Toate acestea nu s-au petrecut încă. Nu-mi pot aminti de ceva ce încă nu s-a întâmplat. În aprilie sau mai 1936 profesorul meu de literatură n-avea de unde să știe că la sfârșitul verii va fi aruncat mort într-un șanț.*

Din nou buimăcit, are impresia că iarăși se trezește, și din nou, pentru câteva clipe, nu știe unde se află, nici cine este. Unde mă aflu dacă nu într-o colibă rusească, foarte aproape de frontul Leningradului, în toamna anului 1942. Nu port uniforma germană de iarnă, ci o pijama subțire, nu simt stofa groasă a unei pături militare, nu simt miros de bălegar și nici pe cel al paielor putrezite din salteaua pe care-am căzut mort de oboseală acum câteva ore, și abia m-am deșteptat pentru că am auzit zgomotele înăbușite ale partizanilor ce au venit să mă omoare.

Acum da, îl cuprinde panica, nu că îl vor omorî, ci că s-a rătăcit în memoria nesigură și în timpul haotic, panică și mai ales amețeală, pentru că doar într-o clipă conștiința sa parcurge o distanță de mai mult de jumătate de secol, al unui întreg continent. Este tentat să întindă mâna spre noptieră și să aprindă veioza, dar preferă să rămână nemișcat, chircit, ca în noaptea aceea de acum cincizeci și șapte de ani, cu toată viața străbătută într-o străfulgerare, în

minutul acela când adormi și te trezești brusc, când îți cade capul. Ascultă cu atenție sunetele pe care le exagerează starea de veghe, tic-tac-ul ceasului deșteptător, zgomotul nu foarte îndepărtat al motorului frigiderului, al circulației nocturne și potolite a Madridului. Se vede pe el însuși, ca și cum l-ar vedea pe altul, pe diverși alții pe rând. Se vede din afară, cu interes și un fel de gingășie, dar și cu o satisfacție secretă când își dă seama că nu e un laș, uimit că a supraviețuit acolo unde atâția au pierit. Dar mai știe că faptul că nu îi este teamă și că nu este invidios nu este chiar un merit, ci mai degrabă o trăsătură de caracter. Îl vede pe băiatul pasionat de filozofie, literatură și limba germană, într-un liceu popular din Madrid, și pe tânărul bărbat care nu ajunsese la timp ca să lupte în războiul spaniol și se înrolase ca să meargă în Rusia într-un elan temerar și intoxicat de romantism. Se vede sărind peste o tranșee, în fruntea unui pluton, trăgând cu pistolul și strigând ordine simțindu-se invulnerabil. Vede venind spre el, ivindu-se din ceață, un pluton de călăreți ruși cu săbiile ridicate.

Dar din toate aceste identități succesive, cea mai ciudată, cea mai ireală dintre toate este cea pe care o vede acum, în noaptea asta, abia trezit dintr-o amintire la fel de vie ca un vis. Cine este bărbatul de optzeci de ani care se răsucește greoi în pat, care știe că va sta treaz până la ziuă, văzând chipuri de morți și locuri ce nu există, rusoaica și copilul ei pipernicit ce se ascunde în faldurile fustei sale zdrențăroase, flăcările focului pe care nu-l văzuse luminând câmpia plină de noroi, fața fără ochelari a profesorului împușcat. Are o singură dorință doar, să adoarmă și timp de câteva minute sau secunde prezentul să se transforme iarăși în trecut.

Valdemún

La ieşirea din ultima curbă a şoselei vei vedea pe neaşteptate tot ceea ce ea n-a mai văzut, ultimele lucruri de care poate îşi amintea şi după care tânjea în agonia ei pe patul de spital, prizonieră între aparate şi tuburi într-un salon în care aerul ardea de căldura lunii iulie şi pânza fină a halatului de bolnavă i se lipea de spatele transpirat. Tot timpul îi era sete şi murmura ceva mişcându-şi buzele crăpate, pe care tu le umezeai cu o batistă înmuiată în apă, şi se imagina sau se visa stând pe malul râului, la umbra copacilor înalţi înfioraţi de o briză la fel de rece ca apa ce curgea, apa limpede şi repede în care îşi scălda picioarele desculţe, în vreo dimineaţă de vară din prima ei tinereţe. Pâraie învolburate ce curg sinuos prin umbriş, apa clipocind ascunsă prin desişul de rugi de mure şi sălcii, sclipind în soare cu licăriri aurii şi pietricelele spălate de pe fundul ei, strălucind ca pietrele preţioase, iar în ochiurile de apă plantele ca nişte bureţi subţiri, ce-i atingeau picioarele cu aceeaşi delicateţe ca apa şi mâlul, şi protuberanţa imperceptibilă pentru ochiul neobişnuit a capetelor pe jumătate scufundate ale broaştelor. Înghiţea saliva şi o ustura gâtul, iar gura îi era din nou uscată, limba aspră atingea uşor uscăciunea buzelor pe care tu nu i le mai umezeai pentru că adormiseşi, frântă de oboseala atâtor nopţi nedormite, acum în spital şi înainte acasă, când ieşise după prima internare şi părea că se va putea recupera, că pentru ea exista o întoarcere la normal, cu toate că era debilă şi înspăimântată.

Dar chiar atunci, când se întorsese acasă, se vedea că locul ei era la spital, că doar în câteva zile devenise străină în locul şi printre lucrurile care cu puţin timp în urmă reprezentau perimetrul vieţii ei. Se mişca în mod ciudat prin bucătărie, palidă în halatul ei de spital, ca şi cum nu ştia să-şi găsească locul şi nimerea derutată în hol sau în faţa unui dulap deschis, căutând ceva ce nu mai ştia unde era, încercând fără succes să-şi reia obiceiurile casnice de pe vremea când era încă sănătoasă, treburile cele mai simple, să pregătească o gustare pentru după-masă sau să schimbe cearşafurile.

Curând se întoarse la spital şi când o vizitai părea că acela era locul ei. Starea ei se înrăutăţise şi inima-i era mai slăbită ca niciodată, iar faţa, fără nicio culoare pe albul de spital al pernelor, căpătase o expresie de linişte sufletească sau de renunţare şi nici măcar nu mai întreba când îi vor da drumul acasă. Noaptea delira de sete şi de febră, sau din cauza efectului nesănătos al calmantelor sau al injecţiilor care i se făceau pentru a se linişti inima suferindă, şi îşi imagina sau se visa stând aplecată deasupra apei repezi şi limpezi a râului, în care îşi cufunda mâinile făcute căuş ca şi cum ar fi ţinut un vas şi le scotea apoi şiroind de apa care sclipea în lumina ce se filtra printre copaci. Dar apa abia dacă-i atingea buzele şi i se şi scurgea printre degete, şi continua să moară de sete, dar o parte din ea, conştientă încă, îşi dădea seama cu o lucidă tristeţe şi treptată acceptare că niciodată nu va mai vedea casele aşezate în trepte pe costişă şi valea cu livezi şi grădini de zarzavat unde se auzea mereu apa pâraielor şi adierea în frunzişul copacilor, între crengile flexibile ale răchitelor şi ale sălciilor. Se agita în pat, printre tuburi şi curele, gemea între somn şi trezie şi atunci tu tresăreai speriată în fotoliul tău din piele sintetică, într-un acces de nelinişte şi remuşcare pentru că adormiseşi, riscând ca ea să fi avut nevoie de ceva şi tu să n-o fi auzit cerând sau, şi mai rău, să fi murit alături de tine, să se fi dus de tot fără ca tu să ştii.

Vei vedea exact, într-un punct fix în depărtare, ceea ce vedeai de copilă, când veneai în fiecare an în vacanța de vară, și ceea ce înainte de a te fi născut tu vedea ea, când ochii ei începeau să se deschidă spre lume, ochi la fel ca ai tăi, ochi întipăriți pe chipul tău după moartea sa, așa cum o parte din codul său genetic a rămas întipărit și cifrat în fiecare celulă a corpului tău. Chiar dacă o vei uita, acea parte din ea va continua să existe. Chiar dacă e moartă de douăzeci de ani, continuă să privească prin ochii tăi ceea ce vei descoperi cu o strălucire de fericire și durere când mașina va ieși din ultima curbă a șoselei și înaintea ta se va desfășura peisajul care a fost un paradis nu numai când l-ai pierdut, ci și în timpul prezent când te bucurai cu o rară clarviziune copilărească, fără să gândești atunci că se repetau în tine senzațiile copilăriei mamei tale, la fel cum se repetau pe chipul tău forma și culoarea ochilor ei sau urma de dulceață și melancolie a zâmbetului ei. Valea verde și fertilă a râului, plină de grădini, de livezi de rodii și de smochini, străbătută de cărări de pământ poros sub umbrișul concav al copacilor, plopi, fagi, sălcii, răchite, o vegetație îmbibată de apă, hrănită de un pământ îmbelșugat de fertilitate ce primea cu o delicatețe unică tălpile omenești, cedând ușor sub greutatea corpului, ca și cum l-ar fi întâmpinat cu o urare de bun venit la fel de ospitalieră precum boarea râului, al șipotului apei și al frunzelor copacilor.

Vreau să mă înmormântați acolo, nu vreau să fiu singură după ce voi muri, înconjurată de necunoscuți într-un cimitir mare cât un oraș, îți amintești că-ți spunea. Nu-mi pasă că mor, dar nu vreau să fiu înmormântată aici, unde am să mor și unde nimeni nu mă cunoaște, într-un cimitir printre nume necunoscute, ca și cum aș locui din nou într-unul din acele blocuri unde am fost o străină pentru toată lumea la fel ca în oricare din locurile pe unde-am trăit și unde la fel de bine aș fi putut muri, o străină, închisă în casă, așteptând toată după-amiaza să i se întoarcă copiii și seara să i se întoarcă soțul, distant sau încântător,

lăudându-se cu munca lui sau bârfindu-şi colegii de birou, superiori sau subordonaţi, nume pe care le ascult şi cu care mă obişnuiesc şi apoi nu mai ascult şi uit, aşa cum mă obişnuiesc cu noile oraşe unde ne poartă slujba lui şi unde niciodată n-am timp să mă instalez de tot, niciodată nu am ceea ce mi-aş dori cel mai mult, lucruri care să fie ale mele, mobile alese de mine, rutina, asta e ceea ce-mi lipseşte, după care tânjeam când încă nu mă simţeam exclusă din lumea celor vii, să-mi găsesc un loc plăcut în scurgerea timpului, să mă obişnuiesc cu o casă şi cu un oraş unde să simt că am prins rădăcini, ocupând un loc sigur în lume, ca atunci când eram copil sau fată tânără şi trăiam în sat, şi cu toate că mereu aveam mintea plină de gărgăuni şi-mi imaginam călătorii şi aventuri, mă bucuram totuşi de siguranţa casei mele, de fraţii mei, de prezenţa părinţilor, de plăcerea de a mă uita pe fereastra camerei mele şi de-a vedea valea cu grădini şi dealurile pe care înfloreau migdalii şi merii şi pe deasupra vârfurile pleşuve ale munţilor, cu pământul de aceeaşi culoare cu aceea a caselor de pe drumul spre cimitirul unde vreau eu să fiu înmormântată.

Îmi părea rău să părăsesc viaţa asta aşa de repede fără să-mi văd copiii mari, fără să mai stau o dată cu soră-mea să povestim şi să ne aducem aminte de întâmplări în bucătăria mare ce dă în grădină, spre valea cu meri şi dealurile cu grădini. Aceste lucruri dor, şi simt mai mult tristeţe decât teamă, dar mai e încă un lucru, pe care nu contam, o necuprinsă dorinţă de odihnă după nopţile cumplite de zbucium, medicamente, crize subite, ambulanţe, saloane de spital, tuburi şi aparate împrejurul meu. Înainte, îmi imaginam că se va termina odată cu toate astea şi că mă voi însănătoşi, dar acum ştiu că nu, deşi toţi îmi spun că mă voi face bine, că s-a descoperit un nou medicament, acum ştiu că atât cât îmi mai rămâne de trăit va fi tot aşa, sau mai rău, mult mai rău, pe măsură ce îmi slăbeşte inima. Ceea ce înainte era speranţă de însănătoşire acum e o puternică dorinţă de odihnă, ca atunci când în tinereţe mi se adunau

multe ore de nesomn și mă vâram în pat, îmi băgam capul sub cuvertură și-mi strângeam pleoapele ca să adorm cât mai repede. Îmi băgam capul sub cuvertură și îmi puneam mâna la gură să-mi opresc râsul ce izbucnea dintr-odată la fel ca apa de la pompa publică când apăsam cu putere în jos mânerul de cupru sau bronz și apa răsuna în ulcior, rece și adânc ca gura fântânii, cu mulți ani în urmă, când încă nu era apă curentă în case și noi femeile mergeam s-o aducem cu ulcioarele de la fântâna aceea de pe vârful coastei ce era mereu plină de viespii. Sora mea se văita deoarece nu avea șolduri și ulciorul plin îi aluneca pe-o rână. Apa verii, ce bine-ar fi să-mi umezească chiar acum buzele, uscate și crăpate, apa mustind prin porii de pe burta rece a ulciorului, cum aș mai putea simți această răcoare pe obraji, să intru în holul casei mele și să simt în umbră umezeala și respirația porilor argilei. Asta este ceea ce vreau, singurul lucru pe care-l doresc acum, să adorm, să mă pierd în somn ca atunci când mi se dă un calmant, ba, mai bine, când mi se injectează și aproape că simt cum înaintează cu fluxul sângelui efectul său liniștitor în tot corpul meu. Obiectele se estompează, fețele ce se apleacă deasupra mea se sting, vocile dragi se pierd foarte departe, și adevărul e că trebuie să fac un efort de voință tot mai mare ca să nu mă las dusă și eu, la fel de ușor cum îmi coboară pleoapele pe ochi când adorm. Glasurile celor două fete ale mele, chipurile lor, atât de asemănătoare și atât de diferite, chipuri și glasuri ce se confundă în aceeași senzație de duioșie și de rămas bun, mâinile ce mi le strâng cu putere pe ale mele, și care-mi caută pulsul pe ascuns când stau nemișcată ca și cum aș fi murit, m-aș fi dus deja. Viața fetei mele mai mari știu cum va fi, așa cum știu că va avea aceeași înfățișare ca acum și când va fi matură, când va împlini vârsta pe care o am eu acum, cifră ce nu se va mai schimba, când va gândi, ce ciudat, am deja vârsta la care a murit mama, și se va întreba cum aș fi fost eu în acel timp viitor. Fiica mea cea mare va termina facultatea la care se

hotărâse să meargă încă de la începutul liceului, va fi profesoară, se va căsători cu iubitul ei, va urma drumul pe care părea deja că şi-l trasase ei înseşi de când era mică, şi de la care nu s-a abătut niciodată. Dar ce va fi de cea mică, care n-are decât şaisprezece ani şi care pare uimită şi recunoscătoare în faţa unei lumi atât de diverse, în faţa bogăţiei şi confuziei imaginaţiei şi dorinţelor sale, deoarece într-o zi pare că vrea să fie ceva, iar în alta dimpotrivă, şi priveşte totul şi se decide pentru ceva ce îi place dintr-odată şi n-o mai interesează nimic altceva, şi nu se grăbeşte şi nu se agită pentru nimic, nici să se facă mare, nici să aibă o carieră, nici să aibă un iubit şi să se mărite. Trăieşte ca şi cum ar pluti încă, atât de lipsită de greutate proprie, încât poate fi influenţată de orice, cum trăiam eu la vârsta ei, plutind între visele din filmele şi romanele pe care le citeam pe ascuns de tatăl meu, imaginându-mi în fiecare zi o viaţă diferită pentru mine în viitor, oraşe şi ţări pe unde voi călători, dar nu amărâtă în închistarea satului, ci bucurându-mă în acelaşi timp de casa atât de dragă pe care nu o voi mai vedea, de potecile de pe câmp şi de apa pâraielor, de veselia prietenelor mele în după-amiezele de duminică, la horele din nopţile de vară, protejată de bunătatea tatălui meu şi de dragostea surorii mele, care cel puţin va trăi mai mult decât mine şi va continua să aibă grijă de fetele mele când eu voi muri, ea care n-a avut niciodată bărbat şi nici măcar iubit, care avea şoldurile prelinse şi nu putea sprijini pe ele burta ulciorului când veneam de la fântână.

Vei încerca în van să-ţi aminteşti vocea ei metalică, care de ani de zile nu te mai vizitează în vise; vei avea din nou senzaţia că-i ghiceşti vorbele pe care le gândea, pe care continuă să ţi le spună înăuntrul minţii tale, lucruri pe care ar fi vrut ca tu să le fi ştiut, dar n-a avut timp să ţi le povestească, observaţii care ţi-ar fi fost de folos şi te-ar fi ajutat poate să nu comiţi vreo greşeală. Sau poate a continuat să te protejeze şi să te îndrume fără ca tu să-ţi dai

seama, prezentă dar nevăzută în viața ta, ca sufletele cărora mătușa ta le aprindea fluturași de lumină ce pluteau în boluri pline cu ulei pe servante și noptiere, conferind umbrelor tremurul unor prezențe fantomatice. Poate s-a întors la tine în vise pe care nu ți le mai aminteai când te trezeai și ți-a spus lucruri ce te-au salvat în cele mai dificile situații din viața ta, în care s-au pierdut atâția din generația ta, vecini de cartier și prieteni din adolescență ce au ajuns ca niște morți vii și au rămas țepeni și reci cu un ac înfipt într-un braț și ochii deschiși, îmbătrâniți și anihilați de moarte în anii tinereții care-ar fi trebuit să fie cei mai frumoși. Ai fi putut avea același destin ca verișoara ta, care te-a vizitat și ea după ce-a murit în unele vise, care petrecea cu tine verile copilăriei în sat și era aproape la fel ca tine când a murit mama ta, amândouă îmbrățișate la înmormântare, dar ea întotdeauna a fost mai libertină, mai îndrăzneață în toate, în jocurile copilărești și în experiențele sexuale cu primii ei iubiți, în excitația provocată de viteza motocicletei și în amețeala produsă de o țigară cu hașiș, și mai târziu în lucruri mai îndrăznețe și periculoase, în cursa cărora și tu ai fi putut cădea, cu toate că te înspăimântau, când îți dădeai seama de agitația ce punea stăpânire pe ea fără niciun motiv aparent și sclipirea plină de dorință ce începea să i se citească mereu în ochi.

Vei vedea câmpia verde ca o oază și deasupra ei colinele cu case agățate pe ulițe în pantă, susținute de contraforturi verticale sau de roci pe care se cațără iedera și rugii de mure printre care se înalță câte-un sicomor. Pe acolo te urcai cu verișoara ta, mereu în urma ei, speriată și în același timp îmboldită de curajul ei, amândouă asudate și gâfâind, cu genunchii zdreliți ca ai băieților. Vei auzi, înainte de-a ajunge, susurul apei ce curge ascunsă în pâraie și vei căuta îndată cu privirea ta neliniștită șirul de chiparoși ce străjuiesc drumul spre vârful pleșuv al dealului și se termină în fața zidului cenușiu al cimitirului, ce are aceeași

culoare ca pământul acesta gol, aproape deşertic, la o atât de mică distanţă de apa şi de verdeaţa din vale; deşert şi oază, vârfurile săpate de albiile seci ale torentelor, colorate de roşul oxidului, casele de sus contaminate de aceeaşi uscăciune, toate abandonate cu mult timp în urmă, cu ferestrele fără obloane şi geamuri şi acoperişurile căzute, cu zidurile de culoarea argilei nisipoase, ca ruinele de chirpici într-un deşert unde vor reveni la originea lor primitivă de pământ sau nisip. Acolo sus, sus de tot, pe deasupra ultimilor migdali şi a caselor în ruină, la capătul drumului sinuos unde duc chiparoşii şi unde noaptea se aprind doar câteva lumini, acolo este locul unde vreau să mă îngropaţi, cu cei din familia mea şi cu vecinii mei de o viaţă întreagă, între aceleaşi nume pe care le-am auzit de copilă, în cimitirul atât de mic încât ne cunoaştem cu toţii şi de unde se văd dealurile şi valea şi casele agăţate ale satului ca o panoramă atât de clară, încât te cuprinde ameţeala.

Te vei întoarce şi, cu mult înainte ca numele ce-ţi plăcea atât de mult de copilă să apară pe un indicator de pe marginea şoselei, vei fi deja tulburată de ideea întoarcerii, hipnotizată de ea, de marea scurgere a timpului ce te va purta înapoi cu o viteză mult mai mare decât cea a maşinii pe benzile netede şi drepte ale autostrăzii, aproape încă de Madrid, de viaţa ta din prezent, la câteva ore şi la sute de kilometri de sosire, dar dăruindu-te cu totul ei, schimbându-ţi expresia feţei fără să-ţi dai seama, semănând cu cea care-ai fost la patru sau cinci ani, la vârsta primelor amintiri ale acestei călătorii şi, de asemenea, cu cea care-ai fost când aveai şaptesprezece şi a murit mama ta. Ţi-a strâns mâna peste cearşaful mototolit şi în dezordine al patului de spital şi ţi-a spus ceva ce n-ai înţeles şi care de fapt abia a ieşit de pe buzele ei, iar mâna umedă s-a desprins uşor de a ta, cu un fel de delicateţe, şi n-a mai fost mâna cunoscută şi mângâiată de atâtea ori a mamei tale, strânsă în atâtea nopţi de agonie şi nesomn, ci mâna abstractă a unei moarte, pe care ai simţit-o acum indiferentă şi nemişcată când ţi-ai

sprijinit de ea fața răvășită de oboseală și lacrimi, chemând-o pentru ultima dată, refuzând să accepți că s-a dus așa, pe neașteptate, în câteva secunde, precum cineva ce încearcă să plece pe furiș ca să-i scutească pe cei ce rămân de neplăcerea unei lungi despărțiri.

Eu spionez mereu, te observ. Conduc și mă întorc spre tine o clipă și văd noua expresie ce se așterne pe fața ta datorită călătoriei, și astfel descopăr câte ceva din felul cum erai cu multă vreme înainte de a te cunoaște, mă dedic unei secrete arheologii a chipului și a sufletului tău. Ți-am dat telefonul ce sunase la o oră incertă, aproape de miezul nopții, și în timp ce aprobai ascultând ce îți spunea cineva, fața ta nu mai avea aceeași expresie pe care o avusese cu un minut înainte, nici în oricare din toți anii de când trăiesc cu tine.

Viața ta dinainte este un ținut despre care mi-ai povestit multe lucruri, dar pe care nu-l voi putea vizita niciodată. Trecutul, viețile anterioare, locurile de unde-ai plecat pentru a nu te mai întoarce, fotografiile din vacanțele de vară. Soneria telefonului a întrerupt liniștea, întreaga tihnă a casei, și când ai închis după ce ai ascultat și ai aprobat și ai pus întrebări în șoaptă, trecutul a dat năvală în viața ta de acum, în a mea, ne-a învăluit pe amândoi, fără ca eu să știu încă, în pâcla sa de blândețe și răceală, de pierdere și remușcare. Îți amintești de sora mamei mele, care a avut atâta grijă de noi după ce a murit mama, acum e pe moarte, bolnavă de cancer, nu mai are de trăit nici măcar o săptămână, câteva zile, spune vărul meu, medicul, fratele acelei verișoare care a murit atât de tânără.

Vei fi recunoscătoare durerii deoarece te dezvinovățește în parte în fața remușcării pe care-o simți pentru că a trecut atâta timp fără s-o vizitezi, aproape fără să-ți amintești de ea. Ție ți-era de ajuns să știi că o iubești, că a fost singura persoană caldă și neclintită în viața ta timp de atâția ani, împuternicita mamei tale sau umbra mamei tale, căreia îi semăna foarte mult, cu toate că nu avea nici urmă

din farmecul ei, o versiune anterioară și mai neșlefuită a surorii sale mai mici. N-aveai nevoie să mergi s-o vezi și nici s-o suni, deoarece o purtai în suflet la fel de adânc precum amintirea mamei tale, dar nu te gândeai că ea nu primea nicio dovadă vizibilă a acestei iubiri ce te lega atât de mult de ea, dar rămânea ascunsă ca și cum ar fi prins rădăcini înăuntrul tău. Destul de târziu ți-ai dat seama că n-ai făcut nimic pentru a fi alături de ea în ultimii ani amari ai vieții ei singuratice, în casa mare unde nu mai mergea nimeni să-și petreacă verile. Întotdeauna aveai altceva de făcut în viața ta agitată, obligații față de persoane mai exigente. Ea părea că o să existe mereu, cu același fel de a fi, așa cum rămăsese în aceeași casă, la fel de neschimbată ca ea, întotdeauna gata să te întâmpine cu aceeași credință, oricât de mult timp ar fi trecut. Ea, casa, satul aparțineau unui regat intangibil, neafectat de uitare și de trecerea timpului și nici măcar de îndelungatele tale absențe. Dacă lăsai să treacă o zi, o oră, datorită situațiilor urgente și neașteptate din munca ta, putea să se întâmple o nenorocire; dacă nu te mai vedeai cu un prieten un timp, ți-era teamă că l-ai pierdut; nici în dragoste și nici în ceea ce privea propria ta persoană nu lăsai nimic la voia întâmplării, astfel că în aproape toate faptele tale, în sentimentele și dorințele tale, exista o urmă de neliniște ce se transforma cu ușurință în angoasă. Rămăseseși atât de neajutorată la moartea mamei tale și de la o zi la alta se alterase atât de mult ordinea casei tale, că nu mai aveai încredere în permanența lucrurilor și te bucurai de ceea ce aveai cu remușcarea produsă de o senzație de provizorat și o pierdere definitivă, și când obțineai ceva, un serviciu, o prietenie, o casă, nu-ți venea să crezi că sunt ale tale cu adevărat, sau că ai avea dreptul să le stăpânești în liniște. De aceea de fiecare dată te lăsai pradă dorinței cu înfocare primei și ultimei dăți, și îți plăcea să înfrumusețezi cu obiecte alese cu multă grijă locurile unde trăiai, dar lăsai și multe spații goale, astfel că acolo

unde te aflai părea că trăiseşi dintotdeauna, datorită înfăţişării îngrijite a lucrurilor şi a intimei lor legături cu tine, şi totodată părea că abia ai sosit sau că în orice moment vei pleca. În tine şi în tot ce avea legătură cu tine se întrevedea intenţia sigură a alegerii lucrurilor cu foarte multă atenţie şi consistenţa fragilă a ceea ce se poate sparge sau pierde, a ceea ce este rodul hazardului.

Doar trecutul îndepărtat rămânea mereu sigur, ţinutul străin şi mult anterior sosirii mele, despre care îmi vorbeai atâta, şi unde niciodată nu putusem călători cu tine, pentru că pe hărţi nu se afla într-un punct accesibil, ci într-o regiune interzisă a timpului, şi cele trei silabe arabe ale numelui său nu descriau un loc, alcătuiau doar un descântec ce nu putea răsuna în memoria mea, chiar de-ar fi fost din aceeaşi substanţă cu a ta; dar a fost de ajuns soneria telefonului la miezul nopţii pentru ca graba şi moartea şi vina să invadeze acel regat de sine stătător, şi acum îţi dai seama că fiecare zi, fiecare oră, fiecare minut îl ameninţă, şi priveşti pieziş vitezometrul şi ceasul de bord, calculezi câţi kilometri mai sunt, zilele sau orele ce i-au mai rămas de trăit mătuşii tale, pe care n-ai văzut-o în ultimii ani, pe care ţi-o imaginai atât de ferită de bătrâneţe şi de moarte ca în acea fotografie alb-negru din tinereţe, îmbrăcată de vară, la braţul mamei tale, amândouă semănând atât de bine şi totuşi una mlădioasă şi atractivă şi cealaltă nu, amândouă râzând, gândindu-se cu inocenţă la un viitor unde boala şi moartea nu există şi unde nici tu nici eu nu suntem nici măcar posibilităţi.

Pe măsură ce înaintăm, numele de pe şosea evocă locurile copilăriei, şi spaţiul se transformă în timp, se proiectează în două dimensiuni simultane, cea de acum cu nevoia sa imperioasă de a ajunge cât mai repede, şi cea a trecutului redobândit şi imuabil, conservat de numele de pe indicatoarele de pe drum, în amintirea vie şi exactă a altor călătorii.

Privind pe fereastră şi recunoscând peisajul pe care l-ai văzut de copilă, ochii tăi capătă fără să-ţi dai seama căutătura de atunci. Este începutul vacanţei de vară, şi emoţia şi nerăbdarea sosirii sunt mult mai puternice decât oboseala atâtor ore de călătorie cu maşina, fiecare nume de pe marginea şoselei şi fiecare cifră sunt o promisiune ce se repetă în fiecare an şi care totuşi nu-şi pierde conţinutul clar şi absolut de fericire. Nu-ţi aminteşti trecerea succesivă a verilor, cu toate că ai putea să le ordonezi după întâmplările din copilăria şi adolescenţa ta, sfârşite dintr-odată, într-o zi sufocantă de iulie în salonul unui spital, în faţa chipului de ceară al femeii care de-abia murise şi totuşi începea să nu mai semene cu chipul mamei tale. În compartimentul memoriei tale, unde păstrai amintirile îndepărtate, toate verile se comprimau într-una singură, lungă şi calmă precum curgerea unui mare fluviu, şi toate călătoriile erau variaţiuni pe o experienţă identică de apropiere de paradis. Aşezată în faţă, în amintirile mai de demult, în poala mamei tale, privind şoseaua şi adormind încet, încet, vedeai chipul tatălui tău, din profil, ce conducea sau fuma, sau te întorceai spre fraţii tăi, ce se ciondăneau pe scaunele din spate, şi cu siguranţă te pizmuiau un pic deoarece erai cea mai mică şi stăteai în braţele mamei tale, încă tânără şi sănătoasă, sau poate nu ştia că e bolnavă sau, cel puţin, nu voia ca tu şi fraţii tăi să ştiţi. Dar poate încă de-atunci, în timp ce te ţinea în braţe şi rămânea dusă pe gânduri, începea să simtă în piept bătăile anevoioase ale inimii sale, începea să se gândească că va muri, că nu te va vedea crescând mare, că nu va ajunge să ştie ce-o să se întâmple cu tine, sau că această călătorie estivală în satul unde se născuse putea fi ultima pentru ea. Când maşina trecea de ultima curbă, în timp ce tu descopereai paradisul grădinilor din luncă şi casele în scări de pe costişă, ea îşi înălţa probabil privirea spre vârful roşiatic şi golaş unde se află cimitirul şi gândea, ăsta e locul unde vreau să fiu îngropată,

cu oamenii pe care-i iubesc și care mă cunosc, nu în unul din acele cimitire din Madrid pline de morți anonimi.

Vei vedea în sfârșit numele, la intrarea în sat, luminat de farurile mașinii, și vei simți atunci toată amețeala și oboseala călătoriei, dar numai o spuză din fericirea de odinioară a sosirii. Acum este iarnă și e noapte neagră, și, cu toate că de departe luminile ți-au dat senzația că totul rămăsese intact, puțin câte puțin vezi că lucrurile nu-ți mai sunt chiar familiare, că acum pe jos este asfalt acolo unde îți aminteai că era piatră cu fire de iarbă în spațiile dintre marginile rotunjite, că au apărut clădiri necunoscute care invadează și desfigurează colțurile străzilor și acoperă perspectiva, că este închisă și dărăpănată prăvălia unde, de mică, mama și mătușa ta te trimiteau să faci cumpărături pentru casă, unde-ți cumpărai gogoșele și dulciuri, sucuri și înghețate pe băț, vara. Verișoara mea era mai șmecheră decât mine și de câte ori putea îi fura maică-sii câțiva bani din șorț și mă lua cu ea să cumpărăm înghețată și ciocolată. Eu observ cu multă atenție, privesc lucrurile pe care mi le arăți și expresia de pe chipul tău în timp ce ne apropiem pe o stradă abruptă și îngustă de casa unde agonizează mătușa ta, dar sunt conștient de faptul că eu nu văd ceea ce vezi tu, fantomele ce te-au primit îndată ce-ai ajuns și care acum te însoțesc sau te pândesc pe măsură ce urcăm o pantă betonată, pe o stradă cu puțină lumină, unde se află multe case închise.

Ajungem; casa din vârful pantei, la care soseai gâfâind înfierbântată și spre care alergai pe stradă în sus ca s-o iei înaintea fraților tăi, împingând cu două mâini de copil poarta mare ce se încuia doar noaptea, la ora de culcare. Și acum poarta este întredeschisă, și se văd lumini la toate ferestrele, lumini care în plin întuneric de iarnă sugerează o noapte de veghe și neliniște. Vei împinge poarta temându-te să nu fi ajuns prea târziu și pentru o clipă ți se va părea că vezi gesturi de dezaprobare pe fețele obosite ce se întorc

spre tine ca să te primească, așa de îmbătrânite, de parcă le-ar fi pustiit aceeași boală. Strângeri de mână, pupături, nume pe care le aud, schimb câteva cuvinte în șoaptă, sunt necunoscutul pe care ei îl acceptă ca pe unul de-al lor pentru că vin cu tine, și cum fac parte din viața ta, aparțin și eu acestui loc, tristeții istovitoare a celor ce de multe nopți veghează o bolnavă, și doliului anticipat pentru ea. Este și un copil de unsprezece sau doisprezece ani, un bărbat tânăr care probabil e tatăl lui și care îmi strânge mâna cu putere și multă căldură în semn de bun venit și de prietenie. Este vărul meu, medicul. Venind aici cu tine, mă simt legat de tine într-un fel cu totul nou, nu numai de identitatea izolată a femeii adulte pe care am cunoscut-o cu puțini ani în urmă, ci și de întreaga ta viață și de chipurile și locurile copilăriei tale și, de asemenea, de morții tăi, pentru care casa aceasta unde abia am sosit e ca un fel de sanctuar: aici se află o fotografie mare a mamei tale și alta a bunicilor tăi din partea mamei, distanți și solemni ca într-un basorelief funerar etrusc, iar pe vechiul televizor, probabil același la care vedeai de mică desenele animate, se află chipul surâzător al verișoarei tale, într-o fotografie color.

Îmi place să fiu aici doar umbra ta, cel ce a venit cu tine: soțul meu, spui, prezentându-mă, și eu îmi dau seama de valoarea acestui cuvânt ce reprezintă permisul meu de liberă trecere în această casă, între aceste persoane ce te-au cunoscut și ți-au dăruit dragostea lor, cu mult timp înainte ca eu să te fi întâlnit, și văzând felul în care ei se comportă, familiaritatea cu care te tratează imediat cu toate că a trecut atâta timp de când ai venit aici ultima dată, dragostea mea pentru tine se mărește pentru a cuprinde această amplitudine a experienței tale, a legăturilor tale de duioșie și amintire, conexiuni capilare care mă ating și mă hrănesc și pe mine, mă includ în acest trecut al tău ce până acum nu-mi aparținea, în aceste fotografii de morți necunoscuți ce te așteptau cu aceeași fidelitate ca și mobilele învechite și

pereții văruiți ai camerelor. Ce vechi este totul, vei gândi cu durere și cu încă o înțepătură de remușcare pentru faptul că ai întârziat atât, pentru că trăiești într-o casă mult mai comodă ca aceasta în care mătușa ta și-a petrecut ultimii ani din viață, cu același televizor de pe vremea când îți plăcea să te întinzi pe canapea ca să vezi desenele animate, cu un *brasero** electric sub masă și un radiator în plus ce nu reușeau să atenueze senzația imediată de frig, care urca dinspre dalele pardoselii de parcă ieșea din ele, aceleași dale de atunci, doar că mai tocite, câte una dezlipită, răsunând sub pașii cuiva; totul foarte învechit, nu vechi, dezbrăcat dintr-odată de frumusețea înșelătoare pe care o lustruia amintirea, scaunele din plastic tapițate ce erau o noutate pe vremea când tu erai mică, canapeaua maro din imitație de piele, Sfânta Fecioară din ghips, cu chipul delicat și palid și cu o pelerină bleu. Ce-o să se aleagă de toate acestea de mâine încolo, după înmormântare, când o să se închidă casa în care nu va mai locui nimeni, prea incomodă ca să stai în ea și prea scumpă ca s-o repari. Ar trebui dărâmată de tot, spune cineva alături de mine, o rudă de-a ta, pe tonul cu care vorbești de lucruri banale ca să alungi plictiseala de la priveghi, o să stea închisă și o să cadă puțin câte puțin, ca atâtea case nelocuite din sat.

În casă plutește aerul de nesomn și oboseală a așteptării, așteptarea sosirii lente a morții, ce se apropie de cealaltă parte a ușii întredeschise, cea care separă salonul de dormitorul femeii muribunde, ce doarme acum, ne spune omul cu părul alb și o expresie de bunătate și mister, alt frate de-al mamei și al mătușei tale, tatăl doctorului și al verișoarei moarte, a cărei fotografie privește din când în când în monotonia așteptării, o fată tânără și foarte atrăgătoare, cu ochi verzi și părul ondulat, strălucitor, șaten, cu

---

* Vas metalic (în sp.), în general de formă rotundă, așezat pe un trepied sau un postament, umplut cu jăratec, folosit pentru încălzirea camerelor.

ceva din trăsăturile tale, poate bărbia puternică şi surâsul amplu, sau pielea de culoarea scorţişoarei. Salonul este sala de aşteptare a morţii, şi eu sunt un spion aici, spionez tot ce faci tu, ce priveşti, ce spui şi ceea ce poate simţi, aproape de mine, pe canapea, ţinându-mă de mână, dar în acelaşi timp distantă, aproape o necunoscută, pierdută printre invocările acestui loc, ale fiecărui lucru pe care eu îl văd pentru prima oară şi care pentru tine este o relicvă a copilăriei, vorbind în şoaptă cu aceste persoane care te cunosc de când ai venit pe lume, şi pe ale căror chipuri vezi cu adevărat şi în toată cruzimea sa trecerea timpului, a vieţilor lor şi a vieţii tale.

Pe cei ce erau tineri când noi eram copii nu reuşim să-i vedem chiar aşa cum sunt, suprapunem peste părul alb şi ridurile de acum strălucirea îndepărtată pe care-o aveau în ochii noştri de copii. În acel om bătrân care m-a îmbrăţişat salutându-mă ca şi cum m-ar fi cunoscut dintotdeauna, tu continui să vezi, în ciuda ravagiilor vârstei, chipul tânăr şi energic al unchiului tău, ce semăna atât de mult cu surorile sale, mama ta şi mătuşa ta muribundă, fratele mai mic, singurul lor supravieţuitor, pe care moartea fiicei sale l-a făcut să albească înainte de vreme şi l-a învăluit în această tristeţe de doliu cu care acum aşteaptă din nou sosirea morţii, aşezat foarte aproape de uşa dormitorului, vrând să audă dacă soră-sa se trezeşte din somnul ei provocat de morfină, cel puţin atât cât să afle că ai sosit, şi să te vadă pentru ultima dată. Toată ziua m-a întrebat de tine, dacă ai sunat, dacă într-adevăr eşti pe drum.

Acum doctorul, ce stătuse cu ea, apare în prag, şi cu un gest îţi face semn să intri. Se apleacă puţin ca să-ţi spună încet că s-a trezit şi că tocmai a întrebat de tine. Rămân un pic în urmă, nesigur, speriat ca un laş de agonia la care voi asista dacă voi intra pe acea uşă, dar mă iei cu tine ţinându-mă strâns de mână, şi unchiul tău mă îndeamnă să te urmez punându-mi pe umăr mâna sa mare şi prietenoasă. Cu aceeaşi înfiorare, nu de durere ci de inacceptabilă

nedumerire cu care acum douăzeci de ani dădeai la o parte perdeaua de plastic a patului unde mama ta tocmai murise, vei intra în penumbra dormitorului, ce miroase puternic a bătrâneţe, a boală şi a medicamente, dar şi a răceala iernilor trecute, şi a ceva acru şi nesănătos, probabil transpiraţia morţii, ultimele secreţii şi răsuflări ale acestui corp ce zace în pat, de-abia desenându-se sub pături, strâns într-o rigidă poziţie fetală, uimitor de mic. Unchiul tău se apleacă şi-i dă la o parte părul de pe faţă, o mângâie pe obraji cu un gest de tandreţe mult mai tânăr decât el însuşi: poate că aşa mângâia faţa fiicei lui în leagăn. Uite cine a venit de la Madrid, îi şopteşte, ca să nu mai spui că voiam să te păcălim.

Abia se ridică pleoapele fără gene, dar se vede o strălucire a pupilelor în penumbră şi un rictus ca un zâmbet întipărit pe gura umflată, în care dinţii puşi s-au făcut din ce în ce mai mari pe măsură ce chipul se împuţina. O mână se ridică foarte încet spre tine, oase şi vene albastre şi piele lividă, îţi găseşte mâna, şi caută mai departe şi îţi atinge faţa, ce se inundă de lacrimi, o recunoaşte pipăind-o ca mâna unui orb. Îţi şopteşte numele şi foloseşte un diminutiv pe care eu nu l-am auzit niciodată, dar fără îndoială că mama ta şi ea îţi spuneau aşa când erai mică, şi te aşezi pe marginea patului, o îmbrăţişezi, te cufunzi în mirosul bolii, îi săruţi faţa pe care n-o mai recunoşti, oase tari de moartă sub pielea translucidă, o chemi rostindu-i încet numele, ca şi cum ai vrea s-o scoli de tot, s-o trezeşti din somnul letal al agoniei şi morfinei. Îţi aminteşti de câte ori o strângeai în braţe, în acelaşi pat, ca să te încălzeşti, în nopţile de iarnă din copilărie; că la şaptesprezece ani ai făcut ceea ce nu mai făcuseşi de copilă, şi ai căutat aceeaşi ocrotire în noaptea ce urmase zilei când a fost înmormântată mama ta.

Câteva clipe eu n-am mai existat, am devenit invizibil contopindu-mă cu umbra din colţul unde rămăsesem în picioare, nici musafir, nici spion, o prezenţă mută din altă

lume şi alt timp. Dar ea, femeia necunoscută pe care ajunsesem s-o văd doar agonizând, deşi părea că-şi ţine ochii închişi, mă văzu, arătă spre mine cu un gest nesigur al mâinii sale cadaverice, mâna ce fusese atât de caldă şi ocrotitoare cu tine, ca mâinile mamei tale, şi a cărei formă de demult o recunoşti în acel spectru al mâinii în care se transformase. Mă priveşti zâmbind când îţi spune ceva ce eu nu aud, cu o voce aspră şi murmurată, ce nu se prea desluşeşte în horcăitul respiraţiei, spune să te apropii, că vrea să vadă dacă eşti un băiat aşa de bun cum i-am spus eu.

Mă apropii cu respect, cu un fel de nesiguranţă şi stângăcie, aşa cum ne mişcăm în sanctuarul unei religii care nu este a noastră. Fantele pleoapelor ce parcă sunt cusute se deschid un pic mai mult. Aplecându-mă deasupra ei, mă apropii de o viaţă şi de nişte ochi ce se sting şi ating cu buzele mele o piele întinsă şi uscată care în câteva ore sau în câteva minute va fi rece ca gheaţa. Chipul aflat atât de aproape de al meu este al unei femei necunoscute care acum se pierde în apropiata întunecime a morţii, iar vocea răguşită şi abia auzită este mai degrabă un strigăt, o încercare disperată de a respira, în care vorbele abia rostite se topesc pe buzele fără culoare şi uscate. Dar în mâna ce-o strânge îndelung pe-a mea, simt parcă, prin timp şi din cealaltă parte a morţii, strângerea afectuoasă a mâinii mamei tale, de parcă şi ea apucase să mă vadă cu ultima privire a mătuşii tale şi văzându-te pe tine alături de mine după atâţia ani, reuşise să spulbere o parte din îndoiala dureroasă legată de viitorul tău în viaţa asta în care ea nu va fi lângă tine. Pe stelele funerare greceşti pe care le-am văzut împreună la Muzeul Metropolitan din New York, morţii întind mâna cu seninătate celor vii. Mâna ce-o strânge pe-a mea este un pic transpirată, şi forţa ei slăbeşte imediat, în timp ce pleoapele se închid de tot. Dintr-odată intru în panică, niciodată n-am văzut pe cineva murind, mă îndepărtez puţin şi ochii se întredeschid din nou, la fel de încetişor cum se aude un fir de voce şi apare un început de

zâmbet pe buzele femeii muribunde, de aceeași culoare cu fața ei gălbejită. Mâna se desprinde de tot de-a mea, răgușeala vocii devine un vaiet prelung, și medicul mă dă ușor la o parte, ținând în mână o seringă hipodermică. Trebuie să-i mai fac o injecție cu morfină înainte ca durerea să fie mai intensă. Dar ea își clatină capul dintr-o parte într-alta, cu părul rar și albit lipit de tâmple, cu vârtejuri și încurcat de atâta stat pe pernă; spune că nu, nu vrea să se cufunde iarăși într-un somn din care poate nu se va mai deștepta, și murmură ceva, medicul se apleacă deasupra ei ca să audă vorbele repetate. Verișoară, te cheamă pe tine, spune să vii lângă ea. Te cheamă, spunându-ți pe numele cu care nimeni nu te-a mai chemat de când erai copilă, și când ești lângă ea, deschide ochii mari ca să fie sigură că ești tu, îți trece mâna pe obraji, umezindu-și degetele cu lacrimile tale și cu cealaltă vrea să-ți cuprindă amândouă mâinile, să ți le mângâie și să le strângă, îți atinge dosul mâinilor cu unghiile ei rupte, ca și cum ar încerca să se ridice spre tine ca să-ți spună ceva la ureche sau să te sărute. Mâna ei nu dă drumul mâinilor tale, dar după o ușoară înfiorare, nu le mai strânge, iar ochii deschiși nu te mai văd. S-a dus fără să-ți dai seama, așa cum s-a dus și mama ta, deși de astă dată n-ai adormit, s-a dus atât de pe furiș, încât acum ești doar uimită de faptul că moartea poate să vină în mod atât de tainic, atât de instantaneu, ca o ușoară ondulare pe apa unui lac.

Cine va putea dormi în noaptea asta, când a început forfota tăcută ce precede înmormântarea, condusă de femei experte în ritualurile practice ale doliului, să îmbrace moarta înainte de a se răci, să comande sicriul și catafalcul unde va fi pus precum și lumânările și marele crucifix, ce vor da casei, timp de câteva ore, un aer sumbru de sanctuar, de loc de rugăciune dedicat timpului trecut și morții. Aud respirația ta ușoară în întuneric, și știu că nu dormi, deși de mult nu mai vorbești și nu te miști ca să nu

mă deranjezi. Mi se par ciudate patul cu aşternuturile foarte reci şi camera ce miroase uşor a umezeală şi a închis, dar probabil ţi se par şi mai ciudate ţie, care nu te-ai mai culcat aici de la sfârşitul adolescenţei, primul pat şi prima încăpere unde-ai dormit singură, când te-au scos din leagăn şi din dormitorul părinţilor tăi, unde-ai cunoscut panica şi insomnia nopţilor de furtună, când răsunetul tunetelor făcea să vibreze geamurile şi fulgerele te orbeau cu strălucirea lor albă şi neaşteptată, unde-ţi era teamă să dormi şi să visezi filmele de groază pe care le vedeaţi tu şi verişoara ta la cinematograful de vară, amândouă ghemuite în cearşafuri, stând de vorbă nopţi întregi, explorând confidenţele unei secrete şi nerušinate intimităţi fizice, prima menstruaţie şi primii iubiţi, dansurile organizate cu prilejul hramului bisericii din sat, când îi strângeaţi în braţe pe băieţii veniţi în vacanţă, în penumbra roşiatică şi păcătoasă a primelor discoteci unde vă aventuraţi, tu întotdeauna urmând-o pe ea, ce te-a făcut să cunoşti pentru prima dată ameţeala provocată de bere şi ţigări, ea, ce părea că nu cunoaşte niciuna dintre limitele unde tu te opreai, nici pe cea a pudorii, nici pe cea a pericolului. Cine ar fi spus atunci că destinele voastre vor fi atât de diferite, că ea, de-o seamă cu tine, şi care-ţi semăna leit, se va pierde puţin câte puţin în labirinturi de întuneric şi nenorociri, de unde nu s-a mai întors şi în care ai fi putut să te pierzi şi tu foarte uşor, nu dintr-odată, ci lăsându-te dusă de valuri încet, încet, fără ţintă, la fel ca ea, care într-un an n-a mai venit în vacanţă în sat cu părinţii şi cu fratele ei, cel ce apoi a ajuns medic, foarte serios şi ascultător de mic, întotdeauna exact opusul ei.

Ochii verzi din fotografia pe care tatăl ei o privea în tăcere, ca şi cum i-ar fi pus o întrebare al cărei răspuns continua să-l aştepte mereu cu toate că ştia foarte bine că nu-l va primi, pielea bronzată, părul inele, blond de la soarele verilor şi piscinelor, pometii cărnoşi de adolescentă, zâmbetul, într-o expresie de satisfacţie şi provocare, bărbia atât de asemănătoare cu a ta. Ultima dată când am văzut-o

era foarte slabă, dar încă foarte frumoasă, înaltă, cu părul creț ce-i cădea pe față și cu aceeași strălucire în ochii verzi și același râs nebunesc ca atunci când făceam împreună vreo ștrengărie. Dar era foarte palidă și vorbea tărăgănând cuvintele așa cum n-o făcea înainte, și, cu toate că era măritată și avea un copil, continua să-mi povestească aceleași nebunii ca atunci când începusem să ieșim cu băieții în sat. Îmi povestea că a cunoscut un tip într-un tren și că după câteva minute s-a închis cu el în closet și-au făcut amor. Eram într-un bar și ea fuma mult, privea mereu pieziș, foarte agitată, stăpânindu-se cu greu, deoarece se vedea că-i place să stea cu mine, dar și că trebuia neapărat să plece, să-și facă rost de ceva de care avea foarte mare nevoie și care-o făcea să-și roadă unghiile și să-și aprindă țigară după țigară, și vedeam amândouă că, în ciuda dragostei și a amintirilor, nu mai aveam nimic în comun, că ne lipseau subiectele de conversație, cunoștințele comune, și rămâneam tăcute iar ea privea din nou spre stradă sau își stingea în scrumieră țigara abia aprinsă, nu o stingea, ci o strivea răsucind-o. Am hotărât ca în vara următoare să mergem împreună la țară, dar eu n-am putut merge pentru că am avut mult de lucru, și nici ea n-a apărut, și n-am mai văzut-o niciodată. Până și părinții ei i-au pierdut urma. Când vărul meu a aflat că era internată în spital, nu se mai putea face nimic. O ambulanță o culesese de pe stradă. Mi-a spus că arăta așa de desfigurată, că a recunoscut-o doar după ochi.

Mă îmbrățișezi strângându-mă puternic, ca atunci când dormi și visezi urât, băgându-ți picioarele reci între ale mele, pătrunsă de un frig ca acela pe care-l simțeai de copilă, un frig vechi, de ierni foarte lungi și case neîncălzite, frig conservat în încăperile acestei case la fel ca fotografiile celor morți și la fel ca senzațiile cele mai puternice ale unei memorii anterioare rațiunii, dar atinsă acum de melancolie, de o intuiție progresivă a unei pierderi iremediabile și viitoare: frica bruscă a copilului de a crește, intuiția crudă

ivită fără niciun motiv că părinţii săi nu vor fi veşnic tineri, că vor îmbătrâni şi vor muri. Şi, de asemenea, frica ce te chinuia în nopţile de după moartea mamei tale, când nu îndrăzneai să ieşi din dormitor ca să mergi la baie de teamă că o vei vedea în faţa ta, în holul întunecat, nepieptănată şi în cămaşa ei de noapte de bolnavă, ca atunci când s-a întors acasă şi a stat îmbrăcată cu ea câteva zile, până au internat-o din nou. Închideai ochii şi îţi era teamă că deschizându-i ea o să fie acolo în faţa ta, la picioarele patului, cerându-ţi ceva în tăcere, şi când simţeai că adormi îţi era încă şi mai teamă că-ţi va apărea în vis, şi te trezeai tresărind de spaimă, credeai că auzi zgomot de uşi ce se deschid sau de paşi, şi simţeai din nou durerea cumplită pricinuită de moartea ei şi groaznica înstrăinare în care trăiai acum, şi te ruşinai de faptul că-ţi era atât de teamă că o să se întoarcă, că o s-o vezi acum transformată în fantomă.

De jos, ajunge până în cameră rumoarea conversaţiilor şi zgomotul paşilor, motorul unei maşini, soneria unui telefon, glasuri bărbăteşti ce dau instrucţiuni, obiecte voluminoase ce sunt împinse sau trântite. Dau la o parte mobilele ca să facă loc sicriului. Dar nu vrei să te laşi pradă acestui gând, refuzi să-ţi imaginezi chipul mătuşii tale moarte, pe care nu numai cancerul făcuse ravagii, ci şi bătrâneţea pe care mama ta n-a mai apucat-o, rămânând astfel invulnerabilă în amintire ca şi în fotografii, o femeie delicată şi veşnic tânără, deoarece aproape că ţi s-a şters imaginea ei de când era bolnavă, aşa cum din pură întâmplare nu păstrezi fotografii din ultimii ani ai săi, astfel că acum o vezi mereu tânără aşa cum o vedeai când erai copilă şi nu ştiai că oamenii se schimbă, îmbătrânesc şi apoi mor. Şi tot aşa o văd şi eu, spion atent şi cercetător al memoriei tale, pe care mi-aş dori-o la fel de a mea ca viaţa ta de acum. Nu pot să mi-o imaginez pe femeia care ar fi acum mama ta dacă n-ar fi murit, o doamnă de şaizeci şi ceva de ani, corpolentă, probabil cu părul vopsit. O văd cum o vezi tu, cum o visezi uneori, o mamă tânără care încă

mai păstrează zâmbetul delicat de fată, a cărui umbră o intuiesc uneori pe buzele tale, așa cum pot să-mi imaginez că privirea ei se oglindește în a ta și că de la ea provin, mlădieri pe suprafața timpului, aplecarea ta spre melancolie și spre provizorat, felul în care te entuziasmează orice noutate, grija cu care îți aranjezi lucrurile în jurul tău, modul în care te dăruiești acestei case unde ați copilărit tu și ea, acestor peisaje de oază pe un fundal de dune de nisip unde ea a vrut să-și afle odihna, ca să fie mereu împreună cu ai săi, cei ce s-au dus încetul cu încetul ca să se întâlnească cu ea în cimitirul mic, cu gardul de vălătuci de culoarea pământului, întâi nepoata ei, care a murit și mai tânără încă și a rămas neatinsă de vreme în fotografia de pe televizor, acum sora ei, în noaptea aceasta, alt nume adăugat pe lespedea cavoului familial, la care tu ai să te uiți mâine la înmormântare, și-ai să gândești, poate pentru prima dată, fără ca eu să știu, fără să vrei să-mi spui, când o să mor vreau și eu să mă înmormântați aici, cu ele.

Oh, tu, care ştiai

Dispar într-o zi, se pierd şi sunt daţi uitării pentru totdeauna, ca şi cum ar fi murit, ca şi cum ar fi murit cu mulţi ani în urmă, încât nu mai dăinuie în amintirea nimănui, nu au rămas urme tangibile că ar fi existat pe lumea asta. Apare cineva, intră brusc în viaţa cuiva, rămâne câteva ore, o zi, timp de o călătorie, devine o prezenţă asiduă, atât de statornică, încât ţi se pare că a existat acolo dintotdeauna şi nu-ţi aminteşti cum era viaţa înainte de sosirea sa. Tot ce există, fie chiar şi pentru o oră doar, ţi se pare dintr-odată veşnic. În Tanger, în biroul întunecat al unui magazin de textile, într-un restaurant din Madrid sau în barul unui tren, un bărbat îi povesteşte altuia fragmente din romanul vieţii sale şi orele cât durează povestirea şi cât stau de vorbă par să conţină mai mult timp decât încape în orele normale; cineva vorbeşte, cineva ascultă, şi pentru fiecare chipul şi vocea celuilalt capătă un aer familiar de parcă s-ar cunoaşte de când lumea. Şi totuşi, după o oră sau după o zi, acest cineva nu mai există, şi nu va mai exista niciodată, nu pentru că a murit, deşi poate să şi moară, iar cei ce-au stat cu el să nu afle, şi o existenţă de ani întregi împietriţi de obişnuinţă dispar în neant. Timp de paisprezece ani, din 30 iulie 1908, Franz Kafka s-a dus în mod regulat la biroul său de la Societatea pentru prevenirea accidentelor de muncă din Praga, şi brusc, într-o zi de vară a anului 1922, a plecat la aceeaşi oră dintotdeauna şi n-a mai revenit niciodată, deoarece a fost concediat pe caz de

boală. A dispărut cu aceeași discreție cu care ocupase atâta timp ordonata sa masă de lucru, în unul din sertarele căreia păstra probabil sub cheie scrisorile pe care i le scrisese Milena Jesenska, iar în dulapul ce fusese al lui încă mai rămase agățată un timp, după dispariția sa, un pardesiu vechi pe care Kafka îl păstra pentru zilele ploioase, și la puțin timp a dispărut și pardesiul, și cu el mirosul caracteristic ce îi semnalase prezența la birou timp de paisprezece ani.

Tot ce e sigur se spulberă, tot ce-i mai rău și tot ce-i mai bun, tot ce-i mai banal și tot ce a fost necesar și hotărâtor, anii pe care cineva îi petrece muncind cu tristețe într-un birou sau consumat de indiferență și distanță într-o căsnicie, amintirea călătoriei într-un oraș unde a trăit sau unde își promisese să revină după o vizită unică și memorabilă, dragostea și suferința, până și unele dintre cele mai mari nenorociri de pe pământ se dau uitării, după una sau două generații, și vine o zi când nu mai rămâne niciun martor viu care să-și poată aminti.

Domnul Salama spunea, la Tanger, că se dusese să vadă lagărul de exterminare din Polonia, unde camerele de gazare le înghițiseră pe cele două surori și pe mama sa, dar că acolo era doar un mare luminiș în pădure și o plăcuță cu un nume într-o gară abandonată, și oroarea din care nu mai rămăsese nicio urmă vizibilă era totuși întipărită în acel nume, pe acea plăcuță de fier ruginită ce se bălăbănea deasupra unui peron dincolo de care nu era nimic, doar întinderea luminișului și pinii giganți ce se înălțau spre un cer jos și gri din care se cernea o ploaie tăcută, ce se topea în ceață, ce picura din streașina singurului acoperiș al gării. Atâta doar, un mare luminiș circular în pădure, ce putea fi urmarea unui vechi dezechilibru geologic, a căderii unui meteorit. Era un lagăr așa de puțin important, că aproape nimeni nu-i știa numele, spuse domnul Salama, și pronunță un cuvânt încâlcit care probabil era polonez; dar nici numele de Auschwitz n-a însemnat nimic pentru Primo

Levi, prima dată când l-a văzut scris pe firma unei gări. Într-un astfel de loc, departe de lagărele importante, era mai uşor să se piardă deportaţii, să le dispară numele din acele registre minuţioase pe care le ţineau nemţii, cu acelaşi zel administrativ şi fanatic cu care organizau planurile lor colosale de transport pe calea ferată a sute de mii de prizonieri, în timpul bombardamentului Aliaţilor şi al dezastrelor militare din ultimele luni ale războiului.

Sub iarba umedă erau şine ce abia se vedeau, şine ruginite şi traverse putrezite, iar o cârjă a domnului Salama se împiedică sau rămase prinsă într-una din ele şi fu cât pe ce să cadă, gras, neajutorat şi umilit, pe acelaşi pământ unde pieriseră maică-sa şi cele două surori ale sale, şi pe care au păşit odată ajunse în lagăr, unde le aduseseră ca pe nişte vite la abator, trei chipuri şi trei nume familiare în mijlocul unei mulţimi abstracte de victime necunoscute. Îl susţinu ghidul, un supravieţuitor ce-l condusese până acolo într-o maşină veche şi care-i arătă urma abia vizibilă a zidurilor, formele rectangulare de ciment pe care se înălţaseră barăcile şi un fel de creastă joasă din cărămidă pe care nimeni, dacă nu cunoştea bine locul, n-o lua în seamă, care era singura rămăşiţă a pavilionului unde se aflaseră coşurile crematoriilor, din care într-adevăr nu mai rămăsese nimic, pentru că nemţii le aruncaseră în aer în ultimul moment, când deja de săptămâni întregi cerul era roşu la orizont spre est în fiecare noapte şi pământul se cutremura din cauza bubuiturilor din ce în ce mai apropiate ale artileriei ruse. Zeci de mii de fiinţe umane înghesuite acolo timp de patru sau cinci ani, coborând din vagoanele de vite pe acest peron şi aliniindu-se pe platformele de ciment, ordine lătrate în germană sau poloneză şi strigăte de durere şi nesfârşită disperare, ecourile strigătelor sau lătrăturilor pierzându-se în desişul imens de conifere, marşuri militare şi valsuri interpretate de o orchestră fantomatică de prizonieri, şi din tot ce-a fost n-a mai rămas nimic, doar un luminiş într-o pădure, între verdele udat de burniţă, înalţi

pini întunecați și ceața ce șterge depărtarea, priveliști văzute zilnic de prizonieri printre gardurile de sârmă ghimpată, știind că nu vor mai pune piciorul nicicând dincolo de ele, că sunt excluși dintre cei vii ca și cum ar fi murit deja.

Ce s-o fi întâmplat cu acel bărbat slab, sperios și amabil, ce l-a însoțit pe domnul Salama la locul unde fusese lagărul, care își alesese pentru sine ciudatul destin de paznic și călăuză a infernului căruia îi supraviețuise și de care n-a mai vrut să se îndepărteze, paznic al unei întinderi pustii în mijlocul unei păduri și al unui peron ce nu mai aparținea niciunei gări, arheolog al cărămizilor înnegrite, al balamalelor învechite și al ușilor de cuptoare mâncate încet de rugină, căutător de resturi, mărturii, relicve, gamele și linguri cu care prizonierii mâncau supa, călăuză printre urmele de ruine ce abia dacă se văd, de fiecare dată acoperite tot mai mult de vegetație și mai șterse datorită trecerii timpului, sau înfrumusețate, în timpul iernilor, de albeața zăpezii. Când el va muri sau va fi prea bătrân și obosit ca să mai însoțească puținii călători ce vin să viziteze acel lagăr de importanță secundară, când el nu va mai fi ca să arate resturile zidului de cărămidă înnegrită sau un șir de platforme de ciment sau o anumită vălurire a zăpezii necălcate, nimeni nu-și va mai da seama de prezența acelor mici detalii în luminișul din pădure, nici nu va mai sesiza că scrâșnetul metalic de sub talpa bocancilor e de fapt o lingură ce într-o vreme a fost bogăția cea mai de preț din viața unui om, și bineînțeles că nimeni nu va mai cunoaște semnificația atroce a unui șir de cărămizi arse, a unui stâlp căzut în iarba în care încă mai este înfiptă o bucată de sârmă ghimpată.

Dispar, rămân în urmă în timp, și timpul falsifică puțin câte puțin amintirea, încetul cu încetul, așa cum ploaia, anii, delăsarea, fragilitatea materialelor distrug ruinele unui lagăr de exterminare german în pădurile de la granița cu Polonia și Lituania, incendiat cu meticulozitate și distrus de gardieni

în preajma sosirii Armatei Roşii, ce a găsit doar cenuşă, ruine şi şanţuri prost acoperite unde se aflau grămezi de corpuri omeneşti rămase intacte datorită frigului, îngrămădite, amestecate, goale, scheletice, lipite unele de altele, zeci de mii de corpuri fără nume între care se afla, totuşi, cea mai mare parte a unchilor, verilor şi cei patru bunici ai domnului Isaac Salama, precum şi mama şi cele două surori ale sale, ce n-au putut să se salveze cum s-au salvat el şi tatăl lor, pentru că la sfârşitul verii anului 1944, când le-a venit paşaportul emis de legaţia spaniolă din Ungaria, prin care se recunoştea naţionalitatea familiilor sefarde ce locuiau în Budapesta, era deja prea târziu pentru ele.

Pe vecinii noştri, pe prietenii mei de la şcoală, pe colegii tatălui meu, pe toţi i-au luat, spuse domnul Salama. Noi nu ieşeam din casă de frică să nu fim arestaţi pe stradă înainte de a primi actele pe care ni le promisese acel diplomat spaniol. Auzeam la radio că Aliaţii vor ocupa Parisul şi că în est ruşii trecuseră graniţa cu Ungaria, dar părea că pe nemţi nu-i interesa decât să ne extermine pe noi toţi. Imaginează-ţi efortul pe care-l făceau de a deplasa în tren, traversând jumătate din Europa, sute de mii de persoane în mijlocul unui război pe care erau pe punctul de a-l pierde. Au preferat să folosească trenurile ca să ne trimită pe noi în lagăre, în loc să-şi trimită trupele pe front. Au intrat în Ungaria pe 14 martie, o să-mi amintesc mereu, cu toate că mulţi ani nu mi-am amintit această dată, nu mi-am amintit de nimic. Au intrat în martie şi până în vară deportaseră jumătate de milion de persoane, dar cum se temeau că ruşii vor veni destul de repede şi că nu vor avea timp să-i trimită în mod ordonat pe toţi evreii unguri la Auschwitz, pe mulţi i-a împuşcat în cap în plină stradă şi le-au aruncat corpurile în Dunăre, nemţii şi prietenii lor unguri, cărora li se spunea „Crucile cu Săgeţi", cu uniforme negre ca acelea de la SS, dar şi mai cruzi decât ei, şi mai mitocani şi mai puţin organizaţi.

Trăiești toate zilele vieții tale în aceeași casă în care te-ai născut și unde ți se pare că grija caldă a părinților și a celor două surori a existat dintotdeauna și va dăinui mereu neschimbată, la fel ca fotografiile și tablourile de pe pereți, ca jucăriile și cărțile din dormitorul tău și, brusc, într-o zi, în câteva ore, toate acestea dispar definitiv și fără urmă, pentru că ieși să-ți faci treburile obișnuite și când te întorci după o oră sau două, o prăpastie de netrecut în timp te împiedică să te întorci. Tata și cu mine am plecat să căutăm ceva de mâncare, spuse domnul Salama, și când ne-am întors acasă, soțul portăresei, un suflet bun, ieși să ne avertizeze că trebuie să plecăm, deoarece milițienii care ne luaseră toată familia puteau să se mai întoarcă. Tata avea un pachet în mână, ca acele pachețele de dulciuri cu care venea acasă în fiecare duminică, și îi căzu din mână, jos, lângă picioare. De asta îmi amintesc. Eu am ridicat pachetul, și l-am apucat de mâna care dintr-odată se făcuse rece. „Plecați departe de aici", ne-a spus soțul portăresei și a dispărut repede, uitându-se în toate părțile, de frică să nu-l vadă cineva vorbind așa prietenește cu doi evrei. Am mers mult timp fără să vorbim, eu ținându-l pe tata de mâna care acum n-o mai încălzea pe-a mea și nu avea nici puterea de a mă conduce. Eu îl duceam pe el, eu aveam grijă să nu apară vreo patrulă germană sau de naziști unguri. Am intrat în cafeneaua aceea, aproape de Legația spaniolă, și tata a dat un telefon. Nu-și găsea monedele în buzunar, i se încurcau în mâini batista, portofelul, ceasul, de asta de asemeni îmi aduc aminte. A trebuit să-i dau eu o monedă ca să cumpere o fisă. Bărbatul la care tatăl meu s-a mai dus și altă dată a venit și i-a spus că totul este aranjat, dar tata tăcea, nu răspundea, ca și când nu auzea, iar omul îl întrebă dacă e bolnav, dar tata continua să nu răspundă, cu bărbia în piept și cu privirea pierdută, expresie cu care a rămas toată viața. Eu i-am spus bărbatului că toată familia noastră fusese ridicată, voiam să plâng, dar nu aveam lacrimi, și nu-mi trecea nici apăsarea din piept, care parcă mă sufoca.

Am izbucnit dintr-odată şi cred că lumea de la mesele din jur se uita la mine, dar nu mă interesa, m-am agăţat de paltonul bărbatului, care avea reverele foarte mari, şi i-am cerut să-mi ajute familia, dar cred că el nu m-a înţeles, pentru că îi vorbisem în ungureşte, iar el vorbea cu tata în franceză. O maşină neagră, foarte mare, cu un steguleţ, de la Legaţia diplomatică ne-a dus la o casă unde erau mai mulţi oameni. Îmi amintesc de camere mici şi geamantane, de bărbaţi cu paltoane şi pălării, femei cu baticuri, oameni vorbind încet şi dormind pe coridoare, pe jos, cu boccele de haine sub cap în loc de perne, şi de tata mereu treaz, fumând, încercând să vorbească la telefon, deranjând funcţionarii de la legaţia spaniolă care ne aduceau mâncare din când în când. Căutau pe listele de deportaţi numele mamei şi ale surorilor mele, dar nu apăreau nicăieri. După aceea am aflat, a aflat tatăl meu doi ani mai târziu, că nu le-au dus în aceleaşi lagăre ca pe toţi ceilalţi, la Auschwitz sau Berger-Belsen. Chiar şi de acolo, acel diplomat spaniol, care a salvat viaţa atâtor oameni, a putut salva câţiva evrei, punând-o în pericol pe-a sa, acţionând fără ştirea superiorilor săi din Minister, mergând dintr-un loc într-altul al Budapestei la orice oră din zi şi din noapte, în aceeaşi maşină neagră de la ambasadă cu care ne-a dus pe noi, adunând oameni ce se ascundeau sau care abia fuseseră arestaţi, cu toate că nu erau de origine sefardă, inventând identităţi şi acte, chiar şi rude şi afaceri în Spania. Se numea Sanz-Briz. A găsit multă lume, a reuşit ca pe unii să-i aducă înapoi din lagăre, i-a scos din infern, dar mama şi surorile mele dispăruseră fără urmă, pentru că fuseseră trimise în acel lagăr de care nu auzise nimeni vorbindu-se şi din care nu a rămas nimic decât acel acoperiş şi acea placă pe care eu le-am văzut acum cinci ani. De-ar fi fost după mine, nu m-aş fi dus niciodată. Niciodată nu voi mai putea pune piciorul în partea asta a Europei, nu suport ideea de a privi o persoană de o anumită vârstă, într-un bar sau pe o stradă din Germania sau Polonia sau Ungaria, fără să mă întreb ce

a făcut în acei ani, ce-a văzut sau cu cine a stat. Dar, puțin înainte de-a muri, tatăl meu mi-a cerut să vizitez lagărul și i-am promis că o voi face. Și știți ce este acolo? Nimic, un luminiș într-o pădure. Acoperișul unei gări și o plăcuță ruginită.

Ce-o mai fi cu el, cu domnul Salama, care pe la jumătatea anilor optzeci conducea Ateneul Spaniol din Tanger, într-un birou micuț, decorat cu afișe turistice foarte pitorești, vechi deja și decolorate de vreme, cu mobile vechi de un fals stil spaniol, și care administra fără prea mult interes, pe bulevardul Louis Pasteur, un magazin de textile fundat de tatăl său, ce se chema Galeriile Duna, în amintirea râului din cealaltă patrie de unde reușiră să scape în ultimul moment, spre deosebire de toți cunoscuții lor, de mamă și de surori, de la care nu le-a rămas nici măcar o fotografie, un fir de care să se agațe memoria, o probă materială ce ar fi atenuat sau ar fi întârziat uitarea.

Duna este numele unguresc al Dunării. Domnul Salama, cu vorba lui bogată și accentul său ciudat, presărat de tonalități de pe alte meleaguri, ca focul mocnit al unei muzici spaniole evreiești pe care o auzise vorbindu-se în copilărie și care încă îi amintea cântece de leagăn: domnul Salama, cu mersul lui anevoios de infirm ajutat de cele două cârje, cu ochii săi ușor plânși, cu părul alb și rar, cu fruntea strălucind de sudoarea pe care batista sa albă cu monogram nu reușea nicicum s-o șteargă, cu respirația agitată de efortul făcut ca să-și miște trupul mare și greoi, pe care nu-l ajutau picioarele, foarte slabe, sub stofa pantalonului, ca două excrescențe ce oscilau din cauza gravitației abdomenului umflat și a bustului vânjos. Dar se încăpățâna să facă totul el singur, fără ajutorul nimănui, mișcându-se cu bruschețe și îndemânare, respirând agitat, deschidea ușile, aprindea luminile și ne prezenta micile tezaure și amintiri ale Ateneului Spaniol, fotografii înrămate ale vreunui vizitator celebru cu mulți ani în urmă, sau reprezentații ale unor

piese de teatru de Benavente, Casona şi chiar de Lorca, o diplomă dată de Ministerul Informaţiilor şi Turismului, o carte dedicată bibliotecii de către un scriitor a cărui notorietate s-a pierdut de-a lungul anilor, într-atât încât nici numele său nu mai spune nimic, cu toate că de faţă cu domnul Salama trebuie să te prefaci, să spui că ai citit cartea şi că acea primă ediţie cu dedicaţie trebuie să aibă acum o valoare considerabilă. Neajutorat, expert, haotic, neobosit în ciuda respiraţiei grele şi a cârjelor, domnul Salama ne arăta afişe vechi ale unor conferinţe şi ale unor piese de teatru reprezentate pe mica scenă a Ateneului, şi chiar la marele Teatru Cervantes, care, acum, spune el, este o ruină ruşinoasă, ros de şobolani, invadat de delincvenţi, o bijuterie a arhitecturii spaniole căreia guvernul spaniol nu-i acordă nicio atenţie. Nu vor să ştie nimic de puţinele bunuri, rămăşiţe ale Spaniei în Tanger, nici măcar nu răspund la scrisorile pe care domnul Salama le trimite ministerelor Culturii, Educaţiei, Afacerilor Externe; lasă deoparte afişele, şi acum caută între hârtiile de pe masă şi scoate un dosar plin cu fotocopiile scrisorilor, cu copii la indigo ştampilate la poştă, dovezi demne de crezare că s-au trimis, cu toate că niciodată n-a primit un răspuns. Ne arată date, trece repede de la un document la altul, de la o cerere la altele făcute cu mulţi ani în urmă, toate scrise la o maşină de scris de pe timpuri, dinaintea vremurilor maşinilor de fotocopiat, cu câteva copii la indigo. Grupul teatral al Ateneului Spaniol ajunsese să fie prima companie teatrală din Tanger, cu toate că era compusă mai mult din amatori neplătiţi, inclusiv eu, care, cum vă puteţi imagina, nu puteam juca, dar de foarte multe ori regizam spectacolele. Pe pereţii unui coridor ne arată fotografii în alb şi negru înrămate sărăcăcios, în care actorii apar în emfatice ipostaze teatrale, de amatori entuziaşti şi demodaţi, declamând în faţa unui decor modest, hanul lui Don Juan Tenorio, scara unei case din Madrid, zidurile unui sat andaluz. Am pus în scenă pe Benavente şi Casona, şi la fiecare întâi noiembrie

am jucat *Tenorio*, dar nu ne judecați superficial, pentru că am jucat și *Casa Bernardei Alba*, cu mulți ani înainte de a se juca în Peninsulă, când o interpretase doar Margarita Xirgú la Montevideo.

Melancolia și sărăcia ținuturilor spaniole departe de Spania. Marchize false, falși pereți văruiți, imitații de grilaje andaluze, jegul taurin, și regional, *falleras* valenciene și asturiene, decorurile decrepite din litografii romantice și din filmele cu subiect andaluz ce se turnau la Berlin în timpul războiului spaniol. Marchiza, felinarul și grilajul acelui loc din Copenhaga ce se numea Pepe's Bar; imitația peșterilor de la Sacromonte la o încrucișare de drumuri în apropiere de Frankfurt, unde se servea sangria în decembrie și aveau tigăi de cupru, pălării cordobeze și sombrerouri mexicane agățate pe pereți; marchiza și peretele, inevitabil, ale fermei de la Casa Spaniei din New York, la începuturile anilor nouăzeci; Cafeneaua Madrid, ce apare deodată într-un colț al cartierului Adam's Morgan din Washington D.C., printre restaurante salvadoriene și magazine cu haine ieftine și geamantane de unde se aude o muzică caraibiană, în locuri ce deveneau dintr-odată de o dezolare absolută, ca niște cartiere devastate, cu șiruri întregi de case arse sau dărâmate, cu parcări împrejmuite cu garduri din sârmă ghimpată. Alături de curtea unei case incendiate se afla un magazin pentru mirese etiopiene și, puțin mai încolo, salonul unei firme de pompe funebre catolice. Pe neașteptate se vedea acea firmă rotundă, Cafeneaua Madrid, alături de alta, Santo Domingo Bakery și a unui birt cubanez ce se numea La Chinita Linda. Era o dimineață geroasă în Washington, și lumina rece a soarelui de iarnă se răsfrângea pe marmura monumentelor și a clădirilor publice. Se urca pe o scară îngustă și la primul etaj era ușa batantă a cafenelei Madrid, unde se respira un aer cald cu mirosuri aproape familiare, atât de neobișnuite precum sfârâitul uleiului încins în care se

prăjea aluatul alb de *churros** sau ca fața rotundă și unsuroasă a femeii ce servea la mese și care avea aerul de neconfundat al unei vânzătoare de *churros* dintr-un cartier popular din Madrid, dar care vorbea foarte puțin spaniola, căci spunea, cu un accent contaminat de inflexiuni mexicane, că părinții ei au adus-o în America pe când era încă o fetiță. Afișe vechi de coride pe pereți, o beretă de toreador peste două stegulețe încrucișate, așezate ca pe o panoplie cu trofee militare, hârtia stegulețelor pătată de ceva galben-roșcat ce voia să fie sânge, iar bereta de toreador plină de praf, scorțoasă datorită fumului prăjelilor de ani și ani. Afișe colorate cu peisaje spaniole, publicitatea pe care-o făcea compania Iberia sau fostul Minister al Informațiilor și Turismului; în biroul domnului Salama era un peisaj din La Mancha, o coamă de deal uscată, acoperită de mori de vânt, totul scăldat în lumina excesivă și fără nuanțe a fotografiilor și filmelor color din anii șaizeci. Era un afiș cu Sinagoga del Tránsito din Toledo și, alături de el, altul, pentru care domnul Salama avea aceeași preferință și aproape devoțiune, monumentul lui Cervantes din Piața Spaniei din Madrid; avea acea lumină clară de iarnă, a unei dimineți friguroase și însorite, și domnul Salama își amintea de plimbările lui juvenile prin acea piață ce-i plăcea atât de mult, cu toate că i se părea ciudat, imposibil chiar, să fi fost el acel bărbat tânăr și subțire, fără cârje, ce mergea pe două picioare zdravene și sprintene, fără să se gândească niciodată datorită cărui miracol îl purtau și-l duceau dintr-o parte în alta, ca și cum corpul său n-ar fi cântărit nimic, imaginându-și că tot ce avea și de care se bucura va exista mereu, agilitatea, sănătatea, cei douăzeci de ani, fericirea de a sta la Madrid fără să aibă legături cu nimeni, fără să fie nimic sau nimeni în afară de el însuși, eliberat de forța

---

* *Churro* (în sp.), desert din aluat de gogoși în formă de cilindru striat, prăjit în ulei. Se mănâncă în mod obișnuit cu ciocolată caldă sau cu cafea cu lapte.)

de gravitație a trecutului, ca și de cea a pământului, eliberat, deocamdată, de viața sa dinainte și poate că și de cea viitoare, pe care alții o plănuiseră în locul lui, eliberat de tatăl său, de melancolia lui, de magazinul lui de țesături, de loialitatea lui față de morții ce nu se putuseră salva, aceia al căror loc îl ocupaseră sau uzurpaseră ei, tatăl și fiul, care doar din întâmplare nu au sfârșit în acel lagăr relativ mic, unde pieriseră fără urmă atâția din familia lui, din orașul și din stirpea lui. Cele trei surori ale lui Franz Kafka au dispărut în lagărele de exterminare. La Madrid, pe la jumătatea anilor cincizeci, domnul Isaac Salama studia Economia și Dreptul și plănuia să nu se mai întoarcă la Tanger când se va termina acea perioadă de libertate ce-i fusese acordată, și pentru prima dată în viața lui era pe deplin singur și simțea că identitatea sa începea și se termina cu el însuși, scăpat acum de umbre și de stirpe, eliberat de prezența și rememorarea obsedantă a morților. El nu avea nicio vină că supraviețuise, nici nu trebuia să poarte doliu la nesfârșit, nu numai pentru maică-sa și pentru surorile sale, ci și pentru tot neamul, pentru vecinii din cartier, pentru colegii tatălui său și pentru copiii cu care se juca în parcurile din Budapesta, pentru toți evreii asasinați de Hitler. Dacă priveai împrejur, într-o tavernă din Madrid, într-o aulă de la universitate, dacă mergeai pe Gran Vía și intrai duminică după-amiază într-un cinematograf, nu găseai niciunde vreo urmă că toate acele fapte s-au petrecut, puteai să te lași dus spre o existență identică mai mult sau mai puțin cu a celorlalți, cu a compatrioților săi, cu a colegilor săi de curs, a prietenilor ce nu îl întrebau ce origine are, și care abia dacă știau ceva despre războiul din Europa sau despre lagărele de exterminare germane.

În Madrid, se estompa amintirea Tangerului, ca o greutate pe care, plecând, o lăsase să cadă, și abia dacă mai avea remușcări pentru faptul că-și abandonase tatăl și că trăia mulțumită banilor aduși de un magazin căruia nu avea nici cea mai vagă intenție să i se dedice. Despre trecut,

Budapesta şi panica, steaua galbenă de pe reverul hainei, nopţile de veghe lângă radio, dispariţia mamei şi a surorilor lui, călătoria cu tatăl său prin Europa, cu paşaport spaniol. În mod uimitor, îi rămăseseră foarte puţine imagini, doar câteva senzaţii fizice ce aveau caracterul ireal ale primelor amintiri din copilărie. Am văzut la televizor interviul luat unui bărbat ce rămăsese orb la douăzeci şi ceva de ani: acum avea aproape cincizeci, şi spunea că încetul cu încetul a uitat toate imaginile, i s-au şters din memorie, astfel încât nu-şi mai amintea cum este culoarea albastră sau cum arăta un chip, şi nici măcar nu mai visa cu percepţii vizuale. Îi rămăseseră resturi, care însă se pierdeau, spunea, pata albă a unui migdal în floare din grădina părinţilor săi, roşul unui balon de cauciuc de când era copil şi care era de fapt un glob pământesc. Dar îşi dădea seama că după ce vor mai trece câţiva ani, avea să le piardă pe toate, până şi semnificaţia cuvântului a vedea. La Madrid, în anii de studenţie, eu am uitat de oraşul copilăriei mele şi de chipurile mamei şi ale surorilor mele, de la care nu putusem să păstrăm nici măcar o singură fotografie, tata şi eu, deşi erau atâtea în casa noastră din Budapesta, albume cu instantanee făcute de taică-meu, cu micul lui Leika, pentru că fotografia era una dintre pasiunile lui, la fel ca muzica şi filmele, unul dintre multele lucruri ce dispăruseră din viaţa lui când am ajuns la Tanger, şi n-a avut nici timp, nici chemare pentru nimic altceva în afară de muncă, munca şi doliul, religia, lectura cărţilor sfinte pe care nu le răsfoise niciodată în tinereţea lui, vizitarea sinagogilor, unde eu nu călcasem înainte de a veni aici şi unde la început nu mă deranja să-l însoţesc. Dar nu-l însoţeam, dacă stau să mă gândesc, aveam senzaţia că îl duc eu de mână, că îl conduc, ca în dimineaţa aceea la Budapesta, când aflasem că mama şi surorile mele fuseseră arestate. Nu ştiu dacă v-aţi dat seama că uneori copiii simt o răspundere apăsătoare faţă de părinţii lor.

După moarte, tatăl domnului Salama redobândea locul pe care l-a avut în viaţa fiului său, cu mulţi ani în urmă, bucurându-se de aceeaşi dragoste din partea lui, ca atunci când îl ducea de mână pe stradă, la Budapesta sau la Tanger, un copil liniştit, ascultător, dolofan, ce zâmbea dintr-o fotografie rătăcită, de care-şi aducea aminte vag, cu o şapcă de portar de fotbal şi pantaloni bufanţi dintre cele două războaie, fiul ce-şi privea tatăl cu mândrie, amândoi cu steaua galbenă pe reverul hainei. Într-o zi de iunie, tatăl său cumpără un ziar şi, privind pe furiş în toate părţile, îi arătă prima pagină unde apărea ştirea despre debarcarea Aliaţilor în Normandia, şi imediat împături ziarul, şi-l băgă în buzunar, şi-i strânse mâna cu putere, transmiţându-i astfel în secret bucuria sa neaşteptată şi intensă şi cerându-i insistent să nu-şi manifeste bucuria pentru debarcare într-un oraş înţesat de duşmani. Când o să mor, să spui *kaddish*-ul pentru mine timp de unsprezece luni şi o zi, ca un bun fiu, şi să te duci în nordul Poloniei să vizitezi lagărul de exterminare unde s-au prăpădit mama şi surorile tale, pe care eu nu le-am putut salva şi după care n-a fost zi din viaţa mea să nu port doliu.

Acum, domnul Isaac Salama, cum nu avea un fiu care să spună *kaddish*-ul pentru el, după moartea sa, îşi reproşa cu melancolie că fusese un fiu risipitor şi că duioşia pe care o simţise din nou n-ar mai fi putut nici să-l consoleze şi nici să-l recompenseze pe tatăl său, şi-i ducea dorul fără speranţa de a mai putea face ceva, aşa cum el dusese probabil dorul soţiei şi fiicelor sale. Îl iubise aşa de mult, spune, şi i se umezesc ochii, fuseseră întotdeauna aşa de uniţi, nu numai atunci când au rămas singuri, ci cu mult timp înainte, de mic copil, de când se ştia, şi, în fiecare după-amiază, i se lumina viaţa când tatăl său trebuia să sosească acasă. Îşi găsise refugiu în el, îl admirase ca pe un erou de roman sau de film, îl văzuse prăbuşindu-se în

mijlocul străzii şi simţise greutatea cumplită a responsabilităţii şi, de asemenea, mândria ascunsă, imaginându-şi că mâna tatălui pe umărul său nu-l proteja, ci că tatăl lui se sprijinea de el, fiul său cel mai mare.

Şi dintr-odată, când avea şaisprezece sau şaptesprezece ani, n-a mai vrut să stea cu el, îl apăsa aproape tot ce împărtăşiseră împreună de când rămăseseră amândoi singuri şi veniseră la Tanger, mai ales doliul, durerea continuă şi rememorarea morţilor, nevasta şi fiicele pe care tatăl său nu ştiuse să le salveze, simţind de atunci că uzurpase în mod nedemn vieţile lor. Cu trecerea anilor, doliul tatălui său, în loc să se stingă, devenea tot mai intens din pricina remuşcărilor, a atitudinii de respingere violentă şi ofensată a unei lumi pentru care morţii nu mai contau, şi de care nici chiar evreii nu mai voiau să ştie şi nici să-şi amintească. Se ocupa de magazinul lui cu aceeaşi energie şi convingere cu care o făcuse şi când locuiau la Budapesta. În câţiva ani şi aproape din nimic, reuşise să pună pe picioare un magazin, unul din cele mai moderne din Tanger, a cărui firmă luminoasă, Galeriile Duna, ilumina la căderea nopţii acea zonă burgheză şi comercială de pe bulevardul Pasteur. Dar el, fiul său, îşi dădea seama că activitatea lui necontenită şi înţeleaptă era doar o aparenţă, o imitaţie nereuşită, în fond, a bărbatului ce înainte de catastrofă fusese tatăl său, la fel cum magazinul era o imitaţie a celui pe care-l avusese şi-l administrase în Ungaria. Devenea pe zi ce trecea tot mai religios, îndeplinind tot mai obsesiv ritualurile, rugăciunile, sărbătorile, ce în tinereţe i se păreau rămăşiţe ale unei lumi ermetice şi învechite de care se simţea mulţumit că scăpase. Poate că în progresiva sa manie religioasă exista şi un sentiment al ispăşirii, şi acum se ruga supus aceluiaşi Dumnezeu pe care îl renegase în zilele şi nopţile sale de insomnie şi disperare pentru că permisese exterminarea atâtor nevinovaţi. Iar fiul său, care la treisprezece sau paisprezece ani îl însoţea la sinagogă cu aceeaşi bunăvoinţă cu care îi pregătea seara mâncarea sau

avea grijă în fiecare dimineață să fie cerneală și hârtie pe biroul său, găsea acum de fiecare dată mai supărătoare acea fervoare religioasă și, în orice loc unde se afla tatăl său, începea să simtă o lipsă sufocantă de aer, un miros de închis și rânced, cel al hainelor evreilor ortodocși și al lumânărilor, cel al penumbrei sinagogii, precum și mirosul prăfuit al stofelor din magazinul unde nu mai voia să lucreze și de care nu știa cum și cu ce pretext să scape cât mai repede.

Dar când în sfârșit îndrăzni să-și exprime dorința de a pleca, descoperi cu surprindere, și mai ales cu remușcare, că tatăl său nu se opunea plecării, și, mai mult chiar, îl încuraja să plece să studieze în Peninsulă, crezând sau prefăcându-se că ar crede că aspirația fiului său era să se ocupe de magazin când își va termina studiile și că toate cunoștințele pe care le va dobândi le vor fi de folos amândurora la modernizarea și dezvoltarea afacerii lor.

Auzeam sirena vaporului ce pleca spre Algeciras și număram zilele ce-mi mai rămâseseră ca să fac și eu călătoria aceea. De pe terasa casei mele puteam vedea, noaptea, luminile de pe coasta spaniolă. Întreaga mea viață era o dorință de a pleca, de a scăpa de tot ce mă ținea legat și mă asfixia, ca acele tricouri, cămăși, pulovere, paltoane și fulare pe care mi le punea mama când eram mic, ca să merg la școală. Voiam să fug din înghesuitul Tanger și de atmosfera apăsătoare din magazinul tatălui meu, de tata și de tristețea și amintirile lui, de remușcările pe care le avea că nu-și salvase nevasta și fetele, pentru că se salvase el în locul lor. Ziua când în sfârșit urma să plec începu cu ceață și semne de hulă, și mie îmi era teamă că vaporul din Peninsulă n-o să vină sau că nu va putea ieși din port când eu mă voi urca pe punte cu bagajele și cu biletul cumpărat dinainte pentru trenul de la Algeciras la Madrid. Starea de surescitare făcea să mă supăr din orice pe tata, să mă agaseze grija lui față de mine, mania lui de a verifica de nu știu câte ori totul până în ultimul moment, ca nu cumva să

uit ceva, biletul de vapor, biletul de tren, actele mele de cetățean spaniol, adresa și telefonul pensiunii din Madrid, chitanța de plată a înscrierii la universitate, hainele groase de care voi avea nevoie iarna. De când plecaserăm din Budapesta cred că nu ne-am despărțit niciodată și el simțea că fusese pentru mine și tată și mamă, mama pe care n-o aveam pentru că el nu fusese în stare s-o salveze. Aș fi dat orice ca să-l împiedic să meargă cu mine până-n port, dar n-am îndrăznit nici măcar să-i sugerez în mod indirect, de teamă să nu se simtă ofensat, și când a venit cu mine și l-am văzut printre oamenii ce conduceau alți călători mi-a fost chiar rușine, și rușinea m-a făcut să am remușcări și să-mi sporească starea de iritare, de nerăbdare de a vedea vaporul plecând și de a nu mai trebui să-mi văd tatăl, pentru că-mi era rușine cu el, de înfățișarea lui caricaturală de evreu bătrân, deoarece în ultimii ani, pe măsură ce se făcea tot mai habotnic, îmbătrânise mult și se gârbovise, începând să semene la gesturi și în felul de a se îmbrăca cu evreii săraci și ortodocși din Budapesta, cu evreii din Est, pe care rudele noastre sefarde îi priveau de sus, și pe care el, când era tânăr, îi trata cu milă și cu un pic de aroganță, ca pe niște oameni înapoiați, incapabili să se integreze în viața modernă, bolnavi datorită regulilor de conduită religioasă și a lipsei de igienă. Aveam remușcări pentru că-mi era rușine cu el și pentru că îl părăseam și, de asemenea, îmi era milă de el, dar, în realitate, niciunul dintre aceste sentimente nu-mi umbrea bucuria plecării, și m-am despărțit de tata, de Tanger și de rușinea mea îndată ce-a plecat vaporul, îndată ce-am simțit că se îndepărta puțin câte puțin de chei. Eram încă la câțiva metri de el, și continua să-mi facă semne de rămas bun cu mâna, acolo jos, între oameni, așa de deosebit de toți ceilalți, că nu-mi plăcea ca lumea să mă asocieze cu el. Și eu îi făceam semne de rămas bun și-i zâmbeam, dar eram plecat deja, fără să-l pierd din vedere, fără să mă îndepărtez nici măcar câțiva metri de cheiul din Tanger eram deja foarte departe, pentru prima dată în viața mea,

eliberat de toate, nu-ți poți imagina de ce greutate mare, de tata și de magazinul lui, de doliul și de vinovăția lui, de toată durerea pentru familia noastră și pentru toți evreii exterminați de Hitler, pentru toate listele cu nume ce se aflau la sinagogă și în publicațiile evreiești la care era abonat tata și în anunțurile din ziarele evreiești, ce solicitau mărturii despre dispăruți. În sfârșit, eram singur. În sfârșit, începeam și terminam cu mine însumi. În sfârșit, nu mai era nimeni în afară de mine. Îmi amintesc că cineva de alături, pe punte, asculta la un tranzistor, unul dintre acele cântece americane ce erau la modă pe atunci. Părea că melodia era plină de aceleași promisiuni, la fel ca și călătoria pe care o aveam de făcut. Niciodată n-am simțit, fizic, fericirea atât de intens ca atunci când vaporul s-a pus în mișcare, ca atunci când am văzut Tangerul în depărtare, dinspre mare, cum îl văzusem în ziua în care eu și tata am ajuns acolo, fugiți din Europa.

Cum o fi într-adevăr Tangerul, desfigurat în memorie de trecerea anilor, de insolvabilitatea amintirii, care nu este niciodată atât de exactă cum pretinde literatura. Cine își poate aminti cu adevărat un oraș, sau un chip, fără ajutorul fotografiilor ce au rămas în albumele pierdute ale unei vieți trecute, o viață ce părea monotonă, sufocantă, eternă și care, totuși, a dispărut fără să lase urme, fără să lase nici măcar amintiri, imagini ce se pierd ca resturile unui lagăr în ruine sau asemeni culorilor pe care le uită puțin câte puțin cei ce au rămas orbi, orașul unde trăise până la doisprezece ani domnul Isaac Salama, fețele surorilor și mamei lui, orașul unde cineva se simte legat și încarcerat și de unde crede că nu va putea pleca niciodată, și cu toate acestea pleacă și într-o bună zi nu se mai întoarce acolo, la biroul unde nu se va mai așeza, și unde într-unul din sertare, printre hârtiile oficiale de acum inutile, rămâne uitat un pachet de scrisori pe care cineva îl va arunca la gunoi la

prima curățenie, scrisorile Milenei Jesenska pe care Kafka nu le-a păstrat.

Sirenele vapoarelor și chemarea muezinilor pe înserate se aud de pe terasa unui hotel. O cofetărie spaniolă, ce se aseamănă cu cele din orașele de provincie din anii șaizeci, un teatru spaniol ce este aproape o ruină și se numește Cervantes. Cafenele mari, unde sunt doar bărbați, încețoșate de fum și răsunând de zgomotul conversațiilor în arabă și franceză. Ceainice aurite, pahărele de cristal din care ies aburii ceaiului verde și foarte dulce. Labirintul unui bazar unde miroase a mirodenii și a bucate din copilărie. Un cerșetor orb cu o *chilaba** cafenie zdrențuită, ce pare făcută din același postav ca pelerina sacagiului din Sevilla de Velázquez; cerșetorul agită un baston și murmură un cântecel în arabă și din capul său acoperit cu glugă se vede doar barba cu păr aspru, alb și rar, și umbra ce-i acoperă ochii ca o mască sumbră. Bărbați tineri stau alene la pândă pe la colțuri, lângă hoteluri, și când văd un străin îl asediază, se oferă să-i fie prieteni și călăuze, încearcă să-i vândă hașiș sau să-i prezinte o fată sau un băiat, și dacă sunt refuzați, refuzul nu-i descurajează, iar dacă nu le dai atenție și te faci că nu-i vezi, nu se dau bătuți și continuă să se țină după cei ce nu știu să se eschiveze sau nu vor să fie aroganți și ofensivi, cu conștiința încărcată că sunt europeni privilegiați. Bulevardul Pasteur, singurul nume de stradă ce rămâne în amintire, cu clădirile sale burgheze ce-ar putea fi ale oricărui alt oraș din Europa, dar din Europa altor vremuri, de dinainte de război, un oraș cu tramvaie și fațade baroce, poate că Budapesta, unde s-a născut și a trăit până la vârsta de zece ani domnul Salama, și unde nu s-a mai întors niciodată, din care abia dacă i-au mai rămas câteva imagini sentimentale și îndepărtate, ca niște ilustrații pictate de mână. Îți jur, cel mai frumos oraș din lume, cel

---

* Un fel de halat lung cu glugă, închis in față, purtat de arabi (în arabă).

mai solemn fluviu, adevărată măreție, nici Tamisa, nici Tibrul și nici Sena nu se pot compara cu el, cu Duna, după atâția ani tot nu mă pot obișnui să-i spun Dunărea. Orașul cel mai civilizat, credeam noi, până s-au trezit acele bestii, nu numai nemții, dar și ungurii, care-au fost mai răi decât primii, fără să fi primit ordine de la nemți ca să se poarte cu cea mai mare bestialitate, „Crucile cu Săgeți", câinii de vânătoare ai lui Himmler și Eichmann, unguri ce fuseseră vecinii noștri și vorbeau aceeași limbă ca și noi, limbă pe care eu am uitat-o, sau aproape, în mare parte pentru că tata s-a încăpățânat să n-o mai vorbim, nici măcar între noi, nici măcar eu cu el, singurii care-am mai rămas din toată familia, doar noi doi pierduți aici, în Tanger, cu pașaportul nostru spaniol, cu noua noastră identitate spaniolă ce ne salvase viața, ce ne-a permis să fugim din Europa, unde tata n-a mai vrut să se întoarcă niciodată, Europa, pe care el o iubise mai presus de orice și cu care se mândrise, Brahms și Schubert și Rilke și tot acel mare gunoi de lux ce-i luase mințile și de care apoi s-a lepădat, vrând să devină ceea ce de fapt nu era, un evreu habotnic și izolat și ursuz printre localnici, el, care de mici nu ne-a dus niciodată la sinagogă, nici pe surorile mele și nici pe mine, nici n-a ținut vreodată vreo sărbătoare religioasă, el ce vorbea franceza, engleza, italiana și germana, dar care abia dacă știa câteva cuvinte evreiești și unul sau două cântece de leagăn în iudeo-spaniolă, deși îi plăcea să se mândrească cu originea lui când locuiam în Budapesta. Sefarad* era numele adevăratei noastre patrii, deși fuseserăm expulzați de acolo acum mai bine de patru veacuri. Îmi povestea că familia noastră păstrase timp de generații cheia casei noastre din Toledo, îmi povestea despre toate călătoriile pe care le-au făcut de când au plecat din Spania, ca și cum mi-ar fi spus povestea unei vieți ce a durat aproape cinci sute de ani. Vorbea

---

*Toponim identificat prin tradiție cu Peninsula Iberică (în ebraică).

întotdeauna la persoana întâia plural: am emigrat în nordul Africii şi apoi unii dintre noi ne-am stabilit la Salonic, iar alţii în Istanbul, unde am dus primele tiparniţe, şi în secolul al nouăsprezecelea am ajuns în Bulgaria, şi la începutul secolului douăzeci, unul dintre bunicii mei, tatăl tatălui meu, ce se ocupa cu comerţul cu grâne prin porturile de la Dunăre, s-a stabilit la Budapesta şi s-a căsătorit cu o fată dintr-o familie de acelaşi rang, pentru că în acea epocă sefardiţii se considerau mai presus decât evreii răsăriteni, askenazii săraci din satele evreieşti din Polonia şi din Ucraina, cei ce scăpaseră de pogromul rusesc. Noi eram spanioli, spunea tatăl meu folosind pluralul mândriei. Dumneavoastră ştiaţi că printr-un decret din 1924, nouă, sefardiţilor, ni s-a redat cetăţenia spaniolă?

Ateneul Spaniol, Galeriile Duna, luminile de pe coasta spaniolă strălucind în noapte, atât de aproape de parcă nu s-ar fi aflat de cealaltă parte a mării, ci pe celălalt mal al unui fluviu lat, cu ape îmbelşugate, Dunărea, Duna pe care domnul Isaac Salama o vedea în copilăria sa, în apele căreia, în primăvara şi în vara anului 1944, nemţii şi lacheii lor îi aruncau pe evreii asasinaţi în fel şi chip în mijlocul străzii, în plină zi, în grabă, deoarece se apropia Armata Roşie şi era posibil ca trenurile să nu mai circule şi să nu mai existe niciun mod de a continua să trimită convoaiele de morţi vii spre Auschwitz sau Belger-Belsen, sau spre acele lagăre mai mici din care n-a mai rămas nici măcar memoria numelor. Spania se află la un pas, la o oră şi jumătate de mers cu vaporul, sunt luminile acelea ce se văd de pe terasa hotelului, dar în conversaţiile domnului Isaac Salama, la Galeriile Duna sau la Ateneul Spaniol, Spania se vede atât de departe, de parcă s-ar afla la mii de kilometri, de cealaltă parte a oceanului, ca în amintirile celor de la Căminul Spaniol din Moscova într-o după-masă vineţie de iarnă, sau în cafeneaua Madrid din Washington D.C.; Spania este un loc aproape inexistent, datorită faptului că se află atât de

departe, o țară inaccesibilă, necunoscută, ingrată, numită Sefarad, după care tânjim cu o melancolie fără temei și fără scuză, cu o credință la fel de asiduă ca aceea pe care-au transmis-o din tată în fiu înaintașii domnului Isaac Salama, singurul din tot neamul său ce și-a văzut împlinit visul moștenit de a se întoarce pentru a fi expulzat din nou și pentru totdeauna, din cauza unei nenorociri pe care el, cu trecerea anilor, n-o mai considera opera nedreaptă a sorții, ci urmarea și pedeapsa propriei sale mândrii, a vinovatei nesăbuințe ce-l determinase să se rușineze de tatăl său și să-l renege în străfundurile sufletului său.

Dacă n-ar fi condus mașina aceea atât de imprudent, gândește zi după zi, cu aceeași durere obsesivă cu care tatăl său se gândea la nevasta și la cele două fiice ale sale pe care nu le putuse salva, dacă nu s-ar fi grăbit să se întoarcă în Peninsulă cât mai repede, să plece spre Madrid nu în trenurile de noapte lente ce străbat întreaga țară de la sud la nord ca niște șuvoaie puternice și întunecoase de ape, ci în mașina pe care tatăl lui i-o făcuse cadou, drept răsplată pentru că terminase cu brio cele două facultăți pe care le făcuse în același timp. Dar niciunul dintre ei nu-și mai făcea iluzii că titlurile universitare ale domnului Salama vor ajuta să prospere și mai mult magazinul de țesături de pe bulevardul Pasteur. Tangerul, îi spusese tatăl său, când se întorsese acasă după terminarea ultimului curs, nu va mai fi pentru mult timp orașul internațional, tumultuos și deschis unde veniseră ei în 1944. Acum, Tangerul aparține Regatului Marocan și încet, încet, străinii vor trebui să plece, mai întâi noi, spuse taică-su, cu o urmă de sclipire a istețimii și a sarcasmului din alte vremuri. Sper doar să ne gonească într-un mod mai elegant decât au făcut-o ungurii, sau spaniolii în 1492.

Așa a spus, spaniolii, ca și cum nu s-ar mai fi considerat spaniol, deși avea cetățenie și într-o perioadă a vieții lui fusese foarte mândru de originea sa sefardă. Domnul Salama își dădu seama că tatăl său se gândea la posibilitatea

de a-şi vinde magazinul şi de a emigra în Israel. Dar el nu mai voia pentru nimic în lume să plece în altă ţară; trebuia să-mi fi ascultat tatăl, spune acum, într-unul din momentele sale de pocăinţă, pentru că Spania nu vrea să ştie nimic din tot ce e spaniol în Tanger, nici de spaniolii care mai trăiesc încă aici. În Maroc e tot mai puţin loc pentru noi, dar nici în Spania nu suntem doriţi. Cu pensia pe care o s-o am când voi închide magazinul, care nu mai aduce aproape niciun câştig, şi o să mă pensionez, n-aş putea să trăiesc în Peninsulă, aşa că o să rămân să mor la Tanger, unde sunt tot mai puţini spanioli, tot mai bătrâni şi mai străini. Aş putea să plec în Israel, sigur că da, dar ce să fac eu într-o ţară despre care nu ştiu nimic, la vârsta mea, şi unde nu am pe nimeni.

Dacă l-aş fi ascultat atunci pe tata, dacă aş fi avut măcar un pic de răbdare, dacă n-aş fi condus cu aşa mare viteză pe una dintre acele şosele spaniole din anii cincizeci, plin de mândrie, spune, şi cu buzele face un gest dispreţuitor, crezând că pot să fac orice, că sunt în stare să controlez totul.

Puţin înainte de a se lumina, la ieşirea dintr-o curbă foarte strânsă, maşina intră pe partea stângă a şoselei şi văzu în faţă lumina gălbuie a farurilor unui camion. Trebuia să fi murit atunci, spune domnul Salama, şi îşi dă seama că repetă aceleaşi cuvinte pe care le auzise de atâtea ori la tatăl său, aceeaşi dorinţă de a îndrepta trecutul doar în câteva minute, în secunde: dacă nu le-am fi lăsat singure acasă, dacă ne-am fi întors mai repede, o viaţă întreagă distrusă pentru totdeauna într-o fracţiune de timp imperceptibilă, într-o eternitate de căinţă şi ruşine, ruşinea groaznică pe care-o simţi domnul Salama când se văzu paralizat la douăzeci de ani, mergând în cârje, târându-şi membrele nefolositoare, ştiind că niciodată nu va mai putea sta în picioare, că nu va mai avea nu numai forţa fizică, dar nici curajul moral necesar pentru a face în viaţă ceea ce-şi dorise atât de mult, încât crezuse chiar că îşi împlinise visul.

Nu voiam să mă vadă nimeni, spune, voiam să stau ascuns în întuneric, într-un subsol, aşa, ca monştrii din filme. I-au trebuit mulţi ani până să iasă pe stradă cu oarece normalitate, să umble prin magazin sprijinindu-se în cârje. Simţea că începe să se deformeze puţin câte puţin, că picioarele i se făceau din ce în ce mai subţiri, bustul mai umflat, umerii mai laţi şi gâtul mai băgat între umeri. Cădea în magazin în faţa vreunei cliente, pe vremea când încă mai aveau clienţi mulţi, şi când vânzătorii se repezeau să-l ridice de jos îi ura mai mult chiar decât se ura pe sine însuşi, dar închidea ochii aşa cum făcea în spital şi nu-şi dorea decât să moară de ruşine.

Cum aţi putea înţelege dumneavoastră, iertaţi-mă că v-o spun, dacă aveţi două picioare şi două mâini. Lucrul acesta reprezintă într-adevăr o frontieră, este ca şi cum ai avea o boală foarte gravă sau foarte ruşinoasă, sau ai avea o stea galbenă cusută pe reverul hainei. Eu nu voiam să fiu evreu când ceilalţi copii aruncau cu pietre în mine în parcul din Budapesta unde mă duceam să mă joc cu surorile mele, care erau mai mari şi mai curajoase decât mine şi mă apărau. Pe vremea aceea, faptul că eram evreu mă făcea să mă simt la fel de ruşinat şi de furios ca atunci când am rămas paralizat, infirm, şchiop, nu handicapat sau invalid cum spun imbecilii ăştia, ca şi cum schimbând cuvântul ar putea şterge ruşinea sau mi-ar reda mobilitatea picioarelor. Când aveam nouă sau zece ani, la Budapesta, ceea ce doream nu era ca evreii să scape de nazişti. V-o spun şi îmi este ruşine: ceea ce doream eu era să nu fiu evreu.

Prin fereastra deschisă a micului birou al domnului Salama intră un aer călduţ, ca într-o înserare de mai, deşi era decembrie când îi făceam acea vizită, şi se aude clar cântecul muezinului, amplificat de unul dintre acele rudimentare megafoane ce atârnă în mod precar pe unele minarete, şi sunetul grav al sirenei unui vapor ce intră sau iese din port. Domnul Salama, cu un gest de nemulţumire,

a sunat la magazin ca să întrebe dacă au vreo noutate, şi i-a spus în franceză cuiva care a răspuns cu întârziere la telefon, că n-o să mai treacă pe acolo înainte de închidere, pentru că la ora opt începe concertul de pian în sala de festivităţi a Ateneului. Ieri s-a inaugurat Săptămâna Culturală Spaniolă cu conferinţa despre literatură la care a asistat ceva lume, dar astăzi, domnul Isaac Salama este îngrijorat deoarece pianistul nu este foarte cunoscut şi i-e teamă că nici prea bun nu e. Dacă ar fi fost, n-ar fi venit la Tanger să dea un concert pe bani atât de puţini. Te înspăimântă şi-ţi produce tristeţe imaginea iniţială a unui salon de festivităţi doar cu câteva scaune ocupate, cu bolta de conac andaluz pe scenă, pianistul cu un frac obosit de atâtea turnee, înclinându-se în faţa publicului rezervat şi răzleţ cu o reverenţă emfatică, şuviţele de păr ale pletelor romantice aproape acoperindu-i faţa când îşi ridică privirea. N-au avut bani să facă atâtea afişe câte-ar fi fost nevoie, nici să trimită la timp invitaţiile. Şi apoi este miercuri, iar la televizor s-ar putea să fie un meci internaţional de fotbal. În cafenelele mari şi sumbre ale Tangerului, unde la intrare se simte un miros acru de sudoare bărbătească şi de tutun negru, ca în barurile spaniole de acum treizeci de ani, se vedea uneori o mulţime de feţe întunecate, îndreptate spre ecranul televizorului, obraji nebărbieriţi şi ochi pătrunzători: se uitau la un meci de fotbal la televiziunea spaniolă sau la unul dintre concursurile acelea cu prezentatoare tinere cu fuste scurte rezemate de maşini noi-nouţe. Asta este singura cultură pe care o lasă Spania aici, se plânge domnul Salama, televiziunea şi fotbalul, limba ce se pierde şi Ateneul nostru fără subvenţii, înghiţit de datorii în timp ce în Peninsulă se cheltuiesc mii de milioane în acea babilonie a Expoziţiei de la Sevilla. Uitaţi-vă în schimb la francezi, comparaţi Ateneul nostru cu Alianţa Franceză, palatul impunător pe care-l au, ciclurile de filme pe care le organizează, expoziţiile pe care le fac, banii ce se cheltuiesc pe publicitatea care ne acoperă toate afişele, puţinele pe care

le putem plăti. Aţi observat cât de sus flutură steagul francez? Mă duc acolo, pentru că mă invită mereu, şi mor de invidie. Mă invită francezii, dar spaniolii de multe ori uită să mă invite, nu pe mine, că eu sunt un nimeni, ci Ateneul, ne dau la o parte de câte ori pot, cei de la ambasadă, cei de la consulat, ca şi când n-am exista. Domnul Salama respiră agitat, cu coatele pe masă, cu pieptul lat aplecat deasupra hârtiilor, în timp ce mâinile lui caută ceva în acea dezordine, printre programe de concerte, scrisori, facturi neplătite, invitaţii. Se face târziu şi nu găseşte ce caută, se uită la ceas, îşi dă seama că mai sunt doar câteva minute până să înceapă concertul, recitalul de pian al reputatului virtuoz D. Gregor Andrescu, piese de F. Schubert şi F. Liszt, intrarea gratuită, rugăm punctualitate. Se temea că nu va veni aproape nimeni, că va sta în primul rând şi va vedea de aproape figura decepţionată şi zâmbetul forţat al pianistului, care după părerea domnului Salama fusese un mare solist în România înainte de a fugi în vest şi de a obţine azil politic în Spania.

Dar iată că domnul Salama a găsit ce căuta, o invitaţie în limba franceză, pe un cartonaş gros şi strălucitor, cu stema aurită a Republicii, şi jos, deasupra unei linii punctate, numele său scris cu tuş, cu o caligrafie elegantă: *M. Isaac Salama, directeur de L'Athénée Espagnol** dovadă neindoielnică a faptului că invitaţia îi era adresată lui personal, şi că ceilalţi, străini fiind, îl privesc cu o consideraţie pe care nu i-o acordă compatrioţii săi. O expoziţie de neuitat, spune, luând invitaţia, la care se uită din nou ca şi cum ar vrea să verifice dacă numele şi funcţia lui mai sunt încă scrise acolo de mână, noi nu vom putea aduce niciodată ceva asemănător, manuscrise de Baudelaire, primele ediţii din *Les fleurs du mal* şi *Spleen de Paris*, paginile manuscrisului cu ştersăturile şi corecturile făcute

---

* Domnul Isaac Salama, director al Ateneului Spaniol (în fr. în orig.).

chiar de el. Ce ciudat, gândeam eu, spune, că obiectele acestea atât de intime au durat atâta, că au ajuns până aici, ca să le văd eu. Şi aproape i se umezesc ochii când îşi aminteşte de emoţia cu care văzuse sonetul frumoasei necunoscute, *à la passante*, scris pe curat de însăşi mâna poetului, cel care îi place cel mai mult domnului Salama din toate sonetele lui Baudelaire, pe care-l ştie pe dinafară şi îl recită într-o franceză admirabilă, învăţată în copilărie de la maică-sa, oprindu-se cu delectare şi cu un oarecare melodramatism la ultimul vers:

*Ô toi que j'eusse aimé! Ô toi qui le savais!**

Rămâne împotmolit într-o tăcere tragică, într-o atitudine insondabilă de remuşcare şi penitenţă. Priveşte ca şi când ar vrea să spună ceva, o privire fixă şi umedă, deschide gura, trage aer în piept ca să poată vorbi, dar când e cât pe ce s-o facă, se aud bătăi în uşă. Intră o doamnă în vârstă, slabă, cu ochelarii atârnaţi de un lănţişor, bibliotecara şi secretara Ateneului. Dacă doriţi să coborâţi, maestrul Andrescu spune că poate începe.

Dispar într-o zi, morţi sau nu, se pierd şi se şterg din amintire ca şi când n-ar fi existat niciodată, sau se transformă în altceva, în vedenii sau în fantome ale imaginaţiei, fără nicio legătură cu persoanele reale care au fost şi nici cu existenţa pe care poate continuă s-o ducă. Dar uneori îşi fac din nou apariţia, ies din trecut, auzi la telefon o voce pe care n-ai mai auzit-o de ani de zile sau cineva pronunţă cu naturaleţe un nume ce pare absolut ireal, numele unui mort sau al unui personaj de ficţiune. Foarte departe de Tanger, după mulţi ani, în altă viaţă, la o

---

* O, tu, zadarnic dragă, o, tu, care ştiai! (în fr. în orig., Baudelaire, *Versuri*, în româneşte de Alexandru Philippide, Bucureşti, Editura Tineretului, 1965).

asemenea distanță temporală că amintirile și-au pierdut exactitatea și aproape chiar toată esența lor, într-un tren în care călătorește un grup de scriitori și profesori, printr-un peisaj cu dealuri înverzite și ceață (dar și acest timp rămâne deja departe, și împrejurarea devine confuză, ca și fețele pe atunci obișnuite ale tovarășilor de călătorie), cineva rostește numele domnului Salama, urmat de o expresie de batjocură și uimire și de un hohot de râs:

„Să nu-mi spui că și tu l-ai cunoscut pe bătrânul Salama, a trecut o grămadă de ani fără să-mi aduc aminte de el. Ce pisălog, tipul, dacă mi-ar fi spus cineva din timp, n-aș fi pus piciorul în Tanger, mai ales că plăteau un căcat la Ateneul ăla în ruină. Simpatic, jidanul, și foarte îndatoritor, nu-i așa? Dar foarte agasant, nu te lăsa nicio clipă singur, nu-i așa, te lua dimineața de la hotel și te ducea peste tot, aproape că și la closet, și tot timpul îi dădea cu Doamne ajută, că nu-l lua nimeni în seamă în Spania, și istoriile ălea pe care le povestea despre sosirea lui la Tanger, n-a fost prin anii patruzeci? Se pare că era dintr-o familie cu bani din Cehoslovacia sau de pe undeva de pe-acolo, și că au fost obligați să plătească un purcoi de bani ca naziștii să-i lase să plece. În fine, nu-mi amintesc toate amănuntele, că au trecut o mie de ani, erau vremurile în care te duceai peste tot să vorbești despre orice ți se cerea, și pisălogul ăla era foarte simpatic la telefon, vorbind cu multe înfloriturі, nu-i așa? Că ar fi o onoare pentru noi, cu toate că, din nefericire, emolumentele nu vor putea fi foarte generoase, că este important să sprijinim cultura spaniolă în Africa... Nu vorbea așa? Ce sâcâitor, jidanul, toată ziua de colo până colo cu cârjele; nu avusese un accident de mașină? Eu nu sunt handicapat sau invalid, zicea, sunt șchiop. Și acum că îmi amintesc, apropo de șchiopătat, ție nu ți-a povestit chestia cu călătoria în tren la Casablanca, când a cunoscut o tipă? E ciudat, pentru că se pare că o povestea tuturor când bea un pahar, și întotdeauna începea

cu același lucru, o poezie de Baudelaire; nici asta n-a apucat să ți-o recite?"

Fără să știi, unii îți uzurpă istorii sau fragmente din viață, episoade pe care crezi că le păstrezi în seiful memoriei, dar sunt povestite de oameni pe care nici măcar nu-i cunoști, oameni ce le-au auzit și le repetă deformându-le, adaptându-le după cum au chef, sau pentru că nu le-au ascultat cu atenție, sau pentru a produce un oarecare efect comic sau insultător. Undeva, chiar acum, cineva povestește ceva ce mă privește în mod intim și personal, ceva la care a fost de față cu mulți ani în urmă și despre care eu nici măcar nu-mi amintesc, și cum nu-mi amintesc, înclin să cred că nu există pentru nimeni, că s-a șters de pe fața pământului de tot, așa cum s-a șters din mintea mea. Părți din tine însuți rămân în alte vieți, ca niște camere unde ai trăit și acum sunt ocupate de alții, fotografii, relicve sau cărți ce ți-au aparținut și pe care acum le atinge sau le privește un necunoscut, scrisori ce continuă să existe ca atunci când cel ce le scria și cel ce le primea și le păstra au murit de mult timp. Foarte departe de tine se povestesc scene din viața ta, și în ele tu ești o persoană la fel de inventată ca un personaj secundar dintr-o carte, un trecător în romanul sau filmul vieții altuia.

De-abia există amănunte și ți-e lene să le inventezi, să le falsifici, profanând prin uzurparea unei povestiri o parte dureroasă și reală din existența cuiva. Cine ești tu ca să povestești o viață ce nu este a ta. În tren, în Asturias, mergând la un congres de literatură, ca să treacă mai repede timpul lent al călătoriei și din simpla vanitate de a povesti cu adecvată ironie ceva ce pentru el nu are nicio importanță, dar nici pentru cei ce-l ascultă, scriitorul care a rostit cu voce tare numele domnului Salama, deși nu-și mai amintea dacă era Isaac, Jacob, Jeremias sau Isaías, începe o povestire ce durează doar câteva minute, dar nu știe că, într-un fel, duce până la capăt o jignire, agravând o umilire.

Domnul Isaac Salama se urcă în trenul de Casablanca, unde se duce pentru afaceri. Ne putem imagina că are

patruzeci de ani, sau patruzeci și ceva, că de câtva timp, de când s-a pensionat taică-su, conduce Galeriile Duna care, într-un fel, au cam decăzut, la fel ca marile magazine din capitalele spaniole de provincie, foarte moderne la sfârșitul anilor cincizeci și începutul anilor șaizeci, dar care apoi au rămas ca paralizate în timp, neschimbate, într-o modernitate învechită, devenind puțin câte puțin arheologică. Când trebuie să călătorească cu trenul, domnul Salama are obiceiul să meargă din vreme la gară, în felul acesta își ocupă locul înaintea oricărui călător și evită să fie văzut că se mișcă greu și stângaci cu cârjele. Le pune sub banchetă sau în plasa pentru bagaje, bine ascunse, dacă se poate în spatele geamantanului, dar calculând totuși mișcările de care ar avea nevoie ca să le ia fără nicio greutate, și își lasă la îndemână obiectele necesare pe timpul călătoriei. De asemenea, își ia un balonzaid subțire și-și acoperă picioarele. Este vremea când trenurile mai au încă mici compartimente cu scaune față în față. Dacă ocupă cineva un loc în apropierea lui, domnul Isaac Salama poate călători tot drumul fără să se miște sau așteaptă să coboare celălalt înaintea lui și doar în cazuri extreme se ridică, își ia cârjele și se duce la toaletă, riscând să fie văzut pe culoar sau ca oamenii să se dea la o parte privindu-l cu milă sau batjocură sau chiar să se ofere să-l ajute, să-i deschidă ușa sau să-i dea o mână de ajutor.

Se apropie ora de plecare a trenului și, spre satisfacția domnului Salama, nimeni n-a mai intrat în compartimentul său. Asta se întâmplă frecvent când călătorești la clasa întâi. Și chiar când trenul s-a pus în mișcare, dă buzna o femeie, agitată, poate datorită grabei de a prinde trenul în ultimul minut. Se așază în fața domnului Salama, care-și strânge picioarele paralizate sub gabardină. El nu se căsătorise, abia dacă îndrăznise să privească o femeie de când rămăsese invalid, atât de rușinat de umilitoarea lui deosebire față de ceilalți, ca atunci când, copil fiind, fusese obligat să-și pună pe reverul paltonului o stea galbenă.

Femeia e tânără, foarte frumoasă, foarte vorbăreață, cultă, în mod sigur, spaniolă. Cu toată reținerea domnului Salama, la puțin timp de la plecare, vorbesc de parcă s-ar cunoaște dintotdeauna, mai ales ea, care are darul de a explica clar și curgător, dar și de a asculta cu aviditate ce i se povestește, de a cere imediat amănunte fără să pară indiscretă. Fără să-și dea seama se apleacă unul spre celălalt, mâinile se ating, poate, când gesticulează, la fel și genunchii, goi ai femeii, fără ciorapi, ai domnului Salama strânși și ascunși sub pânza balonzaidului. Stau de vorbă față în față, profilându-se pe fundalul peisajului ce trece în goană prin fața ferestrei, și niciunul dintre ei nu se întoarce să-l privească. Domnul Salama simte o puternică dorință sexuală, dar în același timp și o nevoie foarte evidentă și cutremurătoare de tandrețe, o promisiune fizică de fericire, pe care i se pare că o vede oglindită și împărtășită în ochii femeii.

Ambilor le-ar fi plăcut ca acea călătorie să nu se mai termine; plăcerea de a merge cu trenul, de a se fi cunoscut și de-a avea în fața lor atâtea ore de conversație, de afinități reciproce de-abia descoperite, neîmpărtășite până atunci cu nimeni. Domnul Salama, pe care accidentul l-a lăsat paralizat pentru totdeauna în întortocheata timidatate a adolescenței, descoperă acum în el o ușurință de-a vorbi pe care nu și-o cunoștea, un început de seducție și îndrăzneală ce-i redă, după foarte mulți ani, o parte din jovialitatea primilor ani petrecuți la Madrid.

Ea îi spune că merge la Casablanca, unde locuiește împreună cu familia. Domnul Salama e cât pe ce să-i spună că și el merge tot acolo, așa că vor coborî împreună și vor putea să se mai vadă în zilele următoare. Dar atunci își amintește de ceea ce uitase în ultimele ceasuri sau minute, de obsesia și rușinea sa, și nu spune nimic, sau minte, spune că îi pare rău, dar că el merge la Rabat. Dacă ar coborî la Casablanca ar trebui să-și ia cârjele pe care ea nu

le-a văzut, aşa cum nu i-a văzut picioarele, deşi le-a atins, pentru că sunt acoperite cu balonzaidul.

Stau de vorbă în continuare, dar încep să se ivească momente de tăcere, şi amândoi îşi dau seama de asta, cu toate că ea încearcă, cu entuziasm, să le acopere cu vorbe în spatele cărora există o umbră, de uimire sau de teamă. Îşi închipuie, poate, că a făcut vreo greşeală, că a spus ceva ce nu trebuia. Între timp, domnul Isaac Salama se uită pe geam ori de câte ori trenul ajunge într-o gară şi socoteşte câte staţii mai sunt până la Casablanca, până la despărţirea ce i se pare atât de irevocabilă, de parcă ar fi avut loc deja. Se insultă pe el însuşi cu o furie ascunsă, se sfidează, îşi dă termene, limite, îşi acordă un răgaz de câteva minute, în timp ce femeia îi vorbeşte încă şi îi zâmbeşte, în timp ce-l atinge cu mâinile sale dezinvolte, genunchii atât de aproape că se lovesc de ai lui când trenul frânează, şi atunci domnul Salama îşi strânge balonzaidul pe ascuns în jurul picioarelor, ca nu cumva să alunece jos. O să-i spună că şi el merge la Casablanca, o să se ridice de pe scaun când trenul se va opri şi îşi va lua cele două cârje, n-o să-i dea voie să-l ajute să-şi ducă bagajul, deoarece în atâţia ani a căpătat o agilitate şi o putere în braţe şi în trup cum la început nu-şi putea închipui că va reuşi, iar când are mâinile ocupate este în stare să apuce cu dinţii sau să-şi ţină echilibrul sprijinindu-se de un perete.

Dar în fond ştie, şi a ştiut tot timpul, că nu va îndrăzni. În timp ce trenul se apropie de Casablanca, femeia îi dă adresa şi telefonul ei, şi i le cere pe-ale lui, dar domnul Salama i le scrie greşit pe o hârtie, cu caligrafia lui dezordonată. Trenul s-a oprit, şi femeia, în picioare în faţa lui, rămâne un pic dezorientată, uimită că el nici măcar nu se ridică să-şi ia rămas bun, că n-o ajută să-şi dea jos bagajul. E puţin probabil să fi văzut cârjele, bine ascunse în spatele genţii domnului Salama, deşi e destul de tentant să-ţi imaginezi că le-a văzut în mod sigur, cu perspicacitatea ei de femeie, şi că i se păruse ceva ciudat la picioarele acelea

destul de apropiate, acoperite cu balonzaidul. Nu se decide să se aplece ca să-l sărute pe domnul Salama, şi îi întinde mâna, îi zâmbeşte, ridicând din umeri, cu un gest de fatalitate sau de capitulare, îi spune s-o sune dacă se hotărăşte să se oprească la Casablanca la întoarcere, că ea o să-l sune cu prima ocazie când va veni la Tanger. În ultima clipă, domnul Salama este tentat să se ridice, sau să nu dea drumul mâinii ei şi s-o lase să-l ridice cu strângerea ei de mână plină de vigoare. Atât de puternic este impulsul de-a nu-i da voie femeii să plece, încât i se pare chiar că are din nou putere în picioare şi că se poate ridica fără ajutorul nimănui. Dar rămâne nemişcat şi, după o clipă de şovăială, femeia îşi retrage mâna, îşi ia valiza, îl priveşte pentru ultima oară, şi iese pe culoar, iar el n-o mai poate vedea pe peron. Se lasă pe spate pe scaun când trenul se pune în mişcare, în drum spre un oraş unde nu are nicio treabă, unde trebuie să caute un hotel pentru o noapte, un hotel în apropierea gării, pentru că dimineaţa, la prima oră, va trebui să ia un tren care să-l ducă înapoi la Casablanca. O, tu, zadarnic dragă, recită domnul Isaac Salama în după-amiaza aceea în biroul său din Ateneul Spaniol, cu aceeaşi tristeţe profundă cu care rostise versurile din *kaddish* în memoria tatălui său, în timp ce, prin fereastra deschisă, se auzea sunetul sirenei unui vapor şi cântul monoton al unui muezin, o, tu, care ştiai!

Münzenberg

Stau şi citesc până târziu, străduindu-mă să nu adorm ca să ajung mai departe cu lectura, să aflu cât mai mult despre viaţa acestui om despre care până ieri nu ştiam nimic, Willi Münzenberg, care, la începutul verii anului 1940, fuge spre vest pe drumurile din Franţa, în timpul marii debandade provocate de înaintarea tancurilor nemţeşti. Acum, când pentru prima oară, în cei cincizeci de ani ai săi, vede lucrurile cu calm şi deslușit, şi când a căpătat experienţa şi stăpânirea de sine pentru a face în mod just ceea ce trebuie neapărat să facă, tocmai acum, nu mai contează nimic şi nici nu mai are timp pentru nimic. Nu e prima dată când fuge, dar este pentru prima dată când fuge pe jos, fără nimic şi fără să aibă unde, ştiind că în oricare parte a frontierei create de război ar căuta refugiu, se află turnători dispuşi să-l predea, asta dacă nu moare neştiut de nimeni sub o ploaie de gloanţe, într-o grămadă de prizonieri aleşi la întâmplare, sau sfârtecat de o bombă sau de o mină. Nemţii îl vor executa dacă-l vor prinde, dar acelaşi lucru i se va întâmpla dacă-i vor da de urmă foştii lui tovarăşi şi subordonaţi comunişti. Dacă încearcă să ajungă în Anglia, intenţie aproape imposibilă, ştie că şi acolo va fi arestat ca spion, şi cu siguranţă că englezii îl vor folosi ca prizonier în vreo negociere cu ruşii sau cu nemţii. A fost de toate şi acum nu mai este nimic şi nu mai are nimic, deşi cineva zice că-şi aminteşte că-i mai rămăseseră în buzunar două mii de

franci, cu care se gândea să-şi cumpere o maşină ca să fugă în Elveţia.

Ştie că puţinul rămas din el, această umbră fugară pe drumurile Franţei, este o prezenţă inacceptabilă pentru mulţi, un martor impertinent sau dăunător care ar trebui eliminat. Ceea ce credea că e punctul lui forte, asigurarea lui pe viaţă, este acum cauza condamnării sale. Ştie chiar mai mult: că în serviciile secrete engleze sunt infiltraţi agenţi sovietici ce ar da în vileag la Moscova prezenţa sa în Anglia. astfel că nu e sigur că guvernul britanic i-ar acorda într-adevăr azil.

Mi se închid ochii, cartea aproape că-mi alunecă din mână, în timp ce Willi Münzenberg umblă pierdut în mulţimea ce inundă şoselele, ce se împrăştie pe câmpurile din jur ca un roi de insecte de fiecare dată când se apropie. în zbor razant, avioanele de vânătoare germane, mai întâi motoarele în depărtare şi apoi siluetele metalice strălucind în soarele de iunie şi în cele din urmă umbrele lor, mari păsări de pradă cu aripile nemişcate şi întinse, mitraliind un convoi de vehicule militare în retragere, descărcându-şi bombele deasupra unui pod pe care se îngrămădesc ca nişte ciorchini fugarii, împiedicaţi în înaintarea lor de un camion în pană. Insecte fugind, vor vedea piloţii de sus, figuri mărunte, negre mâzgăliturі înclinate. Dar fiecare dintre aceste creaturi infime este o fiinţă umană, are un nume şi o viaţă, o înfăţişare ce nu e la fel cu nici o alta. Între ele vrea să se piardă Willi Münzenberg, vrea să fie un nimeni ca să scape de mâinile şi gâtlejul Ciclopului. Dar ochiul Ciclopului pe care-l cunoaşte cel mai bine şi de care se teme cel mai mult. Iosif Stalin, vede totul, iscodeşte totul, nu permite nimănui să scape sau să se salveze, nici dacă se face mic precum cea mai scârboasă insectă, condamnatul nu poate scăpa de el, nici într-o fortăreaţă din Mexic protejată de ziduri, sârmă ghimpată, paznici înarmaţi, turnuri de

observație, porți de fier, n-a putut scăpa Trotki de o urmărire ce-a durat mai mult de zece ani prin toată lumea.

Cine oare din mulțimea ce fuge în jurul lui și-ar putea imagina povestea lui Willi Münzenberg, un străin corpolent, prost îmbrăcat și prost ras, care a stat ultimele luni într-un lagăr de concentrare, unul dintre acele lagăre unde guvernul francez i-a închis pe refugiații sau apatrizii care se temeau cel mai mult de naziști, pe baza logicii criminale a vremurilor acelea: dacă izbucnea războiul împotriva Germaniei, refugiații nemți care trăiau în Franța deveneau dușmani, deci trebuiau închiși chiar dacă fugiseră de nazism. Dar odată închiși, devin o pradă perfectă pentru armata germană și pentru Gestapou, de care crezuseră că au scăpat fugind în Franța. În 1933, acest bărbat, Willi Münzenberg, a ajuns la Paris cu primul val de refugiați ca urmare a persecuției declanșate de naziști după incendierea Reichstagului, unde avusese un scaun de deputat comunist. Dar atunci, scăpase într-un mare Lincoln Continental negru, condus de șoferul său cu uniformă, nu pe jos ca acum, când nu mai are nimic și nu mai e nimeni, când nu știe nici unde-i este soția și nici măcar dacă mai trăiește sau dacă o va mai revedea în marele haos al războiului, și ea o figură minusculă în mulțimea ce scapă, între refugiații și deportații al căror număr e imposibil de calculat, milioane de persoane aruncate pe drumurile unei Europe revenite brusc la faza de barbarie, mulțimi ce așteaptă pe peroanele gărilor, în porturile orașelor de pe litoral, îngrămădite lângă gardurile sau porțile închise ale ambasadelor străine pentru a obține un pașaport, acte, vize, ștampile birocratice care pot pecetlui în destinul fiecăruia diferența dintre viață și moarte.

Am pus cartea pe noptieră și am stins lumina, dar chiar în clipa când am rămas cu ochii deschiși în întuneric, mi-am dat seama că somnul ce mă cuprinsese puțin mai înainte a dispărut. Mi-a pierit somnul, așa cum pierzi trenul pentru

un minut, sau pentru câteva secunde, şi acum ştiu că trebuie să aştept să-mi revină şi că s-ar putea să treacă mult până atunci. Münzenberg a fost văzut în viaţă pentru ultima oară stând la masa unei cârciumi dintr-un sat, împreună cu alţi doi bărbaţi mai tineri decât el, cu care vorbea în germană. Poate că şi ei fugiseră din lagăr şi e foarte posibil ca unul dintre ei să-l fi omorât, poate că se lăsase prins şi băgat în lagărul de prizonieri ca să câştige încrederea bărbatului pe care avea ordin să-l execute.

Stau liniştit în întuneric şi ascult respiraţia ta. Münzenberg fuge din faţa armatei germane împreună cu ceilalţi doi bărbaţi, fără să ştie că sunt agenţi sovietici care l-au spionat de când a ajuns în lagărul de prizonieri şi că au primit sarcina să-l omoare. Sau poate că ştie, dar nu are puterea să scape de ei, să continue cu înverşunare o fugă epuizantă şi zadarnică, urmarea lentă a unei persecuţii ce dura deja de nişte ani. Privesc pe fereastră şi văd, deasupra acoperişurilor, sfera mare a orologiului de la Palatul Telefoanelor care, de la distanţa asta, are ceva din zgârie-norii moscoviţi, poate, pentru că nu costă nimic să-ţi imaginezi că lumina roşie din vârf este o mare stea comunistă. Cu mulţi ani în urmă, când încă nu fusesem la New York, am visat o clădire neagră, enormă, de cărămidă, cu o mare stea roşie în vârful ca o piramidă şi cineva care mergea alături de mine, dar eu nu-l vedeam, mi-a spus: „Aceasta este steaua din Bronx."

În timpul insomniei, revin fantomele morţilor şi fantomele celor vii, ale celor absenţi, pe care nu i-am mai văzut de multă vreme, şi de care nici nu mi-am mai amintit, întâmplări, fapte, nume din vieţi trecute, strângeri de inimă care aproape niciodată nu sunt de melancolie, ci mai degrabă de remuşcare sau de ruşine. De asemenea, simt din nou adevărata teamă, teama copilărească de întuneric, de umbre sau siluete ce încep să se deslueşască în el, ce iau forma unui animal sau a unei prezenţe umane ori a unei porţi ce stă să se deschidă. În iarna anului 1936, în camera

unui hotel din Moscova, Willi Münzenberg stătea treaz și fuma, poate, pe întuneric, în timp ce soția lui dormea alături de el, și, de fiecare dată când auzea pași pe culoar apropiindu-se, gândea cu o tresărire de panică și de clarviziune a insomniei, că au venit, că sunt aici. Prin fereastra camerei vedea o stea roșie sau un orologiu cu cifrele cadranului de un roșu strălucitor, în vârful unei clădiri, deasupra întinsei întunecimi a Moscovei, deasupra străzilor pe care la acea oră circulau doar furgonetele negre ale NKVD-ului.

Bunica mea Leonor, odihnească-se în pace, de care abia îmi amintesc, îmi povestea când eram copil că, după ce a murit, maică-sa i se arăta în fiecare noapte. Nu făcea nimic, nu îi spunea nimic, nici măcar nu-i era frică, simțea doar melancolie și duioșie, și un sentiment de vinovăție, cu toate că bunica niciodată n-a folosit această expresie, care nu făcea parte din limbajul ei țărănesc. Maică-sa o privea în tăcere, îi zâmbea ca să nu-i fie teamă, îi făcea semn cu capul, ca și cum ar fi vrut să-i arate ceva sau să-i ceară ceva și apoi dispărea, sau poate că bunica adormea, dar în noaptea următoare se trezea și o vedea din nou, tăcută și fidelă, la picioarele patului, ăsta în care dormim acum tu și cu mine.

Ce vrei mamă, ai nevoie de ceva? o întreba bunica, cu aceeași bunăvoință ca atunci când maică-sa trăia, când era foarte bolnavă și o privea fără să vorbească, cu fața palidă pe pernă, urmărind-o cu ochii prin casă.

Maică-sa repeta același gest, ca și cum ar fi vrut să spună ceva, dar își pierduse vocea și se forța, și nu-i ieșea niciun cuvânt. Într-o duminică dimineața la biserică, bunica, în sfârșit, înțelese ce voia să spună maică-sa. Era așa de săracă și avea atâția copii, încât nu putuse să-i facă o slujbă, și cu toate că nu era prea credincioasă, remușcarea nu-i dădea pace, era așa, ca o neliniște surdă pe care n-o împărtășea nimănui. Fără slujbele acelea poate că maică-sa nu putea să iasă din Purgatoriu. În cele din urmă, făcu rost de ceva bani, îi ceru împrumut unei cumnate, și, cu

monedele sau cu hârtiile uzate de cinci pesete de pe vremea aceea legate într-o batistă, se duse la biserica Santa María să vorbească pentru o slujbă. În noaptea aceea, când maică-sa apăru din nou la picioarele patului, lângă tăblia cu bare de bronz aurit, bunica îi spuse să se liniştească, deoarece în curând n-o să-i lipsească nimic. Maică-sa nu i s-a mai arătat, nu i s-a mai ivit, cum spunea ea, în limbajul ei din alt secol. Simţi o uşurare, dar şi o tristeţe cumplită datorată absenţei ei, pentru că n-o va mai vedea niciodată, nici măcar în vis.

Acesta este patul unde dormim tu şi cu mine, unde s-a născut mama, unde eu, în noaptea asta, nu pot să adorm. Părinţilor mei li s-a părut destul de ciudat că noi am vrut să luăm la Madrid patul ăsta mare şi vechi, care de ani de zile zăcea în fundul unui pod. De barele astea, ce se profilează acum în penumbră, când ochiul s-a adaptat cu întunericul, îşi sprijinea mâna sa palidă mama bunicii mele, străbunica, din care mă trag în parte, care nici măcar nu ştiu cum se numea, cu toate că am moştenit de la ea o parte din patrimoniul meu genetic ce defineşte poate o trăsătură din înfăţişarea mea sau din caracterul meu, sau chiar sănătatea mea şubredă. Ce ciudat e să trăieşti în locurile ce au aparţinut morţilor, să foloseşti lucrurile lor, să te priveşti în oglinzi ce-au reflectat chipurile lor, să te priveşti cu ochii tăi ce poate au aceeaşi formă şi culoare ca ale lor. În timpul insomniei revin morţii, cei pe care i-am uitat şi alţii pe care nu i-am cunoscut niciodată, cei ce dau năvală în memoria cuiva ce a supravieţuit războiului acum şaizeci de ani, şi pare că-i spun să nu-i uite şi el, să le rostească numele cu glas tare, să povestească în ce fel au trăit, de ce au fost răpuşi atât de repede de o moarte ce l-ar fi putut lua şi pe el. Cui i-am luat eu locul în viaţă, ce destin a fost retezat pentru ca al meu să se împlinească, de ce am fost eu alesul şi nu altul?

În nopțile când stăteam pe întuneric, așteptând în zadar să mă cuprindă somnul, mi-am imaginat insomniile acelui om, Willi Münzenberg, când a început să-și dea seama că vremea puterii și a aroganței lui lua sfârșit, că îi rămânea doar un viitor în care trebuia să fugă fără odihnă și fără să-și găsească adăpost, până va ajunge să moară ca un câine, ca un animal hăituit și sacrificat, așa cum au murit și alți prieteni de-ai lui, vechi tovarăși, eroi bolșevici ce-au devenit, de la o zi la alta, criminali și trădători, viermi ce trebuiau stârpiți repede, conform discursurilor înflăcărate ale procurorului bețiv și dement în timpul proceselor de la Moscova. Executat ca un câine, ca Zinoviev și Buharin, ca prietenul și cumnatul său, Heinz Neumann, conducătorul Partidului Comunist German, ce trăia refugiat sau sechestrat la Moscova și care în 1937 a murit împușcat în cap, poate, dezarmat și dezorientat în fața călăilor, la fel ca Josef K., acel acuzat inventat de Franz Kafka în timpul insomniilor febrile ale tuberculozei, fără să știe că exprima o adevărată profeție. Dar niciodată nu s-a aflat cum a murit cu adevărat Heinz Neumann, câte săptămâni sau luni a fost torturat, unde a fost îngropat.

În lagărul de exterminare din Ravensbrück, văduva lui Heinz Neumann asculta istoriile lui Kafka, pe care i le povestea prietena sa Milena Jesenska. În nenumăratele nopți de insomnie, Babette Gross a trăit minut cu minut tortura de a nu ști dacă soțul ei a murit, dacă era într-o închisoare stalinistă sau într-un lagăr german. După mulți ani, când în sfârșit i s-a spus adevărul, își imagina cadavrul spânzurat într-o pădure, legănându-se de-o creangă, balansându-se zile întregi până când creanga sau funia s-a rupt, iar corpul, rigid deja, a căzut pe pământ și s-a descompus fără să dea cineva de el, în timp ce ea nu dormea întrebându-se dacă trebuie sau nu să se gândească la el ca la un mort. Odată cu sosirea toamnei, frunzele ce cădeau începură să-l acopere.

Tu dormeai lângă mine, și eu mi-l imaginam pe Willi Münzenberg fumând în întuneric în timp ce asculta

respirația liniștită a soției sale, Babette, o burgheză blondă și orgolioasă, fiica unui magnat al berii din Prusia, comunistă fanatică la începutul anilor douăzeci, ce a trăit mult mai mult ca el, aproape o jumătate de secol, o bătrână care cu puțin înainte de căderea Zidului Berlinului primește vizita unui istoric american căruia îi povestește cu glas stins, în fața unui magnetofon, istorii despre o lume dispărută, despre alte vremuri, imagini din noaptea în care a ars Reichstagul, despre primele parade ale cămășilor brune în orașele germane, sau despre Moscova în noiembrie 1936, când împreună cu soțul ei a așteptat zile întregi în camera de hotel să vină cineva să-i viziteze ori să le telefoneze ca să le spună ziua și ora întâlnirii cu Stalin, care nu s-a produs niciodată, sau să răsune niște lovituri în ușă și să apară oamenii ce veneau să-i aresteze.

Sunt oameni care-au văzut aceste lucruri; nimic nu s-a pierdut încă în uitarea absolută, ce se lasă peste faptele și ființele umane când moare ultimul martor, ultimul care a ascultat o voce și a susținut o privire.

Eu cunosc o femeie ce rătăcea pe străzile Moscovei în dimineața zilei când s-a anunțat moartea lui Stalin. Era însărcinată în opt luni și s-a întors acasă de teamă că avalanșa mulțimii ar fi putut strivi fătul ce i se mișca în burtă foarte tare. Stând de vorbă cu ea, am simțit o amețeală, ca și cum aș fi trecut un pod înalt în timp, ca și cum m-aș fi aflat în mijlocul realității văzute de ea, care, dacă n-aș fi cunoscut-o, ar fi fost pentru mine ca o povestire dintr-o carte. Eu cunosc un bărbat care a primit o Cruce de Fier în timpul blocadei Leningradului, iar când eram foarte tânăr, am dat mâna cu un altul ce avea tatuat pe pielea albă a antebrațului foarte slab numărul de identificare al prizonierilor de la Dachau. Eu am stat de vorbă cu o persoană care la vârsta de șase ani murea de frică strângându-se la pieptul mamei sale, într-un subsol din Madrid, în timp ce răsunau sirenele de alarmă, motoarele avioanelor și exploziile bombelor, și care, la vârsta de zece ani se afla închis

într-o baracă din Mauthausen. Era un bărbat mic de statură, cu un nume jumătate spaniol şi jumătate francez, dar care nu era sută la sută nici una nici alta. Părul negru, bine pieptănat pe spate, trăsăturile aspre şi faţa măslinie erau spaniole, dar educaţia şi limba erau la fel de franţuzeşti ca ale oricărui scriitor ce conversa şi bea la cocteilul acela literar din Paris, unde ne-am întâlnit, unde a început prietenia mea cu Michel del Castillo.

Din întâmplare, aşa cum întâlneşti un necunoscut la o petrecere, eu l-am întâlnit pe Willi Münzenberg într-o carte pe care-am primit-o şi pe care-am început s-o citesc distrat şi din cauza căreia m-am trezit rătăcind prin insomnie. La un moment dat, în timpul lecturii s-a produs fără să-mi dau seama o transmutaţie a atitudinii mele, şi cel ce fusese doar un nume şi un personaj obscur şi minor m-a cutremurat ca o prezenţă foarte puternică, cineva ce mă viza foarte intens pe mine, ceea ce valoram eu cel mai mult sau ceea ce sunt în adâncul fiinţei mele, ceea ce declanşează mecanismele secrete şi automate ale unei invenţii. În mare parte, eşti ceea ce alţii ştiu, cred sau spun despre tine, ceea ce văd privindu-te; dar cine eşti când stai singur în întuneric şi nu poţi dormi, şi există doar corpul tău nemişcat, ţintuit în pat, conştiinţa ta liberă, ce se confruntă cu scurgerea lentă şi intolerabilă a timpului, cu durata lui pur abstractă, pentru că nu ştii cât e ceasul şi nici nu vrei să aprinzi lumina ca să nu-l trezeşti pe cel ce doarme lângă tine, nu ştii dacă stai culcat şi e încă noapte neagră sau se apropie primii zori ai zilei.

Între fantomele celor vii şi celor morţi apare Willi Münzenberg. Rămâne cu mine în acea noapte de insomnie, şi de atunci vine mereu, inopinat, de-a lungul anilor, îl întâlnesc în paginile altor cărţi, sau mi se iveşte pe neaşteptate în închipuire. Toată viaţa lui a fost un joc între simulare şi invizibilitate, între puterea ascunsă şi obositoare şi strălucirea lipsită de greutate a aparenţelor, sfârşind prin a deveni complet invizibil, eliminat din istorie de aceleaşi

puteri pe care le-a slujit atât de eficient şi care, poate, l-au şters dintre cei vii, spânzurându-l de un copac, la începutul lui iunie 1940, într-o pădure din Franţa.

Chiar ieri am descoperit că aveam, fără să ştiu, o excelentă fotografie de-a lui, în al doilea volum din autobiografia lui Arthur Koestler, *The invisible writing*. Dintr-odată, întâmplările coincid: cumpărasem acest volum cu coperţi roşii şi hârtie groasă şi îngălbenită, tipărit la Londra în 1954, într-un anticariat din Charlottesville, Virginia, într-o zi de iarnă a anului 1993. Librăria se afla într-o clădire de lemn roşu, ceva între cabană şi hambar, la marginea unei păduri ninse. Răsfoind cartea, acum câteva clipe, ca să caut data apariţiei, am văzut ceva ce până acum n-am observat: o semnătură ilizibilă, pe coperta interioară şi, alături de ea, locul şi data, Oslo, ianuarie 1959.

Nici măcar nu-mi aminteam fotografia: clarobscurul admirabil al portretelor anilor treizeci. Münzenberg te priveşte din fotografie drept în ochi, cu aroganţă şi fermitate, cu expresia tristă a morţilor din poze, martorii unor adevăruri teribile. Este un bărbat robust, cu trăsături din topor, dar nu vulgar, cu gâtul gros şi scurt şi cu umeri laţi, cu bărbia uşor ridicată, ochii pătrunzători şi încercănaţi de oboseală, fruntea lată, părul puţin în dezordine, ca un semn, nu se ştie dacă de prea multă muncă sau de un început de delăsare. Corect îmbrăcat, dar foarte modern, cu un stilou în buzunarul de la piept al hainei, vestă, cravată, cămaşă fără guler tare.

Chipul său avea încordarea lipsită de artificialitate a sculpturilor în lemn, dar se vedea pe el o expresie sinceră de prietenie, spune Koestler, care lucrase pentru el pe vremea când fusese făcută fotografia; un bărbat scund, îndesat, voinic, cu umeri vânjoşi, cu un aer de cizmar de ţară, din care, cu toate acestea, se degaja o putere atât de hipnotizantă, încât, în faţa lui, Koestler văzuse înclinându-se, cu o supunere de şcolar, bancheri, miniştri şi duci austrieci.

Se născuse într-o familie foarte săracă, într-un cartier muncitoresc din Berlin, în 1889. Tatăl lui fusese un cârciumar bețiv și brutal care-și zburase creierii în timp ce-și curăța pușca de vânătoare. La șaisprezece ani, muncea într-o fabrică de încălțăminte și participa la activități educative sindicale. Avusese întotdeauna, în mod aproape genial, un talent practic de a organiza lucrurile și o energie care în loc să se epuizeze în luptă și în muncă părea că se hrănește din acestea. Ca să nu se înroleze în armată și să nu ia parte la un război pe care principiile sale internaționaliste îl renegau, a fugit în Elveția, și în cercurile de refugiați din Berna l-a cunoscut pe Trotki, căruia imediat i-au atras atenția inteligența, pasiunea revoluționară și capacitatea sa organizatorică. Trotki l-a prezentat lui Lenin și la puțin timp după aceea, Münzenberg făcea parte din cercul celor mai loiali acestuia. Într-o carte, se spune că a fost unul dintre bolșevicii care au plecat în Rusia cu Lenin, într-un vagon sigilat, în preajma Revoluției din Octombrie. *Dragă prietene*, povestea că i-a spus Lenin, *dumneata tot de stânga ai să mori.*

Dar Münzenberg n-a fost niciodată la fel ca tovarășii lui comuniști. Întotdeauna a avut ceva ciudat sau exagerat în el, chiar și pe vremurile celui mai pur ortodoxism al său. Îi plăcea să trăiască bine, și, cum se născuse și trăise în sărăcie, avea o splendidă vocație pentru marile hoteluri, costume scumpe și automobile de lux. Era făcut din același aluat ca marii plutocrați americani porniți de jos, energici proprietari de companii feroviare, de mine de cărbuni sau de fier, îmbogățiți datorită clarviziunii și jafului, dar mai ales datorită unui soi irezistibil de inteligență practică, combinată cu o perseverență neostoită și nemiloasă. Cei ce l-au cunoscut spun că dacă s-ar fi pus în slujba capitalismului și nu a comunismului, ar fi ajuns să fie un W.R. Hearst, un Morgan sau un Frick, unul dintre acei proprietari colosali pe care nu-i satură nicio avere, oricât de imensă ar fi, și care niciodată nu-și pierd grosolănia înnăscută, niciodată nu se potolesc, nici cu vârsta, nici cu puterea, nici cu averea, și

continuă să fie niște mitocani joviali înconjurați de lux și niște muncitori fără tihnă în ciuda bogățiilor incalculabile.

Încă din primii ani de după Revoluția Sovietică, când Lenin, halucinat în încăperile Kremlinului, intoxicat de propriul său fanatism, înconjurat de telefoane și lachei, încă își mai imagina că de la o clipă la alta întreaga Europă va fi cuprinsă de flăcările revoluției proletare, Münzenberg și-a dat seama, înaintea tuturor, că revoluția mondială nu se va produce prea curând, dacă avea să se producă vreodată, și că în Occident comunismul putea să se răspândească doar pe ocolite și în mod gradat, nu printr-o propagandă stridentă, grosolană și plictisitoare, pe placul sovieticilor, ci cu ajutorul unor cauze aparent dezinteresate și apolitice datorită complicității, în mare parte involuntare, a câtorva intelectuali de mare prestigiu, celebrități independente și binevoitoare ce vor semna manifestul pentru pace, cultură și prietenie între popoare.

Willi Münzenberg a inventat linguşirea politică a intelectualilor înstăriți, manipularea potrivită egolatriei lor, a puținului lor interes pentru lumea reală. Se referea la ei cu un soi de dispreț, numindu-i Clubul Inocenților. Căuta oameni echilibrați, cu înclinații umanitare, cu o anumită bunăstare burgheză, pe cât posibil cu o strălucire conferită de bani și de cosmopolitism: André Gide, H.G. Wells, Romain Rolland, Hemingway, Albert Einstein. Pe intelectualii de acest tip, Lenin i-ar fi împușcat imediat sau i-ar fi trimis într-un beci din Lublianka ori din Siberia. Münzenberg descoperi cât de enorm de folositori puteau fi pentru a face atrăgător un sistem care lui, în adâncul incoruptibil al inteligenței sale, i se părea probabil îngrozitor de incompetent și de neomenos, chiar și în vremea când încă îl considera legitim.

Încetul cu încetul, deveni impresarul Cominternului, ambasadorul său secret în Europa burgheză, care-i plăcea așa de mult și pentru distrugerea căreia își consacrase întreaga viață. Înființa companii și ziare ce-i serveau drept

paravan pentru a putea mânui fondurile de propagandă ce soseau din Rusia, dar avea un asemenea talent de autentic om de afaceri, încât fiecare întreprindere prospera sporind investiţiile clandestine, transformându-le în râuri de bani cu care apoi finanţa noi proiecte de conspiraţie revoluţionară şi afaceri fulminante şi îndrăzneţe ce nu mai erau nişte paravane sau simulacre, ci deveneau adevărate succese capitaliste.

Era unul dintre conducătorii Internaţionalei a treia, dar se mişca prin Berlin şi apoi prin Paris într-un mare automobil Lincoln, însoţit întotdeauna de nevasta lui blondă şi înfăşurată în blănuri, încă şi mai îndesat şi mai rotund în comparaţie cu ea, cu toate că Arthur Koestler spune că, văzându-i împreună, intuiai o complicitate perfectă între ei, o duioşie indestructibilă. A inventat marile cauze nobile la care nimeni de bună-credinţă nu putea să nu adere. Grandoarea triumfului său poate fi egalată doar de anonimatul său; nimeni nu ştie că Willi Münzenberg a fost primul care a avut ideea creării marilor mişcări internaţionale de solidaritate şi a congreselor internaţionale ale scriitorilor şi artiştilor, pentru apărarea păcii sau a culturii. Ştia din propria experienţă că bolşevicii duri şi adevăraţi ca Stalin sau chiar ca Lenin nu erau foarte simpatizaţi în Occident; să atragi simpatia unui premiu Nobel sau a unei actriţe de la Hollywood pentru cauza Uniunii Sovietice era o lovitură formidabilă de relaţii publice, termen care-ar fi putut fi inventat chiar de el. Descoperi că radicalismul imaginar şi simpatia pentru revoluţii ce aveau loc în ţări foarte îndepărtate reprezentau o atracţie irezistibilă pentru intelectualii de o anumită categorie socială.

Primul lui succes de organizare şi propagandă masivă a fost campania mondială de ajutorare cu alimente a regiunilor din Rusia devastate de marea foamete din 1921. Ajutorul Muncitoresc Internaţional, condus de el, reuşi să facă să ajungă în Rusia zeci de vapoare încărcate cu alimente şi să creeze în toată lumea un puternic curent de

simpatie umanitară pentru suferința și eroismul poporului sovietic. Indiferența iubirii creștinești din alte vremuri era înlocuită de o puternică solidaritate politică iar binefăcătorul putea să se simtă confortabil, la un pas de a fi un militant activ. Münzenberg inventă producția de timbre, insigne, pliante propagandistice cu imagini ale vieții din URSS, poze în culori, prespapieuri cu busturile lui Marx și Lenin, ilustrate cu muncitori și soldați, orice se putea vinde cu bani puțini și care-l făceau pe cumpărător să simtă că puținele sale monede sunt un gest de solidaritate, nu o pomană, o formă practică și comodă de faptă revoluționară.

În 1925, tot Münzenberg a fost cel ce a creat și a condus, prin nenumărate comitete, prin publicații, marșuri și jurnale de film, marea mișcare de solidaritate cu Sacco și Vanzetti. Publicațiile lui comerciale îi puneau la dispoziție banii cu care plătea propaganda sa politică și sporeau, de asemenea, ecoul public al campaniilor pe care le organiza. În teribilii ani ai inflației din Germania, la cutremurul din 1923 din Japonia, la greva generală din Anglia, în 1926, Ajutorul Muncitoresc Internațional alimenta fondurile de rezervă și înființa cantine populare, școli și cămine pentru copiii orfani. Nevoia de a imprima și difuza în mod masiv pamflete politice i-a trezit lui Willi Münzenberg interesul pentru tipografii și edituri. În 1926, avea în Germania două ziare de mare circulație, un săptămânal ilustrat cu un tiraj de un milion de exemplare, care, conform spuselor lui Koestler, era omologul comunist al revistei *Life*, și o serie de publicații printre care reviste tehnice pentru fotografi, radioamatori și operatori de film. În Japonia, organizația sa controla, direct sau indirect, nouăsprezece ziare și reviste. În Uniunea Sovietică era producătorul filmelor lui Eisenstein și Pudovkin și în Germania organiza distribuirea filmelor sovietice și finanța spectacolele de avangardă ale lui Erwin Piscator și Bertolt Brecht. Cinematecile, cluburile de lectură sau de sport, agențiile de voiaj, grupurile de activiști

pentru pace deveneau în toată lumea sucursale, în afara oricărei bănuieli, ale Clubului Inocenților.

Münzenberg pierdu tot ceea ce avea și controla în Germania, odată cu venirea lui Hitler la putere. Dar era ca acei magnați americani care la puțin timp după un faliment răsunător începeau să făurească din nimic și cu aceeași energie de neînvins o nouă avere. La scurt timp după exilarea la Paris, cumpără o editură și începu organizarea și ajutorarea economică a rezistenței clandestine din Germania. Cu o înspăimântătoare lipsă de clarviziune, Partidul Comunist German a crezut până în ultimul moment că naziștii erau niște adversari fără importanță, și că adevărații dușmani ai clasei muncitoare erau social-democrații. Dezastrul din ianuarie 1933 sfârși prin a-l convinge pe Willi Münzenberg că sectarismul sinucigaș al tovarășilor lui din partid trebuia să fie abandonat în favoarea unei mari alianțe a tuturor forțelor democratice dispuse să reziste sinistrei maree fasciste. În câteva luni, publică una dintre cărțile cele mai vândute ale secolului al XX-lea, *Cartea brună a terorii naziste*, cu care a avut cel mai mare succes, capodopera instinctului său formidabil în legătură cu propaganda de masă, campania internațională în favoarea lui Dimitrov și a celorlalți acuzați în procesul pentru incendierea Reichstagului.

Exact când se apropiau vremurile cele mai negre ale terorii și exterminării staliniste, talentul publicitar al lui Willi Münzenberg reuși, în fața opiniei progresiste din întreaga lume, să facă Uniunea Sovietică să apară drept cel mai mare dușman al totalitarismului, mai important și mai hotărât decât corupta democrație burgheză. Într-un tribunal din Leipzig, Dimitrov s-a înfruntat cu mândrie și de unul singur cu judecătorii și cu marile figuri ale nazismului, și i-a acoperit de ridicol în timp ce își demonstra nevinovăția și dejuca conspirația ce-i acuza pe comuniști de incendierea Reichstagului.

Münzenberg era neobosit, din imaginația sa ieșeau mereu invenții și proiecte, idei pentru cărți și articole pe care le dicta în mare viteză secretarelor sale, rezumate de câteva rânduri pe care alții trebuiau să le dezvolte imediat, proiecte de reviste sau noi forme de activitate politică, intuia succese editoriale, înființa cluburi și organiza comitete și campanii, alcătuia liste cu nume de persoane de prestigiu pe care voia să le recruteze pentru vreo nouă cauză, pentru întrajutorarea muncitorilor în timpul Revoluției din Asturias din 1934, sau în favoarea protestelor împotriva invaziei italiene în Abisinia. Intra ca un ciclon în birourile sale din Paris, așa de îndesat și energic, că dacă te loveai de el era ca și cum te-ar fi izbit în față un buldozer, striga când vorbea la telefon, fuma neglijent excelentele sale țigări, murdărindu-și de scrum reverele late ale costumului său de magnat, dicta ciorne sau memorandumuri până la trei sau patru dimineața, telegrame ce trebuiau trimise imediat la Moscova, New York sau Tokio, revizuia cifrele de vânzare și tirajele ziarelor, calculând pe loc marja de beneficiu sau de pierderi, compunea cu voce tare textul regulamentelor Comitetului Mondial pentru Ajutorarea Victimelor Fascismului German, sau listele de alimente și medicamente ce trebuiau să facă parte în mod prioritar din încărcătura unui vapor navlosit de organizația lui din Marsilia, destinate muncitorilor greviști din portul Shanghai.

E omniprezent, conduce uimitor de multe afaceri importante, e ascultat și temut de oameni care circulă prin diferite țări, care de multe ori nici nu știu că lucrează pentru el, și cu toate acestea este invizibil sau pare să fie altul decât e, și tot ceea ce face are o parte curată și legală și alta ascunsă, o zonă ce rămâne mereu în umbră, la fel ca el, deputat în Reichstag, și conspirator, om de afaceri amator de țigări scumpe și mașini cu șofer, și militant comunist, om de lume ce intră în saloane la brațul unei femei mai înaltă și mai distinsă decât el, și observator sarcastic al prostiei și depravării celor bogați, pe care în același timp îi admiră,

pentru care simte o fascinație combinată cu nestinsa admirație a copilului sărac ce vede de departe viața scânteietoare a celor puternici, ce miroase pe stradă parfumurile femeilor înfășurate în etole de blană și simte pentru ele o dorință alimentată de furia socială.

Propagandist al revoluției proletare, iubea viața confortabilă și luxul cu o patimă pe care o poate simți doar cine a fost foarte sărac. Se delecta cu strălucirea și cu lucrurile din jurul lui, dar îi era indiferent dacă-i aparțineau cu adevărat sau nu. Nimic din ce avea nu era al lui, sau era doar în mod ipotetic, provizoriu, pentru că totul era pe numele unor obscure societăți comerciale ce serveau drept paravan activiștilor și spionajului sovietic.

În timpul lungii insomnii, imaginația se dislocă și se încâlcește în jurul ei însăși cu o vehemență febrilă, copleșind conștiința extenuată cu o proliferare de imagini, cuvinte și nume care posedă întreaga varietate intolerabilă și arbitrară a lumii reale și dezordinea și ciudățenia viselor. Münzenberg la Paris, neobosit, fără să-i fie somn, dictând sau vorbind la telefon, mulțimea ce fuge pe drumurile Europei, viteza vertiginoasă a rotativei, a roților trenurilor, a elicelor avioanelor, Münzenberg de braț cu soția sa urcând scara monumentală a Operei, intrând cu ea la o recepție în omagiul vreunei eminențe de renume mondial, altul dintre cei pe care el, în secret, îi numește inocenți, André Gide, Romain Rolland, Wells, Bertrand Russell, Münzenberg uitând că acea viață exterioară este un simulacru, așa cum sunt grandilocventele sale congrese pentru pace, transformând poate puțin câte puțin impostura sa în adevărată identitate, un om de afaceri căsătorit cu o femeie la fel de minunată în frumusețea ei blondă, ca și în comportarea și eleganța ei, un activist politic ce, puțin câte puțin, începe să-și dea seama că și el a făcut parte din Clubului Inocenților, că a fost victima acelorași minciuni la răspândirea cărora contribuise.

Încă nu-şi dă seama, dar cineva îl supraveghează, îndeplinind ordine de la Moscova, care nu mai are încredere în el şi îi adaugă numele pe lista celor ce trebuie eliminaţi cât mai repede. Cu Lenin şi Troţki, cu Buharin s-a înţeles întotdeauna, şi oricum acelea erau alte vremuri când el şi Babette întreţineau încă intact romantismul şi miopismul Revoluţiei. *Dragă prietene, dumneata tot de stânga ai să mori.* Pe Stalin l-a văzut de aproape de foarte puţine ori, dar i s-a părut la fel de nepătruns ca statuia primitivă a unui idol. În octombrie 1936, un emisar se prezentă la birourile din Paris, un bărbat pe care Münzenberg nu-l mai văzuse niciodată şi care nu-i plăcu datorită felului său ursuz, a privirii piezişe de turnător sau de slujbaş la închisoare. Când intră în birou, omul cercetă cu coada ochiului şi cu dezaprobare luxul covorului, al perdelelor şi al tablourilor, formele solide şi îndrăzneţe ale mobilelor, scaunele tubulare, biroul art déco pe care Willi Münzenberg îşi sprijinea coatele cu o franchеţe ţărănească, înconjurat de hârtii şi telefoane. Omul îi spuse fără introducere şi fără ceremonie că trebuie să se prezinte urgent la Moscova.

Există şi un posibil trădător în toată istoria asta, o umbră alături de Münzenberg, subordonatul pizmaş şi supus, cult şi poliglot — Münzenberg vorbea doar nemţeşte şi cu un pronunţat accent de clasă de jos —, opusul său din punct de vedere fizic, Otto Katz, numit de asemeni André Simon, slab, efuziv, vechi prieten cu Franz Kafka, organizatorul congresului intelectualilor antifascişti din Valencia, trimisul lui Münzenberg şi al Cominternului printre intelectualii din New York, actorii şi scenariştii de la Hollywood, stelele de *gauche caviar* şi *radical chic*, veşnic spion, adulator asiduu al lui Hemingway, Dashiell Hammett, Lillian Hellman, stalinişti înflăcăraţi şi cinici. Otto Katz, André Simon, este eminenţa cenuşie în spatele marilor maşinaţii ale lui Münzenberg şi, de asemenea, umbra ce dă

raportul despre fiecare faptă şi vorbă a sa noilor şefi de la Moscova. Münzenberg s-a grăbit să nu-i pună la îndoială loialitatea şi, deşi avea o percepţie atât de acută a caracterelor şi a slăbiciunilor omeneşti, n-a sesizat urma de resentiment ascunsă în spatele blândeţii lui Otto Katz, răbdarea minuţioasă cu care păstra în secret, ca pe nişte mici datorii neplătite, jignirile suferite sau imaginate, umilinţele sau ieşirile cu care energia necontrolată şi barocă a lui Münzenberg îl pedepsise de-a lungul anilor. Koestler spune că Otto Katz era ascuns şi distins, şi că înfăţişarea lui atractivă avea ceva sordid. Vorbea şi scria perfect în franceză, engleză, germană, rusă şi cehă. În cafenelele din Praga şi Viena, stătuse de vorbă cu Milena Jesenska despre literatură. Întotdeauna închidea un ochi când îşi aprindea o ţigară şi atât de încet îi intrase în obişnuinţă acest gest, că şi-l închidea şi atunci când se gândea foarte profund la ceva, chiar dacă nu fuma. În timpul războiului civil spaniol a condus Agenţia Oficială de Ştiri a guvernului republican, care i-a încredinţat administrarea fondurilor secrete menite să influenţeze anumite publicaţii şi pe unii politicieni francezi. Willi Münzenberg îl salvase de la mizerie şi disperare în Berlin, unde, la începutul anilor douăzeci, dădea târcoale adăposturilor pentru cerşetori şi beţivi şi podurilor sinucigaşilor. În 1938, când Münzenberg a fost exclus din Partidul Comunist German, acuzat că lucrase în secret pentru Gestapo, Otto Katz a fost printre primii care s-au lepădat în mod public de el, numindu-l trădător.

— *Canalia asta de Otto Katz i-a dat sărutul lui Iuda. Otto Katz a pus la cale moartea lui, chiar dacă n-a fost el cel care i-a strâns funia în jurul gâtului până a murit strangulat.*

Vorbeşte o femeie, mulţi ani mai târziu, o bătrână de nouăzeci de ani, în faţa unui magnetofon, în penumbra unui apartament din München. Vârsta i-a şters expresia de trufie de pe faţă, dar nu şi ţinuta impunătoare şi nici strălucirea din ochi, aşa cum timpul n-a atenuat dispreţul ei faţă de

trădătorul de demult, mort și el, și de asemenea expulzat și condamnat, executat cu o funie de gât în 1952, într-o celulă din Praga. Nici călăii n-au avut parte de milă. Otto Katz, spune bătrâna, și pronunță acel nume ca și cum l-ar scuipa printre bătrânele sale buze ridate, pe care se vede o pată intensă și fără formă de ruj.

Continui să caut în cărți urma acestei femei, îi caut chipul în fotografii, caut în labirintul internetului deoarece vreau să găsesc cartea pe care a scris-o în anii patruzeci, ca să revendice memoria soțului ei, să denunțe și să-i facă de rușine pe cei care, după părerea ei, au pus la cale moartea lui. Văd scene, imagini pe care nu le invoc și nu sunt amintiri, înzestrate cu exactități somnambulice în care simt că intervine imaginația mea, perdelele date la o parte în apartamentul din München în octombrie 1989, banda înfășurându-se cu un fâșâit ușor înăuntrul micului magnetofon ce se află în fața ei, unde i se va păstra vocea, pe care eu n-am auzit-o niciodată, mi-a ajuns doar prin intermediul cuvintelor tăcute ale unei cărți descoperite din întâmplare, pe care-am citit-o fără pauză, într-o noapte de insomnie.

De-a lungul a doi sau trei ani, am trăit cu tentația și posibilitatea de a scrie un roman, mi-am imaginat situații și locuri, ca niște fotografii răzlețe sau ca acele fotograme din filmele de altădată, expuse pe afișe mari la intrarea cinematografelor. Fiecare dintre ele sugera ceva cu impact viu, dar nu știam subiectul și fotogramele nu erau niciodată consecutive și asta făcea ca imaginile fragmentate să fie mai puternice, fără greutatea și convențiile vulgare ale unei trame, reduse la scânteieri, la revelații prezente, fără un înainte și un după. Când nu aveam bani ca să intru la cinema, îmi pierdeam vremea privind una după alta acele fotograme izolate din film și nu aveam nevoie să-mi imaginez sau să inventez o istorie care să facă legătura între ele și să le îmbine una cu alta. Fiecare căpăta o bogăție misterioasă, se suprapunea fără nicio ordine altei imagini, se luminau între ele într-o conexiune plurală și instantanee,

pe care o puteam face şi desface după bunul meu plac, şi nicio imagine nu le anula pe celelalte, nu prevala în mod cert asupra lor şi nici nu-şi pierdea nimic din individualitatea ei ireductibilă în favoarea ansamblului.

Scârţâitul parchetului din casa noastră nouă sau un vis rău cu boli sau nenorociri mă trezea dintr-odată şi eram Willi Münzenberg trezindu-se în miez de noapte în casa lui din Paris sau în camera îngheţată a hotelului din Moscova cu teama că au şi venit călăii săi, întrebându-se cât timp mai avea până când o împuşcătură sau o lovitură de pumnal va pune capăt acestei mari prefăcătorii, a mirajului şi a delirului existenţei sale publice şi a îndelungatei duioşii a vieţii sale conjugale cu Babette, ce dormea alături de el şi îl îmbrăţişa în vis aşa cum şi tu mă îmbrăţişezi cu hotărârea fermă a unei somnambule.

Trenul se opreşte într-o gară mică din Sierra de Madrid; burniţa şi costişele cu copaci în ceaţă, mirosul pătrunzător al vegetaţiei ude — iarba osului, pini, conifere —, acoperişurile ascuţite de ardezie dau senzaţia că am ajuns mult mai departe, într-un loc ascuns din munţi, unde poate că există sanatorii sau pensiuni pentru bolnavi care au nevoie de odihnă şi de aer curat şi rece. Trenul e rapid şi modern, dar clădirea gării este din piatră netencuită, cu pervazurile ferestrelor din cărămidă roşie, iar numele satului e scris pe plăcuţe de faianţă galbenă. Pe peron nu e nimeni, nimeni n-a mai coborât din tren. Un miros de pădure, de lemn şi de pământ ud îţi umple de îndată plămânii, iar aerul nemişcat şi ploaia măruntă îţi ating faţa cu o senzaţie instantanee de calm. Trenul se îndepărtează şi pornesc pe un drum de pământ, cu geanta de voiaj în mână, spre o zonă cu ferme unde încep să se aprindă câteva lumini. În 1937, temându-se pentru viaţa sa, atât de agitat şi extenuat că uneori simţea o durere foarte ascuţită în piept, apropierea unui atac de inimă, Willi Münzenberg se refugie timp de câteva luni într-un sanatoriu dintr-un loc numit *La vallée des Loups*, Valea lupilor. Numele medicului

care-l conducea părea şi el un indiciu sau o promisiune: doctorul Le Sapoureux. Dar Münzenberg este la fel de inapt pentru odihna fizică cât şi pentru repausul mintal şi de cum soseşte la clinică îşi petrece nopţile treaz, scriind o carte. Când am coborât singur pe peron în mica gară din Sierra, eu am fost Willi Münzenberg căutând în noapte drumul spre sanatoriu.

Am sosit într-o seară de iarnă la un hotel din nord, în Vitoria. Ne-au dat o cameră la ultimul etaj şi, când am deschis fereastra, am văzut jos un parc acoperit de zăpadă, cu pavilioane şi statui, cu un chioşc de muzică şi, în fund, deasupra acoperişurilor albe, un cer cenuşiu în care se estompa o câmpie; Münzenberg şi Babette au reuşit să iasă din Rusia şi după o noapte întreagă petrecută într-un tren au tras la un hotel din apropierea gării unui oraş baltic, epuizaţi de lipsa de somn şi de frica ce-i cuprinsese când se apropiaseră de graniţă, temându-se că în ultima clipă gărzile sovietice care le verificau paşapoartele le vor ordona să coboare din tren.

Mă plimb prin Madrid sau Paris şi trecerea unui metrou face să se cutremure pavajul sub paşii mei; Münzenberg simte că lumea se cutremură sub picioarele sale anunţând un cataclism şi că nimeni în afară de el nu pare să-şi dea seama de apropierea şi magnitudinea dezastrului, nimeni de pe terasele cafenelelor, nici de pe bulevardele ce strălucesc în noapte, în timp ce asfaltul începe să vibreze sub călcătura cizmelor şi greutatea şenilelor tancurilor, sub bombele ce cad peste Madrid, Barcelona, Guernica, fără ca nimeni din Europa să vrea să le audă, în vreme ce Hitler îşi pregăteşte armatele şi-şi consultă hărţile, iar Stalin născoceşte marele teatru public al proceselor de la Moscova şi iadul secret al interogatoriilor şi al execuţiilor.

Văd un spectacol cu *Flautul fermecat* şi, fără niciun motiv, în mijlocul exaltării şi bucuriei muzicii, bărbatul aşezat lângă o femeie blondă este Münzenberg, iar fuga eroului rătăcit prin codru şi urmărit de balauri şi

conspiratori fără chip este şi fuga lui; poate a intrat clandestin în Germania şi, cu toate că nu-i place opera, vine la acest spectacol cu *Flautul fermecat* într-un teatru din Berlin înţesat de uniforme negre şi cenuşii, pentru a lua contact cu cineva. Dar scena aceasta nu este verosimilă: poate că Münzenberg ar fi putut intra în Germania incognito, dar la Opera din Berlin Babette Gross ar fi fost recunoscută imediat, burgheza roşie, scandaloasa şi aroganta dezertoare din casta ei socială, din marea patrie ariană.

Dar oboseşti sau nu mai ai chef să inventezi, să te cobori la o falsificare întreţesută inevitabil cu literatura. Faptele reale creează trame neaşteptate pe care ficţiunea nu îndrăzneşte să le imagineze: Babette Gross avea o soră, numită Margarete, la fel de romantic intoxicată ca şi ea de radicalismul politic al primelor timpuri halucinante şi convulsionate ale Republicii de la Weimar. Margarete, la fel ca sora ei, se căsătorise cu un revoluţionar profesionist, Heinz Neumann, conducător al Partidului Comunist German. În primele zile ale lui februarie 1933, când Hitler abia fusese numit cancelar al Reich-ului, Willi Münzenberg şi Babette fug din Germania în marele Lincoln negru şi se refugiază la Paris; Neumann şi Margarete pleacă în Rusia. El cade în dizgraţie, este arestat şi executat cu o împuşcătură în ceafă; nevasta lui e trimisă într-un lagăr în nordul îngheţat al Siberiei.

În primăvara anului 1939, când se semnează pactul germano-sovietic, una dintre clauze garantează predarea către Germania a cetăţenilor nemţi ce fugiseră de nazişti şi ceruseră azil politic în Uniunea Sovietică. Nicio frontieră nu este un adăpost şi toate sunt capcane care prind ca într-un cleşte picioarele condamnaţilor. Margarete este trimisă din Siberia până la frontiera Poloniei recent împărţită, într-un tren, şi gărzile sovietice o predau gărzilor SS, şi după trei ani într-un lagăr sovietic mai stă alţi cinci ani într-un lagăr de exterminare german.

Acolo, la Ravensbrück, unde deținutele comuniste o tratează ca pe o trădătoare, cunoaște o cehoaică, Milena Jesenska, care cu douăzeci de ani în urmă fusese marea dragoste a lui Franz Kafka și frecventase aceleași cercuri boeme și radicale din Praga în care se mișca Otto Katz înainte de a emigra la Berlin și de a se întâlni acolo cu Willi Münzenberg. În lagărul din Ravensbrück, Margarete, care nu auzise niciodată vorbindu-se de Kafka, ascultă din gura Milenei istoria unui comis-voiajor ce se trezește într-o dimineață transformat într-o enormă insectă, și pe aceea a bărbatului care fără să știe ce delict a comis este supus unui proces fantasmagoric în care este vinovat *a priori* și apoi este executat ca un câine pe un teren viran în miez de noapte. Milena, foarte bolnavă, învinsă de foame, moare în mai 1944, când mai e puțin până să sosească în lagăr știrile despre debarcarea aliaților în Normandia și se știe că rușii înaintează în Est. Dar apropierea Armatei Roșii nu înseamnă speranța libertății pentru Margarete, ci amenințarea altei captivități, repetarea unui coșmar. Scapă din lagărul german în debandada ultimelor zile, fuge prin Europa de două armate, cea a nemților ce se retrag și cea a sovieticilor ce avansează, de două posibile infernuri cărora le-a supraviețuit cu o înverșunare neverosimilă timp de opt ani.

În 1989, la nouăzeci de ani, sora ei, Babette, îi povestește aceste lucruri unui ziarist american, Stephen Koch, ce scrie cartea despre Willi Münzenberg pe care eu aveam s-o descopăr din întâmplare șapte ani mai târziu. Babette trăiește la München, singură și lucidă, se ține foarte bine, cu strălucirea intactă a tinereții în adâncul ochilor. Are o fixitate fanatică în modul de a-l privi uneori pe bărbatul mult mai tânăr decât ea, diabolica hotărâre de a trăi și de a domina, ce îi menține pe unii bătrâni neclintiți. Puțin după aceea, se mută la Berlin și apartamentul unde locuiește nu e foarte departe de Zid; în unele nopți auzise probabil zgomotul mulțimii ce manifesta de cealaltă parte, ajunseseră

până în dormitorul ei explozia focurilor de artificii şi cântecele de bucurie, în noaptea de 9 noiembrie, când în Europa se scufundă lumea în care ea, soţul ei, sora şi cumnatul ei crezuseră cu şaizeci de ani în urmă, lumea la a cărei edificare contribuiseră.

Femeia vorbeşte încet şi clar, într-o engleză învechită şi perfectă, cea a clasei înalte britanice din anii douăzeci, şi vocea ei, ca şi ochii, e mult mai tânără decât ea. Totul s-a petrecut atât de demult, că parcă n-ar fi existat niciodată. Tot ce ştie şi îşi aminteşte nu va mai exista peste câteva luni, când Babette, foarte bolnavă, va muri. Se va pierde atunci, va dispărea odată cu ea, chipul lui Willi Münzenberg, mirosul corpului său ori al ţigărilor de foi pe care le fuma, mărturia entuziasmului său, a felului în care a fost minat mai întâi de suspiciune şi apoi de panică, de bănuiala că începuse să fie urmărit, că nu va fi iertat. Şi, de asemenea, luciditatea, descoperirea că el însuşi, formidabil născocitor de minciuni, fusese înşelat la rândul său, sau că nu voise să vadă ceea ce avea în faţa ochilor, ceea ce a încercat să povestească în grabă şi agitat într-o carte când era prea târziu, când intelectualii pe care-i vrăjise, îi folosise şi îi disprețuise atâta vreme i-au întors spatele, când numele lui era deja defăimat, şters cu grijă din mărturiile vremii sale.

Soseau mesageri ca să-i transmită ordinul că trebuie să se ducă la Moscova. Inventa tergiversări şi pretexte ca să-şi amâne călătoria, pentru că era de neconceput să refuze pe faţă să se supună. Alte persoane pe care le cunoştea plecaseră la Moscova şi nu se mai întorseseră niciodată, se estompau chipurile, ba chiar şi numele lor, sau erau denunţate în mod public, în presa Partidului, ca vinovate de trădări monstruase. El, Willi Münzenberg, ştia foarte bine cum se organizează o campanie de spontană indignare internaţională, cât de maleabilă putea să devină realitatea dacă se foloseau cu inteligenţă tehnicile publicitare de persuasiune, repetarea masivă şi sâcâitoare a unui lucru.

Nu se putea duce la Moscova tocmai acum, spunea, în prima vară a războiului din Spania, când trebuia din nou să-şi desfăşoare toate talentele de organizator şi propagandist pentru apărarea ultimei dintre marile sale cauze, cea mai dragă sufletului său după căderea Germaniei, solidaritatea internaţională cu Republica Spaniolă, cu guvernul Frontului Popular.

Dar mesajele, ordinele secrete continuau să sosească, tot mai seci şi mai urgente, cu ameninţări tot mai puţin voalate, şi totodată soseau ştiri despre arestări şi interogatorii. În noiembrie 1936, Münzenberg şi Babette Gross plecară la Moscova. El mai era încă un înalt conducător al Cominternului şi al Partidului Comunist German, dar la gară nu-i aştepta nimeni. O pereche de străini cu haine luxoase de iarnă în cenuşiul şi sărăcia sovietică a peroanelor, bărbatul cu pălăria lui de fetru şi paltonul lung pe comandă, femeia cu tocuri înalte, cu ciorapi de mătase, cu obrajii pudraţi şi cu pletele blonde ieşindu-i de sub gulerul hainei de blană, şi, stivuit alături de ei, bagajul de călători în trenuri de lux şi în cele mai bune cabine ale transatlanticelor, geamantane de piele cu închizători aurite şi cu etichete ale hotelurilor internaţionale, cufere, truse, cutii de pălării; imaginea unui anunţ sau a unei fotograme dintr-un film pe hârtia satinată a unei reviste ilustrate din anii treizeci, una dintre acele reviste pe care le inventa şi le publica Willi Münzenberg.

Nu-i aşteaptă nimeni nici la hotelul care le-a fost rezervat şi în cameră nu e niciun mesaj pentru ei. De la fereastră, la un etaj foarte de sus al enormului hotel, recent construit şi deja sumbru, cu femei în uniformă şi înarmate făcând de gardă la capătul culoarelor, într-o tăcere neîntreruptă nici de glasuri nici de sonerii de telefon, Willi Münzenberg şi Babette văd în depărtare, foarte sus deasupra acoperişurilor întunecoase, o stea roşie strălucind în vârful unui zgârie-nori. Aceasta este lumea căreia i-au dedicat vieţile lor, unica patrie căreia unui internaţionalist îi

era permis să-i jure credință. În cameră e frig și nu își scot paltoanele. Pe o noptieră e un telefon negru, dar e decuplat sau stricat, și totuși îl privesc cu speranța sau cu teama că va începe să sune. Potrivit obiceiului, când au intrat în URSS li s-au luat pașapoartele și nu au bilete, nici dată de întoarcere.

Unicul ordin primit de Willi Münzenberg este că trebuie să aștepte. Va fi primit și ascultat când va sosi momentul. Incapacitatea lui de a sta fără să întreprindă nimic îi face așteptarea mai de nesuportat decât teama. Bărbatul și femeia obișnuiți cu o viață confortabilă, cu scânteietoarea viață socială a Berlinului și Parisului, rămân singuri și izolați într-un hotel din Moscova, în monotonia sumbră a așteptării și a fricii, de-abia aventurându-se să iasă pe străzile unde iarna e tot mai aspră, atât de lugubre noaptea, când își amintesc de luminile capitalelor din Europa unde au trăit întotdeauna. Dacă se duc să se plimbe, cineva îi urmărește. Când coboară în hol sau la restaurantul hotelului, cineva raportează ce fac, și, dacă vorbesc un pic mai tare, chelnerul care le servește ceștile de ceai va repeta fiecare vorbă rostită de ei. Vor fi ascultați dacă vorbesc la telefon și, dacă trimit o vedere la Paris, cineva o va analiza la lumina puternică a unei lămpi căutând mesaje secrete și o va păstra ca s-o folosească la momentul oportun ca probă materială a unei fapte, spionaj sau trădare.

După câteva zile identice, se aud bătăi în ușă. Fețele încordate și palide ale lui Münzenberg și Babette se întâlnesc după o clipă de șovăială cu fețele atât de familiare și totuși acum atât de străine ale lui Hainz și Margarete Neumann, singurii care s-au hotărât sau au avut curajul să-i viziteze. Poate că îndrăznesc s-o facă pentru că știu deja că sunt condamnați, pentru că și ei trăiesc izolați într-o singurătate de bolnavi contagioși. De un infectat se apropie fără rezerve doar cel ce are aceeași infecție. Cei patru împreună, cele două surori blonde și cei doi bărbați de origine

muncitorească, cele patru vieţi căzute în cursă. Vorbesc în şoaptă, foarte aproape unii de alţii, toţi patru cu paltoanele pe ei, în camera îngheţată a hotelului din Moscova, murmurând de teama microfoanelor, având atâtea lucruri să-şi spună după atâţia ani de despărţire, atât de puţin timp ca să-şi spună totul, ca să schimbe avertismente, căci în orice moment bărbaţi cu haine de piele negre foarte asemănătoare cu cele ale Gestapoului pot să bată la uşa camerei sau s-o dărâme cu lovituri de picior.

Se despart şi ştiu că nu se vor mai vedea niciodată toţi patru împreună, şi după câteva luni Heinz Neumann este arestat şi dispare în localul şi în beciul închisorii de la Lublianka, în faţa căreia se află o statuie enormă a lui Felix Dzerjinski, aristocratul polonez care a creat poliţia secretă a lui Lenin, şi pe care Münzenberg l-a cunoscut foarte bine în primii ani ai Revoluţiei.

Dar trecutul nu mai contează, poate chiar să devină un atribut al vinovăţiei. Arthur Koestler spune că miniştri şi duci se înclinau în faţa autorităţii energice şi grosolane a lui Willi Münzenberg, dar la Moscova nu-l primeşte nimeni, nu-i răspunde nimeni la telefon. A fost totul şi nu este nimeni: trecutul este la fel de departe, la fel de ireal ca distanţă, ca luminile nopţilor din Paris şi Berlin de care-şi aminteşte în monotonia întunecată a nopţilor din Moscova, unde nu sunt alte lumini decât farurile maşinilor negre ale poliţiei secrete.

El, Münzenberg, a organizat formidabila campanie internaţională ce a făcut din Dimitrov un erou, nu al comunismului, ci al marii rezistenţe populare şi democratice împotriva nazismului. Mulţumită lui, judecătorii germani au fost nevoiţi să-l elibereze pe Dimitrov, care acum, la Moscova, este şeful suprem al Cominternului. Dar Dimitrov nu răspunde la mesajele lui Münzenberg, nu este niciodată în biroul său când el încearcă să-l vadă şi nu se ştie când se va întoarce la Moscova.

Clubul Inocenţilor, al naivilor, al idioţilor binevoitori, al păcăliţilor şi al sacrificaţilor fără recompensă: eu am fost

unul dintre ei, gândește Münzenberg în insomniile sale din camera de hotel, eu i-am ajutat pe Hitler și pe Stalin să distrugă Europa cu aceeași bestialitate, am contribuit la inventarea legendei despre înfruntarea de moarte dintre ei, n-am fost decât un pion și mi-am imaginat în beția vanității mele că dirijam jocul din umbră.

Poate că nu-i pasă prea mult de viața lui, și cu atât mai puțin de toți banii, de toată puterea și luxul pe care le-a avut și le-a pierdut; îi pasă doar că Babette ar putea suferi, că ar putea s-o târască după el și să piară ca urmare a greșelilor comise de el, a tuturor minciunilor la răspândirea cărora contribuise manipulând și profanând cele mai generoase impulsuri, vanitățile cele mai grotești, candoarea nestinsă a inocenților.

Ca s-o salveze pe Babette, nu se dă bătut, îi asediază pe conducătorii Cominternului care înainte îi erau prieteni sau subordonați și care acum se fac că nu-l cunosc, face uz de vechi scrisori de acreditare care acum nu-i mai servesc la nimic, campania mondială pentru ajutorarea muncitorilor sovietici în anii foametei organizată de el, bolșevismul lui de la început, din primele timpuri mitologice ale Revoluției, încrederea cu care îl onora Lenin. *Dumneata tot de stânga ai să mori.* În mausoleul sinistru și înghețat ca un frigider din Piața Roșie, cu o lumină palidă de cavou, a privit de aproape mumia protectorului său de demult, chipul său de nerecunoscut, făcut parcă din ceară, pleoapele ochilor săi asiatici închise. Am venit în împărăția morților și aceștia nu ne lasă să plecăm.

În sfârșit, reușește să aranjeze o întâlnire cu un birocrat influent, protejatul lui Stalin: în biroul lui Togliatti, Münzenberg strigă, se revendică pe el însuși, bate cu pumnul în masă, organizează spectacolul impresionant al furiei sale de magnat, ca și când încă ar fi avut ziare cu tiraje de milioane de exemplare și automobile de lux, de parcă ar fi fost cu adevărat ale lui vreodată. Trebuie să se întoarcă cât mai curând la Paris, spune, ca să organizeze

cea mai mare campanie de propagandă, cum n-a mai existat vreodată, să recruteze voluntari, să obțină fonduri, medicamente, alimente, să procure arme, solidaritatea intelectualilor din întreaga lume cu Republica Spaniolă.

Togliatti, care este îndesat și blând, întortocheat, laș, un erou al rezistenței comuniste și democratice împotriva lui Mussolini, aproape complet inventat de mașinăria publicității politice a lui Münzenberg, este de acord sau se prefface că este de acord cu cererea lui de întoarcere; stabilește o zi de plecare și îl asigură pe Münzenberg că vor găsi pașapoartele, al lui și al lui Babette, la comisariatul de miliție din gară. Poate că Münzenberg îl întreabă dacă știe ceva de Heinz Neumann, și dacă e posibil să facă ceva pentru Heinz și Greta Neumann; Togliatti zâmbește, îndatoritor dar rezervat în același timp, etalând cu circumspectă ticăloșie superioritatea sa de acum față de fostul mare conducător al Internaționalei. Spune că nu se poate face nimic sau că nu se va întâmpla nimic, că în curând totul se va aranja, sugerează că nu este indicat ca Münzenberg să pună întrebări, tocmai acum, când este pe punctul de a pleca.

Din nou femeia și bărbatul cu paltoane și pălării scumpe, pe peronul gării, cu pantofii lustruiți, cu o stivă mare de bagaje lângă ei, bizari și fără îndoială aroganți, revere late și gulere de blană, priviți piezișe, supravegheați, plini de teamă, nerăbdători, îndoindu-se că vor fi lăsați să plece cu adevărat.

Se apropie ora plecării trenului, dar pașapoartele nu se află la miliție, așa cum a promis Togliatti. În jurul lor se întinde plasa unei capcane și nu știu cât de aproape sunt de a cădea în ea cu fiecare pas pe care-l fac, sau dacă fiecare minut sau zi de întârziere nu este sorocul prevăzut pentru a pune capăt condamnării lor. Dar nu se vor întoarce la hotel, acum când trenul și-a anunțat plecarea, nu vor ceda și nu se vor încuia continuând să aștepte. Münzenberg își ia nevasta de braț cu putere, înaltă și delicată alături de el, și o conduce spre scară, dă dispoziții să i se urce bagajul în

compartimentul său. Dacă e să fie arestați, s-o facă chiar acum. Dar nimeni nu se apropie, nimeni nu le taie calea pe culoarul trenului ce se pune lent în mișcare la ora prevăzută.

În fiecare stație, la fiecare oprire, privesc pe peron căutând soldații sau bărbații în civil ce vor urca să-i aresteze, care le vor cere pașapoartele și-i vor da jos din tren cu strigăte și gesturi violente, sau în liniște, înconjurându-i, conducându-i cu blândețe, ca să nu stârnească o alarmă inutilă printre pasageri.

A fost cea mai lungă călătorie cu trenul din viața noastră, îi povestește Babette Gross ziaristului american, cincizeci și trei de ani mai târziu. În lumina murdară a primilor zori, sosiră în stația de frontieră. Credeam că ne vor aștepta acolo, ca să-și prelungească la maximum hăituiala. Cu pas hotărât, în vreme ce călătorii stăteau la coadă pe peronul nins pentru controlul pașapoartelor, Willi Münzenberg se îndreptă spre postul de miliție cu cordonul paltonului bine strâns, gulerul ridicat ca să se apere de frig și borul pălăriei lăsat într-o parte peste fața lui de neamț rustic și rotofei.

Cele două pașapoarte îl așteptau într-un plic închis.

Sunt foarte dotat ca să intuiesc acest soi de neliniște, ca să-mi sară somnul, imaginându-mi că tu și eu călătorim în acest tren. Mă îngrozesc hârtiile, pașapoartele și certificatele ce se pot pierde, ușile pe care nu reușesc să le deschid, granițele, expresia impenetrabilă sau amenințătoare a unui polițist sau a cuiva ce poartă uniformă sau îmi arată că este o autoritate. Mă înfricoșează fragilitatea lucrurilor, a ordinii și a tihnei vieților noastre în permanentă suspensie, atârnând de un fir ce se poate rupe, realitatea cotidiană atât de sigură și cunoscută ce poate deveni dintr-odată un dezastruos cataclism.

În anii pe care-i mai are de trăit, Willi Münzenberg fuge și nu se dă învins, dobândește conștiința dimensiunii și a apropierii tot mai sigure a ororii, cu ochii lui de culoare

deschisă dilatați de luciditate și spaimă, și inteligența sa încă alimentată de o neîncetată voință. În 1938, este expulzat din Partidul Comunist German, acuzat că este spion și provocator în slujba Gestapoului, și nimeni nu-i ia apărarea. Mai are încă energia de a înființa alt ziar, de a denunța în paginile sale dubla amenințare a comunismului și a fascismului, și de a face un apel urgent la rezistența populară împotriva lor, la trezirea imediată din letargia idiotizată și lașă a democrațiilor care au abandonat Republica Spaniolă și au tolerat reînarmarea agresivă și brutala fanfaronadă a lui Hitler, care i-au dat Cehoslovacia, crezând că vor reuși să-l sature sau cel puțin să-l potolească pentru un timp. În ziarul său, Willi Münzenberg prezice că Hitler și Stalin vor semna un pact pentru a-și împărți stăpânirea Europei și că nu după mult timp Hitler se va ridica împotriva aliatului său și va invada Uniunea Sovietică, dar nimeni nu citește acest ziar, nimeni nu dă crezare acelor delirări ale unui om ce pare că a înnebunit, hotărât să confirme prin extravaganța comportamentului și a vorbelor sale cele mai grave bănuieli care începeau să circule împotriva lui, să se discrediteze și să se ruineze cu aceeași energie neînfrânată cu care în alte vremuri ridicase un imperiu economic și un labirint de organizații internaționale.

La fel de ciudat cum pare că a existat vreodată acest om este faptul că aproape nu rămân urme ale prezenței sale pe lume. Cine știe dacă mai trăiește cineva care l-a cunoscut și își aduce aminte de el. Babette Gross, care a trăit atâția ani după el, este și ea o umbră. Pe o bandă înregistrată de Stephen Koch răsună încă vocea ei ce vorbea engleza cu un accent demodat și delicios, iar în amintirea acelui bărbat rămâne strălucirea mândră a ochilor ei în adâncul gâvanelor ce sugerau deja forma unei tigve.

Dar există o parte finală a istoriei pe care această femeie n-o știa și pe care n-o poate povesti nimeni dacă nu cumva mai trăiește încă bărbatul care a legat o funie în jurul

gâtului vânjos al lui Willi Münzenberg şi l-a spânzurat apoi de creanga unui copac, în mijlocul desişului unei păduri din Franţa, în primăvara anului 1940. Nu există martori, niciodată nu s-a ştiut cine erau cei doi bărbaţi care se aflau cu Willi Münzenberg ultima dată când l-a văzut cineva, la o masă la intrarea într-o cârciumioară dintr-un sat francez, într-o seară călduţă de iunie, bând ceva şi stând de vorbă, într-o atitudine foarte naturală, ca şi cum n-ar fi existat războiul, ca şi cum n-ar fi avansat ca un torent, pe şoselele ce duc la Paris, tancurile germane.

Cei trei bărbaţi au plecat de la cârciumă şi nimeni nu-şi aminteşte să-i fi văzut, trei necunoscuţi fără nume în marea revărsare a războiului şi în ruşinea capitulării. Câteva luni mai târziu, în noiembrie, un vânător care se adânceşte în pădure în zorii zilei îşi urmează câinele ce adulmecă excitat cu botul foarte aproape de pământ şi găseşte un cadavru pe jumătate acoperit de frunzele toamnei, chircit într-o poziţie foarte ciudată, cu genunchii strânşi la piept şi craniul pe jumătate secţionat de o funie ce se adâncise în el în timpul procesului de descompunere. Cu ochii deschişi în întunericul insomniei, îmi imaginez o lumină blândă, între albăstriu şi cenuşiu, estompată de ceaţă, foşnetul frunzelor ce ating cizmele ude ale vânătorului, gâfâitul şi schelălăielile, nerăbdarea dureroasă, respiraţia sufocată a câinelui când îşi afundă botul în pământul moale şi afânat. Mă întreb ce urme au permis să i se atribuie acestui cadavru desfigurat şi anonim identitatea lui Willi Münzenberg, şi dacă stiloul pe care-l văzusem în fotografia din cartea lui Koestler mai era încă în buzunarul de sus al hainei sale.

Olympia

Cu câteva zile înainte de a pleca, trăiam deja bulversat, datorită fascinației călătoriei, atras de fluxul ei magnetic spre data și ora plecării, care se apropiau cu atâta încetineală. Încă nu pornisem la drum și plecam deja, atât de imperceptibil, încât nimeni n-ar fi putut să-și dea seama de absența mea din locuri și din lucruri, locurile unde trăiam și unde lucram și lucrurile ce erau prelungiri ale propriei mele persoane și semne și urme ale existenței mele, ale vieții mele statice de atunci, limitată la un singur oraș și în cadrul lui la câteva străzi, orașul unde sfârșisem prin a mă instala mai curând din întâmplare și străzile pe care le străbăteam la ore fixe între casă și serviciu, sau între casă și barurile unde îmi luam micul dejun în fiecare dimineață cu prietenul meu Juan, în jumătatea de oră exactă de libertate pe care mi-o acorda regulamentul de muncă și pe care o administrau ceasurile unde introduceam la plecare fișele noastre personale de parcă ar fi fost un sesam deschide-te.

Niciodată n-am trăit atât de obsedat de călătorii imposibile ca atunci, atât de înstrăinat de mine însumi, de tot ce era tangibil, real, sau de ce se afla în apropiere. Nu pentru că o bună parte din mine ar fi rămas întotdeauna ascunsă privirii tuturora; eu eram ceea ce se afla ascuns, eu existam în secretul meu și în triviala mea clandestinitate, iar restul, partea exterioară, carcasa, ceea ce vedeau ceilalți, nu mă interesa deloc, n-avea nimic de-a face cu mine. Un funcționar municipal de categorie foarte mică, subaltern, deși

aveam postul meu fix, căsătorit, cu un copil mic. Cu vanitate literară voiam să mă refugiez în starea mea de necunoscut, ascuns, dar adevărul este că exista în mine și o tendință spre conformism, cel puțin la fel de accentuată ca instinctul meu de răzvrătire, cu diferența că acest conformism era practic și real, în timp ce răzvrătirea ajungea doar să se arate uneori de față cu ceilalți sub forma unei confuze atitudini de dezgust, cu excepția conversațiilor mele din fiecare dimineață cu Juan, care ducea pe atunci o viață foarte asemănătoare cu a mea și lucra într-un birou ceva mai departe.

Mă duceam la serviciu, și deși nu aveam nicio legătură cu colegii mei îmi făcea plăcere să fiu considerat unul dintre ei. Câștigasem postul prin concurs, mă căsătorisem la biserică, și exact la nouă luni după nuntă se născuse fiul meu. Uneori, mă invada brusc remuşcarea că nu știusem sau nu avusesem curajul să trăiesc altfel, o dureroasă nostalgie după alte orașe și alte femei, orașe unde nu fusesem niciodată, femei pe care mi le aminteam ori mi le inventam, de care mă îndrăgostisem în zadar sau pe care îmi imaginam că le pierdusem pentru că îmi lipsise curajul. Mai ales de o femeie, de care încă îmi mai aminteam deși n-o mai văzusem de cinci ani și care locuia acum la Madrid, căsătorită și ea, cu unul sau doi copii, nu eram sigur, pentru că primeam vești indirecte despre ea doar din când în când și încă mă înfioram când cineva îi rostea numele.

Existau două lumi, una vizibilă și reală, și alta invizibilă și a mea, iar eu mă adaptam cuminte la normele celei dintâi ca să fiu lăsat să mă refugiez fără prea mult deranj în cea de-a doua. Din când în când, după atâția ani, visez acele vremuri de la birou, și senzația care mă încearcă nu este de apăsare, ci de liniște și melancolie. Visez că revin la serviciu după o absență foarte îndelungată, și că o fac fără stres, fără să fi rămas în acea parte a subconștientului ce alimentează visele nicio urmă din amărăciunile și lipsurile de atunci.

Acum, la capătul atâtor ani, îmi dau seama că aparența mea docilă nu era doar o mască, identitatea falsă a unui

spion, ci şi o parte importantă şi autentică din mine însumi: aspectul timid şi supus care întotdeauna a făcut parte din caracterul meu, satisfacţia de a fi o prezenţă respectabilă pentru ceilalţi, fiu şi student şi apoi funcţionar şi soţ şi tată model. În visele mele în care mă întorc la biroul municipal de unde plecasem de atâta vreme, colegii mă primesc cu multă afecţiune şi nu se miră că m-am întors şi nici nu mă întreabă de ce am lipsit atât de mult. Timp de mulţi ani mi-a plăcut să-mi amintesc, fabulând, de răzvrătirile furtunoase ale adolescenţei mele, dar acum nu cred că mai face parte din caracterul meu decât dorinţa de conformitate ce m-a călăuzit cu atâta forţă până la sfârşitul copilăriei mele, şi care, fără îndoială, a avut din nou influenţă asupra vieţii mele de adult când am acceptat să mă căsătoresc şi nu am refuzat să îndeplinesc un anumit număr de obligaţii sau umiliri colaterale ce, în fond, provocau în mine o surdă ostilitate: nunta la biserică, simulacrul împărtăşaniei, banchetul familial, tot ceea ce era rânduit dintotdeauna şi eu îndeplineam punct cu punct fără să mă opun. Ştiam că greşesc, dar nu mă costa nimic să mă las dus de val, şi erau momente când mă înşelam pe mine însumi cu oarece succes, la fel cum o înşelam sau o escrocam pe femeia cu care mă căsătoream fără să fiu convins cu adevărat şi pe rudele celor două familii ce se felicitau că în sfârşit se terminase o logodnă atât de îndoielnică, schimbătoare şi lungă. Niciodată nu m-am gândit la iresponsabilitatea acestei tăceri, la amărăciunea şi la doza de minciună pe care le semănam în afara propriului meu eu, în afara ambianţei secrete a fantasmagoriilor mele, în viaţa reală a fiinţei ce se afla alături de mine.

De copil îmi ascultam cu plăcere părinţii şi profesorii şi faptul că aveam note excelente şi eram considerat un elev exemplar mă umplea de mândrie. Eram invidia mamelor şi a prietenilor mei, şi dacă vreun profesor îşi arăta printr-un gest preferinţa pentru mine, pur şi simplu mă simţeam copleşit de satisfacţie. Nu mă prefăceam, cum m-am

prefăcut după aceea, nu mă străduiam să obţin note bune datorită unei vocaţii de a scăpa de viaţa limitată şi de munca la câmp ce-mi erau sortite din cauza originii mele. Studiam pentru că aşa trebuia să fac şi pentru că îndeplinirea acestei obligaţii îmi făcea plăcere la fel ca şi îndeplinirea preceptelor religioase. Până la cincisprezece ani, mă duceam în mod conştiincios la slujbele religioase şi mă spovedeam şi mă împărtăşeam fără să simt vreodată că respect un ritual străin mie, şi o vreme am cochetat chiar cu ideea de a mă face preot.

Deşi mă consideram foarte rebel, adevărul este că de-a lungul vieţii mele am avut foarte puţine izbucniri de autentică răzvrătire, de momente când am luat decizii fundamentale, şi de curaj, şi multe dintre ele au fost atât de stângace, atât de nechibzuite prin îndrăzneala lor, că nu mi-au lăsat decât o amintire de umilinţă şi eşec. Am renunţat la tot o singură dată, la douăzeci şi doi de ani, la logodnica mea, la viaţa mea respectabilă, la preţuirea părinţilor mei şi a părinţilor ei, care mă acceptaseră ca pe un fiu exemplar. M-am îndrăgostit de acea femeie şi când a plecat la Madrid n-am putut să-i suport lipsa şi nici să revin la normalitatea unei legături cu logodnica mea. Am lăsat totul, logodnica şi examenele, şi la sfârşitul cursului, într-o noapte, m-am urcat în expres şi la prima oră a dimineţii m-am prezentat la supermarketul ce aparţinea familiei iubitei mele, pentru că nici măcar nu-i ştiam adresa din Madrid. După felul în care m-a privit mi-am dat seama, în ciuda tulburării mele, că tot ceea ce a fost între noi pentru ea se sfârşise sau pur şi simplu n-avusese prea mare importanţă, nici nu ajunsese să existe cu adevărat. M-am întors cu expresul în aceeaşi noapte, cu o neplăcută senzaţie de ridicol şi batjocură. M-am împăcat cu logodnica mea şi în clipa când m-a strâns în braţe plângând şi spunându-mi că tot timpul a fost sigură că o să mă întorc la ea, mi-a trecut prin minte, într-un moment de sordidă luciditate, că făceam o greşeală, dar n-am reacţionat în niciun fel, m-am lăsat

doar dus, făcând tot ce se aştepta de la mine sau tot ce mi se cerea să fac.

Multă vreme, pe când lucram la acel birou, în oraşul de provincie unde mă stabilisem, îmi aminteam de o frază a lui William Blake, pe care o citisem nu mai ştiu unde, şi pe care, fără îndoială, acum nu o citez exact: „Cine doreşte ceva şi nu face nimic provoacă o catastrofă." Eu eram un cumul de dorinţe fără fapte, de închipuiri la fel de ireale ca acelea ce mă însoţeau în dulcea singurătăte a copilăriei. Tot timpul vrând să plec, fără astâmpăr şi veşnic nemulţumit, şi dintr-odată mă trezisem instalat, paralizat, stabilit, la douăzeci şi şapte de ani, plătind rate la apartament, trăind într-o rutină sedimentată de măriri de salariu la fiecare trei ani, mergând de acasă la birou şi de la birou acasă, imaginându-mi călătorii, visând cu ochii deschişi aproape fără să văd realitatea, evadând în cărţi, înconjurat de figurile estompate ale familiei şi ale colegilor de serviciu, petrecând cu prietenul meu Juan în fiecare dimineaţă, de la nouă şi jumătate la zece, jumătatea de oră a micului dejun, calmul exterior şi răzvrătirea secretă, fidelitatea conjugală şi fantezii sexuale şi livreşti cu femei necunoscute pe care le întâlneam pe stradă, vânzătoare la magazinele de confecţii, manechinele din revistele în culori sau eroinele strălucitoare şi imposibil de atins din filmele alb-negru.

Asta visam în van prietenul meu şi cu mine, femei şi călătorii, locuri unde probabil nu vom ajunge niciodată şi femei ce nu se vor culca niciodată cu noi şi care nici măcar nu ne priveau sau nici nu ne observau când le întâlneam pe străzile din apropierea biroului meu, străduţele comerciale din centru, cafenelele unde intram ca să ne luăm micul dejun, în fiecare dimineaţă la aceeaşi oră, la nouă şi jumătate, zece fără douăzeci şi cinci, cu ziarul sub braţ cumpărat în fiecare dimineaţă la acelaşi chioşc, cafeaua cu lapte şi jumătate de felie de pâine prăjită şi paharul cu apă gazoasă pe care chelnerul ni-l aducea fără să-l cerem,

transformați în prezențe și obiceiuri ale rutinei matinale ale altor persoane, figuri ce se învârtesc în cerc la fel ca marionetele mecanice ce se perindă una după alta când bate ceasul în pieţele germane.

Treceam în fiecare dimineață pe lângă vitrina unei agenții de voiaj unde era un mare afiș cu New York. Ne plăcea agenția aia pentru afișele cu locuri îndepărtate și pentru că acolo lucra o femeie foarte frumoasă, pe care niciodată n-am văzut-o pe stradă și în niciun alt loc decât la biroul ei. Era blondă, slabă, cu un profil extraordinar, pe care noi îl vedeam în fiecare dimineață prin vitrină: vorbea la telefon sau scria la mașină, cu spatele drept, aproape întotdeauna cu un pulover pe gât ce-i ajungea până sub bărbie, un profil drept și în același timp puțin înclinat în față, ca al statuii de lemn a lui Nefertiti, pe care am văzut-o mulți ani mai târziu, când călătoream deja, în muzeul egiptean din Berlin. Avea fața slabă, gura mare, ochii mari și migdalați, nasul un pic exagerat, la fel ca anumite admirabile nasuri italiene. Vorbea la telefon gesticulând cu mâna zveltă în care ținea un creion, aplecându-și capul într-o parte ca să susțină receptorul, în timp ce răsfoia paginile unei agende sau ale vreunui registru, și noi o priveam cu aviditatea noastră ascunsă, oprindu-ne doar un minut în fața vitrinei, de teamă ca prezența noastră să nu-i atragă atenția. O vedeam din două părți, deoarece în fața ei, în agenție, era o oglindă mare pe perete. În fiecare dimineață ne plăcea să observăm vreo schimbare în frumusețea ei, dacă avea părul lăsat pe spate sau dacă și-l strânsese într-o coadă de cal care-i scotea în evidență puritatea profilului, sau într-un coc ce lăsa să se vadă linia splendidă a gâtului și ceafa. Aparținea, în spatele vitrinei de sticlă, în fața oglinzii în care se multiplicau plantele ce înfrumusețau biroul său și afișele cu orașe străine și peisaje cu plaje sau deșerturi, în același timp vieții cotidiene a orașului și exotismului locurilor de care o lega munca sa, și o parte din vraja ce o aveau pentru noi numele altor țări și orașe și

marea fotografie în culori a New Yorkului ce se afla în vitrină o aureola şi pe ea, care poate era la fel de sedentară ca noi, dar vorbind la telefon şi stabilind orare şi rezervări la hoteluri, notând totul în agenda sa, ni se părea dotată cu un dinamism exotic ce era reversul încetinelii noastre de funcţionari şi că fără să se mişte de la biroul ei din agenţie căpătase tonul auriu al plajelor de pe ţărmul Oceanului Indian şi dezinvoltura celor mai frumoase femei de pe Via Veneto, Portobello Road, de pe calle Corrientes, de pe Fith Avenue. Ne închipuiam cum într-o dimineaţă am putea intra în agenţie şi i-am cere în modul cel mai natural un pliant, o informaţie despre hoteluri sau rezervări de zboruri. Dar nu intram niciodată, bineînţeles, şi niciodată n-am văzut-o pe ea intrând sau ieşind din agenţie şi n-am întâlnit-o pe străzile pe care le frecventam în fiecare zi. Rămânea înăuntrul agenţiei de voiaj, în spatele vitrinei şi în cristalul oglinzii, aşa cum rămânea Ingrid Bergman sau Marilyn Monroe sau Rita Hayworth în alb-negrul filmelor, la fel de neschimbată şi străină ca şi ele, şi noi o priveam câteva clipe în fiecare dimineaţă şi apoi ne continuam scurta noastră plimbare de o jumătate de oră, la chioşcul cu ziare, la cafeaua cu lapte şi jumătatea de felie de pâine prăjită la cafeneaua Suizo sau la Regina, poate o oprire la poştă, unde Juan punea o scrisoare, şi imediat înapoi la birou, înainte ca ceasul digital unde trebuia să introducem fişa noastră să arate cel mult zece şi cinci.

Găseam, de asemenea, un soi de delectare în această repetare zilnică, în familiaritatea constantă a colţurilor şi a pieţelor, în strălucirea soarelui pe Bibrrambla şi în umbra străduţelor ce duceau spre ea şi în chipurile ce se repetau, prezenţe sincronizate, aceeaşi fată cu ochelari negri ce venea în fiecare dimineaţă la aceeaşi oră să deschidă grilajul unui magazin cu manechine şi oglinzi, funcţionarele şi vânzătoarele, femeia de la agenţia de voiaj Olimpia, căreia-i spuneam Olympia, cu y de la Olympia de Manet, vânzătorii

de loterie, până și cerșetorii și vagabonzii se repetau, se încadrau într-o rutină profesională asemănătoare cu a mea, fiecare cu viața sa, cu romanul său secret și trivial, figuranți ai altui roman pe care eu îl trăiam sau pe care îl inventam pentru mine însumi, nu romanul faptelor mele, ci al lucrurilor ce nu mi se întâmplau, al voiajurilor pe care nu ajungeam să le fac și al ambițiilor pe care prietenul meu și cu mine le amânam pentru un viitor în care niciunul dintre noi nu credea prea mult, dar care era o scuză acceptabilă pentru lipsa de curaj din prezent.

Prietenia era de asemenea o repetare și un obicei: să te întâlnești în fiecare dimineață în același loc, să mergi agale spre cafenea, cu mâinile în buzunar și ziarul sub braț, conversând fără nicio obligație de a spune ceva nou, nici de a face o confidență deosebită. Eram consumați, amândoi în aceeași măsură, copleșiți de urmările unei identice docilități și trândăvii, amândoi dorind lucruri care se aflau dincolo de posibilitățile noastre, existențe de care nu vom avea parte niciodată sau pe care le-am lăsat să ni se scurgă printre degete, care s-au ratat din cauza timidității sau lașității noastre, a lipsei unui imbold. Parte din prietenia noastră o constituia în mod sigur această existență bolnavă și tristă, și nu ne era greu să împărtășim sentimentul unei confortabile capitulări și sarcasmul forțat cu care privea fiecare dintre noi mediocritatea emoțională a vieții sale și deteriorarea lentă a ambițiilor sale. Pentru fiecare dintre noi celălalt era oglinda propriei sale insatisfacții. Ne unea mai mult ceea ce nu eram decât ceea ce eram, ceea ce niciunul dintre noi nu îndrăznea să fie. Ne îndeplineam cu identică corectitudine obligațiile noastre externe, datoriile noastre de funcționari, soți și tați, și doar din când în când renunțam la tonul de sarcasm neutru al conversațiilor noastre și ne permiteam impudicitatea unei plângeri, recunoașterea unei nefericiri obstinate și rutinare, despuiate de melodramatism, dar și de orice speranță de însănătoșire care să fie altceva decât perfecționarea unei abdicări. În multe dimineți, în timpul

plimbării de la micul dejun, Juan se ducea să arunce o scrisoare într-o cutie din holul Poştei centrale de pe strada Ganivet. Ca mai toate persoanele ce acordă mai multă atenţie propriei lor melancolii eu, pe atunci, nu eram un bun observator. Bănuiam vag că scrisorile acelea erau de la birou, până când într-o zi am văzut că aveau timbre pentru străinătate. Juan nu făcea niciun gest ca să le ascundă, dar era ceva în comportarea lui care mă oprea să-l întreb ce-i cu ele. O dată, în timp ce ne luam micul dejun, s-a dus la closet, lăsându-şi ziarul pe tejgheaua de la Suizo. L-am desfăcut şi dinăuntru au alunecat două scrisori. Una dintre ele venea din New York pe numele lui, dar adresa de pe plic era cea de la serviciu, nu cea de acasă. Cealaltă o scrisese Juan, şi destinatara era aceeaşi femeie ce-i scria din New York. În câteva secunde am pus la loc scrisorile în ziarul împăturit, şi când s-a întors Juan, nu l-am întrebat nimic, dar gândeam, cu o anumită dezolare, că în viaţa prietenului meu, pe care eu îl credeam transparent pentru mine, exista o parte ascunsă pe care el prefera să nu mi-o dezvăluie.

La ieşirea din străduţa unde pe atunci se afla Clubul Taurin, ne întâlneam în câte o dimineaţă cu colegul nostru Gregorio Puga, care era dirijor adjunct temporar al fanfarei, după ce pierduse un post mai important la fanfara din alt oraş, şi care la ora aceea aşa de matinală era un pic beat, mirosind a alcool acru şi a nicotină, în ciuda boabelor de cafea prăjite pe care le mesteca în credinţa că n-o să-i mai miroasă răsuflarea. Gregorio a fost primul prieten pe care l-am avut când am început să lucrez, poate pentru că toţi îl ocoleau şi el trebuia să se alăture noilor angajaţi în căutarea unei companii pentru micul dejun sau ca să bea o bere sau un vin prin cârciumile ascunse din acel cartier central. Se povestea despre Gregorio că ar fi putut fi eminent în compoziţie şi dirijat dacă n-ar fi fost băutura. El avea o versiune diferită, pe care o spunea cu monotonia

plângăreață a beţivului: nu se ratase pentru că bea, bea pentru că unii şi alţii l-au împins spre ratare, l-au făcut să abandoneze o carieră foarte promiţătoare, începută sub cele mai bune auspicii la Viena, şi totul pentru ce, pentru un biet stat de plată şi siguranţa meschină pe care ţi-o dă un post fix. Îşi punea coatele pe tejghea, cu paharul într-o mână, cu ţigara în cealaltă, ţinută între vârfurile îngălbenite ale degetelor arătător şi mijlociu, degete fleşcăite şi moi de funcţionar îmbătrânit, cu toate că nu cred să fi avut pe atunci mai mult de patruzeci şi cinci de ani: te ademenesc cu statul de plată, te obişnuieşti cu aceşti bani puţini dar siguri, şi nu mai ai puterea să continui să studiezi, cu atât mai puţin dacă nevasta îţi pune în spate imediat nişte copii şi asta în timp ce-ţi repetă mereu că eşti un om inutil, că să vedem dacă te laşi de prostii şi de vise şi faci ceva ca să te promoveze la serviciu sau îţi cauţi de lucru după-amiezele. La început nu vrei, clar că nu, după-amiezele tale sunt sacre, trebuie să compui în continuare, să repeţi cu muzicanţii până scoţi de la ei tot ce ştiu, şi nu vrei să dirijezi o fanfară municipală ci o orchestră, ăsta era de fapt visul vieţii mele, dar nu mai ai chef şi apoi este adevărat că ai nevoie de bani, aşa că accepţi să dai ore particulare, sau te angajezi la o şcoală şi, înainte de-a lua salariul la sfârşitul lunii, banii sunt cheltuiţi sau planificaţi deja, ba haine pentru copii, ba cărţi şi uniforme pentru şcoală, pentru că trebuie să-i dăm la o şcoală a popilor. Ieşi de la serviciu la prânz fără chef să te întorci acasă şi rămâi să bei câteva pahare de vin, ciuguleşti ceva şi te duci la treabă după-amiaza, şi apoi, după ce termini, păi ca de obicei, Gregorio, hai să bem ceva, şi la început spui că nu, dar apoi că bine, că doar o bere, nimic mai mult, că nevasta o să fie supărată că nu m-a văzut la faţă la ora mesei, bei două beri şi apoi ceri un pahar de vin de despărţire sau ca să faci faţă scandalului ce te aşteaptă acasă, şi între una şi alta uiţi de ceas şi când ieşi în Plaza del Carmen bate de ora unsprezece, ce chestie, cumpăr ţigări şi mă duc direct

acasă, dar n-ai monede ca să pui în aparat şi ţi-e lene să ceri să-ţi schimbe o bancnotă, aşa că ceri un păhărel de vin, şi poate atunci întâlneşti un prieten ce stă singur la tejghea, şi te invită la încă un rând, sau te invită chiar chelnerul, căci de-o viaţă întreagă te vede intrând şi ieşind, şi-ţi aduce cafeaua sau cafeaua cu coniac dimineaţa la prima oră şi halbele la aperitiv şi cafelele şi paharele după ce mănânci, cu toate că, în realitate, tu nu mănânci, cu orice ciuguleşti ţi se umple stomacul.

Îmi amintesc cu duioşie şi tristeţe de Gregorio, maestrul Puga, pe care de câţiva ani nu l-am mai văzut, şi mă întreb dacă o continua să mai facă rondul barurilor pentru funcţionari din centru, dacă mai trăieşte încă şi continuă să-şi hrănească visul unei premiere simfonice, cu coatele pe tejghea, cu costumul său decent şi mai degrabă şifonat şi murdar, cu ţigara între degetele de culoarea nicotinei, cu paharul de vin ţinut uşor în cealaltă mână, poate cu un bob de cafea pe care-l plimbă dintr-o parte într-alta în gura din care-i lipsesc câţiva dinţi. Îmi amintesc dimineţile când prietenul meu Juan şi cu mine îl întâlneam la un colţ şi nu aveam timp să-l evităm şi trebuia să suportăm monotonia plângăreaţă a destăinuirilor sale de beţiv şi insistenţa invitaţiilor sale de a bea ceva, de a da pe gât repede un pahar de coniac sau de lichior de anason în puţinele minute ce ne mai rămâneau până să se termine jumătatea de oră pentru micul dejun. Mai naiv, în prima zi de muncă la birou, am acceptat să beau o bere cu el la ieşire şi nu m-a lăsat până la unsprezece noaptea, şi m-am îmbătat aşa de tare, că în dimineaţa următoare nu mi-am mai amintit nimic din ceea ce-am vorbit de-a lungul atâtor ore, baruri şi ţigări şi pahare de bere şi de vin. Doar un singur lucru îmi aminteam, şi nu l-am uitat pentru că din ziua aceea Gregorio mi l-a repetat de multe ori, luându-mă de braţ ca să fie cât mai aproape de mine, învăluindu-mă în răsuflarea sa de vin acru şi tutun negru în timp ce mă privea cu ochii săi înroşiţi şi îmi spunea:

— Nu te mulțumi cu orice, nu face ca mine, pleacă de-aici cât mai repede, să nu sfârșești ca mine, nu te conforma, nu te lăsa cumpărat.

— N-am de gând să rămân aici mult timp. Am să plec când o se ivească ceva mai bun.

— Asta este capcana, să aștepți să apară ceva mai bun. asta mi s-a întâmplat mie. Nu poți să aștepți, trebuie să pleci, chiar dacă nu ai nimic altceva, trebuie să fii gata pentru orice, s-o duci greu dacă e nevoie, pentru că dacă accepți puțin ai să accepți totul, ai să înghiți totul. Nu ai nevastă, nu ai copii, nu ai datorii, nici ipotecă, așa că acum sau niciodată.

Pe măsură ce trecea timpul, am început să-l evit pe Gregorio, cum îl evita toată lumea, pentru că era insuportabil și bețiv și nu puteai să scapi de el, și chiar dacă-ți era drag nu-i puteai suporta mirosul gurii, nici plictisitoarele istorii de fiecare dată mai dezlânate, a văicărelilor sale amănunțite despre intrigile și șicanele a căror victimă era la birou, la fanfară, unde altul cu mai puține merite, însă cu mai multe pile politice, fusese numit dirijor titular. Dar îl mai evitam și pentru că îmi era rușine că putea vedea în mine împlinirea prezicerilor sale: treceau anii și eu continuam să aștept să mi se ivească ceva mai bun, continuând să mă duc în fiecare dimineață la opt fix la serviciu, dar acum aveam deja obligații, acum eram însurat și aveam un băiat și plăteam în fiecare lună rate la mașină și la apartament, și cu toate că soția mea câștiga mai mult decât mine, nu întotdeauna ajungeam la sfârșitul lunii fără să strângem cureaua, și începusem să iau în considerație posibilitatea de a-mi căuta vreo slujbă de după-amiază, și fără să-mi mărturisesc renunțam la planurile ce mi se păreau atât de urgente și importante când m-am angajat la serviciu: în primul rând, să mă pregătesc pentru munca pe care mi-ar fi plăcut s-o fac, cea de profesor universitar sau cercetător în vreo ramură a istoriei artelor, sau chiar de profesor de geografie sau istorie într-un liceu. Dar nu aveam timp și nici

voință, și după-amiezele libere treceau fără să-mi dau seama, și oricum abia dacă se scoteau la concurs câteva posturi de profesor de istorie în fiecare an pentru zeci de mii de absolvenți universitari, dintre care mulți, colegi de-ai mei de studii, disperați după ani de șomaj, invidiau chiar și un post atât de puțin tentant ca al meu. Mă întâlneam pe hol cu prietenul meu Gregorio, fiecare cu câte un dosar sub braț, îl întâlneam la câte un colț pe străduțele unde se aflau cârciumile la care se duceau în cursul dimineții funcționarii pentru o cafea în fugă și pe ascuns, și repulsia pe care mi-o provocau halena și aspectul său neîngrijit de alcoolic nefericit era mai puternică decât recunoștința ce-ar fi trebuit s-o simt pentru prietenia sa generoasă și, dacă puteam, mă uitam în altă parte sau dispăream prin vreo ușă laterală ca să nu-i văd ochii înroșiți și să nu-i miros respirația acră, dar mai ales ca să nu mai aud încă o dată ceea ce știam că o să-mi spună:

— Ce faci de n-ai plecat încă de-aici, câți ani o să mai suporți.

Plecam uneori, dar numai câteva zile, eram trimis la Madrid să rezolv probleme la ministere sau să comand materiale pe care trebuia să le inspectez, și deși călătoriile erau foarte scurte, diurna mică și poziția mea de subaltern mă obligau să stau în hoteluri sărăcăcioase și să mănânc la restaurante modeste, apropierea plecării avea asupra mea efectul unui stimulent puternic, mă atrăgea ca un magnet spre un timp viitor readucându-mi intactă fericirea din copilărie a așteptării unei călătorii, impulsul de a pleca pe care-l pierdusem aproape complet în ultimii ani sau rămăsese redus la o vagă dispoziție imaginară, fără nicio influență asupra realității.

Eram plecat deja cu mult timp înainte de-a fi plecat trenul, expresul de noapte cu vagoanele lui de dormit albastre ce aveau un aer de Orient Expres când ajungeam pe peron cu geamantanul, puțin înainte de unsprezece

noaptea, cu imensa ușurare de a fi singur, de a mă fi rupt provizoriu de succesiva apăsare a serviciului și a casei, a orarelor, a locurilor, a spaimelor și a nopților nedormite din cauza fiului meu, încă foarte mic. Primele momente ale acestei călătorii atât de scurte pe care urma să o fac păreau să conțină toate senzațiile și febra unei călătorii adevărate, ale oricărei călătorii despre care citeam în cărți și pe care le vedeam în filme sau le inventam pentru mine însumi privind hărți și ghiduri cu fotografii în culori. În mijlocul vieții mele atât de pașnice, atât de atenuată în toate privințele, călătoria îmi conferea o plenitudine fizică aproape insuportabilă, o senzație de libertate și de imponderabilitate de parcă atunci când plecam spre gară m-aș fi desprins de obligațiile și obișnuințele ce gravitau în jurul meu și, când trânteam ușa taxiului ce urma să mă ducă la gară, aș fi pus punct dintr-odată întregii mele identități reale.

Plecam și nu eram eu, mă desfătam cu beția nu de a mă preface altul ci literalmente de a nu fi nimeni. Mă dizolvam în clipele pe care le trăiam, în bucuria de a mă lăsa dus de locomotivă și de a privi pe fereastra compartimentului meu luminile de pe șosele și din orașe, ferestre luminate unde locuiau oameni sedentari, care la acea oră se uitau la televizor sau se culcau în dormitoare încălzite nesănătos, sub sufocanta plapumă conjugală, *conjugala poșircă* de care vorbește Cernuda, pe care îl citeam mult pe atunci, discipol și ucenic al său în amarul distanței inviolabile dintre realitate și dorință.

Erau atât de rare călătoriile, încât monotonia administrativă a sarcinilor pe care le aveam de îndeplinit în timpul lor nu reușea să șteargă, mai ales la plecare, o senzație intensă și copilărească de aventură. Dar dacă voiajam atât de puțin nu era doar pentru că aveam puține ocazii s-o fac. Uneori evitam o călătorie ca să nu o supăr pe soția mea, căreia nu-i plăcea să lipsesc de acasă, copleșită de munca ei și de îngrijirea copilului, și care nu voia să înțeleagă întotdeauna că acele șederi la Madrid nu erau niște

capricioase escapade ci sarcini ce ţineau de situaţia mea de funcţionar a cărui activitate corectă putea fi neîndoielnic un merit în vederea unei promovări de care aveam atât de multă nevoie, deşi cu perspective foarte îndepărtate.

Când mă hotăram să accept o călătorie pentru că aveam chef sau pentru că ştiam că un refuz mi-ar dăuna la birou, nu îndrăzneam să-i spun nevesti-mii, şi amânam mereu pentru ziua următoare neplăcerea de a i-o spune, aşa încât, până la urmă mă vedeam obligat s-o anunţ în mod inevitabil pe neaşteptate, când nu mai aveam altă soluţie, sau mai rău încă, ea afla că urma să plec înainte de a-i spune, din cauza vreunui telefon de la serviciu sau de la agenţia de voiaj ce se ocupa de biletele mele. Fără să-i fi fost cu adevărat infidel, starea mea naturală era vinovăţia, şi secretul inofensiv al unei călătorii de serviciu apăsa asupra mea ca remuşcările unui adulter. Urzeala de reproşuri şi resentimente în care mă vedeam prins o ţesusem chiar eu, cu felul meu tăcut de a fi şi încâlcita laşitate a amânărilor mele. Plecam cu mult timp înainte de a pleca, dar până în ultimul minut nu eram sigur că o să plec, pentru că supărarea soţiei mele mă putea determina să renunţ la călătorie, sau pentru că vreun necaz putea să se ivească în ultimele ceasuri, copilul să facă temperatură mare, sau ea să se simtă brusc foarte rău, cu o criză de lumbago sau o menstruaţie complicată, dureri de care se părea că eram atât de vinovat, de parcă eu i-aş fi răsucit un cuţit în rană, şi care se agravau datorită absenţei mele, aproape a dezertării mele.

În cele din urmă plecam, dar încă nu credeam că plec cu adevărat, şi viteza taxiului ce mă ducea la gară era un impuls irezistibil de fericire zădărnicită de panica de a pierde trenul din cauza unui ambuteiaj sau pentru că întârziasem prea mult până să ies din casă, să mă desprind de familie şi de viaţa mea, de căldura conjugală şi sufocantă a apartamentului meu, de magnetismul contrarietăţii şi abandonării pe care-l iradia nevastă-mea, când ţinea în braţe copilul ce plângea şi mai tare văzând că plec, ea cu

chipul palid şi ochii trişti în pragul uşii în timp ce venea ascensorul.

Într-o dimineaţă de iarnă, într-una dintre aceste călătorii la Madrid, am terminat foarte repede nişte treburi la Ministerul Culturii şi m-am trezit că nu mai am nimic de făcut toată ziua. Trenul meu de întoarcere nu pleca până la unsprezece noaptea. La Madrid, mă cuprindea îndată o senzaţie de dezamăgire, neajutorarea celui ce se află singur într-un oraş foarte mare unde nu cunoaşte pe nimeni şi unde era nesiguranţă şi pericol ca atunci când traversezi unul dintre acele bulevarde foarte largi şi stopul se face întotdeauna roşu înainte de a ajunge în partea cealaltă, sau ca atunci când ieşi noaptea de la un cinematograf şi te trezeşti într-un labirint de străzi întunecoase unde nu e improbabil să te atace cineva cu un cuţit, unul dintre acei drogaţi palizi care pe atunci stăteau la colţul străzii Hortaleza cu Gran Vía. Mă intoxica singurătatea, eram abătut nu pentru că nu cunoşteam pe nimeni, ci pentru că eram un nimeni, un timid funcţionar provincial care numai după trei zile de când plecase de-acasă fugind în căutare de peisaje mai ample şi o atmosferă mai puţin viciată, se retrăgea în cochilia sa ca un melc şi umbla rătăcind prin oraş, ducând cu sine insidioasa depresie ca pe o febră ce-l dobora, ce-l făcea să dorească în mod nemărturisit adăpostul casei sale şi a străzilor cunoscute şi înguste unde-şi petrecea viaţa.

Îmi vine în gând acum o amintire de care nu ţinusem seama, un episod dintr-o călătorie pe care nu o pot situa în timp, dar cu siguranţă e din acea epocă: plimbându-mă fără ţintă, am ajuns la Parcul Retiro, într-o dimineaţă cu ceaţă foarte deasă, când am traversat străzi ce nu păreau a fi din Madrid, nici din Spania, străzi cu clădiri nobile şi copaci impunători, cu asfaltul strălucind din cauza burniţei, cu trotuarele îngălbenite de frunzele proaspăt căzute, frunze late de platani şi de castani de India, cu toate că nu cred că

în vremea aceea mă interesau cu adevărat copacii şi nici numele lor. Muzeul Prado, Grădina Botanică, Cuesta de Moyano. Pe vârful unei coline împădurite se află o clădire ce pare un templu grecesc şi care este Observatorul. Când scriu, retrăiesc paşii de atunci, se deschide totul în faţa mea cum se deschideau în acea dimineaţă formele copacilor şi ale caselor când mă apropiam de ele prin ceaţă, figurile nemişcate ale statuilor ameninţătoare sau senine, statuia lui Pío Baroja sau a lui Cajal sau Galdós, singuri printre aleile străjuite de copaci ale parcului pustiu, rătăciţi melancolic într-o pompoasă uitare de bronzuri şi marmuri.

Se iveşte în memorie uimitoarea clădire de sticlă de pe celălalt mal al lacului, cu coloane şi filigrane de fier forjat vopsite în alb, alb estompat în cenuşiul translucid al luminii matinale acoperite de ceaţă, în verdele nemişcat şi întunecos al apei. Mi-am amintit că citisem în ziar că la Palatul de Cristal din Retiro era o expoziţie despre exilaţii republicani spanioli în Mexic. Totul revine, după atâţia ani în care nu mi-am amintit ziua aceea oarecare a unei călătorii fără importanţă la Madrid, plimbarea aceea întâmplătoare ce mă purtase la Retiro şi mă făcuse să dau, printre copaci şi ceaţă, peste Palatul de Cristal asemeni uneia dintre acele case fermecate ce apar în faţa călătorului rătăcit în codrii din basme.

Îmi amintesc obiecte, fragmente: vitrine cu tăieturi din ziare şi cartele de alimente, ecrane de televizor pe care se vedeau vechi filme cu soldaţi îmbrăcaţi în zdrenţe fugind pe drumurile spre Franţa, îngrămădiţi în gările de frontieră Port-Bou şi Cerbère, după căderea Cataloniei. Mi-aduc aminte de o tablă şi de o bancă de la prima şcoală pentru copiii spanioli din Mexic, şi de un şorţ şcolăresc bleumarin, cu guler de celuloid alb, care mi-a produs o neaşteptată tulburare, la fel ca foile din caietele de caligrafie scrise cu creionul de copii cu patruzeci de ani în urmă, şi de penarele cu creioane colorate identice cu cele pe care le avusesem şi eu la şcoală. Şi şorţul semăna mult cu al meu, şi hărţile

Spaniei pe pânză ceruită în culori şi împărţită în pătrate erau ca acelea pe care le văzusem eu când intrasem prima dată în clasă, doar că pe acestea steagul ce se vedea era tricolor, roşu galben şi violet*. Era acolo şi o fotografie mare reprezentând o mulţime de oameni încercând să urce pe un vapor cu aburi, într-un port francez. O femeie de vreo cincizeci de ani care stătea lângă mine se uita la ea, spunând ceva în şoaptă cu accent mexican, deşi nu era nimeni cu ea. Respira adânc; m-am uitat la ea şi plângea.

— Eu eram pe vaporul ăsta, domnule, mi-a spus, cu glasul întretăiat de plâns, o doamnă mexicană cu ochelari mari şi părul tapat şi vopsit, unica persoană în afară de mine ce se afla în dimineaţa aceea la expoziţie, în clădirea de sticlă înconjurată de ceaţă ca o plapumă de tăcere. Eu sunt una dintre figurile astea pe care le vedeţi în fotografie. Aveam opt ani şi muream de frică la gândul că aş putea să mă desprind de mâna tatălui meu.

Revin acum, pe urmele altor paşi, la amintirea pe care voiam s-o relatez când mi-a venit în minte plimbarea prin Retiro în dimineaţa ceţoasă, forma fără greutate a Palatului de Cristal, violetul frumos şi melancolic al steagurilor republicane pe rafturile unei expoziţii, însemnele unei ţări pe care o pierdusem înainte de a mă naşte. Într-o dimineaţă, am ieşit de la Ministerul Culturii în Plaza del Rey şi am început să mă plimb fără niciun scop, descurajat în prealabil că nu voi avea nimic de făcut timp de atâtea ore, că nu voi sta de vorbă cu nimeni, că mă va contamina puţin câte puţin irealitatea singurătăţii într-un oraş mare şi străin, transformându-mă într-o fantomă ce mă va privi uneori, din geamul unei vitrine, ca pe un necunoscut. Mă uit la ceas şi calculez că la ora asta prietenul meu Juan îşi termina probabil micul dejun, citind ziarul la tejgheaua cafenelei

* Culorile drapelului republican în perioada celei de-a Doua Republici Spaniole (1931–1939).

Suizo, sau poate că traversase deja strada spre clădirea poştei, ca să pună la cutie una dintre acele scrisori pe care încerca să nu mi le arate. În loc să mă întorc la birou împreună cu el, amândoi mergând la fel de lipsiţi de chef, eu umblu prin Madrid lăsându-mă purtat de hazardul străzilor şi al numelor lor, şi după o jumătate de oră m-am şi rătăcit, sau poate m-am lăsat dus de amintiri vechi ce nu aparţin întru totul conştiinţei mele ci unui impuls orb şi obstinat al paşilor mei. *Pe o anumită stradă e o anumită poartă neclintită*, spune o poezie de Borges. Merg pe străzi cu trotuare înguste şi porticuri adânci, cu pescării şi prăvălii de fructe şi papetării învechite, cu băcănii şi mercerii mai bătrâne decât cele din oraşul unde locuiesc eu, cu o forfoteală agitată de maşini şi oameni, de voci răspicate de meseriaşi madrileni. Îmi amintesc, lăsându-mă purtat, că mă duc unde n-ar trebui, unde am fost o singură dată. Fernando al VI-lea, Argensola, Campoamor, Santa Teresa: la un moment dat, fără ca eu să ştiu, fără să îndrăznesc să-mi mărturisesc, hazardul s-a transformat în intenţie şi înşiruirea de nume de străzi desenează deasupra oraşului unde sunt un străin planul cifrat al unei călătorii, forma unei răni ce nu mai doare de mult timp, dar care mai poate fi pipăită ca o uşoară cicatrice pe piele, ca amintirea unui vis după trezie în care ai suferit din nou pentru cineva care acum nu te mai interesează.

Strada Campoamor, colţ cu Santa Teresa: a fost aici, acum cinci ani, în vremea aceea când anii păreau că durează mai mult, nu treceau spulberându-se atât de repede ca acum. O distanţă de cinci ani era lungă pe atunci, şi încăpea în ea o jumătate de viaţă. Orice lucru de-abia petrecut părea că s-a întâmplat cu mulţi ani în urmă. Acum, lucrurile cele mai îndepărtate par că s-ar fi întâmplat chiar ieri. Recunosc obloanele albe la ferestrele de la etajul al doilea. Până în acest moment, totul se petrecea doar în imaginaţia mea înfierbântată de singurătate, aş fi putut inventa sau visa trecerea mea pe străzile acestea unde nimeni nu mă

cunoaşte şi nu observă prezenţa mea fantomatică. Dar acum, dacă ea iese la fereastră o să mă recunoască, şi dacă urc cele două etaje cu trepte de lemn şi sun la uşa ei, soneria o să răsune în realitate, în vieţile altor persoane, iar prezenţa mea poate fi o surpriză nedorită, o invazie impertinentă sau jenantă. N-am ştiut aproape nimic despre ea în toţi aceşti ani, şi oricum abia ne cunoaştem, ne-am întâlnit doar o perioadă foarte scurtă cu mult timp în urmă.

Gândurile şi faptele mele nu se pun de acord, la fel cum nu există o concordanţă şi nicio legătură între prezenţa mea şi locul unde mă aflu. Am dat o raită până la colţ, privind spre balcoane, crezând că văd la un moment dat o figură ce se apropie de geam. M-am apropiat de poarta care era deschisă, cu acel miros atât de particular de umezeală şi lemn al vechilor porţi din Madrid. Pe una dintre cutiile poştale am văzut numele ei, scris de mână lângă cel al soţului ei. Acel nume pe care eu îl pronunţam înfiorându-mă, ce conţinea formula tuturor posibilităţilor duioşiei, nesiguranţei, durerii şi dorinţei, este un nume obişnuit scris de mână pe cartonaşul unei cutii de poştă, între alte nume ale unor vecini ce se întâlnesc cu ea în fiecare zi la intrare sau pe scară, şi pentru care chipul ei, pe care eu îl uitam de îndată ce nu mă aflam lângă ea, face parte din aceeaşi realitate banală ca aceste străzi şi acest oraş unde eu sfârşesc prin a aluneca întotdeauna când ajung aici, printre iluziile singurătăţii şi ale inexistenţei pure.

Curajul laşilor, rezistenţa celor slabi, îndrăzneala fricoşilor: am ajuns pe palier şi fără şovăială apăs soneria de la uşă, o uşă veche, mare, vopsită în verde închis, cu un vizor auriu. Fiecare amănunt hibernat în uitare revine la locul lui exact şi agitaţia nervoasă şi senzaţia că nu te mai ţin picioarele este aceeaşi de atunci, cu toate că eu sunt altul. Poate că nu e acasă, gândesc cu o bruscă speranţă laşă, năpădită imediat de decepţie după ce trec câteva secunde şi nu aud nimic, nici paşi nici voci, doar ecoul soneriei în încăperile cufundate în tăcere.

Uşa se deschide şi ea mă priveşte şi la început nu mă recunoaşte, are expresia neîncrezătoare şi întrebătoare a celui ce se află în faţa unui vânzător ambulant, aceeaşi predispoziţie ostilă. Îmi dau seama că sunt mai gras şi că nu mai am nici barbă, că părul meu este mult mai scurt decât acum cinci ani, şi mai rar. Ţine în braţe un băieţel mare, brunet, cu suzetă, cu părul creţ, cu o babeţică murdară peste piepţii pijamalei. O fetiţă cu ochelari se arătă sfioasă din spatele ei şi mă iscodeşte cu aceiaşi ochi ca ai ei. Băieţelul, văzându-mă, s-a oprit din plâns şi mă priveşte foarte fix trăgându-şi mucii şi molfăindu-şi cu lăcomie suzeta.

Nu mi-e greu să recunosc chipul ei slab şi ochii gri deschis, cele două şuviţe de păr şaten aproape blond ce-i cad de-o parte şi de alta a feţei: doar că nu pot să asociez prezenţa sa de acum, o femeie îmbrăcată obişnuit, de casă, cu un copil în braţe aşa de mare încât probabil o oboseşte, cu o fetiţă ce seamănă grozav de bine cu ea, despuind-o în felul acesta de singularitatea unor trăsături care pentru mine erau doar ale ei.

Ce surpriză, îmi spune, nu te-am recunoscut, şi schiţează un zâmbet ce-i luminează ochii cu o strălucire din altă vreme. Eu îmi cer scuze, treceam din întâmplare, şi m-am gândit să văd dacă eşti acasă, îmi aud vocea mai răguşită decât o am în mod normal, vocea cuiva care de câteva ore n-a vorbit cu nimeni. Mă găseşti acasă printr-o minune, trebuie să merg cu copilul la doctor, dar cum n-am cu cine să las fetiţa voiam s-o iau şi pe ea. Nu are nimic, îmi explică, cel puţin nimic grav, dar când i se inflamează puţin amigdalele face temperatură mare, şi eu n-ar trebui să mă sperii, dar mă sperii întotdeauna. Mă descurajează puţin modul natural în care-mi vorbeşte, fără nicio urmă de surpriză. Pune mâna pe fruntea copilului, i-am dat un Apiretal, s-ar părea că îi scade febra. Şi băiatului meu îi dăm Apiretal, i se întâmplă la fel, imediat face patruzeci temperatură, vreau să-i spun, dar tac, reţinut de o ciudată pudoare, ca şi cum aş fi preferat să-i ascund că şi eu sunt căsătorit şi sunt tată

şi că fiul meu are cam aceeaşi vârstă cu al ei şi că zilele astea nu se simte foarte bine, mi-a spus nevastă-mea aseară la telefon.

Schiţez gestul de a pleca, atât de zăpăcit, că n-am sărutat-o la venire, intră, nu sta în uşă, dacă tot ai venit să mă vezi n-ai să pleci fără să-ţi dau cel puţin o cafea. Locuia într-un apartament cu holuri mari, cu tavane înalte cu stucaturi în filigran şi parchet pe jos. Trebuie să fi fost foarte luxos în alte vremuri, dar acum era pe jumătate gol şi într-un fel abandonat, poate că fusese al părinţilor ei sau al părinţilor soţului ei şi ei nu aveau bani ca să-l aranjeze. Ea nu făcea impresia că ar avea bani, sau cel puţin nu se îngrijea ca atunci când am cunoscut-o, avea pe ea nişte blugi vechi şi nişte pantofi de pânză, fără şireturi. Pielea îi era lipsită de strălucire şi părul mai degrabă neîngrijit, ca al unei femei care nu iese din casă toată ziua luptând cu copiii şi nu are timp şi nici chef să se aranjeze.

De pe un fotoliu mare şi vechi dădu la o parte jucării, hârtii mâzgălite, creioane colorate şi mă rugă să iau loc până face cafeaua. M-am trezit singur într-un salon foarte mare în care predominau în egală măsură spaţiul gol şi dezordinea. Pe masă se află un storcător de fructe la fel ca acela pe care-l folosim nevasta mea şi cu mine ca să-i facem băiatului piure de fructe, un biberon murdar, o sticluţă cu săpun lichid pentru copii, un scutec de hârtie ce mirosea foarte tare a pipi. Zgomotele străzii ajungeau prin cele două balcoane cu perdele ce filtrau puţina lumină a acelei zile înnourate. Într-o cameră alăturată, plângea copilul şi se auzea foarte tare muzica unui program matinal de desene animate. Ce caut eu aici, absurd şi corect ca un invitat, aşezat băţos în fotoliu, fără să îndrăznesc măcar să-mi pun picior peste picior, aşteptând să apară în prag, cum o aşteptam atunci, avid şi speriat de prezenţa sa, înnebunit după fiecare trăsătură şi gest al ei, după felul ei de a se îmbrăca un pic fantezist pentru oraşul nostru de provincie, după accentul ei evident de Madrid.

Se întoarce cu cafelele pe o tavă şi vrând să le pună pe masă, descoperă scutecul murdar şi-l dă la o parte cu un gest de nemulţumire şi oboseală, acum am uitat zahărul, nu ştiu unde-mi este capul, ia scutecul, biberonul şi storcătorul de fructe, o aud spunând ceva copilului, să tacă din gură, apare din nou, zâmbindu-mi cu o expresie de scuză pe chip şi dându-şi la o parte părul din ochi şi atunci, ca într-o iluminare, o văd aşa cum era acum cinci ani, cu precizia cu care se vede un peisaj după ce ştergi un geam aburit, şi îmi spun că seamănă mult cu cineva, cu toate că îmi trebuie câteva secunde ca să descopăr: cu femeia de la agenţia de voiaj, Olympia, care ne place aşa de mult prietenului meu Juan şi mie. Acelaşi gest când îşi dă la o parte părul de pe faţă, aceeaşi culoare între blond şi şaten, gura mare, linia bărbiei şi a mandibulei, lumina în ochii ei de culoare deschisă.

La fel ca atunci când eram foarte îndrăgostit de ea, nu reuşesc să mă concentrez întru totul la ce-mi spune, copleşit de o iubire fanatică, de o pasiune de adolescent, contemplativă, paralizantă, ce atingea în imposibilitatea ei sinuoasa-i împlinire, ce alimenta dorinţa din neputinţă, şi suferinţa, şi laşitatea de roman. Am lăsat medicina când am rămas însărcinată, îţi aminteşti, am încercat să revin când fetiţa era măricică, dar atunci am rămas însărcinată din nou, şi acum mă gândesc să mă înscriu la Şcoala Sanitară, sunt mai puţini ani şi îmi omologhează unele materii şi cred că e mai uşor să găseşti de lucru. Imaginează-ţi, cu experienţa pe care o am pot fi numită şefă pe etaj la maternitate.

Se ridică, deoarece copilul începu din nou să plângă foarte tare şi, când revine, îl ţine în braţe. Are faţa roşie şi ochii strălucitori de febră. Dintr-odată devin gelos privind acel copil, recunoscând în el trăsăturile tatălui său, pe care i-am cerut în zadar să-l părăsească şi să vină cu mine. Din cealaltă cameră o strigă fetiţa, pentru că tocmai a căzut ceva pe jos făcând mult zgomot. Pleacă iarăşi şi eu mă ridic în picioare şi mă simt un pic vinovat privind-o din spate. Faţa

ei e aceeaşi, dar corpul i s-a îngroşat, a pierdut acea linie mlădioasă ca din anii douăzeci ce îmi plăcea aşa de mult. Când mi-a turnat cafeaua am observat pe ascuns că sânii ei sunt acum mai mari şi mai grei, sânii unei femei care a născut şi a alăptat doi copii şi nu s-a îngrijit prea mult după naştere. Mi-amintesc de blugii ei strâmţi şi de cămăşile întredeschise, din ţesături foarte fine, alunecoase ca mătasea, ce semănau la pipăit cu pielea ei în puţinele ocazii când am îndrăznit s-o mângâi. Am invitat-o la masă într-o seară la începutul verii şi a coborât cu o rochie petrecută, foarte uşoară, şi nişte sandale, cu părul strâns într-o coadă de cal şi două şuviţe de-o parte şi de alta a pometilor, atât de vaporoasă şi atrăgătoare, că era un chin să nu îndrăznesc s-o strâng în braţe.

Nu pleca încă, spune-mi ceva despre tine, că n-ai scos un cuvânt, nici în privinţa asta nu te-ai schimbat. Copilul nu mai plânge, în camera de alături se aude din nou televizorul. Ea se aşază în faţa mea, îmi cere să-i vorbesc despre viaţa mea din aceşti ani, şi eu observ, cu o urmă crescândă de măgulire, că şi-a aranjat părul şi s-a dat cu un pic de ruj pe buze. Am auzit că şi tu te-ai însurat cu logodnica ta dintotdeauna. La fel ca tine, îndrăznesc să spun. şi pentru o clipă stăm amândoi cu adevărat faţă în faţă şi între noi nu există decât un mic spaţiu gol, pe care l-am străbătut o singură dată cu mult timp în urmă şi acum pare dintr-odată că nu a dispărut. Dar zâmbim amândoi, dând din cap, în mod educat, recurgând la banalitatea obiectivă a faptelor reale. Cel puţin tu ai făcut ceva, ţi-ai terminat studiile. Îmi amintesc cât de mult îţi plăcea istoria artei, cu ce entuziasm vorbeai despre toate, asirieni, egipteni, Picasso, Bosch, Velázquez, Giotto. Mai păstrez încă o ilustrată pe care mi-ai trimis-o din Florenţa.

Şi la ce mi-a folosit. Mi-amintesc de ilustrata asta, chiar de momentul când ţi-am scris-o, pe treptele de la Santa Maria Del Fiore, de cât te iubeam. Îi explic că găsisem o slujbă temporară ca funcţionar şi că în anul următor

câştigasem concursul pentru un post permanent deşi nu am de gând să rămân pentru totdeauna în acest serviciu. de îndată ce-o să pot, o să mă reapuc serios de lucru la teză sau o să încep să mă pregătesc pentru un concurs pentru postul de profesor de liceu. Asta face Victor, studiază pentru un concurs de funcţionar la poştă, să vedem dacă o să aibă şi el norocul tău. Victor. Mă răneşte de fiecare dată când rosteşte atât de firesc numele soţului ei. Dacă ar fi rămas cu mine ar rosti numele meu cu aceeaşi familiaritate cu care o face soţia mea, ba chiar ar fi posibil să folosească un diminutiv conjugal.

Sună telefonul, în fundul camerei. Vorbeşte încet, fără să mă privească, îi spune cuiva că o să se ducă cu copilul la doctor, deşi se pare că nu mai are temperatură. *Ciau*, zice, vino repede. Ce caut eu aici, o fantomă, un musafir, nici măcar un intrus. *Ciau*, vino repede. Oamenii spun vorbe fără să se gândească ce înseamnă, vieţi întregi ce încap în cea mai simplă frază, o insultă intimă ce poate exista într-o formulă obişnuită: ce păcat că nu e şi Victor aici, i-ar fi plăcut mult să te vadă.

De data asta, când mă ridic, nu-mi mai spune să mai stau puţin. Mirosurile domestice de pe culoar pe care ea nu le simte, miros de copil mic, de fum de bucătărie, de cearşafuri şi trupuri, de apartament nu prea aerisit, un amestec de mirosuri creat din toate întâmplările zilnice ale vieţii ei, ale vieţii ei reale, care pentru mine este atât de străină ca şi această casă mare, dezordonată şi întunecoasă. O fi existând un miros şi în casa mea, în apartamentul meu mic şi cochet, construit de stat, şi în parte o fi asemănător. miros de lapte acru şi de talc pentru copii mici. Îşi ia rămas bun de la mine la uşă, din nou cu băieţelul în braţe, roşu şi plângăcios, cu bărbia plină de bale. Mă sărută de două ori pe fiecare obraz, fără să-mi atingă pielea, în aerul din apropierea mea, acel aer ce conţine mirosul fiecăruia dintre noi, al ei, de care nu-mi aminteam, şi care nu mă mai emoţionează când îl recunosc. Stai mai mult la Madrid? Ai

putea să vii să ne vezi, dacă ai un moment liber. Poate că spune asta ca să şteargă orice bănuială de veche clandestinitate. Nu mai este femeia singură, ce păruse îndrăgostită de mine atât de vremelnic, dispusă să rămână cu mine, acum îmi vorbeşte cu un plural ce-l include întotdeauna pe soţul ei, oferindu-mi acel soi de prietenie de familie care este cea mai grea jignire pentru un fost amant. Nu cred că mai am timp, mă întorc în seara asta şi mai am nişte lucruri de făcut.

Restul zilei am umblat prin Madrid obosit şi plictisit. Am ales un restaurant unde să mănânc, după multe ocoluri şi şovăieli, şi, de cum am intrat, mi-am dat seama că greşisem, dar un chelner cu o jacheţică roşie şi murdară se apropia deja de mine şi n-am avut curajul să plec, şi am mâncat o bucată dintr-un dubios muşchi de vită ce mirosea uşor a stricat. Într-o librărie foarte mare de pe Gran Vía, am ameţit privind titluri şi, în cele din urmă, mi-am cumpărat un roman care de fapt nu mă tenta prea mult şi pe care n-am reuşit niciodată să-l citesc. Am intrat într-un cinematograf şi când s-a terminat filmul era deja seară, dar mai aveam câteva ore până la plecarea trenului. Am dat un telefon acasă, cu remuşcări incipiente, deşi nu eram plecat nici măcar de trei zile. De cum a răspuns la telefon nevastă-mea, m-am temut că în tonul vocii ei se simţeau urmele unei nenorociri. Copilul o trezise azi-noapte cu nişte sufocări foarte ciudate şi îl dusese imediat la Urgenţă, unde îi diagnosticaseră o laringită.

Cu câteva minute înainte de a pleca expresul, stăteam la fereastră şi am văzut o femeie tânără ce se apropia în fugă dinspre capătul peronului. În timp ce aşteptam, îmi trecuse prin minte că ea o să vină poate să mă conducă, că de asta mă întrebase la ce oră pleacă trenul. Data trecută, acum cinci ani, o aşteptasem până în ultimul minut pe acelaşi peron, uitându-mă la ceas şi la feţele oamenilor ce intrau grăbiţi pe uşile de sticlă. Am aşteptat-o la sosire când se

lumina de ziuă, şi în aceeaşi seară la ora când plecam cu acelaşi tren cu care sosisem şi nu a apărut în niciuna dintre acele două ocazii. Fără să-mi dau prea bine seama, acum repetam această aşteptare, nu pentru că aş fi crezut verosimil ca ea să apară, şi nici măcar pentru că aş fi dorit asta, ci dintr-un soi de inerţie sentimentală.

Acum, emoţionat, neîncrezător, aproape îngrozit, o vedeam venind cu cinci ani de întârziere, şi cel ce se tulbura văzând-o cum se apropie era cel ce fusesem eu atunci, renăscut, neumilit de constrângeri, de uzura muncii şi a vieţii de familie, dar nici mai bun cu trecerea timpului, la fel de zăpăcit şi fără minte.

După o secundă, femeia nu mai era ea, deşi continua să se uite spre mine în timp ce se apropia şi îmi zâmbea, făcând gestul unei îmbrăţişări. Era înaltă, foarte slabă, cu părul creţ. Trecu pe lângă mine şi se îmbrăţişă cu un bărbat ce se afla exact în spatele meu. M-am urcat în tren şi i-am privit de la fereastră. Bărbatul avea o geantă mare de voiaj, dar niciunul dintre ei nu şi-a ridicat capul când a răsunat semnalul de plecare. I-am văzut în depărtare, în timp ce trenul se punea în mişcare, îmbrăţişaţi şi singuri în penumbra peronului.

Berghof

Odaia de lucru în penumbră, abstractă ca o chilie, cu pereţii albi, pardoseala de scândură, o masă solidă de lemn negeluit, asemănătoare cu mesele de bucătărie din casele dinainte, din bucătăria noastră când eram copil. Locurile devin ecouri, transparenţe ale altora, rimează între ele cu austeră asonanţă. Intrând în odaie la această oră indecisă a după-amiezei de iarna îmi amintesc de camera lui García Lorca din Huerta de San Vicente şi de cea pe care o avea în Madrid, la Căminul studenţesc, şi de la Madrid şi García Lorca, jocul transparenţelor succesive, al asonanţelor locurilor mă duce la Roma, la camera de la Academia Spaniei, unde am dormit câteva nopţi în martie sau în aprilie 1992, şi unde mi-am imaginat lungi zile laborioase de singurătate şi lectură, zile de sihăstrie, de muncă şi pace spirituală, un loc de reculegere pe care s-ar părea că-l porţi întipărit în suflet, îl visezi şi-l cauţi mereu, camera unde se află doar câteva lucruri elementare, patul, masa goală de lemn, fereastra, şi poate o mică poliţă pentru câteva cărţi, nu prea multe, şi, de asemenea, una dintre acele combine muzicale portative, care-ţi ţin companie şi abia ocupă loc. Îmi petreceam toată ziua umblând prin Roma într-o stare de beţie şi transă pe care singurătatea o accentua, iar noaptea cădeam frânt pe patul atât de îngust din camera mea de la Academie, şi, în somnul agitat, puternic şi tulbure ca apele Tibrului, îmi continuam plimbarea prin oraş şi vedeam coloane şi ruine şi temple gigantice şi confuze ca într-un

delir provocat de febră. Mă trezeam vlăguit, şi, în lumina rece şi măslinie a dimineţii, ochii mei abia deschişi întâlneau cupola micului *tempietto* a lui Bramante.

Alt loc se iveşte când penumbra începe să devină întuneric şi licăreşte în ea lumina ecranului computerului şi cea a lămpii de masă ce-mi luminează mâinile pe tastatură. Cealaltă mână, stânga, atinge distrat scoica albă şi roasă pe care a cules-o Arturo acum două veri de pe plaja din Zahara, în după-amiaza dinaintea plecării noastre, una dintre acele după-amieze luxos de lungi la început de iulie, când soarele începe să apună după ora nouă şi marea capătă o culoare albastră de cobalt, retrăgându-se uşor de pe nisipul încă auriu, pe care urmele turiştilor ce-au plecat se transformă în delicate ochiuri de umbră.

Din întunericul luminat de ecranul computerului şi de lampa de birou, din cele două mâini, din senzaţia de netezime a mouse-ului în una din ele şi asprimea scoicii în cealaltă ia naştere fără premeditare o figură, o prezenţă, care nu este întru totul o invenţie, dar nici amintire, medicul, medicul singur şi în penumbră, ce aşteaptă un pacient, ce mişcă mouse-ul cu mâna sa dreaptă, căutând în computer o arhivă, o fişă medicală întocmită cu câteva zile în urmă şi la care s-au adăugat chiar ieri rezultatele unor analize.

De multe ori văd acea figură, deşi pe bucăţi, mai ales mâinile, bătând pe tastatură în lumina ecranului: lungi, osoase, sigure, cu mult păr pe ele, mai puţin cărunt decât părul şi barba medicului, pe care nu-l văd în picioare, cu toate că ştiu că e foarte înalt şi atât de slab, încât halatul îi atârnă pe umeri. Îl văd şezând, cu halatul alb, cu părul şi barba cărunte în penumbra unei încăperi cu perdelele trase, cu toate că mai e mult până să se înserereze, cu mâinile şi faţa luminate de lampă şi de ecranul computerului, ce stă pe un colţ al mesei, unde, în afară de tastatură, nu mai este decât o scoică albă, rotundă, mai mică şi mai concavă decât o scoică pieptene, mult mai groasă, pe o parte roasă şi

scobită ca voluta unui capitel de marmură mâncat de salitră şi de intemperii timp de secole, pe cealaltă alunecoasă ca sideful, plăcută la pipăit cu buricele degetelor care o fac să se răsucească de parcă ar fi vie, în timp ce medicul îi vorbeşte pacientului care abia a venit, încercând să-şi aleagă cu multă grijă cuvintele; sau mai bine înainte, când încă e singur, calculând descurajat minutele până să se deschidă uşa, revăzând încă o dată analizele ce se află pe masă, exact între mâinile sale, uitând de ele pentru a trece în alt timp, zile luminoase invocate în camera în penumbră, aduse în minte de atingerea când aspră, când alunecoasă a scoicii, care este o scoică modestă, ce nu atrage atenţia, de culoarea albicioasă a marmurei foarte obosite de timp, cu striuri deschizându-se de la bază cu regularitatea unor beţişoare de evantai, urmând fiecare o delicată curbă, un început de spirală întreruptă de marginea exterioară, care este distrusă, ştirbită, oferind buricelor degetelor o neregularitate de obiect de ceramică spartă.

O amintire trezeşte altă amintire, unite între ele printr-un fir subţire de hazarduri obişnuite. Scoicile de pe malul mării la Zahara de los Atunes, bucăţi arcuite de amfore sparte. Trebuie să le laşi să ajungă la tine sau să tragi puţin câte puţin de ele, cu degetele atente la zvâcnirea sforii, făcând uz doar de o forţă minimă şi exactă pentru a învinge o rezistenţă fără ca firul să se rupă, aşteptând să sosească ceva, un amănunt fără importanţă, ce conţine intactă o bulă de memorie senzorială, ca o băşică de aer de milioane de ani prizonieră înăuntrul unei sfere de chihlimbar. Parchetul marelui apartament întunecos unde lucrează medicul este la fel de vechi ca şi clădirea şi scârţâie când calci pe el, cu proteste de scândură îmbătrânită şi robustă. Mai întâi va suna interfonul şi doar când el îi va spune asistentei că pacientul poate intra vor urma paşii răsunând ca pe puntea unui vapor.

Când eram copil, în casa unei surori de-a bunicii mele era o cameră cu pardoseala de scândură. Pe atunci, eu

văzusem doar pardoseli din dale, înghețate iarna, sau de piatră de râu, cum mai aveau încă pe jos unele case țărănești, ori de pământ bătătorit. Îmi plăcea să merg cu bunica acasă la sora ei doar ca să intru în camera aceea, să simt cum scândura cedează puțin sub pașii mei și să ascult sunetul ei plin și strălucitor, lucios ca suprafața unui parchet. Mă simțeam ca și cum aș fi fost în cabina unui vapor, în alt loc, aproape în altă viață. Am aproape aceeași senzație, de plenitudine materială, când ascult un violoncel. Din nou timpul face un salt, de la un lucru la altul, de la un timp la altul, cu viteza impulsurilor neuronilor, vreo două sute de kilometri pe secundă: Pablo Casals cântă suita pentru violoncel de Bach la Barcelona, în toamna lui 1938, când se pierduse deja bătălia de pe Ebro, și Manuel Azaña și Juan Negrín îl ascultă dintr-o lojă, la Teatrul liric Liceo. În spatele mesei, pe o poliță cu nu prea multe cărți, de medicină și mai ales de istorie, medicul are o combină muzicală mică, care uneori se aude foarte încet în timp ce pune întrebări vreunui pacient sau îl examinează întins pe patul ce se află într-un colț al încăperii aproape în întuneric, în fața unui paravan. Întins pe pat, pacientul devine mai vulnerabil, se lasă dinainte doborât de boală, consultat de medic, pe care îl vede deja de cealaltă parte a liniei invizibile, linia definitivă ce îi separă pe cei sănătoși de cei bolnavi, izolați în ghetoul temerii lor, a durerii lor și, poate, aproape cel mai rău lucru dintre toate, a rușinii lor. *Oamenii sănătoși se îndepărtează de bolnavi*, îi scria odată Franz Kafka Milenei Jesenska, *dar și bolnavii se îndepărtează de cei sănătoși.*

Patul, paravanul se profilează de-abia acum în penumbră, din neantul pur pe care nu ți-l poți imagina sau aminti. Înainte de a începe să-i spună pacientului care e rezultatul analizelor, ceea ce nu se poate spune fără să provoci o spaimă imediată, fără să simți un nod în gât, cu toate că ai spus-o de atâtea ori, medicul îi cere să se întindă pe pat, fără să se dezbrace, trebuie doar să-și lase puțin

pantalonii în jos, să-şi ridice cămaşa, ca el să-i poată asculta abdomenul, palpându-l cu degetele lui lungi, grăbite, dar fără bruschețe, precise. Rușinea de a sta întins cu fața în sus în pat, întins şi pasiv, cu pantalonii coborâți până aproape de scrot, în timp ce mâna intrusă, mâna masculină şi perfectă, caută forma unei iregularități, o umflătură ce n-ar trebui să se simtă, cine ştie dacă nu o rană, ca acelea ce provocau boli pe timpuri, sau ganglionii inflamați, simptom al ciumei.

În fund, dincolo de cele două respirații, cea a pacientului şi cea a medicului, atât de aproape una de cealaltă şi totuşi separate de linia invizibilă, se aude suita pentru violoncel de Bach cântată în 1938 de Pablo Casals, într-o noapte când poate au sunat în Barcelona sirenele alarmelor antiaeriene şi exploziile bombelor, luminând cu flăcările lor orașul rece şi întunecat, învins în prealabil de foame şi de iarnă, cu luni înainte de a intra în el necioplita armată sângeroasă şi bigotă a învingătorilor.

Cu toate că se auzea foarte încet, pacientul a recunoscut muzica şi a identificat înregistrarea. Timp de câteva minute grele vorbesc, fără să se destindă cu adevărat, de Bach, de sunetul violoncelului, de tehnica minunată a înregistrărilor digitale, ce permit recuperarea acestor tezaure îngropate, minunea unui fapt petrecut într-o singură seară şi pentru prima dată în lume. Vorbesc şi de rezultatul analizelor ce se află pe masă, în spațiul cuprins între mâinile în repaus, elocvente, ale medicului, alături de o scoică spre care din când în când se îndreaptă în mod instinctiv degetele sale, pe care ți le imaginezi cântând la vreun instrument. Până când Pablo Casals nu le-a dezgropat, suitele lui Bach nu s-au auzit niciodată. Le-a găsit din întâmplare, scotocind pe o tarabă într-un morman de hârtii îngălbenite, pe vreo străduță din apropierea portului din Barcelona, aşa cum spune Cervantes că a găsit manuscrisul în arabă al lui *Quijote* la prăvălia unui vânzător de haine vechi din Toledo. Pura întâmplare i-a încredințat un tezaur

ce părea că i-l rezervase destinul. Dacă Pablo Casals n-ar fi răscolit chiar în ziua aceea într-o grămadă de hârtii îngălbenite, dacă bărbatul pe care medicul îl aştepta n-ar fi venit, dacă nu s-ar fi întâlnit cu cineva care în mod imperceptibil avea să-i transmită ceea ce rămăsese ascuns timp de atâţia ani. Acea după-amiază de demult, într-un tren, femeia atât de înaltă ce merge ca şi când ar călări pe tocuri, cu un început de nesiguranţă şi de ameţeală, de beţie în ochii verzi, strălucind în penumbra părului roşcat, un zâmbet fără motiv pe buzele-i fine, deasupra bărbiei ferme ce pare scandinavă sau saxonă.

Dar nu vreau să vină încă, deşi mai sunt câteva minute până la ora programată. Este pe drum, neliniştit dar nu înspăimântat încă de tot, ducând încă o viaţă normală, de care, când va ieşi de aici, îşi va aminti ca de patria unde s-a născut şi unde nu se va mai putea întoarce niciodată, patria celor sănătoşi, a celor ce nu se gândesc că vor muri. Dar lui, şi multora ca el, le mai este încă rezervat ceva, doctorul o ştie, ruşinea, pentru că n-ar vrea să ştie nimeni ceea ce dezvăluie analizele, nu doar o boală, ci numele unei specii de infamie; nici măcar nu va avea curajul să-l privească în ochi pe el, pe medic, cu toate că au stat de vorbă câteva minute înainte sau la vizita anterioară despre suitele pentru violoncel de Bach, exclus deja, expulzat dintr-odată din comunitatea celor normali, ca un evreu ce-ar citi într-o cafenea din Viena ziarul unde se publică noile legi rasiale germane. Cafeneaua este aceeaşi ca în toate dimineţile, şi ziarul este cel pe care l-a citit zilnic în ultimii ani, dar totul s-a schimbat dintr-odată, şi chelnerul ce îi rosteşte numele atât de amabil şi nu are nevoie să-l întrebe ce va servi, acel chelner din fiecare dimineaţă, poate va refuza să-i aducă cafeaua dacă ar şti ce este, ce devenise ca urmare a legii, deşi nu se observă nimic în aparenţa sa fizică, deşi condiţia lui de evreu nu e trădată de părul său blond sau şaten, de ochii săi de culoare deschisă şi de chipul său normal.

Cuprind scoica în palmă. La fel de ușor cuprindeam mâna încă de copil a fiului meu, ce mi-o apucă pe-a mea în mod natural când ieșim pe stradă, cu toate că are deja treisprezece ani. De mic îmi spunea: hai să ne măsurăm mâinile. Ne lipeam palmele una de alta, și a lui nu ajungea nici la jumătatea mâinii mele, așa de osoasă și noduroasă, acoperită cu păr, mână de uriaș și nu de medic pentru mâna lui pufoasă de copil, cuprinzând-o toată în acest joc ce ne făcea să râdem atâta, de bucurie și teamă, înghite-mi mâna mea cu a ta așa cum lupul păros îi înghițea pe iezi. Spune-mi altă poveste, nu pleca încă din cameră, nu stinge lumina de pe noptieră. Apoi, se minuna mereu că mâna mea se deschidea și a lui apărea intactă, nemâncată și nici măcar mușcată, ca iezii albi salvați de mama lor din burta lupului negru, ce are pe bot și pe spate peri negri înțepători precum cei de pe mâna ta.

Ieșeam din hotel pe o alee printre palmieri și tufișuri și ne aflam dintr-odată în fața Atlanticului, ametiți de lumină, de imensitatea și întinderea orizontului, ce nu sfârșea în mare, ci mai încolo, în șirul munților albaștri unde era nordul Africii. Noaptea, vedeam tremurând, prin ceața de pe mare, luminile Tangerului. Eu am fost o dată la Tanger, acum mulți ani, de parc-ar fi fost într-o altă viață. Medicul strânge scoica rotunjită și de fapt strânge mâna fiului său, acum două veri. Soția sa îl îmbrățișează pe la spate, se lipește de el ca să se apere de vântul de apus venit dinspre mare, unde se află formele întunecoase ale Africii și luminile Tangerului, vântul ce miroase a umezeală și alge. În fiecare noapte, în câte un loc de pe acea plajă imensă, debarcă la adăpostul întunericului un grup de emigranți clandestini sau se descarcă pe ascuns cutii de tutun de contrabandă și baloturi negre de hașiș. Uneori, mareea puternică a Atlanticului aduce cadavre de marocani sau de negri umflate de apă și mușcate de pești, și resturile de bărci vechi de metal ruginit sau de lemn putrezit în care au naufragiat.

Doar când au ajuns la plajă, în prima după-amiază, au simțit amândoi câtă oboseală acumulaseră și cât de ușori s-au simțit dintr-odată scuturându-se de ea, ca atunci când au lăsat în cameră bagajul și hainele transpirate cu care plecaseră din Madrid în dimineața aceea. Atâtea luni închis în acea cameră întunecoasă, așteptând pacienți, rezultatele analizelor, văzând chipuri de bărbați și femei marcați în mod invizibil de boală, aleși de sarcasmul crud al hazardului. Copilul alerga înainte, nerăbdător să ajungă la mal, dând șuturi pe nisip mingii mari cu dungi albe și albastre pe care vântul o rostogolea cu ușurință îndepărtând-o de el. Încă mai era soare, dar nu mai rămăsese multă lume pe plajă, sau poate că întinderea ei o făcea să pară goală, aproape pustie, oferindu-se doar lor. Se simți un pic rușinat când își scoase cămașa, așa de alb și de slab în lumina aceea aurie, atât de refractar la ea, spre deosebire de soția și fiul său, amândoi cu pielea de aceeași culoare ca a scorțișoarei, una din trăsăturile primare pe care moștenirea genetică a transmis-o de la unul la celălalt. Ce vei fi moștenit tu de la mine, copil al sufletului meu, sărind curajos în acea după-amiază în primul val înalt și încoronat de spuma verii ce te-a doborât, ieșind nespus de bucuros din mare, cu toată strălucirea apei și a soarelui pe pielea-ți nemaltratată încă de vreme, pe corpul tău ce în vara aceea nu începuse încă să-și piardă rotunjimile copilăriei.

Trântindu-mă pe nisip cu fața în sus, am simțit ca o plenitudine fizică consistența insondabilă, rotunjimea lumii. Jorge Guillén are niște versuri pe măsură: *Și piciorul drumeț calcă / a planetei rotunjime.* Priveam foarte de aproape grăunțele minuscule, infinitezimalele fragmente de roci și scoici, de sticlă, de amfore sparte, roase și pulverizate de-a lungul unor vremuri de durate geologice de forța monotonă a mării, ce acționa chiar acum, ce răsuna ca o tobă aproape de urechile mele, în trupul meu frânt de oboseală, consumat de luni de zile de muncă și încordare, de insomnii, de urgențe, de remușcări, de a fi fost martorul durerii altora, a

bolii, a panicii, a înaintării morții. Luam un pumn de nisip în palmă și pe urmă o deschideam ca nisipul să se prelingă puțin câte puțin, într-un fir subțire, în fugacitatea unor secunde. Mai întâi era ceva solid în pumnul strâns, închis ca valvulele unei moluște pentru degetele mici ale fiului meu, care încerca să-l deschidă și nu putea, iar dacă din întâmplare reușea să desfacă un deget, respirând foarte greu, degetul revenea la loc și pumnul rămânea închis. Apoi se deschide încet, și nisipul atât de compact se risipește ca nimic, nu rămân decât câteva fire în palma lată și deschisă, fărâmițe minerale rănite de lumină. La cei unsprezece ani ai săi, copilul continua să se bucure de acest joc, continua să se înfrunte în van cu tatăl său și se sforța și gâfâia vrând să deschidă pumnul, în care uneori era o bomboană sau o monedă. Căuta o fisură între degete, scormonea, în zadar, dar o făcea cu atâta grijă, că niciodată nu-l zgâria cu unghiile. Învins, se întindea peste el, strângându-l cu toată puterea, cu o duioșie spontană și de totală dăruire, și îi trecea mâna pe obraz ca să simtă înțepăturile bărbii. Era de-ajuns să-l apese cu două degete exact sub coaste pentru ca băiatul să se arunce pe nisip răzând în hohote și dând din picioare în aer.

„Ce insuportabili sunteți, oameni în toată firea amândoi"; întinsă lângă ei, cu ochii ascunși de ochelarii de soare, nevastă-sa scutura nisipul pe care copilul, dând din picioare și tăvălindu-se, îl aruncase peste revista pe care o citea. Atât de puțin la soare și pielea ei deja avea o ușoară tentă de bronz. Odihna, somnul profund, orele de leneveală pe plajă și la piscina hotelului, siestele în penumbra răcoroasă a camerei îi șterseseră de pe față orice urmă de oboseală și avea același zâmbet deschis de fericire ce mă fermecase la primele noastre întâlniri. Atât de atrăgătoare și de tânără ca și cum n-ar fi trecut doisprezece ani, ca și cum n-ar fi fost al ei băiatul ce acum se așezase lângă ea și îi îngropa, puțin câte puțin, picioarele cu unghiile roșii, cernând

peste ele din pumnul întredeschis un firişor de nisip ce aluneca pe picior şi între degete ca o mângâiere.

Dar nu voiam să reneg timpul, era bine că a trecut, pentru că ne adusese atâtea daruri, atâtea lucruri pe care eu le vedeam în faţa mea tangibile şi sfinte în acele zile de iulie. Trupul soţiei mele îmi plăcea mai mult pentru că îl mângâiam şi îl cunoşteam de doisprezece ani, dorindu-l cu intensitatea pe care ţi-o dă doar cunoaşterea, şi, de asemenea, pentru că îl adăpostise şi îl născuse pe copilul meu, se lăţise, miruit de o frumoasă maternitate, hrănit de abundente fluxuri hormonale, de firişoare de lapte ce se scurgeau în picături mari din sfârcuri când copilul se sătura de supt. Aceeaşi mână ce palpează abdomenul pacientului întins pe pat căutând semnele unei boli, mângâia acum doisprezece ani pântecele întins şi rotund, frământat de mişcări puternice, înfiorat de bătăile inimii copilului care stătea să se nască, simţea în buricele degetelor curba sa planetară. Cine ştie dacă un medic poate să uite ce este, dacă poate să-şi lase meseria în penumbra cabinetului aşa cum îşi lasă halatul şi se îndreaptă spre uşă călcând zgomotos pe parchetul foarte lustruit, cu acea patină pe care o au lucrurile folosite mult de-a lungul multor ani, şi când ajunge în stradă e orbit de lumina încă văratică a soarelui, ce îl obligă să-şi pună ochelarii de soare, şi îşi aminteşte poate că nevastă-sa îi cumpărase acum doi ani, acum două veri, în acelaşi magazin al hotelului unde, abia sosiţi, îşi făcuseră toate cumpărăturile urgente pentru zilele de plajă, costume de baie şi şlapi, cremă solară cu protecţie maximă, o şapcă pentru copil cu semnul lui Zorro, o minge mare gonflabilă, atât de uşoară că briza mării i-o lua mereu, nişte ochelari pentru înotat sub apă şi nişte labe, deoarece băiatul hotărâse în mod fantezist că va pune în practică nişte cunoştinţe exhaustive, deşi imaginare, de pescuit submarin, pe care le căpătase urmărind un documentar la televizor.

Acum, în clarobscurul cabinetului mai apare ceva ce nu văzusem până acum, nu pe masă, ci pe poliţa unde este

combina muzicală, fotografia unui băiat copil încă, deşi aproape de sfârşitul copilăriei, în pragul unei transformări, cu părul răvăşit şi trăsături delicate, cu nişte ochelari de pescuit submarin pe frunte, râzând cu ochii mijiţi, cu urme de nisip pe nas şi pe bretonul negru.

Spre vest, plaja se prelungea într-o orizontală nedefinită, care se sfârşea în pata albă şi neclară a caselor din sat, estompată într-o ceaţă luminoasă ce ştergea contururile şi contopea varul şi nisipul în aceeaşi lumină orbitoare a soarelui. Doar cu primii zori ai zilei sau pe înserat culorile căpătau o totală acurateţe şi se lămureau formele lucrurilor. Spre răsărit, o stâncă sălbatică şi parcă tăiată cu târnăcopul deasupra mării delimita golful. Cu soarele la apus, străluceau geamurile vilelor luxoase pe jumătate ascunse de verdele închis al tufişurilor şi al palmierilor, cu garduri înalte şi albe peste care se revărsa violetul intens al florilor de *buganvilla*. Ni s-a spus că în acele case îşi petreceau vara multimilionarii, mai ales nemţi. La picioarele ţărmului abrupt, pe o stâncă mare ce rămânea izolată când creştea mareea, se afla un bloc cubic de beton, un buncăr ce avea ceva de organism antinatural şi monstruos, de cancer mineral al peisajului, la fel de rezistent la izbiturile mării ca stânca pe care fusese cimentat. Dar la capătul a mii de ani chiar şi betonul se va pulveriza, se va transforma în infime particule gri amestecate cu firişoarele de nisip, precum cioburile foarte mici de sticlă sau ca bucăţile de scoici ori de pietre. Pentru băieţel a fost o aventură memorabilă să urce până la buncăr ţinut strâns de mâna puternică a tatălui său şi să ajungă printr-un culoar cu nisip pe jos până la camera interioară, luminată de o rază de soare prăfuită şi oblică ce cobora de la ambrazura alungită din care probabil ieşeau binoclurile soldaţilor de gardă şi ţevile mitralierelor. Prin deschizătură se vedea cu exactitate, în dimineaţa senină, linia coastei Africii. Îi făcea plăcere să-i explice fiului său, cu toate detaliile, anumite lucruri, observând

expresia concentrată şi docilă a copilului, satisfăcut de interesul pe care-l arăta pentru totul, de politeţea şi atenţia cu care ştia să asculte, şi care nu era incompatibilă cu o imaginaţie de multe ori predispusă la însingurare. În 1943, Aliaţii îi învinseseră definitiv pe germani şi pe italieni în nordul Africii şi se pregăteau să invadeze sudul Europei: uită-te ce aproape erau dac-ar fi vrut să debarce pe plaja asta, în loc de Sicilia, imaginează-ţi-i pe sărmanii soldaţi spanioli de atunci închişi în acest buncăr, aşteptând să apară navele de război americane.

S-au întors când mareea începuse deja să urce. Peştişori mici şi transparenţi fugeau printre picioarele lor ce plescăiau în apa limpede, când păşeau acum pe o suprafaţă netedă de rocă ieşită din nisip, şi care în unele locuri era alunecoasă din cauza algelor lipite de ea, şi în altele, acoperită cu un muşchi negru şi poros, moale sub tălpile picioarelor. Se retrăgea un val şi într-o concavitate a rocii rămânea o baltă în care se agitau fiinţe minuscule, iar tatăl şi fiul îngenuncheau ca să le privească de aproape, transpunându-se din timpul prezent al faptelor omeneşti la încetineala de neconceput a istoriei planetei. Organisme primare târându-se din mare pe uscat, fierbând în ochiuri de apă, în mâlul dens şi fertil al smârcurilor, luându-şi măsuri de apărare pentru a supravieţui, de-a lungul a milioane de ani, dezvoltând valve şi cochilii, carapace calcaroase, picioare şi cleşti ce lasă o urmă subţire pe nisip, la fel de trecătoare ca urma paşilor noştri, a vieţilor noastre, gândea fără dramatism sau melancolie un bărbat de patruzeci şi ceva de ani ce se plimba pe o plajă de mână cu fiul său, într-o stare de perfectă şi calmă fericire, de mulţumire, într-o misterioasă armonie cu lumea, într-unul dintre acele lungi amurguri de început de iulie, când căldura încă nu te sufocă şi vara mai este încă pentru copil un dar complet.

S-a desprins de mâna lui ca să se arunce cu capul în valuri şi el se îndepărtă de mal şi se îndreptă prin nisipul cald spre locul unde stătea nevasta lui, a cărei fotografie

probabil se află în cabinetul întunecos: zâmbetul deschis şi buzele fine, întotdeauna rujate, chiar şi în după-amiaza aceea, pe plajă, ochelari de soare ca aceia ai actriţelor din pozele color ale anilor patruzeci. Îmi plăcea să mă gândesc că ea ne-a văzut venind de departe, pe băiat şi pe mine, uşor de distins pe plaja aproape goală la acea oră târzie, dar totuşi caldă şi luminoasă, când apar deja mici pete de umbră în urmele paşilor şi pe marginea dunelor: amândoi ghemuiţi, cu capetele alăturate, observând ceva pe o suprafaţă strălucitoare de apă lăsată de un val în retragere, apoi mergând de mână pe mal, bărbatul slab şi alb şi copilul dolofan, bronzat, cu soarele târziu ce-i încălzeşte pielea umedă, cu un pic de burtică de copil peste marginea chilotului de baie; amândoi atât de diferiţi între ei, cu cei treizeci şi ceva de ani ce-i separă, şi totuşi uimitor de asemănători în unele gesturi, identici în felul complice de a merge şi de a-şi ţine capul aplecat, cu toate că băieţelul, de aproape, seamănă mai mult cu maică-sa, nu numai la culoarea pielei ci şi la felul de a-şi mişti ochii când râde, la linia hotărâtă a bărbiei, la mâini, la părul creţ şi răvăşit de aerul umed al mării.

Simte un gust sărat pe buzele ei şi o consistenţă mai cărnoasă în săruturi, şi pielea ei mai netedă când o mângâie pe sub ţesătura uşor umedă a bikinilor, în penumbra siestei, în spatele perdelei trase. Pieptul şi pântecul sunt două pete albe pe pielea deja bronzată. Pune o mână pe petecul de negreaţă dintre coapse şi îşi aminteşte de muşchiul mustind de apă în care îşi afunda degetele până simţea suprafaţa netedă a pietrei de pe mal. Totul se petrece fără grabă, dorinţa urcând cu lentoarea mareei, cele două trupuri obosite şi consumate de amor, atât de mângâiate unul de celălalt, strălucind în penumbră.

Când era tânăr, crezuse ca adeptul fanatic al unei religii în prestigiul suferinţei şi al eşecului, în clarviziunea alcoolului şi în romantismul adulterului. Acum nu era în stare să-şi imagineze pentru el însuşi o pasiune mai profundă decât cea

pe care o încerca pentru nevasta şi fiul său, simţind că aceasta îi învăluia pe toţi trei ca o atmosferă mai primitoare şi mai caldă decât aerul exterior, perceptibilă în mod obiectiv ca un câmp magnetic. Fluide împărtăşite, cromozomi amestecaţi într-o mare celulă primară, ovulul recent fecundat, saliva unuia asimilată de aparatul digestiv al celuilalt, saliva şi secreţiile vaginale, saliva şi sperma lucind uneori pe buzele ei, dizolvate în fluxul hrănitor al sângelui ei, mirosuri şi sudori amestecate impregnând pielea, aerul, cearşafurile pe care rămâneau apoi adormiţi, potoliţi, în vreme ce de dincolo de perdelele trase se auzeau bălăceala şi strigătele copiilor în piscina hotelului, şi, de mai de departe, dacă erau foarte atenţi, mugetul puternic al mării, vântul biciuind coroanele palmierilor.

Palmierii sălbatici era titlul romanului pe care soţia lui îl citise în tren şi-l lua cu ea la plajă într-o geantă mare de pai. El obişnuia să-i ceară să-i povestească romanele pe care le citea, şi aceste rezumate, împreună cu unele filme alese tot de ea, îi hrăneau în mod satisfăcător dorinţa de ficţiune. Realitatea îi părea atât de complexă, de inepuizabilă, de labirintică până şi în elementele sale cele mai simple, încât nu simţea nevoia să-şi ocupe timpul şi inteligenţa cu lucruri inventate, decât dacă le primea filtrate prin povestirea soţiei sale sau dacă se caracterizau prin vechea elementaritate a poveştilor. În privinţa artei, era sensibil aproape numai la formele în care se întrevedea ceva din unitatea armonică şi eficienţa funcţională a naturii, şi care, în acelaşi timp, sugerau imensitatea ei străină de experienţa şi observaţia omenească. Era sensibil mai ales la o anumită muzică şi la anumite forme şi spaţii interioare ale arhitecturii. Ruinele colosale ale templelor greceşti din sudul Italiei sau ale termelor din Roma îi produceau o emoţie identică celei trezite de marile păduri pe care le văzuse în Noua Anglie şi în Canada. În forma unei coloane clasice, a unui mare capitel căzut găsea o corespondenţă ascunsă şi precisă totodată

cu maiestuozitatea sacră a unui copac, cu nervaturile și volutele, cu simetria exactă a unei scoici de mare. Îi arăta fiului său spirala unei mici cochilii de melc și apoi, într-o carte de astronomie, cealaltă spirală identică a unei galaxii, și îl ducea la baie și îl punea să se uite la spirala formată de apă când cădea din robinet în gaura rotundă a chiuvetei. Iscodea strălucirea atentă de inteligență în ochii întunecați ai copilului, ce aveau aceeași culoare și aceeași formă migdalată ca aceia ai mamei lui, identici cu ai ei în privința dispoziției imediate de a exprima fără prefăcătorii sau stări intermediare uimirea sau decepția, fericirea sau melancolia.

Nu-și amintește dacă l-a întrebat pe pacient, la prima consultație, dacă are copii. Probabil că da, pentru că este una dintre acele persoane cu un aer conjugal și patern, cu o anumită uzură fizică, ca o tristețe a responsabilității ce îi apasă umerii, a neliniștii datorate bolii unui fiu sau a veghei așteptărilor în nopțile de vineri. A fost acel aer de uzură, de vagă oboseală generală ceea ce i-a trezit bănuiala pe care în fond nu ar fi trebuit s-o aibă. Dar nu există aparență care într-un fel sau altul să nu includă și o parte de înșelăciune, și nu există nimeni despre care să poți spune cu toată siguranța că e în afara pericolului. Bineînțeles că nu i-a spus că analiza de sânge pe care i-o prescrisese va include și această probă. Nu voia să-l alarmeze, dar mai ales, dacă era posibil, nu voia să-l ofenseze. Drept cine mă luați, i-ar fi spus poate, ce fel de viață vă închipuiți că duc.

O să vină peste câteva minute și va trebui să-i spună acele cuvinte, numele bolii, să repete cu grijă, cu detașare clinică, eufemismul unor inițiale. *Bineînțeles că trebuie să repetăm proba, dar nu vă ascund că și acum marja de eroare este limitată.* Aceleași vorbe spuse de atâtea ori, întotdeauna neutre și totuși cumplite, panica și rușinea și atâtea agonii prezise și urmărite cu amărăciunea neostoită niciodată de propria neputință; aceasta este aproape o altă formă de contagiere, o oboseală aproape la fel ca aceea de care suferă ei, ca aceea care i-a adus la cabinet, o vagă senzație

proastă, persistentă şi inexplicabilă, trezirea în ganglioni, în anumite celule foarte specializate, a oaspetelui neobservat, ascuns timp de ani de zile, ascultând şi de anumite coduri genetice pe care momentan nimeni nu ştie să le descifreze, aşa cum nu se descifrează consistenţa ultimă a materiei, turbionul de particule şi de infinitezimale forţe magnetice din care este făcut totul, lumina monitorului de la computerul meu şi a lămpii aprinse deasupra tastaturii luminându-mi mâinile, dura formă minerală a scoicii pe care o mângâi chiar acum, amintindu-mi de o vară, de două veri, ca să fiu mai exact, două veri identice şi totuşi atât de diferite, ca două scoici din aceeaşi specie, care la prima vedere par la fel şi apoi, dacă le studiezi puţin, descoperi că n-au aproape nimic în comun, cu excepţia unei asemănări abstracte ce există poate doar în imaginaţia noastră clasificatoare, în instinctul nostru de a simplifica.

Nu te vei scălda de două ori în acelaşi râu, nici nu vei trăi de două ori aceeaşi vară, nici nu va exista o cameră la fel ca alta, nici nu vei intra în aceeaşi încăpere de unde ai ieşit acum cinci minute, în acelaşi cabinet în penumbră unde fuseseşi o singură dată, aşezat în faţa unui medic ce vorbea rar şi punea întrebări şocante, şi aproba când asculta cu multă atenţie răspunsurile, mângâind o scoică albă pe care o are pe masă în stânga tastaturii computerului, simetrică cu mouse-ul, pe care o pipăie parcă pe furiş cu degetele lui lungi, albe şi păroase, în timp ce caută o fişă medicală, datele pe care pacientul i le-a dat la telefon asistentei, când sunase prima dată ca să se programeze.

De pe plajă, privim spre răsărit casele albe aşezate pe buza falezelor sau pe jumătate ascunse în tufişurile din grădini, în spatele unor ziduri înalte şi văruite, cu ferestre mari şi terase orientate spre sud, spre linia albăstrie a coastei Africii. Ni s-a spus că foarte sus, pe povârnişurile de stâncă goală unde nu ajunge vegetaţia, e o peşteră cu picturi neolitice şi resturi de sarcofage feniciene. M-am trezit într-o

dimineaţă foarte devreme, când se crăpa de ziuă, m-am îmbrăcat şi mi-am pus adidaşii în tăcere, încercând să n-o trezesc pe soţia mea, şi am plecat de la hotel traversând grădina pustie ce se reflecta în apa violetă şi nemişcată a piscinei. La restaurant, la o lumină electrică ingrată, chelnerii cei mai matinali pregăteau tăvile pentru bufet, puneau pe mese ceşti şi tacâmuri într-o linişte de somnambuli. Îmi simţeam cu plăcere picioarele puternice, solida comoditate a adidaşilor, cu care mersesem şi alergasem sute de kilometri. Răcoarea primei ore a dimineţii îmi înfiora pielea sub ţesătura subţire de bumbac a tricoului. Am început să alerg încet, respirând uşor, dar în loc s-o iau spre plajă cum făceam în fiecare dimineaţă, am apucat-o pe drumul ce urca povârnişul dealului. Am obosit repede, pentru că urcuşul era foarte abrupt şi am continuat la pas. Văzute de aproape, casele pe care le priveam de pe plajă erau şi mai impunătoare, apărate de ziduri terminate cu cioburi de sticlă, de tăbliţe ale companiilor de securitate, de câini ce lătrau din grădini la trecerea mea şi care uneori se izbeau cu capul de grilajele metalice, scormoneau printre tufişuri arătându-şi boturile, mirosindu-mă, mârâind. Cu excepţia lătrăturilor şi a paşilor mei pe pietriş, singurul zgomot ce se auzea era şfichiuitul metodic al aspersoarelor stropind suprafeţe invizibile de gazon, de unde sosea până la mine mirosul intens al sevei şi al pământului bine fertilizat şi udat.

Zăream uneori, în spatele unui grilaj, câte-o maşină nemţească enormă, cu caroseria argintată. După câte o cotitură, apărea înaintea mea, tot mai jos, întinderea vertiginoasă a plajei şi a mării; hotelul, ca o construcţie la scară redusă sau una dintre acele machete ce se decupează, care-i plăceau fiului meu când era mai mic, albastrul de carte poştală ilustrată al piscinei, linia ferestrelor. În spatele uneia dintre ele, soţia mea continua să doarmă cufundată într-un somn liniştit şi în noaptea conservată de perdelele trase.

Dar nu reuşeam să găsesc poteca ce trebuia să mă poarte spre vârf, spre peştera unde se aflau picturile neoli-

tice. Am părăsit drumul asfaltat, strecurându-mă printre tufişurile lipicioase de iarba-osului, unde mi se păruse că se ivea o cărare. Când credeam că m-am rătăcit, am ieşit din nou la şoseaua ce se îngusta printre stânci şi buruieni şi se termina brusc în faţa unui zid şi a unei porţi metalice foarte înalte, vopsită într-o culoare verde închis milităresc. Câţiva câini lătrau şi urlau în spatele ei şi o izbeau cu asemenea putere, încât plăcile de metal vibrau. Am recunoscut terasele înalte ale casei, ferestrele arcuite ce se vedeau de pe plajă în punctul cel mai de sus al dealului. Lângă poartă, pe o placă de ceramică era scris cu litere gotice *Berghof*. Citisem acest nume undeva, într-o carte, dar nu-mi aminteam unde.

M-am întors şi n-am mai căutat poteca spre peştera cu picturi. Eram obosit şi se făcuse foarte târziu. Când m-am întors la hotel era abia nouă dimineaţa, dar începea să fie cald, şi primii turişti nemţi înroşiţi de soare şi ghiftuiţi după festinul de la micul dejun începeau să ocupe în mod total deliberat cele mai bune şezlonguri, cele cu capătul rabatabil şi care se aflau în partea cu umbră. În camera mea dura încă noaptea pe care o lăsasem cu câteva ceasuri înainte. Am deschis uşa încetişor, am ascultat în penumbră respiraţia nevestei mele şi am simţit în aerul mai dens decât cel de afară mirosurile comune ale vieţii noastre, pe care le adusesem cu noi în camera de hotel. M-am aşezat în pat lângă ea; avea doar chiloţii pe ea, şi dormea pe o parte, uşor încovoiată, îmbrăţişând perna. *Când te văd goală îmi amintesc de pământ*. I-am dat la o parte părul de pe faţă şi am văzut că avea ochii deschişi şi zâmbea. Mi-am amintit acest cuvânt: Berghof.

Aş vrea să-mi amintesc fiecare amănunt din aceste zile de iulie cu aceeaşi exactitate ca atunci când mângâi scoica albă de pe masa mea de lucru: greutatea ei abia simţită în palma mâinii, interiorul ei atât de neted, în care totuşi degetele simt liniile atenuate ale striurilor, neregularitatea

marginii exterioare ştirbită poate de izbitura violentă de o stâncă, poate, acum cine ştie câtă vreme.

Fiecare lucru păstrat, salvat, detaliile neimportante, cele esenţiale, pentru că dacă lipseşte unul dintre ele echilibrul general al lucrurilor se poate nărui. În enciclopedia mea şcolară se povestea cum din vina unei potcoave, a caielei unei potcoave, s-a pierdut un întreg imperiu; împăratul trimite un sol călare să aducă întăriri, dar calul nu poate să galopeze bine pentru că i-a căzut o caia de la o potcoavă, se împiedică şi cade, iar solul moare sau pur şi simplu nu ajunge la timp ca să-şi îndeplinească misiunea. De câte mici întâmplări a fost nevoie pentru ca Pablo Casals să găsească pe o tarabă cu cărţi vechi din Barcelona suitele pentru violoncel de Bach. Acea scoică purtată de un val acum un an sau acum două sute de ani, izbindu-se atât de tare de o stâncă încât se rupe o parte din marginea ei exterioară, rămasă apoi îngropată în nisipul alb al unei plaje ce se pierde în zarea de la apus, pentru ca s-o găsească într-o după-amiază de iulie Arturo, pentru ca eu s-o am acum aici, sub mâna pe care scoica o recunoaşte, parte din regatul familiar al simţului pipăitului, alături de plastica formă a tastaturii computerului, lemnul zdravăn şi negeluit al mesei, porţelanul cănii de cafea, hârtia ce străluceşte la lumina lămpii, pe care sunt scrise lucruri indescifrabile aproape pentru oricine, inclusiv pentru mine însumi, uneori; scris de medic, spuneau bătrânii, speriaţi de medici, scris de reţete şi diagnostice, de semnături pe rezultatele analizelor.

Nu e o vară, ci două, dar nu pot exista două veri identice, nu există diferenţe atât de categorice ca acelea care abia se percep. Cea a unui singur cromozom între douăzeci şi patru determină dacă o să fie fată sau băiat. Diferenţa dintre viaţa şi moartea acestui om care o să intre în cabinet dintr-un moment într-altul este un virus ce s-a adăpostit în el în mod imperceptibil nu se ştie de câţi ani şi brusc a început să se răzvrătească, să se înmulţească, să-l

otrăvească fără ca el să-şi dea seama, fără să simtă altceva decât o oboseală vagă şi de neînvins, ceva ce medicul intuise dar nu putuse citi pe faţa lui de om încă sănătos, când îi palpase abdomenul cu organele încă neatinse.

Îşi închipuie că vorbeşte cu cineva, un prieten, căruia-i povesteşte această istorie, el care nu mai obişnuieşte să aibă încredere în nimeni în afară de soţia sa, istoria celor două veri, a celei de-a doua veri, cea a repetării şi a întoarcerii după doi ani. Dacă există ceva după care tânjesc cu adevărat, aceasta nu este copilăria, ci prietenia, devotamentul reciproc ce mă unea cu prietenii mei la cincisprezece sau la douăzeci de ani, capacitatea de a conversa ore întregi plimbându-ne prin oraşul meu pustiu în nopţile de vară, de a povesti cu exactitate cine era fiecare din noi, ce dorea şi de ce suferea, şi de a nu face altceva decât să vorbim şi să ascultăm şi să fim împreună, pentru că de multe ori acesta era singurul lucru pe care-l aveam, fără bani să mergem la un bar sau la un film sau la sălile de biliard, evidenţa pură a prieteniei, cu mâinile în buzunarele goale şi capetele adâncite între umeri şi apropiate într-o atitudine de confidenţă, de conspiraţie. Duc dorul pudorii gingăşiei masculine, emoţiei de a te simţi acceptat şi înţeles şi de a nu îndrăzni să-ţi exprimi recunoştinţa pentru atâta afecţiune; nu scârboasa camaraderie masculină, confidenţele lăudăroase sau schimbul de priviri băloase în prezenţa unei femei atractive.

Îşi imaginează că povesteşte, că mai are vreun prieten de acum treizeci de ani şi că au rămas împreună, păstrând aceeaşi loialitate de atunci, consolidată şi îmbunătăţită de trecerea timpului, de experienţele şi deziluziile trăite de amândoi. Îşi închipuie un prieten, îl inventează, cum îşi inventa prieteni când avea doisprezece sau treisprezece ani şi era singur peste tot, în familie şi la noua şcoală unde-l trimiseseră, la acea vârstă ciudată ce nu mai este copilărie dar nici adolescenţă încă, sau feciorie, cum se spunea pe

timpuri, ce păcat că s-a pierdut un cuvânt atât de frumos, atât de exact.

Acum este fiul meu cel ce intră în ea, în feciorie sau adolescență, cel ce nu mai este un copil și începe să se îndepărteze de mine fără să-și dea seama. i-ar spune unui prieten, dacă are avea vreunul, dacă nu i-ar fi pierdut pe cei pe care i-a avut din cauza distanței sau a neglijenței. a unui fond ușor amar de scepticism, pe care anii i l-au accentuat și de care se salvaseră doar ființele cele mai apropiate din viața lui, nevasta și fiul său și, poate, în parte, uneori și munca sa, ceea ce se întâmpla în camera în penumbră, cabinet sau cameră de studiu, sub lampă, în spațiul pe care îl delimitează și îl luminează claritatea ei ce nu rănește, calculată pentru a primi și a sugera, pentru ca să se ivească din ea, invocate, inventate, parcă, prezențe asemănătoare ce se transfigurează, aproape pe neobservate, dintr-unele într-altele: medicul și pacientul, prietenul ce se prezintă poate neanunțat și pe care este așa de plăcut să-l primești și atât de ușor și liniștitor să-i povestești ceva, știind că aproape nu e nevoie de cuvinte, dar că merită să le alegi cu atenție pentru a-i comunica pe deplin o anumită experiență, ca astfel să devină inteligibilă, limpezită de ceața nocivă, de melancolia confuză și vagă, de acel început contagios de autocompasiune ce se insinuează în amintirea neîmpărtășită, rumegat în singurătatea așteptării, în cabinet, prezent ca o silențioasă neloialitate când mă întorc acasă și nevastă-mea mă simte absent și mă întreabă ți se întâmplă ceva, și eu spun nimic, oboseala muncii, persistența apăsătoare a bolii în acele fețe noi ce apar în fiecare zi, fețe de noi sosiți de cealaltă parte a frontierei, de recent expulzați.

Ne-am întors în vara aceasta, povestește, ar povesti dacă ar avea cui; timp de doi ani m-am gândit numai la această vacanță, într-un fel în stilul fiului meu, căruia i se părea că totul este important, cu acea capacitate minunată de entuziasm pentru orice pe care o au unii copii. Am petrecut doar zece zile în acel loc, și abia dac-am făcut

altceva decât să înotăm şi să stăm la soare, să citim lungiţi pe plajă sau la piscina hotelului, să ieşim din când în când într-o maşină de închiriat ca să mâncăm sau să ne plimbăm prin sat. Eu mă sculam devreme, alergam fără să mă grăbesc câţiva kilometri pe nisipul tare de la mal, îndată după retragerea mareei, nisipul neted şi strălucitor în primele raze ale soarelui. Îmi plăcea să mă întorc la hotel şi să-i trezesc pe nevastă-mea şi pe fiul meu şi să ne luăm micul dejun împreună, aşezaţi lângă fereastra enormă a restaurantului ce dădea spre palmierii din grădină. Fiecare lucru pe care-l făceam era de o perfecţiune neasemuită, şi eu eram conştient de ea chiar în clipa când îl trăiam, nu aveam nevoie de filtrul amintirii pentru a o înfrumuseţa. Exista o armonie între noi trei în acord cu frumuseţea exterioară a lumii, cu luna plină şi vântul de apus în prima seară când am coborât pe plajă şi ne-am îmbrăţişat toţi trei ca să ne apărăm de umezeala foarte rece, cu puritatea formei unei scoici sau gustul şi mirosul unui peşte fript pe cărbuni, mâncat la o terasă lângă mare. Fiecare dintre noi era în mod intens el însuşi şi tocmai această particularitate îl unea cu ceilalţi doi, cu fiecare într-un chip unic şi diferit, pentru că pe toţi trei ne învăluia iubirea însăşi. Soţia mea şi cu mine, fiul meu şi cu mine, soţia mea şi fiul meu, fiul meu privindu-ne când ne mângâiam, şi soţia mea privindu-ne pe copil şi pe mine când ne plimbam pe plajă cu capetele plecate, căutând scoici şi raci, eu privindu-l pe copil când arunca nisip pe picioarele maică-sii, printre degetele cu unghii roşii, pe labă şi pe călcâie.

Tonuri pastelate ca în instantaneele fragile ale polaroidului, în care totul pare că se petrece un pic la întâmplare, fără premeditare şi aproape fără cadraj, cu uşurinţa vieţii cotidiene.

Se întorc după două veri, la acelaşi hotel, în aceleaşi zile de iulie, cu amurguri ce se prelungesc într-o aurită încetineală până la ora cinei; totul este la fel, şi cu toate acestea el se descoperă spionându-se pe sine însuşi în căutarea unei

greşeli produse în repetarea desfătătoare a emoţiilor sale de atunci, neliniştit, dar într-un fel insidios, descurajat fără motiv, iritat de probleme cărora ştie că nu ar trebui să le dea nicio importanţă, camera care anul acesta nu dă spre mare ci spre o curte interioară cu palmieri şi spre ferestrele altor camere, vântul de răsărit care de-abia îi lasă să se ducă la plajă în primele zile, provocând supărarea fiului său, care se încuie ursuz în camera lui şi stă ore întregi la televizor. Are deja treisprezece ani şi o urmă de mustaţă îi adumbreşte buza de sus. Fără să ne dăm seama, şi-a pierdut vocea de copil, fără să observăm, aproape i se schimbă, şi acea voce unică a dispărut deja de pe lume, n-o s-o mai ascultăm niciodată. Au trecut doar două veri, dar am întârziat atât de mult să ne întoarcem, încât întoarcerea nu mai era posibilă: doi ani în vieţile noastre de adulţi nu înseamnă nimic, dar în viaţa lui reprezintă saltul de la o existenţă la alta, timpul unei transformări nu mai puţin radicale ca aceea a unei larve într-un fluture. Ochii lui mari, mijiţi când râde, cu aceeaşi expresie ca a maică-sii, nu mai privesc ca înainte, sau cel puţin nu tot timpul. Îl priveşti în ochi şi pare că nu e acolo sau că nu te poţi întâlni cu el, vrei să-l cauţi dar a şi plecat, şi cu toate că această îndepărtare se produce doar din timp în timp, mai degrabă ca nişte scânteieri de înstrăinare sau de alarmă, el, tatăl lui, trebuie să se stăpânească pentru a nu simţi o dezolare de adolescent ranchiunos, un fel de amărăciune ce nu credea că se păstrase atât de intactă de pe vremea când avea vârsta în care intră fiul său acum.

Poate nu a pierdut încă nimic, dar acum descoperă ceea ce nu cunoştea în urmă cu două veri, frica de a pierde, panica în faţa posibilităţii ca fiul lui să devină un necunoscut pentru el, ca fiii atâtor taţi pe care-i cunoaşte, bărbaţi de vârsta lui, de aceeaşi categorie şi profesiune, printre care, totuşi, nu există niciunul pe care să-l numească cu adevărat prietenul lui, cu plenitudinea sacră a acestui cuvânt. Dar băiatul are de acum prietenii săi la Madrid şi le duce dorul, îi spune nevastă-sa, zâmbind cu o bunăvoinţă pe care el o

invidiază, cu o seninătate de care el depinde ca să nu se lase doborât cu totul. Nu-ţi dai seama că nu mai e chiar un copil, că o să împlinească paisprezece ani. Ar trebui să te gândeşti cum erai tu când aveai vârsta lui.

Se supraveghează, se spionează, cu aceeaşi grijă cu care examinează figura unui pacient sau îi palpează abdomenul sau îi ascultă respiraţia prin stetoscop, căutând simptome ale acelei boli de care acum se ştie vulnerabil, perfida decepţie, opacitatea senzaţiilor care alteori se prelungiseră în rezonanţe irizate, asemeni plictiselii provocate de o muzică ce înainte îţi plăcea mult, şi pe care acum continui s-o asculţi cu atenţie, te prefaci că te entuziasmează, reuşind aproape să te înşeli pe tine însuţi, cu toate că ştii, într-un ungher nemărturisit, că tot ce doreşti cel mai mult pe lumea asta este ca acea muzică să se termine, ca atunci când te întorci într-un oraş fără să te mai simţi prizonierul său şi fără să te automituieşti ca să te convingi că plăcerea călduţă de acum este identică cu exaltarea de atunci.

Într-o seară, în timp ce aşteaptă ca soţia lui să se aranjeze pentru cină, în timp ce ea îi vorbeşte din baie, pieptănându-se în faţa oglinzii, încercând un nou ruj, vede o femeie blondă trântită pe pat într-o cameră din partea cealaltă a curţii. E prea mare distanţa ca să-i poată distinge trăsăturile, ca să-şi dea seama dacă este tânără sau atractivă, sau este doar o figură abstractă de femeie în care se materializează vreun miraj de demult din imaginaţia lui, străina blondă şi desculţă pe scara unui tren într-o noapte îndepărtată de început de vară. Gesticulează, face ceva cu mâinile, îi vorbeşte cuiva pe care el nu-l vede. Silueta unui bărbat se iveşte la fereastră. Bărbatul se apleacă spre femeia blondă, se întâmplă ceva lent şi ceţos şi el îşi apropie faţa de geam ca să vadă mai bine, excitat brusc, percepând mişcarea ritmică şi silenţioasă a celor două trupuri în spatele ferestrei din cealaltă parte a curţii, cu gura uscată ca un adolescent sufocat de ignoranţă şi dorinţă.

Durează doar un moment. Se întoarce cu spatele la fereastră când soţia lui iese din baie şi se teme în mod iraţional că a fost surprins, descoperit de ea, sau că se va înroşi şi că ea o să-l întrebe de ce şi el se va înroşi mai tare. Îl încearcă remuşcarea, dar nu decepţia de data asta, şi cele două figuri de la cealaltă fereastră se topesc ca fragmentele unui vis în lumina treziei. Nevasta lui s-a îmbrăcat cu o rochie neagră, foarte strâmtă, nişte sandale negre cu toc, şi-a machiat ochii, s-a dat pe buze cu un ruj nou şi mai deschis la culoare, care se potriveşte cu tonul deja bronzat al pielii ei, oferindu-se examenului masculin, cerându-i aprobarea. Acum, spionul intim şi tulbure se predă, inspectorul secret nu găseşte nicio fisură în calitatea propriilor sale emoţii, nu distinge stridenţa unei note false, a unei senzaţii parţial prefăcute, forţate; delectarea de a-şi privi soţia este aceeaşi ca acum două veri sau ca acum doisprezece ani, nu a suferit nicio uzură cu trecerea timpului, nu s-a contagiat de obişnuinţă şi deprinderi. Se uită la picioarele ei bronzate şi goale şi este la fel de cuprins de dorinţă ca prima dată când s-a aflat cu ea în camera altui hotel, şi o priveşte cu toată dorinţa şi entuziasmul pe care i le-au stârnit întotdeauna femeile, încă dinainte de a avea deplina conştiinţă a sexualităţii, când la doisprezece ani ieşea de la şcoală şi era fermecat când le vedea pe fetele cu primele minijupe, sau când o mătuşă de-a lui tânără şi frumoasă se apleca spre el ca să-i dea de mâncare şi el vedea foarte de aproape carnea albă palpitândă a sânilor în decolteu, parfumată, în penumbră, delicata carne de femeie pe care acum o miroase şi o mângâie şi o priveşte strângând-o în braţe, vrând să-i deschidă fermoarul rochiei, pipăindu-i coapsele într-o mângâiere urgentă cu ambele mâini, acum, chiar în clipa asta.

Ea începe să râdă şi vrea să-l dea la o parte, măgulită şi contrariată, veşnic uluită de caracterul instantaneu al dorinţei masculine. O să te murdăresc cu ruj pe toată faţa, se face târziu pentru masă şi băiatul ne aşteaptă. Să aştepte,

zice el, respirând pe nas în timp ce o sărută pe gât, dar atunci, invocat parcă de vorbele celor doi, fiul lor bate la uşă, vrea să apese pe clanţă, dar din fericire am încuiat cu cheia, vor avea timp să se aranjeze, să se liniştească, şi când ies, îi priveşte cu un aer în care taică-su, atât de iscoditor, atât de atent la el, crede că intuieşte o vagă expresie de dezaprobare sau poate doar interogativă, chiar uşor batjocoritoare, de ce aţi întârziat atâta până mi-aţi răspuns.

Dar chiar dac-ar avea un prieten, pudoarea l-ar împiedica să povestească asemenea lucruri, să lase pe cineva să se apropie de comuniunea sfântă a celor trei, restabilită în seara aceasta, confirmată pe aceeaşi terasă din faţa mării unde cinaseră în altă seară acum două veri. Sclipiri scurte de lumini în întuneric, dincolo de lunga panglică albă a valurilor ce se sparg pe nisip; când e lună nouă, mişună şalupele rapide ale contrabandiştilor de tutun şi haşiş, bărcile pline de emigranţi clandestini care vin de pe malul celălalt, dinspre linia mai întunecată care este coasta Africii. Contemplarea estetică este un privilegiu şi, în mod sigur, o falsificare: coasta frumoasă şi întunecoasă pe care o vedem în această seară de pe terasa restaurantului, unde situăm poveşti şi vise, aventuri livreşti, nu este aceeaşi pe care o văd când se apropie de ea acei oameni îngrămădiţi în bărci izbite de mare, pe punctul de a naufragia şi de a pieri în apele mai negre decât ale oricărui puţ, fugari cu piele neagră şi ochi strălucitori, înghesuindu-se unii într-alţii ca să se apere de frică şi de frig, ca să nu se simtă atât de imposibil de departe de acele lumini de pe malul pe care nu ştiu dacă-l vor putea atinge.

Pe unii dintre ei marea îi înapoiază umflaţi şi livizi şi pe jumătate mâncaţi de peşti. Pe alţii îi vezi de pe şosea, alergând pe câmp, ascunzându-se în spatele vreunui copac sau făcându-se una cu pământul neted, îngroziţi şi stăruitori, căutând drumul spre nord al celor ce îi precedaseră, eroi hăituiţi ai unei călătorii pe care nimeni n-o va povesti.

Când se întorc în maşină de la restaurant spre hotel, văd două jeepuri ale jandarmilor luminând cu farurile dunele din apropierea şoselei; cu faţa lipită de geamul din spate al maşinii, băiatul priveşte luminile albastre de alarmă care se rotesc în tăcere şi siluetele înarmate ale jandarmilor, concentrat ca şi cum ar vedea un film. Cum o fi să te ascunzi chiar acum, într-o noapte fără lună, ud leoarcă şi gâfâind, pe fundul unui şanţ sau într-unul din acele stufărişuri mlăştinoase, fără să fii nimeni, fără să ai nimic, nici acte, nici bani, nici adresă, nici nume, fără să ştii drumurile ori să vorbeşti limba, se gândeşte apoi în pat, treaz lângă femeia care doarme îmbrăţişându-l, amândoi obosiţi, recunoscători, consumaţi din nou de setea urgentă de iubire.

Se trezeşte foarte devreme, cu prima lumină a zilei, limpede şi vioi, dar nu se scoală încă, de-abia se mişcă pentru a nu se desprinde din îmbrăţişarea ei. Priveşte sosirea treptată a zorilor ca un martor ascuns şi răbdător, aţipeşte cu ochii întredeschişi şi îi deschide imediat fără prea mult efort de voinţă. Pentru prima dată de când a sosit aici, în această a doua călătorie, simte impulsul şi vigoarea necesare ca să se scoale şi să-şi pună un echipament de sport. Acceptă asta ca un semn favorabil, ca o promisiune de confirmare că lucrurile se vor repeta, că vor fi în continuare identice, dragostea soţiei şi a fiului său, plenitudinea autentică a fiecărei senzaţii, la fel de intensă ca plăcerea de a ejacula foarte adânc în ea. Amintirea este atât de vie şi de apropiată, încât îi produce o erecţie. De multe ori am vise erotice cu femeia care doarme lângă mine în fiecare noapte.

La acest ceas al dimineţii, pe malul mării culorile au aspectul şters al unei ilustrate de demult, albastru, cenuşiu, verde şi roz de fotografie colorată cu mâna. Începe să urce pe şoseaua dinspre faleză, repede, energic, cu paşi mari, dând din mâini ritmat, simţind în călcâie forţa musculară a urcuşului, plămânii dilataţi de aerul mării, întregul corp uşor, în cadenţă, fără greutate, cu o bucurie fizică de care nu-mi amintesc să mă fi bucurat în tinereţe. După fiecare

curbă pe care-o urcă, prăpastia este mai vertiginoasă și se extinde și mai mult spre infinit spațiul pe care-l cuprinde privirea: Tangerul în depărtare, spre vest, o linie albă în albastrul fără ceață, munții din Rif, unde sunt așezări cu acoperișuri plate, atârnate deasupra prăpăstiilor, identice cu cele din Alpujarra în Granada.

Mașini mari argintii cu număr nemțesc, lătrături de câini după zidurile caselor izolate între stânci și palmieri. În hotel ne-au spus că nemții au venit când încă nu era nimic pe toată coasta, nimic în afară de buncăre ridicate împotriva unei posibile invazii care a avut loc mult mai departe, întâi în Sicilia, în sudul Italiei, apoi în Normandia. Nemții au început să sosească la sfârșitul războiului, al lor, și au ales pentru a-și construi case și a-și planta grădini acele coaste bătute de toate vânturile, pe care atunci nu urca nimeni, unde nu era nimic, doar acea peșteră cu picturi de siluete negre de animale și arcași, cu amfore îngropate în care apoi s-au descoperit schelete de călători fenicieni.

De astă dată este hotărât să nu se lase până nu atinge vârful, până nu ajunge la peșteră. I s-a spus că, după o cotitură unde se află un pin mare aplecat deasupra prăpăstiei, trebuie să lase șoseaua și să continue pe o cărăruie ce urcă între tufișuri de iarba-osului și o varietate de salcâm cu spini foarte ascuțiți și ciorchini de flori galbene ale căror semințe, i-au povestit, au fost aduse de vânt sau de păsări din cealaltă parte a mării, deoarece este o plantă ce crește în deșert. Dacă ar avea un prieten, i-ar povesti că de cum a pășit pe ceea ce părea o cărăruie și-a dat seama că greșise drumul, deoarece urma ei se ștergea îndată între tufișuri. Își făcu drum cu mâinile printre ramurile înțepătoare ce-i zgâriau pielea, între frunzele lipicioase ale ierbii-osului, încercând să nu se dezorienteze, cu toate că nu vedea decât la câțiva pași. Auzea marea lovindu-se de stânci, dar nu știa din ce parte. Se împiedica de crengi rupte care-i răneau picioarele și îi era frică să nu alunece, să nu se afle fără să știe prea aproape de prăpastie. Dar nu avea altă soluție

decât să continue să meargă, să facă față descurajării datorate faptului că s-a rătăcit; va ajunge în curând la un luminiș, va da de una dintre stâncile ce se ridică deasupra vegetației și din vârful ei va vedea drumul.

Mergea atât de agitat, atât de concentrat asupra efortului de a-și deschide drum printre tufișurile de iarba-osului și ale acelei plante ai cărei spini se înfigeau ca niște ciocuri de păsări răpitoare, că nu-și dădu seama imediat că se auzeau lătrăturile înfricoșătoare ale mai multor câini. La câțiva metri înaintea lui, nevăzut până atunci, a apărut un zid văruit și foarte înalt, terminat cu un șir de cioburi ascuțite de sticlă. A mers pe lângă el fără să vadă nicio ușă și nicio fereastră, a cotit și, dintr-odată, a rămas paralizat de teroare și ameteală, cu întreg corpul lipit de peretele văruit: chiar la un pas în fața lui era marginea verticală a falezei și, foarte jos, strălucirea și vuietul spumei izbite de stânca pe care se înălța buncărul. Dacă aș fi căzut acum o clipă, soția și fiul meu ar fi continuat să doarmă, fiecare în camera sa, protejați de lumina zilei de groasele perdele ale hotelului, atât de departe de ea ca și cum ar fi fost încă noapte.

Rămase câteva lungi secunde nemișcat, lipit de peretele pe care bătea soarele, cu ochii închiși, fără să îndrăznească să-i deschidă, să privească în gol. Apoi făcu cale întoarsă, și, pe măsură ce se îndepărta de prăpastie, auzi din nou lătratul câinilor ce păreau că tăcuseră în clipa când fusese pe punctul să-și piardă viața. Acum dădea ocol casei în sens invers, lipit tot timpul de zidul văruit și zgrunțuros, înaintând în spațiul îngust dintre perete și tufișuri.

Ajunse pe o esplanadă în fața porții principale a casei și o femeie blondă și corpolentă veni în fugă spre el, plângând și văitându-se și spunându-i ceva într-o limbă pe care nu o înțelegea și pe care oricum nu reușea s-o distingă din cauza lătrăturilor câinilor. Înainte de a vedea scrisul de pe plăcuța metalică își aminti că mai fusese o dată în același loc. *Berghof.*

Încă zăpăcit, la început crezu că femeia îi reproşează că intrase pe proprietatea ei. Dar după înfăţişare nu părea stăpâna casei, ci servitoarea, şi cele două mâini cu care îl zgâlţâi violent în timp ce-i striga ceva, erau mâini mari şi înroşite de treburile casnice, ca acelea ale unei spălătorese de vase sau bucătărese din alte vremuri. Striga, trăgea de el spre poarta metalică întredeschisă, în spatele căreia lătrau câinii. Cu o naturalețe asemănătoare celei din vise, acceptă că femeia ştia că era medic şi-i cerea să ajute un bolnav.

Dar nu sunt medic. Dar nu poate şti că sunt medic, nu se poate să fi aşteptat sosirea mea. Din momentul când intră în casă, târât de mâna puternică a femeii, îşi închipuie că povesteşte ce i se întâmplă, că-i povesteşte soţiei sale, în dimineaţa asta, când o să se întoarcă la hotel, stând în pat lângă ea, oferindu-i o poveste aşa cum i-ar oferi micul dejun, neaşteptată şi ciudată, petrecută de curând, dacă ai fi văzut ce mi s-a întâmplat, ce am văzut.

Condus de femeie, străbate o curte cu ziduri albe şi dale de marmură şi arcade la care flutură perdele de voal din spatele cărora se văd marea şi coasta Africii, acele arcade pe care le-am văzut de atâtea ori de pe plajă, întrebându-ne cine o avea norocul să locuiască acolo. În mijlocul curţii e o fântână de marmură, dar zgomotul apei şi cel al paşilor noştri e acoperit de lătrăturile neîncetate devin mai fioroase pe măsura pătrunderii în casă, iar femeia plânge şi se vaită şi îşi freacă mâinile de pieptul voluminos, şi devine tot mai bătrână pe măsură ce o văd mai de aproape şi mă obişnuiesc cu ea; ochii albaştri, părul foarte deschis, de un blond foarte palid, nasul turtit şi faţa rotundă şi roşie o făceau să pară tânără, dar acum îmi dau seama că trebuia să aibă peste şaizeci de ani, şi că e îmbrăcată într-o uniformă ce pare de servitoare sau de menajeră. Se întoarce spre mine cu ochii plini de lacrimi şi îmi cere prin semne să merg mai repede. Locul are un aer de imitaţie andaluză conştiincioasă şi germanică, cu zăbrele imense la toate ferestrele şi uşile cu tăblii de culoare închisă. Dar văd totul foarte

repede, ca prin ceață, datorită buimăcelii, și, când intrăm într-un salon unde pe jos se află ceva spre care femeia arată cu gesturi exagerate de groază și implorare, plângând cu gura deschisă și cu lacrimi ce-i alunecă pe obrajii ridați și rotunzi, pupilele mele obișnuite cu lumina soarelui se adaptează cu întârziere la penumbră și la început nu disting nimic, nu văd pe nimeni.

În primul rând aud un geamăt, dar nu în mod clar, din cauza vaietelor femeii și a lătrăturilor câinilor, care probabil sunt închiși foarte aproape, pentru că aud zgârieturile și loviturile boturilor izbind o suprafață metalică. Un geamăt și respirația șuierătoare a unor plămâni de bolnav, asta aud înainte de a vedea forma întinsă pe jos, un bărbat foarte bătrân, într-un halat de mătase, foarte palid, cu o față de o paloare opacă și galbenă, în contrast cu roșul foarte aprins dinăuntrul gurii lui deschise și a limbii ce se învârtește căutând aer, întinzându-se ca un animal marin diform ce se zbate ca să scape dintr-o crăpătură unde a rămas prins. Își apasă gâtul cu amândouă mâinile și când mă aplec spre el mă apucă cu una dintre ele de piepții tricoului, cu ochii de o culoare foarte deschisă, larg deschiși, la fel ca gura, atât de deschiși, că de abia mai păstrează o nuanță de cenușiu sau de albastru. Mă atrage spre el cu o forță fanatică, agățându-se parcă de mine ca să nu se sufoce, vrând parcă să-mi spună ceva. Sunt atât de aproape de fața lui, încât îi văd colțurile roșii ale ochilor și venele minuscule ale globilor oculari și dinții lungi și galbeni, și îmi ajunge la nas o respirație ce pute a gură de canal. *Bitte*, zice, dar mai curând este un horcăit decât un cuvânt, și femeia ce plânge și gâfâie lângă mine repetă aceeași vorbă, mă zgâlțâie cu mâinile ei mari și roșii, presându-mă să fac ceva, dar bărbatul mă ține lângă el și nu pot să mă desprind ca să-i ascult pieptul sau să încerc să-l reanimez. Lângă el, pe dușumeaua de lemn lustruit și de culoare închisă, se vede o băltoacă ce mi s-a părut că e urină, dar este ceai; tot acolo e și o ceașcă spartă și o linguriță.

Omul ăsta se sufocă, îi spun femeii rostind cuvintele absurd de rar pentru cazul că m-ar putea înţelege, şi îi arăt un telefon, trebuie să chemăm o ambulanţă. Dar eu vreau să plec cât mai repede, să scap de acolo, să mă întorc în camera mea de la hotel înainte de a se trezi nevastă-mea. Reuşesc să mă ridic, şi când bărbatul îmi dă drumul i se calmează puţin respiraţia, deşi acum are ochii complet daţi peste cap.

Pe măsuţa unde se află telefonul este un steguleţ roşu cu o zvastică în mijloc în interiorul unui cerc alb. Abia acum, de când am intrat în acest loc, în timp ce aştept să răspundă la telefon cei de la Urgenţă, privesc în jurul meu. Pe un perete e un portret mare în ulei al lui Hitler, încadrat de două perdele roşii, ce sunt în realitate două steaguri cu zvastică. Într-o vitrină luminată e un veston negru cu petliţe de SS pe revere, şi o ruptură înnegrită într-o parte. Într-o fotografie cu o ramă pompoasă, Adolf Hitler îi înmânează o decoraţie unui tânăr ofiţer de la SS. În altă vitrină e o Cruce de Fier şi lângă ea un pergament scris de mână cu caractere gotice şi cu o zvastică pe sigiliul de ceară roşie.

Văd totul într-o clipită, dar nu pot să-mi dau seama de cantitatea copleşitoare a obiectelor ce mă înconjoară, ce umplu încăperea, deşi este imensă, busturile, fotografiile, armele de foc, proiectilele ascuţite şi lustruite, steagurile, bibelourile, insignele, prespapieurile, calendarele, lămpile, nu e nimic care să nu fie nazist, care să nu comemoreze şi să nu sărbătorească cel de-al Treilea Reich. Ceea ce eu percep ca o confuză îngrămădeală se află într-o ordine perfectă şi catalogată de muzeu. Şi în timpul acesta bărbatul continue să horcăie pe jos, chemându-mă cu o voce atât de răguşită că de-abia răzbate din cavitatea cavernoasă a pieptului, *Bitte*, privindu-mă îngrozit cu ochii lui fără culoare şi înroşiţi la colţuri şi la comisurile interne ale pleoapelor când închid telefonul şi mă aplec din nou asupra lui. Calmaţi-vă, îi spun, deşi nu sunt sigur că a învăţat spaniola în toţi aceşti ani de când s-a refugiat pe această

coastă, am sunat la Urgență, e pe drum o ambulanță. I se prelinge saliva într-o parte a gurii și respirația sa infectează aerul cu un miros de canal. Îmi pipăie pieptul, fața, ca și cum ar fi orb, îmi cere ceva, îmi ordonă ceva în nemțește. Acum respiră puțin mai potolit, dar tot cu ochii dați peste cap și genele întredeschise. Îi caut pulsul la încheietura mâinii, piele și oase și un mănunchi de sinuoase vene albastre, și îmi înfige unghiile în dosul palmei mele.

Când se va întoarce la hotel îi va arăta soției sale semnele pe care i le-a lăsat, ca o dovadă că este adevărat ceea ce i s-a întâmplat, ceea ce îi povestește cu atâta ușurare, și cu o urmă de scârbă. Vrea să plece, dar nu poate, deși nu-și dă seama dacă ceea ce-l reține în acel loc este datoria lui de medic sau vreun fel de vrajă de care nu este în stare să se elibereze, ca de unghiile bărbatului poate muribund ce i se înfig în mână. Acum se simte ca și cum s-ar afla de mult timp în casă, și îl apasă senzația că e închis, încetineala minutelor. Soția sa probabil că s-a trezit deja, și se întreabă de ce nu s-a întors încă. Nu va începe să se îngrijoreze, o să se alarmeze brusc, cu acel sentiment de delicatețe și protecție pe care îl are față de el, se va teme că i s-a întâmplat ceva, se va supăra pe el pentru mania lui de a alerga și a se plimba în zori. Ceea ce ne aseamănă cel mai mult este sentimentul de teamă că dintr-odată se poate rupe totul, că ni se poate distruge viața. Trebuie să scape de mâna bătrânului și să sune la hotel ca s-o liniștească, dar nu știe numărul și i se pare un obstacol de netrecut să se apuce să-l caute.

Pupilele au reapărut între deschizătura genelor și se uită fix la el. Își îndepărtează privirea și face un gest că vrea să se ridice, dar cele două mâini slabe și încovoiate îl opresc strângând țesătura poroasă a tricoului. Ascultă respirația, o miroase, devine conștient de vuietul monoton al mării pe fundul țărmului abrupt. Printre murmurul sau rugăciunea femeii ce rămăsese în picioare ca o figură boantă și solidă și lătrăturile câinilor ce nu s-au oprit nicio clipă, i se pare că începe să audă, foarte îndepărtată încă, sirena unei ambulanțe.

Cerbére

Scrisoarea de la ambasada germană sosise probabil când încă nu trecuse un an de când stăteam în noua casă. M-am uitat la ştampilă şi data era din urmă cu câteva luni, iar adresa de pe plic era cea veche, a acelei case cu chiriaşi din cartierul las Ventas unde mă născusem chiar atunci când a izbucnit războiul, şi unde îl văzusem pentru ultima dată pe tata, chiar cu o zi înainte de intrarea naţionalilor* în Madrid, cu toate că eram destul de mică ca să-mi fi rămas vreo amintire. Scrisoarea umblase multă vreme dintr-un loc într-altul şi poştaşul care mi-a adus-o îmi spusese că i-a fost foarte greu să ne găsească, pentru că atunci, în cartier totul era nou şi multe străzi încă nu aveau nume, iar uneori nu erau nici străzi, ci doar terenuri virane ce se transformau în mocirlă de cum ploua un pic. Acum te duci în cartier şi nu-ţi vine să crezi, totul e foarte ordonat, pus la punct, iar copacii sunt atât de înalţi de parcă ar fi fost plantaţi de mult mai mult timp, dar atunci, când am sosit noi, erau la fel de rari ca felinarele, şi primele blocuri erau foarte departe unele de altele, despărţite de spaţii verzi şi terenuri goale, iar câmpul se afla la un pas. Erau lanuri de grâu şi grădini şi treceau turme de oi, şi în fund se vedea Madridul, care atunci mi se părea mai frumos ca niciodată, cu acele clădiri înalte şi albe, ca o capitală din străinătate, pe care o vedeam în

---

* Trupele care au luptat sub conducerea lui Franco în timpul Războiului Civil din Spania (1936–1939).

filme. Lumea spunea în bătaie de joc, v-aţi dus să locuiţi la ţară, dar mie nu-mi păsa, ba chiar preferam asta, îmi plăcea să ies pe terasa noului meu apartament şi să văd Madridul în depărtare, şi să ajung la Madrid pe Vespa nouă a soţului meu, ţinându-l strâns de mijloc, ca şi cum aş fi călătorit în alt oraş. Pentru prima dată aveam camere aerisite şi baie, şi apă caldă şi rece, şi când am rămas însărcinată, soţul meu a adus acasă o maşină de spălat, şi după puţin timp şi-a luat carnetul de conducere, ceea ce mie atunci mi se părea aproape mai mult decât să obţii o diplomă. Într-o dimineaţă, am auzit un claxon, am ieşit pe terasă, şi în faţa casei era o maşină nouă, un Dauphine albastru deschis, iar la volan era soţul meu. Plătise avansul şi firma i-o dăduse deja, aşa cum ne dăduseră apartamentul şi maşina de spălat de cum plătiserăm avansul, şi mie cuvântul acesta, avansul, îmi producea frică, dar îmi şi plăcea foarte mult, şi încă mi se pare un cuvânt frumos, dacă stau să mă gândesc, pentru că aveam senzaţia că păşim într-o viaţă nouă, aşa cum intraserăm în apartamentul nou şi mirosea a zugrăveală proaspătă şi cum urcasem în maşină pentru prima dată şi mirosea tot a ceva asemănător, a ceva nou şi curat, iar noi veneam dintr-un loc unde totul mirosea a vechi, casele, tramvaiele, hainele, culoarele, closetele de la capătul coridoarelor, dulapurile, sertarele comodelor, a vechi şi a murdar, a uzat şi a rânced. Totul fusese atât de greu, timp de atâţia ani, totul atât de pe sponci şi, dintr-odată, părea că e de ajuns să-ţi doreşti un lucru ca să-l ai, pentru că îl primeai de cum plăteai avansul, aşa cum primisem cheile apartamentului, deşi ne rămâneau mai mult de douăzeci de ani până să-l plătim. În curtea noastră din las Ventas, aproape de arena de tauri, totul era întotdeauna îngust şi mic, şi întotdeauna era lume în preajmă, vecinele de la uşa de alături care te ascultau chiar dacă nu vorbeai tare şi foloseau orice pretext ca să-ţi intre în casă şi să iscodească, unele cu gânduri foarte rele, aşa că atunci când am intrat pentru prima dată în noul meu apartament din Mortalaz, mi s-a părut imens,

mai ales când am deschis fereastra camerei de zi ce dădea spre toată întinderea câmpului cu Madridul ca fundal, ca într-un film panoramic în culori. Totul nou, bucătăria mea pe care nu trebuia s-o împart cu nimeni, chiuveta mea ce nu puţea a canal şi nici a jegul altora, baia mea, cu faianţă albă, cu toate lucrurile atât de albe, încât lumina fluorescentă se reflecta în ele, o lumină foarte bună, foarte clară, nu cea a becurilor tuberculoase pe care le foloseam când eram eu copil. Maică-mea se plângea, pentru că toată viaţa ei şi-o petrecuse în Ventas şi nu reuşea să se obişnuiască să nu mai fie aproape de vecinele şi de prăvăliile ei dintotdeauna. Şi în cartierul cel nou se rătăcea de cum ieşea, şi zicea că se simte ca o invalidă, profitând de oricine voia s-o ducă şi s-o aducă, pentru că pe atunci nici metroul nici autobuzul nu ajungeau încă în cartier, care nici măcar nu apărea pe planul Madridului. N-am vrut să-i arăt scrisoarea maică-mii. Cum era foarte suspicioasă, a ieşit imediat din camera ei ca să întrebe cine a sunat, şi când i-am spus, proasta de mine, că fusese poştaşul, a vrut să ştie cine ne-a scris, dar eu i-am spus că a fost o greşeală şi m-am închis în dormitorul meu ca să deschid singură scrisoarea. Îmi bătea inima de frică, pentru că pe atunci ne potolisem foamea, dar ne mai stăpânea încă frica, frica de orice, că ne va lovi o nouă nenorocire, că o vor ridica din nou pe maică-mea, ca atunci când o ridicau după război şi nu se întorcea zile întregi şi bunică-mea umbla pe la comisariate şi închisorile de femei întrebând de ea. Taică-meu îi spusese, dacă nu vii cu mine o să ai atâta de suferit, că mai bine te spânzuri sau te arunci de la balcon, dar ea nu voise să se mişte, nu voise să plece din Spania, deşi ştia perfect ce o aştepta, nu pentru că ar fi făcut ceva, că ei nu-i păsa deloc de politică şi nici măcar nu ştia să scrie şi să citească, ci doar pentru că era căsătorită cu el. Eu aveam trei ani când s-a sfârşit războiul, când taică-meu a apărut într-o dimineaţă în curtea din Ventas ca să ne ia cu el, şi nu-mi aduc aminte de nimic, dar îmi imaginez perfect scena, cunoscând-o pe maică-mea, cât de

încăpățânată era, cum rămăsese foarte serioasă așezată într-un colț cu capul în jos fără ca nimeni s-o poată mișca, mi-l imaginez pe taică-meu vorbind și vorbind și spunându-i că trebuie să plecăm toți în Rusia, vrând s-o convingă, promițându-i diverse lucruri, argumentând ca în ședințele lui politice, unde se pare că întotdeauna obținea ce dorea, de-asta ajunsese atât de sus. Avea papagal, îmi povestea bunică-mea, dar singura pe care n-o convingea era nevastă-sa, pe care n-a putut-o duce niciodată la vreo manifestație, care nu s-a interesat niciodată de mitingurile și politica lui, și care nu credea în niciuna dintre promisiunile lui și nici nu-l admira pentru posturile tot mai înalte ocupate în timpul războiului, nici pentru steluțele de pe chipiu și de pe manșetă. El pleca, pleca dimineața și putea să se întoarcă seara sau după o săptămână sau după o lună, se întorcea de la închisoare sau de pe front, deghizat ca să nu-l găsească poliția, sau îmbrăcat în uniformă militară, dar ea nu-l întreba unde fusese, și-i asculta în tăcere explicațiile, pe care le credea sau nu, și pe care în mod sigur nu le înțelegea. În schimb, îi ținea tot timpul casa curată și mâncarea pe foc, iar uneori chiar îi pansa rănile sau îi dădea la cele mai nepotrivite ore căni cu supă sau cu cafea caldă ca să-i potolească foamea, și când i se terminau puținii bani pe care el i-i dădea, pleca de acasă ca să câștige ceva, să frece dușumele sau să vândă apă la arena de tauri, cu un ulcior de lut și o cănuță de cositor, și dacă era nevoie se ducea la parohie să ceară haine pentru noi, cu toate că asta într-adevăr nu i-o spunea lui taică-meu, pentru că el nu putea accepta să fie ajutat de popi. Ultima dată când l-am văzut, a fost probabil în noaptea aceea când a venit să ne caute, oarecum pe ascuns, pentru că deși războiul nu se sfârșise era pe punctul de a se sfârși, și i-a spus maică-mii că o mașină cu motorul pornit așteaptă la poartă, că o să ne ducă chiar în noaptea aceea nu știu dacă la Valencia, unde urma să luăm un vapor, sau la un aeroport, și că o să ajungem imediat în Rusia și că acolo n-o să mai suferim niciodată de

foame şi că o să ne bucurăm de tot confortul. Nu ştiu câte lucruri i-o fi spus, cât timp i-o fi vorbit, în timp ce maşina şi şoferul aşteptau la poartă şi trupele lui Franco erau pe punctul de a intra în Madrid şi maică-mea stând ca şi cum nu l-ar fi auzit, mi-o imaginez perfect, dând din cap că nu, privind în pământ, că nu şi nu, că el putea să facă tot ce voia, cum a făcut întotdeauna, dar că pe ea şi pe copiii ei n-o să-i ia cu el, şi mai ales în Rusia, atât de departe, că poate pleci uşor, dar să vedem cine se mai întoarce de atât de departe. Iar el plimbându-se prin cameră, nu-mi amintesc deloc de el, dar mi se pare că-l văd, înalt, foarte chipeş, cu uniformă, ca într-una din acele poze pe care mi le-au dat la ambasadă şi pe care apoi maică-mea le-a rupt în bucăţele foarte mici şi le-a ars într-o grămadă cu toate hârtiile, scrisorile, desenele, actele, şi cât de mult mi-ar plăcea să am acum vreo fotografie, vreo amintire despre tatăl meu. Atunci eu mă spăl pe mâini de ce-o să ţi se întâmple şi de ce-o să li se întâmple copiilor, i-o fi spus, iar ea o fi sărit ca o fiară, ca şi cum nu te-ai fi spălat întotdeauna pe mâini cu politica şi cu aventurile şi cu revoluţiile tale, că dacă ar fi fost după tine, copiii tăi ar fi cerşit acum pe stradă. Sau ar fi în Rusia, bine hrăniţi şi bine îngrijiţi, fără să fi suferit tot ce-au suferit aici din cauza încăpăţânării tale, pentru că şi altă dată, când eu aveam doi ani, taică-meu voise ca fraţii mei mai mari să plece cu unul dintre acele grupuri de copii ce se duceau în Rusia, dar şi atunci maică-mea se opusese. Mi-a povestit mama că eu dormeam în camera de alături şi că m-am trezit din cauza strigătelor şi am ieşit plângând şi când l-am văzut pe taică-meu, la început nu l-am recunoscut, şi m-am ascuns după fusta ei când el a vrut să mă ia în braţe. Dar mai era şi altă femeie în cameră, îţi povestesc şi-mi amintesc de parcă aş vedea-o, o femeie înaltă, brunetă, voinică, frumoasă, îmbrăcată în negru de parcă ar fi purtat doliu, ce fusese vecina noastră şi avea o fată care avusese grijă de mine şi se jucase cu mine, o fată şi mai frumoasă decât ea,

şi un băiat ceva mai mare, care era în Rusia de doi sau trei ani. Femeia mă luă în braţe, mă aşeză pe genunchii ei, îmi povestea mama, şi îi spunea ei, te rog, chiar dacă n-o faci pentru tine, cel puţin fă-o pentru această fiinţă, care n-are nicio vină. De asemenea, îmi povestea mama, acea femeie mă legăna ca să adorm şi îmi cânta încet un cântec de leagăn, în timp ce tata continua să se plimbe prin cameră, discutând cu mama, şi în acest timp se auzeau de departe tunurile, dar mai rar, pentru că războiul îşi trăia ultimele ore, şi totul era deja pierdut. Şi ştii cine era femeia aceea, îmi spunea mama, coborând vocea, când îmi povestea întâmplările din noaptea aceea, era Pasionaria*, şi ea şi taică-tu făceau aceeaşi politică, şi îmi povestea că fiii săi vorbesc deja ruseşte şi că se simt minunat în Uniunea Sovietică, cum ne-am fi simţit şi noi dacă am fi plecat în acea noapte. Maică-mea nu spunea nimic, îşi lăsa capul în jos şi rămânea aşa privind podeaua, şi taică-meu îşi ieşea din fire, când vorbesc cu tine parcă aş vorbi cu un perete. Tu o să răspunzi de ce-o să se întâmple, şi spunea din nou că el se spală pe mâini, mai bine te arunci într-o fântână, pentru că ăştia vor intra chiar acum şi n-or să aibă milă. Şi aşa a fost, pentru că pe mama au tuns-o zero şi au bătut-o groaznic, doar pentru că era nevasta unui roşu important, şi pe unchii mei, fraţii săi, i-au băgat pe toţi la închisoare şi i-au împuşcat pe doi dintre ei. Noaptea, se auzeau din casă de la noi împuşcăturile din cimitirul de Est şi când se opreau împuşcăturile, maică-mea şi bunica îşi puneau şalurile pe cap şi se duceau împreună cu alte femei să caute printre cadavre, poate găseau pe cineva din familia noastră. De asta sigur că îmi amintesc, pentru că eram un pic mai mare, de cele două femei cu şaluri negre pe cap, mergând pe stradă, şi că nu adormeam până nu se întorceau, când

---

* Dolores Ibárruri, la Pasionaria (1895–1989), conducătoare comunistă spaniolă, secretară generală şi apoi preşedintă a Partidului Comunist Spaniol. A trăit la Moscova între 1936 şi 1977.

ieşea deja soarele, şi mi se pare că-mi amintesc şi că le văd pe amândouă în lumina zorilor mişcându-se foarte încet printre morţi, întorcând pe vreunul căzut cu faţa în jos, ca să-i vadă chipul. Maică-mea ne-a dus la ţară, crezând că acolo o să mâncăm mai bine şi n-o să atragem atenţia, dar cum am ajuns au arestat-o şi au tuns-o şi au pedepsit-o să frece şi să mătură în fiecare dimineaţă pe jos în biserică timp de doi ani, şi a suferit atâta de frig frecând în genunchi pietrele acelea, că tot restul vieţii ei a fost bolnavă de oase.

Nu există limite în istoriile nebănuite ce se pot asculta doar dacă eşti un pic atent, în romanele ce se descoperă brusc în viaţa oricui. A sosit doamna pe la şase după-amiaza, la ora de vizite de pe timpuri, şi a adus cu ea un aer nedefinit de vizită din alte vremuri, de formalitate afectuoasă, vizibil în grija cu care s-a aranjat şi în pachetul de dulciuri pe care probabil l-a cumpărat de la o cofetărie ca acelea din tinereţea ei. Este o femeie de şaizeci şi ceva de ani, cu un aspect de clasă medie înstărită, cu toate că nu opulentă, cu o urmă de vitalitate din popor ce se manifestă mai ales în privirea vioaie şi în dezinvoltura dovezilor sale de dragoste. Nu mai locuieşte în cartierul său dintotdeauna, unde a trăit după ce s-a măritat şi unde au crescut copiii lor, ci într-altul, mai departe, un fel de urbanizare la periferie, şi, cu toate că îţi dai seama că necazurile nu o doboară cu uşurinţă, se vede totuşi că ar fi preferat să nu se mute şi că schimbul de locuinţă s-a adăugat unui anumit număr de renunţări melancolice, strâmtorări greu de suportat survenite în ultimii ani, pensionarea şi bătrâneţea soţului ei, împuţinarea veniturilor lor care în alte vremuri erau considerabile şi le permiteau să se bucure de maşini bune, şcoli scumpe pentru copiii lor, călătorii în străinătate. Dar este puternică, se vede imediat, este o femeie înaltă şi solidă, cu o privire sinceră, cu mâini energice, cu o atitudine curajoasă în faţa vieţii, faţă de noutăţile pe care încă i le oferă viaţa, spre deosebire de soţul ei, zice, care s-a

închis în el de când s-a pensionat, care n-a ştiut să se adapteze la apusul vremurilor bune, şi care, pe ea, o scoate din sărite, pentru că pare că ar vrea s-o învăluiască în propria lui descurajare, că i-ar plăcea s-o vadă mereu lângă el în apartamentul mic de acum şi în aceeaşi atitudine de tristeţe în care căzuse el, tristeţe şi dezamăgire, neîncredere faţă de lume, fără chef nu numai de a călători ci chiar şi de a ieşi pe stradă, nostalgie după lucrurile pierdute, după bani şi după ani, după abundenţa ce părea că va dura mereu şi pe care a scăpat-o din mână, fără să-şi dea seama prea bine, fără ca în realitate să se fi produs niciun dezastru grav; pur şi simplu lucrurile se deteriorează, se schimbă cu timpul şi afacerile rentabile dispar încetul cu încetul şi brusc te pensionezi şi trebuie să trăieşti din pensie, şi economiile i s-au împuţinat aproape la fel ca trupul, banii s-au dus aşa cum s-a dus şi viaţa, nu ştie unde.

Acolo a rămas, zice ea, stând pe sofa, cu termosul lui de cafea pe care i-am lăsat-o făcută pentru gustarea de după-masă, şi, când i-am spus unde mă duc, s-a mai înviorat puţin şi cred că a fost chiar gata să vină cu mine, dar l-a învins lenea, cu frigul care se lasă deja spre seară nimeni nu mai îndrăzneşte să iasă pe stradă, îmi spune, de parcă ar avea optzeci de ani, şi s-a şi plâns de cât de departe locuim şi cât de rar vin autobuzele, nu ca înainte, când în cincisprezece minute ajungeai în centru. Mereu vorbeşte de trecut, îşi aminteşte de trecut, dar eu îl las să vorbească, treaba ta, şi mă întreabă din nou unde mă duc, parcă speriat că e prea departe şi că o să întârzii mult. Acum o fi deja îngrijorat, uitându-se la ceas, învârtindu-se prin casă, cu halatul şi papucii lui, de parcă eşti bolnav, îi spun, dar nu-i pasă, nici măcar nu se supără, până şi personalitatea şi-a pierdut-o, câtă o avea.

Se uită la ceas, ceasul ei mic de aur, cochetărie de pe vremuri, la fel ca brăţările, ca inelul cu o piatră preţioasă de pe mâna ei care nu mai este tânără, dar păstrează încă forţa muncii fizice. Ar trebui să plec, zice, sau să-i dau un

telefon, pentru că e cu siguranță nervos, dar mă apucă nebunia când știu că trăiesc depinzând atâta de el, că dacă stau acasă mă sufoc și dacă plec nu-mi face nicio plăcere, ce pedeapsă de bărbat. În plus, nu pot să-mi vărs năduful plângându-mă de el, pentru că nu mi-a dat niciodată niciun motiv, în patruzeci de ani de căsătorie s-a purtat întotdeauna așa de frumos, că aproape mă scoate din sărite, atât de frumos, că dacă mă supăr sau îmi pierd răbdarea cu el mă simt imediat vinovată.

Dar nu vrea să plece, se vede că se bucură de vizită, cu un amestec de efuziuni de dragoste și modestă satisfacție socială, și, cu toate că se observă că nu e prea obișnuită să bea ceai, dă dovadă că savurează cu plăcere fiecare sorbitură și se străduiește să țină bine ceașca și să se bucure de tot ce descoperă în jurul ei, tot ce admiră ochii ei deschiși și radioși, obișnuiți să calculeze prețul și calitatea lucrurilor, porțelanul serviciului de ceai, stofa draperiilor, trandafirii roșii din mijlocul mesei. Poate compară această casă cu a ei, dar dacă e așa, o face fără resentimente, mai degrabă cu plăcere. Așa cum există persoane opace la tot ce le înconjoară, prezențe care asemeni găurilor negre absorb orice lumină din apropierea lor și o sting fără să profite de ea, există altele care reflectă orice lumină din jurul lor, iradiind-o ca pe o lumină proprie. Ah, fata mea, cum i-ar mai plăcea mamei tale casa asta, dac-ar putea-o vedea, dacă n-ar fi murit atât de tânără. Această femeie de șaizeci și ceva de ani, care trăise vremuri mai bune, se bucură de tinerețea din apropierea ei, de spațiul casei mult mai mari decât a ei, de porțelanul și de trandafirii pe care ea acum nu i-ar putea plăti, și dacă privește un tablou care o deconcertează și pe care nu și l-ar fi pus în casă sau bea un ceai japonez ce i se pare ciudat și amar, imboldul curiozității este mai puternic decât instinctul natural al refuzului. De copilă, abia dacă a fost la școală, dar vorbește ca o femeie cumpătată și cultă și dacă în anii șaizeci și-a petrecut tinerețea închisă în casă îngrijindu-și soțul și copiii, are

curajul şi siguranţa unei persoane ce-ar putea să se descurce singură în viaţă. Citeşte cărţi, îi plac foarte mult filmele, a fost mulţi ani la seral. Îmi amintesc de maică-ta, ce furioasă era că depindeam aşa de mult de bărbaţii noştri, cât s-a străduit ca sora ta şi cu tine să mergeţi la şcoală. Era foarte deşteaptă şi-şi dădea seama că vremurile se vor schimba, şi de aceea a fost aşa de tristă când a înţeles că va muri şi că n-o să vă poată vedea pe sora ta şi pe tine ajunse femei adulte, independente, nu legate ca noi, cum am trăit întotdeauna ea şi cu mine.

Bea cu grijă câteva sorbituri de ceai, gustă din prăjiturile pe care ea le-a adus, nu fără remuşcări, pentru că îi e teamă să nu se îngraşe, vorbeşte jovial despre filme sau bârfe de societate, se uită la ceas şi spune că este deja vremea să plece, câte treburi aveţi de făcut şi eu v-am reţinut toată după-amiaza, şi apoi soţul ei trebuie să fie foarte nervos, foarte neliniştit, că nici nu e în stare să stea potolit pe canapea, nu pentru că ar fi îngrijorat pentru mine, spune ea râzând, ci de teamă că n-o să ajung la timp să-i pregătesc cina, şi el trebuie să mănânce la ora nouă fix, niciun minut înainte şi niciunul după, zice că e din cauza stomacului său, pentru că orice schimbare îi agravează ulcerul. Mania asta a punctualităţii a avut-o întotdeauna. Mama mea spunea, când l-ai cunoscut, fata mea, parcă l-ai fi ales într-adins, taică-tu a fost exact la fel, bătăile ceasului i-au condus viaţa. Pe tata eu l-am văzut pentru ultima dată când aveam trei ani. Uneori cred că-mi amintesc de el, dar de ceea ce-mi amintesc e o fotografie unde mă ţine în braţe.

Atunci, pomenindu-şi aproape din întâmplare tatăl, se petrece ceva, o uşoară schimbare în privire, ce devine mai introspectivă, în timp ce zâmbetul i se şterge pentru o clipă. Ar fi de ajuns doar o întrebare oarecare ca doamna să nu mai pară întru totul aceeaşi şi pentru ca prezentul să revină în camera de zi unde fără îndoială nu s-a schimbat nimic, poate tonul vocilor, dispoziţia ascultătorilor, noua stare a tăcerii, ca

o coală albă pe care se vor tipări cuvintele ce vor da naştere fără premeditare marelui roman al unei vieţi obişnuite, trecând în câteva minute de la o epocă la alta, de la casele cu chirie din apropierea cimitirului de Est din Madridul nemilos de imediat de după război, la cartierul recent construit în anii şaizeci, prin războiul civil şi peripeţiile unui om ce dispare într-o noapte ca să urce într-o maşină ce îl aştepta cu motorul pornit şi nu se mai întoarce niciodată, despre care se ştie că a stat în Rusia, că apoi a călătorit în mod clandestin în Franţa, că a luptat în Rezistenţă împotriva nemţilor şi că pentru asta a fost arestat şi închis într-un lagăr de prizonieri de unde trimitea scrisori foarte scurte şi desene copiilor săi, fiindcă era foarte talentat la desen; dar a fugit din lagăr, s-a alăturat din nou Rezistenţei, şi din nou l-au arestat şi a fugit încă o dată, şi acum părea că i se pierduse urma pentru totdeauna; într-o zi, după mai mult de douăzeci de ani de la terminarea războiului în Europa, fiica sa, care nu şi-l amintea, primeşte o înştiinţare de la ambasada germană. Îi e teamă să deschidă scrisoarea, cu antetul ei oficial, pentru că scrisorile oficiale, de când era o fetiţă, le-au anunţat doar nenorociri, şi se teme să i-o arate soţului ei, pentru că acesta n-a vrut să ştie niciodată nimic de politică, şi face foarte bine, munceşte plin de energie fără odihnă ca să plătească ratele apartamentului şi ale automobilului şi ale maşinii de spălat, ca să-i ducă, pe ea şi pe fiii lor mici, la plajă în vacanţele de vară, ca să-i înscrie la cea mai bună şcoală particulară când vor avea vârsta. Nu vrea să ştie nimic de vechi istorii, nu a întrebat-o despre acest tată care a dispărut de atâţia ani, dar este adevărat şi că s-a îndrăgostit de ea fără să-l intereseze că locuia într-o casă cu chirie foarte săracă, sau că e fiică şi nepoată de comunişti.

Dacă ar fi fost maică-ta, cu siguranţă că ei i-aş fi spus de scrisoare, dar voi încă nu veniserăţi în cartier şi cu toate că eu mă împrietenisem deja cu vreo vecină, nu mi-ar fi plăcut să afle trecutul familiei mele, nu pentru că mi-ar fi ruşine de

el, atenție, ci din prudență, pentru că îți spun că pe atunci încă mai stăruia teama. Maică-ta, atât de distinsă, atât de tânără, îmi amintesc mereu de ea așa, nu cum era la sfârșit, cu toate că nici măcar cu boala n-a pierdut acea eleganță pe care-o avea, ci era cu mult mai înainte, prima dată când am văzut-o eu, când ați venit în cartier, tu atât de micuță, încât încă te duceau în brațe sau în căruț. Îmi amintesc când ați venit; am ieșit pe balcon când am auzit zgomotul unui motor și am văzut mașina mare și neagră pe care o avea tatăl tău pe atunci, un o mie cinci sute, și văzându-vă ieșind din ea m-am bucurat mult, pentru că erați atâția și blocul și cartierul erau destul de nelocuite încă. Începură să iasă copii din mașină și pachete din portbagaj, și apoi a ieșit maică-ta cu o rochie de culoare deschisă și a rămas nemișcată pe trotuar, poate că puțin amețită de drum, și am avut impresia că nu-i plăcea prea mult ceea ce vedea, locul viran cu gropi și macarale și Madridul atât de departe, străzile așa de largi și copacii la fel de urâți ca felinarele de pe stradă. Te-a luat în brațe, s-a uitat în sus, unde stăteam eu, și am salutat-o imediat, și m-am bucurat mult că era așa tânără și frumoasă, și că se mutaseră exact în apartamentul de deasupra. Încă nu era bolnavă sau cel puțin nu știa sau nu dădea importanță primelor simptome, dar eu mi-o amintesc un pic palidă, mai firavă decât alte vecine de vârsta noastră sau chiar decât mine, cu toate că ea făcea treabă în casă și se spetea cu voi la fel ca oricare, și avea zâmbetul celor ce se bucură de viață pe care-l ai tu acum. De multe ori, prin curtea interioară, o auzeam cântând în timp ce stătea în bucătărie, sau râzând în hohote de ceva ce taică-tu îi spunea încet. Ei da, i-am povestit cum a fost viața mea și cea a mamei mele după terminarea războiului, până și faptul că Pasionaria mă legănase în brațe și îmi cântase un cântec de leagăn, și frica prin care-am trecut atunci când ne-a sosit scrisoarea de la ambasada germană, cu câteva luni de întârziere, după ce a înconjurat tot Madridul. Mi-a fost teamă că bărbatu-meu o să se supere dacă i-o arăt, și maică-ta a râs când i-am povestit,

după câțiva ani; măi femeie, cum putea să se supere, cu o fire așa de bună ca a lui. Nu îndrăzneam să-mi fac iluzii că în scrisoare ar scrie că taică-meu trăiește. Îndată ce soțul meu a sosit de la muncă în acea după-amiază, m-am închis cu el în dormitor și i-am arătat scrisoarea, și el m-a liniștit imediat, nu putea să fie nimic rău dacă venea din partea unui guvern străin, pentru că guvernul de care ne temeam era al nostru, dar mai bine să nu-i spunem încă maică-tii, până nu știm sigur despre ce-i vorba.

S-au dus în dimineața următoare, cu mașina nouă care încă mai mirosea puternic a nou, un miros delicios de plastic și metal, de benzină, au ajuns la Madrid ca doi turiști și tot drumul ea a strâns în poală geanta unde avea scrisoarea. Poate îmi vor spune că tata trăiește, că și-a pierdut memoria din cauza unei răni la cap și de aceea n-a venit niciodată să ne caute, gândeam, pentru că văzusem asemenea istorii în filme, dar de asemenea se temea că mergeau să legalizeze moartea tatălui ei, un cadavru în plus între atâtea milioane de cadavre fără nume aruncate în șanțuri sau în gropile comune din Europa, pe vremea când i se pierduse urma, când sosise ultima lui scrisoare din lagărul nemțesc, câteva rânduri și pe dos desenul în creion al unui sat alpin cu clopotnițe rotunjite și acoperișuri țuguiate. Eu obișnuiam întotdeauna să mă țin de brațul soțului meu, dar de astă dată era el cel ce mă ținea, cel care a spus numele meu la poarta ambasadei și a arătat scrisoarea și buletinul meu, și eu atât de speriată că mă aflam în acel loc, între acele persoane foarte educate și blonde și cu ochi albaștri, ce-mi vorbeau cu un accent ciudat, foarte amabili, nu ca funcționarii spanioli de atunci, care mai mult lătrau decât vorbeau și întotdeauna erau prost dispuși. În sfârșit, ne primi un domn, într-o încăpere cu o masă mare în mijloc, un bărbat ce-mi vorbea de parcă voia să mă liniștească, la fel ca un medic, și eu îndrăznii să-l întreb dacă taică-meu trăia sau murise, și el îmi răspunse, asta am vrea și noi să știm, pentru că de ani de zile îl căutăm ca să-i înapoiem lucrurile ce-i aparțin. Și atunci

ridică de jos și puse pe masă, în mijloc, o cutie mare de carton, care probabil se plimbase și ea mult, o cutie legată cu o panglică roșie și sigilată cu ceară roșie. Soțul meu și cu mine ne uitam la ea fără să știm ce să facem și omul ne spuse, este a dumneavoastră, puteți s-o luați, în cutia asta sunt lucrurile pe care le avea tatăl dumneavoastră când a fugit a doua oară din lagărul de prizonieri din Germania. Era o cutie dintr-un carton gros, cu multe ștampile, ca și cum ar fi trecut prin multe locuri, și avea marginile foarte rupte. Eu mă uitam la ea fără să îndrăznesc s-o ating, mă uitam la soțul meu, care ridica din umeri, de asemeni nervos, cu toate că după aceea n-a vrut să recunoască. Am arătat buletinul și m-au pus să semnez niște hârtii. Am ridicat cutia cu gândul că este grea și am rămas surprinsă cât era de ușoară. Am ieșit în stradă și am coborât pe Castellana căutând locul unde ne lăsasem mașina. Eu țineam cutia în brațe ca și când conținutul ei ar fi fost foarte fragil, și soțul meu mergea alături, îmi spunea să i-o dau lui. Era una dintre acele zile foarte friguroase și foarte însorite ale Madridului. N-aveam răbdare să ajung până acasă cu cutia închisă și nu voiam s-o vadă mama înainte de-a ști ce conține. Cântărea așa de puțin, și erau lucruri ce se mișcau înăuntru. Ne-am oprit pe o bancă și soțul meu a deschis-o. Mie îmi tremurau picioarele, m-am așezat pe bancă și am început să plâng în timp ce el scotea lucrurile, ceea ce avusese tatăl meu în acel lagăr de concentrare. Erau toate scrisorile pe care i le trimisese mama, pe care i le dicta unei vecine, și acelea pe care i le scrisese fratele meu pe foi de caiet de dictando de școală, și cele pe care i le scrisesem eu când eram foarte mică, când abia învățam să scriu, și desenele pe care le făceam eu și fratele meu, și fotografiile noastre pe care i le trimitea mama, unele cu numele noastre scrise pe spate, cu scrisul meu atât de stângaci, de la patru sau cinci ani. Ce fețe de săraci aveam, înfometate și înfricoșate, și cum am uitat totul, în atât de puțini ani. Era o fotografie de-a tatălui meu îmbrăcat în uniformă, cu o fetiță în brațe, așa de mică, încât

nu eram sigură că sunt eu, şi alta, doar capul, unde era foarte slab şi tuns zero, cu urechile foarte mari, şi cu un număr dedesubt, şi erau de asemenea hârtii scrise în franceză şi în germană, toate îngălbenite, aşa de roase la îndoituri, că se rupeau când încercam să le desfacem, şi multe desene, făcute pe orice, pe o bucată de carton sau pe spatele unui formular nemţesc, desene de sate cu turnuri de biserici şi trenuri şi munţi în depărtare, şi portrete de oameni, de bărbaţi cu uniforme în dungi şi raşi în cap, şi un desen foarte frumos cu Piaţa Roşie din Moscova, foarte mare, colorat, ce părea o fotografie, pe o foaie pătrată de bloc. Am închis cutia la loc, am pus-o în portbagajul maşinii, şi tot drumul de întoarcere acasă am plâns cum n-am mai plâns de ani de zile, ca o proastă, şi vedeam totul nedesluşit, şi soţul meu, care încă nu era un conducător foarte expert, lua o mână de pe volan ca să mă mângâie pe mână, şi-mi spunea, haide, linişteşte-te, să vedem ce-ai să-i spui maică-tii când o să-şi dea seama că ai plâns, o să creadă că e din cauza mea.

Avu grijă ca maică-sa să nu-i vadă intrând cu cutia şi a ascuns-o în fundul şifonierului. Se trezea nopţile, vrând să-şi imagineze ce s-o fi întâmplat cu taică-su din ziua când a fugit pentru a doua oară din lagărul german, în noiembrie 1944, îi spusese, traducând un act, funcţionarul atât de amabil de la ambasadă. Poate o explozie i-a desfigurat faţa şi corpul său putrezise fără să-l poată identifica cineva, poate că şi-a găsit moartea înecat într-un râu, încercând să-l treacă, strivit sub roţile unui tren, sub şenilele unui tanc. Se trezea nopţile, imaginându-şi chinurile minuţioase şi succesive ale tatălui său, evadările în peisajul fantomatic al războiului, împuşcături de mitralieră, lătrăturile câinilor. Într-o dimineaţă, se întoarse acasă de la cumpărături şi i se păru foarte ciudat că n-o găseşte pe maică-sa. Înainte de a intra în dormitor şi de a vedea uşile şifonierului larg deschise, avu deja o senzaţie de nelinişte. Trecu prin tot apartamentul căutând-o pe maică-sa, strigând-o, ieşi la

balcon, şi văzu o siluetă neagră pe locul viran ce se afla în faţa casei, unde excavatoarele începuseră deja să sape gropi mari pentru temelia unui nou bloc. Văzând-o de departe, adusă de spate, în negru, îşi aminti când o vedea plecând dimineaţa spre cimitirul de Est. Maică-sa stătea lângă un foc în care arunca ceva. Se întoarse auzind că o strigă fiică-sa, dar numai o clipă, şi continuă să privească focul, care era mai mult fum decât flăcări; era o dimineaţă înnourată şi umedă, şi când străbătu terenul viran ca s-o ia pe maică-sa, tocurile i se înfundau în noroi. Văzând-o de aproape, îşi dădu seama cât este de bătrână. Cu cartonul cutiei făcuse un foc în care continua să arunce hârtiile, fotografiile, desenele, într-o deliberată absenţă şi nu se întrerupse nici când veni fiica sa.

Nu mă privi aşa, ca şi când aş fura ce ţi-a mai rămas de la taică-tu. Vocea îi era clară şi seacă, fără intonaţie, poate că aceeaşi care cu un sfert de veac înainte spusese nu în surdină, în timp ce bărbatul cu mustaţă şi uniformă şi femeia înaltă şi îmbrăcată în negru încercau s-o convingă, vorbeau despre nenorociri inevitabile. Taică-tu trăieşte şi nu vrea să ştie nimic de tine şi de niciunul dintre noi. Când s-a terminat războiul, guvernul francez i-a dat o decoraţie şi o pensie, dar niciodată nu s-a deranjat să ne trimită un ban. Ultima dată când mi-a scris a făcut-o ca să-mi spună foarte calm că a început o nouă viaţă, şi prin urmare rupea orice relaţie cu noi. N-am vrut să vezi scrisoarea aceea. Pe atunci erai încă un copil şi mereu îţi imaginai ce face. Trăieşte în Franţa, are altă familie, şi-a schimbat până şi numele. Acum este un om de afaceri francez. De aceea nu l-au găsit nemţii. Dacă mi-am petrecut viaţa aşteptând scrisori, cum puteam să n-o văd pe cea care a sosit zilele trecute. N-a vrut să se întoarcă niciodată în Spania, mi-a spus maică-mea, dar încerca să trăiască întotdeauna pe cât de aproape posibil. Dacă vrei să-l vezi pe cel ce-a fost tatăl tău, ia un tren şi coboară într-un sat de la graniţa cu Franţa, ce se numeşte Cerbère.

Oriunde te-ai duce

Casa nouă, recent ocupată, cu câteva mobile, răsunând încă de ecouri în spațiile goale, cu zugrăveala încă proaspătă pe pereți și parchetul de pe jos mirosind foarte puternic a lemn și a lac, fără urmele celor ce locuiseră în ea până acum câteva luni, prezențe ale unor ani lungi suprimate de la o zi la alta ca acele dreptunghiuri mai deschise la culoare unde au fost atârnate tablourile și pe care zugravii le-au acoperit. O singură trăsătură definește utilitatea austeră a fiecărei încăperi, acum când încă nu se află niciun accesoriu; în dormitor nu este decât un pat mare de fier și în birou, o masă goală și un scaun. Lucrurile, spațiile, sunt o prezență la fel de precisă ca vocile și pașii.

Casa nouă, viața nouă pe care de-abia începusem s-o trăim, în alt oraș, departe de provincia melancolică, într-un cartier al Madridului necunoscut până acum, sau mai bine zis într-un orășel aflat în inima Madridului, care pe străzile acestea devenea trist și ascuns, neîngrijit, popular, un amestec de oameni ciudați și diferiți, de trei sau patru sexe, culori ale pielii și trăsături ale feței, veniți de foarte departe, limbi pe care le auzi în trecere, care aduc o rumoare de suburbii asiatice, de fortărețe musulmane și bazare tropicale din Africa, de sate andine.

Să ieși în fiecare dimineață pe stradă era o incursiune plină de descoperiri, și treburile concrete și necesare se sfârșeau întotdeauna pierdute într-un umblet fără niciun scop, să mergi și să te uiți în virtutea inerției, să auzi o

grămadă de glasuri, limbi de neînțeles vorbite în cabinele telefonice din Augusto Figueroa, cuvinte ale vocabularului circular și sinistru al heroinei, voci imemorabile și categorice de vecine gălăgioase, de cucoane ce ieșeau la cumpărături înfășurate în halate de casă și priveau cu uimire resemnată în jurul lor sau preferau să nu vadă felul în care cartierul lor dintotdeauna se schimbase în ultimii ani, voci răgușite de bărbați deveniți în parte femei, cu toate că incomplet și fără prea mult succes, deoarece uneori o barbă bărbătească le adumbrea obrazul sub pometii umflați de silicon, sau un început de chelie absolut masculină se întrezărea între pletele blonde, tapate vâlvoi, sau niște picioare prea late și vânoase deformau în mod inevitabil niște tocuri înalte de lac. Se vedea din spate, încadrată în concavitatea unei cabine telefonice, o siluetă înaltă de femeie, dar vocea ce se auzea era o tenebroasă voce de bărbat; pentru o clipă, credeai că în cabină s-ar afla în mod simultan două persoane, bărbat și femeie, și că una dintre ele ar fi invizibilă.

Pe la colțuri așteptau nemișcați morții vii și ei, într-adevăr, ajungeau să fie aproape total invizibili, așa de palizi, încât li se vedeau venele sinuoase ale antebrațului, atât de obișnuiți și liniștiți în așteptarea lor, încât te deprindeai îndată să nu-i privești, să treci pe lângă ei ca și cum n-ar fi existat, ca și cum ar fi fost deja pe lumea cealaltă, căreia îi aparțineau mai mult decât acesteia, lumea de zi cu zi și reală a celor vii. Priveau în gol sau își țineau ochii ațintiți, la pândă și așteptare, în colțul cel mai apropiat, de unde va apărea, mai devreme sau mai târziu, un traficant de droguri sau o mașină a poliției. Atunci începeau să se miște, tot încet, cu un fel de târșâit lent de reptilă, încercând fără succes și fără adevărată convingere să disimuleze în fața polițiștilor care le cereau buletinele, ca și când n-ar fi cunoscut deja identitatea fiecăruia, fețele lor de morți și numele lor, pe care le comunicau prin emițătorul mașinii-patrulă, lăsându-i apoi să plece sau luând pe vreunul încătușat,

întotdeauna cu indiferența unei spectacol de teatru prost, repetat de multe ori.

Unul dintre ei, bărbat sau femeie, mergea în spatele unui individ cu ochelari fumurii și barbă rară, foarte drept, cu mâinile în buzunarele din spate ale blugilor, grăbind pasul înadins pentru ca celălalt, cel aproape mort, să rămână în urmă și să trebuiască să facă un efort ca să-l urmeze, cocârjat și abject ca un cerșetor de pe timpuri, întinzând spre el mâna în care ținea un mototol murdar și insuficient de bani, pe care traficantul îi azvârli pe jos dintr-o lovitură, fără să se întoarcă măcar spre celălalt, care acum, în genunchi, își strângea monedele și bancnotele căzute printre mașini, pe mizeria de pe trotuar, și imediat reușea să se ridice în picioare, cu puterile refăcute de urgența de a căpăta o doză pe care celălalt nu voia să i-o dea, sau amâna să i-o dea pentru plăcerea de a-l vedea umilindu-se și suferind.

La început, erau necunoscuți ce te nelinișteau, figuri amenințătoare ce apăreau la colțul străzii sau în capătul trotuarului, îngrămădiți între două mașini, defecând sau înțepându-se, aciuiți afară pe treapta unei case sau în holul vreunui bloc. Dar foarte repede au devenit și ei prezențe cunoscute, ei de asemeni, figuri la fel de obișnuite ale cartierului ca bărbații-femei și cucoanele cu halate plușate și slăbănogii traficanți de droguri din umbră, care așteptau și ei, cu toate că altcumva, cu o instantaneitate de animal de pradă în mișcări sau în felul cum stăteau nemișcați. Se retrăgeau cu o ușoară legănare a umerilor, privind într-o parte, cu mâinile în buzunarele din spate ale pantalonilor, dispăreau în holul vreunui bloc sau se aplecau în spatele unui gard viu din piața Chueca, în mizerabilul spațiu verde ce se afla alături de gura metroului. Se întorceau cu ceva ce nu se putea vedea, rosteau cuvinte abia auzite, se petrecea ceva în contactul dintre mâini, ceva la fel de rapid și sinuos ca scânteierea dintre doi neuroni, o punguță mică în palma unei mâini și un pumn de bancnote murdare în cealaltă, și

plecau repede, se aplecau peste fereastra deschisă a unei mașini oprite cu motorul pornit, cu coatele sprijinite pe geam cu o anumită indiferență și cu privirea rapidă și străină.

Atâtea voci și vieți, atâtea lumi suprapuse unele peste altele în spațiul îngust al străzii, și toate acestea, chiar și cele mai ciudate și mai sinistre, devin dintr-odată obișnuite, toate înghesuite și încâlcite, dar în același timp fără să se amestece, fiecare prezență învârtindu-se în câmpul de gravitație al propriei sale lumi în parte invizibilă pentru locuitorii altora, fiecare ducând cu sine romanul său; bărbatul tânăr ce umblă aiurea căutând heroină întâlnindu-se pe trotuarul foarte îngust și asediat de mașini cu vecina ce a coborât în papuci și halat să cumpere pâine și care a învățat să nu-l privească așa cum el n-o privește pe ea; bărbații în parte transformați în femei ce pălăvrăgesc cu multe inflexiuni de strigăte acute și gesticulări din mâini, orbii ce-și deschid drum printre ei tatonând pe jos și pe pereți cu bastoanele lor albe; chinezii ce se adăpostesc înghesuiți în apartamente întunecoase și subsoluri fără aerisire; indienele micuțe care la trei sau patru dimineața se adună lângă cabinele telefonice și apoi vorbesc în aimara sau guarani sau quechua cu cine știe ce rude ce au rămas în Altiplano sau în selvă; bărbatul în pijama care în fiecare după-amiază ieșea pe balcon și se așeza într-un scaun de răchită, alături de o butelie, și privea nemișcat și suferea atacuri de tuse cavernoasă ce-l făceau să se încovoaie, să-și sprijine fruntea umedă de fierul balconului.

Dispăru un timp, și când se arătă din nou, cu aceeași pijama, așezat în același scaun de răchită, alături de butelie, avea un fel de căluș alb în gură și un tub subțire din plastic îi ieșea dintr-o nară. Acum nu tușea, dar continua să privească în jos, spre stradă, nu-și mișca deloc capul, dar urmărea cu privirea oamenii ce treceau, vecinele, travestiții nebărbieriți și cu obrajii umflați și buhăiți, mulțimea de chinezi ce intrau și ieșeau câte unul și la intervale regulate

într-una din intrările unui bloc vecin, indienele andine cu copiii lor mici legați la spate, orbii ce tatonau cu bastoanele ca și când ar fi avut extremități articulate și senzitive de insecte, perechea nouă cu un copil și un câine ce abia se instalase exact în apartamentul din fața lui, pe partea cealaltă a străzii. Uneori, bărbatul bolnav ieșea să se uite după miezul nopții ca s-o vadă pe bătrâna aranjată și fardată care ieșea pe stradă doar când cartierul era mai gol. Avea întotdeauna cu ea un scaun ce părea luat de la gunoi și o pungă de plastic înnodată. Alegea un tomberon de gunoi dintre cele ce se aliniau pe trotuar și așeza scaunul în fața lui și după aceea, serioasă și îngrijită, lunatică, desfăcea nodul pungii de plastic și scotea din ea în primul rând o față de masă în pătrățele și apoi resturi de mâncare, colțuri de pâine, un pahar de plastic, o furculiță și un cuțit, în sfârșit, un șervețel mare și murdar pe care și-l lega sub bărbie. Atunci se așeza la masă, gesticula ca și cum ar fi vorbit cu vreun invitat la vreo cină distinsă, bea apă ca și cum ar fi savurat un vin delicios, își ștergea cu educată grijă colțurile gurii, întinzându-și pe bărbie pete de ruj și de grăsime și, când termina de mâncat, strângea totul, le punea în punga de plastic, cutii goale de sardele și ambalaje de prăjituri și pahare și farfurii și tacâmuri, își scotea șervețelul, împăturea fața de masă cu care acoperise tomberonul ca să-l transforme în masă de sufragerie, și pleca pe unde venise, cu punga și scaunul ei, și nu o mai vedeai pe stradă până după miezul nopții următoare.

Cine ești în conștiința celui ce te vede ca pe un necunoscut și pentru care devii încetul cu încetul familiar, cu toate că n-ați schimbat niciodată un cuvânt, doar o privire de la un balcon la altul sau în clipa când aproape vă atingeți pe trotuarele atât de înguste ale cartierului: bărbatul, femeia, copilul, câinele, muncitorii care goliseră de tot casa din față, ștergând orice urmă a celor ce trăiseră în ea timp de atâția ani, containerul cu moloz de pe trotuar, și apoi pereții abia zugrăviți, întrezăriți prin balconul deschis.

zugrăveli cu culori luminoase și suave, ca pentru a șterge cu mai multă eficacitate urmele vecinilor dinainte, așa cum se zugrăvește în alb din motive de igienă pavilionul unui spital.

Nu ești conștiința ta nici memoria ta ci ceea ce vede un necunoscut. Ce își amintea, ce vedea, cine era bețivul cartierului, al cărui nume nu-l știa nimeni, cu toate că îl vedeam mereu și deja nu ne mai temeam de el ca prima dată, când apărea noaptea la un colț cu lațele lui murdare și vâlvoi și gabaritul greoi de urs înfășurat în zdrențe rău mirositoare, deoarece se pișa și vomita pe el și abia dacă se deranja apoi să se șteargă la gură cu mâna. Uneori privea cu atenție, cu niște ochi mici, umezi și albaștri, dar niciodată nu vorbea cu nimeni, nici nu cerea de pomană, și mergea prin cartier ca acel Robinson păros și acoperit cu blănuri și zdrențe din gravurile vechi, singur pe străzi ca pe o insulă unde n-ar trăi nimeni altcineva, hrănindu-se cu vinul pe care de multe ori îl vomita îndată ce-l bea, vomitând exact cum se pișa, fără să-și schimbe expresia, fără să se deranjeze să evite șiroaiele de urină sau de vomă, la fel de lichide ca pișatul și cu același miros.

Își făcea, din cartoane, ziare și pungi din plastic, colibele sale de naufragiat în spațiul gol de la intrarea vreunui bloc sau dormea întins în mijlocul trotuarului, ca un cerșetor din Calcutta, teritoriul său marcat de intensitatea putorii pe care-o degaja. Cum sunt episoadele vieții cuiva văzute prin ochii unui martor indiferent și asiduu: bărbatul în pijama ce stătea în balcon vedea în fiecare după-amiază cum venea copilul nou cu geanta de la școală și ieșea câteva clipe mai târziu mâncând un sandvici și ducând câinele, trăgând de el sau vrând să-l oprească, dar fără să-l poată controla vreodată, cățelul năstrușnic care probabil era tot atât de nou pentru stăpânii săi ca și casa recent zugrăvită și locuită și culoarea pereților, ca noul cartier și noua viață și școala la care copilul mergea pentru prima oară.

Lucrurile se repetă zilnic și se pare că se petrec așa dintotdeauna. Copilul cu geanta, lătrăturile stridente ale

câinelui în casa cu balcoanele mereu deschise, copilul trăgând de cureaua câinelui și mâncându-și sandviciul, ducându-l, desigur, la piața Vázquez de Mella, care este singurul spațiu deschis din cartier, o întindere urâtă și mare de beton, nimic mai mult decât o platformă ridicată deasupra unei parcări, unde locuitorii își plimbă câinii în timp ce băieții din cartier se joacă cu mingea și fetițele sar coarda și joacă șotronul și drogații se injectează sau fumează heroină și nici unii nici alții nu par că s-ar vedea, cu toate că este imposibil să nu vezi seringile aruncate, cu resturi de sânge, bucățile de lămâie foarte stoarse, foițele arse de hârtie de aluminiu. Noaptea, deasupra acoperișurilor blocurilor ce înconjoară piața, locuite de oameni foarte bătrâni care n-au putut să plece și de hotelașe dubioase, iese în evidență cupola înaltă a Palatului Telefoanelor, ampla sa măreție ca de zgârie-nori sovietic, încoronat de sfera galbenă și acele roșii ale ceasului, pe care ceața umedă a nopților de iarnă o estompează într-o fosforescență aurie și roșiatică.

Într-o după-amiază, copilul se întoarce alergând și nu aduce câinele, și până și din balconul său de la etajul doi bărbatul bolnav în pijama a putut vedea că are fața plină de lacrimi când apasă pe butonul interfonului. Se deschide ușa însă copilul nu intră, coboară bărbatul și femeia, copilul o îmbrățișează plângând ca și cum ar fi fost mult mai mic și abia i-ar ajunge la mijloc, arată spre colț, își șterge nasul cu o batistă pe care i-a dat-o maică-sa.

Întreaga viață se reduce la a privi și a aștepta, a supraveghea propria respirație, de frica asfixiei, a beznei unui colaps, a sta nemișcat într-un balcon, în papuci de pâslă și pijama, uniforma regulamentară a bolnavului ajuns în fază terminală, poate deja exclus din împărăția celor vii, la fel ca și umbrele palide ce se întâlnesc pe stradă, mereu încovoiate, cu o perpetuă durere de rinichi, trăind într-o lume pe care nu o pot vedea ceilalți, în permanență avizi de ceva, grăbindu-se în urma unui traficant de droguri care nu

întoarce capul, care merge drept și repede, sigur, dispreţuindu-i.

Bărbatul, femeia și copilul au dispărut din vedere, la colţul de la capătul străzii San Marcos, care este limita câmpului său vizual. După câteva minute apare din nou bărbatul, acum singur, strigând un nume, probabil al câinelui, încercând să fluiere fără prea mult succes. Fiind așa de mic, cățelul probabil se pierduse definitiv sau îl călcase vreo mașină. Dar nu se lasă, se duc și se întorc toată după-amiaza, stau sub balcon și doar când se întunecă intră în casă, când în celălalt capăt al câmpului vizual, în colţul cu Augusto Figueroa, s-a aprins firma roză a barului Santander, care este un roz la fel de pal ca albastrul cerului deasupra acoperișurilor, ca rozul asfinţitului reflectat în geamurile apartamentelor celor mai înalte, când este deja aproape noapte neagră în adâncul străzii.

Este frig ca să stai în balcon, dar omul cu mască continuă să observe de după geamuri, cu spatele la o încăpere în care se vede doar din partea cealaltă o lampă cu o lumină tulbure și uneori o sclipire albăstruie a televizorului, stând în picioare lângă niște perdele ce au același aer obosit și ușor murdar ca și pânza pijamalei sau gulerul cămășii sale. Cum ar fi să intri în acea casă, ce mirosuri vechi ar avea, în afară de mirosul de boală cronică și medicamente. Pe jumătate ascuns după perdele, cu spatele la încăpere și la celelalte obiecte din casa lui, indiferent la vocile televizorului, omul respiră prin masca de oxigen și spionează balcoanele diafan luminate ale casei din față, încă fără perdele, și trotuarul aproape în întuneric unde se intersectează cu indiferenţă locuitorii împărăţiei celor vii și cei ai împărăţiei premature a celor morţi, fiecare văzând ceea ce nu văd ceilalţi, spionând semnele propriei lor limbi secrete. Este cineva jos, nemișcat în mijlocul străzii, dar bărbatul nu ajunge să vadă bine cine e, cu toate că aude niște lătrături seci și stridente de cățel, astfel că dă la o parte perdelele

şi-şi lipeşte faţa de geam ca să vadă de sus o bucată cât mai mare din stradă.

Cel de jos este beţivul, mare şi nemişcat, cu faţa ridicată spre balconul noilor vecini, clătinându-se un pic, cu toate că nu aşa ca atunci când bea cu adevărat şi pare că alcoolul i se revarsă în strălucirea ochilor şi în vineţiul bolnăvicios al pielii tumefiate, şi ţine în braţe căţelul alb cu negru ce continuă să latre până răguşeşte şi dă să scape din adăpostul sufocant al zdrenţelor şi mâinilor sale. Dar nu se apropie de uşa blocului nici de soneria interfonului, rămâne nemişcat, aşteptând să se întâmple ceva, cu o răbdare tristă de animal, ca şi cum n-ar avea voce şi nici n-ar avea idee de existenţa sau utilitatea acelei plăcuţe cu butoane şi numere ce se află lângă uşă în faţa căreia s-a oprit cu câinele în braţe bine învelit în încurcătura de zdrenţe din care îi ies botul şi lătratul deja răguşit.

Răbdarea de a aştepta ştiind ce va urma să se întâmple, dictând parcă ordinea faptelor, observând în fiecare zi, ceas după ceas, repetarea la infinit a tot ce se petrece pe stradă: pe jumătate ascuns în dosul perdelelor murdare, bărbatul bolnav ştie că o să se deschidă unul dintre acele balcoane ce încă nu au perdele şi prin care se vede un interior recent zugrăvit în galben foarte deschis, o să apară copilul care va fi primul ce va avea dorinţa şi isteţimea necesară ca să audă şi să recunoască lătrăturile, o să se aprindă lumina de la intrare.

Au coborât tatăl şi copilul, iar femeia tânără a ieşit la balcon, atât de atentă la stradă că nu s-a uitat nicio clipă la casa din faţă. Dar copilul îşi stăpâni în ultima clipă impulsul necontrolat de a se duce spre câine, şi nu se dezlipi de mâna tatălui său, şi beţivul nu se apropie de ei, nu făcu niciun pas. Se aplecă, încet şi voluminos, şi lăsă căţelul, îl lăsă jos cu multă delicateţe, fără să spună nimic, fără să se apropie de copil, care luase deja în braţe animalul, nici de bărbatul ce-i spunea ceva şi-i dădea ceva cu mâna întinsă.

Avea ochii de culoare foarte deschisă, de o transparență la fel de incoloră ca aceea a unor ochi slavi, și fața roșie și vineție, cu hematoame, cu abcese umflate, și cu toate că se afla la mai puțin de un metru distanță privea de mult mai de departe. Dar nu privea cu adevărat, sau nu reușea să-și fixeze întru totul privirea asupra cuiva, poate pentru că pierduse obiceiul să susțină o privire în relațiile normale dintre oameni și în conversații, ca acei naufragiați ce petreceau ani întregi pe un țărm nelocuit și uitau să vorbească și până la urmă înnebuneau. Se gândea că atunci când fiul său o să fie mai mare cu câțiva ani, o să-l ajute să citească romane cu naufragii și insule pustii care lui îi hrăniseră spiritul în cei mai frumoși ani ai copilăriei.

Ajungeau până la colțurile cartierului și, încet, încet, deveneau obișnuiții lui, fețele lor tot atât de cunoscute ca aceea a vânzătoarei de la brutărie sau de la drogherie sau ca aceea a bărbatului în parte transformat în femeie de la chioșcul de ziare, mișcările lor furtive și lentele lor ore de nemișcare și avida supraveghere, atât de rutiniere deja, la fel ca rondurile și raziile patrulelor de poliție, care din când în când obligau pe câte unul dintre morții vii să se pună cu fața la perete și-l percheziționau, le cereau în silă actele traficanților marocani și luau cu ei pe câte unul în mașina poliției, pe vreunul care după puțin timp, uneori zile, se afla din nou în cartier, sau dispărea și nu mai revenea niciodată, închis sau mort, fugar în alt cartier îndepărtat, un mort viu umblând aiurea prin apropierea unuia dintre acele bidonviluri din afara Madridului.

Unii din noii-veniți conservau încă o anumită demnitate, rămășițe ale vieții din trecut pe care nu o abandonaseră de tot, dedați de puțin timp la dulceața infernului prin care treceau de când soseau în cartier. Băieți foarte tineri, cu haine noi și încălțăminte sport de marcă, ce de departe păreau neatinși, dar arătau deja, de la o distanță nu prea

mare, primele semne ale anxietății și deteriorării, și care după câteva luni cădeau pradă unei îmbătrâniri groaznice, a unui vampirism în care fiecare dintre ei era vampir și victimă, cu brațele și gâtul marcate de înțepături, datorită mușcăturilor foarte mici ale seringilor ce scrâșneau uneori sub pași în parc și care puteau apărea chiar și la intrarea vreunui bloc. Copilului trebuia să i se spună să nu le atingă niciodată, să nu ia niciodată vreuna de pe jos.

Veneau la început cu un exces de vitalitate și energie ce contrasta cu încetineala veteranilor, cu un aer de explorare sau aventură ce dispărea mult mai repede decât hainele curate și încălțămintea de marcă. De unde veneau, din ce locuri și din ce trăiri, ce se petrecea în acești ochi care erau în același timp ficși și goi. Apăru o femeie tânără cu aspect de secretară, cu taior, o geantă de piele și o mapă în mână, cu ciorapi de culoare închisă și pantofi cu tocuri. Puteai s-o iei drept oricare dintre angajatele birourilor din apropiere, poate funcționara vreunui notariat, care avea întâlnire cu cineva chiar în colțul acela și se uita din când în când la ceas. Plinuță, dar nu grasă, cu fața fardată, machiată discret, străină de așteptările celorlalți, obișnuiții ce abia se țineau pe picioare și se sprijineau de perete și adormeau, sau, într-un moment de amețeală alunecau puțin câte puțin în jos. Dar după câteva zile, sau privind-o de mai aproape ori mai atent, descopereai semnele neobservate; că tocurile începeau să i se strâmbe de atâta așteptat în picioare, sau că avea un fir dus la ciorap, sau o gaură la călcâi, că era nepieptănată, că i se vedea părul alb la rădăcină, că fața ei nu mai avea culoarea sănătății, ci a unui machiaj la repezeală, că nu mai avea ceasul de mână la care să se uite ca și cum ar fi mers la o întâlnire profesională.

Dar continua să strângă în brațe mapa sau dosarul cu coperte negre, ca pe o ultimă rămășiță a unei vieți sau a unei demnități anterioare sau ca pe o derizorie încercare de a arăta că muncește, cunoscuților sau polițiștilor ce patrulau

prin cartier, sau pur și simplu de rușine față de oamenii obișnuiți ce treceau pe lângă ea, oameni așa cum fusese și ea cu puțin timp înainte, secretare, vânzătoare la drogherie sau coafeze.

Cu cât devenea mai palidă, își machia tot mai mult ochii și buzele și își punea o culoare mai stridentă pe obraji. Acum șchiopăta pe tocurile strâmbe și nasturii bluzei se deschideau într-un decolteu puhav de care continua să-și țină lipit dosarul dintotdeauna (acum cu plasticul rupt pe margini, din care se vedea cartonul de dedesubt), de unde ieșeau foi de hârtie ca niște formulare sau rapoarte adunate de pe jos la întâmplare și puse înăuntru la grămadă.

Uneori venea cu ea un bărbat care la început nu părea nici el că o să sfârșească populând împărăția morților vii: înalt, treizeci și ceva de ani, mai distins decât ea, ca un fel de șef neexperimentat și binevoitor, cu balonzaide și pantaloni de doc, cu pantofi de piele, părul dezordonat și o studiată umbră de barbă de trei zile, cu un aer caracteristic de ziarist sau arhitect. Au dispărut amândoi și după săptămâni sau luni a revenit doar ea, cu părul atât de prost vopsit, că avea dungi negre pe rădăcinile albe ale cărării, cu genele prost rimelate, privirea mai avidă în ochii rotunzi și bulbucați, buzele rujate grosolan cu un roșu obscen. Avea aceiași pantofi cu toc și aceiași ciorapi pe care i-a avut mereu, și continua să strângă la piept dosarul cu coperte negre.

Următoarea și ultima dată nu mai era în cartier; cam după un an, coborând pe strada Montera*, am văzut-o într-un colț și n-am recunoscut-o imediat; am identificat-o după figura ei de secretară gălbejită și rădăcina albă în cărarea părului, dar era la fel ca celelalte femei cu fuste scurte și picioare groase și tocuri înalte și strâmbe ce mișunau pe trotuarele acelea ale Madridului, fumând pe la

---

* Stradă din central Madridului, între Puerta del Sol și Gran Vía, cunoscută ca loc predilect al prostituatelor.

colțuri, supravegheate de pești la fel de muribunzi ca și ele, între *sex shops* și saloanele de jocuri, aproape de intrările în străzile înguste de unde venea un miros de canal.

Fiecare chip uitat cu vremea apare din nou cu o cutremurare a memoriei, prezențe ale acelei vieți noi care acum au devenit o amintire de demult, ca acea casă în care acum locuiește altcineva, cu toate că atunci a fost pe de-a-ntregul și de neuitat a noastră, la fel ca trăsăturile chipurilor noastre, cu șapte ani mai tinere. Am trecut nu demult pe lângă ușa blocului nostru și am putut să văd de jos, deasupra grilajului balconului, tavanul și partea de sus a unui perete pe care noi îl zugrăviserăm în galben deschis. Era una dintre acele după-amieze lungi de mai, cu o presimțire călduță de vară și polen în aer, și în balconul din față stătea așezat bolnavul în papuci și pijama, cu masca de oxigen la gură și tuburile de plastic în nas, privind în stradă, poate m-a văzut și și-a adus aminte sau nu m-a recunoscut, după atâția ani în care abia dacă am mai trecut pe strada noastră.

Mai era și alt martor permanent, acum îmi amintesc, un bătrân solid, cu un zâmbet larg și obraji roșii, unul dintre acei bătrâni arătoși care se pare că devin mai îndesați și mai vânjoși cu vârsta. Se plimba mereu pe străzile cartierului, între piața Chueca și piața Vázquez de Mella, încet, de dimineață foarte devreme, cu un aer important, într-un palton cu o croială veche și opulentă, cu capul deosebit de mic sub o pălărie tiroleză cu pană verde. Îmi atrăgeau atenția pălăria și pantofii săi enormi, dar mai ales atitudinea sa de totală complezență față de lume și modul în care părea că îl distrează cu o imparțială obiectivitate tot ce vedea în jurul său, rămânând uneori nemișcat pentru a se bucura de prima rază de soare ce ajungea într-un colț al pieței Chueca în diminețile de iarnă, sau pentru a contempla cu interes și aprobare manevrele unei furgonete ce încărca și descărca marfă în mijlocul circulației paralizate sau sosirea unei mașini de poliție sau a unei ambulanțe ce venea să ia unul

dintre acele spectre ce căzuse țeapăn la intrarea vreunui bloc. El observa tot, se oprea un moment și apoi își continua plimbarea ca și cum bogăția și complexitatea a tot ceea ce-i rămânea să observe de-a lungul zilei îl împiedica să se oprească atât cât i-ar fi plăcut, mulțumit și absent, ducându-și mâna la pălărie ca s-o salute pe Sandra de la chioșcul de ziare, ajutând un orb să treacă printre mașinile prost parcate pe trotuar, admirând plasele cu portocale atârnate deasupra tejghelei de la prăvălia de fructe, aruncând chiar și o privire vag compătimitoare fantomelor de la colțuri, un gest de considerație identică pentru perchezițiile pe care le făcea poliția și pentru tranzacțiile rapide și furtive ale traficanților, care pentru curiozitatea binevoitoare și mărinimoasă a bărbatului cu pălăriuță tiroleză păreau că fac parte din mărunta forfotă comercială a cartierului. Ce ciudat să te întâlnești cu el zilnic și să-ți dai seama puțin câte puțin de asidua sa prezență, conferindu-i o individualitate foarte precisă, foarte puternică și, cu toate acestea, limitată la acele apariții pe stradă, la periferia vieții tale, și dintr-odată să nu-l mai vezi și să nu-ți dai seama de absența sa, sau să fi plecat de-acolo și să fi uitat obiceiurile și chipurile acelui orășel de provincie încrustat în inima Madridului; și să-ți amintești după niște ani, fără niciun motiv și fără vreo nevoie, sau să asiști mai degrabă la un șir de întoarceri la care voința nu participă, spre care memoria se lasă purtată ca de impulsul unui curent subteran, locuri îndepărtate și chipuri fără nume, fragmente de istorie fără început și sfârșit, ale romanelor pe care fiecare individ le ducea cu sine și nu le povestea nimănui și s-au pierdut odată cu el. Cum o fi fost viața bătrânei care în fiecare miez de noapte pune fața de masă pentru cină pe capacul unui tomberon de gunoi sau a bărbatului și a femeii, tineri încă, dar deja foarte consumați, ce veneau în cartier să caute heroină împingând un căruț de copil la fel de deteriorat ca ei, la fel de aproape de pura dispariție fizică, de parcă ar fi fost găsit într-o groapă de gunoi, împins de tată sau de mamă pe tro-

tuare în plimbările lor de somnambuli, cu copilul dormind în ciuda zdruncinăturilor, cu suzeta într-o parte a gurii întredeschise și ochii blajini aproape închiși, copilul vânăt și amorțit de plâns și tatăl sau mama zgâlțâind cărucior cu mișcări atât de bruște, încât părea că până la urmă o să se rupă, sau indiferenți la plânsul lui ca și când nu l-ar auzi, amândoi înțepeniți în colțurile unde dintr-un moment într-altul urma să apară umbra tăcută și furișată pe care o așteptau. Probabil că și acum sunt pe undeva, dacă mai trăiesc încă, dacă mai trăiește vreunul din ei, iar copilul, care atunci nu avea nici doi ani, o fi împlinit opt sau nouă, și poate că e otrăvit de același virus pe care fără îndoială îl purtau în sânge părinții lui, virus ce poate i-a omorât așa cum probabil omorâse atâtea fantome din cartier.

Nimeni n-ar putea să le reconstituie urmele; morții vii au dispărut de la colțurile străzii Augusto Figueroa. Aproape toți sunt probabil definitiv în împărăția morților și poate că unii mai supraviețuiesc încă în spitale sau închisori sau se târâie ca niște năluci pe cărările de pe maidanele ce duc spre așezările din tablă și carton din cea mai îndepărtată periferie a Madridului, acolo unde îi împinsese poliția când a primit ordinul să curețe străzile din centru de drogați. Acum e o florărie în pasajul unde se afla chioșcul Sandrei, care vindea ziarele în trening și cu șlapi, sau cu un capot din molton și o broboadă croșetată în zilele de iarnă, și care în unele dimineți nu se bărbierea deși își machia ochii cu grijă în stilul Sarei Montiel, idolul ei.

Alte chipuri se întorc din uitare, nu cu mult mai fantomatice decât atunci când se întâlneau cu noi pe trotuarele cartierului. Mi-am amintit de bețivul naufragiat ce ne-a adus cățelul pe care-l credeam mort sau pierdut, și atunci mi-a venit în minte femeia aceea foarte înaltă și foarte slabă care umblase cu el o vreme și dispăruse imediat, după câteva luni, maximum de timp cât durau viețile lor alături de ale noastre.

Văzând-o de departe, întrezăreai ceea ce fusese până nu demult. Era înaltă ca manechinele şi avea la fel ca ele pometi asiatici, gura mare şi cărnoasă, picioare lungi şi elastice. Din spate sau de departe se vedeau silueta ei înaltă şi pletele ondulate. Doar când erai lângă ea îi observai paloarea de moartă vie şi strălucirea înceţoşată a ochilor mari de culoare deschisă, vânătăile pe picioarele frumoase ce ajunseseră foarte subţiri, găurile negre ale dinţilor ce-i căzuseră. Umbla de colo până colo prin cartier, ca o pasăre mare şi ameţită ce se izbeşte de pereţi şi nu ştie unde se află şi nici nu reuşeşte să găsească o ieşire, mergând pe tocurile înalte cu picioarele ei musculoase de manechin. Încă dreaptă, o urmă a disciplinei pasarelelor de modă, mai înaltă decât toţi din cartier, cu părul creţ şi gâtul lung, manierist, detaşându-se între siluetele încovoiate ce puneau la cale găinării sau stăteau adunate în jurul flăcării unei brichete care în penumbra unei intrări încălzeşte foiţa de staniol pe care devine lichidă şi fumegă o doză de heroină. Mergea agitată şi nebună de parcă ar fi fost foarte grăbită, sau rămânea nemişcată cu chipul profilându-i-se la un colţ, cu ochii apoşi strălucind printre cârlionţii de păr dezordonat şi murdar, cu un zâmbet de beţiv sau de idiot pe buzele îmbătrânite, printre care ieşea fumul unei ţigări ţinute între degetele foarte lungi cu distincţia calculată a unei fotografii publicitare.

Începu să doarmă la intrările unor magazine sau ale unor baruri desfiinţate, unde obişnuiau să-şi instaleze cerşetorii culcuşurile lor din zdrenţe şi cutii de carton. Venise iarna şi acum avea peste obişnuitul tricou şi fusta mini, subţiri, o scurtă murdară din blană sintetică. În dimineţile friguroase, pielea albă a feţei avea o nuanţă vineţie. Părul începea să i se rărească şi ochii săi mari şi de culoare deschisă pierduseră aproape orice urmă de culoare. Îi cerea oricui o ţigară şi rămânea cu ea în mână, ducând-o foarte lent la gură, aşteptând să i-o şi aprindă.

Odată îi ceru o țigară sau un foc beţivului din cartier, pe care nimeni nu-l întreba nimic niciodată, ştiind că nu răspunde sau că părea că nu înţelege şi nici că ascultă ceea ce i se spune. El ridică din umeri, mormăi ceva şi-şi văzu de drum, dar în seara aceea, când femeia tremura de frig în haina ei, la intrarea unui bloc din strada San Marcos, văzu în mod confuz o umbră în faţa ei şi era beţivul ce-i oferea o ţigară, ţinând-o între degetele sale mari şi murdare cu delicateţe, ca şi cum ar fi fost tulpina unei flori. Femeia îşi dădu la o parte părul de pe faţă şi îşi puse ţigara între buzele vinete de frig, şi beţivul, pe care nimeni nu-l văzuse fumând, i-o aprinse luminându-i faţa de moartă vie cu flacăra mică a unei brichete.

În cartier se ştia totul imediat; cumpărase ţigările şi bricheta din aceeaşi prăvălie mică de unde se aproviziona cu cutii de carton cu vin alb, şi unde în ziua următoare, în pofida obiceiului său, cumpără cremă de vanilie şi gogoşi umplute cu ciocolată. Cu genul ăsta de porcării foarte dulci se hrănesc drogaţii; alături de foiţele de staniol arse şi de seringi, întotdeauna se găseau ambalaje de brioşe cu ciocolată şi cutii goale de cremă de vanilie.

Începu să-i aducă în fiecare noapte câte ceva în ungherul adăugat de la intrarea unde se refugiase ea, uneori fără s-o trezească, fără ca ea să-i simtă prezenţa între tremurături şi delir. O învelea cu haina lui mult mai groasă decât cea pe care o avea ea şi într-o noapte a fost văzut târând pe strada Pelayo o plapumă ruptă şi jegoasă pe care probabil o găsise în vreun tomberon de gunoi. Se mişca cu mai multă sârguinţă, absent şi primitiv, ca naufragiatul Robinson care-şi amenaja în insula sa o colibă sau o peşteră unde să petreacă iarna. Ziua nu pleca niciodată prea departe de ea, cu toate că nu se apropia şi nici nu se prea lăsa văzut, stătea atent la un colţ după care putea să se ascundă uşor, indiferent la cei ce treceau pe lângă el şi se dădeau la o parte de frică sau ca să scape de putoare, atent doar la silueta înaltă ce de la distanţa aceea era cea a unei

femei foarte tinere și foarte zvelte, care mergea cu pași mari printre mașini și printre oameni, cu un fel al său dezorientat ca de pasăre mare amețită, ce dispărea ca și când ar fi plecat pentru totdeauna și se întorcea apoi după câteva ore, chiar câteva zile, mai dusă și palidă ca ultima dată, mai adusă de spate în intrările blocurilor sau în scobiturile din ziduri unde se refugia noaptea târziu când nu mai era nimeni pe străzile întunecoase, nimeni în afară de morții vii mai obstinați, cei care la trei sau la patru dimineața continuau să aștepte ceva, dormitând încovoiați pe la colțuri.

Probabil ea a fost cea care i-a vorbit, cerându-i amețită și poruncitoare să-i aducă din nou țigări sau iaurturi sau gogoși de la prăvălia unde el intra când nu era nimeni și fără să spună nimic lăsa banii pentru cutiile cu vin alb pe care putea să și le cumpere. Plătea întotdeauna și niciodată nu l-au văzut cerșind. Proprietăreasa prăvăliei povestea că el era fiul cel mare al unei bogate familii din nord, și făcea speculații despre abuzurile unui tată tiran ce l-a dat afară din casă sau l-a dezmoștenit și care totuși avea grijă să nu-i lipsească fiului naufragiat în nebunie și alcool un minim de bani ca să supraviețuiască și să-și cumpere haine groase pentru a nu muri de frig pe străzi.

Dar adevărata lui poveste n-a știut-o nimeni, așa cum nu-i știau nici numele, dacă nu i-o fi povestit-o femeii cu care încetul cu încetul începu să rămână nopțile în ungherele cele mai ferite ale cartierului. Niciodată n-au fost văzuți mergând împreună, dar se cuibăreau unul lângă altul în nopțile înghețate ale iernii aceleia, sau mai bine zis el o învelea și-o proteja și rămânea treaz și atent să nu se dezvelească, el era cel ce-i pregătea cu o mână expertă așternutul din cartoane și ziare și îl acoperea apoi cu haine, cu plăpumi luate de la gunoi sau cu orice lucru de îmbrăcat pe care acum îl aduna din cartier ca un marchitan. Se vedea o strălucire jucăușă pe toată întinderea întunecată a pieței Vázquez de Mella, deoarece bețivul făcuse un foc la care se încălzea ca un sfinx femeia slabă și înaltă, fumând țigări pe

care el i le aducea şi i le aprindea cu o mişcare rapidă de fiecare dată când ea ducea una la gură, mâncând iaurturile sau crema de vanilie pe care el le cumpăra împreună cu cutiile cu vin.

Acum cerşea. Fără să spună nimic, doar întinzând mâna şi privindu-te în ochi, sau făcând un gest ca şi cum şi-ar duce o ţigară la gură. Cerea bani şi cerea ţigări şi, cu toate că nu schimba niciun cuvânt cu nimeni, părea că pentru prima dată este conştient de existenţa altor persoane în lume, de alte prezenţe ce-i solicitau atenţia sau de la care trebuia să aştepte ceva în ceea ce până atunci fusese singurătatea insulei sale pustii. Nu împărţea cu femeia nici ţigările nici heroina, nici nu părea că între ei ar exista vreo legătură sexuală, în schimb îşi treceau de la unul la altul kilogramele de vin alb, care ei i se prelingea din gura mare şi cărnoasă, lăsându-i o strălucire umedă pe buze şi în ochi. Îi vedeam în umbră ca două animale în fundul unei vizuini, înţelegându-se în tăcere şi singuri, în izolarea altei specii, reveniţi parcă la sălbăticia sau la inocenţa ireparabilei lor pierzanii, a fatalităţii dezastrului şi a morţii, de neatins, atât de străini de cei ce treceam pe lângă ei, apăraţi de paltoanele noastre şi de normalitatea noastră, în drum spre casa noastră nouă şi viaţa noastră caldă şi stabilă, de parcă ar fi trăit într-adevăr în altă lume, în cealaltă lume, într-una din acele peşteri sau găuri în stâncă unde se adăposteau oamenii primitivi sau naufragiaţii.

După un timp, săptămâni sau luni, femeia dispăru, şi am fi uitat cu cea mai mare uşurinţă de existenţa ei pasageră dacă n-ar fi fost beţivul ce rămăsese în cartier, blând şi nemişcat, închis din nou în absenţa sa fără fisuri, în care am fi vrut să observăm, dintr-o rutină romanescă, o anumită abandonare sentimentală, un aer mai atent, ca şi cum ar fi căutat pe la colţurile cu morţi vii silueta înaltă a femeii care de departe părea un manechin. Dar nici măcar lui nu-i dădeam prea multă atenţie, pentru că ne obişnuisem cu prezenţa sa, pe măsură ce noi înşine deveneam prezenţe

obișnuite ale cartierului și nu dădeam prea multă atenție la ceea ce se întâmpla zilnic pe străzi, bărbatul, femeia și copilul ce mergea deja singur la școală, care ieșea în fiecare după-amiază cu sandviciul său, trăgând de curea câinele neastâmpărat care nu mai era un cățeluș.

Și ei au plecat, azi obișnuiți ai cartierului și mâine dispăruți pentru totdeauna, și bărbatul de la balcon a văzut din nou că apartamentul din față rămâne gol și a văzut sosind alți chiriași, luni sau ani mai târziu, n-ar fi putut să spună, deoarece pentru el timpul vieții sale de bolnav era o lentă trecere fără modificări reale. Luni sau ani mai târziu, ne întâlnim cu un vecin de demult care continua să locuiască în cartier. Vorbim de vremuri ce dintr-odată au devenit îndepărtate, noua viață intactă devenind confuză în dulceața trecutului, și vecinul ne întreabă dacă ne amintim de bețivul care umbla mereu pe străzi. Ne povesti că a fost găsit mort într-o dimineață cu ger mare în piața Vázquez de Mella, vânăt de frig și cu barba și sprâncenele albe de promoroacă și înfofolit în zdrențe, ca acei exploratori polari ce se rătăceau și înnebuneau în pustiurile de gheață.

Şeherezada

Eram aşa de emoţionată pe măsură ce străbăteam acele saloane aurii, că-mi tremurau picioarele şi aş fi vrut s-o iau de mână pe mama, care mergea puţin înaintea mea, foarte serioasă şi tăcută, la fel ca toţi cei din grup, ea îmbrăcată în negru, în doliu după tata şi fratele meu, ceilalţi în costumele lor de culoare închisă, foarte rigizi, foarte formali, unii cu uniforme, cu medalii, toţi la fel de nervoşi ca şi mine, cu toate că disimulau, la fel de emoţionaţi, atât de tăcuţi că nu se auzeau decât paşii tuturor pe pardoseala de marmoră, ca şi cum am fi păşit prin naosul unei catedrale, şi eu alături de mama, ca mai totdeauna în viaţa mea, emoţionată şi speriată, cu un nod în gât, privindu-o din profil căci nu se întorcea nicio clipă spre mine, aşa dreaptă cum mergea, mai înaltă şi mai puternică decât mine, şi cu orgoliul său de văduvă şi mamă de eroi, mama mea ce m-ar fi privit cu chipul între sever şi ironic dacă nu m-aş fi stăpânit şi aş fi încercat s-o iau de mână, lăsându-mă dusă şi ajutată de ea, ca atunci când eram fetiţă şi mă lua la manifestaţii şi eu o strângeam de mână atât de tare că mă dureau degetele, deoarece mi-era frică să nu înceapă agitaţia şi maică-mea şi taică-meu să plece de lângă mine, să nu atace jandarmii şi să mă calce în picioare oamenii care fugeau şi caii pe care-i auzeam nechezând şi dând din copite înainte de a le da pinteni călăreţii să se năpustească asupra noastră. Nişte soldaţi sau uşieri ne conduceau pe acele coridoare şi mergeau în faţa noastră ca să deschidă uşile, foarte înalte şi

aurite unele, şi altele la fel de normale ca uşile birourilor, şi de câte ori intram pe câte una mie mi se strângea inima şi gândeam, acum o să-l vedem, o să fie atât de aproape şi-i voi strânge mâna, dacă n-o să leşin sau n-o să încep să plâng ca o proastă, cum spune mama, că am reacţii de fetiţă deşi atunci nu mai eram nici pe departe o fetiţă, împlineam în curând douăzeci şi cinci de ani, în ianuarie, şi eram în decembrie, în 21 decembrie 1949, ziua de naştere a lui Stalin, şi toţi aveam posibilitatea să-l felicităm, în numele partidului nostru şi al muncitorilor spanioli, mai solemn decât altădată, pentru că împlinea şaptezeci de ani, şi acea aniversare a fost o mare sărbătoare pentru toţi comuniştii şi muncitorii din lume. Mi se pare că erau şi persoane din alte ţări la acea vizită, mai mulţi tovarăşi ai partidelor din străinătate, pentru că îmi amintesc că salonul unde ne-au dus era mare şi plin de oameni, deşi nu se ridica mult tonul vocilor, doar puţin, pentru discursuri, şi nici măcar atunci prea mult, eu cred că eram toţi la fel de emoţionaţi, înspăimântaţi, nu ştiu dacă ăsta e cuvântul spaniol, de multe ori vreau să spun ceva şi când încep să vorbesc îmi dau seama că o fac în rusă şi că-mi lipsesc cuvintele în spaniolă. Erau aprinse nişte candelabre enorme, dar nu dădeau multă lumină, sau era fum, ori cerul era destul de întunecat afară cu toate că era ziuă, îmi amintesc totul cam în ceaţă, şi nici n-am putut să mă apropii mult de Stalin, n-am dat mâna cu el, nu ştiu dacă mama mi-a făcut semn să nu mă aşez la rând sau cineva m-a dat la o parte, şi am rămas în alt grup, la urma urmei eu nu eram nimeni, mi-au permis să mă alătur delegaţiei noastre pentru că am rugat-o pe mama să mă ia cu ea, pentru că voiam, atunci când voi avea copii şi nepoţi, să le pot povesti că o dată în viaţa mea l-am văzut de aproape cu proprii mei ochi pe Stalin.

Eram aşa de emoţionată, că nu dădeam prea multă atenţie la ceea ce se întâmpla în jurul meu, sau nu înţelegeam, vedeam totul aproape la fel de ceţos aşa cum

îmi amintesc acum, cu acea lumină slabă, cu vocile ce abia se auzeau. Dar pe Stalin am putut să-l văd bine, în ciuda fumului sau a ceței din jur și a luminii atât de slabe a candelabrelor, stătea la mijlocul unei mese lungi, vorbea cu cineva, deloc protocolar, fuma și râdea, și eu aproape că trebuia să mă ciupesc ca să cred că e adevărat că-l văd în carne și oase, de neconfundat, ca pe cineva din familie, ca atunci când eram fetiță și-l vedeam pe tata între ceilalți oameni, dar foarte diferit, nu știu cum să explic, pentru că era ca în toate tablourile lui pe care le-am văzut dintotdeauna peste tot și totuși nu semăna prea mult cu ele; era mult mai bătrân și mai mărunt, eu m-am uitat și i-am văzut picioarele scurte încrucișate sub masă în cizme, și când râdea fața i se umplea de riduri și avea dinții foarte mici și stricați, sau foarte negri de tutun, și uniforma îi era puțin mare, dar tocmai de aceea m-a emoționat mult mai mult decât mă așteptam, și în alt fel, pentru că eu crezusem că voi vedea un uriaș în deplinătatea puterilor sale și când colo Stalin era un om bătrân și obosit, cum a fost taică-meu la sfârșitul vieții, și cu toate că era mai firav decât mi-aș fi imaginat vreodată, avusese imensa forță să lupte împotriva țarului, să dirijeze construcția socialismului și să câștige războiul împotriva naziștilor, și se vedea că atâția ani de efort și de sacrificiu îl epuizaseră, cum îl epuizaseră pe tata anii din mină și de închisoare, și se citea pe fața lui că doarme prost și din când în când era absent, ca și când s-ar fi gândit la altceva în timp ce îi vorbeai, sau când asculta un discurs, îmi era și milă de el, cu pielea aceea de culoare nesănătoasă pe care o avea, atâția ani fără să se odihnească deloc, de când era un tânăr pe vremea țarilor și fusese deportat în Siberia. Mama îmi spunea după aceea, râzând de mine, să fi văzut ce figură aveai când te uitai la el, rămăseseși cu gura căscată de parcă ai fi văzut un actor de film. Dar atunci s-a întâmplat ceva, în timp ce eu mă uitam așa de fix la Stalin, fără să-mi dau seama că nu-mi luam ochii de la el, că nu mai vedeam pe nimeni, nici măcar pe

cei ce se aflau alături de mine la masă, pe care i-am uitat complet. Mă uitam la Stalin vrând să păstrez toate detaliile chipului său şi simţind că mi-e un pic milă de el, pentru cât de obosit mi se părea, pentru cât de mare îi rămăsese haina uniformei, şi în clipa aceea simţii ca o împunsătură, ca atunci când pui mâna pe un fir electric şi te curentează. Cineva mă privea, foarte fix, foarte rece, dar şi cu furie, dezaprobând lipsa mea de educaţie deoarece îl priveam cu atâta nerușinare pe Stalin, un om mic şi chel ce stătea foarte aproape de el, cu nişte ochelari de pe vremuri, un pince-nez, şi cu lavalieră şi cu un guler înalt, de asemenea de pe vremuri. Am îngheţat, îmi amintesc şi încă mă trec fiorii, cel ce mă privea era Lavrenti Beria, dar mie nu-mi era frică pentru că era şeful NKVD-ului, ci din cauza ochiilor lui, care păreau că străbat distanţa ce ne despărţea ca şi când n-ar fi fost nimic între noi, în spatele acelor lentile mici şi rotunde ale pince-nezului. Mă privea aşa cum ai privi o insectă, spunându-mi parcă, cine te crezi tu de-l priveşti pe Stalin cu atâta nerușinare, cum ai putut să te strecori aici, dar mai era ceva, şi eu pe atunci eram aşa de proastă că nu-mi dădeam seama, cu toate că instinctiv am simţit un fel de scârbă, aşa cum simţeam când mă priveau bărbaţii aceia când eram la căminul de fetiţe şi eu nu înţelegeam de ce respiră aşa de greu şi mă privesc fix, sau când alţii se frecau de mine profitând de aglomeraţia din tramvai. A fost doar o clipă şi apoi am deviat privirea şi n-am mai îndrăznit să mă uit din nou la Stalin, dar tot timpul am simţit acea privire ce probabil continua să mă fixeze, care coborâse cu răceală şi nerușinare de la ochii mei la gura mea şi apoi la gâtul meu şi la decolteu. Acum, când mă gândesc, nu cred că au mai rămas mulţi oameni pe lume care să-şi amintească de ochii lui Beria, ce nu se mai vedeau când lumina se reflecta în lentilele ochelarilor săi.

Stau aici şi încep să-mi amintesc, şi mi se pare că nu-i adevărat că mi s-au întâmplat mie atâtea lucruri, şi că am fost în acele locuri atât de îndepărtate, la Marea Neagră şi

în Siberia, la Cercul Polar Arctic, dar și aici sunt foarte departe, cu toate că mă aflu la Madrid, pentru că Madridul este foarte departe de Moscova, și apoi eu îl cunosc mult mai puțin, și mi-e frică să ies pe stradă, cu atâtea mașini și atâta lume, mi-e frică să nu mă pierd și să nu-mi amintesc drumul de întoarcere, și m-am speriat foarte tare și când m-au jefuit, chiar când am ieșit pe ușa blocului, m-au trântit pe jos și mi-au luat geanta, într-o clipită, și am rămas întinsă pe trotuar strigând, hoțul, hoțul, fără ca nimeni să se apropie, cu toate că acum când mă gândesc se prea poate să fi strigat pe rusește, datorită acestui talmeș-balmeș pe care-l am în cap cu cele două limbi, că vorbesc într-o limbă și gândesc în alta, sau vreau să spun un cuvânt în spaniolă și-mi iese altul în rusește. În rusește visez mereu, și mereu visez lucruri de acolo sau petrecute cu foarte mulți ani în urmă, pe când eram fetiță, înainte de a fi trimiși în Uniunea Sovietică, pentru câteva luni, ni se spunea, și apoi până la terminarea războiului, dar războiul s-a terminat și pe noi nu ne-au trimis înapoi, și imediat a început alt război și atunci într-adevăr a fost imposibil, părea că lumea se va sfârși, pentru că ne-au evacuat foarte departe, nu știu câte zile am călătorit cu trenul, zile și săptămâni, tot timpul printre zăpezi, și eu mă gândeam, de fiecare dată mă îndepărtez mai mult de Spania, și de mama și de tata, deși pe ei aproape că nu mi-i mai aminteam, și chiar începusem să le port pică, mi-e rușine s-o spun, gândeam că n-ar fi trebuit să accepte să plec cu vaporul acela și le reproșam că mă lăsaseră din nou singură, ca atunci când se duceau la ședințele de sindicat sau de partid și fratele meu și cu mine rămâneam singuri toată noaptea, fratele meu mic plângând, pentru că îi era frică sau pentru că îi era foame, și eu îl legănam în brațe cu toate că nu eram cu mult mai mare decât el, ce sfrijit și fricos era de mic, de prost ce mâncam, și cât de puternic și curajos s-a făcut apoi, că la doisprezece ani mergea cu mine să vindem *Mundo Obrero*, când încă mai locuiam în Madrid, și-mi spunea, ție să nu-ți fie teamă

de domnișorii ăștia înfumurați, că dacă vin după noi eu te apăr, și apoi, la douăzeci de ani era pilot în Armata Roșie, venea să mă vadă și mă lua în brațe și mă ridica în sus, așa de frumos, cu uniforma lui de aviator și cu steaua roșie pe chipiu, a venit să-și ia rămas bun de la mine pentru că escadronul lui era trimis pe frontul de la Leningrad și tot timpul râdea și cânta cântece spaniole cu mine și le-a zăpăcit pe toate fetele de la școala de surori medicale de război, și în noaptea aceea l-am condus la gară și când trenul s-a pus în mișcare a sărit de pe scară și m-a îmbrățișat și m-a sărutat din nou și a sărit iar în tren și s-a prins de balustradă ca și cum ar fi încălecat un cal, mi-a făcut un semn de adio cu chipiul în mână și nu l-am mai văzut niciodată, asta este partea cea mai ciudată a vieții, cu care nu mă pot obișnui, să ai aproape de tine o persoană pe care-o iubești mult și care a stat cu tine, și după un minut să dispară de parcă n-ar fi existat. Dar știu că fratele meu a murit ca un erou, că a continuat să lupte cu avioanele de vânătoare germane când avionul său avea deja un motor incendiat și s-a aruncat cu avionul peste bateriile dușmane, un erou al Uniunii Sovietice, i-au publicat fotografia în *Pravda*, era așa de frumos, că părea un actor de film. Stau aici și îmi amintesc de el, îmi amintesc fără să fac nimic, parcă s-ar deschide ușa și ar intra fratele meu calm, cu acel aplomb surâzător pe care-l avea, îl văd în fața mea cu scurta lui de pilot și îmi imaginez că vorbim și vorbim și ne amintim de atâtea lucruri din trecut, și eu îi povestesc ce am mai făcut după moartea lui, acum mai mult de cincizeci de ani, cum s-a schimbat lumea, cum au dispărut toate idealurile pentru care luptam, pentru care el și atâția ca el și-au dat viața, dar el nu-și pierde niciodată umorul, se scarpină pe cap pe sub chipiu și mă lovește pe genunchi, îmi spune, hai femeie, că n-o fi chiar așa, uneori sunt trează și-l văd în fața mea la fel de clar cum îl văd în vis, și ceea ce mi se pare mai ciudat nu e că s-a întors sau că este tot un băiat de douăzeci de ani, ci că-mi vorbește în rusește atât

de repede şi atât de perfect, fără niciun accent, deoarece s-a cam chinuit cu rusa, mai rău decât mine, la început, când îmi vorbeau şi nu înţelegeam nimic, şi să nu înţelegi e mai rău decât să-ţi fie frig sau să rabzi de foame. Şi acum dimpotrivă, uneori nu înţeleg spaniola, şi nu mă obişnuiesc să aud oamenii vorbind atât de tare, tare şi repezit, de parcă tot timpul ar avea o mare grabă, sau ar fi supăraţi, ca domnul din ziua aceea când m-au jefuit, care m-a ajutat până la urmă să mă ridic, şi chiar m-a sprijinit, pentru că mă durea tare şoldul, şi eu mă gândeam, dacă mi s-a rupt, dacă trebuie să-mi pună piciorul în ghips şi nu pot să ies pe stradă, nici să mă descurc, cine o să vină să mă ajute, şi omul îmi spunea, ce dracu', doamnă, vă însoţesc la poliţie să faceţi o reclamaţie, trebuie să le venim de hac acestor mizerabili, cu siguranţă că era unul dintre arabii ăştia ce se învârtesc pe aici, şi eu i-am mulţumit, dar mi-am păstrat demnitatea, nu, domnule, nu era arab cel ce m-a furat, ci un alb foarte alb şi apoi nu li se spune arabi, ci marocani, şi în ceea ce priveşte denunţul va trebui să mai aştepte, pentru că acum cel mai urgent este să ajung la manifestaţie, că e Întâi Mai. Omul mă privea ca şi cum aş fi fost nebună, păi atunci treaba dumitale, doamnă, faceţi cum vreţi, şi eu i-am mulţumit şi m-am dus la manifestaţie şchiopătând, dar m-am dus, şi când s-a terminat, câţiva tovarăşi m-au dus cu maşina lor la poliţie şi am făcut reclamaţia, dar pentru nimic în lume nu pierd un Întâi Mai, cu toate că nu mai e acelaşi lucru şi de fiecare dată vin mai puţine persoane şi totul e aşa de lipsit de farmec, că aproape nu mai vezi steaguri roşii şi pumni strânşi, şi nici cei ce merg în frunte în spatele pancartelor nu ştiu Internaţionala.

Nu mai e ca atunci când ieşeam cu tata şi cu mama şi cu fratele meu şi eu îi priveam cu coada ochiului ca să ridic pumnul la fel ca ei, înainte de război, pe Calea Alcalá, ce era o mare de oameni şi de steaguri roşii, şi apoi în Uniunea Sovietică, în Piaţa Roşie, ziua de Întâi Mai din anul când s-a

terminat războiul, nu încăpeau mai mulți oameni, mai multe strigăte, mai multe steaguri, nici mai multe cântece, nici mai mult entuziasm, milioane de persoane aclamându-l pe Stalin, și eu înghesuită în mulțime, aclamându-l de asemenea, emoționându-mă la gândul că acea figură minusculă ce se vedea în fund, la tribună, deasupra mausoleului lui Lenin, era el, plângând de bucurie și de mulțumire pentru că el ne condusese spre victoria împotriva Germaniei, care ne-a costat atâtea milioane de sovietici morți, printre ei, sărmanul meu frate, cu toate că acum se pare că războiul acela l-au câștigat americanii, că numai ei au luptat, și lumea știe ce-a fost debarcarea în Normandia dar nu știe ce a fost la Stalingrad, unde pentru prima dată a fost înfrântă armata germană, în bătălia cea mai sângeroasă și eroică a războiului, și nici măcar nu se știe că a existat un oraș ce se numea Stalingrad, că s-au grăbit să-i schimbe numele, cum au făcut și cu Leningradul, ce rușine, să se cheme acum ca pe timpul țarilor, Sankt Petersburg, și să vrea să-l canonizeze pe Nicolae al II-lea, care a dat ordin să tragă cu mitralierele în popor în fața Palatului de Iarnă. Dar observ că vă uitați cam urât, cu toate că vă prefaceți, să nu credeți că nu știu la ce vă gândiți, toate poveștile acelea despre lagărele de concentrare și crimele lui Stalin, ca și când Stalin n-ar fi făcut altceva decât să asasineze sau ca și când toți cei ce-și împlineau pedeapsa în lagărele de concentrare ar fi fost nevinovați. Bineînțeles că au fost și greșeli, însuși Partidul a recunoscut asta la cel de-al XX-lea Congres, și s-a denunțat cultul personalității, și s-a făcut tot posibilul să se remedieze nedreptățile și să fie reabilitați cei ce nu erau vinovați, dar cum să nu existe cultul personalității când Stalin a făcut atâtea pentru noi, pentru poporul sovietic și pentru muncitorii din lumea întreagă, dacă sub îndrumarea lui s-au făcut imensul salt al industrializării rămase în urmă și planurile cincinale, ce erau invidia și admirația lumii întregi, și, în douăzeci de ani, Uniunea Sovietică s-a transformat dintr-o țară înapoiată de țărani într-o putere

mondială. Şi toate acestea în cele mai grele împrejurări, după un război provocat de imperialişti, în mijlocul încercuirii şi blocajului internaţional, într-o ţară unde totul lipsea, unde imensa majoritate a populaţiei era analfabetă, sclavi ai ţarului şi ai popilor. Vedeţi dumneavoastră ce-au fost, sau ce-am fost, pentru că eu am fost cetăţeancă sovietică, şi uitaţi cum este acum ţara, cum au distrus în câţiva ani tot ce s-a construit cu preţul câtorva generaţii, cea mai mare ţară din lume ruptă în bucăţi şi Rusia dată pe mâna Mafiei şi guvernată de un beţiv, spuneţi-mi dacă acum este mai bine decât pe timpul lui Stalin, sau a lui Brejnev, când ziceţi că poporul era aşa de asuprit. Şi nu se spune că erau sabotori şi spioni în toate părţile, că imperialismul folosea cele mai murdare metode ca să distrugă Revoluţia, şi că mulţi evrei puseseră mâna pe posturi cheie în guvern şi conspirau în favoarea Statelor Unite şi a Israelului.

Evrei, da, domnule, nu vă uitaţi aşa la mine, ca şi cum n-aţi fi auzit vorbindu-se de asta niciodată, nu ştiţi că a fost un complot al unor medici evrei ca să-l asasineze pe Stalin? Şi apoi, erau cei ce profitau, cei ce abuzau de încrederea lui Stalin şi a Partidului ca să se îmbogăţească sau ca să pună mâna pe mai multă putere, dar până la urmă toţi aceşti oameni au plătit pentru greşelile lor, pentru că Stalin era aşa de drept, că nu permitea ca nimeni în jurul lui să profite de încredea sa. A plătit Yezhov, care a comis atâtea abuzuri, care băgase la închisoare atâţia nevinovaţi, şi apoi a plătit Yagoda, cu toate că spuneau că cel mai rău dintre toţi a fost Beria, care a reuşit să-l înşele pe Stalin până la sfârşit, dar şi el şi-a primit pedeapsa, şi se spune că atunci când urma să fie omorât a căzut în genunchi şi a început să se roage şi să ţipe, spuneţi-mi dacă funcţiona sau nu justiţia în Uniunea Sovietică. Dar acum vor să ascundă totul, să şteargă totul, până şi numele lor, vor să se creadă că poporul sovietic era asuprit, sau mort de frică, şi că moartea lui Stalin a fost o eliberare, dar eu am fost acolo şi

știu ce s-a întâmplat, ce simțeau oamenii, eu eram la Moscova în dimineața când s-a spus la radio că Stalin a murit, eram în bucătărie, îmi făceam o cafea, mă trezisem cu grețuri pentru că eram însărcinată cu primul meu băiat, și atunci a început să se audă acea muzică la radio, s-a întrerupt și s-a făcut liniște, și apoi a vorbit un crainic, a început să spună ceva, dar i s-a frânt vocea de plâns și aproape că nu l-am înțeles când a spus că tovarășul Stalin a murit. Nu-mi venea să cred, ca atunci când mi-au spus că fratele meu a murit la Leningrad, sau când a murit tata, dar fratele meu era la război și acceptasem că s-ar putea să moară, și tata era deja foarte bătrân și nu putea să mai trăiască mult, dar că Stalin ar fi putut să moară nu mi-a trecut prin cap nicicând, și cred că nimănui, pentru noi era mai mult decât un tată sau un conducător, era ceea ce probabil e Dumnezeu pentru credincioși. Am ieșit pe stradă, fără să știu încotro s-o apuc, îmbrăcată subțire, cu toate că ningea, și pe stradă am întâlnit oameni la fel ca mine, care mergeau ca niște somnambuli, se opreau la câte un colț și începeau să plângă, bătrâne ce plângeau cu gura deschisă, soldați cu fețe de copii plângând, muncitori, toată lumea, o mulțime ce mă purta, ca un râu de corpuri omenești sub ninsoare, instinctiv, spre Piața Roșie, dar străzile erau inundate deja de lume și nu se putea înainta, și cineva spuse că Piața Roșie era împrejmuită, că trebuia să mergem spre Palatul Sindicatelor. Stau aici, acum, și nu-mi vine să cred că eram la Moscova în acea dimineață, că am trăit acel moment, acea inundație de plânset și neajutorare, de strigăte ale femeilor ce îngenuncheau în zăpadă și-l strigau pe Stalin, de muzică funebră ce se auzea la difuzoarele de pe străzi, la care răsunaseră imnuri atât de vesele în ziua de Întâi Mai, mă văd pierdută între atâția oameni, plângând și eu și îmbrățișând pe cineva, pe vreo necunoscută, simțind în pântec mișcările fiului meu, ce trebuia să se nască două luni mai târziu, și care mi se părea că se va naște orfan, având totuși un tată, pentru că

niciunul dintre noi nu-şi putea imagina viaţa fără Stalin, şi plângeam de durere dar şi de teamă, de panica de a fi rămas fără apărare după atâţia ani în care el avusese întotdeauna grijă de noi.

Acasă, când eram foarte mică, părinţii mei îmi vorbeau de Rusia şi de Stalin, şi când vaporul ce ne-a adus din Spania a ajuns în portul din Leningrad, primul lucru pe care l-am văzut a fost un tablou al lui, ce părea că ne ura bun venit şi ne zâmbea, ca atunci când îl vedeam la telejurnale zâmbindu-i unui copil pe care-l lua în braţe. Dar ningea tot mai tare şi era tot mai multă lume pe stradă, şi nu ne mai mişcam, mulţimea nu mai avansa în nicio direcţie, şi peste muzica de la difuzoare se auzeau sirenele fabricilor, toate sirenele din Moscova sunau în acelaşi timp, ca la alarmele aeriene din timpul războiului, şi atunci am început să mă simt prinsă în mulţime, la fel ca atunci când fugeam pe scări în jos spre un refugiu şi-mi era teamă să nu mă împiedic şi să fiu călcată în picioare, simţeam că mă împingeau, că mă sufocam, că nu puteam să respir, lumea împingându-mă din spate, din faţă, din părţi, bărbaţi şi femei cu paltoane şi căciuli, respirându-mi în faţă, în spate, mirosul rău al trupurilor nespălate şi al hainelor umede, şi eu deschizând larg gura ca să respir, între valuri de sudoare şi dârdâit de frig, vrând să-mi protejez pântecul cu mâinile, pentru că fiul meu se mişca, se învârtea înăuntrul meu mai tare ca niciodată, ca şi cum şi el s-ar fi simţit prins şi sufocat, şi atunci n-am mai putut rezista şi am început să-mi fac loc, sau să încerc, trebuia să plec înainte de a mă lăsa picioarele şi de a cădea jos şi de a fi călcată pe pântece, înainte de a veni de undeva o mulţime care să mă strângă şi să mă văd împinsă şi strivită de vreun perete, eu şi fiul meu fără apărare, fiul meu ce putea fi strivit de orice. Am împins, m-am rugat plângând, am arătat fără nicio ruşine burta mea umflată, tremuram de frig, plângeam în hohote, pentru că mă molipsise plânsul celorlalţi pentru

Stalin şi totodată pentru că voiam să plec cât mai repede de acolo şi să ajung pe o stradă goală, pe o stradă unde să nu fie nimeni şi pe unde să pot merge cât mai repede spre casă respirând adânc, ţinându-mi pântecele în care fiul meu se mişca încontinuu, de părea că o să nasc chiar acolo, între oamenii care nu se dădeau la o parte, nu se mişcau niciun centimetru, îmbrăcaţi în paltoane şi cu căciuli şi scoţând aburi pe gură între fulgii de zăpadă, şi eu dezbrăcată, ca o idioată, nici măcar nu ştiu dacă aveam un batic pe cap, dacă-mi pusesem pâslarii înainte de-a pleca, pierdută apoi pe străzi pe unde nu fusesem niciodată, când în sfârşit am putut să-mi fac loc, cu capul descoperit şi părul ud şi cu tot pântecele în faţă, pierdută pe o stradă necunoscută din Moscova unde nu era nimeni ca să întreb de drum. Îi povestesc fiului meu şi-mi spune, mamă, ce plictisitoare eşti, mi-ai povestit asta de o mie de ori, îmi spune în ruseşte, desigur, deoarece el abia dacă vorbeşte spaniola, dar seamănă a spaniol şi eu mă mândresc, cu toate că taică-su, odihnească-se în pace, era din Ucraina, îl vedeam îmbrăcat în soldat când făcea armata şi mi se părea că-l văd pe unchi-su, fratele meu, la fel de înalt şi brunet, la fel de vesel, cu cozorocul şepcii pus pe-o parte, cu ţigara în gură şi ochii întredeschişi, ca actorii de film ce-mi plăceau aşa de mult când eram mică. De doi ani nu l-am mai văzut, nici nu-mi cunosc nepotul cel mic, deoarece cu pensia mea nu am bani să-mi iau un bilet pentru Moscova, şi el este inginer chimist şi salariul abia dacă-i ajunge să-şi întreţină familia, să-i mai vorbiţi fiului meu de libertate şi de economia de piaţă, şi uneori trebuie să-i trimit eu nişte dolari ca să-i ajungă până la sfârşitul lunii sau să-i poată cumpăra un cărucior nepotului meu, eu care în Spania iau pensia cea mai mică, o pomană, cu toate că nu ştiţi după câţi ani şi câte neplăceri am obţinut-o, şi am o pensie în Rusia care nu înseamnă nimic, câteva ruble ce nu valorează nimic, după ce am muncit toată viaţa, şi n-a fost zi să nu sufăr de când eram mică.

Spunea Lenin, libertate pentru ce. Pentru ce voiam noi, minerii, libertatea Republicii*, de vreme ce ne-au trimis Legiunea şi Garda Civilă şi-i vânau cu puştile pe greviştii ca pe animale, şi pe mama au închis-o, deşi n-a făcut nimic, doar pentru că era nevasta unui sindicalist, şi pe tata l-au torturat şi l-au trimis la o închisoare în Africa, la Fernando Poo, şi când a fost amnistia Frontului Popular s-a întors bolnav de malarie, atât de îmbătrânit şi gălbejit că nu l-am recunoscut şi am început să plâng când m-a luat în braţe. Eu voiam să nu plece niciodată, de mică nu puteam să dorm până când tata nu se întorcea de la mină, şi făceam tot posibilul să-l aştept trează, sau mă trezea dacă lucrase în schimbul de noapte şi venea acasă înainte de a se lumina. Ce bucurie să aud uşa când o împingea, să-i aud vocea şi tusea şi să-i simt mirosul fumului de ţigară, pot să-l simt şi acum, cu toate că au trecut mai mult de şaizeci de ani, stau aici şi mă ajung amintirile şi, de asemenea, îmi ajung mirosurile lucrurilor şi sunetele de pe atunci, care nu mai există, şi-mi amintesc de ochii tatălui meu strălucind pe faţa înnegrită de praf de cărbune şi de felul cum bătea la uşă, şi eu mă gândeam, a şi venit, nu i s-a întâmplat nimic, n-a fost nicio explozie în mină şi nici nu l-au luat jandarmii. Ce ciudat că am trăit atâtea întâmplări, că am stat în atâtea locuri, în Siberia, pe un vapor ce a rămas prins între gheţurile Mării Baltice, în acele garnizoane din Urali unde-l trimiteau pe soţul meu, când nu puteam să ieşim noaptea de frica lupilor ce urlau în pădure, eu care de mică eram o fricoasă cum nu s-a mai văzut, şi nu-mi plăceau noutăţile şi aventurile, că aş fi dat totul ca să am o familie precum ceilalţi oameni, inclusiv cei ce erau mai săraci decât noi în aşezările miniere, pentru că acele fetiţe, chiar dacă mergeau la şcoală desculţe şi cu păduchi, ştiau cel puţin că părinţii lor nu erau arestaţi din când în când, şi nu trebuiau să stea

---

* Referire la cea de-a Doua Republică spaniolă (1931–1939).

luni de zile ascunşi, nici nu-şi lăsau copiii singuri nopţi întregi ca să meargă la şedinţele de comitet sau de sindicat. Singurul lucru pe care-l voiam eu era ceea ce de fapt am vrut întotdeauna şi niciodată n-am reuşit să am, să trăiesc liniştită, să am casa mea, să mă descurc cu puţin şi fără necazuri, dar n-a fost posibil, amintirile cele mai de demult pe care le am sunt doar de mutări în mare grabă şi de nopţi pe băncile din gară, sau că-mi era teamă că s-ar putea întâmpla o mare nenorocire, că pe tata l-ar fi putut omorî jandarmii sau că l-ar fi putut îngropa o explozie sau o surpare în mină. Şi acum, când mă gândesc la asta îmi bate inima, îl privesc în fotografia de pe pian şi mi se pare că e viu şi că i se poate întâmpla ceva sau că mă trezesc şi se află alături de mine, cu un cadou în mână, adus dintr-o călătorie, acea cutiuţă de sidef pe care mi-a adus-o când a venit din Rusia şi când trecuse atâta timp, că nu l-am recunoscut şi am început să plâng când l-am văzut. Eu, în fond, chiar dacă n-o spusesem niciodată cuiva, de copilă aveam vise de mic-burgheză, ce-ar spune mama dacă m-ar putea auzi. Voiam să-i am mereu aproape pe părinţii şi pe fratele meu, să merg la şcoală, şi din când în când la biserică şi la prima împărtăşanie, ca acele fetiţe pe care le vedeam ieşind de la biserică îmbrăcate în alb, cu şiragul lor de mătănii şi cărţile de rugăciuni cu coperte de sidef în mână, cu pantofii lor de lac, nu ca mine, care până în iarnă purtam nişte espadrile vechi şi îmi îngheţau picioarele, şi noroiul se lipea pe talpa de sfoară. Pe părinţii mei îi auzeam mereu vorbind de Revoluţie, dar eu voiam ca lucrurile să nu se schimbe, să fie puţin mai bine, asta da, ca tatăl meu să aibă mereu un salariu şi să putem mânca mâncare caldă în fiecare zi, şi să avem pături bune şi paltoane şi cizme iarna, dar mă apuca groaza că s-ar putea schimba totul, cum doreau ei, şi mi-era teamă când tata zicea să emigrăm în America sau când ne spunea că ar trebui să mergem în Rusia pentru că aceea era patria tuturor muncitorilor din lume. Casa unde locuiam lângă mină era aproape o

cocioabă, cu toate că mama o ţinea mereu măturată şi ordonată, dar eu am început să plâng când a trebuit s-o lăsăm ca să ne mutăm la Madrid, mi se părea că mi se rupe inima când am plecat de acolo. Ne-am urcat în tren şi fratele meu, cum era atât de mic, era nebun de bucurie, dar eu muream de tristeţe că a trebuit să lăsam casa noastră aşa de săracă şi aşa de curată şi şcoala care-mi plăcea aşa de mult şi prietenele pe care le aveam. Dar după câteva luni în Madrid, mă obişnuisem deja şi voiam chiar să rămân să locuiesc acolo mereu şi să mă cunoască toate vecinele şi doamnele de la magazine, şi să mă împrietenesc cu fetele de la şcoala unde mă duseseră şi pe care învăţătoarea le-a certat în prima zi când au râs de accentul meu, care probabil era cel asturian de la munte. Aveam o casă mică, într-o curte din cartierul Tetuán, două odăi pe un coridor plin de vecini, dar mama le-a aranjat imediat, cu puţinele lucruri pe care le aveam, şi părea că ne mutasem în sfârşit într-o casă adevărată, şi pentru prima dată closetul, veceul, cum se spune acum, îl aveam în casă, la capătul coridorului, nu în fundul curţii sau în mijlocul câmpului, ca animalele. Tata nu mai trebuia să se ducă la mină, ci la o slujbă care nu ştiam ce este, la un ziar sau la sindicat, şi la început am crezut că vom duce o viaţă normală, că nu va mai trebui să-mi fie teamă ori de câte ori întârzia sau că o să înceapă o grevă şi că noaptea se vor reuni în casă, că mă apuca nebunia pentru că bărbaţii fumau atât de mult, că nu se mai putea respira, şi când plecau rămânea un miros de tutun ce nu dispărea zile întregi şi mama şi cu mine trebuia să măturăm de pe jos chiştoacele şi scrumul.

Mie îmi plăcea să merg la şcoală, şi să mă iubească mult învăţătoarea, şi mi-ar fi plăcut de asemenea să mă spovedesc şi să mă împărtăşesc, eram aşa de mică şi aveam deja contradicţiile mele ideologice. Visam să lucrez într-un atelier de croitorie după ce terminam şcoala, să-mi brodez eu singură trusoul, şi să mă împrietenesc cu fetele care ar

lucra cu mine. Îmi plăcea aşa de mult Madridul, încât îmi imaginam că voi rămâne să trăiesc acolo pentru totdeauna, şi începusem să vorbesc imediat cu accentul celorlalte fete, şi-mi plăcea să mă urc în tramvaie şi să învăţ să merg cu metroul, şi când fratele meu şi cu mine adunam câţiva bănuţi ne duceam la galerie, la vreun cinematograf, să vedem filmele cu Clark Gable sau cele cu Stan şi Bran. Am spus *acolo*, vorbind despre Madrid, de parcă n-aş sta acum la Madrid, dar uit de multe ori şi mă trezesc crezând că sunt la Moscova. Dar dacă spun *acolo*, e ca şi când aş spune *atunci*, pentru că Madridul era altfel, alt oraş, pe care eu nu-l găsesc când ies pe stradă, sau când ies pe balcon, deşi nu ies aproape niciodată, din cauza zgomotului maşinilor ce trec mereu pe şoseaua asta, zi şi noapte, nu mă obişnuiesc deloc, şi prietenele îmi spun, femeie, pune-ţi geamuri duble, dar de unde să cheltui atâta bănet din pensia mea, şi apoi, după toate prin câte-am trecut, n-am să mă plâng acum că e zgomot de maşini, mai rău este zgomotul bombardierelor sau să stai iarna într-o garnizoană la minus patruzeci de grade, dar şi mai rău mort, ca atâţia şi atâţia pe care i-am cunoscut. Dar pentru ce să mă plâng dacă stau într-o casă bună cum n-am avut niciodată, niciodată în viaţa mea, şi apoi, cu un pic de noroc, n-o să mă mai mişc de aici, doar când va fi să mă ducă la cimitir, şi acolo am locul meu asigurat, în cimitir alături de mama mea, împreună în groapă aşa cum am fost mereu în viaţă, în afară de anii aceia oribili de la început în Rusia, când a trebuit să stau singură fără să ştiu dacă o voi mai vedea, sau dacă ea şi tata muriseră, sau dacă m-au uitat fiind aşa de ocupaţi cum erau cu războiul şi cu Revoluţia. Nu că aş vrea să-mi amintesc, sau că m-aş strădui s-o fac, ci stau aici şi întâmplările încep să-mi vină în minte, de parcă m-aş afla într-o sală de aşteptare şi încep să intre morţii şi de asemenea viii care sunt foarte departe, fiul meu care nu poate să vină să mă vadă şi nu poate să vorbească cu mine mai mult de cinci minute când mă sună, de teama facturii, nepotul meu mic

care nu mă cunoaşte, şi eu îl dezmierd şi îi cânt cântece de leagăn, cele pe care ni le cânta mama fratelui meu şi mie şi cele pe care le-am învăţat în Rusia şi i le cântam fiului meu. Mi-e teamă să ies pe stradă, şi cum aproape tot ce am nevoie îmi este adus sus de cei de la magazin sau de un tovarăş foarte amabil ce stă aproape, eu aproape că nu trebuie să mă mişc şi aşa evit sperietura altui furt şi teama că merg prea departe şi nu găsesc drumul de întoarcere, că şi asta e ceva ce mi se întâmplă mereu, mă pierd imediat, mai ales când este lume multă. Când a început invazia naziştilor şi ne-au evacuat din Moscova, mergeam prin gară de mână cu mama şi s-a produs o învălmăşeală şi am dat drumul mâinii şi m-am pierdut printre miile de persoane, în zgomotul difuzoarelor din care nu înţelegeam nimic şi fluieratul trenurilor înainte de plecare, şi am început să alerg ca o nebună fără ca măcar să văd încotro pentru că aveam ochii plini de lacrimi, şi mă izbeam de picioarele oamenilor şi a trebuit să scap de un poliţist ce voia să mă prindă, care mă şi apucase de braţ. Alergam de-a lungul unui tren ce se pusese în mişcare, şi oamenii stăteau ciorchine agăţaţi de scări, de ferestre, agăţaţi de tot ce se putea, împingându-se unii peste alţii, şi atunci am văzut-o pe mama că mă striga din uşa unui vagon şi am alergat şi mai tare spre ea, dar trenul începuse să ia viteză şi am rămas în urmă şi mi se părea că m-am pierdut definitiv, în gara aceea care era cea mai mare şi cea mai plină de trenuri din câte am văzut vreodată, printre toţi oamenii aceia ce se îmbulzeau vrând să plece, ocupând chiar şi liniile de tren. Alături de mine am văzut alt tren ce pornea, şi fără să mă gândesc am sărit în el, dar în momentul acela cineva mă trase jos, era mama ce mă strângea lângă ea, mama mea care crezuse că n-o să mă mai găsească niciodată, că dacă s-ar mai fi uitat o secundă la trenul care pleca alături de ea spre Vladivostok, în Pacific, m-ar fi pierdut, îmi spunea apoi, cum m-ar mai fi găsit dacă apucam să pornesc în acea călătorie prin Siberia. Dar adevărul e că eu sunt foarte zăpăcită,

meritam bătaia pe care-am încasat-o atunci de la mama, mă bătea la fund și mă săruta în același timp, ce naiba o fi în capul tău, îmi spunea, să te desprinzi tu de mâna mea, aiurito, așa îmi spunea mereu.

Mă pierd în Madrid mai rău decât mă pierdeam în Moscova, și nu-mi place să-i întreb pe oameni, pentru că mă privesc ciudat, poate din cauza accentului meu sau poate pentru că arăt a străină, îmi dau seama, a rusoaică, cu toate că nu cred că în Rusia aș arăta mai puțin străină decât aici. Așa că nu ies ca să nu am neplăceri, îmi petrec ziua aici, văzându-mi de treburile mele, cu atâta plăcere, un apartament întreg doar pentru mine și încălzirea centrală ce nu se strică niciodată, o fi mic, dar este al meu, atât de mic, că nici nu știu unde să mai pun atâtea lucruri, dar nu mă hotărăsc să arunc nimic, pentru că îmi plac toate și îmi amintesc de multe întâmplări, destule lucruri am pierdut în viață ca să nu păstrez și să nu am grijă de ce mi-a mai rămas. Uite milieurile astea pe care le croșeta mama când găseam un pic de ață albă în Moscova, că nu se găsea întotdeauna, deși ea se descurca cu orice, era tare pricepută la lucrul de mână, că din orice cârpușoară îi ieșea ceva frumos. Nici măcar la asta nu seamăn cu ea, și îmi spunea, ce mâini frumoase ai și cât sunt de inutile, de parcă ar fi mâini de burgheză, și era adevărat, mi se jupuiau imediat, orice făceam, mă chinuiau degerăturile, și acum, când pot să mi le îngrijesc puțin și să-mi dau unghiile cu ojă, am remușcări, fiindcă acum într-adevăr par mâini de burgheză, mai ales la cât de neîndemânatice sunt. Mi se strică câte un lucru și nu știu să mi-l repar, îmi cade pe jos și se sparge, a ieșit un buton de la televizor când am vrut să-i dau drumul și nu știți cât m-am chinuit să-l caut pe jos, cu puținul spațiu pe care-l am, la cât de greu mă mișc, mai ales după ce m-au trântit pe jos când m-au furat. Zile întregi am căutat butonul, deoarece nu reușeam să aprind televizorul și când l-am pus din nou, iarăși a căzut, și să vedeți cum l-am dres,

l-am lipit cu o bucată de leucoplast şi dacă-l apăs cu grijă stă şi nu mai iese. Cum să arunc ceva, când fiecare lucru are o lungă poveste şi eu mi-o povestesc mie însămi când stau singură, ca şi cum aş fi ghidul unui muzeu. Acest Lenin de pe televizor este de bronz, luaţi-l în mână şi o să vedeţi ce greu e, şi uitaţi-vă ce asemănare, câte o prietenă îmi spune, femeie, pune-l într-un loc mai puţin vizibil, că ar putea deranja pe cineva, şi eu îi spun că aici nu vine nimeni să mă vadă, şi apoi, dacă vine cineva şi-l deranjează, să mă pupe, cum se spune la Madrid, ce, ei nu au crucifixe şi icoane şi portrete ale Papei? Păi eu îl am pe Vladimir Ilici, aşezat pe milieul ăsta pe care mi l-a făcut mama odată de ziua mea, uitaţi, a început să se îngălbenească, şi câţi kilometri a făcut, că eu l-am luat cu mine când l-au trimis pe soţul meu la Arhanghelsk, şi milieul se făcea aşa tare de frig de parcă ar fi fost din tablă. Păpuşile astea cu costume siberiene le-am adus de acolo şi cuierul de asemenea, dau la o parte hainele şi vi-l arăt mai bine, şi copitele sunt autentice, împăiate, de reni mari, de-acolo. Şi tablourile astea mici, mi-am dat seama că vă uitaţi mereu la ele, sunt desene pe care le făcea Alberto Sánchez, cu ce avea la îndemână, foi de hârtie şi creioane colorate de la şcoală, îmi amintesc că-l vedeam desenând pe masa din bucătărie, în apartamentul unde locuiam la Moscova, în ultima iarnă a războiului, dacă vă apropiaţi o să vedeţi ce perfecte sunt detaliile, şi canevasurile de pe hârtie. Vorbea de vremea secerişului în satul său de lângă Toledo şi pe măsură ce vorbea, desena tot ce ne povestea, şi ni se părea că suntem în Spania, nu la Moscova, şi simţeam căldura verii şi usturimea prafului de grâu în gât. Uitaţi-vă la cămăşile albe, cum le poartă suflecate secerătorii, pălăriile de paie, secerele, sforile cu care se leagă pantalonii din catifea reiată, grămezile de snopi. Şi satul, în depărtare, cum spunea Alberto, ce se vedea după cotitură, cu clopotniţa bisericii şi cuibul de berze, şi munţii aceia albaştri în fund, ce-am fi dat noi să-i vedem atunci, când credeam că niciodată n-o să ne

mai întoarcem în Spania, și pentru mulți așa a fost, niciodată nu s-au mai întors, ca sărmanul Alberto, care n-a mai văzut niciodată satul său, și este îngropat la Moscova. O prietenă care se pricepe îmi spune să vând desenele, că aș putea să iau un preț bun pe ele, și se sufocă văzând câte am, că n-ai să te mai poți mișca, îmi spune, debarasează-te de toate astea, șterge cu buretele și ia-o de la capăt, aruncă tot ceea ce nu e important, cea mai mare parte, și ce e de valoare vinde, dar eu nu vreau să mă despart de nimic, fiecare lucru este o parte din viața mea, până și acest tablou care pe prietena mea o înnebunește, cui îi trece prin minte să înrămeze capacul unei cutii de biscuiți, dar mie îmi place mult, îmi trezește atâtea amintiri, Piața Roșie cu cupolele sale colorate și acel albastru al cerului în unele dimineți de vară, și îmi place că desenele sunt în relief, puneți mâna, turnurile de pe zidul Kremlinului, catedrala Vasili Blajenîi, mausoleul lui Lenin. Eu aveam cutia asta de biscuiți de acum o mie de ani, dar îmi plăcea atât de mult, că n-am renunțat la ea, așa de exact se vede totul, cu culorile astea vii precum cele adevărate, și înainte de a veni de la Moscova i-am decupat capacul și l-am înrămat.

La Moscova îmi aminteam de Madrid și la Madrid îmi amintesc de Moscova, ce să fac, și dacă port în suflet Spania, și Uniunea Sovietică este patria mea, cum să nu fie dacă am trăit acolo mai mult de cincizeci de ani, și mă doare când vorbesc rău de ea, și când dau drumul la televizor și văd ce lucruri triste se petrec acolo, și ce-mi povestește băiatul meu în scrisori, că e mai ieftin decât să-mi dea telefon. În fiecare zi mă trezesc foarte devreme, cu toate că nu am nimic de făcut, și în primul moment nu știu dacă m-am trezit la Madrid sau la Moscova, și îmi petrec vremea curățind și făcând ordine în casă, așa mică cum este, că dacă nu am grijă, mă trezesc în dezordine și mi se umple totul de praf, și atunci încep să am remușcări gândind că stau aici cu atâta plăcere, cu încălzirea și apa mea caldă, cu

frigiderul şi televizorul meu, cu un covor bun în dormitor ca să nu-mi fie frig la picioare când mă scol iarna, şi-mi amintesc că nici fratele meu nici părinţii mei nu s-au bucurat de atâta confort, şi eu, care sunt cea mai proastă, de ce să neg, cea care merita cel mai puţin, am ajuns acum să am totul pentru mine. Stau aici, după-amiezile, şi uneori nu mă uit la televizor şi nici nu aprind lumina când începe să se întunece, şi cum nu mă sună aproape nimeni, stau ore şi ore în tăcere, fără să fac nimic, fără să fac nimic cu mâinile, nu ca mama, care mereu lucra câte ceva, stau aici cu mâinile încrucişate, ascultând cum trec maşinile pe şosea şi încep să-mi amintesc de întâmplări, dar nu că aş vrea eu neapărat, ci fiindcă amintirile îmi vin în minte şi se leagă una de alta ca mătăniile rozariului între degete când eram mică şi mergeam la orele de catehism fără să ştie părinţii mei. Văd figurile oamenilor, le ascult vocile, stau liniştită şi se face întuneric şi mi se pare că intră pe uşa asta şi se aşază alături de mine, şi de asemenea aud cântece, Internaţionala pe care o cânta o fanfară de amatori în satul nostru de mineri, marşul funebru de Chopin în ziua înmormântării lui Stalin, şi încă un marş ce-mi plăcea mult, pe care-l puneau întotdeauna la Moscova în ziua de Întâi Mai, mi se pare că merg pe stradă şi-l ascult, marşul triumfal din *Aida*, îmi amintesc, şi mi se umplu ochii de lacrimi, asta pentru că am devenit la fel de sentimentală ca ruşii. Dar cel mai mult dintre toate îmi place muzica din Şeherezada, ce se auzea când se deschidea cutiuţa din sidef pe care mi-a adus-o tata când s-a întors din prima sa călătorie în Rusia, când eu nu îndrăzneam să-l privesc pentru că nu-l văzusem de cinci sau şase luni şi acum mi se părea un necunoscut, îşi lăsase până şi o mustaţă neagră pe care n-o avusese la plecare. Eu păstram cutiuţa sub pernă, o deschideam puţin câte puţin şi începea să se audă muzica şi o închideam imediat, pentru că mi-era frică să nu se strice dacă o lăsam să cânte mult timp, parcă muzica ar fi fost la fel ca acele parfumuri care se evaporă dacă laşi sticluţa deschisă. Atâtea lucruri pe care

le am în cap şi pe care aş prefera să le uit, şi totuşi nu-mi amintesc unde a rămas cutiuţa mea muzicală, cine ştie în ce mutare am pierdut-o. Dar lucrurile durează mai mult decât persoanele, şi poate că mai are cineva încă acea cutie, ca acele lucruri vechi care după mult timp se vând la talcioc, şi când o deschide ascultă *Şeherezada* şi se întreabă a cui o fi fost.

America

Aşteptam în cameră cu lumina stinsă să se audă bătând de douăsprezece în turnul bisericii El Salvador. Pe ascuns, cu toate că încă nu ieşisem pe stradă, pregătit deja ca să nu mă poată recunoaşte cineva dacă s-ar întâlni cu mine, cu toate că la orele acelea şi în nopţile acelea crude de iarnă nu se aventura aproape nimeni să înfrunte vântul şi ploaia ce băteau în marele spaţiu deschis al pieţei pe unde eu trebuia să trec peste câteva minute, înfăşurat în pelerina mea, care era mai groasă şi ţinea mai cald decât un palton, cu căciula bine îndesată pe ochi şi, în plus, fularul ce-mi acoperea faţa pe jumătate. Tu n-ai trăit ierni ca acelea, nici nopţi atât de întunecoase. Erau becuri cu lumină slabă la câte un colţ şi lămpi ce atârnau de cabluri întinse peste piaţă, şi care se legănau când sufla vântul, aşa că lumina şi umbrele se mişcau ca atunci când mergi prin cameră cu o lumânare în mână. Întreaga piaţă părea că se mişcă la fel ca un vapor pe furtună în nopţile de iarnă. Noaptea era altă lume. Nu erau prea mulţi pe atunci care să fi avut aparate de radio, şi era destul de rar să existe lumină electrică în toate camerele unei case. Te îndepărtai un pas de *brasero* şi de lumină şi de îndată pătrundeai în frig şi în întuneric. Mutam becul şi cablul dintr-o cameră într-alta printr-o gaură deschisă într-un colţ al peretelui. Dar în afară de asta, lumina se stingea destul de des, începea să se îngălbenească becul şi părea că e mai puternic, ca o lumânare ce stă să se

stingă, şi dintr-odată rămâneam pe întuneric. Copiii ştiau un cântec pentru acele momente:

Să vină lumina,
să putem cina
salată cu pâine
şi-ochiuri lângă ea.

Se stingea lumina şi nu mai conta dacă aveai aparat de radio sau becuri în toate camerele, şi trebuia să aprinzi o lumânare sau o lampă sau să mergi la culcare aproape pe bâjbâite, în sus pe scară spre dormitoarele atât de reci, încât cearşafurile erau un pic umede când te băgai în pat, iar picioarele se făceau ca un sloi de gheaţă. Atunci aveai chef să te lipeşti de corpul cald al unei femei trupeşe şi goale. Ziua era ziuă şi noaptea era noapte, nu ca acum, că se confundă una cu cealaltă, cum se confundă atâtea lucruri, cel puţin pentru noi, cei care suntem deja prea bătrâni ca să ne mai adaptăm la aceste vremuri. Iernile lungi şi nopţile nesfârşite, negre ca o gură de lup pe străduţele pe unde o luam pe ocolite când ieşeam din casă de teamă să nu mă întâlnesc cu cineva care m-ar putea recunoaşte, şi coboram pe strada Real, abia după ce bătuseră ora douăsprezece ceasul din piaţă şi apoi cel al bisericii Salvador, ce rămânea întotdeauna un pic în urmă, dar bătea mai profund, mai a bronz, în acel turn atât de înalt şi cu ferestre înguste, ce părea mai degrabă un turn de castel decât de biserică. Îmi tresărea inima îndată ce începeam să le aud, singur şi pe întuneric, aşteptând în camera mea ca nimeni să nu bănuiască, ascultând mecanismul deşteptătorului meu, ce suna atât de tare, că de multe ori mă făcea să deschid ochii în plină noapte crezând că aud paşi. Dar bătăile inimii în piept erau mai puternice decât cele ale deşteptătorului, şi de atâta nerăbdare începusem să mă învârtesc prin cameră, însă trebuia să stau liniştit, ca nu cumva să se audă paşii mei la etajul de jos, stăteam pe pat învelit în pelerină şi cu

căciula pe cap simțind frigul ce urca de la picioare, așteptând să sosească ora, să se audă bătăile ceasului, așa cum îmi spusese ea, cum îmi ordonase, mai bine zis, niciun minut înainte de miezul nopții, și nu pe strada principală ci pe străduțe, deoarece nicio măsură de prevedere nu era de ajuns. Așteptam cu o oră sau două înainte, și muream de dorință, mi se învârtoșase deja ca un drug de poartă, ca un pisălog, și cum stăteam cu ea așa de atâta vreme, începuse să mă doară, e de necrezut acum câtă vigoare poți să ai când ești tânăr. Pentru numele lui Dumnezeu, îmi spunea ea, nu ieși mai devreme, nu trebuie să fii văzut. Ascultam prima bătaie și era ca și cum un magnet m-ar fi atras și nu puteam să rezist, ieșeam din camera mea și coboram scările fără să aprind lumânarea, bâjbâind pe lângă pereți, trăgeam zăvorul cu foarte mare grijă ca să nu trezesc pe nimeni, unul dintre acele zăvoare mari cum aveau pe atunci casele. Ce ciudat că au dispărut toate lucrurile care pentru noi erau normale, zăvoarele mari de fier, drugii și ciocanul de poartă, cheile de la casă, care puteau fi enorme, cum îmi imaginam eu de mic că ar trebui să fie cheile Împărăției Cerului pe care le avea Sfântul Petru.

Coboram înfofolit pe străduțe, ajungeam în piața Santa María, imensă și întunecată, o figură singuratică ce încerca să se strecoare pe lângă pereți, ce rămânea nemișcată la colțul Palatului Primăriei, unicul locuitor al orașului care era treaz la acea oră, aproape unicul, deoarece de cealaltă parte a pieței, într-unul dintre acele edificii colosale și sumbre care noaptea au un aspect de gravuri fantastice sau de decoruri de operă, se afla cineva care de asemenea aștepta numărând minutele și bătăile ceasului; în fiecare noapte, după douăsprezece, ea lăsa tras zăvorul unei portițe laterale și aprindea și stingea de trei ori o lampă de gaz la fereastra cea mai de sus a turnului, și acela era semnalul pe care el îl aștepta ca să traverseze piața și să împingă poarta ale cărei balamale ea le unsese și apoi o închidea pe

dinăuntru cu un zăvor ce aluneca în tăcere. Urcă foarte încet, nu aprinde nicio lumină, nici măcar o brichetă sau un chibrit, numără trei paliere și patruzeci și cinci de scări, pe al treilea palier o să fie o ferestruică la stânga și o ușă la dreapta, bate ușor de trei ori ca să știu că ești tu și împinge-o și eu voi fi acolo așteptându-te.

Acum, când i se ștergeau atâtea amintiri și nu mai ținea minte drumurile, obligațiile și cuvintele, îi reveneau din când în când voci foarte precise, amestecate cu cele pe care le auzea în timp ce umbla fără țintă, voci ale unui trecut foarte îndepărtat suprapuse peste cele ale unui prezent în care de foarte multe ori nu știa unde se afla, de parcă ar fi suferit perioade nu de amnezie ci de somnambulism, și s-ar fi trezit dintr-odată într-o piață nu din satul său drag, ci din centrul Madridului, îmbrăcat cu niște haine pe care abia dacă le recunoștea ca fiind ale sale, oaspete al unui corp bătrân și lent ce nu putea fi al lui, chemat de glasuri puternice sau atras de impulsuri de demult despre care nu știa unde îl poartă.

Ave María Purísima, îi spuneau, și el răspundea:

— Născută fără de prihană.

Auzea cele două voci simultan, odată cu zgomotul ușii cu geamuri ce se deschidea, și nu-și mai ridica imediat capul, nici nu-și întrerupea treaba, obișnuit cu apariția aceea aproape în fiecare dimineață, cu deosebirea dintre cele două voci și cele două accente, atât de diferite ca și chipurile, și care, văzute de departe, păreau identice: cele două călugărițe îmbrăcate cu aceleași straie călugărești, rasă cafenie și tocă neagră, una mai înaltă și mai tânără decât cealaltă, amândouă cu acele sandale în care probabil le înghețau picioarele, picioarele la fel de albe precum mâinile și fețele, de o albeață translucidă la una dintre ele și pământie și moartă la cealaltă, una cu o voce curată și clară și cu o vorbire foarte pronunțată din nord, cealaltă, răgușită, cavernoasă, cu un accent grosolan de țărancă. Dar cele două glasuri atât de diferite se auzeau în același timp

când una dintre călugărițe împingea ușa cu geamuri prost îmbinate și el nu trebuia să-și ridice privirea ca să știe îndată cu ce expresie îl vor privi fiecare dintre ele, cu amabilă rugăminte una și cu iritată exigență cealaltă, nemișcate în fața mesei sale de cizmar cârpaci, cerând aproape în fiecare zi de pomană pentru săraci, vreo pereche de pantofi vechi ce nu-i mai erau de folos, niște bănuți de lumânări pentru altar sau să-i cumpere medicamente vreunei mame foarte bolnave. Dar nu era nevoie să-și exprime cererea, deoarece tonul celor două voci ale lor le dădea de gol, perfect simultane și în armonie, în ciuda faptului că nu puteau fi mai diferite, așa cum nu semănau deloc cele două călugărițe și totuși, dacă le priveai de departe, erau identice când urcau de la capătul străzii Real în diminețile acelei ierni, dimineți reci și pustii, pentru că începuse culesul măslinelor și jumătate din oraș era la câmp să strângă recolta, așa încât strada se mai înviora un pic doar la căderea serii.

— *Ave María Purísima.*

Se prefăcea că e supărat pe ele, sau plictisit de insistența lor, dar dacă fuma, își scotea țigara din gură când le vedea intrând și o stingea în grabă pe marginea mesei, punând-o după ureche, pentru că nu erau vremuri să prăpădești niciun fir de tutun. Făcea chiar și un gest confuz ca și cum ar fi înclinat capul sau ar fi vrut să se ridice în picioare înainte de a răspunde pe un ton un pic zeflemitor de resemnare:

— Născută fără de prihană.

Știți că și acum, bătrân fiind, se ține foarte bine, cu toate că în ultima vreme se pare că nu-l mai prea ajută mintea, dar atunci, la cei treizeci de ani pe care-i avea, atrăgea privirile, pentru că era foarte înalt, și nu se dădea în lături să glumească cu clientele ce îi aduceau pantofii la reparat, glume cu două înțelesuri care deseori luau o turnură serioasă, cu toate că el fusese întotdeauna destul de discret și de isteț pentru ca nimic să nu se afle. La urma urmei, făcea parte din conducerea unei confrerii a

Săptămânii Mari, şi ducea o lumânare la procesiunea de *Corpus Christi*, şi între clientela sa — parohia sa, cum se spunea pe atunci — erau şi preoţi de la bisericile din apropiere, şi chiar ofiţeri de la cazarma Gărzii civile, care atunci se afla în pieţişoara de alături. Dar el era un mare prefăcut şi v-ar surprinde dacă aţi şti câtor dame foarte prezentabile şi care se împărtăşeau zilnic le-a tras-o, profitând că se ducea să le aducă o pereche de pantofi pe care tocmai îi reparase, la o oră când soţul era la serviciu şi copiii la şcoală, şi uneori, şi ştiu asta pentru că mi-a povestit-o chiar el, le ducea în odaia din spatele prăvăliei, şi mai mică decât aceasta, şi acolo le punea poalele-n cap şi profita de ele proptindu-le de perete, când intra în călduri. Pe atunci, femeile erau mult mai arzoaice decât acuma, spune, sau spunea, pentru că acum povesteşte puţin, nu ca înainte, când de cum deschideam eu discuţia despre asta se ambala de nu puteai să-l mai opreşti, şi apoi îţi era jenă să mergi cu el pe stradă, pentru că vorbea foarte tare şi le privea pe toate cu nerusinare, ceea ce acum nu se mai face, şi nici măcar nu se mai potriveşte cu un om de vârsta lui. Uite, n-o rata, uite ce cur, ce ţâţe are asta, ce mers. El se spovedea, desigur, şi se pocăia îngrozitor, aproape în fiecare an ieşea desculţ la procesiuni, şi, uneori, ducând în spate o cruce foarte grea, dar asta fără s-o ştie nimeni, în afară de duhovnicul său, don Diego, desigur că vă amintiţi de el, acel preot roşu la faţă ce era paroh la Santa María, şi tot timpul îl ameninţa că n-o să-i mai ierte păcatele. Poţi să te pocăieşti, Mateo, dar dacă n-ai de gând să te îndrepţi, sfânta împărtăşanie nu te spală de păcate. Problema e că el, în adâncul sufletului, nu credea că a şasea poruncă ar fi la fel de serioasă precum celelalte nouă, mai ales dacă unul o încălca cu discreţie şi spre marea desfătare a părţilor implicate, fără scandal şi fără să facă rău nimănui, şi în plus fără învoieli degradante şi lipsa de igienă ce atrage după sine mersul la curve, obicei foarte răspândit pe atunci, când încă mai erau case deschise în mod legal, dar unde Mateo

spunea cu mândrie că n-a intrat niciodată. Cum era să simt eu vreo plăcere cu o femeie care stătea cu mine pentru că o plătisem?

Acela a fost anul tronului nou pentru Cina cea de Taină, când acel sculptor ce-i datora atâţia bani îl plăti pe prietenul nostru sculptându-l în chip de Sfântul Matei. Priveşte-l, măicuţă, spunea călugăriţa bătrână, uită-te la cizmarul ăsta, care are aceeaşi figură ca aceea a Apostolului, dar sfânt în mod sigur nu este. Suntem din lut făcuţi, măicuţă, suntem păcătoşi, şi totuşi buni creştini, şi nu toţi putem să ne dedicăm în exclusivitate cultului divin aşa cum faceţi dumneavoastră. N-a spus aşa Hristos acasă la Marta şi Maria? Şi n-a spus Sfânta Teresa că Domnul nostru exista şi printre blide? Păi, s-ar putea să existe şi printre pantofii mei vechi şi printre pingelele mele. Mai multe opere de caritate şi mai puţină vorbărie, cârpaciule, deoarece credinţa fără pomeni este o credinţă moartă, şi apoi înclinaţia asta pentru tauri e treabă păgânească. Mai puţine afişe cu coride şi mai multe iconiţe cu sfinţi...

Cealaltă călugăriţă, cea tânără, nu spunea nimic, se uita la el ca şi cum s-ar fi gândit la altceva sau privea pieziş spre cea bătrână, şi el, puţin câte puţin, în acele dimineţi de iarnă când nu prea avea de lucru, s-a tot uitat la ea, şi, treptat, a început să o deosebească de cealaltă, şi, de asemenea, de figura ei abstractă de călugăriţă, şi să descopere expresii atât de fugare, încât păreau ireale, priviri repezi de neplăcere sau de plictiseală, felul în care tânăra îşi freca uneori mâinile sau îşi muşca buza de jos într-o izbucnire de nerăbdare ce nu avea nimic sfânt în ea, ce nu se potrivea cu îmbrăcămintea sau cu sandalele grosolane şi nici cu tonul rugător şi mieros pe care-l avea aproape întotdeauna vocea sa, când rostea câteva cuvinte, puţine, de-abia un *Ave María Purísima* şi Dumnezeu să te răsplătească. La început, avu impresia că tânăra călugăriţă se purta mereu ca o subalternă docilă a celeilalte, a doua voce într-un duet religios paşnic şi sincronizat, dar cu fiecare zi ce trecea vedea la ea un

început de discordie, de ostilitate ascunsă ce ieșea la iveală doar în aprinderi iuți de furie în pupilele ochilor, în neplăcerea de a însoți mereu o bătrână plină de hachițe și manii plictisitoare, trebuind să-și modereze ritmul normal al pașilor pentru a-i adapta la încetineala celeilalte, amândouă urcând fără grabă în fiecare dimineață din capătul străzii Real, siluete obscure în orașul aproape gol, cea mai tânără ridicând uneori capul într-un gest involuntar sau de secretă răzbunare a frumuseții sale și bătrâna încovoiată și greoaie, cu fața la fel de boțită ca rasa ei, cu mâinile uscate și degetele picioarelor strâmbe ca niște curpeni în sandalele monahale.

Urcând pe stradă, se opreau pe rând la toate prăvăliile, vă amintiți câte erau pe atunci și acum au dispărut aproape toate, la cofetărie, la fierărie, la prăvăliile cu jucării și ceasuri, la croitorie, la farmacie, la frizeria lui Pepe Morillo, aceeași muzică în fiecare dimineață, zgomotul ușilor cu geamuri deschizându-se și clopoțelul pe care îl lovea ușa, *Ave María Purísima*, născută fără de prihană, maica Barranco, bătrâna și cea tânără, maica María del Gólgota, ce nume amândouă! S-ar părea că acum nu-și amintește de nimic, dar când sunt la el acasă și nevastă-sa nu ne aude, îi spun, maica María del Gólgota, și pe buze îi apare o urmă de zâmbet de parcă și-ar aminti foarte bine dar nu vrea s-o spună, de parcă n-ar vrea încă să i se știe secretul, după atâția și atâția ani. În unele dimineți, dacă întârziau să vină, ieșea în prag, cu șorțul său de piele și chiștocul de țigară în gură, și aștepta să le vadă apărând în capătul străzii, când dădeau colțul dinspre Plaza de los Caídos, și atunci stingea țigara și nu și-o mai punea după ureche, ci într-un sertar al mesei, și închidea și deschidea ușa ca să intre aerul proaspăt și să iasă fumul și mirosul de tutun, și închidea radioul, la care asculta concursuri sau emisiuni cu tauri și muzică populară. Ce ciudat, gândea, să nu fi observat eu până acum, să nu fi văzut decât o față rotundă și albă de călugăriță ca oricare alta. Abia acum își dădea seama că

avea ochii mari şi migdalaţi, şi mâinile lungi şi delicate, chiar dacă erau mereu înroşite de spălat cu apă rece, uneori vinete din cauza degerăturilor. Şi chipul ei, deşi încadrat de tocă, nu avea rotunjimea oarecum nevinovată a maicilor, deoarece avea o figură cu trăsături dure, cam ca Imperio Argentina, spune el, care, tânăr fiind, îşi petrecea viaţa la Ideal Cinema, ce se afla peste drum de cizmăria lui, şi în filme îi plăceau aceleaşi lucruri ca şi în realitate, femeile, şi mai ales artistele muzicalurilor ce dansau aproape goale, sau cele care jucau rolul lui Jane în filmele cu Tarzan, cu acele fustiţe scurte din piele, dar mai ales, şi mai presus de orice, înotătoarele în tehnicolor din filmele cu Esther Williams, şi în primul rând Esther Williams, prima dintre toate.

Îi plăcea să-şi amintească de toate acestea, că măicuţa cea tânără, María del Gólgota, semăna la bărbie cu Imperio Argentina, că în ciuda hainelor largi şi lugubre uneori putea să-şi facă o idee rapidă despre unele forme ale ei, nu de sâni, bineînţeles, pe care-i avea probabil strânşi şi presaţi cu o fâşie de pânză, ci un genunchi, sau urma unui şold sau a unei pulpe, când urca pe stradă şi bătea vântul din faţă, sau conturul călcâiului sau al gleznei ce promiteau nişte picioare goale, lungi şi foarte albe înăuntrul întunecos al rasei.

— *Ave María Purísima.*

— Născută fără de prihană.

Răspundea fără să-şi ridice ochii de la ceea ce făcea, de teamă ca nu cumva bătrâna maică Barranco, ce privea mereu foarte neîncrezătoare, să nu descopere vreun interes deosebit în ochii lui, şi bucurându-se de asemenea de prelungirea acelei desfătări, de momentul când va vedea chipul tânăr al maicii María del Gólgota şi va încerca să obţină de la ea un gest de simpatie sau de complicitate cu supărarea lui, o privire furişe. El îmi spune, sau îmi spunea nu demult, că una dintre regulile sale în viaţă a fost să-şi caute femei care să nu fie foarte frumoase, deoarece spune că frumoasele nu se dăruiesc cu totul în pat, nu o fac cu aceeaşi devoţiune precum cele un pic mai urâte, care, în

schimb, trebuie să compenseze asta străduindu-se mai mult. Actriţele frumoase, la cinematograf sau din revistele ilustrate. Dacă e urâtă aia de sub tine, stingi lumina sau faci în aşa fel ca să n-o priveşti, zice tipul, dar randamentul practic nu se compară şi apoi ai mai puţină concurenţă. Izbucnesc hohotele la tejgheaua barului în faţa halbelor de bere abia aduse şi a porţiilor de calmari şi peşte prăjit, şi povestitorul istoriei bea o bună înghiţitură de bere, îşi plescăie buzele, gustă ceva şi se pregăteşte să continue să povestească, atât de măgulit de atenţia ce i-o acordă ceilalţi, că nu-şi dă seama că vorbeşte foarte tare.

Dar asta, deşi era frumoasă, îi şi plăcea. Îi plăcea aşa de mult, că începu să-şi imagineze tot soiul de lucruri şi să-i fie teamă să nu facă un pas greşit şi să comită vreo prostie. Mă privea şi aveam impresia că vrea să-mi spună ceva, şi făcea un gest arătând spre cea bătrână, de parcă mi-ar fi spus, dacă-ai putea să mă scapi de ea, dar apoi eu mă gândeam mai bine după ce plecau şi nu eram sigur că văzusem ceea ce îmi imaginam, şi în ziua următoare veneau amândouă, *Ave María Purísima*, născută fără de prihană, şi oricât de mult mă uitam la maica María del Gólgota, nu vedeam că mi-ar face vreun semn, sau măcar că m-ar privi, sau că ar face vreun gest, stătea acolo privind un afiş cu tauri în timp ce maica Barranco îmi cerea pomana din ziua aceea şi la plecare spuneau Dumnezeu să te răsplătească, şi părea că în tot acest timp nici nu m-ar fi văzut, sau că ar fi fost o călugăriţă la fel ca oricare alta şi tot ce eu crezusem că văd în ea n-ar fi fost decât năluciri de-ale mele, deliruri provocate de singurătate, fără să vorbesc cu nimeni, doar bătând vârfuri şi tăind pingele înconjurat de pantofi vechi, cele mai triste lucruri din lume, deoarece pe mine mă făceau să gândesc la cei morţi, mai ales în acea epocă, iarna, când toată lumea mergea la cules de măsline şi putea să treacă şi o zi întreagă fără să intre cineva să intre în vorbă cu mine. Pe timpul războiului, când eram mic, am văzut de multe ori încălţăminte de oameni morţi. Împuşcau pe cineva

şi îl lăsau aruncat în şanţ sau în spatele cimitirului şi noi copiii ne duceam să vedem cadavrele, şi eu observam că multora le căzuseră pantofii, sau vedeam nişte pantofi aruncaţi sau unul singur şi nu ştiam cărui mort îi aparţineau. S-ar putea să fi uitat totul şi să-mi amintesc de lucruri care nici nu ştiu ce sunt. Îmi aduc aminte că am văzut cu mulţi ani în urmă, într-unul din acele jurnale de actualităţi în alb-negru ce se dădeau înainte de film, munţi şi munţi de încălţăminte veche, în acele lagăre din Germania. Dar văd lucruri ce s-au petrecut cu mult timp în urmă şi nu-mi amintesc ce-am făcut în dimineaţa asta, şi mi se pare că mă strigă cineva sau că mă întreabă ceva şi răspund şi nevasta mea îmi spune ce obicei am luat să vorbesc singur.

— Pentru numele lui Dumnezeu, aţi putea să-mi daţi un pic de apă?

Călugăriţa tânără era mai palidă ca de obicei, cu chipul stins şi fără strălucire, cu marginile pleoapelor înroşite şi cu cearcăne vineţii, ca de nopţi nedormite. În faţa sprâncenelor încruntate a nemulţumire şi a privirii bănuitoare a maicii Barranco, el o conduse înspre micul coridor în penumbră, alături de prăvălie, unde erau toaleta şi policioara cu ulciorul, unul dintre acele ulcioare vechi în formă de cocoş, din ceramică viu colorată, creasta roşie şi pântecul galben. I se păru nepotrivit ca o călugăriţă să bea direct din ulcior şi căută un pahar curat în care să-i toarne apă. Se uită pe ascuns la mâinile ei uşor tremurânde ce ţineau paharul, la buzele ei frumoase şi lipsite de culoare, la bărbia ei hotărâtă pe care se scurgea un firişor de apă, pentru că mâinile acum îi tremurau în mod vizibil, şi când el vru să apuce paharul gata să-i cadă, le apucară cu putere pe ale lui, şi simţi că palmele ei umede ardeau de febră. Cum mai strângeau mâinile acelea, delicate, dar mari şi bătătorite, cât de aproape simţea în clipa aceea respiraţia febrilă a călugăriţei, şi greutatea şi senzualitatea trupului ei, slăbit din cauza disciplinei şi posturilor, din cauza frigului fără consolare ce

fără îndoială era în chilii, în sala de mese şi pe coridoarele acelei mânăstiri aşa de vechi, că stătea să se dărâme. Atunci mi-am pierdut minţile şi nici mie nu-mi venea să cred ce fac. am luat-o de mijloc cu amândouă mâinile, am îmbrăţişat-o şi am lipit-o de mine, i-am căutat pulpele şi curul pe sub rasă şi am sărutat-o pe gură cu toate că ea încerca să-şi ferească faţa, şi gândii, ca şi când vedeam deja ce-o să mi se întâmple, o să înceapă să strige, o să intre cealaltă călugăriţă şi o să iasă scandal, aproape că auzeam ţipetele şi vedeam oamenii apropiindu-se de prăvălie, dar nu-mi păsa, nu-mi păsa sau nu puteam să evit ceea ce făceam, şi în timp ce-i căutam gura şi simţeam ce caldă-i era faţa şi tot corpul, mi-am dat seama că ar fi putut să strige şi totuşi nu striga, nici nu opunea rezistenţă, ba chiar se abandonase în braţele mele, în timp ce eu o pipăiam căutând ceea ce îmi imaginasem de atâtea ori. Atunci am văzut că închide ochii, ca în filme, când se apropia scena cu sărutul şi cenzura o tăia, şi bărbatul şi femeia se îndepărtau dintr-odată unul de celălalt, ca şi cum ar fi fost electrocutaţi. Dar ea închidea ochii nu pentru că ar fi fost cuprinsă de un acces de dragoste, ci pentru că leşinase şi îi dăduse peste cap în timp ce cădea jos fără ca eu s-o pot susţine.

Ce groaznic, s-o vezi întinsă pe jos aşa de palidă şi cu ochii întredeschişi, aşa de albă ca şi când ar fi fost moartă. ca şi când el ar fi omorât-o prin pângărirea nemaipomenită săvârşită de îndrăzneala lui.

Nu-şi amintea dacă o strigase pe cealaltă călugăriţă sau dacă ea intrase în odaia din spate alarmată că nu mai veneau sau că auzise zgomotul surd produs de corpul în cădere. Când au reuşit s-o reanimeze era mai palidă ca niciodată, şi dacă el îi spunea ceva, îl privea cu o expresie impasibilă ca şi cum nu şi-ar fi amintit nimic din ce se întâmplase. Din nou, rămânând singur, avu senzaţia exasperantă că nu făcea deosebirea între ce vedea şi ce îşi imagina, între certitudinea că a sărutat-o şi mângâiat-o pe

călugăriță și expresia bizară cu care îi zâmbise ușor după aceea, când se pregătea să se întoarcă la mânăstire sprijinindu-se de corpul îndesat și voinic al maicii Barranco și îi mulțumise pentru amabilitate. Poate era nebună și nici ea nu știa dacă era adevărat sau nu ceea ce se întâmplase timp de câteva clipe în odăița din spatele cizmăriei.

Zilele treceau fără ca vreuna dintre cele două călugărițe să apară din nou. Maica María del Gólgota era foarte bolnavă și maica Barranco nu pleca de lângă ea, sau poate că murise din cauza acelei fierbințeli, sau poate că după cele întâmplate maica Barranco o fi bănuit ceva și nu-i dădea voie să iasă din mânăstire și cu atât mai puțin să se apropie de prăvălia cizmarului. Dar dacă ar fi murit s-ar fi aflat în oraș, ar fi bătut clopotele lent și rar ca la înmormântare. Mai multe zile la rând, spre prânz, își încuie ușa cu geamuri și plecă să dea târcoale prin piața Santa María, deși nu se apropia prea mult de poarta mânăstirii, ce se deschidea din când în când lăsând să treacă silueta unei călugărițe care de departe era mereu, timp de câteva secunde, maica María del Gólgota sau chiar o enervată maică Barranco ce se îndrepta spre el ca să-i reproșeze lascivitatea păcătoasă.

Nu-și neglija întru totul celelalte ocupații, desigur, doar îl cunoașteți. Lua parte la ședințele conducerii confreriei Cinei cea de Taină și a Societății de Binefacere *Corpus Christi*, ce avea grijă să asigure asistența medicală și să dea modeste ajutoare agricultorilor și meseriașilor în acele vremuri dinainte de Asigurările Sociale. N-a neglijat-o de tot nici pe nevasta unui sublocotenent de intendență care-l anunța când soțul ei pleca la manevre. Dar la ședințe era cu gândul aiurea mai mult ca de obicei, și sublocotenenta, cum îi spunea el, îl simțea mai rece decât în alte dăți și-l întreba dacă era din cauza altei femei, amenințându-l că-i va povesti totul sublocotenentului într-un acces de disperare, sau că-i va fura pistolul și va face o faptă nebunească. Vezi ce se întâmplă cu femeile frumoase? Te strică, te fac să devii

năzuros înainte chiar de a te culca cu ele, ca atunci când ne-am învățat cu pâinea din făină de grâu și cu cartofii și nu mai voiam pâine neagră și nici *boniato**, și ne era silă de roșcovele pe care le mâncasem cu atâta plăcere în anii foametei. Dar cum mi se aprinseseră călcâiele după călugăriță, că era frumoasă și mai tânără, sublocotenenta începuse să mi se pară grasă și mai în vârstă, la cât era de arzoaică și de recunoscătoare, cu cafelele cu lapte și pâinea prăjită cu unt pe care mi le aducea la pat după ce mă culcam cu ea, în timp ce sublocotenentul era la manevre. Cum era de intendență, în casa aia nu lipsea nimic de-ale gurii. Uneori, când plecam, sublocotenenta îmi dădea șase ouă și o cutie întreagă de lapte condensat. Haide, îmi spunea, ca să prinzi putere.

Rânduri de halbe înspumate, voci de chelneri, miros de ulei încins, clocotul cafetierei, melodiile computerizate ale jocurilor mecanice și ale distribuitorului automat de țigări; povestitorul are o figură ca de copil, jovială și foarte rotundă, dar este aproape chel și poartă un costum clasic, de avocat sau de notar, cu o mică insignă pe reverul hainei, cu un ac de cravată argintiu pe care se distinge figura minusculă a unei Fecioare. Se întrerupe ca să ia cu o reverență caraghioasă o farfurie cu sângerete aburinde pe care chelnerul o pusese pe tejgheaua barului, și cu gura plină recită niște versuri:

Sângeretele aristocrat,
Demn e de-a fi venerat.

Ia o gură de bere, își clătește gura pentru cazul că i-a rămas între dinți vreo bucățică neagră de sângeretă. Vorbește încet, imaginați-vă piața Santa María, spune, atât

---

* Tubercul comestibil al plantei omonime din familia convolvulaceelor.

de vastă, şi-şi deschise larg braţele, satisfăcut că a ales acel adjectiv, care corespunde mai mult cu emfaza gestului său, cu întunecimea unei pieţe foarte mari şi înconjurată în mod special de biserici şi palate, departe de aici, în altă lume şi-n alte vremuri, cu mulţi ani în urmă. Într-o noapte, când se culcase deja, după ce venise de-acasă de la sublocotenentă, după ce i-am tras-o, mi-a mărturisit chiar cu vorbele astea, o treabă de rutină, stăteam întins în întuneric şi ascultam zgomotul acelui deşteptător care ticăia afurisitul, mai tare ca o pendulă. El, care n-avea probleme cu somnul, îşi dădu seama că în noaptea aceea nu va adormi. Se îmbrăcă. Îşi puse pelerina, fularul şi căciula, ieşi pe stradă ca un somnambul, străbătu străduţele ca şi când ar fi trebuit să se ascundă de cineva şi ajunse la miezul nopţii în piaţa Santa María, care era cufundată în ceaţă, doar cu un bec sau două strălucind pe la colţuri, atât de slabe că păreau mai degrabă pete de lumină, ca luciul fosforului pe limbile şi cifrele deşteptătorului. Întrevedea marile siluete obscure ale edificiilor, turnuri, streşini, statui, clopotniţe, biserica Santa María şi biserica del Salvador, statuile leilor din faţa primăriei, faţada neprimitoare şi masivă a mănăstirii Santa Clara, de care nici măcar la acea oră nu îndrăznea să se apropie.

Văzu de departe că o lumină se aprinde la fereastra cea mai de sus a turnului. Ceaţa se risipea deja, doar o pânză fină învăluia totul. Lângă lumină, văzu cu o tresărire de spaimă o siluetă nemişcată ce părea că-l priveşte fix. De la distanţa aceea şi cu atât de puţină lumină, şi în starea de nervi în care mă aflam, n-aş fi putut să recunosc nicio figură, şi totuşi eram sigur c-o vedeam pe călugăriţa tânără, pe maica María del Gólgota, şi că ea se urcase în acel turn ca să mă vadă, şi stingea şi aprindea lumina aceea pe care o ţinea în mână ca să-mi dea de ştire că mă recunoscuse. Lumina se stinse şi nu se mai aprinse, dar el continua să stea nemişcat, privind în sus, singur în orizontalitatea pustie a pieţei, fără să aibă noţiunea timpului nici a frigului, nefiind sigur acum că ar fi văzut ceva cu adevărat, că nu

visa. Am adormit fără să-mi dau seama pe când credeam că nu voi putea să adorm, și visez că m-am sculat și m-am îmbrăcat și am venit până aici și am văzut o lumină în turnul mânăstirii și fața albă a călugăriței atât de clar ca în ziua când a leșinat în brațele mele și a rămas întinsă pe jos cu gura deschisă și ochii dați peste cap. Dar lumina se aprinse din nou, doar o secundă, și doar o dată, și se mișcă repede dintr-o parte într-alta și apoi în sens invers. Poate că murise și fantoma ei sau sufletul ei se întorsese ca să mă chinuiască drept pedeapsă pentru îndrăzneala mea. Rămase mult timp în așteptare, profund cufundat în propriile lui gânduri, nemișcat, încât bătăile lente și perfecte de la ora două îl făcură să tresară și să se cutremure.

În dimineața următoare avea o amintire stranie despre ieșirea sa nocturnă, un amestec confuz de fantasmagorie și certitudine; era adevărat că văzuse o lumină aprinzându-se și stingându-se și o siluetă cu tocă de călugăriță, dar nu era sigur că văzuse chipul maicii María del Gólgota, și totuși credea că-și amintea toate detaliile trăsăturilor ei, și până și luciul gălbui pe care lumina lămpii o dădea tenului ei. Își dădea seama că friza nebunia amintindu-și, de asemenea, că maica avea buzele rujate cu un roșu foarte intens, buzele aspre și fierbinți de febră pe care el le sărutase într-un moment de nesocotință care acum aproape că i se părea o halucinație.

— *Ave María Purísima.*

Era așa de scufundat în munca și în gândurile sale, că nu auzise ușa cu geamuri deschizându-se, și, ridicându-și privirea avu în fața lui însuși chipul ce-i stăpânea imaginația și visele de atâtea și atâtea zile. După absența sa, maica María del Gólgota era mai înaltă, mai slabă și mai albă, mai puțin tânără — e adevărat că nu avea alături de ea contrapunctul bătrâneții maicii Barranco —, dar de asemenea era, mai presus de orice, o femeie cu adevărat, nu o călugăriță, cu o privire și o voce de femeie, o voce aproape răgușită,

fără dulceața monahală din alte dăți. Era o femeie prizonieră în acele straie și veșminte largi din alte secole, și ochii ei exprimau, au exprimat timp de câteva secunde, o sinceritate cu care el nu era obișnuit când avea de-a face cu alte femei, nici măcar cu cele ce i se dăruiseră cu cea mai mare dezinvoltură. N-a făcut nimic, nici măcar gestul respectuos de a se ridica în picioare, nu-și scoase țigara din gură, nici nu puse deoparte sula, nici pantoful vechi pe care-l ținea în mână. Își auzi doar propria voce răspunzând ca în toate celelalte zile:

— Născută fără de prihană.

Ea făcu un gest de nemulțumire sau de nerăbdare, privi spre stradă, se apropie și îi spuse ceva, imediat se dădu câțiva pași înapoi, și când el voi să-i ceară să repete ceea ce-i spusese, ușa se deschise și apăru gârbovă și obosită maica Barranco, bolborosind reproșuri și rugăciuni, cerându-i cu bruschețe pomenile cu care rămăsese în urmă, mustrându-l pentru că fuma și pentru că îl pasionau taurii mai mult decât slujbele religioase, și pe maica María del Gólgota pentru că n-o așteptase, până mai ieri la infirmerie cu patruzeci temperatură și astăzi, uite-o, cât e de bine, fără ca medicul să fi știut măcar ce-a avut, vindecată grație Sfintei Fecioare. În timp ce-o asculta pe maica Barranco, el se gândi mai bine și reuși să înțeleagă vorbele pe care le rostise în șoaptă și atât de repede maica María del Gólgota sau mai degrabă îndrăzni să creadă ceea ce auzise, să fie sigur că acele cuvinte nu erau o altă închipuire a imaginației sale înfierbântate. Exact după ora douăsprezece, așteaptă ca eu să aprind și să sting de trei ori lumina la fereastra cea mai de sus și împinge ușița de după colț, urcă trei etaje și la al treilea palier este o ferestruică la stânga și o ușă la dreapta, deschide ușa cu grijă și eu te voi aștepta acolo.

Imaginație înfierbântată: pe măsură ce înaintează istoria, povestitorul gradează pauzele, accentuând expresiile care-i plac mai mult, le savurează cu o înghițitură de vin sau

cu un sandvici cu sângeretă. În jurul lui, grupul devine tot mai compact, spuma se încălzeşte în halbele de bere, uitate pe tejghea, ca şi resturile pe care n-o să le mai mănânce nimeni, şi pe care chelnerul le strânge.

Aproape că-l şi văd, în noaptea aceea, în sfârşit, în noaptea de vicleim, prima, pentru că au fost câteva, vi-l puteţi imagina cu capa sa, cu fularul şi căciula, ca banditul Luis Candelas din acel cântec pe care-l ascultam când eram copii la radio, vă amintiţi:

Sub capa lui Luis Candela
Inima mea arzătoare,
Nu aleargă nebuneşte
Ci pare că aripi are.

Întreaga piaţă se află în întuneric, ca o gură de lup, nici urmă de acele lumini pe care le-au pus apoi ca să vadă turiştii, şi care i-au luat tot farmecul, cum spun eu, a venit electricitatea şi s-a terminat cu misterul. Dă primul colţ, cel de la Primărie, de teamă să nu-l vadă cineva de la vreo fereastră merge foarte lipit de zid, căci în fond nu crede că e adevărat ceea ce îi promisese călugăriţa de dimineaţă, nici măcar că va îndrăzni să intre la miezul nopţii în mânăstire ca un hoţ sau ca un don Juan Tenorio, pentru că el însuşi recunoaşte că dacă de tânăr era foarte focos era şi foarte laş, şi dintr-odată îl apuca panica că o să fie descoperit şi că o să iasă scandal în oraş, şi se vedea arătat cu degetul, dat afară ca profanator din confreria Cinei cea de Taină şi de la Societatea de Binefacere *Corpus Christi*, poate chiar obligat să-şi închidă prăvălia de pe urma căreia îşi câştiga pâinea, în mod modest, desigur, dar fără să fie strâmtorat în vremurile acelea aşa de grele, fiindu-i interzisă pentru totdeauna intrarea în loja prezidenţială din arena de tauri, unde era invitat de obicei în după-amiezile cu coride în calitate de asesor, şi unde se învârtea, fumând o ţigară de foi extraordinară şi având o garoafă la reverul costumului

său în dungi, cel de mare ocazie, printre autoritățile supreme ale orașului, primarul, comisarul de poliție, comandantul Gărzii Civile, preotul bisericii San Isidro, acel don Estanislao de care vă amintiți că, în ciuda sutanei și a faimei sale de austeritate exemplară, era un amator furibund de tauri, și în anul '47 îi dădu împărtășania lui Manolete, în arena aceea blestemată din Linares.

Îl copleșea conștiința pericolului în care era gata să intre și totuși nu se opri și nici nu făcu calea întoarsă spre casă, la adăpostul sigur al patului său. Încă mai avea timp, nu traversase toată piața, nu se aprinsese nicio lumină la fereastra cea mai de sus a turnului, dar exigențele prudenței n-aveau niciun efect asupra pașilor săi, și ca să se justifice și să continue să se apropie de portița laterală a mânăstirii își spunea că totul ar putea fi o glumă sau o nebunie a călugăriței, perturbată încă de febră, așa că nu se întâmpla nimic dacă dădea câteva ocoluri pieței, de vreme ce lumina promisă nu se va aprinde, și nici chiar dacă s-ar apropia de poartă și ar încerca s-o împingă, deoarece n-ar ceda, ar rămâne la fel de ferecată ca orice poartă din oraș la ora aceea din noapte, cu atât mai mult poarta unei mânăstiri, cu zăvorul pus, cu cheia învârtită în broască și cu bara de lemn, așa cum încuiam înainte de a ne culca în vremurile rele ale războiului, când în orice noapte puteau să vină să te ia și te duceau la o plimbare și te aruncau într-un șanț, cu ciorapii căzuți și pantofii azvârliți departe de trupul tău, mai ales dacă erai o persoană respectuoasă cu legile și credincioasă, cum am fost eu întotdeauna cu toată slăbiciunea mea pentru păcatele carnale.

Dar lumina se aprinse și se stinse de trei ori, și el se apropie de colțul mânăstirii cu picioarele tremurând, spunându-și că poate portița nu va ceda și, de fapt, la început, percepu oarecare rezistență, ceea ce l-a făcut să simtă o ușurare în lașitatea sa și în același timp a fost o lovitură sub centură dureroasă dată senzației de iminență fizică care-l cuprinsese cu forța unei urgente dorințe sexuale când a

văzut lumina de la fereastră. Întotdeauna l-au descurajat porțile închise, aparent total de nepătruns, cu un aspect solid, dar asta, joasă și îngustă, cu mai multe rânduri de piroane ruginite, s-a deschis în tăcere când împinse a doua oară ceva mai hotărât, și când o închise după el și se trezi într-o întunecime mai de nepătruns decât cea din piață într-o noapte fără lună, gândi cu un sentiment de îngrozitoare fatalitate, cu dezlănțuită concupiscență, că nu se mai putea întoarce, și urcă scările celor trei etaje ținându-se de pereți, speriat de șoapte și de ecoul înăbușit al pașilor săi, simțind pânzele de păianjen ce-i atingeau fața și în palme răceala umedă a pietrei. În sfârșit, văzu în stânga o ferestruică îngustă ca un crenel, doar o dungă fosforescentă în întuneric; pe palier, la dreapta, pipăi lemnul unei uși și când se pregătea s-o împingă intră în panică la gândul că greșise numărătoarea etajelor pe care le urcase. Rămase descurajat, fără să îndrăznească să facă ceva, fără să se miște, paralizat în întunericul la care ochii săi, adaptați acum, începură să distingă cadrul și tăbliile ușii. I se păru că aude un zgomot ușor, o atingere sau o respirație care nu erau ale lui, și înainte de a-și da seama că ușa se deschide, o mână rapidă și sigură l-a apucat de poalele capei și l-a tras înăuntru, făcându-l să se înfioreze, o voce l-a avertizat la ureche să-și aplece capul, pentru că tavanul era foarte jos, și apoi, în timp ce ușa se închidea, a fost târât și el s-a lăsat dus, a fost întins pe o saltea îngustă și aspră, palpat, ascultat, despuiat de haine cu alintături stângace, condus cu un amestec de bruscheță inexpertă și de hotărâre, lins și mușcat, pipăit, zdrobit de un trup cărnos și gol ce se încolăcea în jurul lui, fără ca el să-și dea seama foarte bine în amețeala excitației și datorită întunericului, ce părți sau ce membre îl atingeau sau îl cuprindeau. A fost scuturat ca o cârpă, zdrobit de un perete rece ca gheața ce i-a zgâriat spatele, amuțit de o mână transpirată când respirația lui răsuna foarte puternic, izbit ca de lovitura bruscă a unui val și prins când cădea jos, și când, în cele din urmă, a avut

parte de o pauză şi epuizat şi uşurat pe marginea tare a saltelei, şi-a pipăit şi a mirosit substanţa vâscoasă ce-i scălda pântecele, a reuşit să se gândească la tot ce i se întâmplase în ultimele minute şi să ajungă la concluzia că avea buricele degetelor însângerate şi că pentru prima dată în viaţa lui dezvirginase o femeie. *Ave María Purísima*, murmură ea, cu un suspin lung de plăcere, şi el, oarecum neliniştit de lipsa de respect, îi răspunse la ureche:

— Născută fără de prihană.

— Auzi, e adevărat că după, merge o ţigară?

— De minune.

— Atunci, eu aş fuma una.

În sfârşit îi văzu chipul, la lumina brichetei cu benzină, şi n-o recunoscu, deoarece niciodată nu-i văzuse părul, şaten şi creţ, deşi foarte scurt, un pic aspru, ca părul de la pubis, ce aproape îl zgâriase. Şi, de asemenea, era prima dată că fuma, dar s-a obişnuit imediat, în ciuda tusei şi a ameţelilor, îi plăcea mult, spuse, o făcea să-şi amintească de vremea când era o fetiţă şi ameţea când se dădea în căluşei. Defectul femeilor, ca s-o spun pe-a dreaptă, e că atunci când totul s-a terminat şi bărbatul vrea să doarmă sau să plece acasă, pe ele le apucă o poftă grozavă de vorbă, de comunicare, cum se spune acum. S-au aşezat cum au putut pe salteaua imposibil de îngustă, şi-au pus peste ei toate hainele pe care le aveau, dar şi aşa, cu toate că trebuiau să stea foarte lipiţi unul de altul, tremurau de frig, şi pe el îl apucă din nou teama să nu fie descoperit, şi graba de a pleca, dar ea îl prinsese între picioare cu o dibăcie abia învăţată şi deja infailibilă şi îi spunea că mai au încă timp, să-şi mai aprindă o ţigară, că nici măcar n-a bătut de două.

Îi vorbea foarte încet, aşa de aproape de ureche, încât simţea atingerea umedă a respiraţiei sale şi a buzelor sale, pe care şi le rujase pentru el, îi explică, cu un ruj furat de la parfumeria de pe strada Real într-un moment de neatenţie al vânzătoarei şi al maicii Barranco, şi-i venea să

râdă când își aducea aminte, babornița n-are încredere în mine și nu mă pierde din ochi, dar eu sunt mai iute decât ea, și în afară de asta începe să și orbească, o și merită pentru tot veninul de viperă pe care-l scuipă de fiecare dată când vorbește, ba chiar și când se roagă. Lui, în fond, acel limbaj nu-i plăcea, i se părea la fel de nepotrivit cu o călugăriță ca și delectarea cu care maica María del Gólgota fuma, învățase să facă până și rotocoale, scoțând fumul încet printre buzele rujate. Maica María del Gólgota, ce nume groaznic, când pe mine de fapt mă cheamă Francisca sau, mai exact, Fanny, cum îmi spunea tata, Dumnezeu să-l ierte, căruia-i plăcea foarte mult modul de viață englezesc, săracul de el voia ca eu să învăț engleza, să joc tenis, să scriu la mașină și să conduc automobile, să mă duc la universitate și să studiez ceva serios, nu prostiile astea pentru domnișoare de bani gata ca Pedagogia sau Filozofia și Literele, ci Medicina cel puțin, sau Fizica și Chimia. Și pe fratele meu îl punea să studieze și să practice sportul, dar eu eram în mod clar preferata lui, și apoi spunea că, fiind fată, aveam nevoie de mai mult talent și istețime ca să mă descurc în viață, și mama, cu toate că-l lăsa s-o facă, pentru că avea un caracter debil, în spate îl bombănea, din fata asta taică-su o să facă un băiețoi, cine o să vrea să se însoare cu o ingineră sau cu o campioană de automobilism, și tata, ce rușine, pare de necrezut, am o nevastă așa de retrogradă, că este împotriva progresului propriului ei sex.

Imita vocile, deși vorbea foarte încet, monta spectacole de teatru cu multe personaje în taina întunecimii chiliei sale și a șoaptelor rostite la ureche, vocea gravă și cumpătată a tatălui său, vocea tânguitoare a mamei, cea a fratelui său, care i-a fost complice și erou de când erau amândoi foarte mici, vocea ca un orăcăit de broască a maicii Barranco, și diferitele tonuri caraghioase și perfide ale altor maici din congregație. Eu cred că nu mă suportă, că vor să mă otrăvească, amețelile astea pe care le am sunt foarte ciudate, maica Barranco îmi aducea supe și băuturi calde în chilie și eu nu

aveam încredere, haide, soră, că supa asta o să-ţi facă bine, că învie şi un mort. S-o bea mă-ta, zgripţuroaico, şi am început să mă simt mai bine de îndată ce n-am mai băut supele şi fierturile ei calde, şi ea, hai, soră, curaj, uite ce bine ţi-a făcut aseară tonicul pe care ţi l-am adus, deşi în mod sigur au fost mai de folos rugăminţile noastre la Sfânta Fecioară.

Îl adormea murmurul acela la ureche, şi în acelaşi timp îl neliniştea, deoarece zice că deşi era puţin libertin continua să fie un bun catolic, şi că maica María del Gólgota sau Fanny, cu toate că era mai bună decât miezul unei pâini albe şi proaspete, textual spus, i se părea destul de nerespectuoasă cu lucrurile sfinte, şi pe el îl mustra conştiinţa mai mult pentru că-i asculta fără să crâcnească insultele de liber-cugetătoare decât că se culca cu ea. Ăsta era defectul ei, îmi spuse foarte serios ultima dată când l-am tras de limbă, când încă mintea lui nu începuse s-o ia razna, vorbea mult, tot timpul, la ureche, taca-taca, taca-taca, lipită de mine, în patul ăla mizerabil ce scârţâia atât de tare şi care în orice moment ar fi putut să se rupă sub greutatea noastră, povestindu-mi aceleaşi istorii fantastice despre părinţii şi fratele ei, că uneori spunea că era în Africa şi alteori în Ţara de Foc, şi cum o mătuşă de-a ei reuşise s-o închidă la mânăstire şi o obligase să se facă novice, pentru binele tău, fata mea, nu pentru fericirea ta pe lumea cealaltă, că ştiu doar că nu crezi în ea, la fel ca taică-tu, ci ca să ai un pic de siguranţă pe lumea asta, şi să nu sfârşeşti rasă în cap şi făcută de ruşine în public, ca sărmana ta mamă, că săraca nu avea nicio vină, şi uite cum s-a ţicnit şi cum a trebuit s-o internăm Dumnezeu ştie până când.

Făcea totul cu bruscheţe şi cu nesaţ, cu acelaşi neastâmpăr, între pasional şi tiranic, cu care-i scosese hainele şi îl grăbise să intre în îngustimea dureroasă a virginităţii sale. Se delecta sfârşind ţigara din care trăgea cu poftă, strângându-l între pulpele sale până îi trosneau încheieturile, băgându-i limba jucăuşă în gură, chestie care lui nu-i plăcea, deoarece nu i se părea potrivită cu femeile decente. Consu-

ma în grabă sărutările, ţigările, minutele, şi poate că mai ales desfătarea de a spune cu voce tare toate cuvintele care de atâţia ani o ameţeau în cele mai tainice gânduri ale sale, o ţineau într-o continuă fierbere de iluzii şi răzvrătiri imposibile, într-o intoxicare atât de puternică de amintiri, dorinţe, istorii, nume şi locuri, încât de foarte multe ori pierdea cu totul simţul realităţii. Dar răsunau bătăile ceasului de ora două şi îl grăbea să se îmbrace cu aceeaşi nerăbdare cu care cu două ore înainte îl dezbrăcase, îi punea într-un buzunar un plic cu chiştoacele şi scrumul ţigărilor ca să şteargă orice urmă, îl conducea de mână pe scări în jos, fără să bâjbâie, fără nesiguranţă, pentru că de multe ori părea să aibă tulburătorul dar de a vedea pe întuneric. Îşi scoase capul o clipă pe portiţa din colţ şi îi făcu semn să iasă cât mai repede, şi după o clipă se afla singur în întinderea întunecată a pieţei, buimăcit, zdrobit, atât de dezorientat, încât nu se bucura din plin încă de vanitatea lui satisfăcută şi de dorinţa împlinită, şi nu putea să creadă că într-adevăr se strecurase la miezul nopţii într-o mânăstire şi dezvirginase o călugăriţă.

În atelierul său de cizmărie şi la frizeria alăturată a lui Pepe Morillo, bărbaţii obişnuiau să se laude cu cuceririle lor sau cu meritul îndoielnic al faptelor de vitejie cu curvele. El rămânea întotdeauna tăcut şi zâmbea în sinea lui. Dacă aţi şti voi. Nici măcar duhovnicului său nu-i putea povesti acea aventură, aşa că îi provoca o frământare în plus convingerea că trăia într-un păcat de moarte. Doar mie mi-a povestit, şi asta abia după patruzeci de ani, când era pensionar de mult timp şi locuia la Madrid. Trebuia să fi văzut cum zâmbea pe sub mustaţă, amândoi în sufrageria lui, înconjurat de amintiri din oraşul nostru şi de stampe şi icoane de sfinţi şi afişe cu coride. Ah, prietene, ce mult mi-au plăcut taurii şi femeile, şi ce momente minunate am petrecut, să mă ierte Dumnezeu.

Asta i-a rămas, un început de zâmbet, expresia de viclenie la gândul că păstra un secret de care poate nici

nu-şi mai amintea, buimac şi amnezic în faţa televizorului, clipind din ochi gata să adoarmă, somnoros şi fericit, ore în şir, privind cu aceeaşi atenţie atât un program de desene animate, cât şi un concurs cu cuvinte dificile sau sfaturile matinale ale medicului, înlănţuind într-o scurgere continuă imagini şi cuvinte din filme, din telejurnale, din telenovelele sud-americane, însufleţindu-se dintr-odată când vedea pe ecran o fată foarte frumoasă sau goală, căreia probabil îi spunea ceva, având grijă mai înainte ca nevastă-sa să nu se afle prin apropiere, vreo vorbă galantă, aşa cum li se spuneau în tinereţea sa femeilor ce se plimbau de braţ duminică după-amiaza pe strada Real. Când eram mic, tipul care avea unicul televizor din cartier le spunea vorbe grosolane prezentatoarelor şi fetelor cu minijupe ce făceau reclame. Îl întrebi ceva şi nu răspunde, sau nu te ascultă, sau spune ceva confuz răspunzând la o întrebare pe care nu i-ai pus-o. Sau stă la televizor şi începe să râdă şi te uiţi la el şi i-au dat lacrimile. Îi dai să mănânce şi mănâncă tot, pentru că pofta nu şi-a pierdut-o, şi după câteva clipe nu-şi mai aminteşte şi mă întreabă când mâncăm, şi aşa a început să se îngraşe. Îi spun să iasă, să ia un pic de aer, să nu stea toată ziua la televizor, dar cum iese pe uşă încep să mă îngrijorez să nu se piardă şi să nu mai ştie să se întoarcă, la cât de nătâng este şi la cât de mare e Madridul, şi apoi trebuie să mă uit cu atenţie că poate nu şi-a legat şireturile la pantofi, sau nu şi-a pus ciorapii, la cât de dandi era înainte şi cât de mult îi plăcea să se îngrijească, că se punea la şapte ace chiar şi când se ducea la piaţă, care era după colţ.

Stă aşa ore întregi cu acelaşi zâmbet imperturbabil de satisfacţie, încuviinţând binevoitor tot ce vede, tot ce aude, conversaţiile femeilor din cartier şi ale travestiţilor de la chioşcul Sandrei, anunţurile şi telejurnalele, vocile vânzătoarelor de peşte din piaţă, sfaturile medicului de la programul matinal de la televizor, feţele morţilor şi moartelor în viaţă pe care le întâlneşte în piaţa Chueca şi în

colțurile cele mai sumbre ale cartierului, când iese îmbrăcat cu paltonul său mare și cu pălăria tiroleză. Dar eu cred că de unele lucruri sigur își amintește, sau cel puțin se trezește ceva în el, cu toate că nu reușește să-și dea seama pe deplin ce, pentru că uneori, când mă duc să-l văd, la început pare că nu mă cunoaște, mă așez alături de el în sufragerie și mă privește ca și cum s-ar întreba cine-oi fi eu, deși se străduiește să urmărească ce-i spun, și în timp ce-mi spune și el ceva și eu încerc să scot de la el vreuna din vechile sale istorii, ochii îi fug spre televizor și uită că mai este cineva în cameră. Dar eu am un truc care niciodată nu dă greș; mă apropii mult de el, când nu este nevastă-sa de față, și-i spun încet *Ave María Purísima*, și tipului îi strălucesc ochii, i se umezesc, și îi apare zâmbetul de mare șmecher pe care-l avea înainte când îmi vorbea despre femei, și-mi răspunde în mod automat:

— Născută fără de prihană.

Avea remușcări ori de câte ori repeta acele cuvinte, în fiecare dimineață când vedea, mereu la aceeași oră, cele două siluete cu straie lungi, maron, apropiindu-se de ușa cu geamuri, și își stingea țigara, o punea într-un sertar, își lăsa capul în jos prefăcându-se atent la ceea ce face, să scoată un toc tocit și rupt de la un pantof vechi sau să pună acele mici întăriturі metalice care în orașul nostru se numeau blacheuri, cârpăceli din vremurile de sărăcie când aproape nimeni nu-și putea permite să-și cumpere niște pantofi noi. Simțea asupra lui dubla privire iscoditoare alarmantă și pătrunzătoare a maicii Barranco și a maicii María del Gólgota, Fanny, în secretul întâlnirilor sale blasfematoare, al nopților întunecoase și al destrăbălărilor pe bâjbâite din chilia înghețată, și când amândouă spuneau în același timp *Ave María Purísima*, el distingea în vocea celei tinere tonul ambiguu al invitației, al amintirii și al provocării repetate, și-i era greu să răspundă cu aceeași dezinvoltură ca în alte vremuri. Când spunea Născută fără de prihană, formula, pe care o repetase de atâtea ori de când era copil fără să-i dea

nicio importanță, i se înfățișa în adevăratul ei sens literal, și simțea un amestec foarte ciudat de încântare și de căință când se gândea la nenumăratele păcate la care călugărița și el erau părtași, păcate mult mai grave încă pentru că ea se bucura fățiș când le săvârșea, cu o îndrăzneală ce nu numai că era scandaloasă din punct de vedere moral, dar mai era și foarte periculoasă.

Nu-i venea să ridice capul și evita cele două priviri ațintite asupra lui, și, deși îi era teamă că vreun semn al maicii María del Gólgota ar putea fi surprins de cealaltă călugăriță, se temea de asemenea că nu va vedea niciun gest de încurajare cum că portița ar fi deschisă pentru el în noaptea aceea. Se culcase cu atâtea femei până atunci, dar nu-i trecuse niciodată prin cap să se îndrăgostească de vreuna, și considera relațiile sexuale ca fiind între igienice și vulgare. Faptul că această aventură îi crea atâtea complicații, asemenea incertitudini și confuzii interioare, era ceva ce-i irita în mod profund simțul său masculin de comoditate, perfecta simplitate spirituală în care trăise până atunci. Să văd dacă poți să-mi explici, tu, care ești atât de învățat și știi atâtea lucruri. Dacă îmi plăcea așa de mult, de ce-mi era frică de ea? Dacă îmi spuneam că n-am să mai duc niciodată s-o văd, pentru ce ieșeam din casă înainte de-a bate ora douăsprezece și muream de nerăbdare dacă întârzia să se aprindă lumina în turn? Era foarte bună la pat, e adevărat, era mai bună decât o sută de pâini și o sută de bucăți de brânză și era o plăcere s-o ai pe întuneric, s-o miroși, s-o vezi atât de albă, o clipă, la lumina brichetei sau a țigării aprinse.

Dar avea acel mare defect de care el și-a dat seama în prima noapte, și care apoi n-a făcut decât să se accentueze, acela că vorbea mult după înfruntare, așa cum îi plăcea să spună în limbajul său taurin. Înainte, nu; de când intra în chilie și până când terminau amândoi, femeia era o umbră tăcută și mișcătoare căreia i se auzeau doar respirația, gâfâielile, gemetele, dar când se liniștea, se lipea de el ca

mușchiul de stâncă, ca o menghină ce-l strângea între pulpele ei, și începea să-i vorbească la ureche, scuturându-l cu furie dacă simțea că începe să adoarmă, atingerea buzelor ei și susurul neîntrerupt al glasului ei, pe care continua să-l audă chiar și când nu mai era cu ea, când se întorcea pe ascuns la el acasă după ora două dimineața sau când se trezea din cauza unui vis rău cu nenorociri sau scandal, când stătea singur în atelierul său de cizmărie și uita să mai asculte cântecele de la radio, pentru că glasul îi răsuna din nou în ureche, bâzâia ca o insectă sau ca zvâcnetul sângelui sau ca bătăile inimii, devenea alte voci, cu care el s-a obișnuit încet, încet, voci ale vieții ei de demult și ale familiei ei fantomatice, tatăl ce voia ca fiica sa să devină doctor în fizică sau inginer de drumuri și mama ce se ruga, mătușa îndoliată și veninoasă care i-a luat pe ea și pe fratele ei de la un comisariat de la graniță când au fugit în Franța ascunși într-un vagon de marfă, pentru că hotărâseră să se alăture rezistenței împotriva nemților sau să se pună la dispoziția guvernului Republicii în exil. La fel ca Sfânta Tereza și fratele său, când au fugit de acasă ca să se ducă în ținuturile maurilor pentru a-i creștina pe păgâni sau ca să ajungă martiri, cu diferența că noi nu mai aveam casă, pentru că pe tata l-au împușcat naționalii chiar când au intrat în sat, la sfârșitul războiului, și pe mama au ras-o în cap și i-au tatuat o seceră și un ciocan pe țeastă, și au purtat-o împreună cu alte comuniste sau neveste de comuniști prin centrul satului și au obligat-o să meargă împreună cu ele în zori să frece pardoseala bisericii, în genunchi pe lespezile înghețate. Și toate astea pentru că îl urau pe tata, care era omul cel mai bun și mai pașnic și mai disciplinat din lume, că nici măcar vara nu-l vedeai fără costumul său cu vestă, cămașa cu guler tare și papion. Pentru că ieșea pe stradă îmbrăcat așa, niște milițieni* au fost cât pe ce să-l împuște, la începutul

---

* Referire la milițiile populare, trupe ale guvernului republican în timpul războiului civil din Spania (1936–1939).

războiului, şi cu costumul său, cu vesta sa, cu gulerul său tare şi cu papionul său, rebelii l-au dus la locul de execuţie, trei ani după aceea, şi el i-a spus fratelui meu, bine că măcar nu mă omoară ai mei.

Tatăl împuşcat, mama nebună, zile şi nopţi întregi călătorind pe ascuns până la graniţă într-un tren de marfă, fratele ei şi cu ea dormind pe paie ce miroseau a bălegar şi făcând planuri nebuneşti ca să se alăture rezistenţei împotriva lui Hitler şi a lui Franco, dealuri acoperite cu migdali şi meri în floare şi străduţele în coastă ale acelui sat unde amândoi trăiseră într-o perfectă fericire în anii războiului, în timp ce maică-sa se ruga şi taică-su era administrator la o şcoală pentru copii refugiaţi şi continua să se plimbe în costum, cu cravată, pălărie şi ghete ca un republican autentic, în ciuda faptului că l-a început l-au speriat nişte miliţieni anarhişti, ceea ce nu s-a mai repetat după aceea, cel puţin până când au venit ceilalţi, şi l-au scos în şuturi şi în lovituri cu patul puştii din casa cu curte şi viţă de vie şi fântână cu apă proaspătă unde trăiseră toţi patru ca acea familie de Robinsoni elveţieni din cartea ce le plăcea aşa de mult ei şi fratelui ei. Nu vă pierdeţi calmul, o să vedeţi că n-o să mi se întâmple nimic, că este doar o greşeală, îi spunea ea la ureche cu un glas la fel ca al tatălui ei, dar nu l-au mai văzut în viaţă, sau l-a văzut doar fratele ei, când s-a dus să-i ducă ceva de mâncare şi ţigări în grajdul unde-l ţineau închis, şi cel mai mult l-a impresionat nu faptul că a intrat în curtea aceea mare plină de condamnaţi la moarte, ci că l-a văzut pe taică-su nebărbierit şi fără gulerul tare al cămăşii, cu costumul boţit şi foarte murdar, cum nu-l văzuse niciodată.

Dar nu tatăl, ci fratele ei era eroul povestirilor sale, tovarăşul ei de jocuri din copilărie şi de aventuri pe dealurile ninse de meri şi migdali în floare, părtaşul lecturilor sale şi instigatorul propunerilor de fugă şi de înrolare în revoluţii sociale, în grupuri de partizani, în celule clandestine ale

rezistenței antifasciste, în călătorii de explorare a Țării de Foc sau în Patagonia ori în deșertul Gobi sau în centrul Africii. Pe ea au prins-o, au închis-o într-o mânăstire și au obligat-o să se călugărească cu amenințări confuze și teribile pe care niciodată nu le explica clar, pe cât de meticuloasă era, dar cel puțin fratele ei reușise să scape și, uneori, de-a lungul acelor ani, i-a ajuns pe căi ocolite câte o scrisoare de la el. Locuiește în America, nu știu dacă în nord sau în sud, dar în America, călătorește mult și are atâtea afaceri, că nu stă mult timp într-un loc, și la fel de bine poate fi în Chicago sau în New York sau în Buenos Aires, dar peste tot pe unde merge mereu vrea să știe de mine, și din cauza vrăjitoarelor ăstora care mă țin sechestrată nu primesc scrisorile de la el și nici eu nu-i pot trimite vreuna, să-l rog să vină să mă salveze.

Ajută-mă tu, îi spunea, atingându-i urechea cu buzele și cu răsuflarea sa agitată, ajută-mă să scap de aici și plecăm amândoi în America să-l căutăm pe fratele meu. Pe tine ce te reține aici, că un bărbat e liber să meargă unde vrea, nu ca femeia care e tot timpul prizonieră, chiar dacă nu este închisă într-o mânăstire. Aici nu ai nimic, și niciodată n-ai să fii nimic, toată viața o să repari pantofi vechi în prăvălioara aia, mirosind sudoarea învechită a oamenilor impregnată în pantofi, așa de tânăr și de puternic cum ești, cu mâinile astea așa de mari și cu trupul tău vânjos nimic nu ți-ar sta în cale dacă ai pleca de aici, în America, unde pleacă bărbații care au curaj, ca să-și facă o situație, așa cum a plecat fratele meu, și unde femeile nu trăiesc închise și nici nu poartă tot timpul doliu și nu se omoară să facă copii și nici să muncească la câmp sau să frece podelele în genunchi și nici să-și spele rufele iarna în albii cu apă rece și cu bucățile alea de săpun de seu ce-ți jupoaie mâinile. Eu nu sunt nimic aici și nici n-aș ajunge să fiu cineva dacă aș reuși să scap singură, unde poate să se ducă o femeie fugită dintr-o mânăstire și fără acte, fără un bărbat care s-o apere

sau s-o reprezinte, nici tată, nici soţ, nici frate, nu ca în America, unde o femeie este la fel ca un bărbat, dacă nu chiar mai mult, uneori. Acolo femeile fumează în public, la fel ca bărbaţii, poartă pantaloni, merg cu maşina la serviciu, divorţează când au chef, conduc cu viteză pe şosele, care sunt foarte largi şi întotdeauna în linie dreaptă, nu ca aici, şi maşinile nu sunt negre şi vechi, ci foarte mari şi colorate, şi bucătăriile sunt luminoase şi strălucitoare şi pline de aparate electrice, că apeşi pe un buton şi se spală pardoseala, şi este o maşină care curăţă praful şi alta care spală rufele şi le lasă chiar călcate şi împăturite, şi frigiderele n-au nevoie de blocuri de gheaţă, şi toate casele au garaj şi grădină, şi multe dintre ele au piscină. La piscină, femeile stau la soare în costume de baie din două piese şi beau răcoritoare întinse în şezlonguri în timp ce aparatele electrice fac toată treaba în casă. Beau răcoritoare şi fumează, fără să creadă cineva că sunt curve, şi-şi fac unghiile cu ojă, nu numai cele de la mâini, ci şi cele de la picioare, şi dacă nu sunt mulţumite de soţ divorţează, şi pe deasupra el trebuie să-i dea o pensie în fiecare lună până-şi găseşte alt soţ, şi se mărită fără să facă vreun curs de religie creştină, fără acte, nici cerere în căsătorie şi fără să aibă nevoie de zestre, se mărită de la o zi la alta, şi divorţează la fel, şi dacă se plictisesc să trăiască într-un loc, se urcă în marile lor maşini colorate şi se duc în alt oraş, în altă parte a ţării, se duc în California sau în Patagonia sau la Las Vegas sau în Ţara de Foc, uite ce nume frumoase, că doar când le spui pare că ţi se umplu plămânii cu aer, sau se duc la Chicago sau la New York şi trăiesc în zgârie-nori de patruzeci sau cincizeci de etaje, nu în căsuţe mici şi înghesuite ca aici, în apartamente ce n-au nevoie de ferestre pentru că au toţi pereţii din sticlă, şi unde niciodată nu e nici frig, nici cald, deoarece cum creşte sau scade temperatura ceva mai mult, se pun în funcţiune nişte aparate pe care le numesc climatizatoare.

Dar cum să plecăm, femeie, cu ce bani să cumpărăm bilete de vapor, spunea el, doar ca să spună ceva, şi pe ea îndată o apuca furia în faţa lipsei lui de curaj, îl dojenea cu murmurul ei adormitor: m-am gândit la tot, tu vinzi sau închiriezi prăvălia şi o să iei ceva pe ea, fiind într-un loc aşa de bun, şi eu pot să fac în aşa fel încât să fur nişte lucruri de mare valoare de la mânăstire, sfeşnice de argint şi un relicvariu de aur masiv, ba pot chiar să scot din ramă un tablou cu Sfânta Fecioară despre care se spune că e de Murillo, şi n-am avea noroc dacă n-am lua pe el câteva mii de pesete. Îi îngheţa sufletul când se gândea la toate astea, furt nelegiuit în afară de profanare şi blasfemie, nu numai dezonoarea publică şi excomunicarea, ci şi închisoarea. Acum începea să înţeleagă totul, călugăriţa aceea nebună voia ceva mai mult de la el, nu numai să-şi satisfacă poftele păcătoase, voia să-l folosească ca instrument al fugii ei şi complice al maşinaţiilor ei delictuoase, nu chiar nepotrivite cu cea care la urma urmei era fiica unui comunist care o educase în spiritul amorului liber şi al ateismului, stimulându-i o nerușinare sexuală care, desigur, putea fi foarte plăcută, dar de asemenea era nepotrivită cu o femeie decentă, cu atât mai mult cu o soţie a lui Hristos.

Nu dormea, nu-i era capul la ceea ce făcea, nici la munca sa, nici la operele sale de binefacere sau la activităţile confreriei, nici la îndatoriri, nici la pioşenie, cum spun eu, ba uita chiar să asculte până şi programele de muzică populară şi cele despre coride de la radio. Nu-i era frică, îi era groază, nu că l-ar putea surprinde cineva când intra sau ieşea din mânăstire în nopţile acelea friguroase de iarnă, ce continuau să fie foarte întunecate şi pustii, ci ca ea să nu-l târască în delirul său, ca el însuşi să nu-şi iasă din minţi într-atât, încât să ajungă să-şi piardă bunul-simţ care l-a însoţit şi l-a călăuzit întotdeauna şi să sfârşească prin a pierde tot ce avea, şi tot ce era, ceea ce ajunsese să fie. Îi era teamă când o vedea venind în fiecare dimineaţă

împreună cu maica Barranco, şi până nu o vedea plecând nu se liniştea, pentru că i se părea că bătrâna bănuia deja ceva, şi că îl supraveghea aşa cum o supraveghea şi pe ea, cu scopul de a găsi noi semne în legătură cu ceea ce deja presupunea, dovezi ce i-ar fi împins pe amândoi spre o catastrofă în care el nu avea nici cel mai mic interes romantic să se vadă implicat. Dar dacă nu-şi făcea vizita obişnuită, de asemenea se înspăimânta, imaginându-şi că s-a îmbolnăvit din nou şi că în delirul febrei dezvăluia secretul întâlnirilor din chilie, sau că a fugit şi se ascundea şi de îndată ce o să se înnopteze va veni să-l caute, aşa cum l-a ameninţat de atâtea ori. Aşa-mi trebuie pentru că mi-am încălcat normele şi m-am încurcat cu o femeie frumoasă, şi pe deasupra cu o femeie frumoasă care nu are nici soţ şi nici măcar pe cineva care s-o ţină-n frâu, în afară de aceste călugăriţe bătrâne ce n-au habar de nimic. Trebuie să-ţi cauţi amante un pic mai urâte, şi care să fie măritate şi să ştie să păstreze un strop de decenţă chiar şi în adulter, şi dacă este posibil să aibă şi o poziţie economică solidă, deoarece aşa este mai greu să le apuce nebunia romantică să lase totul şi să fugă cu cineva, creându-i tot felul de neplăceri şi surprize.

Ce filozof, nenicule, ar fi trebuit să-ţi laşi în scris învăţăturile, pentru ca noi, discipolii tăi, să le urmăm cuvânt cu cuvânt, îi spuneam eu şi el începea să râdă, şi-mi făcea un semn să vorbesc mai încet, ca să nu audă nevastă-sa. Învăţăturile şi memoriile tale, ilustre maestre, doar dacă nu cumva îmi povesteşti totul mie şi mă numeşti biograful tău oficial şi executorul tău testamentar.

Dar acum este prea târziu, nu-şi mai aminteşte sau nu mai povesteşte, cu toate că medicii l-au consultat la cap şi spun că nu are nimic, slavă Domnului, că nu l-a pocnit boala asta a bătrânilor, Alzheimer, când devin imposibili şi nu-şi mai amintesc şi nu mai cunosc, cel puţin nu încă. Doctorul care l-a consultat la cap spune că poate a făcut o depresie, pentru că nu face nimic şi pentru că nu cunoaşte

aproape pe nimeni în Madrid, dar ce depresie, îi spun eu, ăsta n-a fost trist niciodată, iar acum începe să râdă din orice singur, uitându-se la televizor, că eu fac ceva la bucătărie și aud niște hohote și ies, și el se pișă pe el de râs, cu toate că n-are niciun haz ceea ce vede, poate fi o înmormântare sau o știre despre războaie și foamete la telejurnal.

Nu-și amintește neplăcerea, îngrijorarea, frica ultimelor întâlniri, cât de dezaxată devenise ea, de fiecare dată mai severă și mai categorică în exigențele sale erotice, ca și cum în câteva săptămâni ar fi adunat toată depravarea în care altele cad după niște ani lungi de viciu, în fiecare noapte mai vorbăreață, mai pierdută și monotonă în istoriile sale din trecut și în planurile sale nebunești de viitor, un viitor pe care ea îl situa de fiecare dată tot mai aproape, într-atât încât se încăpățâna să discute despre cele mai bune date posibile pentru a fugi, și-i cerea cu amenințări teribile promisiuni și jurăminte, cu viziuni nesăbuite ale libertății și ale bogăției ce-i așteptau pe amândoi în America, unde îl vor găsi imediat pe fratele ei aventurier și multimilionar, unde vor avea pe loc o mașină foarte lungă, de culoare roșie sau galbenă sau albastră și cu aripile argintii, și o casă cu grădină și piscină și tot felul de aparate electrice.

Într-o noapte, în ciuda obișnuinței, ea nu-l târî în liniște spre patul său șubred și ascetic imediat după ce sosi, ci se lipi de el în întuneric și îi cuprinse fața cu amândouă mâinile și-i spuse la ureche cu o voce răgușită și schimbată că înainte de-a o poseda — cuvântul acesta melodramatic îi plăcea mult — trebuie să-i jure că într-o săptămână sau două, înainte de a se termina culesul măslinelor, vor fugi, în sfârșit, împreună. Nu-i spusese el cu două sau trei nopți în urmă, mințind-o ca să iasă din încurcătură, că era pe jumătate aranjată închirierea prăvăliei unui cizmar din cartier? Ca un cârlig sau ca o gheară, mâna dreaptă a călugăriței, care într-un timp atât de scurt devenise uimitor de expertă în mângâieri și în gesturi, puse stăpânire pe

prohabul lui și începu să-l apese din ce în ce mai tare, și glasul ei îi murmură ceva la ureche, ceva ce după mulți ani, când își amintea, i se făcea pielea de găină și i se înmuia pe atât de brusc, pe cât de ireparabil: dacă mă trădezi ți-o rup.

Dar noaptea aceea a fost ultima dată. Dimineața s-a trezit cu frisoane și amețeli, și nu avu putere nici măcar să se dea jos din pat. Cuprins de tristețe și cu febră, simțea ușurarea de a nu trebui să se ducă la lucru și să înfrunte privirea iscoditoare de fiecare zi a maicii Barranco și a maicii María del Gólgota. A treia zi, febra crescu și a trebuit să cheme un doctor, ce i-a găsit un început foarte periculos de pneumonie și l-a internat imediat la spitalul Santiago. În somnul lui întrerupt și zbuciumat punea nenorocirea bolii pe seama unei pedepse divine și retrăia tot frigul pe care-l suportase în piață sub cerul liber și în chilia înghețată a maicii María del Gólgota; păcatul cărnii, agravat de blasfemie, și faptul că nu avusese grijă să se îmbrace mai gros se puseseră de acord să-l arunce într-un pat de spital, și poate chiar în groapă și în chinurile iadului. Se rugă, făcu promisiuni fierbinți că va trece în rândul sfinților și că va face penitențe, că va merge desculț la procesiunea sa următorii douăzeci de ani ducând în spate o cruce de lemn masiv, că o să se supună flagelării și ciliciului, își imagină chiar că se va călugări și că își va petrece restul vieții sale făcând penitențe într-o mânăstire pentru a plăti toate greșelile comise în cealaltă.

După o lună se întoarse la prăvălia lui îngustă și la masa lui de cizmar, dar avea impresia că a trecut mult mai mult timp, și își amintea de zilele dinaintea bolii sale cu indiferența pe carte o ai față de ceva de demult. Primele două sau trei dimineți abia a avut putere și tragere de inimă să lucreze, și aștepta cu un amestec de dorință și teamă vizita celor două călugărițe. Dar n-au apărut, și vecinul de la prăvălia de alături, frizerul Pepe Morillo, i-a spus că a auzit că maica Barranco era foarte bolnavă, din cauza

vârstei, şi că din nu se ştie din ce motiv celeilalte călugăriţe i s-a interzis să iasă.

În noaptea aceea, îmbrăcat gros, îndrăzni să coboare până în piaţa Santa María. Bătu ceasul de douăsprezece, dar la fereastra din turnul mănăstirii nu se aprinse nicio lumină, şi el hotărî, în aceeaşi măsură decepţionat şi uşurat, că lucrul cel mai prudent era să se întoarcă acasă şi să se bage în pat şi să se pună serios să îndeplinească promisiunile făcute în zilele negre ale bolii, de care era sigur că scăpase mulţumită dublei eficacităţi miraculoase a rugăciunilor şi a penicilinei. Când era pe punctul de a pleca şi-a întors o clipă capul şi lumina se aprinsese în turn, şi a putut vedea de jos silueta tentantă şi parcă fantomatică a maicii María del Gólgota. Dar nu voinţa şi nici intenţia de a se îndrepta au triumfat asupra puterii de convingere a păcatului; ci un fior ce-i străbătu tot corpul şi un început de durere reînnoită în piept au trezit în el frica de pneumonie, neplăcerea de a se dezbrăca şi a se îmbrăca apoi într-un loc îngheţat şi foarte incomod, unde nu era posibil să te înveleşti bine. Şi apoi, exigenţele acelei femei, glasul ei ca o depănătoare murmurându-i aiureli la ureche în timp ce pe el îl apuca somnul şi singurul lucru pe care-l dorea era să plece, şi scândurile tari ale patului ce i se înfigeau în spate, şi îşi imagina patul său moale şi cald, siguranţa casei sale...

Îşi învinse tentaţia în noaptea aceea şi în alte câteva, dar pe măsură ce se recupera de pe urma slăbiciunii cu care se întorsese de la spital, i se treziră vechile instincte, potolite pentru un timp nu din cauza penitenţei, ci datorită slăbiciunii fizice, şi în altă noapte se văzu, împotriva voinţei sale, dând târcoale pieţei Santa María, atât de excitat, că-i era greu să meargă normal, îndobitocit, cum spunea el vulgar, folosind unul dintre acele cuvinte savuroase din ţinuturile noastre, aproape pierdute deja, bogatul nostru patrimoniu popular. Mergeam nebuneşte în noaptea aceea, ca un *mihura*, ca un ţap, gata să fac orice, să o mănânc de vie şi să nu mă mai întorc niciodată. Lumina se aprinse în

turn și cu sângele clocotind și inima bătând să-i iasă din piept, se îndreptă spre portiță și o împinse cu mai puțină grijă decât altădată, dar era încuiată, și se abținu să nu înceapă să lovească cu pumnii. Se îndepărtă de clădire, se întoarse la locul de unde putea vedea fereastra din turn. Lumina se aprinse din nou, dar acum, că era mai aproape, văzu sau i se păru că o vede pe maica María del Gólgota care-i zâmbea și își ridica straiele din dimie, și-i arăta în mod provocător și sarcastic țâțele goale, făcându-i un semn, ce-i indica să împingă din nou poarta.

O împinse din nou, dar rămase închisă, și nu s-a mai deschis niciodată pentru el, nici n-a mai văzut lumina aprinsă în turn în niciuna dintre nopțile când mai dădu târcoale prin piață.

— Și n-a mai știut nimic de ea, nici n-a mai văzut-o?

Întotdeauna vrem ca istoriile să se termine, bine sau rău, dar să aibă un sfârșit tot așa de clar ca începutul, o aparență de sens și de simetrie. Dar în realitate foarte puține întâmplări se termină definitiv, cu excepția celor în care intervine destinul sau moartea, și altele nici măcar nu au loc sau se întrerup când abia încep, și nu rămâne nimic din ele, nici măcar în memoria neatentă sau neloială a celui care le-a trăit. Trec anii și prietenul nostru ajunge la vârsta la care l-am cunoascut noi, de fiecare dată are mai multe afișe de coride și cu Săptămâna Mare în atelierul său micuț, și când nu mai are loc, le lipește unele peste altele. Ajunge să fie președintele confreriei sale, este numit asesor oficial pentru coridele de tauri, dă interviuri la ziarul local ca una dintre gloriile măruntei noastre vieți locale și el lipește tăietura din ziar pe unul dintre geamurile ușii, ca să o poată vedea cei ce trec pe stradă. Tăietura din ziar se îngălbenește, unele prăvălii din cartier încep să se închidă, până și frizeria de alături, și meseria de cizmar pare să aibă tot atât de puțin viitor ca aceea de frizer, pentru că lumea aruncă pantofii uzați și își cumpără alții noi în magazine de

încălțăminte moderne ce s-au deschis în alte zone, mai populate, ale orașului. Dar el are economiile lui, și-a asigurat bătrânețea cu aceeași grijă cu care și-a satisfăcut regulat necesitățile sexuale, ba chiar a hotărât că ar fi cazul să se însoare, pentru că ajunge la o vârstă la care un bărbat nu mai este ce-a fost, deși mai are încă înfățișarea necesară ca să atragă o soție coaptă și îndatoritoare care să-l îngrijească când într-adevăr n-o să mai fie în puteri, moment în care, dacă a făcut imprudența să nu se însoare înainte, nu-i va rămâne altă ieșire decât decrepitudinea singuratică sau azilul. Tipul de femeie care-l interesa, profilul, ca să fiu mai exact, îi este foarte clar; văduvă, cu o pensie acceptabilă, cu vreo proprietate, un apartament plătit, de exemplu, și fără copii. Un timp o consideră candidată pe sublocotenenta de intendență, acum văduvă după sublocotenent și cu o pensie substanțială și cu casă proprie, dar i se păru prea bătrână pentru intențiile sale, nu din motive trupești, ci pentru că nu-i convenea să ducă în spate pe cineva ce sporea inconvenientele vârstei în loc să le dreagă. Pe neașteptate, într-o dimineață, stând la coadă la *Caja de Ahorros*, unde se dusese să-și verifice libretul, cunoscu o femeie perfectă, care depășea cu mult cele mai îndrăznețe așteptări ale lui; o învățătoare, nemăritată, care arăta bine, cu părul vopsit și cu țâțe generoase, dar și cu o liniștitoare discreție în felul de a se purta, cu un salariu splendid și cu mulți ani de vechime în muncă, cu un apartament în centrul Madridului, moștenire de familie, și un post fix la o școală din Móstoles. S-au căsătorit după șase luni, și, fără să aștepte vânzarea localului unde avusese cizmăria, la începutul lui septembrie plecară în capitală, chiar când proaspăta soție începea cursurile la școală. Bineînțeles că pe 27 septembrie, în preajma deschiderii târgului, s-a întors, pentru că trebuia să asiste la coridele de Sfântul Mihai și Sfântul Francisc în calitate de asesor tehnic al președinției. Un posibil cumpărător se interesase de localul cizmăriei, își dădu întâlnire cu el ca să i-l arate într-una din acele dimineți răcoroase de

început de toamnă, şi simţi un fel de tristeţe mergând pe strada Real, atât de pustie la acea oră la care altădată forfotea de lume, şi deschise vechea lui uşă cu geamuri, după ce ridică oblonul metalic ce stătuse închis luni de zile. Pe jos erau hârtii vechi şi un teanc de scrisori pe care înainte de plecare nu se sinchisise să le deschidă, imaginându-şi plictisit că nu sunt decât anunţuri de oferte care nu-l interesau. Cu toate acestea, acum se uită la ele, scuturându-le de praf, în timp ce aştepta să sosească îndoielnicul cumpărător. Între ele era o vedere în culori foarte vii, pe care se vedea statuia Libertăţii, steagul american, profilul zgârie-norilor din New York. Pe dos nu era niciun nume şi nici semnătura expeditorului, şi în afară de adresa lui mai erau doar câteva cuvinte scrise cu o caligrafie îngrijită şi înflorită, mai curând pompoasă, ca aceea ce se învăţa pe vremuri la călugăriţe.

Salutări din America.

Eşti

Nu eşti o singură persoană şi nu ai o singură istorie, şi nici chipul tău, nici profesia ta, şi nici celelalte împrejurări ale vieţii tale trecute sau prezente nu rămân neschimbate. Trecutul se mişcă şi oglinzile sunt imprevizibile. În fiecare dimineaţă te trezeşti crezând că eşti acelaşi din noaptea trecută şi recunoşti în oglindă un chip identic, dar uneori, în vis, te-au răscolit sfâşieri crunte de durere sau de pasiuni de demult ce fac ca lumina dimineţii să fie uşor tulbure, şi acel chip ce pare acelaşi se schimbă mereu, transformat de vreme în fiecare minut, ca o scoică cizelată de nisip, de valuri şi de sarea mării. În fiecare clipă, deşi rămâi nemişcat, îţi schimbi locul şi timpul în care trăieşti datorită infinitezimalelor descărcări chimice din care este alcătuită imaginaţia şi conştiinţa ta. Regiuni întregi şi imagini îndepărtate din trecut se deschid şi se închid într-un evantai, ca liniile drepte ale plantaţiilor de măslini sau ca brazdele privite de la fereastra unui tren ce merge cu toată viteza cine ştie încotro. Timp de câteva secunde, un gust, sau un miros, sau o muzică la radio, sau sonoritatea unui nume te fac să fii cel ce-ai fost cu treizeci sau patruzeci de ani în urmă, cu o intensitate mult mai mare decât conştiinţa vieţii tale de acum. Eşti un copil înfricoşat în prima lui zi de şcoală sau un băiat cu faţa rotundă şi ochi speriaţi şi o umbră de mustaţă deasupra buzei de sus şi când te uiţi în oglindă eşti un bărbat de patruzeci şi ceva de ani ce începe să aibă părul negru înspicat de şuviţe albe şi în ale cărui trăsături nimeni

nu poate găsi urmele unei fețe de copil, și nici măcar acel soi de vagă și permanentă tinerețe în care te imaginezi instalat de când ai intrat în viața adultă, în cea dintâi, la serviciu și în căsătorie, în obligațiile și visele secrete și în creșterea copiilor. Ești fiecare dintre persoanele diverse care ai fost și chiar și cele pe care ți le-ai imaginat că vei fi, și fiecare dintre cele ce n-ai fost niciodată și din cele ce-ai fi dorit din tot sufletul să fii, și acum mulțumești că nu ai fost.

Odată cu tine se schimbă și camera în care stai și orașul și peisajul ce se vede de la fereastră, casa în care locuiești, strada pe unde mergi, îndepărtându-se și fugind îndată ce apare de cealaltă parte a geamului, fără să se oprească niciodată, dispărând pentru totdeauna. Orașe, amintiri și nume de orașe unde părea că vei trăi mereu și de unde ai plecat ca să nu te mai întorci, imaginile orașelor unde ai petrecut câteva zile, de-abia sosit și gata să pleci din nou, și pe care acum le ai în minte ca pe niște ilustrate în dezordine intens colorate și demodate, ca albastrul de pe vederile cu orașe maritime din anii șaizeci. Sau nici măcar asta; orașe care abia dacă sunt ceva mai mult decât frumoasele lor nume, despuiate de tot farmecul lor datorită trecerii vremii, Tanger, Copenhaga, Hamburg, Washington D.C., Baltimore, Göttingen, Montevideo. Cine erai când pășeai prin oricare dintre ele, cufundându-te cu teamă și desfătare în anonimatul pe care ți-l ofereau, în plăcerea întreruperii și pierderii unei identități ce era invizibilă pentru oricare dintre cei pe care-i întâlneai.

Poate că ceea ce se schimbă cel mai puțin, de-a lungul atâtor locuri și vremuri, este camera unde te retragi, acea încăpere din care după spusele lui Pascal n-ar trebui să ieși ca să nu ți se întâmple o nenorocire. *Poate că una dintre condițiile necesare vieții este să stai singur într-o încăpere*, îi scria Franz Kafka Milenei. În ea se află un computer în loc de mașina de scris, dar camera mea de acum seamănă mult cu oricare dintre camerele în care am stat de-a lungul vieții

mele, vieţilor mele, cu prima pe care am avut-o la şaptesprezece ani, cu o masă de lemn şi un balcon ce dădea spre valea Guadalquivirului şi spre silueta albastră a munţilor Mágina. Mă încuiam înăuntru ca să stau singur cu maşina mea de scris, cu discurile mele, cu caietele şi cărţile mele şi în timp ce mă simţeam izolat şi apărat, balconul îmi îngăduia să mă apropii de lumea largă, spre care voiam să fug cât mai repede, pentru că acel refugiu, ca mai toate, era totodată o închisoare, şi unica fereastră de care doream să mă apropii era cea a trenului de noapte care să mă ducă foarte departe.

Laura García Lorca, născută la New York şi care vorbeşte o spaniolă curată şi pură ce trădează uneori o urmă de fonetică englezească, mi-a arătat la Granada, în Huerta de San Vicente, camera unchiului ei Federico, ultima în care a stat, de unde a trebuit să plece într-o zi de iulie 1936, în căutarea unui adăpost pe care nu l-a găsit. Toate nenorocirile vin pe capul omului pentru că nu ştie să rămână singur în camera sa. Am văzut camera lui Lorca şi semăna cu amintirea unor odăi unde am locuit şi pe care le-am visat şi cu expresia exactă a unei dorinţe. Eu locuisem aici, mie mi-ar fi plăcut să locuiesc cândva într-o odaie ca asta. Pereţii albi, pardoseala cu dale precum cele din casa unde-am stat când eram mic, masa de lemn, patul auster şi confortabil, din fier forjat vopsit în alb, balconul mare, deschis spre Vega, spre întinderea cu grădini presărate de case albe, spre silueta albăstruie sau violetă a Sierrei, cu vârfurile lor ninse nuanţate de roz în amurg. Îmi amintesc de camera lui Van Gogh din Arles, la fel de primitoare şi austeră, dar cu frumoasa ei geometrie deformată deja de angoase, camera ce dădea spre un peisaj tot atât de meridional ca acela din Vega de Granada şi care conţinea, de asemenea, puţinele lucruri necesare vieţii, şi cu toate acestea nu l-a salvat de oroare pe omul ce s-a adăpostit în ea.

Mă întreb cum o fi fost camera din Amsterdam unde Baruch Spinoza, urmaş al evreilor expulzaţi din Spania şi

apoi din Portugalia, expulzat la rândul lui din comunitatea evreiască, redacta tratatele sale filozofice într-un stil clar și sec și șlefuia lentilele cu care-și câștiga pâinea; mi-o imaginez cu o fereastră prin care intră o lumină de un cenușiu deschis ca în tablourile lui Vermeer, în care întotdeauna există încăperi ce-i apără de intemperii pe îngânduraţii lor locuitori, și unde ceva le amintește imensitatea lumii din afară, o hartă a Indiei sau a Asiei, o scrisoare primită de foarte departe, niște perle pescuite în Oceanul Indian. O femeie pictată de Vermeer citește o scrisoare, alta privește serioasă și absentă lumina de la fereastră și poate că, de fapt, așteaptă sosirea unei scrisori. Închis în camera sa, poate singurul loc unde nu era întru totul apatrid, Baruch Spinoza dă o formă curbată unei lentile ce va permite să se vadă lucruri atât de mici, încât ochiul omenesc nu le distinge și vrea să cuprindă fără niciun ajutor în afară de cel al inteligenței sale, ordinea și substanța universului, legile naturii și ale eticii umane, misterul implacabil al unui Dumnezeu care nu este cel al bătrânilor săi, care l-au renegat și l-au alungat din sinagogă, și nici cel al creștinilor, ce poate l-ar arde pe rug dacă ar trăi într-o țară mai puțin tolerantă decât Olanda. Într-o scrisoare către Milena Jesenska, Franz Kafka uită pentru o clipă cui îi este destinată și își scrie lui însuși: *În definitiv ești evreu și știi ce înseamnă frica.*

Și atunci îmi amintesc de Primo Levi în apartamentul său burghez din Torino, în casa unde s-a născut și unde a murit, aruncându-se sau căzând din întâmplare în casa scării, unde a trăit toată viața, în afară doar de doi ani, între 1943 și 1945. În septembrie 1943, când l-a arestat miliția fascistă, Primo Levi plecase din camera lui sigură și din casa lui din Torino ca să se alăture rezistenței, și avea la el un mic pistol pe care abia știa să-l folosească și cu care de fapt n-a tras niciodată. Fusese un student bun și absolvise Facultatea de Chimie cu note excelente, bucurându-se de

ceea ce învăța în laboratoare și la cursuri în aceeași măsură ca de literatură, pe care a considerat-o întotdeauna la fel de clară și exactă ca știința. Un bărbat tânăr, mic de statură, sârguincios, cu ochelari, educat într-o familie cultivată și burgheză, într-un oraș cult, cu oameni harnici și austeri, obișnuit de mic copil cu o viață liniștită, în concordanță cu lumea exterioară, fără cea mai mică urmă de deosebire între el și ceilalți, nici măcar faptul că era evreu, deoarece în Italia, și cu atât mai mult în Torino, un evreu era în ochii celorlalți, și pentru el însuși, un cetățean la fel precum ceilalți, mai ales dacă făcea parte, așa, ca Primo Levi, dintr-o familie laică, familie care nu vorbea ebraica și nu respecta nicio sărbătoare religioasă. Strămoșii săi emigraseră din Spania în 1492. Și-a părăsit încăperea, casa lui sigură, unde se născuse, și probabil că ieșind pe poartă s-a înfiorat la gândul că n-o să se mai întoarcă, și când s-a întors, după trei ani, slab ca o arătare scăpată din infern, a simțit probabil că în realitate murise, că era fantoma lui cea care se întorcea la casa neatinsă, la aceeași poartă, la încăperea stranie acum, unde nu se schimbase nimic în timpul absenței lui, unde nu s-ar fi produs nicio schimbare vizibilă dacă el ar fi murit, dacă nu ar fi scăpat din mocirla de cadavre din lagărul de exterminare.

Ce bucățică infimă de patrie, ce doză de înrădăcinare sau de vatră strămoșească îi trebuie unei ființe umane, se întreba Jean Améry, amintindu-și de fuga lui din Austria în 1938, poate în noaptea de 15 martie, în expresul ce pleca la ora 11:15 din Viena spre Praga, de călătoria chinuită și clandestină traversând granițele Europei până la adăpostul provizoriu din Anvers, unde cunoscu nesiguranța absolută a evreilor exilați, ostilitatea localnicilor față de străini, umilințele la care sunt supuși de poliție și de funcționarii ce le verifică actele și care le aprobă sau resping permisele și-i pun să vină a doua zi și în următoarea și îl privesc pe refugiat ca pe un suspect de delict, cel mai grav dintre toate.

acela de-a fi fost despuiat de naţionalitatea despre care credea că îi este inalienabilă şi de a nu fi primit din toată inima nicăieri. Ai nevoie de cel puţin o casă în care să te simţi sigur, spune Améry, o încăpere de unde să nu poţi fi dat afară cu forţa în plină noapte, de unde să nu fii nevoit să fugi în mare grabă când auzi paşi pe scară sau fluierul poliţiei.

Eşti cel ce a trăit mereu în aceeaşi casă şi în aceeaşi cameră şi a străbătut aceleaşi străzi în drum spre biroul unde stai în fiecare zi de la opt la trei, de luni până vineri şi, de asemenea, eşti cel ce fuge fără tihnă şi nu-şi găseşte adăpost în niciun loc, cel ce trece graniţele noaptea pe cărărui de contrabandişti, cel ce călătoreşte cu acte false sau suspecte şi rămâne treaz în timp ce toţi ceilalţi pasageri dorm zgomotos alături de tine, temându-te ca paşii ce se apropie pe culoar să nu fie ai vreunui poliţist, socotind cât mai e până să ajungi la graniţă, pentru ca bărbaţii în uniforme care-ţi verifică actele să-ţi facă semn să rămâi deoparte, şi atunci ceilalţi călători, cei cu paşapoarte în regulă şi care nu se tem de nimic, te vor privi bănuitori şi uşuraţi în acelaşi timp, deoarece nenorocirea ce s-a abătut asupra ta nu-i atinge pe ei, şi încep să vadă pe faţa ta simptomele vinovăţiei, ale delictului, ale deosebirii, mult mai letale încă deoarece nu se pot percepe la prima vedere. şi pentru că nu depind de voinţa şi faptele tale, un semn ce nu se vede şi cu toate acestea nu se poate şterge, o pată indelebilă pe care n-o ai nici pe faţă şi nici la vedere, ci în sânge, sângele evreului sau al bolnavului, al celui ce ştie că va fi expulzat dacă se descoperă originea lui. Închis în camera sa de bolnav, într-un sanatoriu de tuberculoşi, Franz Kafka îşi aminteşte de comentariile antisemite ale altui bolnav în sala de mese şi scrie o scrisoare stimulat de insomnie şi de febră: *Situaţia nesigură a evreilor, nesiguri pe ei înşişi, nesiguri printre ceilalţi oameni, explică perfect credinţa lor că li se permite doar să aibă ceea ce pot apuca cu*

mâinile sau cu dinții, și că doar aceste bunuri pe care le au la îndemână le dau un oarece drept la viață, că tot ce au pierdut la un moment dat nu vor mai recupera niciodată și se îndepărtează încetul cu încetul de ei pentru totdeauna.

Într-o cameră a unui hotel din Port Bou, Walter Benjamin s-a sinucis pentru că nu-i mai rămăsese altă cale de-a fugi de urmăritorii săi nemți. Lui Jean Améry, când l-au arestat cei de la Gestapou, când a fost interogat și torturat apoi de SS, i se atribuiră două posibile identități de dușman și de victimă; putea fi un neamț, dezertor din armată, și în cazul ăsta ar fi fost împușcat ca trădător după un consiliu de război; sau putea fi un evreu, și atunci ar fi fost trimis într-un lagăr de exterminare. Jean Améry a fost arestat la Bruxelles, unde el și micul său grup de rezistență format din vorbitori de limbă germană imprimau manifeste și le aruncau noaptea în apropierea cazărmilor Wehrmachtului, riscându-și viața în schimbul speranței vane că vreunui soldat german i se va răscoli conștiința citindu-le. Jean Améry, care pe atunci se numea Hans Mayer, a fost arestat în mai 1943. Primo Levi, doar câteva luni mai târziu, înarmat cu micul său pistol pe care nu știa să-l folosească, tot atât de dăunător pentru cel de-al III-lea Reich ca și manifestele lui Améry. Niciunul dintre ei nu profesase iudaismul, și Primo Levi se considera mai presus de orice italian, așa cum lui Améry niciodată nu i-a trecut prin cap până în 1935 că ar putea fi altceva decât austriac. Dar amândoi, fiind arestați, fiind puși în fața situației de a alege o identitate, s-au declarat evrei, unindu-se astfel numărului victimelor absolute, ce erau condamnate nu pentru faptele lor nici pentru spusele lor, nu pentru că profesau o religie sau o ideologie, nu pentru că aruncau manifeste care n-aveau nicio influență asupra nimănui, nici pentru că plecau în munți fără haine și încălțări de iarnă și fără alte arme decât un ridicol pistolaș, ci pentru simplul fapt că se născuseră.

Ești acela care începând cu dimineața zilei de 19 septembrie 1941 trebuie să iasă pe stradă purtând pe piept, să

se vadă bine, steaua lui David imprimată cu negru deasupra unui dreptunghi galben, la fel ca evreii din oraşele medievale, dar acum cu tot felul de precizări regulamentare în ceea ce priveşte mărimea şi aşezarea, minuţios explicate într-un decret corespunzător, care prevede de asemenea sancţiuni pentru cei ce ies fără stea sau încearcă s-o ascundă, acoperind-o, de exemplu, cu o mapă sau cu pachete cu cumpărături, sau chiar cu mâna ce ţine o umbrelă. În ghetoul din Varşovia, steaua era albastră şi banderola de pe braţ albă.

Eşti oricine şi nu eşti nimeni, acela pe care îl inventezi tu sau ţi-l aminteşti şi pe care îl inventează şi şi-l amintesc alţii, cei ce te-au cunoscut demult, în alt oraş şi în altă viaţă, şi cărora le-ai rămas în minte ca o imagine încremenită a celui ce ai fost atunci, una dintre acele fotografii uitate ce ţi se par bizare şi chiar îţi displac când le revezi din nou după nişte ani. Eşti acela ce-şi imagina un viitor iluzoriu care acum ţi se pare pueril, şi care a iubit atât de mult nişte femei de care acum nici nu-ţi mai aduci aminte, şi cel ce te ruşinezi de ce ai fost, cel ce ai fost uneori fără ca nimeni să ştie. Eşti ceea ce alţii, chiar acum, undeva, vorbesc despre tine, şi ceea ce cineva care nu te-a cunoscut povesteşte ce i s-a povestit, şi ceea ce cineva care te urăşte îşi imaginează că eşti. Îţi schimbi camera, oraşul, viaţa, dar umbrele şi sosiile tale continuă să ocupe locurile de unde ai plecat, continuă să existe cu toate că tu nu eşti acolo. De copil alergai pe stradă imaginându-te călărind, şi erai în acelaşi timp călăreţul ce dă pinteni calului cu strigăte de cowboy din filme şi calul ce aleargă în galop, şi totodată copilul ce vedea această cavalcadă într-un film şi cel care în ziua următoare le povesteşte cu entuziasm prietenilor săi care n-au fost să-l vadă la cinematograful în aer liber şi cel ce-l ascultă pe altul povestind istorii sau filme, cu privirea atentă şi ochii sclipind, cel care cere încă o poveste pentru ca maică-sa să nu plece şi să stingă lumina, cel ce termină

povestea pe care i-o spune fiului său și vede în privirea sa, recunoscându-se în ea, tot entuziasmul emoționant al imaginației, dorința de a continua să asculte, de a nu se opri vocea afectuoasă ce povestește, și de a nu se face întuneric în încăperea invadată în grabă de umbre înfricoșătoare.

Îți schimbi viața, încăperea, orașul, iubita, dar chiar dacă te lepezi de toate rămâne ceva pentru totdeauna, ceva ce porți în tine de când te știi și cu mult înainte de a ajunge să gândești, nucleul sau măduva a ceea ce ești, a ceea ce niciodată nu s-a stins, nu o convingere, nici o dorință, ci un sentiment, uneori înăbușit, ca jăratecul încins sub cenușa focului din noaptea trecută, dar aproape întotdeauna foarte acut, zvâcnind în faptele tale și punând lucrurilor culoarea depărtării durabile; ești sentimentul de dezrădăcinare și de înstrăinare, de a nu fi întru totul în niciun loc, de a nu împărtăși certitudinea apartenenței care la alții pare atât de firească sau atât de ușoară, siguranța cu care mulți dintre ei se obișnuiesc sau o au, sau se lasă să se obișnuiască sau să o aibă, sau consideră sigur pământul pe care-l calcă, trăinicia ideilor lor, viitoarea durată a vieților lor. Ești întotdeauna musafirul ce nu este sigur că a fost invitat, chiriașul ce se teme că va fi dat afară, străinul căruia-i lipsește un act ca să-și legalizeze situația, băiețelul grăsuț și sfios printre cei mai tari și mai grozavi din curtea școlii, mocăitul cu platfus printre soldații din cazarmă, efeminatul singuratic printre masculii agresivi, elevul model ce în sufletul lui moare de rușine și de singurătate și și-ar dori să fie unul dintre acei codași ai clasei ce râd de el, tatăl de familie îmbâcsit de plictiseală și ranchiună conjugală ce privește cu coada ochiului femeile în timp ce se plimbă de braț cu a lui duminica după-amiaza, pe o stradă din orașul lui de provincie, angajatul temporar ce nu reușește să obțină un contract definitiv, negrul sau marocanul ce sare dintr-o barcă clandestină pe plaja din Cádiz și intră noaptea într-o țară necunoscută, ud leoarcă, mort de frig, îndepărtându-se în goană

de farurile şi de lanternele jandarmilor, republicanul spaniol ce trece graniţa în Franţa în ianuarie sau februarie 1939 şi este tratat ca un câine sau ca un ciumat şi trimis într-un lagăr de concentrare, pe ţărmul neprimitor al mării, închis în geometria sinistră a barăcilor şi a gardurilor din sârmă ghimpată, geometria şi geografia naturală a Europei din acei ani, începând cu plajele infame din Argelès-sur-Mer, unde se înghesuie ca nişte vite republicanii spanioli, până în ultimele colţuri ale Siberiei, de unde s-a întors vie Margarete Buber-Neumann ca să fie trimisă nu spre libertate ci spre lagărul german din Ravensbrück.

Eşti ceea ce nu ştii că ai putea să fii dacă te-ai vedea azvârlit din casa şi din ţara ta, dacă te-ar fi arestat o patrulă a Gestapoului în timp ce aruncai manifeste în zori pe o stradă din Bruxelles şi te-ar fi agăţat de un cârlig prins de cătuşele ce-ţi ţin mâinile la spate, astfel încât atunci când se trage lanţul şi picioarele tale nu mai ating pământul, auzi zgomotul articulaţiilor braţelor tale ce se dezghioacă, dacă te-ar fi închis într-un vagon de vite unde mai sunt încă patruzeci şi cinci de persoane şi în care ar fi trebuit să călătoreşti cinci zile, şi să auzi zi şi noapte plânsul unui copil de ţâţă pe care maică-sa nu-l poate alăpta dar nici nu-l poate face să tacă, şi să lingi gheaţa ce se depune între scândurile vagonului deoarece în cele cinci zile nu se dă nici mâncare nici apă, şi când în sfârşit se deschide uşa vagonului într-o noapte îngheţată vezi la lumina reflectoarelor numele unei gări pe care n-ai văzut-o şi de care n-ai auzit niciodată înainte şi nu-ţi sugerează nimic, doar o formă acută de teroare, *Auschwitz*. Nimeni nu ştie dinainte dacă va fi laş sau curajos când îi va sosi ora, mi-a spus prietenul meu José Luis Pinillos, care într-o viaţă îndepărtată, pe când era un tânăr de douăzeci şi doi de ani, a luptat în uniformă germană pe frontul din Leningrad; nimeni nu ştie dacă atunci când vede că se apropie duşmanul o să sară pe el sau o să rămână paralizat pe loc, alb ca un mort, căcându-se, în mod literal,

pe el. Eu nu mai sunt cel care-am fost atunci, şi nici nu mai am aceleaşi idei ce m-au purtat într-acolo, dar ştiu un lucru şi îmi face plăcere că ştiu, ştiu că am fost nechibzuit şi imprudent, dar n-am fost laş, şi ştiu de asemeni că meritul nu este al meu, că aş fi putut fi, aşa cum au fost alţii, inclusiv unii ce spuneau că sunt foarte curajoşi înainte de a începe să şuiere gloanţele. Dar drept e că eu trăiesc şi alţii au murit, curajoşi sau laşi, şi în multe nopţi când nu pot dormi, îmi amintesc de ei, şi mi se pare că se întorc ca să mă roage să nu-i uit, să spun că au existat.

Nu ştii ce-ai fi fost, ce-ai putea fi, dar ştii ce ai fost într-un fel sau altul mereu, în mod vizibil sau în secret, în realitate şi în visele imaginaţiei, deşi poate că nu şi în ochii celorlalţi. Şi dacă ai fi într-adevăr ceea ce alţii simt că eşti, şi nu ceea ce îţi imaginezi tu că eşti, aşa cum nu eşti acel tu pe care-l vezi în oglindă, şi vocea ta nu sună cum o auzi tu? Lui Hans Mayer, naţionalist austriac, cu o mamă catolică, iar el agnostic, îi plăceau literatura şi filozofia, îi plăcea să se îmbrace în zilele de sărbătoare cu pantalonii scurţi tirolezi şi şosetele trei sferturi ai costumului popular: blond, cu ochi de culoare deschisă, înţelese că este evreu nu pentru că ar fi fost taică-su, sau pentru că vreo trăsătură fizică, vreun obicei sau vreo credinţă religioasă ar fi determinat această origine, ci pentru că alţii au decretat că este, şi dovada de necontestat a iudaismului său a fost în cele din urmă numărul de prizonier tatuat pe braţ. În camera sa din Praga, în casa părintească, în biroul său de la compania de asigurări împotriva accidentelor de muncă, în saloanele sanatoriului, în camera de hotel din oraşul de la graniţă, Gmünd, unde o aştepta pe Milena Jesenska, Franz Kafka l-a creat în mod anticipat pe vinovatul perfect, acuzatul lui Hitler şi a lui Stalin, Josef K., bărbatul condamnat nu pentru că ar fi făcut ceva, sau pentru că s-ar fi distins prin ceva, ci pentru că s-a decis că este vinovat, şi nu poate să se apere deoarece nu ştie de ce este acuzat, şi când trebuie

să fie executat, în loc să se răzvrătească, ascultă supus hotărârea călăilor, ruşinându-se chiar de sine însuşi.

Te poţi trezi într-o dimineaţă la ora ingrată când lumea se scoală ca să se ducă la slujbă şi descoperi mai mult ruşinat decât uimit că ai devenit o enormă insectă, poţi să intri în barul la care mergi în fiecare zi crezând că nimic nu s-a schimbat nici în tine nici în lumea din jur şi să constaţi din ziar că nu mai eşti cine credeai că eşti şi că nu ai scăpat de persecuţie şi de infamie. Te poţi duce la doctor crezând că eşti invulnerabil la moarte, că eşti posesorul unei perioade de viaţă practic nelimitate, şi, jumătate de oră mai târziu, să ieşi de acolo ştiind că ai ceva ce te izolează şi te separă de toţi ceilalţi, deşi pe faţa ta încă nu se vede nimic, căci spre deosebire de ei, ce se imaginează nemuritori, tu duci cu tine, înlăuntrul tău, pe aceeaşi stradă pe care ai venit atât de lipsit de griji, o umbră pe care ei n-o văd şi la care nu se gândesc, chiar dacă şi lor le dă târcoale şi îi aşteaptă. Eşti medicul ce-şi aşteaptă în penumbra cabinetului său pacientul căruia trebuie să-i spună că este bolnav şi se teme de momentul sosirii acestuia şi de cuvintele reci necesare, dar mai ales eşti celălalt, bolnavul, care încă nu ştie că este bolnav, ce merge deocamdată liniştit pe o stradă cunoscută fără să se grăbească pentru că ajunge prea devreme la consultaţie, răsfoind un ziar pe care tocmai l-a cumpărat şi care va rămâne uitat pe măsuţa din sala de aşteptare, un ziar cu o dată la fel ca oricare alta în succesiunea zilelor şi care totuşi va marca un hotar, un trecut şi un viitor, ultima zi a unei vieţi şi începutul alteia în care nu mai poţi fi acelaşi, în care îţi vei aminti de cel ce-ai fost până atunci ca de cineva mai străin ţie decât un necunoscut.

Eşti cel ce urcă scara cu ziarul sub braţ, cel care a fost pe punctul să facă uitată întâlnirea cu medicul, s-o anuleze chiar, atât de triviale i se păreau consultaţia, analizele, cel ce deschide uşa cabinetului şi-i spune asistentei numele, fără să ştie că acel nume nu mai desemnează aceeaşi

persoană, eşti cel ce se aşază pe canapeaua din sala de aşteptare şi se uită la ceas fără să ştie că-şi marchează în felul acesta ultimele minute ale vieţii sale trecute, cel care-şi imaginează că are un patrimoniu intact de timp viitor, în mod virtual nelimitat, o garanţie de vigoare şi sănătate. Te uiţi la ceas, te aşezi picior peste picior, deschizi ziarul, în cabinetul unui doctor sau într-o cafenea din Viena în noiembrie 1935, şi atunci se întâmplă ceva ce-ţi va schimba viaţa pentru totdeauna, ce te va expulza din starea de normalitate în care trăiai şi din ţara căreia credeai că-i aparţii, şi în care pe neaşteptate afli că eşti străin. Eşti într-un hotel şi te trezeşti într-o noapte cu o criză de tuse şi iată că scuipi câteva picături de sânge. În ziar citeşti legile purităţii rasiale care tocmai s-au promulgat la Nürnberg şi descoperi că deşi nu pari şi nici măcar nu te-ai gândit şi nici nu ţi-ai dorit vreodată, eşti un evreu, şi eşti sortit persecuţiei şi exterminării. Asistenta apare zâmbind în pragul sălii de aşteptare şi îţi spune că medicul te poate primi, şi când te ridici s-o urmezi laşi pe masă ziarul pe care n-ai început să-l citeşti încă, şi când ieşi din cabinet, cu totul altul, nu-ţi mai aminteşti să-l iei. Într-o dimineaţă, când se trezi, Gregor Samsa se văzu transformat într-o enormă insectă. Uneori mă întâlneam pe străzile oraşului care îmi închipuiam că este al meu cu evrei săraci emigraţi din est, cu hainele lor lungi strălucind de grăsime şi pălăriile lor negre, cu cârlionţii foarte transpiraţi la tâmple, şi îmi repugnau un pic şi mă simţeam uşurat că nu sunt ca ei, că nu arăt la fel ca acele figuri ce-şi păstrau cu înverşunare înfăţişarea ciudată şi arhaică, şi care se simţeau pe străzile largi ale Vienei la fel ca în cătunele lor din Polonia, Galiţia sau din Ucraina, de unde emigraseră. Pe mine nimeni nu m-ar lua drept unul de-al lor, gândeam, mie nimeni nu-mi va interzice să intru într-un parc sau într-o cafenea, nici nu-mi va face caricaturi nemiloase în presa de scandal ce publică zilnic calomnii şi diatribe împotriva evreilor. Dar acum ştiu că deşi din înfăţişarea mea nu se ghiceşte, deşi continui să am acelaşi

chip plin de sănătate și același aer respectabil, eu sunt la fel de marcat ca ei. Ești așa cum te văd alții și te transfigurezi în fața ochilor lor, și bărbatul blond și plin de viață ce citește ziarul într-o cafenea din Viena, într-o duminică dimineața, îmbrăcat cu un pantalon scurt tirolez și ciorapi trei sferturi în curând va fi, în ochii chelnerului ce l-a servit de atâtea ori, la fel de respingător ca evreul ortodox și sărac pe care-l umilesc ca să se distreze niște tineri cu banderole roșii pe braț și cămăși brune, și va călători cu el într-un vagon de vite și în final va avea exact același aer de cadavru ambulant prin noroaiele lagărului de exterminare, îmbrăcat acum cu aceeași tichie și aceeași uniformă în dungi și împărtășind la urma urmei aceeași moarte prin asfixiere, întuneric și panică în camerele de gazare. Ești ceea ce nu știai că ești și ceea ce poate a ghicit medicul văzându-te prima dată, cu privirea lui expertă în a elucida ceea ce deocamdată e un secret, medicul ce mângâie cu degetele o scoică albă și atinge cu aceeași grijă mouse-ul computerului, căutând în arhivă datele ce-i confirmă diagnosticul, condamnarea sigură, numele pe care niciunul dintre ei nu-l pronunță. Când ieși pe stradă, după aproape o oră, orbit la început de soare, după ce ochii se obișnuiseră cu penumbra cabinetului, orașul în care te întorci nu mai este cel pe care credeai că-l știi, și acum bărbații și femeile pe care-i întâlnești nu mai sunt semenii tăi, până și textura realității s-a schimbat, cu toate că în mod superficial pare aceeași, așa cum chipul și aspectul tău general sunt aceleași când le privești cu coada ochiului într-o oglindă sau într-o vitrină. Mergi prin orașul care nu mai este al tău cu senzația unei trezii amare, ca și cum ai deschide ochii în lumina ciudată a răsăritului și ai descoperi mai mult cu rușine decât cu uimire că te-ai transformat în ceva neobișnuit, într-o insectă mare, într-un bolnav, într-o persoană care știe că va muri; dar senzația este și aceea că visezi, că te miști înăuntrul unui coșmar, cu atât mai sinistru cu cât toate lucrurile care apar în el par că sunt normale, și locurile sunt cele de fiecare zi.

şi lumina, cea dintr-o dimineaţă însorită în Madrid. Mergi pe un trotuar cunoscut din Berlin călcând cioburile de sticlă ale vitrinelor sparte cu pietre în timpul nopţii, mirosind benzina cu care s-a dat foc prăvăliilor vecinilor tăi evrei. Şi acum se abate asupra ta, se întoarce inundându-te din cel mai îndepărtat trecut al tău, sentimentul de înstrăinare şi de îndepărtare, bănuiala amară şi acum confirmată că nu aparţii aceleiaşi lumi, normalităţii celorlalţi, şi odată cu înstrăinarea şi îndepărtarea, şi nedespărţite de ele, soseşte teama, nu neplăcerea abstractă în faţa ideii de moarte, ci un început de ameţeală sau de fragilitate ce-ţi înfioară tot corpul, îţi înmoaie genunchii, panica în faţa morţii iminente, care te separă de ceilalţi, care te izolează chiar acum în timp ce mergi ca şi când ai fi într-o celulă invizibilă, în timp ce treci pe lângă acelaşi chioşc de unde la venire ai cumpărat ziarul de care abia acum îţi aminteşti că l-ai lăsat între revistele din sala de aşteptare, deschis dar necitit, ziarul cu pagini mari prinse într-un suport de lemn lustruit pe care chelnerul cafenelei îl strânge de pe masă împreună cu o ceaşcă goală şi o scrumieră plină cu mucuri de ţigară.

Îţi vei aminti apoi titlurile, fotografia cancelarului Hitler la o tribună din Nürnberg gesticulând în faţa unei panoplii cu steaguri şi acvile, literele mari ce anunţau viitorul tău destin, care-ţi atribuiau o identitate de ciumat, necunoscută încă oricărei persoane ce se întâlnea cu tine în acest oraş unde chiar de pe acum te ştii străin, deşi încă nu eşti obligat să porţi o stea galbenă pe rever, sau o banderolă albă cu o stea albastră pe mânecă. De acum încolo vei merge prin oraş recunoscându-i pe ai tăi fără ca ei să ştie şi ferindu-ţi privirea pentru ca să nu ţi se strângă inima de ruşine şi remuşcare, prefăcându-te chiar, atâta timp cât poţi sau ţi se permite, că aparţii regatului celorlalţi, al bunilor cetăţeni de rasă ariană care nu au de ce se teme şi vor începe în curând să nu-ţi mai răspundă la salut pe scară sau se vor preface că nu te văd, cei cu neamul şi sângele curate întăriţi în convin-

gerea că sunt sănătoşi, siguri că ei sunt în afară de pericol, că nu vor face parte niciodată din numărul posibililor bolnavi şi victime.

Eşti Jean Améry ce vede un peisaj cu câmpii şi copaci pe fereastra maşinii în care, arestat, este condus la sediul Gestapoului, eşti Evghenia Ginzburg ascultând pentru ultima dată zgomotul deosebit cu care se închide uşa casei sale, unde nu se va întoarce niciodată, eşti Margarete Buber-Neumann ce vede sfera luminată a unui ceas într-o dimineaţă la Moscova, câteva minute înainte ca furgoneta, în care era dusă, arestată, să intre în întunecimea închisorii, eşti Franz Kafka descoperind cu uimire, cu surprindere, aproape cu uşurare, că lichidul cald pe care îl vomiţi este sânge. Eşti cel ce priveşte normalitatea sa pierdută din cealaltă parte a geamului ce te desparte de ea, cel ce vede printre crăpăturile dintre scândurile vagonului cu deportaţi ultimele case ale oraşului pe care-l credea al lui şi unde nu se va mai întoarce niciodată.

Narva

Când m-am întors acasă, am căutat în enciclopedii acest nume pe care nu l-am auzit niciodată, pe care mi-l repetam în gând în timp ce eram în taxi, şi pe care la început nu-l auzisem bine, deoarece prietenul meu nu vorbeşte prea tare şi vocea lui se pierdea uneori în vacarmul restaurantului unde fusesem să mâncăm. Suntem în noiembrie şi după-amiezile sunt deja mult mai scurte, iar orarul de iarnă, de-abia intrat în vigoare, aduce cu sine dintr-odată o înserare anticipată, un început de crepuscul pe străzile mai înguste şi întunecoase când ne-am despărţit, la uşa clădirii unde el locuieşte, un bloc cu apartamente moderne ce, într-un fel, nu se potriveşte deloc cu caracterul şi vârsta lui, nici cu viaţa pe care a dus-o. Cine-ar putea intui viaţa acestui om privindu-l o clipă când trece pe lângă el pe stradă sau prin faţa uşii acestui bloc anonim, cum aş fi trecut eu dacă nu l-aş fi cunoscut: un bătrân zdravăn, cu o privire plină de viaţă în ochii săi mici, dar puţin adus de spate, cu părul alb, lins, moale, cum îl avea Spencer Tracy la bătrâneţe, sau ca acela al bunicului meu dinspre tată, care fusese şi în război, dar bineînţeles că nu se înrolase voluntar şi poate că nici n-a aflat vreodată pentru ce l-au luat, nici n-a înţeles amploarea cataclismului în care fusese târâtă existenţa lui; şi dacă stau să mă gândesc bine, viaţa mea este, în parte, un ecou îndepărtat al vieţii sale.

Prietenul meu are optzeci de ani, aproape vârsta pe care o avea bunicul meu dinspre tată când a murit, dar nu

se gândeşte la moarte, îmi spune, aşa cum nu se gândea la ea când se afla pe frontul rusesc în iarna anului 1943, un sublocotenent foarte tânăr care urma să fie ridicat foarte curând la gradul de locotenent pentru merite în luptă şi să primească Crucea de Fier. Nu te gândeşti la moarte când ai douăzeci de ani şi în fiecare clipă poţi muri, când înaintezi cu pistolul în mână pe pământul nimănui şi dintr-odată eşti împroşcat pe faţă şi pe tunică de şuvoiul de sânge al celui ce mergea alături de tine şi pe care tocmai l-a lovit o rafală de mitralieră, şi o clipă mai târziu e doar o grămadă de viscere amestecate cu noroi; nu te gândeşti la moarte, ci la cât e de frig, sau la ciorba care întârzie să vină, sau la somn, deoarece cele mai rele lucruri în război erau frigul şi nesomnul, spune prietenul meu, şi bea dus pe gânduri o înghiţitură mică de vin, aşezat în faţa mea, mai bătrân decât toţi clienţii ce se află acum în restaurant, toţi bărbaţi, cam de aceeaşi vârstă şi îmbrăcaţi cu aceleaşi costume de funcţionari în oarece posturi de conducere, câte unul vorbind într-o engleză săracă dar fluidă, pe tonul acela destul de ridicat ce se foloseşte de obicei când vorbeşti la telefonul celular în locuri publice. Frânturi de conversaţie se amestecă cu a noastră, sonerii şi melodii de telefoane celulare, zgomot de farfurii şi pahare, şi eu trebuie să fac un efort ca să nu pierd niciun cuvânt din ceea ce-mi spune prietenul meu, mă aplec spre el peste masă, mai ales când spune un nume străin, al unui general german sau al unui sector rusesc de pe front, numele acelui oraş de care până în momentul acela n-am ştiut că există, unul dintre atâtea oraşe din lume de care niciodată n-ai să auzi vorbindu-se, aşa cum atâta lume nu ştie nici măcar numele micului meu oraş natal, atât de real pentru mine în cele mai mici amănunte, atât de minuţios în existenţa sa, cu vii şi cu morţii lui, vii pe care eu nu-i mai văd aproape deloc şi morţii ce rămân tot mai cufundaţi în uitare, cu toate că din când în când năvălesc dintr-odată peste mine, aşa cum s-a

întors bunicul meu dinspre tată, ce a murit acum mai bine de paisprezece ani.

Îmi amintesc de acea maximă a lui Pascal, lumi întregi ne ignoră. Şi cu toate astea, oraşul acela străin devine o prezenţă în imaginaţia mea datorită prietenului meu care i-a rostit numele într-un restaurant din Madrid; prima dată când mi l-a spus nu i-am dat atenţie, deoarece mă interesa mai mult istoria pe care mi-o povestea el, şi apoi mi l-a spus din nou dar eu nu l-am reţinut, poate pentru că a fost şters de o frântură de conversaţie de la o masă alăturată sau de sunetul foarte strident al unui telefon celular. Aşa că i-am întrerupt povestirea şi l-am întrebat din nou numele oraşului, de care până în clipa aceea înţelesesem doar că se află în Estonia. Dar cine-şi poate imagina cum este Estonia, ce se află în spatele acestui nume, înăuntrul lui, aşa ca în interiorul acelor mici sfere de cristal cu peisaje ninse pe care le vedeai înainte prin case, şi în care ningea când le agitai: ninge la fel în iarna acestui oraş estonian, un mic oraş de provincie, spune prietenul meu, pe malul unui râu ce se numeşte la fel ca el, Narva, râul Narva, pe care coboară blocuri mari de gheaţă, îmi spune, amintindu-şi dintr-odată, şi acest amănunt recuperat îi permite să-şi dea seama că era început de iarnă când sosise în oraş.

Apoi m-am întors acasă cu un taxi, de la însoritul spaţiu tomnatic din vestul Madridului până pe străzile umbrite din centru, unde noaptea este mai aproape, noaptea şi frigul ceva mai umed al după-amiezelor de iarnă, ceaţa şi umezeala şi mirosul de pădure pe drumul ce şerpuieşte de-a lungul unui râu ce începe să îngheţe şi care se varsă în Marea Baltică, treisprezece kilometri mai departe de oraşul ce-i poartă numele. Mergeam cu un taxi prin Madrid, dar călătoream printre amintirile şi locurile despre care-mi povestise prietenul meu, şi în cele zece sau cincisprezece minute ale cursei intrau tot atâţia ani îndepărtaţi ca aceia ai unei vieţi, aşa cum în Madridul la care eu abia mă uitam pe fereastră, puteam să văd capitala în întuneric şi în ruine

unde prietenul meu s-a întors după aventurile sale din războiul din Europa, sceptic acum, dar încă nu dezamăgit complet, păstrând cu o rușinoasă mândrie Crucea sa de Fier, pe care încă o mai ține ca pe un talisman al tinereții sale acum îndepărtate, aproape improbabilă ca distanță.

Auzeam, fără să fiu atent, vocile de la radioul din taxi și diatriba taximetristului împotriva cuiva, împotriva guvernului sau împotriva traficului, dar mă gândeam la acel nume, îl savuram fără să-l rostesc, îmi propuneam să-l caut în Enciclopedia Britanică îndată ce voi ajunge acasă, Narva, unde prietenul meu stătuse în 1943 și unde s-a întors după treizeci de ani cu intenția mai curând imposibilă de a găsi pe cineva, o femeie pe care o văzuse o singură dată, într-o noapte, la un bal pentru ofițerii germani la care el fusese invitat pentru că era unul dintre puținii spanioli din Divizia Albastră care vorbea nemțește și, de asemeni, pentru că îi plăcea Brahms și la un moment dat fredonase un pasaj din cea de-a treia simfonie a sa; războiul era făcut din astfel de împrejurări neprevăzute, din șiruri de coincidențe neașteptate ce te doborau sau te salvau, și viața putea să-ți depindă nu de gradul de eroism, de prudență sau de deșteptăciune, ci de faptul că te-ai aplecat să-ți legi șiretul la un bocanc cu o secundă înainte de a ajunge un glonț sau o schijă în punctul din aer unde se aflase capul tău, sau că un camarad face schimb cu tine într-o patrulă de cercetare din care nu se mai întoarce nimeni în viață. El se salvase de multe ori așa, chiar pe muchia unei nenorociri ce se abătea asupra altora, din întâmplare, în fracțiuni de secunde; cine știe dacă atunci când s-a dus în acest oraș din Estonia cu un permis de două zile nu eschivase de asemenea o ocazie sigură de a muri, dacă muzica atât de îndrăgită a lui Brahms, unul dintre numele venerate pe atunci, pe care se baza dragostea lui pentru Germania, nu-i schimbase în mod subtil cursul vieții, nu numai apărând-o, ci obligându-l de asemenea să înceapă să deschidă ochii, să descopere o oroare pentru care nimic nu-l pregătise, și care i-a lăsat o

urmă mult mai durabilă decât ameţeala nechibzuită a curajului şi a pericolului.

Avusese loc o inspecţie în sectorul nostru şi comandantul batalionului m-a rugat să fac pe ghidul pentru ofiţerii nemţi. I-am însoţit câteva zile, şi cu toate că nemţii nu aveau multă încredere în noi, unul dintre ei, un căpitan aproape la fel de tânăr ca mine, m-a simpatizat, doar pentru că îmi plăcea Brahms, ca să vezi ce lucruri se întâmplau în război. Mergeam tăcuţi, cei trei ofiţeri nemţi şi cu mine, pe lângă un parapet între două cuiburi de mitraliere, într-una din zilele liniştite când părea că nimic nu se mişcă pe front, şi, fără să-mi dau seama, fredonam ceva. Atunci, acel căpitan începu să fredoneze aceeaşi melodie ca mine, dar nu oricum, ci cu toate notele, şi începu să meargă mai încet, ca să se bucure mai mult de amintirea muzicii. Prietenul meu fredonează şi el, cu gura închisă şi ochii întredeschişi, şi pot urmări muzica mult mai clar decât multe dintre cuvintele sale, în ciuda zgomotului din restaurant, a vocilor şi a tacâmurilor şi a telefoanelor celulare; o recunosc imediat pentru că şi mie îmi place mult, o melodie puternică şi sentimentală care are ceva din muzica de film, una dintre acele muzici de film ce exista înainte de a se naşte cinematograful. Mi-am dat seama imediat, înainte ca neamţul să-mi fi spus, a treia mişcare din simfonia a treia de Brahms. Acum, ceilalţi doi ofiţeri rămăseseră în urmă semnalând fiecare, fără îndoială în mod reprobator, vreo deficienţă a apărării spaniole, şi căpitanul, lângă mine, întredeschidea ochii şi îşi mişca uşor capul şi cu mâna dreaptă părea că desenează muzica în aer, degetul arătător în mănuşa neagră era bagheta cu care se dirija pe sine însuşi, cu care-mi arăta mie liniile ondulate ale melodiei, repetarea unei teme foarte triste ce pare în acelaşi timp suprema expresie a durerii şi cea mai mizericordioasă consolare. Mi-a povestit că în viaţa civilă era profesor de filozofie la un liceu şi cânta la clarinet în orchestra din oraşul lui şi într-o formaţie de cameră. Am menţionat atunci

cvintetul pentru clarinet de Brahms şi neamţul s-a emoţionat într-atât, încât devenise un pic stânjenitor de afectat, dar nu sunt astea exact cuvintele pe care le-a spus prietenul meu: l-am simţit dintr-odată, spune, că e gay, cum spuneţi acum, în ciuda uniformei, a staturii înalte şi a constituţiei sale atletice, mi-a spus că atunci când cânta acel concert, erau părţi când făcea un efort să-şi stăpânească lacrimile, când îi lipsea aerul ca să continue să cânte la clarinet. Întotdeauna cânta acea piesă ca şi cum ar fi făcut-o pentru prima dată, şi de fiecare dată era mai profundă, mai grea, mai tristă, cu toată amărăciunea vieţii lui Brahms. Îi mai plăcea doar un singur cvintet cu clarinet la fel de mult precum cel de Brahms; am ghicit imediat şi i-am spus, cel de Mozart, şi emoţia muzicii din amintire şi complicitatea ce se crease între noi îl încurajă să-mi spună, coborând puţin tonul vocii, că îi plăcea de asemenea Benny Goodman, cu toate că în Germania era imposibil să găseşti discuri de-ale lui. Dar atunci ceilalţi ofiţeri ni se alăturară, şi căpitanul îşi schimbă expresia feţei, deveni tot aşa de rigid ca mai înainte, la fel de militar ca ei, şi nu mi-a mai vorbit de muzică, aproape că nu mi-a mai adresat nici un cuvânt până ne-am despărţit. Erau foarte ciudaţi nemţii ăia, spune prietenul meu, niciodată nu ştiai ce le poate trece prin cap, ce gândeau sau ce simţeau când te priveau cu ochii aceia atât de deschişi la culoare, cu devotamentul şi forţa aceea pe care o puneau în tot ce făceau. Adevărul e că după câteva săptămâni, comandantul batalionului meu m-a chemat să-mi spună că aveam nişte zile de permisie, pentru că ofiţerii nemţi pe care îi însoţisem ca ghid fuseseră foarte mulţumiţi de mine şi îi ceruseră să-mi permită să merg la un bal în acel oraş din spatele frontului, Narva. În gară m-a aşteptat căpitanul căruia-i plăceau Brahms şi Benny Goodman. Îmi amintesc că mergeam spre oraş pe o şosea de pe malul râului, la marginea unei păduri, şi că încă mai era soare, dar începea deja să se facă foarte frig.

Cine n-a trăit toate acestea are nevoie de detalii care n-au nicio importanță pentru adevăratul povestitor; prietenul meu vorbește despre frig și despre blocuri de gheață ce pluteau pe râu în jos, dar imaginația mea adaugă ora și lumina după-amiezii, aceeași ca pe stradă când am ieșit de la restaurant, și mantalele grele și cenușii cu revere late ale celor două uniforme germane, precum și ținuta diferită a celor doi bărbați, spaniolul, cam sfrijit, cel puțin în comparație cu căpitanul pasionat de clarinet, amândoi cu mănuși negre, cu șepci cu cozoroc negru, cu gulerele ridicate din cauza frigului, vorbind despre muzică, amintindu-și pasaje triste de Brahms și de Mozart, melodii ritmate de George Gershwin interpretate de orchestra lui Benny Goodman, care de câțiva ani buni nu se mai auzeau la posturile de radio germane.

Atunci am văzut ceva ce n-am uitat niciodată. Prietenul meu lasă cuțitul și furculița pe masă, bea o gură de vin făcând unul dintre acele gesturi vivace și un pic furtive cu care încep să mă obișnuiesc, atât de ciudate la un om de optzeci de ani, vivacitatea cuiva ce parcă ar avea de făcut o grămadă de lucruri în viață de acum încolo, lucruri de învățat, recenzii de cărți pentru reviste de specialitate pe meseria lui, în care este o personalitate internațională, întâlniri, călătorii în străinătate. Devine acum foarte serios și vorbește privindu-mă cu ochii lui mici și aproape ascunși sub sprâncenele albe și pielea ridată a pleoapelor, dar nu pare că m-ar vedea, sau că s-ar afla întru totul în același loc și același timp ca mine, într-un restaurant din Madrid, cu zgomot de glasuri și sonerii ale telefoanelor celulare. Am văzut venind spre noi un convoi de oameni ce umplea toată lățimea drumului, numai bărbați, unii aproape copii și alții atât de bătrâni, că mergeau împleticindu-se și se sprijineau unii de alții. Mergeau în ordine, foarte îngrămădiți, dar în formație, tăcuți, cu capetele aplecate ca la înmormântările ce se vedeau pe timpuri trecând pe străzile înguste ale

satelor, şi cei ce mergeau în frunte ţineau ceva în faţa lor, o bârnă orizontală la fel ca barierele de la graniţe, de care atârna nişte sârmă ghimpată încâlcită ce probabil le zgâria picioarele în timp ce mergeau. Se auzeau paşii şi zgomotul sârmei ghimpate târâtă pe jos, şi al puştilor gardienilor când se frecau de uniforme. Neamţul şi cu mine am rămas de asemenea tăcuţi şi ne-am tras la marginea drumului. Erau mulţi bărbaţi, nu ştiu câţi, câteva sute poate, supravegheaţi de câţiva soldaţi de la SS, şi la fiecare cinci sau şase rânduri duceau altă bârnă orizontală cu sârmă ghimpată, ca să se încurce în ea, îmi închipui, dacă ar fi ieşit cineva din rând sau ar fi încercat să scape. Eu nu văzusem niciodată chipuri atât de supte şi palide, nici măcar la prizonierii ruşi, nici acel fel de a merge pe care-l aveau acei oameni, bătând pasul, dar târând picioarele, uitându-se în pământ cu umerii căzuţi. Îmi amintesc de un bătrân cu barba lungă şi albă, dar mai ales de un tânăr ce mergea în primul rând, în mijloc, foarte înalt, galben, cu chip de mort, cu un palton din acelea lungi ce se purtau pe atunci şi o şapcă bleumarin, de parcă l-aş vedea aşa cum te văd pe tine acum, cu un pince-nez şi cu faţa înnegrită de barbă, nici de asta n-am uitat, nu pentru că era nebărbierit de mai multe zile, ci pentru că avea o barbă foarte deasă, încă şi mai neagră în contrast cu paloarea feţei sale. El a fost singurul care a ridicat un pic capul, nu prea mult, şi m-a privit lung, a trecut pe lângă mine şi s-a uitat, doar spre mine, întorcându-şi gâtul foarte lung, cu mărul lui Adam foarte proeminent, la neamţ nu privea. Întoarse capul şi continuă să mă privească printre capetele aplecate ale celorlalţi, ca şi cum ar fi vrut să-mi spună ceva doar din ochii ce păreau mai mari pe faţa atât de descompusă şi de suptă.

Mai auzeau încă zgomotul multiplicat şi monoton al paşilor după ce coloana de prizonieri îi lăsă puţin câte puţin în urmă, amestecat cu clipocitul râului. Cei doi bărbaţi rămaseră tăcuţi, căpitanul neamţ şi spaniolul recent ridicat la gradul de locotenent, amândoi deopotrivă de înalţi

datorită mantalelor gri și a chipiurilor cu cozoroc negru ce le acopereau privirea. Lumina soarelui dispăruse deja și frigul se făcuse mai pătrunzător și mai umed, și în pădure, dincolo de drum, noaptea începea să se facă simțită, așa ca în fundul unor străduțe din centrul Madridului când soarele încă mai bate în ferestrele clădirilor înalte, în albastrul pur și înghețat de noiembrie.

Prietenul meu, intrigat de ceea ce văzuse, îl întrebă pe neamț cine erau acei bărbați, și celălalt păru uimit și amuzat, uimit de ignoranța celuilalt, amuzat de naivitatea lui de tânăr ofițer, abia sosit pe front, de spaniol necioplit nedemn încă de a fi primit în superioara fraternitate germană, în ciuda accentului său pur, a vitejiei sale pe front și a devoțiunii lui pentru Brahms; *Juden*!, își amintește prietenul meu că i-a spus neamțul, și că pronunțând acel cuvânt chipul său căpătă pentru câteva clipe o expresie neobișnuită, ca și cum l-ar fi făcut părtaș la un secret picant, la o glumă cazonă și grosolană. Aud și acum acel cuvânt repetat, *Juden*, și prietenul meu imită tonul și privirea sarcastică și disprețuitoare a neamțului, care-i dăduse un cot și-i făcuse cu ochiul, iarăși echivoc, ca atunci când rememora acea melodie de Brahms ca și cum ar fi atins-o cu vârful degetelor, dar acum vulgar, necunoscut, desfătându-se cu o josnică comicitate de beție sau de bordel.

Eu nu știam nimic atunci, dar cel mai rău era faptul că refuzam să știu, că nu vedeam ceea ce se afla în fața ochilor mei. Mă înrolasem în Divizia albastră deoarece credeam ca un fanatic în tot ceea ce mi se povestea, nu vreau s-o ascund și nici să mă scuz, credeam că Germania reprezenta civilizația, și Rusia barbaria, stepele Asiei de unde veniseră timp de secole toți cotropitorii sălbatici ai Europei. Cum spunea Ortega: Germania era Occidentul, și noi credeam asta pentru că o spunea el. Germania era muzica ce mă emoționa, germana era limba poeziei și a filozofiei, a dreptului și a științei. Nu știi cu câtă pasiune învățasem eu germana în Madrid, înainte de războiul nostru civil, ce

mândru eram când nemții pentru care lucram ca interpret în Rusia îmi lăudau accentul. Dar acel cuvânt german, spus pe acel ton, *Juden*, a fost ca un scrâșnet neplăcut, un avertisment pe care eu am refuzat întotdeauna să-l ascult, deși în mod sigur îl auzisem de multe ori, îți spun, nu vreau să mă scuz, și nici nu pot să spun ceea ce au spus mulți după aceea, că nu știau, că n-au reușit să-și dea seama de nimic. Nu știam pentru că nu voiam să știm. Dar cu toate că eu aș fi putut să uit felul în care ofițerul neamț a spus *Juden* și chipul acelui om cu ochelari ce-și întorcea capul ca să mă privească în continuare pe drumul spre Narva, nu mai aveam posibilitatea să continui să fiu nevinovat, sau să mă cred nevinovat. Poți să te încăpățânezi și să izbutești să nu afli ceva, poți să închizi ochii și să nu vrei să-i deschizi, dar odată deschiși, ceea ce vezi nu se mai poate șterge, nu poți să dai timpul înapoi și să te prefaci că nu există ceea ce ai auzit.

La început a fost acel cuvânt, *Juden*. Dar apoi, după mai puțin de două ore, am întâlnit-o pe femeia aceea la bal, o roșcată foarte frumoasă, cu ochi verzi, a intrat în salonul plin de lume, de zgomot, de muzică; a remarcat-o imediat atât de clar, de parcă n-ar mai fi fost nimeni acolo, și din primul moment când li s-au încrucișat privirile a știut că nu e nemțoaică, așa cum ea a intuit, în ciuda uniformei, că el nu semăna deloc cu ceilalți militari, că nu privea și nu mergea ca ei. Orașul se afla probabil în întuneric, aproape fără lumini pe la colțuri, un oraș baltic în iarna războiului, ocupat de armata germană, supus stării de asediu, străbătut de un râu ce în curând va începe să înghețe, și din care se ridică o ceață ce umezește caldarâmul și șinele de tramvai și care devine tot mai deasă în lumina farurilor mașinilor militare.

Dar prietenul meu nu-mi povestește cum era locul unde se organizase balul, și eu, fără să-l întreb, încep să mi-l imaginez în timp ce-l ascult vorbind, poate ca una dintre

acele clădiri oficiale pe care le-am văzut în țările nordice, coloane albe și stucaturi de un galben pal; o piață pietruită, cu pavajul strălucind de umezeala nopții, străbătută de linii și cabluri de tramvai, și, în fund, acea reședință particulară rechiziționată sau acea clădire publică, singura cu ferestrele luminate, de unde muzica plutește spre piață cu aceeași strălucire neobișnuită a luminii electrice a marilor candelabre baroce din salonul de bal. Lumină bruscă și orbitoare în orașul în întuneric, muzică în tăcerea înfricoșătoare a străzilor.

Venind de pe front, locul acela avea o ireală strălucire, ca mirajul unui film, ciudățenia unei uitate normalități a vieții civile care continuă să existe deși soldatul abia și-o mai amintește. Dar prietenul meu continuă să povestească la fel de detașat de acest tip de amănunte ca de gustul mâncării din care ciugulește fără să dea atenție hohotelor de râs ale funcționarilor de la bănci, care la masa de alături sărbătoresc pe cineva sau închină în spaniolă și engleză pentru succesul unei operațiuni financiare. Șterge totul, salonul de bal din 1943 și restaurantul de acum, sunetul orchestrei și al telefoanelor mobile, luciul curelelor de la uniformele germane și scârțâitul cizmelor negre pe parchetul strălucitor, bătăile din călcâie însoțind saluturile, sfiala pe care a simțit-o cu siguranță văzându-se printre atâți necunoscuți, aproape toți ofițeri mai mari în rang decât el. Din povestirea sa rămâne doar figura femeii cu care a dansat, ce nici măcar nu are un nume în amintire, sau poate că prietenul meu l-a spus dar eu nu l-am putut auzi și acum sunt tentat să inventez unul, Gerda sau Grete, sau Anicka. Anicka se numea o femeie ce fusese prietena Milenei Jesenska în lagărul de exterminare.

Am remarcat-o de cum am intrat în salon. Erau ofițeri de armată și de la SS, uniforme albastre de la Luftwaffe. Printre toți acei militari doar eu nu eram german. Poate de aceea femeia m-a privit când am trecut pe lângă ea, așa cum

şi eu mi-am dat seama că ea nu era nemţoaică. O roşcată înaltă, cu o rochie decoltată, dintr-un material foarte fin, cu ciorapi de mătase, şi cu părul şi pielea mirosind a un parfum pe care mi-ar plăcea să-l simt din nou înainte de-a muri. Tu eşti încă foarte tânăr şi nu ştii că există lucruri pe care vremea nu le şterge. Cât timp a trecut, prietenul meu face un calcul în minte, absent, cu zâmbetul prins în capcana unei amintiri a cărei dulceaţă n-o pot transmite cuvintele; cincizeci şi şase de ani, şi era noiembrie, ca acum, şi păstrează intactă senzaţia că o ţine de mijloc simţind prin rochie carnea tare şi plăcută a unui corp încă şi mai râvnit după atâta timp fără nicio femeie.

Stătea în picioare, foarte serioasă, lângă un bărbat corpolent, îmbrăcat civil, cu un elegant costum în dungi, şi din felul în care-şi vorbeau fără să se privească aveau un plictisit aer conjugal. Prietenul meu nu-mi explică dacă i-a fost greu să-şi învingă timiditatea, dacă a dansat cu alte femei înainte de a se apropia de ea, şi cum nu născoceşte o poveste n-are nevoie de episoade intermediare, să-mi spună ce s-a întâmplat cu căpitanul care era cu el. Chiar acum, în amintirea sa, el este singur cu femeia cu părul roşcat, proiectat parcă pe un fundal negru, şi femeia nici măcar nu are nume, pentru că prietenul meu l-a uitat sau pentru că eu nu l-am înţeles, şi nu vreau să-i atribui unul, cel al vreunei femei ce avusese un destin asemănător celui ce-o aştepta cu siguranţă pe ea.

Dansau şi ea îi murmura la ureche, înclinându-se puţin spre el, dar privind în acelaşi timp în altă parte, cu un aer formal şi detaşat, ca şi când ar fi fost într-unul din acele saloane de pe atunci unde bărbaţii plăteau ca să danseze cu femeile timp de două sau trei minute cât dura un cântec. Se dusese atât de departe ca să întâlnească acea femeie, traversase toată Europa, devastarea şi mocirla Rusiei şi luptase la asediul Leningradului ca s-o ţină în braţele sale şi s-o strângă tot mai mult la piept în timp ce-i mirosea părul şi pielea şi-i asculta vocea, amândoi singuri şi îmbrăţişaţi în

mulțimea ce umplea ringul de dans, aproape fără să urmărească muzica, căutându-se din nou când se termina o melodie pe care fuseseră obligați s-o danseze cu altă pereche. Dar nu era doar simpatie sau dorință la ea, o femeie în plenitudinea splendorii celor treizeci și ceva de ani, ci și disperare, un fel de panică pe care el n-o mai văzuse niciodată, așa cum nu îmbrățișase niciodată un corp ca al ei, și pe care o avea în ochii și în vocea sa și în felul de a-i strânge mâna în timp ce alunecau încet pe ringul de dans, crispându-și degetele, ca și cum ar fi vrut să-l facă să se cutremure cu o grabă pe care la început el a crezut-o sexuală, și poate că și era în parte, deși părea că în ea disperarea cuprindea totul și alungase orice impuls în afară de frică, cel al unui instinct de supraviețuire cu nuanțe de remușcare și rușine. Îi vorbea foarte aproape de ureche și în același timp observa cu coada ochiului perechile din apropiere și nu-l pierdea din vedere pe bărbatul îmbrăcat în negru ce stătea nemișcat într-un capăt al salonului. Îi zâmbea, îl privea cu ochii întredeschiși, ca și când s-ar fi lăsat purtată de amețeala delicioasă și ușoară a muzicii de dans, dar cuvintele ei nu aveau nicio legătură cu expresia liniștită și ușor obosită a chipului său, ci cu ceva ce se afla în adâncul ochilor ei verzi, cu felul în care unghiile sale aproape că se înfigeau în mâna lui.

— Tu nu ești ca ei, cu toate că porți aceeași uniformă, tu trebuie să pleci de aici și să povestești ce ne fac. Ne omoară pe toți, unul câte unul, când au venit la Narva eram zece mii de evrei și acum am rămas mai puțin de două mii, și în ritmul în care merg n-o să apucăm primăvara. Nu iartă pe nimeni, nici pe copii, nici pe bătrâni, nici pe nou-născuți. Îi duc cu trenul nu se știe unde, nu se mai întoarce nimeni, doar trenurile goale.

— Dar tu ești în viață și liberă și te invită la balurile lor.

— Pentru că mă culc cu porcul ăsta care era cu mine când ai intrat. Dar când o să se sature de mine sau când o

să creadă că e periculos să aibă o iubită evreică, voi sfârși ca toți ceilalți.

— Fugi.

— Și unde să mă duc? Întreaga Europă este a lor.

— Cum l-au invitat, dacă nu e militar?

— Este furnizor de îmbrăcăminte și alimente pentru armată. Și, în afară de asta, cumpără pe nimic proprietățile evreilor.

— Trebuie să pleci cu el în seara asta?

— În seara asta, nu. Îl așteaptă nevastă-sa. Au niște generali invitați la masă.

— Te conduc acasă.

— Ești cam imprudent.

— Mâine după-amiază trebuie să mă întorc pe front.

Voia s-o mai țină în brațe și s-o asculte, nu putea s-o lase să plece de lângă el, dacă nu până la sfârșitul balului, măcar și după ce se va termina melodia ce se cânta și vreun ofițer neamț îl va da la o parte în mod educat și hotărât ca să danseze cu ea următorul dans, și el o să accepte din prudență, deoarece bărbatul cu costum închis la culoare o supraveghea de la distanță și probabil că observase deja cu neplăcere că trecuse mult timp fără să-și schimbe partenerul și intuise poate că îi spunea ceva la ureche acelui locotenent tânăr care, în ciuda uniformei, nu semăna deloc a neamț. Simțea la fel de intens ca dorința nevoia de a o proteja și necesitatea urgentă de a ști, și se temea doar de hăul negru a ceea ce ignorase până atunci, de bănuiala înspăimântătoare a unor lucruri de necrezut și pe care, cu toate acestea, nu le mai putea nega. Privea în jurul lui fețele roșii ale nemților, eleganța uniformelor identice cu a lui, care-l încântase atât de mult când și-o pusese prima dată, și începea să simtă o senzație de repulsie față de ceva monstruos ce se afla foarte aproape și era invizibil, cel puțin la fel de invizibil ca panica femeii ce dansa cu el aplecându-și delicat capul în ritmul muzicii și zâmbea cu ochii întredeschiși înfigându-și unghiile în mâna sa, repetând

încet cuvintele pe care prietenul meu continuă să le audă mult timp după aceea în amintire, ce-i revin şi acum în minte în nopţile de veghe, când excesiva luciditate a insomniei şi a întunericului se umple de glasuri şi chipuri de morţi, de toţi cei pe care i-a cunoscut în acei ani ai tinereţii sale, de mulţimea morţilor îngropaţi şi uitaţi de-a lungul şi de-a latul Europei. I se pare, mi-a spus, că morţii îi vorbesc, îi cer să depună mărturie despre felul cum au trăit şi cum au suferit, el, care a supravieţuit, care doar din întâmplare sau pentru că alţii căzuseră în locul lui, reuşise să se salveze. Dar dintre toate chipurile de atunci, cele pe care şi le aminteşte cel mai clar sunt cel al unui tânăr cu pince-nez ce se întorcea spre el vrând parcă să-i spună ceva şi cel al femeii cu care dansase, nu mai ştie câte dansuri la rând, îndrăgostindu-se de ea şi simţind cum îi inoculează teroarea şi clarviziunea, fatalismul ei de victimă hipnotizată în prealabil de inevitabilul sacrificiu; oare cum suna glasul ei, cu ce accent vorbea nemţeşte. Acum, când retrăiesc scriind ce mi-a povestit prietenul meu, mi-ar plăcea să inventez că femeia roşcată era de origine sefardă şi că-i spusese câteva cuvinte în iudeospaniolă, stabilind cu el, în acel îndepărtat oraş din Estonia, printre atâţia ofiţeri germani, melancolica complicitate a unei patrii comune în secret.

Dar nu este nevoie să inventez nimic, nici să adaug ceva, pentru ca acea femeie, prezenţa şi vocea sa, să apară între noi, să mi se înfăţişeze în restaurantul unde prietenul meu şi cu mine stăm de vorbă înconjuraţi de zgomot şi de lume, de o ceaţă deasă de cuvinte, aburi de mâncare, ţigări, telefoane celulare. El, care n-a vrut şi nici n-a putut s-o uite după mai mult de o jumătate de secol, mi-a lăsat-o acum drept moştenire, amintirea lui a transmis-o imaginaţiei mele, dar eu nu vreau să-i inventez o origine şi un nume, poate că nici măcar n-am dreptul s-o fac; nu este o nălucă şi nici un personaj de ficţiune, este o persoană ce a făcut parte din viaţa reală ca şi mine, ce a avut o soartă la fel de singulară ca a mea, dar inimaginabil mai atroce, o biografie ce nu

poate fi înlocuită de umbra frumoasă și mincinoasă a literaturii și nici nu poate fi redusă la o dată statistică, o cifră infimă în numărul imens al morților. De cincizeci și șase de ani îmi tot amintesc de ea și mă întreb mereu dacă a reușit să supraviețuiască sau a murit într-unul dintre acele lagăre de care atunci nu știam nimic, nu pentru că ar fi funcționat într-un secret absolut, întrucât asta e imposibil, ar fi ca și cum ai ține în secret mersul trenurilor unei țări întregi, ci pentru că nu voiam să știm, și chiar atunci când știam nu voiam să credem ceea ce nu se mai putea nega, pentru că era de necrezut, ni se părea că se afla în afara ordinii naturale a lumii, și ne dădeam seama că ignoranța noastră nu ne făcea mai puțin părtași, nici mai puțin vinovați. M-am întors la Narva după treizeci de ani, când am călătorit pentru prima dată la Leningrad, la un Congres de psihologie organizat de Unesco. A fost greu, dar am reușit să obțin un permis ca să vizitez orașul, cu toate că mi-au dat un ghid sovietic care nu mă lăsa singur nicio clipă. Acum, numele era scris în gară cu caractere chirilice și nu mai exista drumul pe malul râului, deoarece se construise un cartier întreg de blocuri oribile de culoarea cimentului. O să ți se pară absurd, și mie mi s-a părut atunci, dar din momentul în care am sosit la Narva m-am uitat la toate femeile cu inima strânsă, ca și cum ar fi fost posibil să mă întâlnesc cu ea și s-o fi recunoscut după treizeci de ani. Nu căutam o femeie ceva mai în vârstă ca mine, o femeie de peste șaizeci de ani, ci pe aceeași tânără roșcată cu care dansasem în noaptea aceea, îndrăgostindu-mă de ea cu fiecare clipă ce trecea, mort de dorință, atât de excitat, încât mă apuca amețeala când o priveam și mi-era rușine gândind că ea și-ar putea da seama de ceea ce mi se întâmpla, sau că și altcineva și-ar putea da seama, în ciuda stofei destul de groase a pantalonului și a vestonului uniformei germane.

Ghidul sau supraveghetorul sovietic se uita în mod vădit la ceas și făcea o mutră de lehamite, îi amintea că trebuiau să se întoarcă imediat la gară, că nu puteau să piardă trenul

de întoarcere la Leningrad, dar el continua să meargă fără să-l ia în seamă, lăsându-l în urmă cu câțiva pași, repede și puțin adus de spate, cum mergea când am ieșit din restaurant, privind totul cu ochii săi mici și ageri, impresionat de neașteptata irealitate a timpului, deoarece trecuseră treizeci de ani și dintr-odată, după un colț, recunoscu perfect piața pietruită și palatul unde avusese loc balul, șinele de tramvai, care aveau aceeași mizeră decrepitudine ca fațada palatului, sediul sindicatelor estoniene, după părerea ghidului. Nu-și amintea de atâtea cabluri atârnate dintr-o parte într-alta a pieței, și, desigur, nu-și putea aminti statuia enormă a lui Lenin ce se afla în mijloc, în jurul căreia mergeau tramvaiele cu troncănituri de fiare vechi. Dar simțea tăișul înghețat și umed al aerului, mirosul râului care probabil nu era departe, amestecat cu un miros omniprezent de varză fiartă și benzină de proastă calitate care-i păru mirosul de neconfundat al Uniunii Sovietice. E-adevărat că timpul nu exista; auzea pașii sutelor de oameni pe pământul bătut al unui drum și hârjâitul sârmei ghimpate și un chip supt și foarte palid se întorcea spre el, o privire îl interpela din nou de după lentilele pince-nezului, depărtându-se puțin câte puțin pe drum și în depărtarea anilor, în distanța de neînvins dintre cei ce muriseră și cei ce se salvaseră, cei ce acum se aflau sub pământ și cei ce pășeau pe el cu ușurința frivolă a celor care nu știu că în oricare parte ar merge calcă probabil peste gropi comune și morminte fără nume.

Ce ciudat e să stai în picioare în stația de tramvai, în fața palatului, și să te vezi pe tine însuți cum erai cu treizeci de ani în urmă; nu pentru că mi-aș fi amintit, spune prietenul meu, literalmente mă vedeam, așa cum vezi dintr-odată pe cineva pe stradă și ți-e greu să-l recunoști pentru că a trecut mult timp de când l-ai văzut ultima dată. Era ca și când aș fi văzut pe altcineva, mult mai tânăr și deosebit de mine, un locotenent de douăzeci și trei de ani

în uniformă germană, şi ştiind totuşi că acel necunoscut eram chiar eu, pentru că puteam să simt ceea ce simţea el în acel moment, excitaţia şi frica aşteptării, teama că ar apărea prietenul său căpitanul şi că ar putea bănui ceva sau că pur şi simplu i-ar spune că trebuie să-l însoţească la cazarmă unde vor rămâne peste noapte. Pentru că înainte de a se despărţi de el ca să danseze cu un comandant de la SS, ea îi spusese s-o aştepte după jumătate de oră de cealaltă parte a pieţei, pe refugiul staţiei de tramvai. A văzut-o îndepărtându-se printre perechile ce dansau, acum în braţele bărbatului cu uniformă neagră, mai înalt decât ea, întorcând capul cu disimulare ca să-l caute în timp ce-i vorbea celuilalt. Trebuia să-i dau răgaz ca să-i măgulească puţin pe câţiva dintre prietenii amantului ei, care n-o slăbise din ochi şi din când în când îi făcea semne categorice şi precise, ca să-şi ia rămas-bun de la el spunându-i că nu e nevoie s-o însoţească nimeni acasă, fiindcă locuia nu foarte departe de acolo, la două staţii de tramvai. Nu te voi lăsa singură nicio clipă, îi spusese el, nu cu îndrăzneală, ci cu aceeaşi lipsă de şovăială şi teamă cu care sărea uneori peste tranşee simţindu-se imun la gloanţe, exaltat şi imponderabil, cu un pistol în mână, răguşit de cât strigase ordine soldaţilor ce avansau în urma lui, călcând prin noroi şi încolăceala de sârmă ghimpată şi grămezile de cadavre aruncate pe pământul nimănui. N-am de gând să te las singură, i-a spus din nou, când melodia pe care-o dansau se terminase şi ea încerca să se desprindă de el, deoarece comandantul de la SS aştepta la rând. Dacă vrei să mă ajuţi, fă ce ţi-am spus, îl rugă ea, privindu-l cu o disperare ce-i dilata pupilele, cu anticipată distanţare, şi zâmbindu-i îndată ofiţerului neamţ, care o clipă înainte de-a o lua în braţe şi-a înclinat capul politicos în faţa prietenului meu.

După treizeci de ani se văzu din nou, din cealaltă parte a pieţei, văzu propriul său chip singuratic în staţia de tramvai şi lumina reflectată pe caldarâmul umed de ceaţă, de ferestrele mari ale palatului unde continua balul, şi auzi

muzica foarte estompată a orchestrei, și zgomotul tropăiturilor sale din picioare ca să se încălzească, pe care ecoul le repeta în marele spațiu gol. Era, în același timp, locotenentul tânăr ce număra minutele tresărind de iluzie și dezamăgire de fiecare dată când se deschidea poarta palatului, și bărbatul de cincizeci și ceva de ani care-l vedea așteptând, și simțea nerăbdarea tot mai apăsătoare a celui ce nu știe ce se va întâmpla în următorul minut și compătimirea melancolică a celui ce vede totul în trecut, care știe că bărbatul tânăr va continua să aștepte mai mult de o oră, cu fiecare minut tot mai rebegit de frig și mai îndurerat, și că se va întoarce la salonul de dans s-o caute pe femeia cu părul roșu, dar nu-i va mai vedea nici pe ea nici pe protectorul ei în elegantul costum negru, singurul civil între atâtea uniforme, și nici pe comandantul SS ce se înclinase atât de ceremonios în fața lui când i-a smuls-o din brațe. A căutat-o pe pista de dans și apoi în salonul unde se serveau băuturi și gustări, și a cutreierat coridoarele goale, saloanele și bibliotecile luminate de lămpi mari de cristal.

Și n-am mai văzut-o, spune, ridicându-și mâinile într-un gest ce voia să însemne că se spulberase ceva în aer. Se gândi că poate ieșise fără ca el s-o fi văzut și acum îl aștepta în stația de tramvai, și că dacă nu se grăbea ea se va plictisi și va pleca, și n-o să mai aibă nicio posibilitate să-i afle adresa. Dar în vestibul se întâlni cu căpitanul cu care venise, care-l căuta de mai multă vreme, îi spuse, se făcuse foarte târziu și trebuiau să se întoarcă la cazarmă.

Nu se mai aud conversații și nici telefoane celulare în jurul nostru. Fără să ne dăm seama, am rămas ultimii din restaurant. Un chelner îl ajută pe prietenul meu să-și pună paltonul bleumarin, care-i scoate în evidență umerii împovărați. Văzându-l mergând în fața mea spre ieșire, îmi amintesc că în timp ce-l ascultam am uitat că e un bărbat de optzeci de ani. Pe stradă ne surprinde lumina gălbuie și prematură a înserării, o ușoară umezeală în aer. Prietenul

meu se oferă să mă ducă acasă cu maşina. Încă îmi mai place să conduc, cu toate că uneori câte un dobitoc se ia de mine văzându-mă aşa de bătrân. „Cară-te ramolitule, să te îmbălsămeze", mi-a spus unul acum câteva zile, la un semafor. Şi l-am întrebat, „Să mă îmbălsămeze viu sau mort?", şi tipul s-a înroşit, a ridicat geamul maşinii şi, accelerând, m-a depăşit. Credinţele sunt foarte dăunătoare, asta ştiu, dar problema este specia, a noastră. Suntem primate agresive, mult mai periculoase decât gorilele sau cimpanzeii, purtăm în creier cruzimea şi dorinţa de a domina, ca să nu mai vorbim de moştenirea mai veche de la strămoşii noştri reptilele. Totul e în Darwin, din nefericire pentru noi. Ca să nu mai vorbim despre teoria asta de acum, conform căreia pentru evoluţia speciei a fost mai util instinctul de cooperare decât lupta pentru supravieţuire şi existenţa celor mai puternici. Primatele se ajută între ele ca să-i nimicească pe alţii, iar cel ce nu cooperează este condamnat. Uite cât de bine cooperau naziştii între ei, şi comuniştii, câte milioane şi milioane de morţi au lăsat şi unii şi alţii. Dar nu numai ei, gândeşte-te la Bosnia, la Ruanda, nu demult, chiar acum, un milion de persoane asasinate în câteva luni, şi nu cu ultimele descoperiri ale tehnicii pe care le aveau nemţii, ci cu lovituri de *machete** şi ciomege. Cine ştie ce grozăvii au loc chiar în acest moment, în timp ce noi stăm de vorbă. Eu nu dorm prea mult noaptea, mă trezesc şi stau pe întuneric aşteptând să apară zorile, şi atunci îmi amintesc de toţi morţii pe care i-am văzut, cei care-mi erau prieteni sau necunoscuţi, toţi morţii ce-au rămas să putrezească pe pământul nimănui, între liniile noastre şi poziţiile ruşilor, morţii pe care-i vedeam pe marginea drumului pe măsură ce ne apropiam de front, sau îngrămădiţi în camioane, înţepeniţi de frig. E o pură întâmplare că nu sunt şi eu unul dintre ei, şi când stau

---

* Cuţit mare, cu lama lată, asemănător cu un iatagan, folosit la tăiatul crengilor şi hăţişurilor, la recoltarea trestiei de zahăr etc. (în sp.).

culcat pe întuneric, știind că n-am să mai adorm, fără să am chef să aprind lumina și să iau o carte, mi se pare că-i văd pe toți, unul câte unul, că mă privesc ca evreul acela cu pince-nez, și-mi vorbesc, îmi spun că dacă eu trăiesc am obligația să vorbesc în numele lor, că trebuie să povestesc ce li s-a făcut, nu pot sta fără să fac nimic, să-i las în uitare și să se piardă cu totul și puținul ce a mai rămas din ei. Nu va mai rămâne nimic când se va stinge generația mea, nimeni care să-și aducă aminte, doar dacă vreunii dintre voi veți repeta ceea ce v-am povestit.

Trecem prin fața parcului unde se află templul egiptean al lui Debod, și mă gândesc că pe locul acesta s-a aflat cartierul general al Vânătorilor de munte și că pășim de asemeni peste morminte fără nume și gropi comune; îmi amintesc de fotografii, de filmele în alb și negru din primele zile ale războiului civil, când prietenul meu era un băiat de șaisprezece ani ce învăța la liceu greaca și latina și germana și rămânea treaz nopțile ca să-i citească pe Nietzsche și pe Rilke, pe Juan Ramón Jiménez și pe Ortega, și că în niciun chip nu și-ar fi putut imagina că doar câțiva ani mai târziu avea să primească o decorație ca erou de război. Nu departe de unde ne aflam acum, în acele grădini unde se înalță ruinele unui templu egiptean și pe unde se plimbă mamele cu copii și pensionarii profitând de soarele după-amiezii, acum șaizeci de ani se afla o esplanadă plină de morți. Chiar pe trotuarul acesta pe care pășim acum prietenul meu și cu mine, cădeau bombele pe timpul când franchiștii asediau Madridul.

Dar nu-i spun nimic, îl ascult doar, îmi vorbește despre fragilitatea picioarelor când se ajunge la o anumită vârstă și despre încetineala cu care revin în minte anumite amintiri și nume, datorită deteriorării neuronilor. Când ne despărțim, la ușa blocului modern unde locuiește (poate că acela dinainte a fost distrus de bombardament în război), îl văd din spate în timp ce intră pe ușă, în drum spre ascensor, gârbovit și grăbit, cu o umbră abia vizibilă de încetineală în

mișcări. Dac-ar trăi, dacă trăiește femeia pe care prietenul meu a cunoscut-o și a pierdut-o în acel oraș numit Narva, ar avea nouăzeci de ani. Și eu îmi pun acum aceeași întrebare pentru al cărei răspuns el ar fi dat orice de-a lungul vieții sale, dacă acea femeie se salvase, dacă exact acum, în noaptea asta, chiar în momentul când scriu aceste cuvinte, se află pe undeva, dacă își amintește de un locotenent foarte tânăr cu care dansase într-o noapte din ianuarie 1943.

Spune-mi numele tău

Stăteam nemişcat, aşteptând, lăsam să treacă timpul, îmi petreceam existenţa observând lucrurile de la fereastră ore întregi, în biroul unde doar dimineaţa venea cineva, mesageri din lumea de afară, în general artişti de mâna a doua sau a treia, poeţi de provincie cu speranţa organizării unui recital sau în căutarea unei subvenţii ca să-şi publice un volum de versuri, oameni ce băteau la uşă cu teamă şi care stăteau ore în şir în mica sală de aşteptare, cu speranţa unui contract sau a unor bani, a unui interviu, sau ca să lase un dosar prost fotocopiat care într-un fel sau altul urma să ajungă, prin intermediul meu, la directorul administrativ pentru care lucram şi de care depindeau hotărârile cruciale, ce întârziau mult până să sosească, împotmolite aproape întotdeauna în arhaica încetineală administrativă sau pur şi simplu datorită neglijenţei sau neatenţiei, pentru că directorul nu se uita la hârtiile lăsate de mine pe biroul lui, ori pentru că eu uitam sau îmi era lene să le rezolv, căzut în letargie din indolenţă şi din cauza singurătăţii biroului, străin de propriile mele fapte şi de persoanele cu care aveam de-a face, pe care le vedeam mereu uşor confuze, mai puţin reale decât cele ce-mi populau imaginaţia şi amintirile, sau datorită acelui spaţiu confuz şi ceţos în care limitele între ceea ce îmi aminteam şi ceea ce inventam nu erau clare. Într-o scrisoare a lui Franz Kafka am recunoscut simptomele exacte ale bolii de care sufeream, ale completei mele delăsări: *Mă simţeam ca un mort, cu o absolută lipsă*

de orice dorință de comunicare, ca și cum n-aș fi aparținut acestei lumi, dar nici alteia; de parcă în toți acești ani ce s-au scurs până în clipa asta aș fi făcut în mod mecanic doar ceea ce doreau alții de la mine, așteptând în realitate o voce care să mă cheme.

Scriam scrisori, așteptam scrisori, și când primeam vreuna și răspundeam febril și în grabă, lăsam să treacă câteva zile înainte de a reveni la atitudinea de așteptare, deoarece știam că următoarea scrisoare o să întârzie cel puțin două săptămâni până s-o primesc, dacă nu întârzia tot atât ca insondabilele decizii pe care le așteptau petiționarii în anticamera biroului meu. Zilele ce urmau în așteptarea altei scrisori erau un timp neutru, în suspensie, deoarece atunci trebuia să mi se astâmpere nerăbdarea și, de asemenea, teama că n-o să mai sosească nicio altă scrisoare. Cu toate acestea, și în acele zile așteptam, cu mai puțină nerăbdare, doar datorită simplei obișnuințe de-a aștepta, și dacă printre scrisorile și actele pe care le aducea în fiecare dimineață un curier vedeam marginea în dungi a unui plic de poștă aeriană, simțeam prosteşte o rază de speranță redobândită, chiar dacă ultima scrisoare sosise doar cu două, trei zile înainte. *Dar această foame de scrisori este nechibzuită. Oare nu este de ajuns una singură, o singură certitudine? Bineînțeles că este de ajuns, și cu toate acestea te lăcomești și savurezi scrisoarea și nu vrei să știi nimic altceva decât că nu dorești niciodată să încetezi de-a o mai savura.*

Lucram singur, nu în clădirea principală a administrației, ci într-unul dintre acele apartamente ce se închiriau pentru noile birouri, locuri provizorii ce întotdeauna aveau aspectul că ascund ceva, un aspect aproape de clandestinitate, de multe ori fără o placă oficială, sau doar cu o firmă improvizată, la capătul unor coridoare înguste sau al unor scări abrupte, foarte aproape de sediul central, dar oricum în spate, pe străduțele din împrejurimi, unde erau vechi taverne și mici băcănii, cârciumi cu bețivi dubioși și

dughene unde până nu demult se vindeau pe ascuns prezervative şi reviste porno. Pe străduţele atât de înguste încât abia dacă pătrundea soarele, se simţea întotdeauna un uşor miros de cloacă, de penumbră umedă, ce se accentua pe la colţurile ce dădeau spre ultimele urme ale ceea ce fusese cartierul curvelor, pe vremuri un labirint numit Manigua, şi în prezent doar câteva străduţe de unde apăreau ultimele supravieţuitoare, femei bătrâne, grase şi fardate, sau câteva tinere livide, stimulate de heroină, cu tocurile strâmbe şi o ţigară înfiptă în pata roşie a gurii, fantome pe fundalul unor porţi lugubre.

Stăteam nemişcat, aşezat la birou, aşteptând, şi puteau trece ore fără să vină nimeni, dimineţi în care veneau doar una sau două persoane, în afară de curier sau de vreun funcţionar ce trecea doar să-mi ceară ceva, să consulte un act din arhiva mea, în care eu păstram în ordine alfabetică documentele pe care mi le trimiteau prin poştă sau mi le aduceau artiştii, şi, în ordine cronologică, rapoartele privind spectacolele deja realizate, în dosare de culoare crem unde păstram cu meticulozitate totul, afişul spectacolului, un bilet, tăieturi din ziare, când exista vreo ştire, numărul de spectatori, număr care adesea era descurajant, în funcţie de amploarea şi farmecul mai curând modest al spectacolelor pe care eu mă ocupam să le programez, nu pentru marile scene ale oraşului, ci pentru casele de cultură din cartiere, un pic mai importante decât sălile de festivităţi şcolare, sau pentru scenele în aer liber din piaţete ori parcuri în lunile de vară, când de asemenea îmi revenea sarcina să organizez câte o sărbătoare la care se adăuga întotdeauna adjectivul populară pe afişele ce o anunţau, sărbătoare cu lampioane şi grupuri locale de rock, cu călugei şi teatre de păpuşi.

Biroul ocupa colţul cel mai îngust al unei clădiri triunghiulare, ce avea la parter o cofetărie şi la etajul întâi un notariat. De la cofetărie ajungeau mirosuri dulci şi calde de cuptor, iar de la notariat o forfoteală de paşi, glasuri şi telefoane ce contrastau cu liniştea netulburată ce domnea

mai tot timpul în biroul meu. Avea două ferestre, una dădea în Plaza del Carmen şi cealaltă în strada Reyes Católicos, dar intrarea era printr-o străduţă îngustă şi puţin circulată, astfel că era uşor, când soseai în fiecare dimineaţă la birou, să ai senzaţia că ajungi la un perfect post de observaţie secret, potrivit atât ca să spionezi, cât şi ca să fugi. Intram şi ieşeam fără să mă vadă nimeni, şi de la ferestre puteam să văd cine trecea prin acea intersecţie centrală a oraşului, de multe ori cunoscuţi de-ai mei pe care-mi plăcea să-i observ în ipostazele celui ce merge singur şi nu se gândeşte că poate cineva îl priveşte. Întotdeauna îmi păreau nişte necunoscuţi, persoane diferite de cele cu care aveam de-a face. Cine este cu adevărat cel ce merge singur, desprins momentan de legăturile cu ceilalţi, de identitatea pe care privirile altora i-o conferă?

La fel ca Manuel Azaña în adolescenţa sa de copil gras şi miop, eu voiam să fiu căpitanul Nemo. Căpitanul Nemo stătea închis de la opt la trei între pereţii submarinului său, şi Robinson Crusoe pe insula sa, şi tot aşa Omul invizibil şi detectivul Phillip Marlow şi Bernardo Soares* al lui Fernando Pessoa şi oricare dintre funcţionarii lui Franz Kafka, umbre ale lui însuşi şi ale slujbei sale la compania pentru prevenirea accidentelor de muncă din Praga. Îmi imaginam că fac parte, la fel ca ei, dintr-un neam de tainici proscrişi, străini pe pământul unde-au trăit dintotdeauna şi fugari sedentari ce-şi ascund ciudăţenia lor intimă şi exilul congenital sub aparenţa unei perfecte normalităţi, şi care, aşezaţi la birou sau străbătând în autobuz drumul spre serviciu, pot ajunge la strălucitoarea iluminare a aventurilor pe care nu le vor trăi, a călătoriilor pe care nu le vor face niciodată. Din biroul său de la Serviciul Apelor din Alexandria, Konstantinos Kavafis îşi imagina muzica pe care

---

* Unul dintre heteronimii poetului portughez Fernando Pessoa (1888–1935).

a ascultat-o Marc Antoniu în noaptea dinaintea căderii lui definitive, cortegiul lui Dionysos care-l părăsește. Într-o cârciumă din Lisabona sau pe traseul unui tramvai, Fernando Pessoa numără gânditor versurile unui poem despre o fastuoasă călătorie în Orient cu transatlanticul. La un hotel din Torino sosește un bărbat îngândurat și cu ochelari, bine îmbrăcat, deși un pic ciudat, ceea ce face să nu pară un călător, se înregistrează doar pentru o noapte, și nimeni nu știe că este Cesare Pavese și că printre puținele lucruri din bagajul său se află o doză de otravă cu care peste câteva ore își va pune capăt zilelor. Eu îmi imaginam sinuciderea cu niște amănunte morboase și literalmente îmi închipuiam că a-ți trage un glonț în cap sau a te lăsa răpus puțin câte puțin de alcool erau forme radicale de eroism. Vedeam bețivii muribunzi în cârciumile sumbre de pe străduțe, și simțeam un fel de amestec sordid de atracție și respingere, ca și cum fiecare dintre ei ar fi ascuns un adevăr teribil al cărui preț ar fi fost autodistrugerea. Întâlneam oameni cu o căutătură ursuză și gesturi de nebuni și mi-l imaginam pe Baudelaire într-unul din delirurile finale ale vieții sale, rătăcit prin Bruxelles sau prin Paris, și pe Sören Kierkegaard, peregrin și naufragiat pe străzile din Copenhaga, urzind diatribe biblice împotriva concetățenilor și semenilor săi, scriind în minte epistole de amor unei femei, Regina Olsen, la care, poate mort de frică, renunțase când erau deja logodiți, și pe care, cu toate acestea, mai târziu n-a iertat-o că s-a căsătorit cu alt bărbat. Închis în biroul meu, citeam scrisorile, jurnalele și caietele cu note ale lui Sören Kierkegaard, și învățam de la Pascal că oamenii aproape niciodată nu trăiesc în prezent, ci în amintirea trecutului sau în dorința ori în teama viitorului, și că toate nenorocirile se abat asupra omului pentru că nu știe să rămână singur în camera lui.

Kafka primea scrisorile de la Milena acasă sau prefera să le primească la birou? El i le trimitea pe ale lui la o căsuță poștală din Viena, ca să nu le vadă soțul ei. Deși

citeam atâtea cărți, nu știam cu adevărat nimic. Nu știam că Milena Jesenska era ceva mai mult decât o închipuire căreia i se adresează scrisorile lui Kafka sau care apare uneori în paginile jurnalului său, că era o femeie curajoasă și reală ce și-a făurit cu înverșunare destinul împotriva împrejurărilor adverse și a unui tată despotic, că a scris cărți și articole în favoarea emancipării ființei umane și că a iubit cu pasiune câțiva bărbați, că a continuat să scrie cu eleganță temerară când naziștii intraseră deja în Praga și că a fost arestată și trimisă într-un lagăr de exterminare, unde a murit pe 17 mai 1944, douăzeci și doi de ani după bărbatul ale cărui scrisori le citeam eu la birou, și care poate ar fi murit în camera de gazare, precum cele trei surori mai mari ale lui, dacă nu l-ar fi omorât tuberculoza.

Trăiam înconjurat de umbre ce țineau locul persoanelor reale și mă interesau chiar mai mult decât acestea și savuram nume de orașe unde nu fusesem niciodată, Praga, Lisabona sau Tanger, Copenhaga sau New York, de unde primeam scrisori, cu numele și adresa acestui birou scrise pe plicuri cu o caligrafie pe care doar când o vedeam era pentru mine nu numai presimțirea ci însăși esența fericirii. Păstram într-un sertar al biroului meu volumul *Scrisori către Milena*, și uneori îl luam cu mine în buzunar ca să-l am în autobuz. Îmi hrăneam dragostea pentru absența femeii iubite și pentru exemplele de amoruri ratate sau imposibile pe care le cunoscusem din filme sau din cărți. *Mână dătătoare de fericire*, spune Franz Kafka într-o scrisoare despre mâna Milenei, și acea mână a femeii de care eu nu știam atunci că murise într-un lagăr de exterminare era de asemeni mâna de neuitat și absentă ce-mi scria numele pe plicurile ce soseau din America.

Trăiam ascuns în cuvintele scrise, cărți sau scrisori sau proiecte de lucruri ce nu ajungeau niciodată să se materializeze, și în afara acelei vrăji, a acelui birou ce se potrivea cu mine mai mult decât propria-mi casă și era

într-un fel ciudat și tangențial domiciliul meu intim, nu numai locul unde lucram și unde primeam scrisorile, în afara imaginației mele și a spațiului deprimant și mai curând gol, mărginit de pereții săi, lumea era o pâclă confuză, un oraș pe care-l vedeam din afară de parcă n-aș fi trăit în el, la fel cum îmi făceam treburile la serviciu, cu o asemenea indiferență, de parcă în realitate nu eram eu cel care se ocupa de ele. Viața mea era de fapt ceea ce nu mi se întâmpla, iubirea mea, o femeie ce se afla foarte departe și care poate nu se va mai întoarce, adevărata mea meserie, o pasiune căreia în realitate nu mă dăruiam, cu toate că-mi umplea atâtea ore, chiar dacă aș fi început să public cu pseudonim vreun articol în ziarul local, având apoi senzația că este o scrisoare adresată nimănui sau poate doar câtorva cititori la fel de singuratici ca mine în melancolica noastră provincie, în învechita noastră izolare de orice, de viața adevărată și de realitatea despre care vorbeau ziarele din Madrid, unde lumea părea că trăiește fără doar și poate cu mai multă intensitate decât noi.

Îl citeam pe Pascal: *Lumi întregi ne ignoră*. Îl citeam cu atâta aviditate, cu aceeași dorință de întunecare a minții și de pierdere a memoriei cu care trăgea din pipa cu opiu Robert De Niro în filmul acela de Sergio Leone ce se juca în premieră atunci, *A fost o dată în America*. Reveneam din lumea cărților la fel de tulburat ca din cea a filmelor, ca atunci când ieși din întunecimea sălii de cinematograf și încă mai e soare pe stradă. În câte o după-amiază acceptam să lucrez, deși în realitate nu eram obligat, sau inventam pretexte ca să mă duc câteva ceasuri la birou și rămâneam acolo, așezat la masă, privind ușa ce dădea spre mica sală de așteptare, imaginându-mi că sunt un detectiv particular, în mod la fel de copilăros, la aproape treizeci de ani, cum o făceam când aveam doisprezece și eram Contele de Monte Cristo sau Jim Hawkins, ori îmi treceam timpul uitându-mă pe stradă, fără pericolul de a fi văzut de cineva de jos ori de a apărea cineva ca să mă întrerupă. Citisem în Flaubert că

Fiecare om păstrează în inima sa o cameră regală; eu am încuiat-o pe a mea. Capul îmi era plin de fraze din cărți, din filme sau din cântece, și simțeam că în aceste cuvinte și în cele din scrisori se afla unica mea consolare posibilă împotriva exilării la care eram condamnat. Citeam jurnalul lui Pavese, otrăvindu-mă cu nihilismul lui malefic și misoginia lui grosolană, pe care eu o consideram luciditate, la fel cum uneori consideram clarviziune și entuziasm efectele excesului de alcool. *Va veni moartea și-ți va închide ochii.* Citeam cum fumează opiomanul și cum bea alcoolicul, cu o voință metodică de înstrăinare. A scrie și a citi însemna a țese în jurul meu firele gogoșii protectoare și sufocante în care mă învăluiam, veșmântul și poțiunea omului invizibil, a evada fără să mă mișc printr-un tunel pe care nimeni nu-l putea descoperi, scrijelind peretele temniței cu răbdarea lui Edmond Dantes din *Contele de Monte Cristo.* Linia de cerneală albastră a stiloului era firul de mătase pe care-l secretam fără odihnă ca să mă ascund, ca să inventez în jurul meu o lume ce nu exista, locuită de bărbați și femei aproape complet imaginari, ce îmblânzea relația dură cu realitatea. Atingerea ușoară a peniței pe hârtie, loviturile clapelor mașinii de scris, încă mecanică și foarte zgomotoasă, ca mașinile de scris ale fantasticilor scriitori din filme ca acelea pe care-ți imaginezi că le-au folosit Chandler sau Hammett, eroi literari și veneranți beți ai epocii, pe care eu îi stimam cu acea vulgaritate ce ne face identici cu contemporanii noștri, permițându-ne totodată să ne simțim originali. Vise cu alcool și fum de țigară ale anilor optzeci, la fel de rușinoase privind retrospectiv, ca o mare parte din existența mea nebună de atunci, la fel de îndepărtate ca amintirea acelui birou și a acelei femei căreia îi scriam scrisorile, fără să-mi dau seama că o iubeam deși trăia pe celălalt țărm al oceanului, cu alt bărbat, ci tocmai din aceste motive, fiindcă dragostea mea era alcătuită din distanță și imposibilitate, și dacă acea femeie s-ar fi întors abandonând totul și s-ar fi oferit să plece cu mine poate că

aș fi rămas paralizat, îngrozit, și aș fi fugit de ea cum e posibil să se fi retras Franz Kafka în fața pasiunii hotărâte și pământești a Milenei Jesenska, preferând să se refugieze în scrisori, în dezlegarea de păcate și în îndepărtare.

Nu exista nicio plăcuță sau vreo altă indicație că în clădire se afla un birou oficial, nici măcar un cartonaș pe cutia poștală. Totul urma pașii lenți ai administrației și până când serviciul de ordine internă o să instaleze placa oficială lângă intrare și deasupra ușii biroului vor trece multe luni, dacă nu cumva datorită capricioasei precarități cu care se petrecea totul nu avea să se producă pe neașteptate o mutare în alt loc, în alt apartament închiriat din apropiere sau în alt birou liber din clădirea principală și va trebui să încep să mă instalez din nou, masa și fișierul metalic cu dosare și mașina de scris, bibliorafturile cu ciorne ce nu ajungeau niciodată la forma lor definitivă sau satisfăcătoare, cărțile ce-mi umpleau orele de așteptare și de visare leneșă, scrisorile păstrate sub cheie într-un sertar, recitite cu parcimonia necesară pentru ca efectul lor să nu se atenueze, pentru ca să nu fie foarte lungă așteptarea următoarei scrisori.

Era o existență fără măduva prezentului: trecut și viitor, și o paranteză în mijloc, un spațiu gol, ca spațiile ce despart cuvintele scrise, lovitura automată a degetului mare în bara lungă a mașinii de scris, linia care separă două date într-un calendar, timpul minim ce se scurge între două bătăi ale inimii. Sălășluiam în trecuturi iluzorii sau îndepărtate și în viitoruri himerice, din clipa când sosea scrisoarea anterioară printre plicurile obișnuite și oficiale din coșul cu corespondență, până la ora sau următoarea zi când aveam să văd marginea unei noi scrisori identificând-o de departe, din clipa când intra pe ușă curierul cu dosarul gros de corespondență sub braț neștiind ce comoară îmi aduce.

Viața reală se afla pe un plan îndepărtat, ca o diorama pe fundalul unei scene. Viața reală și timpul prezent erau

exact cadrul așteptării, spațiul despărțitor dintre amintire și dorință, un spațiu la fel de golaș și neutru ca mica încăpere unde uneori aștepta cineva să fie primit, un petiționar cu speranța unui contract pentru un spectacol sau a unei audiențe la vreunul dintre șefii mei, dacă era posibil cu directorul administrativ, căci el lua hotărârile și lui îi prezentam rapoartele, care însă apărea foarte rar pe la birou, ocupat cu sarcini mai importante și protocolare în clădirea principală, unde avea propriul lui birou, și unde primea personalitățile relevante aflate în vizită în oraș, pe artiștii de primă mână ale căror spectacole se programau la teatrul central sau la marea sală de concerte: impresari ai unor companii catalane de teatru de avangardă, soliști celebri, dirijori.

Dimineața la prima oră căutam în pagina culturală a ziarului știrile despre sosirea acestor personalități, interviurile lor și fotografiile ce li se făceau, de cele mai multe ori dând mâna cu vreunul dintre șefii mei, mai ales cu directorul administrativ ce era numai zâmbet, înclinându-se spre personajul celebru, ca să fie sigur că nu iese din cadru. Le tăiam și le păstram într-un dosar, lipind tăietura de ziar pe un carton în josul căreia scriam la mașină explicația și data.

Artiștii cărora eu le făceam contractul ocupau de obicei doar câteva rânduri într-un colț al ziarului ce nu atrăgea prea mult atenția, știri anonime sau semnate cu niște inițiale, uneori ale mele, pentru că nu o dată redactorul de serviciu publica textul pe care-l trimisesem eu la secția culturală. Histrioni, își spuneau mulți dintre ei, iar mie acest cuvânt îmi displăcea, îmi amintea de sărăcia interpretării lor, simplitatea costumelor și decorurilor lor, tocita spontaneitate a spectacolelor, în care părea că se perpetuează penuria și improvizația comedianților ambulanți din alte vremuri, doar că renovată acum cu jegul hippy, cafele proaste, creație și participare colectivă de la solduri, și comune hippy decrepite. Se vopseau pe față ca niște clovni,

se îmbrăcau în zdrenţe, băteau toba sau săreau pe picioroange în defilările lor de teatru de stradă. Femeile erau îmbrăcate în tricouri transpirate şi nu se depilau sub braţ; se comportau cu o pudoare lipsită de senzualitate, care îmi producea o neplăcere fizică. Erau plătiţi prost, pentru că bugetul de care dispuneam eu era mic, şi, pe deasupra, trecea mult timp până luau banii, şi se prezentau în fiecare dimineaţă la biroul meu, îmi ascultau explicaţiile fără să le prea înţeleagă şi poate fără să le creadă, toate hârtiile ce trebuiau completate, peregrinarea lor misterioasă de la un birou la altul, de la secretariat la contabilitate, şi la bancă, amânările, delăsarea şi neglijenţa de care eram şi eu vinovat, ce puteau însemna încă una sau două săptămâni de aşteptare justificată cu minciuni în care puţin câte puţin devenisem expert: mi-au spus la secretariat că vor trimite chiar astăzi la semnat statul de plată, mâine neapărat mă ocup eu să se rezolve mai repede la contabilitate.

Aşteptau, la fel ca mine, trăiau într-un timp inexistent, în mica sală de aşteptare a biroului meu, neprimitoare şi sărăcăcioasă ca aceea a unui medic cu reputaţie dubioasă, sau ca aceea a unuia dintre acei detectivi de roman, aşteptau să obţină un contract sau pur şi simplu să fie primiţi, sau să fie plătiţi, îşi aduceau dosarele, fotocopiile neclare, mediocrele sau inventatele autobiografii, iar eu, fără să-mi pese de nimic, nici de ei nici de vieţile lor nici de spectacolele lor nici de munca mea, trebuia să-i încurajez ori să născocesc amânări, să născocesc scuze pentru întârzierea unei decizii privind un contract sau o plată, să le sugerez noi proceduri administrative pe care ei nu le vor urma, pentru că nici măcar nu înţelegeau limbajul în care le explicam. Era printre ei un poet ţigan, cu o claie de păr alb şi creţ şi favoriţi mari, care mă asigura că tradusese în limba ţigănească operele complete ale lui García Lorca şi o parte din Noul Testament, şi ca s-o demonstreze purta cu el tot manuscrisul traducerii într-o geantă mare, dar o deschidea

doar o clipă şi-mi arăta cu temere prima pagină, pentru că îi era frică să nu fie plagiat sau furat, şi refuza să-mi lase la birou teancul de foi căruia îi dedicase viaţa de teamă să nu se rătăcească pe acolo, printre atâtea hârtii, sau să nu izbucnească un incendiu la cofetăria de la parter şi să-i ardă Lorca pe ţigăneşte. I-am spus să-mi lase o fotocopie şi că ar fi bine să-şi facă şi el una pentru cazul că s-ar pierde originalul, dar nu avea încredere nici în băieţii de la xerox, care din neatenţie puteau să-i ardă paginile cărţii sau, fără ca el să-şi dea seama, să mai facă o copie şi s-o vândă. Sau s-o publice semnată cu alt nume. Nu, el nu putea să se desprindă de manuscrisul lui pe care-l ţinea strâns în braţe când se aşeza în faţa mea la birou sau aştepta în sala de aşteptare să sosească directorul administrativ, şi nu-şi putea găsi odihna până nu-l va publica, cu numele lui cu litere foarte mari pe copertă şi cu fotografia sa pe contracopertă, ca să nu existe nici cea mai mică îndoială în privinţa identităţii autorului, chipul de ţigan de gravură sau de dagherotip romantic pe care-l cunoştea toată lumea în oraş.

Îl văd şi acum limpede în amintire, chipul măsliniu cu trăsături rustice şi claia de păr alb, şi brusc îmi vine în minte un amănunt neaşteptat, inelele mari de plumb sau de fier pe care traducătorul ţigan le avea pe degete şi care accentuau greutatea cu care cele două mâini se sprijineau pe cristalul biroului meu, sau pe dosarul mare burdușit de foi scrise de mână pe care bărbatul acela îl apăra de lume, de vitregia sorţii şi de furt, de indiferenţa şi încetineala administrativă de care se izbea zilnic stând în sala de aşteptare cu dosarul pe genunchi, sau rătăcind prin jurul clădirii principale cu speranţa că va da de directorul administrativ sau chiar de vreun şef mai mare, ca să reuşească astfel, prin asalt şi în mijlocul străzii, ceea ce aşteptarea răbdătoare nu-i oferea niciodată, întrevederea în care i s-ar da banii necesari pentru publicarea măreţei sale opere, sau cel puţin a unei părţi, poate *Romancero gitan*, pe care mi-l recita mai întâi

în spaniolă şi apoi în ţigăneşte, închizând ochii şi strângând pleoapele, ridicând mâna dreaptă cu arătătorul întins ca un cântăreţ flamenco în transă.

Eu îl vedeam de la fereastra mea, cum vedeam atâta lume, bărbaţi şi femei, cunoscuţi şi necunoscuţi, figuri ce treceau prin diorama ireală a vieţii mele din acel timp, îl vedeam traversând pe trecerea de pietoni cu paşi hotărâţi şi cu dosarul strâns în braţe, temându-se parcă să nu i-l smulgă o pală de vânt sau un hoţ şi, într-un anumit fel, acest bărbat pe care-l distingeam în mulţime şi ale cărui mişcări şi gesturi le puteam prezice din postul meu de observaţie nu era acelaşi care câteva minute mai târziu intra în biroul meu şi mă întreba dacă credeam că va veni directorul administrativ în dimineaţa aceea.

Eu mă prefăceam că-i dau atenţie şi apoi mă prefăceam că sunt foarte ocupat, că pun în ordine tăieturi de ziare sau dosarele de pe masă, ori că verific cifrele unui raport economic. Voiam să rămân singur cât mai curând, să mă întorc la lectura cărţii sau a scrisorii din care mă întrerupsese vizitatorul, şi nerăbdarea se transforma încetul cu încetul în iritare, deşi încercam să mă stăpânesc. Nu, în dimineaţa asta n-o să vină directorul, m-a sunat ca să-i anulez toate întâlnirile, pentru că are o şedinţă foarte importantă, şi bărbatul închidea din nou dosarul, se ridica în picioare strângându-l în mâinile lui mari de zidar sau de fierar, împodobite cu inele ce sugerau o splendoare asiatică de prost gust, şi un minut după ce ieşea din birou îl vedeam traversând strada îngândurat şi ceva mai încet decât atunci când îl văzusem venind, dar la fel de hotărât, dându-şi încă un termen de aşteptare fără să se lase învins de descurajare, recitând poate în mintea-i surescitată versuri din Lorca şi predici evanghelice în castiliană şi în ţigănească; dar acum mă gândesc, dintr-odată, chiar acum când scriu, că omul acela nu era mai nebun decât mine, şi mă întreb cum m-ar fi văzut cineva care m-ar fi observat pe atunci de la o fereastră fără ca eu să-mi dau seama, în timp ce mergeam

pe aceleaşi străzi, intoxicat de vorbe şi himere ca poetul ţigan, chipul unui cunoscut care la această distanţă devine un străin şi de-abia vede ce-i în jurul lui, oraşul populat de fantomele confuze ale dorinţei şi ale cărţilor. Nu îl vedea pe Phillip Marlow, nici pe Omul invizibil, nici pe Franz Kafka, nici pe Bernardo Soares, ci doar un funcţionar serios şi obişnuit, de vreo treizeci de ani, care iese de la birou în fiecare zi la aceeaşi oră şi citeşte o carte în staţia de autobuz, uneori şi când merge pe stradă, şi din când în când, o dată pe săptămână, pune o scrisoare la cutia de „străinătate-urgent" care se află pe una dintre laturile clădirii Poştei.

Cineva se află acum în sala de aşteptare şi îmi cere voie politicos să intre în birou. Ascund în sertar cartea sau scrisoarea pe care o citesc. Dintre toate feţele şi numele de atunci, şterse de multă vreme, se iveşte un chip fără nume acum, şi apoi altul ce-şi păstrează numele intact. Imagini separate ca fotogramele a două istorii diferite, dar amândouă instalate la început în acelaşi loc şi în aceeaşi atitudine în penumbra tristă a sălii de aşteptare unde oamenii stau ceasuri sau zile întregi. Întâi un bărbat şi apoi o femeie, şi după această precizare urmează alta, cele două accente diferite cu care vorbesc. Ascult în tăcerea în care se aud doar tastele, văd ca şi cum aş închide ochii deşi îi ţin deschişi în faţa ecranului unde cuvintele se ivesc aproape cu aceeaşi lipsă de premeditare cu care apar imaginile: femeia nu e singură, ţine un copil în braţe sau pe genunchi, pentru că nu este un bebeluş ci un copil de doi sau trei ani. Ce noroc, îmi spune ea, care vorbeşte cu accent din Río de la Plata, din Montevideo sau Buenos Aires, mă bucur aşa de tare că el nu-şi poate aminti.

Bărbatul vorbeşte o spaniolă îngrijită şi puţin rigidă, pe care o învăţase în ţara lui, nu-mi mai amintesc dacă era România sau Bulgaria, când era adolescent şi îşi imagina Spania nu ca pe o ţară reală, ci ca pe o fabuloasă împărăţie

a literaturii şi a muzicii, mai ales a muzicii, piesele de inspiraţie spaniolă pe care le studia la Conservator în îndepărtata sa epocă de copil minune, când îşi uimea profesorii cântând la pian pe dinafară pasaje dificile din Albéniz, de Falla sau Debussy, invocări ale grădinilor la lumina lunii şi ale palatelor musulmane cu scânteieri de pietre preţioase şi murmur de fântâni. Citea traduceri din Washington Irving şi asculta şi învăţa repede să cânte *Rapsodia spaniolă* de Ravel şi *Amurg în Granada* de Debussy, care nu văzuse oraşul când compusese această piesă, îmi povestea pianistul, şi care în realitate nu călătorise niciodată în Spania deşi era atât de aproape şi scrisese atâta muzică ce o invoca. Mi-a spus că prima dată când s-a plimbat prin Alhambra, după ce scăpase din ţara lui, muzica aceea de Debussy îi răsuna perfect în minte, şi că i se părea că recunoaşte locurile pe măsură ce le vede, că le văzuse dinainte nu în fotografii sau în ilustraţiile cărţilor, ci în suavele note ale pianului.

La început a fost un petiţionar ca oricare altul, dar ceva mai bine îmbrăcat, cu o comportare mai corectă, la fel de meticuloasă ca felul cum vorbea limba spaniolă, cineva care aştepta în clarobscurul sălii de aşteptare, răsfoind o revistă pe măsuţa joasă, ca şi cum s-ar fi aflat în sala de aşteptare a unui doctor. Şi el avea dosarul său, mapa cu tăieturi de ziare şi fotocopii, dar aceasta era mai organizată decât e normal, având parcă un finisaj perfect, foile băgate în învelitori de plastic, unele cu fotografii şi programe în culori de la recitaluri date în centrul Europei, uneori cu texte scrise cu caractere chirilice. Pe coperta dosarului era o fotografie mare a lui, o fotografie de profesionist a artistului, deşi un pic cam veche, o versiune mai tânără şi mai robustă a bărbatului pe care-l aveam în faţa mea, cu plete lungi de impetuos concertist romantic, cu un frac foarte ajustat, cotul sprijinit pe capacul pianului, obrazul sprijinit în palmă şi degetul arătător la frunte, într-o atitudine visătoare de o desăvârşită virtuozitate. Sau poate că-mi amintesc de

coperta discului de muzică spaniolă pe care-l scosese în momentul cel mai promițător al carierei sale și insistase să mi-l dăruiască, deși mai înainte îmi spusese că-i mai rămăseseră puține exemplare, pentru că toate discurile și cărțile lui, puținele lucruri de valoare pe care le avea, cu excepția diplomelor de muzician, pe toate le lăsase în urmă când plecase, de cealaltă parte a frontierei ce despărțea Europa și care părea că va exista întotdeauna. N-am dezertat, n-am fugit, zicea; am plecat pentru că, așa cum se spune în spaniolă, și avea multă grijă când pronunța expresia autentic spaniolă, *pentru că așa am avut chef*, pentru că nu voiam să-mi petrec restul vieții supunându-mă, temându-mă că vecinul sau colegul meu e un spion sau că există microfoane ascunse până și în culisele sălii de concert unde urma să cânt. Dar n-am făcut-o dintr-un impuls de disidență politică, mă asigura, stând în biroul meu, în timp ce eu doream să plece ca să rămân din nou singur, iar el își făcea de lucru cu speranța că în dimineața aceea o să vină directorul. Știți de ce am plecat de fapt, de ce n-am mai suportat să trăiesc în țara mea? De plictiseală. Pentru că totul era mereu la fel, chipul șefului de stat pe toate afișele și în toate ziarele și la televizor și vocea lui la radio, și pentru că totul era foarte greu și de multe ori imposibil, lucrurile care pentru dumneavoastră în Occident sunt normale, să cumperi un șampon sau să cauți un număr de telefon în carte. În țara mea nu sunt cărți de telefon și este foarte greu să obții o fotocopie sau o viză ca să călătorești în străinătate, și dacă încerci să aduci o mașină de scris ți-o confiscă la vamă și în plus ești trecut pe lista suspecților. Dar de ce spun țara mea. Țara mea este acum Spania.

Puse deoparte dosarul, asigurându-se că închisese bine mapa, ca să nu-i cadă nicio fotografie, niciun program și nicio tăietură de ziar, căută în buzunarul interior al hainei sale destul de strâmte — de catifea, îmi amintesc acum, cu reverele foarte late, ca pentru un dandi demodat sau exagerat, o haină mai mult de cântăreț decât de pianist —,

şi pentru o clipă îngrijorarea i se aşternu pe faţă şi îşi pipăi toate buzunarele privindu-mă cu un zâmbet jenat şi parcă scuzându-se, ca şi cum eu aş fi fost un poliţist care-i ceruse actele; a durat doar câteva secunde, pentru că imediat degetele nerăbdătoare au atins ceea ce căutau, coperţile flexibile ale unui paşaport atât de îngrijit, că părea nou, la fel ca buletinul de identitate pe care mi l-a arătat apoi pianistul, cu poza lui color sub plasticul neted şi ciudatul său nume românesc sau slav pe care l-am uitat.

Degetele sale lungi şi palide atingeau acele acte cu o delicată reverenţă, cu uimirea neîncrezătoare că există cu adevărat, cu temerea că s-ar putea pierde. Atâţia ani trăind într-o ţară de unde dorea doar să plece şi să viziteze alta pe care o cunoştea doar din cărţile şi muzica ei, din numele sonore al partiturilor pe care le învăţa fără nicio dificultate la Conservator, atâta frică în ajunul hotărârii finale când sărise pe fereastra toaletei din culise ca să nu-l vadă colegii săi de turneu în Spania şi agenţii poliţiei politice care îi supravegheau, atâta timp aşteptând, dând declaraţii în birouri de poliţie şi prezentând acte, trăind în aziluri ale Crucii Roşii sau în mici pensiuni cu spaima permanentă de a fi expulzat sau, mai rău încă, repatriat, ce cuvânt groaznic, mi-a spus, fără bani, fără identitate, pe pământul nimănui, între viaţa de care scăpase şi cea pe care nu reuşea s-o înceapă, privat de siguranţa şi privilegiile de care se bucurase ca pianist celebru în ţara sa, nesigur în privinţa expectativelor de a începe aici o nouă carieră, fiind un necunoscut.

Expresia uluită a celui ce avusese mult timp un vis şi reuşise să şi-l împlinească contrasta pe chipul lui, în privirea lui, în aspectul lui general, cu simptomele unei melancolice şi treptate capitulări în faţa vicisitudinilor realităţii aduse cu sine de împlinirea visului. Fusese un copil minune la Conservatorul din Bucureşti sau din Sofia, şi colecţia lui de tăieturi de ziare şi programe era dovada unei distinse cariere în sălile de concert din estul Europei. Dar acum pierdea dimineţi întregi în anticamera biroului meu,

aşteptând decizia privind un contract care i-ar fi garantat, cel mult, două sau trei concerte, în centre culturale de la periferie, în săli de festivităţi cu acustică proastă şi piane mediocre şi prost acordate.

Nu îşi permitea să se descurajeze, şi când intra în biroul meu şi îi spuneam că directorul n-o să vină sau că încă nu începuseră demersurile pentru contractul lui, îmi zâmbea uşor şi îmi mulţumea şi înclina capul înainte de-a ieşi cu un amestec de veche politeţe central-europeană şi de rigiditate comunistă, cu un instinct de supunere lasă în faţa oricărui funcţionar, de care nu se va dezbăra poate niciodată. Era un bărbat tânăr, mărunţel, care în amintirea mea foarte vagă mi se pare că semăna cu Roman Polanski; cu siguranţă că nu mai era tânăr, dar păstra, la fel ca Polanski în fotografii, un aer permanent de tinereţe, un soi de vioiciune fugară în privire şi în gesturi, care de la o anumită distanţă ştergeau urmele vârstei foarte accentuate în trăsături.

Dădea lecţii particulare, căuta şi accepta concerte aproape oriunde pe bani foarte puţini, onorarii atât de mici uneori, încât atunci când îşi făcea socoteala îşi spunea lui însuşi, cu una dintre acele expresii spaniole care-i plăceau atât de mult, *ce-am luat pe mere am dat pe pere*. Dar îşi mai spunea şi *nimic nu e de lepădat* şi *nu da vrabia din mână pe cioara de pe gard*, în spaniola lui conştiincioasă învăţată cu pasiune într-o capitală cu tramvaie decrepite, ierni foarte lungi şi nopţi ce se lasă devreme, vorbind singur cu fericirea intimă a evadării şi a revoltei, cu conştiinţa că studiind acea limbă anticipa un atribut necesar şi tangibil al visului ce îi alimenta viaţa, la fel cum învăţa să cânte la pian pasajele cele mai grele din suita *Iberia* de Albéniz, sau *Rapsodia spaniolă* de Ravel. Şi acum, când vedea că roadele visului său împlinit erau atât de meschine, pentru că în Spania nu contau absolut deloc meritele vechii sale cariere de pianist virtuos, şi trebuia să cânte, în puţinele dăţi când obţinea un contract, în locuri lamentabile, deşi după hainele lui decente şi uzate se vedea că trăieşte sufocat permanent de

nevoi, nu își permitea să se lase învins de descurajare și continua să arate un entuziasm recunoscător pentru toate lucrurile din noua sa țară, o fericire care văzută din afară părea puțin înduioșătoare, ca aceea a unui îndrăgostit despre care știm că este disprețuit sau maltratat de iubita lui, și, cu toate acestea, are pentru ea o devoțiune nelimitată, disproporționată în raport cu puținele daruri pe care le primește.

Am uitat atâtea lucruri de atunci, am vrut să le șterg din memorie ca să nu mi se infecteze cu remușcări și rușine, cu repulsie față de mine însumi. Dar acum îmi amintesc de ceva ce mi-a povestit omul acela, pianistul bulgar sau român, nu știu dacă în birou la mine sau în vreunul dintre barurile de pe străduțele din jur unde ne luam micul dejun funcționarii mărunți, odată, poate când insistase să mă invite la o cafea sau la o bere, ca să sărbătorim modest faptul că în sfârșit avea contract pentru un concert, sau că încasase banii după zile sau săptămâni de întortocheate amânări administrative.

Se întorcea în Spania de la Paris într-un tren de noapte, care a sosit în zori la frontiera de la Irún. Era prima dată când voiaja cu noile sale acte spaniole. Participase la un festival de binefacere al artiștilor în exil din țara lui. N-a putut dormi toată noaptea din cauza băncii incomode de la clasa a doua, inconfort accentuat de lipsa de politețe a călătorilor și revizorilor francezi, care îl obligau aproape în fiecare stație să se ridice, pentru că biletul lui era cel mai ieftin și nu avea loc rezervat. Dar era nervos, mai ales, pentru că era prima oară când urma să intre în Spania cu noile sale acte, cu pașaportul și buletinul de identitate care i se dăduseră cu puțin timp înainte. În compartimentul aflat în întuneric, printre pasagerii care sforăiau, își pipăia buzunarele sacoului și ale paltonului, căutându-și pentru a nu știu câta oară biletul, pașaportul, buletinul de identitate, și de fiecare dată i se părea că le pierduse sau că avea un act și că-i lipsea altul, și când le găsea, le punea iarăși bine într-un loc ce i se părea mai sigur, în căptușeală sau într-un

buzunar cu fermoar al genţii sale de voiaj, iar această nouă ascunzătoare era atât de puţin probabil să fie găsită, încât uita şi se lăsa învins de somn pentru o bucată de vreme. Deschidea ochii speriat, îşi căuta actele şi acum într-adevăr era sigur că le pierduse, sau că unul dintre hoţii aceia ce bântuie prin trenurile de noapte i le furaseră. Îşi amintea de ceasurile de zbucium şi de teamă la posturile de frontieră ale ţărilor comuniste, de controlul extrem de lent al actelor şi de semnalele de alarmă când era pe punctul să treacă o graniţă şi părea că o greşeală birocratică pe unul dintre acte avea să-l prindă în plasă. A hotărât să nu mai doarmă, să ţină toate actele la un loc într-un singur buzunar, să nu le mai mute şi nici măcar să nu le mai atingă. Încerca să vadă cât e ceasul la slaba lumină violetă aprinsă în tavanul vagonului, şi în staţii se uita la numele gărilor vrând să calculeze cât mai era până la Irún, nerăbdător să sosească şi în acelaşi timp speriat, tot mai nervos pe măsură ce trenul părea că-şi măreşte viteza apropiindu-se de graniţă. Ca de atâtea ori în viaţa lui, avea senzaţia că nu împărtăşeşte normalitatea persoanelor ce-l înconjurau, călători spanioli sau francezi ce dormeau total liniştiţi în compartiment, siguri de ordinea lucrurilor, perfect instalaţi în lume, spre deosebire de el, care întotdeauna avusese tendinţa să se simtă un intrus şi să nu considere nimic sigur şi să se teamă mereu că se va întâmpla ceva neprevăzut.

Zdrobit de oboseala nopţii de nesomn, adormise de tot când trenul s-a oprit cu un zgomot asurzitor de frâne. Deschise ochii şi, la început, prins încă în mrejele unui coşmar, crezu că trenul sosise la frontiera vechii lui ţări şi că poliţiştii în uniforme cenuşii îl vor aresta văzând că nu are la el actele de identitate necesare, vechiul paşaport pe care mi l-a arătat, o relicvă a trecutului negru, proba materială că existase.

Coborî din tren strângând cu putere într-o mână geanta lui de voiaj şi în cealaltă paşaportul spaniol. Înainte, se asigurase că avea la îndemână în buzunar toate actele necesare acordării cetăţeniei, dacă era nevoie cumva să le

prezinte. Se așează la rând, în partea spaniolă a frontierei, în fața cabinei unde erau doi jandarmi cu fețe plictisite sau adormite. Dumneavoastră n-o să mă credeți, pentru că în viața dumneavoastră nu v-a fost frică la trecerea unei frontiere, dar mie îmi tremurau picioarele și când am vrut să le spun bună ziua jandarmilor, mi-am dat seama că mi se uscase gura. Atunci, când se apropie de cabină cu gura uscată și palmele mâinilor transpirate, cu o senzație tot mai puternică de slăbiciune în picioare, s-a întâmplat ceea ce-și amintea și acum cu uimire și recunoștință, ceea ce niciun alt călător n-ar fi observat. Se uita la unul dintre jandarmi pe când se apropia de el și i se părea că acela îl privea cu suspiciune sau neîncredere, dar s-a înarmat cu curaj, ca atunci când sărise pe fereastra unui closet, și a întins în cel mai natural mod posibil pașaportul, deschis cu grijă la pagina cu poza lui, pregătit să dea explicații în legătură cu nepotrivirea dintre cetățenie și numele său, și să prezinte imediat actele necesare. Dar jandarmul, fără să se uite măcar la pașaport, fără să-i privească chipul i-a făcut un gest grăbit cu mâna, i-a spus să treacă cu oarece mitocănie spaniolească, și acest gest cu mâna și cele două vorbe grosolane rostite de jandarm i s-au părut primirea cea mai frumoasă ce i s-a făcut vreodată, semnalul neîndoielnic al cetățeniei sale. Imita în fața mea gestul jandarmului, cu mâna lui fină și albă de muzician încă recunoscător, minunat de cadoul pe care niciunul dintre ceilalți pasageri somnoroși din tren nu ar fi știut să-l aprecieze, repetând ca pe un descântec cuvintele jandarmului, *hai, treceți, ce mă-sa*, articulând puternic sunetele pe care îi era greu să le imite și pe care le pronunța curat și cu mândrie ca pe fiecare dintre cuvintele limbii ce acum nu mai era cea a cărților și ale iluziilor din imaginația sa, ci limba vieții sale obișnuite de fiecare zi.

Apăreau și dispăreau fețele necunoscuților în sala de așteptare sau de cealaltă parte a mesei din biroul meu, iar

eu le priveam cu aceeaşi lipsă de atenţie cu care le ascultam vorbele, cererile sau exigenţele pe care nu aveam puterea să le îndeplinesc, şi nu mă interesau deloc, deşi învăţasem să adopt atitudinea celui ce ascultă cu foarte multă grijă, ca un profesionist, notând sau prefăcându-mă că notez uneori, mâzgălind caricaturi sau semne pe foaia albă din faţa mea, pe care o aveam într-un dosar, în timp ce dădeam informaţii privind demersurile necesare, inventam explicaţii impersonale pentru întârzierea unei plăţi ce fără îndoială era pe punctul de a se face chiar dacă intervenţia mea nu putea s-o accelereze, cu toate că era posibil ca o vorbă a directorului spusă la timp să aibă un efect benefic, în cazul că el, atât de ocupat cu sarcini de mai mare importanţă şi responsabilitate, ar accepta să se intereseze ceva mai mult de problemă. Întotdeauna aşteptam, apărat de parantezele mele de spaţiu şi de timp ca într-o vizuină, dar ceea ce aşteptam dincolo de următoarea scrisoare era foarte confuz pentru mine, o ceaţă de lucruri vagi şi de nehotărâri, pe care nu mă preocupam s-o risipesc. Stăteam nemişcat, în provizoratul aşteptării mele, chircit în cel mai ascuns coltişor al fiinţei mele, cu calmul celui care a auzit deşteptătorul şi ştie că trebuie să se scoale, dar îşi acordă câteva minute, un singur minut, înainte de a deschide ochii şi de a sări din pat. Nu ştiam dacă aştept întoarcerea celei care îmi scria scrisorile, pentru că pe când locuia pe malul acesta al oceanului şi în acelaşi oraş ca mine nu mi-a dat prea multă atenţie, sau cel puţin nu pentru mult timp. Niciodată n-am simţit-o mai departe de mine, mai de necucerit, în puţinele ocazii când am strâns-o în braţe. Când o căutam mă evita, dar dacă renunţam descurajat s-o mai caut era ea cea care se apropia de mine, întotdeauna ca o promisiune intactă, alungându-mi din suflet resentimentul şi nesiguranţa şi făcându-mă s-o doresc din nou atât de mult, încât mă îndreptam cu aviditate, dăruindu-mă ei ca atras de un magnet, şi într-o clipă, când de-abia o atingeam, mă evita din nou. Acum, când era atât de departe o simţeam mai

aproape de mine, la distanță și prin scrisori, în ignoranța mea aproape totală privind viața pe care o ducea.

În realitate, nu era mai tangibilă pentru mine decât femeile din filmele în alb și negru care mă subjugau, ajungând să trezească în mine un soi de himerică iubire, lista completă și previzibilă, Lauren Bacall, Ingrid Bergman, Gene Tierney, Ava Gardner, Rita Hayworth. În *Gilda*, pe care l-am văzut de atâtea ori, Rita Hayworth fuge de Glenn Ford și de Buenos Aires și, într-un cabaret din Montevideo, îmbrăcată în alb, cântă și dansează un cântec intitulat *Amado mío*.

Amado mío
Love me forever
And let forever
*Begin tonight.**

În film, Montevideo nu e decât un nume, nici măcar un decor sau una dintre acele false panorame în fața cărora actorii vorbesc sau se prefac că ar conduce o mașină. Femeia care a apărut într-o dimineață în sala de așteptare a biroului meu, cu un copil în brațe, cu o sacoșă mare plină de marionete, fugise din Montevideo la Buenos Aires în 1974, și, după patru ani, de la Buenos Aires la Madrid, însărcinată fără să știe încă, așteptând un copil de la un bărbat pe care-l ridicaseră într-o noapte militarii sau polițiștii în civil, despre care n-a mai știut nimic. În timp ce vorbeam, copilul se juca cu păpușile de lemn ale maică-sii, stând pe jos în biroul meu, și ea îl supraveghea cu coada ochiului, cu o neliniște ce nu se potolea nicicum, stăpânită de panică și de nevoi urgente și ascunse, o femeie de treizeci și ceva de ani, cu părul și ochii foarte negri, părul întins și strălucitor ca o coamă de cal, ochii mari, foarte

---

* Iubitul meu / Iubește-mă pentru eternitate / Și lasă ca eternitatea / Să înceapă în noaptea aceasta (în engl., în orig.).

rimelați cu o ușoară exagerare italiană, la fel ca nasul și gura, mâinile puternice, un pic bărbătești, pricepute în mânuirea sforilor și a păpușilor, pe care brusc le-a scos din sacoșă și a început să le mânuiască în fața mea, după ce a dat drumul unui casetofon pe care-l avea în bagajul ei de vânzătoare ambulantă. Pe metalul cenușiu al mesei și printre hârtiile mele răvășite, Scufița Roșie mergea prin pădure cu mici sărituri în ritmul muzicii casetofonului, iar lupul o pândea în spatele unui teanc de dosare, și glasul cu accent puternic din Río de la Plata istorisea povestea și se multiplica în alte voci, glasul subțire al fetiței, glasul gros și amenințător al Lupului, vocea spartă și arțăgoasă a bunicii. Copilul se ridicase în picioare și se apropia ca vrăjit de masa care-i ajungea la înălțimea ochilor, vrăjit și speriat, parcă temându-se că lupul l-ar putea pândi și pe el, fără să se uite nicio clipă la mâinile maică-sii, nici la sforile de care atârnau păpușile.

Demonstrația n-a durat mai mult de două sau trei minute, și când muzica a ajuns la acordul final și banda s-a oprit, păpușile au făcut la unison o reverență până la pământ și au căzut istovite pe hârtiile de pe masa mea, dar copilul continua să le privească cu ochii săi uimiți, așteptând să reînvie. După cum vezi, mi-a spus femeia, pot să-mi instalez taraba oriunde, și și-a băgat păpușile și casetofonul în sacoșă, și copilul a început să le scoată una câte una studiindu-le pe îndelete, vrând parcă să afle taina vieții lor stinse, foarte absorbit de ele și cufundat în sine însuși, fără să țină seama de mine nici de maică-sa, fără să privească nici măcar o singură dată în jurul lui, la biroul mai curând neîngrijit unde se afla, poate la fel de neprimitor ca odaia pensiunii unde locuiau amândoi de când sosiseră în oraș, cu teama de a nu ști cât timp o va putea plăti, mi-a spus mama, cerându-mi agitată să-i organizez o serie de spectacole la grădinițele de copii, la clasele mici ale școlilor publice.

Și ea avea dosarul ei, îmi arăta fotografii și tăieturi de ziare, titlurile ei din altă țară, ce aici nu-i erau de folos,

diplome de la şcoli de artă dramatică din Montevideo şi Buenos Aires, care în Spania nu-i slujiseră să-şi găsească de lucru nici măcar ca să frece podele. Eu îi recitam litania obişnuită despre cereri şi demersuri şi perioadă de aşteptare şi ea mă privea cu o expresie de neîncredere şi aproape de sarcasm în ochii ei foarte negri, rimelaţi, dându-mi parcă de înţeles că nu crede ce-i spun şi că nu-i pasă şi că nici măcar eu nu cred ce spun. Dar se grăbea să se ducă la altă întrevedere, la un birou ca al meu, la Consiliul Regional, mi-a lăsat dosarul pe masă şi a scris pe prima pagină numărul de telefon al pensiunii care era foarte mizeră şi unde eu locuisem odată în vremurile mele de student sărac. Ea ştia la fel de bine ca mine că nu avea niciun rost să-mi lase telefonul şi că va trebui să revină aici de multe ori fără succes, dar amândoi ştiam de asemenea că nu avea altă soluţie şi că trebuia să insiste şi să spere, chiar dacă simţea că este umilită în demnitatea ei în fiecare zi când suna ca să vadă dacă se ştie ceva, dacă se luase vreo hotărâre, de fiecare dată când deschidea din nou uşa biroului meu şi se aşeza în sala de aşteptare în penumbră, mereu cu copilul de mână sau în braţe pentru că nu-l putea lăsa singur la pensiune şi pentru că nu avea pe nimeni cui să-l lase, copilul care nu va ajunge niciodată să-şi cunoască tatăl şi nici măcar să ştie când şi cum murise.

Acum trebuie să fie un tânăr de peste douăzeci de ani: se uită probabil la poza pe care mama lui mi-a arătat-o într-una din dimineţile de aşteptare la birou, chipul unui bărbat cu aer de băiat, cu ochelari cu rame groase, cu părul mare şi creţ în stilul anilor şaizeci şi favoriţi mari, spectrul cuiva aproape de aceeaşi vârstă cu el şi totuşi tatăl lui, care din punct de vedere civil nu este nici viu nici mort, nici îngropat pe undeva, nici înscris în vreun registru administrativ de decese, ci pierdut într-un soi de limb, dispărut, murind mereu, fără uşurarea, pentru cei ce i-au supravieţuit şi îl păstrează în memorie, de a şti când a murit şi unde a fost îngropat, dacă nu cumva a fost aruncat în fluviul Río de

la Plata dintr-un elicopter, legat la ochi și cu cătușe la mâini, sau mort deja, cu pântecele spintecat de un cuțit, ca rechinii să sfârșească imediat cu cadavrul lui.

Femeia izbucni în plâns, și copilul, care se juca pe jos, în lumea lui, păru că se trezește la realitate dintr-odată și se întoarse spre ea privind-o foarte serios, ca și cum ar fi înțeles ceea ce maică-sa povestise în șoaptă. Mi-a cerut un kleenex și când și-a ridicat privirea, am văzut că o dâră de rimel i se scurgea pe obraz. Gata, mi-a trecut, a spus, scuzându-se și dându-și la o parte părul drept și negru de pe față. I-am aprins țigara și mi-au surâs ochii ei mari și negri strălucind în lacrimi, dar de data asta nu era obișnuitul zâmbet politicos sau de măgulire pentru poziția mea administrativă, ci îmi era adresat mie, celui ce o ascultase cu atenție punându-i întrebări amănunțite, celui ce îi oferise precara ospitalitate a biroului, un timp îndelungat și tihnit pentru confidențele ei. M-am gândit cu o urmă de intimă meschinărie masculină că e o femeie tentantă, și că poate aș avea șanse să mă culc cu ea.

De numele ei îmi amintesc. Mi l-a spus în prima zi, când i-am cerut datele ca să completez una dintre fișele mele detaliate și inutile ce permiteau să simulez un fel de principiu organizatoric și echitabil, pe care eu le dactilografiam cu meticulozitate și apoi le clasificam alfabetic, fiecare în câte un sertar al fișetului de metal cu etichete mici de carton de culori diferite, în funcție de domeniul corespunzător, Teatru sau Muzică clasică sau Rock sau Flamenco, sau Artiști diferiți, grup în care era inclus traducătorul lui García Lorca în țigănește.

Poate că numele mi-a atras atât de mult atenția, pentru că nu se potrivea cu aspectul ei de italiancă și cu părul și ochii ei atât de negri. Adriana, a spus, Adriana Seligmann. Uneori, când auzi un nume, al unei femei sau al unui oraș, percepi în silabele lui vibrația unei istorii încifrate, codul unui mesaj secret, o întreagă existență conținută într-un

cuvânt. Fiecare își poartă cu sine propriul său roman, poate nu întreaga istorie a vieții lui, ci un episod în care s-a cristalizat pentru totdeauna, ce se rezumă într-un nume, și acel nume poate că nu-l știe nimeni și poate că nu este permis să-l rostești cu glas tare. Rosebud, Milena, Narva, Gmünd. Pe atunci trăiam mai mult ca niciodată hrănindu-mă cu vorbe și îndrăgostindu-mă de nume, nume de femei care îmi erau inaccesibile, pentru că nu îndrăzneam să mă apropii de ele, sau pentru că nu existau sau pentru că, deși aveau o existență reală, ceea ce vedeam eu și de ceea ce mă îndrăgosteam era un vis proiectat de fantezia și de dorința mea, nume de orașe ce erau mai frumoase deoarece eu nu le cunoșteam și era puțin probabil să le văd vreodată.

Acum, femeia străină și tentantă ce stătea în picioare în fața mea, de cealaltă parte a mesei, s-a așezat din nou și mi-a povestit istoria numelui ei. De multe ori am văzut câte o persoană ce pare că suferă o lovitură, o schimbare, când se hotărăște să povestească ceva foarte important pentru ea, istoria sau romanul vieții sale, o persoană care face un pas și suspendă timpul real al prezentului ca să se cufunde într-o povestire, și în timp ce vorbește, chiar dacă o face împinsă de nevoia de a fi ascultată, privește de parcă ar fi rămas singură, iar interlocutorul nu este decât o cutie de rezonanță, dacă nu fina membrană în care vibrează cuvintele povestirii. Niciodată nu sunt mai autentic decât atunci când tac și ascult, când las deoparte obositoarea mea identitate și propria-mi memorie, și mă concentrez complet ca să ascult, ca să fiu complet invadat de experiențele și amintirile altora.

Seligmann se numea bunicul meu dinspre tată, Saul Seligmann, spuse femeia. De mică știam vag că venise din Germania când era încă tânăr, dar niciodată nu l-am auzit vorbind despre viața pe care o dusese înainte de a ajunge la Montevideo. Îmi amintesc că mergeam cu tata de mână să-l

vizităm în atelierul lui de croitorie. Lăsa deoparte ce făcea şi mă lua pe genunchi şi-mi spunea poveşti cu o voce care avea un uşor accent străin. S-a pensionat şi s-a dus să locuiască în afara oraşului, pe celălalt ţărm al fluviului, cum spunem noi. Îşi cumpărase o fermă în Tigre ca să fie singur cu adevărat, cum îi plăcea, zicea tata, cu o urmă de resentiment, cred eu. De-atunci aproape că nu l-am mai văzut. Dar pe când aveam doisprezece ani, părinţii mei s-au despărţit şi pentru un timp m-au trimis să stau cu bunicul la casa din Tigre. Era o casă de lemn, pe o insuliţă, cu un cerdac înalt vopsit în alb, cu un debarcader, înconjurată de copaci. După ultimele luni pe care le petrecusem cu părinţii mei, acea izolare în casa bunicului meu a fost un paradis. Citeam cărţile din bibliotecă şi ascultam discurile lui cu opere şi cu tangouri. Dacă-l întrebam ceva despre Germania, îmi spunea că plecase de acolo foarte tânăr şi că uitase totul, chiar şi limba. Dar eu am descoperit că nu era adevărat, cu toate că el nu şi-a dat seama. Într-una dintre primele nopţi când am dormit în casă, m-au trezit nişte strigăte. M-am temut că intraseră hoţii. Dar am avut curajul să mă scol şi am străbătut culoarul până la dormitorul bunicului meu. El era cel care striga. Striga, vorbea cu cineva, se certa, părea că imploră, dar nu înţelegeam nimic fiindcă vorbea în germană. Striga cum n-am mai auzit pe nimeni să strige. Părea că strigă pe cineva, că rosteşte un nume atât de tare, încât propria lui voce l-a trezit. Am vrut să mă ascund, dar mi-am dat seama că nu mă vedea la lumina de pe culoar, deşi avea ochii deschişi. Gâfâia şi era transpirat. A doua zi l-am întrebat dacă avusese vreun coşmar dar mi-a răspuns că nu-şi amintea nimic. În fiecare noapte se repetau aceleaşi vorbe, strigătele în germană în tăcerea casei, numele pe care îl repeta şi pe care eu nu reuşeam să-l înţeleg bine, nu ştiu dacă spunea Greta sau Gerda. Când a murit bunicul meu, am găsit sub patul lui o valijoară plină cu scrisori în germană şi fotografiile unei femei tinere. Grete erau semnate toate scrisorile, care au

încetat să sosească în 1940. Când eram mică, nu-mi plăcea numele meu de familie, dar acum îl port ca pe un cadou pe care mi l-a lăsat, la fel ca acele scrisori pe care mi-ar fi plăcut să le citesc, dar nu le înţelegeam. Le-am luat cu mine când am plecat la Buenos Aires, împreună cu pozele lui Grete. Îmi spuneam mereu că o să le dau cuiva care ştie germană ca să mi le traducă, dar întotdeauna o lăsam pentru altă dată. Toată viaţa ai câte ceva de făcut, şi crezi întotdeauna că o să ai timp pentru toate, dar dintr-odată, într-o bună zi, totul se sfârşeşte, nu mai ai nimic din ce credeai că este al tău, nici soţul tău, nici casa ta, nici actele tale, nimic altceva decât frica şi spaima, sfâşierea ce nu se sfârşeşte niciodată. Ce s-o fi întâmplat cu scrisorile, ce-or fi făcut cu ele cei ce mi-au asaltat casa. Bine că aveam cel puţin ceva ce nu mi-au putut lua, deşi, când am fugit nu ştiam, nu ştiam că tocmai rămăsesem însărcinată.

Sefarad

Îmi amintesc de o casă evreiască dintr-un cartier al oraşului meu natal, care se numeşte Alcázar, pentru că e construit pe terenul, încă împrejmuit de ziduri, unde se afla fortăreaţa medievală, cetăţuia fortificată ce a aparţinut mai întâi musulmanilor şi, din secolul al XIII-lea, creştinilor, din 1234, ca să fim mai exacţi, când regele Fernando al III-lea al Castiliei, căruia i se spunea cel Sfânt în manualele mele de şcoală, a pus stăpânire pe oraşul recent cucerit. Ca să învăţăm mai uşor data, ni se spunea nouă, copiilor, trebuie să ne amintim de primele patru numere consecutive: unu, doi, trei, patru, şi repetam în cor litania ca pe tabla înmulţirii. Fernando al III-lea cel Sfânt a cucerit oraşul de la mauri în o mie, două sute, treizeci şi patru.

În perimetrul înălţat al Alcázarului, aproape inaccesibil dinspre laturile de sud şi de est, s-a aflat mai întâi moscheea cea mare şi apoi, pe acelaşi loc, biserica Santa María, ce mai există încă, deşi e închisă de mulţi ani pentru nişte lucrări de restaurare care nu se sfârşesc niciodată. Are sau avea o galerie gotică, singurul lucru cu adevărat vechi şi valoros din clădire, ce a fost restaurată de multe ori fără prea multă grijă, mai ales în secolul al XIX-lea, când i s-a adăugat, pe la 1880, un frontispiciu dubios şi vulgar şi două clopotniţe lipsite total de interes. Dar eu ştiam să disting sunetul clopotelor de oricare altul din câte se auzeau în oraş la lăsatul serii, pentru că erau clopotele parohiei noastre, şi mai ştiam şi când băteau a mort şi când a slujbă de

înmormântare, şi recunoşteam duminica, la prânz şi seara, bătăile năvalnice ce anunţau slujba cea mare. Alte clopote, aproape la fel de apropiate, aveau un sunet mult mai grav şi solemn, de bronz, ca acelea de la biserica Salvador, sau mai acut şi diafan, şi în acest caz erau cele de la mânăstirea de maici, ce se aflau într-un turn ca o fortăreaţă, la fel de mohorât ca toată clădirea, cu poarta sa veşnic închisă şi zidurile înalte de piatră înnegrite de licheni şi muşchi, pentru că se aflau veşnic în umbra rece a nordului. Din când în când; acel portal negru bătut în ţinte mari se deschidea şi apăreau două călugăriţe, întotdeauna o pereche, atât de palide, că păreau ieşite din mormânt, cu rasele lor maro şi chipurile strânse într-o pânză albă sub toci, cu pielea mai albă decât pânza, iar eu eram foarte speriat, fiindcă mă temeam că mă vor răpi, şi-o strângeam mai tare de mână pe mama, care îşi pusese un văl negru pe cap ca să se ducă la biserică.

Îmi aduc aminte de marile dale inegale din galeria bisericii Santa María, dintre care unele erau lespezi funerare cu numele unor morţi de foarte de demult săpate în piatră, aproape şterse de trecerea veacurilor şi paşii oamenilor, şi de o grădină spre care dădeau arcurile sale ogivale, unde creştea un dafin atât de înalt, încât privirea unui copil se pierdea spre înălţimi fără să-i zărească vârful. În grădina întunecoasă datorită umbrei gigantice făcute de dafin, plină de ferigi şi buruieni, era întotdeauna, chiar şi vara, un miros foarte puternic de vegetaţie şi pământ reavăn, şi răsuna larma păsărilor ce-şi făceau cuib în desişul ei, lungile fluierături ale rândunelelor şi ale lăstunilor în amurgurile întârziate ale verii. De foarte departe, se distingea coroana verde închis a dafinului, ca un gheizer de vegetaţie ce se înălţa mai sus decât clopotniţele bisericii şi casele din cartier, care unduia în după-mesele furtunoase. Când eram foarte mic şi intram în galeria bisericii Santa María, ţinând-o de mână pe mama, ameţeam când mă apropiam de grădină

ca să văd dafinul, şi întotdeauna simţeam răcoarea umedă a pământului şi a pietrei şi mă asurzea zarva păsărilor, ce-şi luau zborul dintr-odată, când băteau clopotele.

Eu eram convins că dafinul ajungea la cer, asemeni vrejului de fasole fermecat din povestea pe care mi-o spuneau femeile din casă, şi pe care, mulţi ani după aceea, i-o citeam fiului meu cel mare, veşnic dornic de poveşti când se ducea la culcare, de când avea doi sau trei ani, impacientat când îşi dădea seama că povestea o să se termine, cerându-mi să mai ţină un pic, să-i citesc sau să-i povestesc alta, ba mai bine să născocesc una pe gustul lui, atribuindu-le personajelor trăsăturile de caracter şi puterile magice ce îi plăceau lui şi punându-le nume pe care trebuia să le aprobe el. Pe când citeam povestea la căpătâiul patului fiului meu, mi-l închipuiam pe micul ei erou urcând spre cer şi ivindu-se dincolo de nori printre crengile acelui dafin fermecat al Sfintei Marii, aşa cum mi-l închipuisem când eram copil şi mi se spunea aceeaşi poveste. Dacă priveam foarte fix în sus, chiar dacă nu sufla vântul, dafinul avea o uşoară unduire, cu atât mai tulburătoare, cu cât pentru că de-abia se putea percepe. Când îi agita coroana un vânt puternic, zgomotul frunzelor avea intensitatea valurilor izbite de stâncă, pe care eu nu le auzisem decât în filme sau când cineva îmi punea la ureche un ghioc şi îmi spunea că mai răsună înăuntru vuietul mării de unde fusese adus.

Îmi amintesc că mă duceam la biserica Santa María în fiecare după-amiază, în vara când am împlinit doisprezece ani, ca să spun câteva Ave Maria Fecioarei din Guadelupa, patroana oraşului meu, pe care o rugam să intervină în favoarea mea ca să trec la gimnastică în septembrie, pentru că la examenele din iunie picasem în mod umilitor, dar nu pe nedrept. Nu eram talentat la niciun sport, nu eram în stare să mă caţăr pe o funie ori să sar calul, şi nici măcar nu ştiam să mă dau peste cap. În mine crescuse un

sentiment de excludere care se accentua în chip amar odată cu pierderea confortabilelor certitudini ale copilăriei şi primele tulburări şi temeri ale trecerii spre adolescenţă. Mă simţeam mereu ruşinat şi deosebit de ceilalţi, cu faţa mea prea rotundă ce se umplea de coşuri, cu tuleiele înnegrindu-mi buza de sus, încă de copil, cu părul ce-mi creştea în locurile cele mai ciudate ale corpului, cu remuşcarea acută şi secretă a masturbaţiei, care potrivit învăţăturilor înfricoşătoare ale popilor nu era doar un păcat, ci şi începutul unei serii de boli cumplite. Ce ciudat e că am fost acel copil singuratic, grăsuţ şi stângaci, care, în fiecare amurg de vară, când se mai răcorea, se ducea în cartierul Alcázar şi intra în galeria răcoroasă a bisericii Santa María ca să se roage Fecioarei, călcând pe lespezile funerare ale unor morţi îngropaţi acum cinci sau şase veacuri, credincios şi ruşinat în forul său interior, pentru că în vara aceea învăţase să se masturbeze, uitându-se întotdeauna cu coada ochiului înăuntrul decolteurilor şi la picioarele goale ale femeilor, la pieptul alb cu sfârcul mare şi întunecos şi subţiri vene albăstrii al unei ţigănci desculţe care-i dădea să sugă pruncului ei aşezată în poarta vreuneia dintre căsuţele săracilor care se aflau la capătul cartierului, lângă ruinele zidului. Uneori, în marea piaţă din faţa bisericii, îi vedeam de departe stând pe o bancă de piatră pe cei patru sau cinci golani din clasa mea, care începuseră să fumeze şi se duceau la cârciumi, şi care, dacă treceam prin faţa lor, cu toate că mă făceam că nu-i văd, îşi băteau joc de mine aşa cum îşi bătuseră joc în sala de sport şi în curtea şcolii de slăbiciunea mea fizică, cu atât mai mult dacă îşi dădeau seama unde mă duceam, eu, tocilarul dolofan care luase atâtea note de zece şi totuşi nu fusese în stare să treacă la gimnastică, şi care acum se ruga în fiecare seară Fecioarei şi nu o dată se spovedea şi apoi rămânea la slujbă şi se împărtăşea, cu remuşcarea şi ciuda că nu îndrăznise să mărturisească totul, să-i spună preotului care-i pusese nişte

întrebări de rutină şi schiţase semnul crucii în penumbră în timp ce murmura pedeapsa şi iertarea, că mai avea un păcat căruia nici măcar nu i se putea spune pe nume decât cu un vag eufemism, că săvârşise *un act impur*. Doctrina catolică ne obişnuia foarte de timpuriu cu solitara bătălie cu tine însuţi, cu întortocherile vinovăţiei: un act impur era un păcat mortal, şi dacă nu îl mărturiseai nu puteai fi iertat, iar dacă voia cineva să se spovedească de un păcat mortal comitea altul la fel de grav ca primul, ce se adăuga aceluia în tainica josnicie a conştiinţei.

La biserica Santa María m-am căsătorit prima dată, când aveam douăzeci şi şase de ani. Poate că datorită buimăcelii şi a emoţiilor ceremoniei şi a mulţimii de oameni n-am apucat de data asta să mă uit la marele dafin din grădina bisericii, cu toate că acum îmi trece prin gând bănuiala îngrijorătoare că poate fusese tăiat, ceea ce n-ar fi fost de mirare într-un oraş adept al tăierii copacilor. Bărbatul tânăr, cu mustaţă, cu părul tuns cu briciul, cu un costum bleumarin şi o cravată gri perlă, mi se pare acum şi mai îndepărtat decât băieţelul de paisprezece ani, cuvios şi ruşinat în secret. De-a lungul acestui timp îşi perfecţionase aptitudinile, pe care le întrezărea ca fiind ale sale de la începutul adolescenţei, obiceiul de a se preface că e altcineva şi de a face ce aşteptau ceilalţi de la el, revoltându-se totodată, furios şi în tăcere, viclenia zadarnică de a-şi ascunde ceea ce el îşi închipuia că este adevărata lui identitate şi de a o hrăni cu cărţi şi vise şi o treptată doză de ranchiună, în timp ce pe faţă arăta o atitudine de blândă supunere. Aşa trăia într-un exil static, într-o depărtare ce aproape niciodată nu se micşora şi care, cu toate acestea, era la fel de falsă ca o câmpie pictată în perspectivă pe un perete sau ca acele secvenţe de film în care actorul conduce cu cea mai mare viteză o maşină decapotabilă pe buza unei faleze fără ca vântul să-i răvăşească părul şi fără ca pe parbriz să se perinde şi să alerge umbrele copacilor.

Cartierul Alcázar, în spatele bisericii Santa María, mărginit la sud şi la vest de drumul ce ocoleşte zidurile în ruine şi de terasele livezilor, are străzi înguste şi pietruite şi mici pieţe unde poate exista câte o casă impunătoare, cu un arc mare de piatră şi cu doi sau trei duzi sau plopi. Casele mai vechi din cartier sunt din secolul al cincisprezecelea. Sunt văruite, cu excepţia buiandrugilor de la uşi, de culoarea gălbuie a gresiei din care au fost ciopliţi, aceeaşi ca aceea a palatelor şi bisericilor. Albul varului şi blondul auriu al pietrei contrastează într-o delicată armonie care are eleganţa luminoasă a Renaşterii şi frumuseţea austeră a arhitecturii populare. Ferestrele înalte şi înguste cu grilaje cu bare dese ca nişte jaluzele şi zidurile mari înconjurate de grădini amintesc de ermetismul caselor musulmane moştenit intact de mânăstirile de claustrare*. Există case mari, cu ferestruici înguste ca nişte ambrazuri, unde uneori ne ascundeam noi copiii, cu belciuge mari pe faţade, belciuge de fier atât de grele, că nu aveam putere să le ridicăm, de care ni se spunea că seniorii de pe vremuri îşi legau caii. În aceste case locuiau nobilii ce conduceau oraşul şi care în timpul răzvrătirilor feudale împotriva puterii regale se baricadau în spatele zidurilor Alcázarului. La adăpostul aceloraşi ziduri se afla cartierul evreiesc; nobilii aveau nevoie de banii evreilor, de priceperea lor în treburile administrative, de îndemânarea meşteşugarilor lor, aşa că erau interesaţi să-i apere împotriva periodicelor explozii de furie ale gloatei cucernice şi brutale aţâţată de predicatori fanatici, de legende despre profanarea sfintei cuminecături şi ritualuri sângeroase săvârşite de evrei ca să pângărească religia creştină. Furau sfânta cuminecătură şi o scuipau şi o călcau în picioare, şi o străpungeau cu cuie şi o sfărâmau cu cleşti ca să repete astfel chinurile suferite de

---

* Mânăstiri din care călugăriţele nu ies toată viaţa şi unde este interzisă intrarea persoanelor laice.

trupul muritor al lui Iisus Hristos. Răpeau copii creştini şi le tăiau gâtul în pivniţele sinagogilor, şi le beau sângele sau îl vărsau pe făina albă şi sfinţită pentru cuminecătură.

Cineva mi-a vorbit de acea casă evreiască şi eu am bătut cartierul Alcázar până am găsit-o. Este pe o străduţă îngustă, ghemuită parcă, şi-mi amintesc că era locuită, cu glasuri de oameni şi zgomot de televizor ajungând în stradă prin ferestrele deschise, cu glastre cu muşcate. Are o poartă joasă şi la cele două capete ale marelui buiandrug de piatră sunt cioplite două stele ale lui David într-un cerc, nu atât de mâncate de timp încât să nu se poată vedea cu exactitate desenul. E o casă mică. Dar solidă, ce probabil că nu a aparţinut unei familii bogate, ci unui grefier sau unui mic negustor, sau dascălului unei şcoli rabinice, unei familii ce trăia, probabil, în anii dinaintea expulzării, sfâşiată între frică şi o strădanie de normalitate, închipuindu-şi că excesele ameninţătoare ale fanatismului creştin se vor domoli la fel ca de atâtea alte ori, şi că în acest orăşel şi la adăpostul zidurilor Alcázarului nu se vor repeta teribilele masacre din urmă cu câţiva ani de la Córdoba, sau de la sfârşitul veacului anterior. Casa de pe străduţă are ceva suspicios şi ascuns, ca atitudinea cuiva care pentru a nu atrage atenţia ţine capul aplecat şi umerii adunaţi şi încearcă să meargă pe lângă pereţi. Ce-ai face tu dacă ai şti că de la o zi la alta ai putea fi expulzat, că ar fi de-ajuns o semnătură şi o pecete de ceară roşie în partea de jos a unei ordonanţe, pentru ca întreaga ta viaţă să fie distrusă, să pierzi tot, casa şi averea, viaţa ta de fiecare zi, şi să te vezi pe drumuri, expus ruşinii, obligat să te lepezi de tot ce credeai că este al tău, şi să porneşti într-o călătorie pe o corabie ce te va purta nu se ştie unde, unde vei fi, de asemenea, arătat cu degetul şi respins, sau nici măcar asta, expus unui naufragiu pe mare, marea înfricoşătoare pe care nu ai văzut-o niciodată. Cele două stele ale lui David sunt singura dovadă a existenţei unei comunităţi numeroase, asemeni urmelor fosilizate de pe o

minunată frunză ce a făcut parte din imensitatea unui codru distrus de un cataclism cu milenii în urmă. Nu puteau crede că vor fi expulzați cu adevărat, că în câteva luni vor trebui să părăsească pământul unde se născuseră și unde trăiseră strămoșii lor îndepărtați, străzile orașului pe care îl crezuseră al lor, și unde, brusc, nu vor avea parte decât de manifestări de ură. Cine poate crede că propria lui casă, unde și-a făurit un mod de trai, îi va fi răpită în câteva zile, și că oameni necunoscuți vor veni s-o ocupe și nu vor ști nimic despre cei ce trăiseră în ea, cei ce crezuseră că este a lor. Casa avea o poartă cu ținte ruginite și un ciocan, și mici muluri gotice la colțurile buiandrugului. Cheia ce intra în gaura mare a broaștei poate că o luaseră cu ei cei expulzați și o lăsaseră moștenire din tată în fiu succesivelor generații ale exilului, la fel ca limba și sonorele nume castiliene și romanțele și cântecele pentru copiii pe care evreii din Salonic și Rodos le luaseră cu ei în lunga și infernala călătorie spre Auschwitz. Dintr-o casă asemănătoare cu aceasta vor fi plecat pentru totdeauna familia lui Baruch Spinoza sau cea a lui Primo Levi. Mergeam pe străzile pietruite ale cartierului evreiesc din Úbeda, închipuindu-mi tăcerea în care se scufundaseră în zilele de după expulzare, la fel ca aceea a străzilor din cartierul sefardit din Salonic, când fusese evacuat de nemți în 1941, unde nu aveau să se mai audă glasurile fetițelor ce săreau coarda cântând romanțe precum cele pe care eu apucasem să le aud în copilăria mea, romanțe despre femei ce se travesteau în bărbați ca să lupte în războaie împotriva maurilor, ori despre regine fermecate. Franciscanii și dominicanii predicând mulțimii analfabete, din amvoanele bisericilor, clopotele bătând cu sunet de victorie, în vreme ce surghiuniții părăseau cartierul Alcázar, în primăvara și vara anului 1492, altă dată pe care o învățam pe dinafară la școală, pentru că era cea mai glorioasă din Istoria Spaniei, ne spunea învățătorul, când fusese cucerită Granada și se

descoperise America, iar patria noastră, unificată de curând, începuse să fie un imperiu. *Domneşte spiritul lui Isabel şi al lui Fernando*, cântam marcând cu paşi marţiali emfaza imnului, *muri-vom sărutând drapelul sfânt*. Faptă eroică la fel de importantă ca victoria Regilor Catolici asupra maurilor din Granada şi hotărâre la fel de înţeleaptă ca aceea de a-l sprijini pe Columb fusese expulzarea evreilor, care, în ilustraţiile din enciclopedia noastră şcolară, aveau nasuri coroiate şi bărbiţe ascuţite, şi se spunea despre ei că sunt la fel de perfizi şi ascunşi ca alţi duşmani declaraţi ai Spaniei, despre care nu ştiam nimic altceva decât numele lor înfricoşătoare, masoni şi comunişti. Când ne încăieram cu alţi copii pe stradă şi când vreunul ne scuipa, îi strigam întotdeauna: *Jidane, l-ai scuipat de Dumnezeu*. În carele alegorice din Săptămâna Patimilor, gâzii şi fariseii aveau aceleaşi trăsături grosolane ca evreii din enciclopedia noastră şcolară. În Cina cea de Taină, Iuda ne înfricoşa la fel ca Dracula din filme, cu nasul lui încovoiat şi barba ascuţită şi faţa verzuie de trădător hapsân, când se răsucea ca să se uite pe furiş la punga cu cei treizeci de arginţi.

La hotelul Excelsior din Roma, mulţi ani şi multe vieţi mai târziu, am cunoscut un scriitor român sefard, Emil Roman, ce vorbea curent italiana şi franceza, dar şi o stranie şi ceremonioasă spaniolă pe care o învăţase în copilărie, şi care, probabil, se asemăna cu cea vorbită în 1492 de locuitorii acelei case din cartierul Alcázar. Dar noi nu ne spuneam sefarzi, mi-a explicat, noi eram spanioli. La Bucureşti, în 1944, un paşaport eliberat în cea mai mare grabă de ambasada spaniolă i-a permis să scape cu viaţă. Cu acelaşi paşaport care îl salvase de nazişti scăpase câţiva ani mai târziu de dictatura comunistă, şi nu s-a mai întors niciodată în România, nici măcar după moartea lui Ceauşescu. Acum scrie în franceză şi trăieşte la Paris; şi, cum este pensionar, îşi petrece după-mesele în localul unei

asociaţii de bătrâni sefardiţi ce se numeşte *Viaţă lungă*. Era un bărbat foarte înalt, rigid, cu gesturi grave, cu pielea măslinie şi mâini mari de sacerdot. La barul hotelului Excelsior, un tip cu papion roşu şi smoching argintiu cânta melodii de succes internaţional la o orgă electrică. Aşezat în faţa mea, lângă ferestrele ce dădeau spre circulaţia de pe Via Veneto, Emil Roman bea cu sorbituri scurte dintr-o ceaşcă micuţă o cafea expres şi vorbea cu patimă despre injustiţiile săvârşite cu cinci veacuri în urmă, niciodată uitate, neîndreptate şi nici măcar atenuate de scurgerea timpului şi de perindarea generaţiilor, acel decret de expulzare fără drept de apel, bunuri şi case vândute în grabă ca să se încadreze în termenul de două luni ce li se acordase expulzaţilor, două luni ca să părăseşti o ţară unde trăiseră strămoşii tăi timp de mai bine de o mie de ani, aproape de la începutul celeilalte diaspore, spunea Emil Roman, sinagogile pustii, bibliotecile împrăştiate, prăvăliile goale şi atelierele închise, o sută sau două sute de mii de persoane obligate să plece dintr-o ţară cu nici opt milioane de locuitori. Şi cei ce n-au plecat, cei care-au preferat să se convertească din teamă sau din interes şi şi-au făcut socoteala că botezându-se vor fi acceptaţi. Dar nici măcar asta nu le-a fost de folos, deoarece dacă nu mai puteau fi prigoniţi din cauza religiei de care se lepădaseră, acum sângele lor era cel ce-i condamna, şi nu numai pe ei, ci şi pe fiii şi nepoţii lor, astfel că aceia care au rămas au ajuns să fie la fel de străini ca aceia care plecaseră, poate chiar mai mult încă, deoarece erau disprețuiţi nu doar de cei ce-ar fi trebuit să fie fraţii lor întru noua religie, ci şi de cei ce rămăseseră credincioşi celei de care ei se lepădaseră. Cel mai infam păcătos se putea căi, şi dacă îşi îndeplinea pedeapsa era iertat de vină, ereticul putea să-şi renege greşelile, păcatul originar putea fi iertat mulţumită jertfei lui Hristos; dar pentru evreu nu exista mântuire posibilă pentru că vinovăţia sa era anterioară lui şi independentă de faptele

sale, şi devenea şi mai suspect şi dubios dacă avea o comportare exemplară. Dar în privinţa asta Spania nu a fost o excepţie, n-a fost mai crudă sau mai fanatică decât alte ţări din Europa, în ciuda a ceea ce se crede în general. Dacă Spania s-a deosebit prin ceva nu a fost pentru că i-a expulzat pe evrei, ci pentru că i-a expulzat atât de târziu, pentru că în secolul al XIV-lea fuseseră izgoniţi din Anglia şi din Franţa, şi să nu credeţi că asta s-a făcut cu mai multe menajamente, iar când în 1492 mulţi dintre cei ce plecaseră din Spania au căutat adăpost în Portugalia, l-au obţinut în schimbul unei monede de aur de persoană, şi după şase luni au fost expulzaţi şi de-acolo, iar cei ce s-au creştinat ca să nu trebuiască să mai plece n-au dus o viaţă mai bună decât evreii convertiţi din Spania, şi-au primit acelaşi nume infam de *marrani**. Dar au existat *marrani* care după mai multe generaţii trecute la catolicism au emigrat în Olanda şi când au ajuns acolo au profesat din nou iudaismul, ca familia lui Baruch Spinoza, de exemplu, ce avea o inteligenţă prea raţională şi liberă pentru a se supune vreunei dogme şi a fost expulzat oficial din comunitatea evreiască, el, cel ce se trăgea dintr-o stirpe de evrei expulzaţi din Spania.

A fi evreu era de neiertat, a nu mai fi era imposibil, spuse cu lenta sa mânie melancolică Emil Roman, al cărui nume adevărat era don Samuel Béjar y Mayor. Eu nu sunt evreu datorită religiei strămoşilor mei, pe care părinţii mei n-au practicat-o niciodată, şi de care când eram tânăr îmi păsa la fel cum vă pasă dumneavoastră de credinţa bunicilor în miracolele sfinţilor catolici. Un timp, încă mai putea fi ca o boală secretă, care nu te exclude din societatea celorlalţi pentru că nu iese la iveală prin semne exterioare, prin pete sau bube ce te pot condamna ca pe un lepros din Evul Mediu. Dar într-o zi, în 1941, a trebuit să-mi cos o

---

* *Marrán* „porc" (în sp.).

stea a lui David galbenă pe pieptul paltonului, şi de atunci boala n-a mai putut fi ascunsă, iar dacă eu uitam pentru o clipă că sunt evreu şi că nu puteam fi decât un evreu, privirile celor pe care-i întâlneam pe stradă sau pe platforma tramvaiului (cât timp ni s-a mai dat voie să circulăm cu tramvaiul) aveau grijă să mi-o amintească, să mă facă să-mi simt boala şi ciudăţenia. Unii cunoscuţi îşi întorceau capul ca să nu fie obligaţi să ne salute sau să nu fie văzuţi că vorbesc cu un evreu. Câte unul ne ocolea, ca atunci când ocoleşti un cerşetor foarte murdar sau o persoană cu o diformitate respingătoare. Cei ce fuseseră compatrioţii mei deveniseră străini. Dar străinul eram eu, şi oraşul în care mă născusem şi trăisem dintotdeauna nu mai era al meu, şi în orice clipă, în timp ce mergeam pe trotuar, oricine putea să mă insulte şi să mă împingă în stradă deoarece nu aveam dreptul să merg pe-acolo, sau dacă aveam ghinionul să mă întâlnesc cu un grup de nazişti riscam să mă bată sau să sufăr umilinţa de a o rupe la fugă ca să nu mă ajungă, ca un copil neajutorat pe care-l chinuiesc puştii mai mari şi golanii de pe stradă ca să se distreze.

L-aţi citit pe Jean Améry? Trebuie s-o faceţi, este la fel de important ca Primo Levi, doar că mult mai exasperat decât el. Familia lui Primo Levi emigrase în Italia în 1492. Amândoi au fost la Auschwitz, cu toate că acolo nu s-au întâlnit. Levi nu împărtăşea exasperarea lui Améry, nici nu putea să accepte faptul că s-a sinucis, dar şi el a sfârşit prin a se omorî, sau cel puţin ăsta a fost verdictul poliţiei. În realitate Améry nu se numea Améry, nici Jean. Se născuse în Austria şi se numea Hans Mayer. Până la treizeci de ani a trăit crezând că este austriac şi că limba şi cultura lui sunt germane. Îi plăcea chiar să sublinieze că e din Austria, şi adesea se îmbrăca în costum popular cu pantaloni scurţi şi şosete trei sferturi. Pe neaşteptate, într-o zi de noiembrie din 1935, stând într-o cafenea din Viena, aşa cum stăm noi,

dumneavoastră şi cu mine, a deschis ziarul şi a citit decretul de la Nürnberg privind legile rasiale şi a descoperit că nu este ceea ce crezuse şi dorise întotdeauna să fie şi ceea ce părinţii lui îl învăţaseră să creadă că este, un austriac. Brusc, era ceea ce nu-şi închipuise niciodată: un evreu, şi pe deasupra nu era decât asta, întreaga sa identitate se reducea la această unică stare. Intrase în cafenea fiind sigur că are o patrie şi o viaţă şi când a ieşit de acolo era un apatrid, maximum o posibilă victimă şi nimic mai mult. Chipul lui era acelaşi, dar el devenise altul, şi când se privea pe îndelete în oglindă nu-i era deloc greu să înceapă să distingă semnele transformării, deşi după înfăţişarea lui nimeni n-ar fi putut să-şi dea seama de originea lui, de urmele stigmatului. Probabil că plătise cafeaua aceluiaşi chelner din fiecare dimineaţă, care poate se înclinase uşor în faţa lui când primise bacşişul, dar acum ştia că în mod foarte probabil chelnerul l-ar privi cu dispreţul destinat unui cerşetor inoportun dacă ar ajunge să afle că este evreu. A fugit spre vest, în Belgia, când mai era încă timp, în 1938, dar în epoca aceea frontierele Europei se transformau de la o zi la alta în capcane sau garduri de sârmă ghimpată, şi cel ce fugise în altă ţară se trezea într-o dimineaţă auzind la megafoane strigătele călăilor pe care crezuse că i-a lăsat în urmă în ţara lui. În 1943, Gestapoul l-a arestat la Bruxelles. Timp de câteva săptămâni a fost supus unor torturi îngrozitoare şi puţin după aceea a fost trimis la Auschwitz. După eliberare şi-a renegat numele german şi limba germană pe care le crezuse ale lui, şi a hotărât să se numească Jean, nu Hans, şi Améry, nu Mayer, şi să nu mai pună piciorul niciodată în Austria şi în Germania. Citiţi cartea pe care a scris-o despre infernul din lagăr. După ce am terminat-o, n-am putut să citesc cineva şi nici să scriu nimic. Spune că în clipa când cineva începe să fie torturat este încălcat pentru totdeauna pactul său cu ceilalţi oameni, şi chiar dacă se salvează şi rămâne liber şi continuă să

trăiască mulți ani, tortura nu va înceta niciodată, și nu va putea să privească pe nimeni în ochi, nici să se încreadă în cineva, nici să nu se întrebe, în fața unui necunoscut, dacă este sau a fost un torționar, dacă i-ar fi foarte greu să fie, și când o vecină bătrână și bine-crescută îi dă bună ziua când îl întâlnește pe scară, se gândește că aceeași bătrânică amabilă putuse să-l denunțe la Gestapou pe vecinul ei evreu, sau să se uite în altă parte când vecinul ei era târât pe scări în jos, sau să strige *Heil Hitler* până răgușea la trecerea soldaților nemți.

Am fost invitat în Germania o dată, acum câțiva ani, să țin o conferință într-un oraș foarte frumos, ca de basm, cu străzi pietruite și case cu acoperișuri gotice, cu parcuri, cu multă lume plimbându-se cu bicicleta, Göttingen, unde trăiseră Frații Grimm. Îmi amintesc de zgomotul ca fâșâitul mătăsii pe care-l făceau roțile bicicletelor când alunecau pe pavajul umed pe înserat, și de clinchetul soneriilor lor. Fusese o zi însorită și eu umblasem dintr-un loc în altul încă de dimineață, mereu cu persoane foarte îndatoritoare și politicoase, ce se străduiau să-mi satisfacă imediat orice dorință pe care mi-o exprimam, cu o eficiență ce putea fi extenuantă. Dacă spuneam că mă interesează să vizitez un muzeu, dădeau telefon imediat și după scurtă vreme îmi puneau la dispoziție pliante cu informații, orare și posibile mijloace de transport. De dimineață, m-au condus la universitate să țin conferința, după aceea s-au agitat să-mi prezinte diverse posibile locuri unde să mănânc, dacă preferam bucătărie italienească, ori chinezească, ori vegetariană, și când am spus oarecum la întâmplare că mi-ar plăcea un restaurant italienesc, n-au știut ce să mai facă pentru a decide care este cel mai bun dintre mai multe posibile. După-masă, cu toată somnolența de după prânz și oboseala călătoriei, m-au dus la o librărie pentru o lectură publică. Eu citeam un capitol din cartea mea și după aceea

traducătorul îl citea în germană. De cum am început să citesc, mi-a trecut cheful gândindu-mă la toate paginile pe care le aveam de citit şi mă plictisea şi irita ceea ce scrisesem eu însumi. Îmi ridicam ochii din carte când îmi înghiţeam saliva sau îmi trăgeam răsuflarea şi vedeam în faţa mea feţele serioase şi atente ale publicului, care mă asculta disciplinat fără să înţeleagă o iotă, şi care, în plus, plătise ca să suporte acest supliciu. Mă ruşinam de ceea ce scrisesem, mă simţeam vinovat de plictiseala pe care probabil o simţeau oamenii aceia, şi ca să scurtez momentul neplăcut, citeam cât mai repede şi săream paragrafe întregi. Mi se închideau ochii când traducătorul citea în germană şi încercam să stau drept şi atent ca şi cum aş fi înţeles ceva, şi căutam pe feţele acum ceva mai puţin impasibile ale publicului posibile reacţii la ceea ce scrisesem mai demult într-o limbă care nu semăna deloc cu aceea pe care o auzeau. Observam câte un zâmbet, câte un gest de aprobare la ceva scris de mine şi despre care nu ştiam ce este, şi la sfârşit m-am simţit atât de uşurat, că nu mi-a mai păsat defel de aplauzele furtunoase, deşi am zâmbit şi mi-am înclinat puţin capul cu umilinţa obişnuită a celui ce este flatat. Ce chin să primeşti felicitări, să răspunzi la întrebările unor persoane atât de interesate, încât aproape că mi-era ruşine că-mi păsa atât de puţin de interesul lor pentru ceea ce aveam să le spun. Era ca atunci când mergi pe nisip şi te afunzi la fiecare pas, ca atunci când înoţi în nisip, şi singurul lucru pe care-l doream era să plec de acolo cât mai repede şi să nu mai trebuiască să scriu altă dedicaţie nici să mă arăt interesat de altă explicaţie, şi să scap de extenuanta amabilitate a organizatorilor care îmi plănuiau şi îmi organizau următorii paşi, se uitau la ceas calculând cât mai era până se închide muzeul la care voiam atât de mult să merg, discutau dacă e mai rapid şi mai comod pentru mine să mergem cu taxiul sau cu tramvaiul, se asigurau că mai am pliantele, unul dintre ei se uita pe un plan ca să vadă dacă

aproape de muzeu e vreun restaurant italian unde să mă ducă să mănânc de seară, pentru că se conta deja pe preferința mea pentru mâncarea italienească. Au rămas consternați și eu m-am simțit groaznic de nepoliticos și de vinovat când le-am spus că preferam să mă duc la hotel și că o să mănânc acolo ceva, deși unul dintre ei s-a oferit să dea un telefon ca să se intereseze ce au și astfel să pot lua o hotărâre, și ca să afle și la ce oră se deschide și se închide restaurantul și, eventual, ce putea oferi room service-ul. Le-am spus, aproape că i-am implorat, să nu se deranjeze, că nu-mi este foame și că poate o să iau o bere și o pungă de cartofi prăjiți din minibarul din cameră, dar m-am căit imediat de ce-am spus pentru că s-a născut îndoiala dacă în camera hotelului există minibar... Nu puteam să cred că rămăsesem singur când în cele din urmă m-au lăsat, despărțindu-se de mine la scara de la intrare cu afecțiune total nemeritată, ei atât de amabili și eu blestemându-mă în sinea mea, anticipând aproape dureros apropierea clipei când mă voi putea întinde în pat fără să fac nimic, fără să vorbesc cu nimeni, fără să trebuiască să mă descurc într-un meniu scris doar în germană, să-mi scot pantofii și să îndoi perna și să stau trântit privind tavanul, bucurându-mă de toate orele pe care le aveam la dispoziție ca să fiu singur, să mă plimb după bunul meu plac, unde aveam chef, cu mâinile în buzunare, fără nicio țintă, fără cineva lângă mine care să mă oblige la o implacabilă politețe.

Am aținit un timp, în confortul nemțesc al camerei, care era mică și cu bârne pe tavan și pardoseală din lemn ceruit, ca într-un desen dintr-o poveste, acoperindu-mă cu una dintre acele pilote ușoare și călduroase pe care nu le găsești în nicio altă parte a lumii, rezemat de perna mare, moale, mirosind a lavandă, dar nu voiam să adorm, pentru că era devreme, cu toate că începuse să se înnsereze, și dacă adormeam acum puteam să mă trezesc pe deplin odihnit la două noaptea și să-mi petrec restul nopții cu una dintre

acele temute insomnii de cameră de hotel. Am coborât în hol având grijă să verific dacă nu se află prin apropiere vreunul dintre amfitrionii mei, şi când am ieşit pe stradă de asemenea m-am uitat într-o parte şi în cealaltă, amintindu-mi de spionii din romanele lui John le Carré pe care le-am tot citit când eram tânăr, oameni obişnuiţi cu ochelari şi palton ce merg prin mici oraşe germane şi din când în când se întorc şi se uită în oglinzile retrovizoare ale maşinilor parcate ca să se asigure că nu-i urmăreşte un agent de la Stasi*. Plutea o ceaţă rece în aer, o umezeală şi un miros de râu şi de vegetaţie îmbibată de apă. Pe măsură ce mergeam îmi reveneam din oboseală şi somnolenţă, simţind acel început de euforie ce obişnuieşte să mă stimuleze când ies din hotel pe străzi într-un oraş străin şi nu am nicio obligaţie. Sunt numai ochi, nu sunt nimeni şi nimeni nu mă cunoaşte, şi când sunt cu tine ne plimbăm îmbrăţişaţi cu o plăcută uşurinţă ce ne aduce înapoi la primele zile când eram împreună, pentru că acel oraş unde am ajuns este la fel de nou şi tot atât de promiţător precum oraşul nostru când avea aceeaşi claritate inaugurală ca viaţa noastră de proaspeţi amanţi.

Îmi amintesc foarte puţine lucruri, foarte clare: o stradă pietruită, cu case cu acoperişuri ascuţite pe cele două laturi, acoperişuri de ardezie şi grinzi de lemn încrucişându-se pe faţade, cu ferestre mici cu obloane de lemn întredeschise, printre care se văd interioare luminate, căptuşite cu lemn şi cu cărţi. Îmi aduc aminte de zgomotul stins al bicicletelor, de vibraţia spiţelor rotindu-se în tăcerea străzii fără maşini, şi atingerea lipicioasă a cauciucurilor pe pietrele umede. Auzeam în spatele meu notele acute ale unei sonerii şi imediat mă depăşea un biciclist paşnic, bărbat sau femeie şi nu neapărat tânăr, uneori o doamnă cu păr alb şi ochelari

---

* Poliţia secretă a fostei Republici Democrate Germane.

şi pălărie demodată sau un director cu costum bleumarin sub impermeabil. Am văzut turnuri gotice cu orologii aurite şi tramvaie ce treceau la capătul unei străzi într-o tăcere fantomatică aproape la fel ca aceea a bicicletelor. La un colţ mi-a atras atenţia vitrina foarte luminată a unei cofetării, din care ajungea până în stradă un zgomot compact şi jovial, dar şi amortizat, învăluit parcă în liniştea generală a oraşului, conversaţii şi clinchet de linguriţe şi ceşti, şi o aromă caldă, foarte tare în aerul atât de rece, de ciocolată şi cafea. Pentru că mi-era foame şi îngheţasem în timpul plimbării foarte lungi, mi-am învins timiditatea ce mă împiedică de atâtea ori să intru singur într-un local plin de lume, sfiala spaniolă care se accentuează la mine când sunt într-o ţară străină. Era cu siguranţă o cofetărie de la începutul secolului, conservată perfect, cu stucaturi aurite ca de baroc austro-ungar, cu oglinzi înrămate în mahon şi candelabre de salon de bal, cu gheridoane de marmură şi coloane subţiri de fier vopsite în alb cu o strălucire de purpurină pe capiteluri. Avea suporturi cu ziare mari, nemţeşti, cu litere foarte înghesuite, ce păreau de asemenea ziare de la începutul veacului sau cel puţin din războiul de la 1914. Chelneriţele erau îmbrăcate cu bluze albe, decoltate şi fuste largi din alte vremuri, pieptănate cu cocuri împletite sau cu cozi răsucite pe tâmple şi erau blonde şi cu feţe roşii şi rotunde şi se mişcau iute şi un pic sufocate printre mesele pline de lume, ţinând în sus cu o singură mână tăvi supraîncărcate cu ceainice şi căni de porţelan cu cafea sau ciocolată şi felii de tort, torturile mari, delicioase, ce luceau în galantare, într-o varietate pe care n-o mai văzusem niciodată şi nici n-am mai văzut-o după aceea.

Aşezat într-un colţ, la o masă foarte mică, în timp ce aşteptam ceaiul şi tarta cu brânză dulce şi mure pe care le comandasem înţelegându-mă prin semne cu o chelneriţă, mă distram privind la feţele din jurul meu, bucurându-mă de interiorul cald, de liniştea de a nu trebui să fiu atent la

limba pe care o auzeam, pentru că n-o știam deloc, astfel încât îmi puteam permite plăcerea de a nu mă forța să prind fragmente de conversație. Erau mai ales oameni în vârstă, mai mult femei decât bărbați, perechi de pensionari prosperi sau grupuri de doamne cu pălării și paltoane, iar tonul general era cel al unei depline și civilizate desfătări, capete ce aprobau și mâini ce ridicau cestile de ceai cu degetul mic în sus, râsete stăpânite, conversații vioaie și la fel de ermetice pentru mine ca perechile de ochi de culoare deschisă care uneori înregistrau prezența mea cu o scurtă privire de curiozitate sau poate de dezaprobare. Eu eram, fără îndoială, singurul străin din tot localul, și într-o oglindă ce se afla în fața mea m-am putut vedea dintr-odată ca din afară, cum mă vedea chelnerița ce-mi aducea ceaiul și tarta sau bărbatul cu ochi foarte albaștri și păr foarte alb, ce se întorsese puțin spre mine și mă studia în timp ce continua să-i povestească ceva doamnei cu cercei aurii, părul vopsit într-un negru foarte negru și mănuși albe, care stătea lângă el, foarte machiată, cu fard pe pomeți, cu nenumărate și fine riduri pe buza de sus și în jurul gurii foarte roșii. Mi-am văzut părul foarte negru, ochii întunecați, cămașa albă fără cravată și bărbia adumbrită deja de barbă, care-mi dădea în mod neîndoielnic un aer de bulgar sau de turc, haina de la costumul meu protocolar care era nițel șifonată după atâtea zile de călătorie și neîngrijire, ce părea a fi unul dintre acele sacouri pe care le poartă emigranții, cu care apar în pozele din anii șaizeci emigranții spanioli în Germania. Eram foarte obosit, deoarece călătoriile la care mă obligă profesiunea mă epuizează, necunoscuții mă amețesc și dorm prost la hoteluri, și începeam să văd chipurile și lucrurile din jurul meu ca prin ceață, deși nimeni nu fuma în cofetărie și nu exista alt abur decât cel al cestilor sau al celor ce intrau din frigul străzii. Ce ciudat că nu mi-am dat seama mai înainte că toată lumea, cu excepția chelneriților, părea foarte în vârstă, bătrâni și bătrâne conservați cu aceeași grijă ca

decorația și mulurile de ipsos ale cofetăriei, și la fel de decrepiți, cu danturi false, bastoane, meșe, peruci blonde sau albe, pudrate, ochelari cu multe dioptrii, pantofi și ciorapi ortopedici, pălărioare în stilul lui Miss Marple și mâini pergamentoase și artritice ce tremurau ținând bucățile de tort și ceștile de porțelan fin. Ospătărițele erau tinere, fără discuție, chiar foarte tinere, blegute ca niște adolescente rozalii și dolofane, dar, într-un anumit fel, erau tot așa de bătrâne precum clienții și localul, cu fustele lor umflate, cu cocurile lor împletite și cu cozi, cu bluzele și decolteurile lor cu dantelă, carnale dar lipsite de senzualitate, cu fețe cu rotunjimi infantile și greoaie ca niște femei mature. M-am uitat la bărbatul cu părul alb și moale ca de bumbac și cu ochii de culoare foarte deschisă ce mi se păruse, cu puțin înainte, că mă studia dezaprobator, și mi-a trecut prin minte că trebuie să aibă vreo șaptezeci și ceva de ani, poate optzeci, deși era slab și vânos, avea fața și mâinile bronzate, ca expuse la intemperii, și un aer semeț, ca de militar în rezervă. Am calculat că în 1940 nu putea să aibă cu mult peste treizeci de ani și, cu un soi de revelație subită și arbitrară, mi l-am închipuit cu uniformă, cu ochii atât de deschiși la culoare adumbriți de cozorocul unui chipiu rotund. Ce-o fi făcut bărbatul acesta în Germania anilor treizeci, și mai târziu, în timpul războiului, unde s-o fi aflat. Fără să-mi dau seama, l-am privit probabil cu atenție excesivă și nedisimulată, pentru că am observat că avea o expresie iritată când privirea mea s-a încrucișat cu a lui. Dar după ce mi-am luat privirea de la el, m-am uitat la celelalte persoane din local, la lumina candelabrelor ce strălucea pe stucaturile aurite și se multiplica în oglinzi, și voiam să-mi imaginez ce trăsături și atitudini avea fiecare chip de bărbat sau de femeie cu cincizeci sau șaizeci de ani în urmă, așa încât începuse să se producă un neliniștitor și apoi amenințător proces de transformare al lor, un ghimpe negru al suspiciunii, și vedeam tinere și crude aceste fețe scofâlcite

şi paşnice, gurile cu danturi false ce sorbeau mici înghiţituri de ciocolată sau de ceai se deschideau cu strigăte de entuziasm fanatic, mâinile cu pete maronii pe dos şi încheieturile degetelor deformate de artrită ce ţineau atât de elegant ceştile se ridicau în poziţie oblică precum nişte baionete într-un salut unanim; câţi dintre cei ce erau în jurul meu strigaseră *Heil Hitler*, ce era în conştiinţa, în memoria fiecăruia dintre ei, bărbat sau femeie, cum m-ar fi privit dacă s-ar fi întâlnit cu mine şi eu aş fi avut o stea galbenă cusută pe pieptul paltonului, dacă s-ar fi aflat chiar în această cofetărie şi ar fi intrat nişte bărbaţi cu pălării trase pe ochi şi haine negre de piele şi s-ar fi apropiat de mine ca să-mi ceară actele, mie, un necunoscut cu aspect de străin şi meridional ce trezeşte imediat bănuieli şi provoacă priviri piezişe, care ţine ceaşca de ceai între palme ca să se încălzească, şi nu ştie că cineva, un cetăţean conştiincios, a telefonat la Gestapou ca să-i avertizeze de prezenţa mea, fără să-l fi obligat nimeni, doar din simţ civic sau patriotic; poate vreunul dintre bătrânii ce mănâncă acum în cofetărie a dat un astfel de telefon, a prezentat un denunţ precum cele ce se mai păstrează în arhive ca dovezi de neşters ale meschinăriei aproape universale, a intimei doze de infamie ce au susţinut edificiul sanguinar al tiraniei; poate se află printre aceşti oameni şi un urmărit sau un denunţat de atunci, deşi statistic posibilităţile sunt mult mai mici. Dar acum mi se pare că mă ţintesc mai mulţi ochi, şi chipul meu reflectat în oglinda ce dilată spaţiul şi multiplică oamenii s-a modificat şi el, mă văd mai straniu, mai măsliniu, mă diferenţiez de ceilalţi pe măsură ce simt incomoditatea creată de această diferenţă. Mi-ar plăcea să am o carte sau un ziar, ceva cu care să-mi petrec timpul şi să fac ceva cu mâinile, dar îmi pipăi buzunarele paltonului şi nu am nimic decât paşaportul şi portofelul, şi când mă satur să aştept îmi fac curaj şi mă ridic în picioare să plec, dar îndată mă aşez din nou şi cred chiar că mă înroşesc deoarece chelneriţa a

venit cu tava şi cu un zâmbet de tanti prietenoasă, spunându-mi ceva ce nu înţeleg. Îi plătesc înainte de a pleca, beau un pic de ceai şi muşc din tarta prea dulce. Foarte ameţit de căldura excesivă, ies pe stradă recunoscător singurătăţii şi aerului limpede şi rece, intru într-un parc crezând că este acelaşi prin care am trecut venind de la hotel şi, când ies din el trecând de un grilaj înalt într-o stradă luminată şi modernă pe care nu-mi amintesc s-o fi văzut înainte, înţeleg că m-am rătăcit, cu toată luciditatea bruscă a trezirii dintr-un vis.

O plimbare solitară se confundă cu alta, aşa cum un vis se continuă cu altul, iar noaptea germană se dizolvă într-o după-amiază ploioasă zece ani mai târziu şi pe celălalt ţărm al oceanului, dar există un intens miros de vegetaţie umedă şi pământ reavăn, şi cel ce merge nu este sigur că e acelaşi de atunci. Într-un anumit moment de-a lungul acestui timp, a descoperit ceea ce toată lumea crede că ştie şi totuşi nimeni nu acceptă. Acum ştie, şi această cunoaştere nu e niciodată foarte departe de conştiinţa lui, că este muritor, şi ştie asta pentru că a fost pe punctul de a muri, şi mai ştie că timpul pe care-l trăieşte acum este pe jumătate un dar al hazardului şi al medicinii, şi că această plimbare de după-masă pe nişte străzi liniştite cu copaci din New York putea să nu fi existat, şi că dacă el n-ar traversa chiar acum un pic ameţit, Fifth Avenue în dreptul străzii 11, spre vest, cu balonzaidul şi cu umbrela lui, nu s-ar întâmpla absolut nimic, nimeni n-ar observa absenţa lui, nu s-ar produce nici cea mai mică schimbare în lume, în casele de cărămidă roşie cu scări înalte de piatră care-i plac atât de mult, în şirurile de *gingko* cu frunzele lor în formă de evantai, foarte tinere încă, de un verde foarte crud, la fel de lucitor ca acela al glicinelor ce se caţără pe faţade până la cornişe, încurcându-se uneori în geometria metalică a scărilor de incendiu. Ştie, de asemenea, că putea să nu se fi întors

niciodată în oraş, şi cum ştie că asta ar fi fost foarte uşor şi că-i rămân doar una sau două zile ca să plece de acolo, se teme că aceasta o să fie ultima dată, şi această conştiinţă a fragilităţii vieţii sale, firul atât de subţire şi de uşor de tăiat al vieţii oricui face ca această plimbare repetată de multe ori să aibă mai multă valoare, şi ştie că nu e imposibil ca acum s-o facă pentru ultima dată. Printre numele de oraşe şi de femei care i-au atras de când era copil viaţa şi imaginaţia, există acum un nume nou, apărut ca un scorpion în catalogul cuvintelor sale cruciale. Aşa cum Franz Kafka nu scrie niciodată în scrisorile sale cuvântul tuberculoză, el nu pronunţă niciodată cuvântul leucemie, nici măcar nu se gândeşte la el, nici nu-l rosteşte în sinea lui, îngrozit că numai pronunţându-l l-ar invada otrava înţepăturii sale.

Merge spre vest lăsându-se purtat în voia paşilor, căutând străzile ascunse şi pietruite ce se află foarte aproape de râul Hudson, la limita vastei dezolări portuare a cheiurilor abandonate, unde pe vremuri acostau transatlanticele. Acum se văd pilonii colosali putrezind în apa cenuşie şi în crăpăturile debarcaderelor de care vapoarele îşi sprijineau bordul cresc trestii şi buruieni dese ca între coloanele frânte ale unui templu în ruină. Pe unele cheiuri e interzisă intrarea. Altele au devenit parcuri de joacă sau terenuri de sport. Nenumăraţi fugari din Europa au păşit pe aceste scânduri mari de lemn şi au privit oraşul de aici cu teamă şi spaimă. De-a lungul întregului mal al râului şerpuieşte o alee pentru alergători şi patinatori şi pentru oamenii care-şi scot liniştiţi câinele la plimbare. De cealaltă parte a gurii râului ce dă spre ocean se vede coasta oraşului New Jersey, o linie joasă de copaci întreruptă de nave industriale urâte, de câte un bloc de locuinţe, de câte o uriaşă construcţie de cărămidă care de departe pare poarta crenelată a zidului unui oraş babilonian sau asirian şi care-şi are replica exact în faţa ei, de partea aceasta a fluviului. Aceste construcţii mi se păreau mai misterioase pentru că

nu aveau ferestre şi nu-mi puteam imagina la ce folosesc. Erau ca turnurile din Ninive sau din Samarkand înălţate nu în mijlocul deşertului ci pe malul râului Hudson; mai târziu am aflat că acolo sunt gurile de aerisire sau ventilatoarele colosale ale tunelului Lincoln care trece pe sub râu, şi care este atât de întunecos şi de lung, că atunci când treci prin el într-un taxi ai senzaţia sufocantă că n-o să ajungi niciodată la ieşire şi că în fiecare secundă îţi lipseşte aerul.

În depărtare, spre sud, se înalţă faleza cu cei mai moderni zgârie-nori din partea de jos a Manhattan-ului, cei ce s-au ridicat în jurul Turnurilor Gemene care au o anumită frumuseţe când sunt învăluite în ceaţă sau când soarele roşiatic al înserării le dă o strălucire ca de prisme de aramă. În această după-amiază înnourată şi cu burniţă, apele Hudson-ului au aceeaşi culoare cenuşie ca a cerului şi partea cea mai de sus a zgârie-norilor se pierde între norii mari mişcători şi întunecaţi printre care scânteiază ca jăratecul sub o spuză subţire luminile roşii ale paratrăsnetelor. Aproape pierdute în ceaţă se disting Statuia Libertăţii şi zveltele turnuri de cărămidă din Ellis Island.

M-am întors în oraş şi-mi iau deja rămas-bun de la el. Vreau să păstrez ca pe-o comoară fiecare loc, fiecare minut al acestei ultime după-amieze, roşul cărămizilor de pe acele străzi ascunse, parfumul florilor violete ale glicinelor, cel al micilor grădini sălbatice care se găsesc uneori în spatele unui gard de lemn, între două clădiri unde e o umbră umedă şi o vegetaţie deasă ce-mi aminteşte de grădina bisericii Santa María în după-amiezile foarte ploioase, când apa curgea din garguie printre arcurile galeriei şi răsuna înăuntrul bolţilor. Am mers spre apus, lăsând în urmă Fifth Avenue, şi puţin înainte de a ajunge la Sixth, aproape la colţul cu strada 11, am dat de cimitirul sefardit pe care mi-l arătase odată prietenul meu Bill Sherzer şi pe care eu nu-l observasem înainte deşi obişnuiam să umblu mult prin

locurile acelea, spre partea de jos a bulevardelor, care acolo devin mai largi și mai boeme, la încrucișarea dintre Chelsea și Greenwich Village, cu tarabe cu cărți și discuri la mâna a doua și magazine cu haine extravagante, cu măsuțe de cafenea pe trotuare și vitrine ale unor minunate băcănii italienești. De multe ori fuseserăm să cumpărăm la una dintre ele, la Balducci's, dar niciodată nu dăduserăm atenție acelei grădini înguste și umbroase din spatele unui grilaj, care la începutul secolului al nouăsprezecelea era cimitirul comunității hispano-portughezo-evreiești, potrivit unei plăci căreia de asemenea nu i-am fi dat atenție dacă nu ne-ar fi arătat-o Bill. Fugiți din Rusia, de foame și de pogromuri, bunicii lui sosiseră la Ellis Island la începutul secolului.

Printre copaci, ferigi, iederă, buruieni, se văd câteva lespezi de piatră, înnegrite de umezeală și de intemperii, atât de tocite, încât de-abia se mai disting inscripțiile săpate cândva pe ele, caractere evreiești sau latine, câte un nume spaniol, câte o stea a lui David. Dar grilajul este închis și nu se poate intra în micul cimitir, și dacă cineva ar putea atinge lespezile, cu greu ar putea simți altceva decât rugozitățile și asperitățile pietrei, ale cărei colțuri s-au rotunjit cu vremea, s-au tocit până într-atâta încât încetul cu încetul dispar urmele mâinii omenești, la fel ca acele coloane frânte și acele fragmente de capiteluri care în depozitele din forurile din Roma revin la o primitivă asprime minerală. Cine ar putea să reînvie numele ce fuseseră săpate pe acele lespezi acum două sute de ani, nume de oameni care au existat la fel de real ca mine însumi, care au avut amintiri și dorințe, care poate au reușit să-și refacă arborele genealogic întorcându-se în trecut de-a lungul unor surghiunuri succesive până la un oraș ca al meu, până la o casă cu două stele ale lui David pe buiandrug, într-un cartier cu străzi foarte înguste ce a rămas pustiu în primăvara și vara anului 1492. În fața grilajului micului cimitir, străjuit de zidurile înalte ale edificiilor, am o melancolică senzație de reîn-

tâlnire cu fantomele compatrioților mei în după-amiaza ceţoasă şi cu burniţă din New York, reîntâlnire şi despărţire, pentru că plec mâine şi nu ştiu dacă o să mă întorc, dacă va exista o după-masă viitoare când mă voi opri exact în acest loc, în faţa lespezilor cu numele lor şterse, pierdute, ca atâtea altele, pentru catalogul imemorial al diasporei spaniole, pentru geografia mormintelor spaniole în atâtea exiluri prin lumea largă. Lespezi, morminte fără nume, liste infinite de morţi. În împrejurimile New York-ului există un cimitir cu coline vălurite şi verzi şi copaci imenşi, care se numeşte Porţile Cerului, cu lacuri de unde se ridică în serile de toamnă stoluri compacte de păsări migratoare. Printre miile de lespezi, în mijlocul unei geometrii de morminte cu nume irlandeze, e una cu un nume spaniol, atât de modestă, atât de la fel ca oricare alta, că e foarte greu să o observi.

Federico García Rodríguez
1859–1945

Cum şi-ar fi putut închipui acest om că mormântul lui nu avea să se afle în cimitirul din Granada, ci la celălalt capăt al lumii, printre pădurile de lângă râul Hudson, sau că fiul lui avea să moară înaintea lui şi că nu va avea nici măcar un mormânt care să se vadă, nici măcar o simplă lespede care să amintească locul exact în râpa unde a fost executat*. Morminte modeste şi gropi comune jalonează drumurile marii diaspore spaniole: aş vrea să vizitez cimitirul francez unde a fost îngropat în 1940 don Manuel Azaña, în plină prăbuşire a Europei, să citesc numele lui Antonio Machado pe un mormânt din cimitirul din Colliure. Alţi morţi pentru care de asemenea n-au existat morminte nici inscripţii dăinuie în mulţimea alfabetică a numelor lor: pe o pagină de internet am găsit cu litere albe pe un fond

* Referire la poetul spaniol Federico García Lorca.

negru lista sefarzilor din insula Rodos, deportaţi la Auschwitz de nemţi. Ar trebui să le citim unul câte unul cu voce tare ca şi cum am recita o severă şi imposibilă rugăciune, şi să înţelegem că niciunul dintre aceste nume de necunoscuţi nu se poate reduce la un număr al unei statistici atroce. Fiecare a avut o viaţă ce nu s-a asemănat cu a nimănui, aşa cum chipul şi glasul fiecăruia au fost unice, aşa cum oroarea morţii fiecăruia a fost fără egal, chiar dacă s-a petrecut între atâtea milioane de morţi asemănătoare. Cum să îndrăzneşti să recurgi la vana frivolitate de a inventa, când există atâtea vieţi ce merită să fie povestite, fiecare din ele un roman, o reţea de ramificaţii ce conduc spre alte romane şi spre alte vieţi.

Dar îmi amintesc acum de dimineaţa acelei penultime zile la New York, tu şi cu mine un pic tulburaţi de iminenţa călătoriei, în acel straniu răgaz al nimănui din ajunul plecării, când nu ne mai aflăm cu totul în locul de unde încă nu am plecat, şi când toate lucrurile, locurile şi obiceiurile ce păreau că ne-au acceptat în mod pasager dau impresia că ne resping, ne amintesc că suntem doar străini în trecere, şi că nu va rămâne nicio urmă a prezenţei noastre în apartamentul pe care l-am ocupat un timp atât de scurt, şi unde, cu toate acestea, zi de zi, am lăsat semnele domestice ale vieţii noastre, hainele în dulapul ce mirosea deja a colonia ta când îl deschideai, la fel ca şifonierul nostru din Madrid, cărţile noastre pe noptieră, cremele tale şi pămătuful şi săpunul meu de ras pe poliţa din baie, partea din noi pe care am luat-o în călătorie, pe care trebuie s-o cărăm înapoi asemeni catrafuselor nomazilor, ştergând înainte de-a pleca una câte una toate urmele pe care le-am lăsat, până şi mirosul trupurilor noastre impregnat în cearşafurile pe care le ducem la spălătorie la prima oră a zilei plecării.

Orice gest obişnuit proiectează umbra stranie a despărţirii. Am numărat cu zgârcenie zilele ce încă ne mai rămâneau, şi acea dimineaţă de care-mi amintesc, complet treaz, în patul altora care a fost al nostru timp de o săptămână, încă leneş şi nemişcat îmbrăţişându-te pe tine, care dormi cu o expresie de paşnică fericire, de parcă dormind te-ai bucura încă de profunzimea somnului, mă gândesc că mai avem la dispoziţie această zi întreagă şi am chef s-o păstrez intactă şi să mă bucur de ea la fel de pe îndelete ca de acele minute pe care ţi le acorzi când a sunat deja deşteptătorul şi mai poţi sta puţin până te scoli. Pun apoi radioul în timp ce pregătesc micul dejun, dar senzaţia de cotidian pe care mi-o produce vocea crainicului de fiecare dimineaţă este falsă, pentru că o aud pentru penultima oară şi nu-mi mai servesc la nimic obişnuinţa pe care au dobândit-o gesturile necesare ca să caut cutia de cafea în dulapul respectiv şi laptele în frigider, automatismul cu care deschid sertarul cu linguriţe sau aprind aragazul sau pun filtrul în cafetieră. În scurt timp, chiar mâine după-masă, vom fi două fantome în acest loc, anteriorii ocupanţi necunoscuţi şi invizibili pentru noua chiriaşă pe care noi n-o vom vedea, căreia îi vom lăsa la portar un plic cu cheia apartamentului, şi care are deja ceva dintr-o umbră invadatoare, uzurpatoare a spaţiului intimităţii noastre, nu numai a patului unde am dormit şi am făcut amor, şi a mesei unde puneam în fiecare dimineaţă înainte de a te scula ceştile pentru micul dejun, ci şi a luminii cernute de umezeală ce intra la prima oră prin geamurile ce dau spre terasă, şi a peisajului pe care-l vedeam când stăteam acolo, sprijiniţi în coate pe o cornişă la o înălţime de paisprezece etaje, ca pe balustrada unui splendid transatlantic, mai ales noaptea, în nopţile cu furtuni şi fulgere din acea lună mai, furtuni cu o furie de musoni, cu trăsnete străbătând oblic marii nori negri ce ascundeau zgârie-norii, sau îi transformau în străluciri ireale ce se înălţau în depărtare în ploaie pierzându-se printre

rafalele repezi de ceaţă scăldată în culorile reflectoarelor ce luminau etajele cele mai de sus ale clădirii Empire State, violet uneori, roşu şi albastru, galben tare. Ce lipsă de chef de a ne întoarce în ţara noastră de unde ne-au sosit aproape zilnic ştiri despre vărsări de sânge şi obscurantism, ce dorinţă de îndepărtare prelungită de exil.

Înainte de-a pleca cu adevărat suntem deja pe picior de plecare, dar ne mai rămâne o zi ca să ne prefacem faţă de noi înşine, unul faţă de celălalt şi faţă de sine însuşi, că prezenţa noastră în această casă, în acest oraş, este autentică şi sigură, la fel de reală ca aceea a portarului care ne spune prietenos bună ziua cu accentul lui cubanez sau ca a bengalezului de la prăvălia din colţ, de unde cumpăr zilnic jurnalul şi cartelele telefonice. Mi-am petrecut o parte din viaţa mea, ori una sau mai multe dintre vieţile mele, vrând să plec din locurile unde mă aflam, şi acum, când timpul trece atât de repede, dorinţa mea cea mai mare este să rămân, să mă stabilesc pe o perioadă lungă în oraşele care-mi plac, să am un sentiment liniştit de obişnuinţă şi de vechime, precum cel de care mă bucur când mă gândesc la toţi anii de când tu şi cu mine suntem împreună. Niciodată, decât atunci când eram copil, n-am fost tentat să colecţionez nimic, dar îmi place să păstrez între paginile caietelor sau ale cărţilor mărturiile curente şi valoroase ale unui anumit moment, cutii de chibrituri cu numele unui restaurant, bilete de intrare, bilete de autobuz, orice hârtiuţă oricât de mică ar fi care să confirme o dată şi o oră, prezenţa noastră într-un loc, scurtul itinerar al unei călătorii. Nu mă leg de lucruri, nici măcar de cărţi sau de discuri, dar mă leg de locurile unde am trăit misterioasa exaltare a ceea ce este mai bun în mine însumi, plenitudinea dorinţelor mele şi a afinităţilor mele, şi ceea ce aş vrea să adun ca un colecţionar avar şi obsedat sunt clipele, ceasurile întregi, minutele pe care le-am petrecut ascultând o anumită muzică, ori privind tablouri în sălile unui muzeu, plăcerea de a mă plimba cu

tine într-o după-amiază pe malul Hudson-ului, în timp ce soarele incendiază cu aur și aramă ferestrele zgârie-norilor, și această lumină rămâne apoi într-o fotografie, neliniștea aventurii și a nesiguranței ce ne-a cuprins încetul cu încetul în acea penultimă dimineață la New York, pe măsură ce vedeam alunecând prin fereastra unui autobuz ultimele case impunătoare din Upper East Side, primele terenuri virane și blocurile în ruină din Harlem.

Există tendința ca ultimele zile ale oricărei călătorii să fie înnourate și parcă rarefiate, și să se contamineze de nostalgia celui ce pleacă accentuând-o cu tonuri cenușii. Pe măsură ce urcam spre nord, în autobuz rămâneau tot mai puțini pasageri și treptat, aproape imperceptibil, dispăreau chipurile albe și saxone, și în loc de bătrâne foarte palide și cu aspect fragil apăreau mame foarte tinere cu prunci în brațe sau cu copii foarte mici, negrese sau hispanice, doamne grase cu părul vopsit blond, cu unghii lungi și cu vorba slobodă din Caraibe, bunici negrese ce stăteau pe locurile lor cu o maiestuozitate de matroane etiopiene și care atunci când se ridicau ca să coboare la stația lor, se mișcau cu multă greutate legănându-se la fiecare pas cu adidașii lor enormi, cu trupurile disproporționate și răsucite, de parcă ar fi suferit de o dureroasă boală de oase. Și pe măsură ce pasagerii din autobuz nu mai erau albi se schimba și orașul văzut prin fereastră, se făcea mai întins și mai gol, deteriorat, mai sărac, cu mai puțină circulație, cu puține vitrine pe trotuarele aproape pustii, fărâmițându-se în spații nelocuite, în imagini de terenuri înconjurate cu garduri de sârmă și cu clădiri arse sau în ruină pe fundal, locuri de case demolate din care a mai rămas în picioare un zid cu găurile ferestrelor astupate cu scânduri în cruce, sinistre ca niște ștersături. Din când în când treceam pe câte o bucată de stradă unde din vreun motiv oarecare dăinuia o urmă de viață colectivă, un trotuar și un șir de case ce nu fuseseră părăsite, cu o prăvălie cu aspect relativ prosper la colț, și

bărbaţi singuratici stând pe trepte, cu mame tinere ce merg de mână cu copii mici, şi glastre cu muşcate la câte o fereastră. Trecuseră multe staţii de când coborâseră din autobuz ultimii turişti, cei ce se duceau la muzeele din oraşul de sus, la Metropolitan sau Guggenheim, şi nu mai vedeam în stânga noastră copacii din Central Park, încoronaţi în depărtare de blocurile turn din West Side Avenue, cu vârfurile lor ce le fac să semene cu nişte zigurate sau temple ale unor străvechi religii asiatice sau cupole sau faruri din scenografiile filmelor expresioniste cu creste şi garguie.

Trecând prin acele locuri nepopulate, autobuzul deja aproape gol mergea mult mai repede, şi şoferul se întorcea din când în când ca să se uite la noi sau studia prin oglinda retrovizoare înfăţişarea noastră diferită. Trecurăm pe lângă o piaţă cu flori în stil franţuzesc în mijlocul căreia se afla o statuie de bronz a lui Duke Ellington. Soclul era ca marginea unei scene, şi Duke Ellington, în picioare şi cu smoching, se sprijinea de un pian cu coadă turnat tot în bronz. (Acum nu ştiu dacă am văzut cu adevărat sau îmi amintesc că mi-a povestit cineva că în alt loc din New York există o statuie a lui Duke Ellington călare.) Trecuse mai bine de o oră de când ne urcaserăm în autobuz, la staţia Union Square. Dar ajunseserăm atât de departe şi merseserăm atât de încet, încât părea că trecuse mult mai mult timp, şi nici nu vedeam semne că am ajunge curând la destinaţia noastră, strada o sută cincizeci şi cinci. Străini în oraş, acum eram de două ori străini, şi, pe deasupra, în aceste cartiere pe care nu le vizitasem niciodată şi unde nu eram siguri că vom găsi adresa noastră.

Staţia de pe strada o sută cincizeci şi cinci se afla la colţ cu un bulevard foarte lat, cu clădiri nu foarte înalte şi distanţate, sugerând singurătatea şi periferia accentuate de ziua cenuşie şi de gardurile joase ale terenurilor virane. În jur nu era nimeni căruia să-i punem vreo întrebare. Case sărăcăcioase, biserici, magazine închise, un steag american

unduind pe o clădire de cărămidă, cu un aer jalnic şi oficial totodată. Dintr-odată ne-a cuprins descurajarea şi teama că ne pierduserăm, că poate o să ne trezim dintr-un moment într-altul într-o zonă periculoasă, doi turişti străini pe care-i miroşi de la distanţă şi care nu ştiu unde se află şi îşi dau seama cu teamă că printre puţinele maşini care circulă nu se vede galbenul ţipător al niciunui taxi.

Mergem acum pe lângă gardul unui cimitir mare, care la început ni s-a părut un parc sau o pădure. Spre apus, se intuiesc vastele depărtări ale Hudsonului şi la o răscruce unde se termină cimitirul se vede de cealaltă parte a bulevardului, ca o apariţie sau o iluzie, clădirea pe care o căutam, impunătoare şi neoclasică, nu mai puţin ciudată decât noi în acest peisaj periferic, sediu al Hispanic Society of America, unde ni s-a spus că sunt tablouri de Velázquez şi de Goya şi o bibliotecă mare unde nu vine nimeni, deoarece cine să vină în locul acesta, atât de departe de orice, într-un cartier pe care din sudul Manhattanului e uşor să ţi-l imaginezi devastat şi periculos.

În spatele unui grilaj se află o curte cu statui între două clădiri cu cornişe de marmură şi coloane, cu nume spaniole săpate de-a lungul faţadei. O bombastică statuie ecvestră a Cidului şi pe zidul uneia dintre clădiri un basorelief mare reprezentându-l pe don Quijote călare pe Rocinante, călăreţ şi cal la fel de învinşi şi de scheletici. Lângă uşa de la intrare, o femeie cu părul alb prins cu o clamă şi cu un aspect general neglijent fumează o ţigară, cu acea atitudine obstinată şi furtivă a fumătorilor americani care trebuie să iasă afară ca să tragă câteva fumuri, adăpostindu-se de frig lângă vreo coloană sau la un colţ al clădirii, trăgând repede din ţigară şi apoi ascunzând-o, temându-se de oprobriul celor ce trec pe lângă ei. Femeia ne priveşte o clipă, şi mai târziu o să ne amintim amândoi că ne-au impresionat ochii ei ce străluceau ca nişte cărbuni aprinşi pe faţa ei veştejită ca în spatele unei măşti, ochii vii şi mândri ai unei femei

mult mai tinere decât aspectul ei fizic, o funcţionară sau o secretară americană aproape de pensionare ce trăieşte singură şi nu se prea ocupă să se îngrijească, se tunde oricum şi poartă jersee de culoare închisă şi pantaloni bărbăteşti, pantofi între ortopedici şi sport, ochelari prinşi cu un lănţişor, şi care a rămas atât de demodată, încât nici măcar n-a renunţat la obiceiul de a fuma.

În hol căutăm în zadar casa de bilete. Un portar bătrân şi vânjos ce stătea cu o leneşă nepăsare într-un jilţ călugăresc ne face semn că putem trece liniştiţi, şi după chipul şi atitudinea sa şi accentul cu care vorbeşte engleza se observă imediat că este cubanez. Are o haină de uniformă gri, asemănătoare cu aceea a unui portar spaniol, o haină de portar spaniol de acum mulţi ani, jerpelită după o lungă purtare, după mult timp de somnolentă lenevie administrativă. De cum intrăm în hol observăm cu aprehensiune că în acest loc nu vine aproape nimeni şi că totul suferă o deteriorare uniformă, cea a lucrurilor care nu se reînnoiesc, care continuă să dureze când sunt deja uzate şi au rămas demodate deşi se mai pot încă folosi. Orarul lipit pe geamul de la intrare este tipărit la o tipografie veche, şi s-a îngălbenit, supunându-se aceluiaşi principiu de eroziune lentă a timpului ca haina portarului sau ca fotografiile înrămate ce, într-o vitrină, amintesc crearea în anii douăzeci a acestei Hispanic Society, marile automobile negre ale autorităţilor spaniole şi americane care au asistat la inaugurare, clădirea construită atunci într-un loc unde nu mai exista nimic altceva, arogantă şi albă în clasicismul arhitecturii sale, cu marmura proaspăt lustruită strălucind cu luciul a ceea ce este nou, a ceea ce părea că o să aibă un viitor triumfal. Pe cer, deasupra capetelor acoperite cu jobenuri şi pălării de pai, se vede un aeroplan care pe atunci era la fel de ameţitor de modern ca automobilele domnilor şi doamnelor care iau parte la inaugurare. Dar cartonul fotografiilor s-a

umflat, şi în colţurile interioare ale ramelor se văd minuscule găuri de cari.

Unde ne aflăm acum oare, unde am ajuns, când intrăm într-un vast salon întunecos care are ceva dintr-o curte interioară de palat spaniol, cu lemnăria sculptată a jilţurilor platereşti şi arcuri de piatră neagră roşiatică ce devine şi mai întunecoasă datorită luminii slabe de afară, filtrată prin vitraliile din tavan. Spaţiul nu ne permite o identificare exactă, pentru că ar putea fi nu numai curtea unui palat înconjurată în partea de sus de o galerie, ci şi sacristia dezordonată şi imensă a unei catedrale, sau depozitul unui muzeu a cărui specialitate exactă este la fel de confuză ca normele sale de organizare, sau ca principiul după care se fac achiziţiile. La începutul veacului, milionarul Archer Milton Huntington, stăpânit de o nesăbuită pasiune pentru spaniolismul romantic, de o erudiţie nepotolită şi omnivoră, străbătea ţara cumpărând totul, cumpărând orice lucru, jilţurile unei catedrale şi un ulcior de lut smălţuit, tablouri de Velázquez şi de Goya, feloane de episcopi, topoare paleolitice, săgeţi de bronz, Hristoşi însângeraţi pentru Săptămâna Mare, ostensorii de argint masiv, plăci de faianţă valenciană, manuscrise ale apocalipsului cu miniaturi, un exemplar din prima ediţie din *La Celestina*, *Dialogurile de amor* de Judá Abravanel, numit Léon Hebreo, evreu spaniol refugiat în Italia, romanul *Amadís de Gaula*, ediţia din 1519, Biblia tradusă în spaniolă de Yom Tob Arias, fiul lui Levi Arias, şi publicată la Ferrara în 1513, pentru că în Spania nu putea fi publicată, prima ediţie din *Lazarillo*, *Palmerín de Inglaterra* în aceeaşi ediţie pe care a citit-o probabil don Quijote, prima ediţie din *La Galatea*, addendele succesive ale temutului *Index Librorum prohibitorum*, un *Don Quijote* din 1605, şi atâtea alte cărţi şi manuscrise spaniole pe care nimeni nu le aprecia şi care au fost vândute la orice preţ acelui bărbat ce călătorea în automobil pe drumurile imposibile ale ţării şi trăia într-o perpetuă transă

de entuziasm pentru orice, de uimitoare lăcomie achizitivă, multimilionarul Mr. Huntington alergând dintr-un loc într-altul cu violenta sa energie americană, prin aşezările moarte şi rurale ale Castiliei, urmând ruta Cidului, cumpărând orice lucru şi dând ordine expeditive ca să-i fie trimis în America, tablouri, tapiserii, grilaje, iconostase întregi, resturi ale bombasticei glorii spaniole, relicve de opulenţă ecleziastică, dar şi mărturii ale nevoiaşei vieţi a poporului, blidele de lut în care săracii îşi mâncau terciul de grâu şi ulcioarele mulţumită cărora se bucurau de luxul apei reci în regiunile secetoase din interior. A condus excavaţii arheologice în Itálica şi i-a cumpărat pe loc ruinatului marchiz de Jerez de los Caballeros colecţia sa de zece mii de volume. Şi ca să adăpostească toată această nemăsurată pradă a călătoriilor sale prin Spania, a construit acest palat la un capăt al Manhattanului unde n-a ajuns niciodată prosperitatea nici febra speculativă pe care o anticipase poate domnul Huntington; totul se află pe pereţi, în vitrine, în colţuri, fiecare obiect cu o etichetă sumară cu data şi locul de origine, scrise întotdeauna pe o hârtie gălbuie, mozaicuri romane şi opaiţe de ulei, blide neolitice, spade medievale, fecioare gotice, ca un talcioc unde au ajuns, târâte în confuzia marii revărsări a timpului, toate mărturiile şi moştenirile trecutului, rămăşiţe din casele bogaţilor şi din cele ale săracilor, aurul bisericilor, scrinurile din saloane, cleştii cu care se aţâţă focul, şi tapiseriile şi tablourile ce atârnaseră pe pereţii bisericilor acum abandonate şi jefuite, şi ale palatelor ce poate nici nu mai există, lespezile aproape şterse de pe mormintele potentaţilor, şi agheasmatarele de marmură cu apă sfinţită din penumbra rece a capelelor. Şi numele, nume sonore de locuri spaniole pe etichetele din vitrine, şi, printre ele, pe neaşteptate, lângă un vas de lut verde smălţuit pe care îl recunosc imediat, numele oraşului meu natal, unde mai exista, când eram eu copil, un cartier al olarilor în care cuptoarele erau la fel ca acelea de pe vremea

musulmanilor, o stradă îngustă și însorită ce se numește strada Valencia, care dădea în câmp. De acolo a venit acest vas pe care ți-l arăt acum în spatele unui geam într-una din încăperile solitare de la Hispanic Society din New York, și care, pe aceste meleaguri îndepărtate, mă readuce chiar în inima copilăriei mele; în mijloc are desenat un cocoș înconjurat de un cerc, și când îl privesc aproape că simt cu buricele degetelor suprafața smălțuită a ceramicii și protuberanța liniilor desenului, un cocoș imemorial ce pare și un cocoș de Picasso, care se repeta pe farfuriile și vasele de la mine de-acasă, și pe cănile de apă. Îmi aduc aminte de castroanele mari în care femeile amestecau carnea tocată cu mirodenii pentru cârnați la tăierea porcului, de farfuriile de pământ pe care se tăiau roșiile și ardeiul verde pentru salate, natură moartă austeră și savuroasă a bucătăriei populare. Aceste obiecte se aflau întotdeauna pe mesele și pe polițele din case și părea că au aproape atributele unei perenități liturgice, și, totuși, au dispărut în foarte scurt timp, doar câțiva ani, deplasate de invazia plasticelor și a veselei de fabricație industrială. Au dispărut asemeni caselor în a căror penumbră adâncă străluceau formele lor generoase și rotunjite, și asemeni morților ce-au locuit în ele.

Și mie îmi trezește amintiri acest vas, spune aproape de noi femeia pe care am văzut-o fumând la intrare. Se scuză că ne-a întrerupt, că a auzit ce vorbim: v-am recunoscut accentul, cu mult timp în urmă am locuit în acest oraș. Vocea îi este aproape la fel de tânără ca ochii, la fel de străină de vârsta înscrisă pe trăsăturile feței și de neglijența americană a felului de-a se îmbrăca. Lucrez la bibliotecă, dacă vă interesează, îmi va face multă plăcere să v-o arăt. Sunt atâtea comori aici și atât de puțină lume știe asta. Din când în când vin profesori, oameni foarte pregătiți care studiază chestiuni spaniole, dar pot trece săptămâni, luni întregi chiar, fără ca nimeni să vină să mă întrebe de vreo carte. Cine să vină atât de departe, cine poate să-și închipuie că

aici avem tablouri de Velázquez, de El Greco, de Goya, atât de aproape de Bronx, că păstrăm aici primul *Lazarillo* şi primul *Don Quijote* şi *La Celestina* din 1499. Turiştii ajung până la strada nouăzeci ca să vadă Guggenheimul şi-şi închipuie că tot ce se află dincolo de ea este o lume la fel de necunoscută şi de periculoasă ca inima Africii. Eu locuiesc aproape de aici, într-un cartier de cubanezi şi dominicani, unde nu auzi vorbindu-se englezeşte. Sub apartamentul meu e o cârciumă cubaneză ce se numeşte *La Flor de Broadway*. Fac cele mai bune tocăniţe şi *daiquiri*-uri din New York şi te lasă să fumezi liniştit la masă, că au feţe de masă de muşama în carouri, cum erau şi în Spania când eu eram foarte tânără. Ce lux, să fumez o ţigară cu o cafea neagră după masă. Ştiţi ce rar a devenit asta aici, să poţi fuma la masă într-un restaurant. Tutunul îmi face rău la bronhii, şi oamenii se uită pieziş la mine când intră aici şi mă văd fumând la uşa de la intrare, dar sunt prea bătrână ca să mă mai schimb, şi-mi place mult să fumez, mă bucur de fiecare ţigară pe care o fumez, îmi ţine de urât şi mă ajută când stau de vorbă sau ca să-mi treacă timpul când sunt singură. Şi, pe deasupra, când eram foarte tânără, voiam să fug din Spania şi să vin în America pentru că aici femeile puteau să fumeze şi să poarte pantaloni şi să conducă maşina, cum vedeam în filmele dinainte de război.

Femeia vorbea o spaniolă curată şi clară, ca aceea care se poate auzi în unele zone din Aragón, dar accentul ei avea aderenţe caraibiene şi nord-americane, şi vocea ei metalică devenea complet anglo-saxonă când pronunţa câte un cuvânt în engleză. Ne invitase la o ceaşcă de ceai în biroul ei, iar noi am acceptat, pe de o parte, pentru că simţeam deja epuizarea fizică de după muzee şi, pe de altă parte, pentru că felul ei de a vorbi şi de a ne privi avea ceva hipnotic, mai ales în acel loc pustiu şi tăcut, în dimineaţa cenuşie a ultimei noastre zile de voiaj. Ne tulbura şi, în acelaşi timp, ne subjuga acea femeie ce nu ne spusese cum

se numeşte, care ne vorbea cu un glas spaniolesc de acum mulţi ani şi ne cerceta cu nişte ochi mult mai tineri decât faţa şi aspectul ei, decât mâinile ei pistruiate şi zbârcite, cu noduri de artrită la articulaţii, decât respiraţia ei de fumătoare, deşi tutunul nu îi pătase degetele şi nu îi îngroşase vocea. Biroul era mic, dezordonat, cu un miros de hârtie veche, cu mobile din anii douăzeci, precum cele ce se văd în unele tablouri de Edward Hopper. Femeia a scos dintr-un fişier trei ceşti şi trei pliculeţe de ceai pe care le-a pus pe hârtiile de pe birou cu un gest de scuză tipic nord-american, şi-a ieşit să caute puţină apă caldă. Ne privim fără să spunem nimic, ne zâmbim, ca să restabilim o anumită complicitate într-o situaţie atât de ciudată, şi femeia revine imediat, şi ne studiază cu ochii ei foarte vioi, vrând parcă să ghicească dacă am vorbit despre ea cât timp lipsise. Ochelarii îi atârnă de gât legaţi cu o panglică neagră. Pare o secretară a unei catedre universitare pe punctul de a se pensiona, dar ochii ei mă interoghează cu atâta nerușinare, de parcă ar fi fost protejaţi de anonimatul unei măşti, şi femeia ce mă priveşte nu e aceeaşi care toarnă apă fierbinte în ceştile de ceai şi se mişcă grijuliu şi cu politeţea rigidei etichete americane, şi-şi piaptănă părul cărunt cum dă Dumnezeu, şi poartă pantaloni, jersee şi pantofi de o austeritate practică şi mai curând dezolantă. Se uită la mine de parcă ar avea treizeci de ani şi ar evalua bărbaţii în termenii cruzi ai atracţiei sau ai disponibilităţii lor sexuale; se uită la tine vrând să ghicească dacă suntem amanţi sau suntem căsătoriţi, şi dacă în felul cum ne adresăm unul altuia se percep semne de dorinţă sau de distanţare. Şi în timp ce ochii ei magnetici iscodesc fiecare amănunt al înfăţişării tale şi alei mele, al chipurilor noastre şi al hainelor noastre, mâinile ei de bătrână execută ritualul ospitalităţii academice, servind ceaiul şi oferind pliculeţe cu zahăr şi zaharină şi acele beţişoare de plastic care în Statele Unite înlocuiesc în mod atât de neplăcut linguriţele, şi vocea ei

limpede, de demult, spaniolească, cu inflexiuni cubaneze şi saxone, ne povesteşte istorii despre acel milionar megaloman ce a fondat Hispanic Society la colţul dintre Broadway şi strada o sută cincizeci şi cinci, crezând că această zonă din Harlem va ajunge foarte repede la modă printre bogătaşi, şi despre cât e de ciudat să-ţi petreci viaţa atât de departe de Spania şi, totuşi, înconjurată de atâtea lucruri spaniole, atât de departe de Spania şi de orice loc, chiar şi de New York, zice, arătând cu un gest spre fereastra de unde se vede un trotuar sărac şi popular care totuşi este Broadway, un şir de case de cărămidă roşie întretăiate de scări de incendiu şi încoronate cu rezervoare înalte de apă, şi mai încolo cenuşiul orizontului deschis, marile turnuri înnegrite ale locuinţelor sociale din Bronx.

Au trecut mai mult de patruzeci de ani de când am venit din Spania şi nu m-am întors niciodată şi nici nu mă gândesc să mă întorc, dar îmi amintesc de câteva locuri din oraşul dumneavoastră, de câteva nume, piaţa Santa María, unde sufla atât de tare vântul în nopţile de iarnă, strada Real, nu se numea aşa? Deşi acum îmi aduc aminte că atunci îi schimbaseră numele în José Antonio*. Şi acea stradă unde erau olarii, uitasem cum se numeşte, dar auzindu-vă că îi vorbeaţi soţiei dumneavoastră de strada Valencia mi-am dat seama imediat că vă refereaţi la ea, şi mi-am amintit de un cântec ce se cânta pe atunci:

Pe strada Valencia
Cu apă şi lut moale
Olarii
Fac oale.

---

* José Antonio Primo de Rivera (1903–1936), om politic spaniol, fondator (împreună cu Ruiz de Alda şi García Valdecasas) şi conducător unic al partidului de dreapta Falanga spaniolă.

Când eram încă tânără am reușit să mă înscriu la niște cursuri de literatură spaniolă la Columbia University, cu don Francisco García Lorca, și lui îi plăcea să-i cânt aceste versuri, spunea că nimic nu poate fi mai exact, le repeta cu glas tare ca să observăm bine că nu exista niciun adjectiv, niciun cuvânt care să nu fie obișnuit, și, cu toate acestea, rezultatul, ne spunea, este totodată poetic și la fel de informativ ca o frază dintr-un ghid, la fel ca în vechile romanțe.

Vorbește mult, ne hipnotizează povestind, dar în realitate nu reușim să aflăm nimic despre adevărata ei viață, nici măcar numele ei, deși de acest amănunt ne dăm seama după aceea, și nu fără uimire, după ce-am plecat. Cum o fi apartamentul unde trăiește, singură, fără nicio îndoială, poate cu o pisică, ascultând glasurile și melodiile cubaneze ce se aud de la *La Flor de Broadway*, unde mănâncă în fiecare seară, unde mănâncă o farfurie de carne de porc cu fasole și orez și poate se amețește cu un *daiquiri* singură la o masă cu față de masă de mușama în carouri, fumând apoi o țigară în timp ce soarbe o cafea și se uită pe stradă la bărbați și femei cu acei ochi de infailibilă analiză sexuală. Ce face atâtea ore și zile când nu vine nimeni să consulte cărțile din bibliotecă, comorile îngropate pe care ea le cataloghează și le revizuiește, cu o expresie de severă eficiență pe chipul ei ofilit, cu ochii întredeschiși în spatele ochelarilor atârnați de o panglică neagră. Exemplare unice care nu se pot găsi decât aici, prime ediții, colecții complete de reviste erudite, teancuri de manuscrise legate cu sfoară, scrisori olografe, toată literatura spaniolă și toate cunoștințele și cercetările posibile despre Spania, strânse în această mare bibliotecă unde nu vine aproape nimeni. Dar ea nu mai are nevoie să deschidă volumele de versuri din colecția *Clásicos Castellanos* pentru că în perioada cursurilor cu profesorul García Lorca căpătase, încurajată de el, ne-a spus, obișnuința de a învăța pe dinafară poeziile care-i plăceau cel mai mult, așa că știa o mare parte din

Romancero, și sonetele lui Garcilaso, Góngora, Quevedo, și toată opera lui San Juan de la Cruz și aproape toată a lui Fray Luis de León, și Bécquer și Espronceda, ce fuseseră pasiunile primei ei adolescențe, fantezistă și literară, împărtășite de fratele ei, ce era un pic mai mare decât ea, și cu care recita împreună *Don Juan Tenorio* sau *Fuenteovejuna* sau *Viața e vis*. Poate că se ocupase cu asta în toți anii de când lucra la biblioteca de la Hispanic Society, să învețe pe dinafară literatura spaniolă, să și-o recite în gând sau în șoaptă, mișcându-și buzele ca și cum s-ar ruga, în timp ce se ducea în fiecare dimineață la slujba ei pe trotuarele caraibiene din Broadway, sau când mergea în sudul Manhattanului în autobuzele încete ori în vagoanele aglomerate ale metroului, în timp ce stătea întinsă în patul ei solitar în nopțile de insomnie, sau când străbătea sălile muzeului fără să se uite la aproape niciunul dintre tablourile și obiectele ale căror locuri le știa de asemenea pe dinafară, ca și numele și datele dactilografiate pe etichete. Dar era un tablou în fața căruia se oprea întotdeauna și se așeza să-l privească pe îndelete, cu o emoție melancolică ce nu o părăsea niciodată, ba chiar devenea mai puternică pe măsură ce treceau anii și totul în acel loc părea că rămâne la fel de neschimbat ca într-o împărăție fermecată. Etichetele, afișele și cataloagele se îngălbeneau, closetele din băi se transformau în relicve din ce în ce mai vechi, portarilor cubanezi și portoricani începea să li se albească părul aspru și creț, li se rupeau buzunarele hainelor cenușii ca cele ale portarilor spanioli și li se rodeau marginile mânecilor și pe ea însăși timpul o transforma într-o necunoscută de fiecare dată când se privea într-o oglindă, dacă n-ar fi fost ochii ei a căror strălucire era la fel de pătrunzătoare și frumoasă ca atunci când avea treizeci de ani și se văzuse pentru prima dată singură și stăpână pe ea însăși în America, cuprinsă de entuziasmul de a trăi, ce putea atinge extreme de frământare și delir poate încă mai înflăcărat decât pasiunea de

colecționar nestăpânită și lunatică a domnului Huntington. Îmi place să stau în fața acestui tablou de Velázquez, portretul acestei fetițe brunete, despre care nu știe nimeni cine a fost, nici cum se numea, nici de ce a pictat-o Velázquez, ne-a spus. Sigur că l-ați văzut deja, dar nu plecați înainte de-a vă mai uita la el, pentru că poate n-o să mai veniți și n-o să-l mai vedeți niciodată. Cu timpul, nu mai dai atenție lucrurilor, te obișnuiești cu ele și nu le mai privești, nu doar din indiferență, ci și datorită unei igiene mintale. Paznicii oricărui muzeu ar înnebuni dacă ar vedea mereu toate tablourile ce-i înconjoară, cu toate detaliile lor. Eu intru aici și nu mai văd nimic, după atâția ani, dar pe această fetiță a lui Velázquez o văd mereu, are un magnet ce mă atrage spre ea, și tot timpul mă privește, și cu toate că am chipul ei întipărit în minte, mereu descopăr ceva nou la el, cum îmi imaginez că descoperă o mamă sau un tată pe chipul fiului său, sau un amant pe cel al persoanei iubite. Tablourile, aici și în oricare muzeu, înfățișează oameni puternici sau sfinți, oameni plini de aroganță, sau cu mintea rătăcită de credință și de chinurile martiriului, dar acea fetiță nu reprezintă nimic, nu este nici Sfânta Fecioară copil nici vreo infantă nici fiica vreunui duce, nu este decât ea însăși, doar o fetiță, cu o expresie de seriozitate și dulceață, ca pierdută într-o visare melancolică infantilă, pierdută de asemenea în acest loc, în sălile imense și cam neîngrijite de la Hispanic Society, ca o fetiță vrăjită într-un palat din poveste unde timpul s-a oprit acum un secol. Are o privire sinceră, dar în același timp timidă și rezervată și ochii săi negri se odihnesc acum în ai mei, în timp ce scriu, cu toate că acum mă aflu foarte departe de ea și de acea amiază înnourată din New York, din preajma plecării. Au trecut doar câteva luni, și amintirile încă sunt clare și precise, dar dacă stau să mă gândesc mai bine la orele acelea de la Hispanic Society, la chipul fetiței de Velázquez, la vocea și la ochii de foc ai femeii care nu ne-a spus cum se numește,

totul are fiorul, consistența fragilă a ceea nu se știe dacă a ajuns să se întâmple cu adevărat. Păstrez dovezi, detalii materiale, metrocardul pe care l-am folosit la autobuzul ce ne-a dus atât de departe, cărțile poștale ilustrate pe care le-am cumpărat la chioșcul de la Hispanic Society, un chioșc lipsit de importanță, unde încă se mai găsesc cărți poștale ilustrate în alb și negru de acum un secol, și ghiduri și cataloage de publicații ce s-ar fi putut afla în vitrinele anticariatelor unde se vinde tot ceea ce e mai deteriorat și mai hârtănit. Dar în acest loc neașteptat, o prăvălioară atât de modestă, cu un aer de chioșc spaniol prăpădit — cum să nu-l compari cu magazinele altor muzee din New York, spectaculoase supermarketuri de lux — e amplasată într-un salon enorm, inexplicabil din punctul de vedere al organizării spațiului, complet înconjurat de tejghele mari de lemn de culoare închisă, ca rafturile unui gigantic magazin de țesături de la începutul secolului sau ca acele comode uriașe pe care le vezi în sacristiile catedralelor și unde se păstrează veștmintele preoțești. Prăvălia ocupă un colț modest, o parte din tejghea în spatele căreia stă o doamnă foarte în vârstă cu aerul că se va apuca să tricoteze în orice clipă, de îndată ce vor pleca acești doi vizitatori ciudați care acum privesc o colecție veche de cărți poștale ilustrate. Și toți pereții, de la podea până la tavan, sunt acoperiți de picturi imense, sau de o singură pictură ce se desfășoară fără întrerupere în toată amploarea ei și care înfățișează, ca într-un delir baroc de carnaval sau ca în dezordinea ilustrațiilor unei enciclopedii, toate costumele populare regionale, meseriile și dansurile vechi, peisaje din Spania, toate zorzoanele romantismului folcloric pictate la normă de Joaquín Sorolla, ca o Capelă Sixtină menită să proslăvească pasiunea hispanică a lui Mr. Huntington, să glorifice cu trăsături groase de culoare fiecare tip rasial, fiecare costum prăfuit sau pălărie străveche sau trăsătură antropologică, crescătorii de cai andaluzi cu pălăriile lor cu bor mare și

țăranii basci cu băștile lor, și catalanii cu bonetele și opincile lor, și castilienii cu fețe zbârcite și arse de soare, și aragonezii dansând *jota* cu basmale roșii pe cap legate la spate; și de asemenea livezile de portocali, de măslini, apele de pe țărmul Cantabriei unde pescuiesc pescarii din nord, hambarele galiciene și morile de vânt din La Mancha, țigăncile andaluze cu rochiile cu volane și *las falleras* valenciene cu fustele lor țepene de scrobeală, cu pietre prețioase și coafurile lor rigide de dame iberice*, grădinile și câmpiile, cerurile violete ale lui El Greco și lumina clară și suculentă a Mediteranei, metri și metri pătrați de pictură, o abundență de chipuri ca niște măști și de îmbrăcăminte ca niște costume de bal mascat, care conțin toată densitatea și amețeala unui dans de carnaval, și de asemenea minuțiozitatea copleșitoare a unui catalog sau a unui regulament, fiecare localnic cu trăsăturile lui de baștină și cu costumul potrivit, unite cu obiceiurile lor eterne și cu peisajele lor regionale, fiecare individ la fel de clasificat după origine și locul în care trăiește ca insectele pe specii zoologice.

Dar ceea ce am acum în fața mea, în biroul meu, lângă tastatura calculatorului și lângă scoica albă și șlefuită de apă pe care Arturo a găsit-o acum două veri pe plaja din Zahara, e una dintre cărțile poștale ilustrate pe care am cumpărat-o la prăvălia de la Hispanic Society, portretul acelei fetițe brunete, delicată, singuratică, profilată pe un fond gri, ce mă privește acum la fel ca în amiaza aceea, când am fost să ne uităm la ea pentru ultima oară înainte de a pleca, în ajunul călătoriei noastre de întoarcere, când eram deja pe picior de plecare din New York cu toate că mai era o zi întreagă până să zburăm spre Madrid și timpul ni se scurgea printre degete cu inconsistența hârtiei arse, foi carbonizate,

---

* Aluzie la Dama de Elche, statuie din sec. al III-lea înainte de Hristos și la alte statui asemănătoare, mai puțin cunoscute, descoperite în regiunea Alicante, din sudul Spaniei.

minute şi ore fără tihnă, ca timpul zbuciumat şi trecător al amanţilor clandestini care abia se văd şi ştiu deja că pentru ei a început numărătoarea inversă a despărţirii. Când inventezi, ai credinţa iluzorie că eşti stăpânul locurilor şi al lucrurilor, al oamenilor despre care scrii: în biroul meu, la strălucirea lămpii ce-mi luminează mâinile şi tastatura, mouse-ul, scoica ale cărei striuri îmi place să le mângâi distrat cu vârful degetelor, cartea poştală ilustrată de Velázquez, pot să am senzaţia că nimic din ceea ce inventez sau îmi amintesc nu se află în afara mea, în afara acestui spaţiu închis. Dar locurile există cu toate că eu nu sunt acolo şi cu toate că nu mă mai întorc, şi celelalte vieţi pe care le-am trăit şi oamenii în care m-am întruchipat înainte de-a ajunge să fiu cine sunt cu tine vor dăinui poate în memoria altora, şi chiar în acest moment, la şase ore şi şase mii de kilometri de această încăpere, fetiţa ce mă priveşte din palida reproducere a unei ilustrate priveşte şi surâde uşor pe o pânză adevărată şi palpabilă, pictată de Velázquez prin 1640, adusă la New York prin 1900 de un multimilionar american, atârnată într-o sală mare în semipenumbra unui muzeu pe care-l vizitează puţină lume. Cine ştie dacă acum chiar, când la New York este ora două şi un sfert după-amiaza şi aici începe un amurg de decembrie, cineva nu priveşte chipul acelei fetiţe, cineva care să observe sau să recunoască în ochii ei negri melancolia unui lung exil.

Notă asupra lecturilor de documentare

Am inventat foarte puține lucruri din istoriile și glasurile ce se întrețes în această carte. Unele le-am auzit povestite și le aveam în minte de multă vreme. Altele le-am găsit în cărți. Pe Willi Münzenberg l-am descoperit citind El fin de la inocencia (Sfârșitul inocenței), *de Stephen Koch (Editura Tusquets, 1995) și l-am urmărit în* El pasado de una ilusión (Trecutul unei iluzii), *de François Furet, o carte la fel de admirabilă ca titlul ei, și în al doilea volum al memoriilor lui Arthur Koestler,* The invisible writing (Scriitura invizibilă), *precum și într-un surprinzător număr de pagini de internet. Frumosul nume Milena Jesenska l-am văzut pentru prima oară în surprinzătoarele* Cartas a Milena (Scrisori către Milena), *de Franz Kafka, într-un volum de buzunar publicat de editura Alianza, care m-a însoțit multă vreme. Numai datorită acestui nume, ca titlu al unei cărți,* Milena — *apărută tot la Tusquets — am ajuns s-o descopăr pe autoarea sa, Margarete Buber-Neumann, despre care găsisem unele informații în Koch și în Furet, ca personaj minor de notă de subsol. Cele două volume ale autobiografiei sale, a cărei versiune în franceză am reușit s-o găsesc în catalogul editurii Seuil* — Deportée en Sibérie, Deportée à Ravensbrück (Deportată în Siberia, Deportată la Ravensbrück) — *mi-au fost trimise rapid de editoarea mea Annie Morvan. Este ciudat că în această sumbră chestiune a infernurilor create de nazism și comunism abundă mărturiile femeilor: au fost vitale pentru mine* Contra toda esperanza (Împotriva oricărei

speranțe) *de Nadejda Mandelstam, și, mai ales,* Journey into the whirlwind (Călătorie în vâltoare), *de Evghenia Ginzburg, al cărei nume îl citisem pentru prima dată într-o carte extraordinară de Tzvetan Todorov, pe care am descoperit-o în traducere englezească,* Facing the extreme, moral life in the concentration camps (Înfruntând ultima limită, viața morală în lagărele de concentrare). *De la Todorov am învățat mult citind* El hombre desterrado (Omul exilat), *editat de Taurus. Despre situația evreilor din Spania am citit amănunțit în* Los orígenes de la Inquisición (Originile Inchiziției), *tendențiosul și giganticul studiu al lui Benzion Netanyahu, și în studiul mult mai scurt și mai echilibrat, clasic,* La Inquisición Española (Inchiziția spaniolă), *de Henry Kamen (editura Crítica), fără să uit o carte ce mi se pare extraordinară, în ciuda extremei sale concizii,* Historia de una tragedia (Istoria unei tragedii), *de Joseph Perez, publicată în Spania tot de editura Crítica. Prietenul meu Emilio Lledó a citit în original, în germană, foarte extinsul jurnal al profesorului Victor Klemperer; eu cunosc doar versiunea engleză în două volume, care s-a publicat cu titlul* I will bear witness: a diary of the nazi years (Mărturie: un jurnal al anilor naziști). *E trist să vezi că niște cărți atât de profunde nu sunt accesibile aproape niciodată cititorului în spaniolă.*

Dar sunt cât pe ce să uit să menționez doi dintre cei mai decisivi scriitori pentru educația mea din ultimii ani, fără de care e foarte probabil că nici nu mi-ar fi venit în minte să scriu această carte, nici n-aș fi găsit starea de spirit necesară ca să o scriu. Mă refer la Jean Améry și la Primo Levi. Cartea lui Jean Améry despre Auschwitz am descoperit-o din întâmplare, fără să fi avut dinainte nici cea mai mică informație despre existența ei, într-o librărie din Paris, în 1995. A fost publicată de Actes Sud cu titlul Par delà le crime et le châtiment (Dincolo de crimă și pedeapsă), *și nu știu să se fi interesat de ea vreo editură spaniolă. Totuși, mulțumită lui Mario Muchnich, cititorul spaniol are acces la marea trilogie a memoriilor lui Primo Levi, care include* Si

esto es un hombre (Dacă asta e un om), La Tregua (Armistițiul) și Los hundidos y los salvados (Cei distruși și cei salvați). *Ceea ce se poate învăța despre ființa umană și despre istoria Europei în secolul al XX-lea din aceste trei volume este teribil și foarte instructiv; și, ca să fiu cinstit, nu cred că este posibil să ai o conștiință politică corectă fără să le fi citit, și nici o idee despre literatură, dacă nu incluzi exemplul acestei maniere de a scrie.*

Mai sunt și alte cărți, dar cele pe care le-am numit sunt cele ce m-au hrănit cel mai mult când scriam Sefarad. *M-am străduit să fiu atent și la alte multe glasuri: printre ele, trebuie să menționez cu gratitudine și emoție pe cele ale lui Francisco Ayala și José Luis Pinillos, și vocea sonoră și jovială a Amayei Ibárruri, care, într-o după-amiază de iarnă, m-a invitat la o cafea și mi-a povestit câteva episoade din extraordinarul roman al vieții ei, vocea Adrianei Seligmann, care mi-a vorbit de coșmarurile în germană ale bunicului ei, și cea a Tinei Palomino, care a venit acasă într-o seară când eu credeam că terminasem cartea și m-a făcut să înțeleg, pe când ascultam istoria pe care ea mi-o făcea cadou fără să-și dea seama, că întotdeauna mai rămâne ceva ce merită să fie istorisit.*

Madrid, decembrie 2000

Cuprins

Ministrantul 9
Copenhaga 30
Cine aşteaptă 54
Tăcând atâta timp 71
Valdemún 81
Oh, tu, care ştiai 104
Münzenberg 137
Olympia 170
Berghof 197
Cerbére 230
Oriunde te-ai duce 246
Şeherezada 266
America 288
Eşti 327
Narva 343
Spune-mi numele tău 365
Sefarad 394
Notă asupra lecturilor de documentare 441